

ఆంధ్రదేశ సంస్కారాలు

సంగీత వాజ్యమం

సి. విజయలక్ష్మి

ఒక మైలురాయి

డా॥ చల్లా విజయలక్ష్మి - 'ఆంధ్రదేశ సంస్కారాలు-సంగీత వాజ్గైయం' అన్న అంశం మీర చేసిన పరిశోభనా ఫలితం ఈ గ్రంథం. ఈ అంశం మీద సంప్రదించటానికి చాలాకొడ్ది ఆకర గ్రంథాలు మాత్రమే ఉన్నాయి. నిన్న మొన్నటి సంస్కారాలలో వెలువడిన సంగీత వాజ్గైయాన్ని గురించిన పరిశీలన ఏమో వాసికి వచ్చేటట్లుగా జరుగలేదు. అందువల్ల విజయలక్ష్మి చేసిన ఈ కృషి ఈ విషయంలో ఎంతో ప్రయోజనకారి.

మన బౌద్ధిక క్షేత్రంలో సంగీత వాజ్గైయం మీద పరిశీలనలలో బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు గారి 'ఆంధ్ర వాగ్దీయకార చరిత్రము' ఒక్కపే అందుబాటులో ఉన్నది. ఆ గ్రంథ పరిధి విష్ణుతమైనది. ఇప్పుడు డా॥ విజయలక్ష్మి ఆంధ్రదేశ సంస్కారాలకే పరిమితమయి. ఈ గ్రంథరచన చేశారు. ఇట్లు ఒక స్వల్ప పరిధికి పరిమితం కావడం చల్ల విషయ వివరణకు ఎక్కువగా అవకాశం ఉంటుంది.

పదిహేను సంస్కారాలలో వచ్చిన సంగీత వాజ్గైయాన్ని పరిశీలించడంతో పాటుగా కుమారి విజయలక్ష్మి ఈ గ్రంథంలో మరొక చక్కని పని చేశారు. ఈ వాజ్గైయాన్ని తమ సంగీత కళా ప్రదర్శనల ద్వారానూ, గాన విద్యా భోధనల ద్వారానూ కాపాడిన అనేకులైన కళాకారుల జీవన రేఖలనూ, ఈమె ఎంతో కష్టపడి సేకరించి ఇచ్చింది. అంటే ఇది సంగీత వాజ్గైయ చరిత్రా, కళాకారుల చరిత్ర కూడాను. ఐతే ఈమె ప్రధానంగా రాయాల్చింది సంగీత వాజ్గైయాన్ని గురించే కాబట్టి సంస్కార కళాకారుల విషయానికి ఎక్కువ ప్రాధాన్యాన్ని ఇచ్చి ఉండలేదు. కాని ఈమె వద్ద ఎందరో కళాకారుల విషయికంగా ఎంతో సమాచారం ఉన్నదనటానికి ఈ గ్రంథానికి ఈమె ఇచ్చిన 15 అనుబంధాలే సాక్ష్యం. ఈ అనుబంధాలనే ఒక గ్రంథంగా మలచదగన సమాచారం అందులో ఉన్నది.

మొదటి ఐదు అనుబంధాలలో గాయకలోచనములోని ఆవందగజపతి మహారాజు రచించిన తానవర్ణం, జోస్యుల సూర్యనారాయణ శాప్తిగారి శ్రీరంజని వర్ణం, శంకరశాప్తిగారి ఒకటి రెండు సంగీత రచనల యొక్క రాత ప్రతులూ ఉన్నాయి. ఇవన్నీ ఎంతో విలువైన సేకరణ అని వేరే చెప్పవక్కరలేదు. వి.ఎ.కె. రంగారావు, కోలంక వెంకటరాజు, పట్టాయని నారాయణమూర్తి గారల నుంచి విజయలక్ష్మి సాధించిన ఇంటర్వ్యూలలో సంగీత విద్యకు సంబంధించి, సంగీత కళాకారుల గురించి ఎంతో సమాచారం ఉన్నది. తెలుగు విశ్వ విద్యాలయం వంటి సంస్థల సాయంతో వేరొక సంగీత చరిత్ర రాయడానికి తగినంత సమాచారం ఇది.

సంగీత వాజ్గైయంలో సంగీత లక్ష్మణం ఎంత ఉంటుందో, సాహిత్య లక్ష్మణమూ అంత ఉంటుంది. సాహిత్య లక్ష్మణాన్ని గురించిన విశ్లేషణను కూడా డా॥ విజయలక్ష్మి భవిష్యత్తులో ప్రాధంగా చేయాలని ఆశించడం తప్పు కాదు. లయ, తాళమూ, గతులూ,

భందస్యులూ పరస్పర సంబంధం కలవి. వీటినన్నింటినీ తులనాత్మకంగా పరిశీలించవచ్చును.

కొన్ని సంస్కారాలలో జావళీలు మాత్రమే వచ్చాయి. మరి కొన్నింటిలో భజన కీర్తనలే వచ్చాయి. ఇంకొన్నింటిలో భక్తి కృతులూ, కీర్తనలూ, జావతులూ వచ్చాయి. ఇవన్నీ కేవలం తంజాపుర, మధుర నాయక రాజుల కాలపు సాహిత్యాన్ని అనుకరించి వచ్చినవా? లేక ఇక్కడి సంస్కారాలలోనూ అట్లాంటి సాంఘిక పరిస్థితులు ఉండడం వల్లనే వచ్చాయా? అన్నది కూడా ప్రయోకంగా పరిశీలంచాల్సిన అంశం.

కొన్ని విషయాలను సాహిత్య క్షేత్రంలోని వారే రాయగల్లూతారు. మరికొన్ని విషయాలను సంగీత క్షేత్రంలోని వారే రాయగల్లూతారు. సంగీత కుటుంబాలలోని సాహిత్యపరులకు రెండు క్షేత్రాలలోనూ కృషి చేయగల్లిన అవకాశం ఉన్నది.

ఈ విజయలక్ష్మికి ఈ అవకాశం ఉండటం వల్లనే ప్రయోజనవంతమైన ఈ కృషి చేసింది. సాహిత్య క్షేత్రంలోని పరిశోధన పద్ధతులు మానవీయ శాస్త్రాల పరిశోధన లన్నింటికి పనికి వచ్చేవే. ఈ గ్రంథంలో జరిగింది చరిత్ర నిర్మాణమే కాబట్టి పీరి సాహిత్య పరిశోధన పద్ధతుల జ్ఞానం దీనికి బాగా పనికి వచ్చింది. చరిత్ర నిర్మాణానికి ఈమె తానుసపరించిన నాలుగు పద్ధతులను “నా మాటలో” తెల్పింది. ఇంటర్వ్యూల కోసం అనేక ఊర్లు తిరిగి సమాచారం రాబట్టింది. ఏ సంస్కార వాచ్యమాన్ని గురించి రాస్తుంటే ఆ సంస్కారం యొక్క వివరాలను కూడా అధ్యయనానికి ముందు ఈమె రాసింది. ఆంధ్రదేశ సంస్కార చరిత్రలు ఒకటి రెండు వచ్చాయి. కానీ వాటిల్లో సంగీతానికి అంత ప్రాముఖ్యం లేదు. ఇప్పుడీ పరిశోధనతో ఆ లోటు తీరడం మొదలయిందని చెప్పవచ్చును.

దారిద్ర్యం, నిరుద్యోగం గుర్తింపు లేక పోవడం మొాన వర్తమాన తాల సమస్యలలో చిక్కి నిరుణ్యాహం పాలవుతున్న యువతలో తామా ఒకరై కూడా ఇత గ్రంథాన్ని అచ్చుచేసికొని సంగీత సాహిత్య పరస్పరతిని నిజాయితీలో ఇట్లా అర్పిస్తున్న చి॥ చల్లా విజయలక్ష్మిని అభినందిస్తున్నాను.

ఈ పరిశోధన కృషికి ఉన్న పరిమితులేమిటో పర్యవేక్షకునిగా నాకూ కొంత తెలుసును. సంగీత విద్యాంసులూ, వారి కుటుంబాలూ చేసే పాయ నిరాకరణమూ తెలుసు. సంగీత గ్రంథాల సేకరణలో మన తెలుగు గ్రంథాలయాల శక్తిహినతా తెలుసు. ఇన్ని లోటుపొట్లతో ఉన్న కాలంలో పరిశోధన చేయడమే కాకుండా, ఈ పరిశోధనా గ్రంథాన్ని అచ్చు కూడా వేసికొంటూ సంగీత సాహిత్య క్షేత్రాలలో నిటారుగా నిలబడ్డున్న డా॥ చల్లా విజయలక్ష్మికి ఖభాషిస్యులు. సంగీత వాచ్యమంలో ఈ పరిశోధక గ్రంథం ఖచ్చితంగా ఒక మైలురాయి అపుతుంది.

డా॥ ముదిగొండ కీరభద్రయ్య
శ్రౌద్రాబాద్ కేంద్రియ విశ్వవిద్యాలయం

నా మాటగా . . .

మా తండ్రిగారు సంగీత విద్యాన్ కీ.శే. చల్లూ కృష్ణమూర్తిగారు. నిరంతర సాధనలో సంగీతమే జీవితంగా జీవించారు. నాన్నగారి ప్రేరణ వల్ల, కుటుంబ సభ్యుల ప్రోత్సాహం వల్ల నాకు సంగీత సాహిత్యాలను కలిపి అధ్యయనం చెయ్యాలనే తపన కలిగింది. కొంత ఎం.ఫిల్టలో తీరినా పరిష్కితులు అనుకూలించక చాలాకాలం తర్వాత గాని మళ్ళీ నాకు పరిశోధనావకాశం కలుగలేదు. అదృష్టం కొర్తీ కేంద్రీయ విశ్వ విద్యాలయంలో పిచోచ.డి.కి అవకాశం లభించింది.

సంగీత సాహిత్యాలను సమతూకంగా పరిశీలించే మేఘావి డా॥ ముదిగొండ పీరభద్రయ్ గారి పర్యవేష్టణలో "ఆంధ్రదేశ సంస్కారాలు - సంగీత వాజ్గైయం" అన్న ఈ సిద్ధాంత వ్యాప పరిశోధన చేశాను.

ఆంధ్రదేశ సంస్కారాల మీద ఎంతో వివరణాత్మకంగా వచ్చిన గ్రంథం ఆచార్య తూమాటి దొఱ్పుగారిది. అందులో సంగీతాన్ని గురించిన విషయం చాలా కొర్తిగా మాత్రమే ఉంది. అది ప్రేరణగా ఈ అంశ మీద విషయ సేకరణ, విశ్లేషణ చేయడం మొదలు పెట్టాను. డా॥ బాలాంత్రపు రజనికాంతరాపుగారి ఆంధ్ర వాగ్గేయకార చరిత్రము విప్పుత పరిధి గల తోలి సంగీత గ్రంథం.

సంగీత వాజ్గైయం అంతా అచ్చయింది కాదు. అచ్చయిన వాజ్గైయం కూడా కొంత గ్రంథరూపంలోనే మరికొంత సంకలనాలలోనూ ఇంకొంత సంగీత సంచికలలోనూ కనిపిస్తున్నది. కొంతభాగం కళాకారుల ప్రదర్శనలలో మాత్రమే నిలిచి ఉంది. పీటన్నిటినీ అతికష్టం మీద సేకరించాను. దాదాపు ముప్పుదినాలుగు మంది వాగ్గేయకారులను, వారు ప్రాపిన కృతులు, కీర్తనలు సేకరించి ఈ గ్రంథంలో వివరించాను.

ఇదొక రకంగా సాహిత్య చరిత్రలాగా సంగీత వాజ్గైయ చరిత్ర కాబట్టి చరిత్ర నిర్మాణ పద్ధతులను కొన్నిటిని అనుసరించాను. అని ఇవి.

1. ఇతః పూర్వమే గ్రంథాలలో లభించిన సమాచారం,
2. కళాకారులనై వచ్చిన ప్రత్యేక సంచికలు, సావసీర్పు,
3. జీవిత కళాకారులనుంచి రాబట్టిన సమాచారం,
4. ఆయా వాగ్గేయకారుల కుటుంబ సభ్యులు, మిత్రులు ఇచ్చిన ప్రామాణికమైన సమాచారం.

ఇట్లు నాల్గవ అంశం కోసం సంస్కారాలు, అందులోని గ్రామాలు, పలు ప్రదేశాలు తిరిగి అక్కడి పెద్దల నుంచి ఇంటర్వ్యూల ద్వారా రాబట్టిన సమాచారంలో కొంతభూగం

IV

ఈ గ్రంథంలో చివర అనుబంధాలుగా చేర్చాను. ఆ ఇంటర్వ్యూలలోని అనవసర విషయాలను తోలిగించాను.

నేను తీసుకున్న అంశం కేవలం ఆంధ్రదేశ సంస్కారాలకు మాత్రమే పరిచితం. ఇక్కడి సంగీత వాజ్గైయాన్ని సాధ్యమైనంత వివరంగానే చర్చించాను.

కార్యేటి నగరం, వెంకటగిరి, గద్వాల మొదలైన కొన్ని సంస్కారాల్లో వచ్చిన వాజ్గైయ మంత్రా జావళి, భజన, పద వాజ్గైయానికి సంబంధించినది. కర్కాటక శాస్త్రియ సంగీత కచేరీలలో చివరి భాగాలలో తిల్లునా, జావళి, పదాలు, భజనలు ఉండటం ఒక ఆనవాయితీగా శ్రీరషాందింది. అందుచేత ఈ ప్రక్రియలను కూడా ఆయా సంస్కారాల సంరాభాల్లో స్వీకరించి వివరించాను.

కొందరి వాజ్గైయాన్ని గురించిన విశేషాలు అధికంగానూ మరికొందరి వాజ్గైయం గురించిన విశేషాలు అత్యల్పంగానూ లభించాయి. అత్యల్పంగా లభించిన వారి వాజ్గైయం యొక్క మరికొన్ని విశేషాల కోసం అనేక ప్రదేశాలు తిరిగి చాలామందిని, గ్రంథాలయాలను దర్శించాను. కొందరి విషయంలో లభించాయి. మరికొందరి విషయంలో లభించలేదు.

ప్రతి అధ్యాయంలోనూ ఏ సంస్కార వాజ్గైయాన్ని గురించి రాస్తున్నప్పుడు మొదటగా ఆ సంస్కారాన్ని గురించిన వివరాలు కూడా ఇచ్చాను. కొన్ని సంస్కారాల్లో వాగ్గేయకారులున్నారు. కానీ కలాకారులు లేరు. అందువల్ల అలాంటి సంస్కారాల గురించి రాస్తున్నప్పుడు రెండవ భాగం (కలాకారుల గురించి) రాయలేదు.

ఈ పరిశోధన నిమిత్తం ఎక్కడా లభ్యం కాని విలువైన గ్రంథాలను, సమాచారాన్ని నాకు అందించినవారు వెంకటగిరి సంస్కారాధీషులు యాచేంద్ర, డా. ఆవంత్స సౌమసుందర్ గారు పితాపురం, కొక్కొండ సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు బైద్రాబాదు, వి.ఎ.కె.రంగారావుగారు మద్రాస్, పట్టాయని సంగీతరాపుగారు మద్రాసు, పట్టాయని వారాయణమూర్తిగారు విశాఖపట్టణం, కోలంక వెంకటరాజుగారు తుని, ఆర్. శేషాది బైద్యగారు గద్వాల, డా. దాసు అయ్యతరాపుగారు బైద్రాబాదు, పిరాట్ల మహాదేవశాస్త్రి సౌదరులు బైద్రాబాదు, దుడ్లు ద్వీణమూర్తిగారు బాపట్ల ఇంకా ఎందరో ప్రత్యక్షంగా, పరోక్షంగా నా యిం పరిశోధనకు తోడ్పడ్డారు. వారందరికి నా కృతజ్ఞతలు.

నాకు లభించిన సమాచారం అపురూపమైనది. అరుదైనది. ఇప్పటికే శిథిలమై జీర్లావష్టలో ఉన్నాయి. వీటిని పునఃముద్రించి సంగీత కళకు సేవ చేస్తే ఎంతో విలువైన సమాచారంగా ఎంతోమందికి తెలుస్తుంది. ఆ పని తెలుగు విశ్వ విద్యాలయం వంటి సంప్రదాలు మాత్రమే చేయగలవు. అటువంటి ఉత్సవాల కార్యాన్ని చేయడంలో నా చేతనైన సహాయ సహకారాల్ని అందించగలను.

V

ఈ సిద్ధాంత వ్యాసాన్ని ప్రచురించడానికి తిరుమల తిరుపతి దేవస్తానం ప్రచరణల విభాగంవారు ఆర్టిక సహాయాన్ని అందించారు. వారికి సర్వరా కృతజ్ఞరాలిని.

ఈ కృషి సమగ్రమని చెప్పడానికి కుదరదు కాని ఆంధ్రదేశ సంస్థానాల చరిత్రలో ఒక పాయ అయిన సంగీత వాజ్గైయాన్ని గురించిన వివేచనలో ఇది తొలి గ్రంథం అని చెప్పవచ్చును. ఇందులో ఏ ఒక్క వాక్యం అక్కరకు వచ్చినా నా జీవితం ధన్యమైందని భావిస్తాము.

ఇలాంటి వాజ్గైయ పరిశోధనలు ఎన్నో రావాలని ఆ పరిశోధనలకు ఈ సిద్ధాంత గ్రంథం నిశీధిలో మిసుగురు పురుగు కాంతిలా దిగ్గర్చనం చెయ్యాలని ఆశిస్తూ . . . . .

- చల్లా విజయలక్ష్మి

విషయ సూచిక

	పుట
1. ఉపాధ్యాతం	1-10
2. విజయ నగర సంస్థనం	11-84
సంస్థనం - సంగీతం	12-13
ఆనంద గజపతి	13-16
మొదటి భాగం	17-64
విజయనగర సంస్థనంలో వార్దేయకారులు - వాజ్యాయం	
దూర్భాసుల సూర్యనారాయణ సామయాజలు	17-20
తచ్ఛూల సింగరాచార్యులు-పెద సింగరాచార్యులు	20-21
గాయక లోచనం	21-26
స్వరమంజలి	26-31
సంగీత సర్వార్థ సార సంగ్రహము	31-48
గాయక పాలజాతము	48-49
ఆదిభూత్తి నారాయణదాసు	49-54
దశవిధ రాగనవతి కుసుమ మంజలి	54-59
దుర్వ్యాల జగన్నాథ తోర్పు-స్వరంగ సుధాతరము	59-62
పలుకూలి వెంకట రమణ	62-64
రెండవ భాగం	65-84
సంస్థనంలోని తజాకారులు	
వీణ పెద గురురాయాచార్యులు	65-66
వీణ వెంకటరమణ దాసు	66-68
తలగొట్ట ఆమదాసుపంతులు	68-69

పొతుగు రామమూర్తి	69-70
నిరాఫుటం కృష్ణయ్య	70
కల్ప పద్మనాభస్వామి	70-71
ప్రప్తి వెంకన్న	71-72
కవిరాయసి లక్ష్మీనారాయణ	72-73
ట్రివేదుల లక్ష్మణ శాస్త్రి	73
ఉన్నతిద్వారా మహాబ్రతీ భాగం	73-74
ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడు	74-76
కోలంక వెంకటరాజు	76-78
పేరి రామమూర్తి	78
వాసి పెద తామయ్య	79
వాసి వెంకటరామయ్య	79-80
అధస్సుచితలు	80-84
3. పీతికా పుర సంస్కారం	85-124
మొదటి భాగం	87-117
పితాపురం సంస్కారంలో వాగ్దేయకారులు వాజ్గైయం	
మద్దిరాల వెంకటరాయ కవి	87-90
వితాంత సేవా విలాసము	90-101
తుమరాడ సంగమేశ్వరశాస్త్రి	101-108
దాసల లక్ష్మణస్వామి	108
మహాంద్రవాడ బాపన్న శాస్త్రి	108-109
హరిహర కృతి మంజల	109-117
రిండవ భాగం	118-124
సంస్కారంలోని తళాకారులు	
రేగిళ్ల వాల వంశం	118-120
ఆమల్లి వేమన దౌర	120-121

VIII

సరస్వతీ గానంభ	121-122
అథస్వాదికలు	122-124
4. వెంకట గిల సంస్థానం	125-137
వెలుగోటి సర్వజ్ఞ యాచేంద్ర భూపొలుడు-సభారంజని	127-131
మొదటి భాగం	132-136
వెంకటగిల సంస్థానంలోని వాగ్దేయకారులు - వాజ్గైయం	
తిరుపతి విద్యుల నారాయణస్వామి నాయుడు	132-136
అథస్వాదికలు	137
5. సాలూరు సంస్థానం	138-149
మొదటి భాగం	140-149
సాలూరు సంస్థానంలోని వాగ్దేయకారులు- వాజ్గైయం	
పట్టాయని సీతారామ శాస్త్రి	140-149
అథస్వాదికలు	149
6. శ్రీ కాళహస్తి సంస్థానం	150-158
మొదటి భాగం	152-158
శ్రీ కాళహస్తి సంస్థానంలోని వాగ్దేయకారులు-వాజ్గైయం	
మునిపల్లి సుబ్రహ్మణ్యకవి	152-155
కాళహస్తి వీరయ్య	155-158
అథస్వాదికలు	158
7. కార్యైటి నగర సంస్థానం	159-181
మొదటి భాగం	160-179
కార్యైటి నగర సంస్థానంలోని వాగ్దేయకారులు- వాజ్గైయం	
సారంగపాణి	160-170
గోవింద సామయ్య	170-172
యాసం రామకృష్ణ	172-179

IX

రెండవ భాగం	180-181
తార్వేటి నగర సంస్కారంలోని కళాకారులు	
చెఱుకూల శృంగారాలు	180-181
అథస్తుదికలు	181
8. బోజ్యాలి సంస్కారం	182-196
మొదటి భాగం	184-190
బోజ్యాలి సంస్కారంలోని వాగ్దేయకారులు- వాజ్మైయం	
గుహలుల పెంకటశాస్త్రి	184-186
పల్లవీల్లాసిని	186-187
శోస్తుల సూర్య నారాయణశాస్త్రి	188-190
రెండవ భాగం	191-196
బోజ్యాలి సంస్కారంలోని కళాకారులు	
బోజ్యాలి శేషవయ్య	193-194
నంచిగానం పెంకస్తు	194-195
ఆశింధి నారాయణశాస్త్రి	195-196
అథస్తుదికలు	196
9. ముత్కుల సంస్కారం	197-203
మొదటి భాగం	199-203
ముత్కుల సంస్కారంలోని వాగ్దేయకారులు-వాజ్మైయం	
పిరాట్ల శంకర శాస్త్రి	199-202
అథస్తుదికలు	203
10. వల్లారు సంస్కారం	204-209
మొదటి భాగం	205-206
వల్లారు సంస్కారంలోని వాగ్దేయకారులు-వాజ్మైయం	
దాసు శ్రీరాములు	205-209

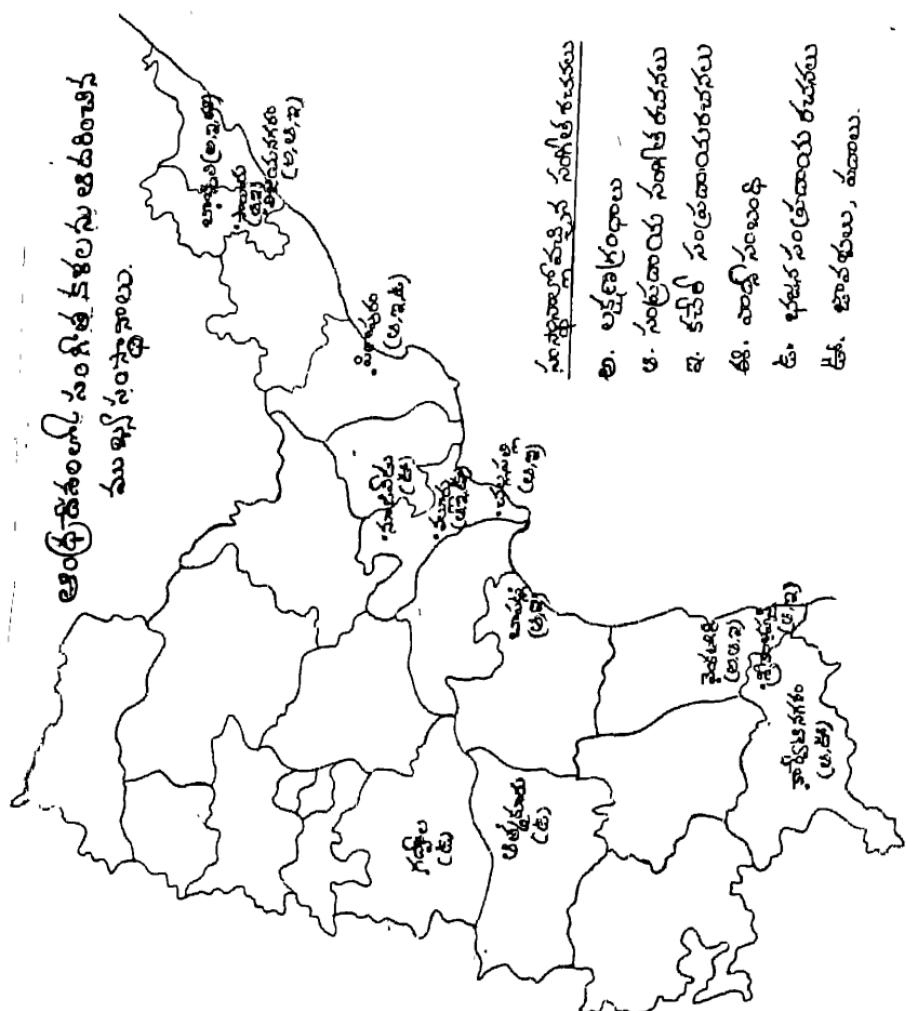
అధిస్కాచికలు	209
11. చల్లపల్లి సంస్థానం	210-217
మొదటి భాగం	211-215
చల్లపల్లి సంస్థానంలోని వాగ్దీయతారులు - వాజ్గైయం	
గలికిపల్లి కీటయ్య దేవర	211-214
శ్రీహరి నాగభూషణం	214-215
రెండవ భాగం	216-217
చల్లపల్లి సంస్థానంలోని తజాతారులు	
పొరుపల్లి రామకృష్ణయ్య పంతులు	216-217
అధిస్కాచికలు	217
12. పోలవరం సంస్థానం	218-220
పోలవరం సంస్థానంలోని వాగ్దీయతారులు - వాజ్గైయం	
ఆచ్ఛర్మకీట రామదాసు	218-220
అధిస్కాచికలు	220
13. గద్వాల సంస్థానం	221-239
మొదటి భాగం	225-235
గద్వాల సంస్థానంలోని వాగ్దీయతారులు- వాజ్గైయం	
కామ సముద్రం అప్పలాచార్యులు	225-226
హానుమద్దాసు	226-228
పాటల రామస్వ	228-233
వేపుారు హానుమద్దాసు	233-34
కె.వి.యన్.శాస్త్రి	234-235
రెండవ భాగం	236-239
గద్వాల సంస్థానంలోని తజాతారులు	
పురాణం కనకయ్య శాస్త్రి	236-238

రాయుచూరు అనంత శాస్త్రి	238
మిడతూల సుబ్బరాయుడు	238
వెంకటాచలమయ్య సేదరులు	238-239
అలంపురం శ్రీనివాసులు	239
అథస్సుదికలు	239
14. ఆత్మకూరు సంస్కారం	240-244
మొదటి భాగం	241-244
ఆత్మకూరు సంస్కారంలోని వాగ్దేయకారులు-వాజ్మయం	
మనుసాసి వెంకట లక్ష్ము	241-244
అథస్సుదికలు	244
15. నూజివీడు సంస్కారం	245-247
అథస్సుదికలు	247
వారణాసి రామసుబ్బయ్య	248-249
దుడ్చు సీతారామయ్య	250-252
అనుబంధాలు - అపూర్వ రచనలు	253-308
అనుబంధం - 1	253-254
ఆనంద గజపతి వర్ణం	
అనుబంధం - 2	255-261
గాయక లోచనంలోని కీర్తనలు	
అనుబంధం - 2ఎ	259-261
వికాంత సేవా విలాసం - కీర్తనల పట్టిక	
అనుబంధం - 3	262
కోస్తుల సూర్యనారాయణ శాస్త్రగాల వర్ణం	
అనుబంధం - 4	263-264
పిరాట్ల శంకరశాస్త్రగాల రచనలు	

XII

అనుబంధం - 5	265-266
దాను శ్రీరాములు గాలి రఘనలు	
అనుబంధం - 6	267-274
కోలంక వెంకట రాజుగాల ఇంటర్వ్యూ	
అనుబంధం - 7	275-277
ద్వారం భావనారాయణరావు గాలి ఇంటర్వ్యూ	
అనుబంధం - 8	278-288
పట్టుయసి సంగీతరావు గాలి ఇంటర్వ్యూ	
అనుబంధం - 9	289
వాసొ హైమవతి గాలి ఇంటర్వ్యూ	
అనుబంధం - 10	290
చిలకమల్ లక్ష్మీనరసమ్మ గాలి ఇంటర్వ్యూ	
అనుబంధం - 11	291
నాళం కామేశ్వరరావుగాలి ఇంటర్వ్యూ	
అనుబంధం - 12	292-294
పట్టుయసి నారాయణరావు గాలి ఇంటర్వ్యూ	
అనుబంధం 13	295-296
పీసపోటి నరసింహంగాలి ఇంటర్వ్యూ	
అనుబంధం - 14	297-301
వి.ఎ.కె. రంగారావుగాలి ఇంటర్వ్యూ	
అనుబంధం - 15	302-303
కాచహస్తి రామముల్లగాలి ఇంటర్వ్యూ	
ఆధార గ్రంథాలు	304-308

అంతర్జాతిక సంఘిత క్రతలను ఆరాధించు
మూలికి నిండుటాయి.

1. ఉపేశదాతం

ఆదినుంచి భారతదేశంలో రాజకీయ పరిస్థితి ఏవిధంగా ఉన్నా కళలకు ఆదరణ కొరవడలేదు. ఒకరికంటే ఒకరు గొప్ప గొప్ప విద్యాంసులను తమ కొలువులో నిల్చుకోవాలనే స్వర్థలతో ప్రభువులు విద్యాంసులను ప్రత్యేకంగా పెలిపించి ఆదరించేవారు.

అంతేకాదు స్వయంగా సంగీతాభ్యాసం చెయ్యడం, సంగీత రచనలు చెయ్యడం రాజులు అవలంబించారు. వేల సంవత్సరాలకు పూర్వంనుండి మొదలైన కళారాధన మొన్న మొన్నటి సంస్కారాధి పతుల దాకా నిరంతర నదీ ప్రవాహంలా సాగుతూనే ఉంది

క్రీ.పూ. 184 క్రీ.శ. 320 శాతవాహన రాజుల కాలంలో ఆంధ్రుల సంగీతజ్ఞతకు జగ్గయ్యపేట, అమరావతి, లేపాక్షి, అజంతా మొదలైన ప్రదేశాలలో ఉన్న శిల్పమూర్తులే తార్కణాం.

ఏకతర్వతిణి మొదలు శతతంత్ర వీణ వరువు శాతవాహన రాజుల కాలంలో ప్రచారంలో ఉన్నాయి.

“దేవవీణమానవవీణ అని రెండు రకాల వీణలున్నట్లు నాగార్జున శిల్పాల్లో కనిపిస్తుంది.¹ క్రీ.శ. ఆరవ శతాబ్దానికి చెందిన పల్లవరాజు మహేంద్రవర్గ గొప్ప వైణికుడు.

అతడు ఆంధ్రప్రాంతాన్ని విడిచి వెళ్లేటప్పుడు కొంతమంది ఆంధ్రగాయక విద్యాంసులను దక్షిణాదికి తీసుకొని వెళ్ళాడు. మహేంద్రవర్గ సంగీత గురువు గాయనాచార్య రుద్రాచార్యుడు. రుద్రాచార్యుడు సంకీర్తజ్ఞతి తాళ భేదాలను కనిపెట్టాడు. పుదుక్కోటలోని ‘కుడిమియమలై’లో ఉన్న శిఖరనాథస్వామి దేవాలయం కొండ చరియ మీద చతుర్పుపోర స్వరరాగాన్ని చెక్కించాడు.

అలాగే నాటాల మీద వీణను చెక్కించిన గొప్ప షైకుడు మార్యగుష్టుడు. క్రి. శ. 600-610లో గాంధర్వ విద్యా ప్రమీణ బిరుదాంకితుడు చాళుక్యుల్లిముడు. క్రి. శ. 920లో ప్రతాప త్రైలపచాళుక్యుల్లిముడు సంగీత చూడమణి అనే గ్రంథాన్ని రచించాడు.

(క్రి. శ. 945-70 ప్రాంతంలో కవిగాయక కల్పతరువనే బిరుదు ధరించిన రాజు ఇమ్మడి అమృరాజు.

ఇక మధ్య యుగంలో

కాకతీయ సామ్రాజ్యంలో కాకతి రుద్రదేవుని (1188) కాలంలో పాలుగ్గరికి సోమనాథ పండితుడు రుద్రదేవుని ఆస్తానంలో ఉండేవాడు. అతని రచన అయిన సండితారాధ్యచరిత్రలో వీణ భేదాలు, సుషిరవాద్య భేదాలు, అవస్థావాద్యభేదాలు -మృదంగం, డోలు, త్వేట వంటి వాటి నన్నింటి గురించి వివరించాడు. ఆ కాలంలోనే వీణవాద్య ప్రవీణులైన తిమ్మన లక్ష్మినలకు 'వీణ' గృహానామం సార్థకమయ్యంది.

1160 ప్రాంతంలో సోమనార్యుడు 'స్వరరాగ సుధాకరమనే సంగీత గ్రంథాన్ని రచించాడు.

1198 ప్రాంతాల్లో గణపతి దేవుని ఆస్తాన విద్యాంసులు ఇద్దరుండేవారు. వారు సంగీత సాహిత్య కళానిధులు రంగరాజు, కేశవరావులు.

1131లో సమేష్వర భూపాలుడు మానసోల్లాసమనే సంగీత సంబంధ గ్రంథాన్ని రచించాడు. 1200-47 ప్రాంతంలో దేవగిరిని పరిపాలించిన ఆంధ్రేతరుడు శార్జల్దేవుడు రాసిన సంగీత లక్ష్మణ గ్రంథం సంగీతరత్నాకరాన్ని ఇప్పటికీ లక్ష్మణ గ్రంథంగా సంగీత లోకం ఉపయోగించుకుంటోంది. కశసంగీతరత్నాకరానికి ఏదు వ్యాఖ్యానాలు వెలిసాయి. 1400-1500 ప్రాంతంలో చతురక్లినాధుడు రాసిన కళానిధి వ్యాఖ్య ప్రస్త్రి పాండింది.

(క్రి. శ. 9వ శతాబ్దింలో మొగలు కాందిశీకులు అరబీపార్ట్, భారతీయ సంగీత సంప్రదాయాలను మేళవించి ఈ సమ్మేళనంలో గానసంప్రదాయాల్ని తెచ్చారు. ఈ సంప్రదాయాలు అనేక మంది కళావేత్తలను, లక్ష్మణకారులను ప్రభావితం చేసాయి. అమీర్ ఖుస్రూ అనే సంగీత విద్యాంసుడు అల్లా ఉణ్ణిన దర్శారులో గాయకుడు. సితార్, తబలా వాద్యాలను స్ఫీషించిన మేధావి ఇతడే. అదే విధంగా ఎన్నో రాగాలను తాళాలనుకూడా వ్యాప్తిలోకి తెచ్చాడు. భారతీయ సంగీత సంప్రదాయం ఎంతో ఉత్తమమైందని అమీర్ ఖుస్రూ చాటిచెప్పాడు.)

ఒకప్పుడు అల్లావుద్దీన్ దక్కనుపై దండయాత్ర చేసాడు. ఆ సమయంలో కళావంతులను కొంతమందిని బందీలుగా తీసుకొని వెళ్లి వాళ్లను ఆదరించాడు. అటువంటి కళావంతులలో గోపాల్నాయక్ ఒకడు. ఇతడు యాదవరాజు. అల్లావుద్దీన్ ఇతనిని ఆస్తాన విద్యాంసునిగా

నియమించుకున్నాడు. విద్యాంసుడైన గోపాలనాయక్ తన వ్యవభరాజాలకు మెడల్ రాగవాచకాలై ప్రతి శుద్ధంగా ధ్వనించే గంటలను కట్టాడు. ఇతడు వైణవికుడు, రాగ ప్రబంధగాన నిష్టాతుడుకూడా. ఆకాలంలో "నాయక" అనే బిరుదు ఉత్తమ గాయకునికి తప్పనిసరిగా ఉండేది. గోపాలనాయక్కు 'చతుర్ధండి' అని కూడా బిరుదుండేది.

"వీణా వాదన కోవిదేన విలసుల్లాస ప్రశంస శ్రియా
సారస్వత్స్వర గాన మానవిధినా
సాజన్య మానాత్మనాం సిత్యైశ్వర్య వికాసినా
నిరుపమాకారేణ కాంతాజనేనాయా
కూన సంగభూపతిలకః క్రీడన్ సదామోదతే.

ఎప్పుడూ వీణావాదన రసాస్వాదనంతో, నాట్యగానాలతోనూ ఆనందంగా కలం గడిపే తాండ్రవ క్షాప్తమాచార్యులు ముమ్మడి భూపతికి సమకాలీనుడు. సింహగిరి నరపారి వచన రచన చేసిన సంగీతవేత్త. కాకతి ప్రతాప రుద్రుని దర్శించి, అతనిని మెప్పించి అగ్రహోరాలు, పెక్కుగ్రామాలు పొంది క్షాప్తమాచార్యులు వాటి మీద ఆధిపత్యం వహించాడు. ఆ గ్రామాలు, అగ్రహోరాల మీద వచ్చిన ధనాస్ని తాను రాసిన రచనలను రాగి రేకుల మీద చెక్కించడానికి వినియోగించేవాడు. ఆకారణం చేత రాజుగ్రహస్సికి గురయ్యాడనీ, భక్తితో దేవుని ధ్యానించి కనకవర్షాస్ని కురిపించి దానితో బుఱా విముక్తుడయ్యాడనీ కథనం.

1330లో ప్రతాపరుదుమహారాజు సభలో శుంగారశేఖరుడు ఉండేవాడు. ఇతను గొప్ప సంగీతవేత్త. అభినయభూషణ గ్రంథాస్ని రాశాడు. శేఖరుడు శాస్త్రగంధంలో రాగ రాగిణీ వరీకరణ చేసాడు.

1362 - 80 ప్రాంతంలో కొండవీటిని పరిపాలించిన రాజు అనవేమార్చి. ఇతడు గాంధర్వ విద్యను పోషించాడు. 1375 - 1428లో ఆంధ్రరాజు మదనపోలుడు ఆనంద సంబీధని అనే సంగీత గ్రంథాస్ని రాశాడు. 130 తాళాలు - వాటిపేర్లు, రాగ ప్రశంస, ప్రబంధాలు వీటన్నిటి గురించి ఆనంద సంబీధనిలో విశదికరించాడు.

1423 - 46లో విజయనగరం సంగీతశ్రీని ముత్యాల మండపంలో కళ్యాణవేదిక మీద నిలిపి కర్మార సీరాజనాలిచ్చింది. విజయనగర సాప్రాజ్య స్తాపనకు కారణభూతుడైన విద్యారణ్యాస్వామి గొప్ప సంగీత కోవిదుడు. సంగీతసారమనే గ్రంథాస్ని రాశాడు. ఇమ్మడి దేవరాయల ఆస్తానంలో శార్జుదేవుని సంగీతరత్నాకరానికి వ్యాఖ్యానం రాసిన కల్పినాథుడు, సంగీత ముక్కువచి రాసిన దేవన భట్టు ఆస్తాన విద్యాంసులుగా ఉన్నారు. 1474లో భూపేంద్ర తిప్పబూపాలుడు మలబగలుకి రాజుప్రతినిధిగా ఉన్నప్పుడు తాళీపికను రచించాడు.

15వ శతాబ్దిలో మహావైషణిక శిఖామణి శ్రీకృష్ణదేవరాయలు సంగీతకళలు పెద్దపేరాన్నే వేసాడు. సప్తస్వరాల స్థంభాన్ని నాట్యమండపంలో నిర్మించాడు. శ్రీకృష్ణదేవరాయల వైణికగురువు రాఘవేంద్రాచార్యులు. కర్ణాటక రాగాలను విభజించి క్రమ పద్ధతిలో పెట్టిన బండారు లడ్జైనారాయణ కృష్ణదేవరాయల ఆస్తాన విద్యాంసుడు. సంగీత సూర్యోదయమనే లక్షణగ్రంథాన్ని రచించి, ఈయన రోయలచే ఘనంగా సన్మానితుడయ్యాడు 1550-65 ప్రాంతంలో అఖియరామరాయల మంత్రి రామామాత్యుడు “స్వరమేళ కళానిధి” గ్రంథాన్ని రాశాడు.

“సంగీత విద్యాభ్యాసం చేసే విద్యార్థులకు మొట్టమొదట మాయామాళవగౌళరాగాన్ని పరిచయం చెయ్యడం, ఆరాగంలోనే సరళీ స్వాదికాన్ని నేర్చించడాన్ని సూచించిన ప్రథమ లక్షణ కర్తృ ఈ రామామాత్యుడే”

క్రీ.శ. 1565లో జిరిగిన తచ్ఛికోట లేదా రాక్షసితంగడి యుద్ధంలో విజయనగర సామ్రాజ్యం నేలమట్టి మయింది. హంపితరంలో సంగీత కళకు కచే తప్పిపోయింది. విజయనగర సామ్రాజ్యం వదలి సదాశివరాయలు, తిరుమల రాయలు చంద్రగిరికి వెళ్లిపోయారు.

అప్పటివరకూ విజయనగర ప్రభువుల ఆధిపత్యంలో ప్రతినిధులుగా, దండూధులుగా ఉన్న నాయంకరులు తాము పాలించు ప్రాంతాలకు తామే ఆధిపతులుగా స్వతంత్రులై ఏలడం మొదలు పెట్టారు. విజయనగర రాజులకు దాసోహమ్యనడం మానేసారు. అలాంటి వారిలో తంజావూరు, మధుర, చెంజి, మైసూరు పాలకులన్నారు. దక్కిణాన వెలసిన తంజావూరు మొదలైన నగరాధిపతులు నిశ్చింతగా పరిపాలిస్తూ భోగభాగ్యాలతో సంగీతాది కళలను ఆదరిస్తూ శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు వారసులై నిలిచారు.

1650లో తంజావూరు నాయకరాజు రఘునాథనాయకుడు ప్రసిద్ధ సంగీతవేత్త సంగీత సుధ, భరతసుధ అనే గ్రంథాల్ని రాశాడు.

విజయనగర సామ్రాజ్య పతనానంతరం ఒహమనీ సుల్యానుల బాధలను భరించలేక విజయనగర ప్రభువును ఆశ్రయించుకొని ఉన్న విద్యాంసులందరూ అక్కడినుండి తంజావూరు, మధుర, మైసూరు ప్రాంతాలకు తరలి వెళ్లిపోయారు. ఆ కాలంలో భారతదేశంలో తూర్పు, ఉత్తర, దక్కిణ ప్రాంతాలలో ఇంచుమించుగా రాజకీయ సుస్థిరత్తుం లేదు. కళకారులంతా చెల్లాచెదురయ్యారు. రాజాశ్రయంకోసం కొంతమంది విద్యాంసులు ఆరాటపడితే మరికొందరు కళకారులు కళను కళగానే ఆరాధించి తద్వారా జీవన్ముక్తులయ్యారు. తంజావూరు ప్రాంతాన్ని పరిపాలించే నాయకులు తెలుగువారు. సంగీతాది కళలకు పునరుజ్జీవనం కల్గించింది తంజావూరు నాయకరాజులే.

తంజావూరునేలిన మొదటి నాయకరాజు చెవ్వప్ప సంగీతమహాలును కట్టించాడు. ఆ మహాలు సంగీత ప్రమాణాలు తెలిసిన వారు కట్టారు. అలా నిర్మించినందువల్ల ఆ మహాలులో గాయకుడు ఎంత తక్కువ ప్రతితిలో ఎంత నెమ్మదిగా పాడినా వాద్యకారుడు ఎంత నెమ్మదిగా వాయించినా వేలమంది

ప్రజలు స్వస్థంగా వినే వీలుండేదిట. ఈ ప్రభువే కూచిపూడి నుండి వలస వెళ్లిన నాట్యకారులను అదరించి, అమ్యతపురాన్ని వారికి బహుకరించాడు. అదే నేటి మేరట్టురు భరతనాట్య కేంద్రం. నాల్గవ నాయకప్రభువు విజయరాఘవుడు క్షేత్రయ్యను పోషించాడు. వెంకటమథి అనే సంగీతకారుని చేత 'చతుర్దండ్రి ప్రకాశిక' అనే లక్ష్మణగ్రంథాన్ని రచింపజేశాడు. నేటి కర్ణాటక సంగీతానికి ఆధారభూతమైన 72 మేళ కర్తలను నిర్దయించిందితదే. వెంకటమథి గీత, ప్రబంధ, రాయ ఆలాపనల్లో చతురుడు కాబట్టి అతనికి చతుర్దండ్రి అని బిరుదు ఇవ్వబడింది.

రఘువాఢనాయకుడు అసమాన వీణా దురంథరుడు. జయంతసేన రాగాన్ని, రామానంద తాళాన్ని స్వేచ్ఛించాడు. వీణకు సుస్థిరమైన మెట్లను అమర్చినది రఘువాఢనాయకుడే. గోవింద దీక్షితులు ఇతని ఆస్తాన విద్యాంసుడు.

1684 - 1710లో భత్రపతి శివాజీ మనవడు శహాజీ మహారాజు త్యాగరాజస్వామి పితామహుడైన గిరిరాజకవిని ఆస్తాన గాయకునిగా అదరించినాడు. తెలుగులో పల్లకీ సేవా ప్రబంధం అనే నృత్య నాటకాన్ని గిరిరాజుకవిచేత రచింప చేశాడు. శహాజీ మహారాజు వంశస్తులే త్యాగరాజస్వామి తండ్రి రామబ్రహ్మనికి భూమీ, ఇల్లు ఇచ్చి పొరాణికునిగా గౌరవించారు. తుక్కాజీ మహారాజు వెయ్యి గీతాలు రాసిన పైడాల గురుమూర్తి శాస్త్రి గారిని పోషించి, పల్లకీని కూడా బహుకరించాడు. వర్షరచనా ప్రథమ చక్రవర్తి పచ్చిమిరియం అది అప్పయ్యను ప్రతాపసింపుడు, తులజాజీ మహారాజులు పోషించారు. తులజాజీ మహారాజు సంగీతసారామృతమనే గ్రంథాన్ని రచించాడు.

శరభోజీ మహారాజు ఆస్తాన విద్యాంసునిగి పల్లవి గోపాలయ్య పోషితుడు. శరభోజి మహారాజు ఆస్తానంలో పల్లవి గోపాలయ్యతో బాటూ ఇంకా 360 మంది గాయకులుండేవారు. మహారాజు ఒక్కొక్కరోజు ఒక్కొక్క గాయకునిచేత పాడించుకొని ఆనందించేవాడు. క్వాష్యయ్య అనే విద్యాంసుడు మలయమారుత రాగాన్ని పాడి మలయమారుతాన్ని పీవింప చేసింది శరభోజి మహారాజుస్తానంలోనే. క్వాష్యయ్యగారిని "చల్లగాలి క్వాష్యయ్య"గా మహారాజు సన్మానించి గౌరవించాడు.

అలాగే బీజాపూర్ సుల్తాన్ ఇబ్రహీంఅదిల్షా ఆస్తానంలో 800 మంది గాయకులుండేవారు.

త్రివేంద్రం రాజు స్వాతి తిరునాళ్ల గొప్ప నాయకుడే కాదు, కీర్తనలు రచించిన వాగీయకారుడు కూడా. ఈయన వయ్యెలిన్ వాద్యకారుడు వడివేలును పోషించాడు. అంతేకాదు అతనికి బంగారు వయ్యెలిన్ను బహుకరించాడు కూడా. వెన్నెల రాత్రులలో సముద్రతీరాన వడివేలు వయ్యెలిన్, మంత్రి సుబ్యరావు మృదంగం వాయిస్తుంటే స్వాతి తిరునాళ్ల మహారాజు పాట పాదేవాడు.

బరోడా చక్రవర్తి ఎంతోమంది సంగీతవిద్యాంసులను సన్మానించాడు. వీణ శేషవును రాజబీతుల్లో పల్లకీలో ఊరేగించి సత్యరించేదు.

ఎట్లియాపురం ప్రభువు బాలస్వామి దీక్షితులనే విద్యాంసుభై పోయించాడు. కొత్తుకోట సంస్థానంలో వీణ పెరుమాళ్ళయ్య ఒకే రాగాన్ని 21 రోజులు వీణామీద వాయించగా (ప్రభువు పదివేల రూపాయలిచి) సన్మానించేదు.

అలాగే మైసూరు మహారాజు పట్టం సుబహృణ్యయ్యరుకు బంగారు తోడాలిచి సత్కరించాడు. వయులిన్ విద్యాంసుడు చౌడయ్య మైసూరు సంస్థానంలో ఆస్థాన విద్యాంసుడే. ప్రాంతీయ భేదం లేకుండా ఉత్తర, తూర్పు, దక్షిణాది విద్యాంసులందర్నీ ఆదరించి, సన్మానించి, కళాభిమానాన్ని నిరూపించుకున్నాడు మైసూరు మహారాజు.

ఈవిధంగా ప్రాచీనకాలంలో సామ్రాజ్యాధికులు, ఆయా రాజ్యాలలోని సంగీతకారులు, లక్ష్మణ కారులు, వాగీయకారులు సంగీత కళను అభివృద్ధిలోకి తీసుకువచ్చారు. సంగీతలక్షై సర్వులంకార భూషితగా విరాజిస్తింది.

సంస్థానాల అవతరణ

ఆ తర్వాతి కాలంలో భారతదేశం అరాచకమైంది. ఒకవైపు ఓరుగల్లు సామ్రాజ్యపతనం, మరోదిక్కు విజయనగర సామ్రాజ్యపతనం, ఒకవైపు బహమనీ సుల్తానుల సామ్రాజ్యకాంక్ష అంధరేణున్ని రాజకీయ స్థీరత్వంలేని ప్రాంతంగా అస్తవ్యస్థాతీలో పడేశాయి.

తల్చికోట యుద్ధానంతరం విజయనగరం సామ్రాజ్యం విచ్చిన్నమై పోయింది. ఆ యుద్ధంలో విజయం పొందిన సుల్తానులు ఉత్తర ప్రాంతాన్ని భాగాలుగా విభజించి పంచుకున్నారు. అప్పట్లో గోల్కొండ సుల్తానుల అధీనంలో ఉన్న దక్కను ప్రాంతం మీద ఢిల్లీపాదుపా దృష్టిపడింది. ఔరంగజెబు 17వ శతాబ్దారంభంలో గోల్కొండను ముట్టడించాడు. అప్పుడు ఢిల్లీ పాదుపా సామ్రాజ్యంలో గోల్కొండ భాగమై పోయింది.

అప్పటికే ఆంధ్రప్రాంతం ఇంచుమించు అంతా కూడా గోల్కొండ, బీజాపూరు నవాబుల క్రింద వుండేది. ఢిల్లీపాదుపా ప్రతినిధులుగా ఉన్న ప్రాంతాల మీద శిస్తు వసూలు చేసి ఇష్టదానికి కొంతమందిని నియమించారు. వాళ్ళే ఇనాందార్లు, పాలెగాళ్ళు, జాగీర్లు.

ఈ చారిత్రక నేపథ్యంలో ఇనాందార్లు, పాలెగాళ్ళుగా ఉన్న వాళ్ళంతా భూమి శిస్తురైతులనుండి వసూలు చేసి, అవసరమైతే సైన్యాన్ని కూడా సహాయకంగా పంచుస్తూ నిజాం నవాబుకి విధేయులుగా మెలుగుతూ వారికి అణగిమణిగి ఉండేవారు.

ఆ విధంగా ఉన్నవారికి పెద్ద పెద్ద భూములను నిజాం ప్రభుత్వం ఇచ్చింది. ఆ యినాందార్లు అయి భూముల మీద శిస్తు వసూలు చేసి తమ వాటా నిజాంకు చెల్లించి మిగిలనది తాము తీసుకునే

విధంగా ఒక పద్ధతి ఉండేది. పన్న వసూలు చేసి ఇవ్వడం తప్ప ఆ భూమీద వారికి మరెటువంటి అధికారం, స్వతంత్రతా ఉండేవి కావు. ఒక్క క్షు ప్రాంతాన్ని మరికొన్ని భాగాలు చేసి వాటిమీద శిస్తు వసూలు చేసే పద్ధతిలో ఈ జాగీరుదార్లు మరికొంతమందికి ఇచ్చేవారు. అటువంటి వాళ్ళను మొఖాసాలుగా వ్యవహరించేవారు.

అలాగే విద్యా వైజ్ఞానిక కళారంగాల్లో కృషి చేసిన వారికి ఆయా సంబంధ కార్య నిర్వహణార్థం కొన్ని భూములను బహుమానంగా ఇచ్చేవారు. అలాంటి గ్రోతలను లగ్రహించుకున్న అనేవారు. వీరంతా తర్వాత కొంతకాలానికి ఎవరికి వారే స్వతంత్రులై రాచరికపు వారసత్వంతో స్థానిక పాలకులుగా ప్రబలి, ఆయా సంస్కారాధిపతులుగా స్థిరపడ్డారు. వారి పలుకుబడి, అజమాయిషీలను బట్టి తమ చుట్టుపట్ల ఉన్న వూళ్ళను సైతం తమ ఏలుబడి లోకి తెచ్చుకొని పెద్దపెద్ద సంస్కారాలుగా మార్పి ప్రజలను పరిపాలించడం మొదలైంది. ఆ సమయంలో వ్యాపారరీత్యా భారతదేశంలో అడుగుపెట్టిన బ్రిటీషువారు, ఆంతరంగిక కలపోలతో మగ్గిపోతున్న భారతదేశాన్ని పరిశీలించారు. తమ కుటిల రాజనీతితో దేశ పరిస్థితులను తమకు అనుకూలంగా మార్చుకుని స్వదేశి సంస్కారాల రాజకీయ వ్యవహారాల్లో జోక్యం కల్పించుకోవడం మొదలుపెట్టారు. దేశియ ప్రభువుల అంతఃకలపోలు అంగ్లీయులకు ఎక్కువ సహాయపడ్డాయి. తమ సేవలను ఒక పక్షానికి సహాయంగా పంపి, ఆ పక్షంవారి చేత తమకు వలసిన కార్యాలను చేయించుకుంటూ సర్వం సహాయికారులుగా స్థిరపడడం మొదలుపెట్టారు అంగ్లీయులు. ముఖ్యంగా కోరమండల్ తీరంలోనూ ఉత్తర సర్పారు ప్రాంతంలోనూ ఈ ఆంగ్లీయుల దమనసీతి ప్రభావం కనిపిస్తుంది. దీనికి దృష్టాంతం పద్మనాభయుద్ధం.

నిజాం నవాబుకి, ఆంగ్లీయులకూ మధ్య ఆ విధంగా స్నేహసంబంధాలు ఏర్పడ్డాయి. అందువల్ల నిజాం ప్రభుత్వం సర్పారు జిల్లాల్ని కొన్ని ప్రాంతాలను ఆంగ్లీయులకు కౌలుకిచ్చింది. ఇంగ్లీసు కుంఫాసీ తమ సన్మిహితులకు ఆ ప్రాంతాలను పంచిపెట్టారు. ఆయా ప్రాంతాలలో స్థానంలం గల జమీందారులు, పాలకులు ఇంగ్లీసు వారి సంబంధికులకు కప్పం కట్టి వారితో స్నేహంగా మెలిగేవారు. ఒక్క క్రప్పుడు సంస్కారంలో జమీందారులు శిస్తు వసూలు చేయడంలో అసలు దానికంటే ఎక్కువ మొత్తంలో వసూలు చేసేవారు. డాంతో పలుకుబడి స్వాఫ్థచింతనా ఇంకా ఎన్నో అవర్తాలు ప్రజకూ పాలకులకు మధ్య చోటు చేసుకున్నాయి. ఆ సందర్భంలోనే జమీందారి పద్ధతిని రద్దు చెయ్యాలనే ఉద్యమం తలత్తింది.

జమీందారులు రైతులనుండి ఎక్కువ శిస్తు వసూలు చేస్తూ రైతు ధనాన్ని / ప్రజాధనాన్ని వాళ్ళకు ఖర్చు పెట్టుకుండా దుర్వయం చేయడం, పరాయివానికి కట్టబెట్టడం వీరికి పరిపాటయ్యంది.

‘ఇంటికి జ్యోష్టోదేవి పారుగుకు లక్ష్మీదేవి’ అన్న సామేత నిజం చేసారు ఈ జమీందారులు సంస్కారాధిపులూను.

అటువంటి జమీందారీ విధానాల మీద ఆ విధానం గురించి స్వామీ సహజానంద ఇలా రాశారు. "జమీందారీ విధానం పాచి పీసుగు లాంటిది. దానిని దగ్గం చేయనంత వరకూ దానినుండి ఎడతెగకుండా దుర్యాసన వస్తునే ఉంటుంది. వ్యాధులు వస్తునే ఉంటాయి. కనుక మన ప్రథమ కర్తవ్యం దానిని తుద ముట్టించుట. స్వరాజ్యం వస్తే వాటంతటవే సమసిపోతవనేది మనకు కళ్ళల్లో తాల్చిన దుమ్ముకొట్టడమన్న మాట... స్వరాజ్యం వచ్చింతర్వాత కూడా జమీందార్లు, షాహుకార్లు, పెట్టుబడ్డిదార్లు వుంటే స్వరాజ్యం బీదలకు ఒక దమ్మిడికి కూడా పనికిరాదు. జమీందార్లకే కాక వారి నొకర్లకూ, చాకర్లకూ కూడా ధాన్యం, కూరగాయలు, కోళ్ళు, కొక్కిరాయలు, పెరుగు, నెయ్య, గొట్టెలు, గుడ్లు, గోచరి ఇంకా చెప్పజూలనివి అన్నీ ఇచ్చుకోవాలి."² నేడు జమీందారీ విధానం అంతం చేయాలంటే అర్థం దైతులకూ ప్రభుత్వానికి మర్యా దైతులనుండి పన్న వసూలు చేసి కొంత తాము మింగి కొంత ప్రభుత్వానికిచే దళారులు పోలన్నమాట.

ఈపిధంగా ఆధునిక యుగంలో పాలకులకీ పాలితులకీ మర్యా సంబంధాలు ఇప్పటికీ అంటే అంటనట్లే ఉన్నాయని స్వప్తంగా తెలుస్తోంది.

అయినా ఒకవైపు నుంచి మాత్రమే ఆలోచించిన తీరు వాస్తవం కాదుకదా! నాణానికి రెండు వైపులన్నట్లు మంచి చెడులనేవి తరచి చూస్తే తప్పకుండా కనిపిస్తాయి. స్వతంత్ర ప్రతిపత్తిని సంపాదించు కుని పాలకులుగా స్థిరపడిన సంస్కారాధిపతులు కొన్ని మంచి పనులే చేశారు. వాటిలో కళాపోషణ ఒకటి.

మహామృదీయుల పరిపాలనా కాలంలో ఆంధ్రదేశంలో కొంతకాలం సాంఘిక రాజకీయ పరిస్థితులు చిన్నాచిన్నం కావడంతో కళల గురించి పట్టించుకున్న వారు లేరు. ఏక్కణంలో ఏ ఉపద్రవం వచ్చి పచుతుందోననే భయం ఉన్న మరి కళా రసాస్వాదనకు ఆనాడు అవకాశమే లేదు. ఇలాంటి పరిస్థితుల్లో తూర్పు ప్రాంతాల్లో ఉన్న కొంతమంది సంగీత విద్యాంసులు, కళాకారులు తంజావూరు ప్రాంతాలకు వెళ్ళపేయారు. కొన్ని సంవత్సరాల వరకూ దక్షిణాది ప్రాంతాలైన తంజావూరు మొదలైన చోట్లనుంచి సంగీతం గాని, ఇతర కళలుగానీ తూర్పు ప్రాంతాలైన పిరాపురం, విజయనగరం మొదలైన ప్రాంతాలకు రాలేదు. అలాగే ఇక్కడి విద్యాంసులకు కొన్ని రాగాలే తెలియని పరిస్థితికూడా ఉండేది.

ఒకప్పుడు విజయనగరం దర్శారులో ధనమ్మాళ్ళ అనే ఒక దక్షిణప్రాంతం వైణికురాలు వీణ వాయించింది. ఆ సందర్భంలో ఆమె వాయించే కీర్తన ఏమిటో అని ప్రభువు అడిగితే ఆస్తానంలోని విద్యాంసులు దీనికి సమాధానం సరిగా ఇష్టలేకపోయారు. చివరికి ఆమెనే అడిగారు ప్రభువు. ఆమె "హంసధ్వనిరాగం - వాతాపి గణపతిం భజే" అని సమాధానం ఇచ్చింది. ఆరాగం అప్పుడే దక్షిణాది నుండి వెలుగులోకి వస్తున్నది.

ఎప్పుడో వలసవెళ్ళిన తెలుగుప్రాంతపు తెలుగువిద్యాంసులు దక్షిణాదిన వెలిగించిన వెలుగు రాగపు కిరణం అప్పుడప్పుడే తిరిగి తెలుగు ప్రాంతాన్ని ప్రవేశిస్తున్న సమయం అది.

అయితే ఒక్కవిషయం మాత్రం గుర్తుంచుకోవాలి. కర్దాటక సంగీతం వ్యాపింప చేయటానికి కారకులు దక్కిణాదివారే. “చీమలు పెట్టిన పుట్టలు పొముల కిరపు” అన్నట్లు మనవాళ్ళు రూపుదిద్దిన కర్దాటక సంగీతాన్ని ప్రామాణికం చేశారు వాళ్ళు.

“అప్పుట్లో గాయకులే తక్కువ. సంగీత గురువులను తక్కువ. ఉన్నవారిలోనయినా మనసు విప్పి చెప్పేవారూ తక్కువే. అసలు సంగీత విద్య మన తెలుగుదేశంలో వ్యాపించకపోవడానికి, దేశియులకీ విద్య అంటే అభిరుచి కలగక పోవడానికి బాధ్యత అంతా ముమ్మాటికి మన సంగీత విద్యాంసులదే.

కవి, సంపన్నులనూ పదస్ఫులనూ వెతుక్కుంటూ వెళ్లి ప్రజ్జ్ఞ కనబరిచి వారిలో రసికత కలిగించే వాడు. గాయకుడు తన బాధ్యత విస్కరించడమే కాదు పొడండి వింటాం. ఆనందిస్తాం అని ప్రజలంటే ఏమిస్తావ్ అనడగటం పెట్టుకున్నాడు³ అందువల్లనే సంగీతం ఆస్వాదించే సుగుణం ఆంధ్రప్రాంతంలో అంతగా లేకపోయింది. కర్దాటక సంగీతం కొత్తపుంతలు తొక్కినా ఆ విలువలు గమనించే వారే లేక పోయారు. క్షేత్రయ్య నాయకరాజులను వెతుక్కుంటూ వెళ్డానికి ఇది ఒక కారణం. “కర్దాటక సంగీతం రూపుదిద్దినవారు ఆంధ్రలైనా పోయించి యిప్పబడి దాన్ని అనుభవిస్తున్న వారు అరవలై పోయారు. చీమలు పెట్టిన పుట్టలు పొముల కిరపు’ అన్నట్లయింది.”⁴

కొంతమంది విద్యాంసులు మాత్రం రాజుస్తానాన్ని దర్శించడానికి ఇష్టపడక కళను కళగానే భావించి భగవదర్థితం చేశారు. నిరంతర సాధనలో వారు కాలక్షేపం చేసి తరించారు. మరికొంతమంది మాత్రం రాజస్తుతిగా కళను ఉపయోగిస్తూ పబ్బం గదుపుకున్నారు. ఇటువంటి స్థితిలో ఆ ముసుగు సంకెళనమండి స్వేచ్ఛావాయుపులు పీల్చుకుంటూ సమాజంలో ప్రత్యేకస్తానాన్ని సంతరింపజేసుకోడానికి కళకు చాలాకాలం పట్టింది.

ఈ కళలు ఒక్కొక్క ప్రాంతంలో అక్కడి ఆచార సంప్రదాయాలను బట్టి ప్రభావితం అవుతూ ఉనికిని వ్యాపింపజేసుకున్నాయి. ఆ విధంగా కళ వ్యాపించడానికి అప్పటినుండి ప్రభువులూ ప్రజలూ కూడా కారకులయ్యారు.

నిజానికి కళాభ్యాసానికి పరిసరాలే కొంత అధికంగా తోడ్డుడతాయి. ఏ కళ అయినా పరిసరాల ప్రభావంతోనే వ్యాపిస్తుంది. మానవుడు ఆ కళల సాన్నిహిత్యంతో సహకారంతో తన సమాజ పరిసరాల్లో ప్రతిభింబింప చేసుకుంటాడు. అలాగే కళాభ్యాసానికి, వ్యాపింప చేయడానికి కొంత వాతావరణాన్ని మనిషి తానుగా స్ఫోచుకుంటాడు. కళ, ఆచారం, సంప్రదాయం ఇలాంటివీస్తే సమాజంలో ఈవిధంగానే వ్యాపించాయి. ఇలా వ్యాపించిన అంశాలను తన తర్వాతివారు అనుసరిస్తూ వారసత్వంగా పాందినవాటికి మరికొన్ని మెరుగులు దిద్దుతూ నూతన స్ఫోటి అవసరమయ్యే శక్తిని సంపాదించుకొనే వాళ్ళు కొంతమంది మాత్రమే ఉంటారు. అలా కాకుండా యథాతథంగా పూర్తీకుల మార్గాన్ని అనుసరించే వాళ్ళు మరికొందరు.

కాబట్టే ఎంతోమంది సంగీతాభ్యాసకులు, విద్యాంసులు ఉన్నాగానీ అందులో కొంతమంది మాత్రమే నూతన స్పెష్చేసి వాగీయకారులుగా రాణించగలిగేరు. పూర్వకాలంలో ప్రజలకు రాజంటే గౌరవాభిమానాలు ఉండేవి. శుభకార్యం ఏదైనా వేస్తే ఆ సందర్భంలో రాజనూ సమీపంలో ఉండే జీవనదులను గురించి వీణమీద గానం చెయ్యమని ఆపస్తంబ మహార్షి నిర్ణయించాడు.

ఈ నేపథ్యంలో రాజకు కళాభిమానం తప్పనిసరిగా ఉండేదని అర్థమవుతోంది. తమ పూర్వీకుల అభిమతాన్ననుసరించి కళా వాజ్గుయ్యాన్ని ఆదరించారు సంస్కారించతలు. మరికొంతమంది అధిపతులు సంగీత గ్రంథచన చేశారు. ఏ కృతి రచనా చేయకపోయినా సంగీతం మీదుండే అభిమానం వల్ల సంగీత కళాకోవిదులను, విద్యాంసు లను ఆహ్వానించి వారిని తమ ఆస్తానంలో విద్యున్మణులుగా గౌరవించారు మరికొంతమంది సంస్కారించతలు. ఆవిధంగా సంగీతకళావ్యాప్తిక్క అస్తిత్వానిక్క తమ వంతు కృషి చేశారు. ఆంధ్రదేశంలోని ఆనాటి సంస్కారాలను పరిశీలిస్తే కొన్ని సంస్కారాలలో వాజ్గుయస్పీజరుగలేదు. కానీ విద్యాంసుల పోషణ జరిగింది.

ప్రస్తుత పరిశోధనాంశం “ఆంధ్రదేశ సంస్కారాలు - సంగీత వాజ్గుయం”

సంగీత వాజ్గుయ స్పీజేసిన విద్యాంసులతో భాటూ ఆ విద్యాంసుల రచనలను విద్యుత్పథలలో ప్రదర్శిస్తూ వాజ్గుయ పరిరక్షణ చేసి, ఆస్తానాలలో వెలిగిన విద్యాంసులను కూడా ఈ సిద్ధాంత వ్యాసంలో చేర్చితేగాని అంశం పరిపూర్తత నొందరని భావిస్తున్నాను. అందువల్ల విద్యాంసుల గురించి ప్రతి అభ్యయం యొక్క రెండవ భాగంలో రాశాను. సంస్కారాల చారిత్రక నేపథ్యం అంత ప్రాధాన్యం లేకపోవడం వల్ల ఇందులో సంక్లిష్టంగా ప్రస్తుతించాను.

సంస్కారాల్లో ఆస్తానాల్లో ఉన్నవారినే కాకుండా పాలిత ప్రాంతాల్లో ఉన్న సంగీతసేవ చేసిన విద్యాంసులను కూడా ఈ సిద్ధాంత వ్యాసంలో చేర్చడమైనది.

అథన్యాచికలు

1. వేంకటసారాయణాచార్యులు, తిరుమల నల్గొండ చక్రవర్తి, గాంధర్వ వేదామృతము, దేవనాగర, గుంటూరు - 1957, పుటలు - 81,84.
2. వెంకటసుబ్బయ్య గౌత్మపాటి. మనజమీందారీలు, దేశి కవితా మండలి, మంటశాల - 1944. పుటలు 78,79.
3. సుబ్రహ్మణ్యాశాస్త్రి శ్రీపాద. అనుభవాలూ జ్ఞాపకాలూను, (రెండవభాగం) కళాభివర్ణిని పరిషత్తు, రాజమహేంద్రవరము - 1958, పుట - 33.
4. “ అదే ” - పుట 36.

2. విజయనగరం సంస్కారం

చారిత్రకంగా గోదావరి మహానదుల మధ్యప్రాంతాన్ని కళింగదేశంగా పరిగణించారు. విజయనగరం జిల్లా కళింగప్రాంతంలో ఉండేది. ఒకప్పుడు బాదామీ చాచుక్కుల, తూర్పుగాంగ, కాకతీయ, రెడ్డి మొదలైన సామంత రాజ్యాల్లో విజయనగరం జిల్లాలోని కొన్ని ప్రాంతాలు కలిసి ఉండేవి. తర్వాత గోల్కొండ నవాబు మొఘల్ శాఖిదారీల అధికారం ఈ ప్రాంతంమీద ఉండేది. ఈ శాఖిదారీల కాలంలోనే విజయనగరం, బొభ్యలి సంస్కారాలుగా ఏర్పడ్డాయి. అంతకుముందు జయపురం సంస్కారం కూడా ఈ విజయనగర ప్రాంతంలోనే విస్తరించి ఉండేది. సాలూరు, సంగమ వలస, పాచిపెంట, ఆండ్ర వంటి చిన్నచిన్న సంస్కారాలను జయపురం సంస్కారం నిర్మించింది. మొదట్లో ఫ్రెంచి వరకు అధిష్టయం ఈ ప్రాంతాల మీద ఉండేది. తర్వాత ఈస్థించియా కంపెనీ ద్వారా ఆంగ్లేయులకు స్వాధీనమైంది.

ఉత్తర సర్కారుజిల్లాల్లో విజయనగర సంస్కారం ప్రముఖమైంది. 18వ శతాబ్దం వరకు అంటే 1757లో బొభ్యలియుద్దం జరిగిన నాటివరకూ విజయనగరం రాజకీయపు టోస్సుత్వం ఉన్నతంగా ఉండేది.

అప్పటివరకూ ఫ్రెంచివారు, ఆంగ్లేయులు, నిజాం ఎవరికివారు ఉత్తరాన శ్రీకాకుళం, విజయనగరం బొభ్యలి మొదలైన ప్రాంతాలను ఆక్రమించుకుంటూ వ్యాపార స్థావరాలను, కోటలను ఏర్పరచుకుంటూ వచ్చారు. 1794 జూలై 10వ తేదీన ఈస్థించియా కంపెనీపై పూసపాటి చిన విజయ రామరాజు తీరుగుబాటు చేశాడు. ఆ యుద్ధమే పద్మనాభ యుద్ధం. ప్రభుభక్తి పరాయణులైన పూసపాటి

విజయగోపాలరాజు, దాట్ల చినవెంకటపత్రిరాజు, భూషతీరాజు పద్మనాభరాజు, వత్సవాయి నరసరాజు మొదలైన చాలామంది వీరులు ఆ యుద్ధంలో చినవిజయ రామరాజుకు అండగా నిలిచారు. ఆ యుద్ధంలో నేలకోరిగిన చినవిజయరామరాజు భౌతికకాయం చుట్టూ వీరందరి మృతదేహాలతో ప్రహరి కట్టారు.

విజయనగర సంస్థానాన్ని పూర్తిగా ఆక్రమించుకోవాలని తలంచిన కంపెనీ అప్పటికే ప్రజల్లో ఉన్న తిరుగుబాటును ఎదుర్కోవాల్సి వస్తుందని అనుమానించింది. మద్రాసు ల్యాటీన్ గవర్నర్ సర్ చార్లెస్ వోక్స్ లార్డ్ హోమ్బర్క్స్ లు చినవిజయరామరాజు కొడుకు 8 సంవత్సరాల నారాయణ గజపతిని, సామరస్య పూర్వకంగా లేఖలు రాసి రప్పేంచి విజయనగరం కోటను అతనికి తిరిగి అప్పగించేశారు.

పూర్వం ఎంతో విశాలంగా ఉన్న ప్రాంతం, ముందున్న బలం అంతా యుద్ధంలో పోగొట్టుకున్న విజయనగరంసంస్థానం రాజకీయ వ్యవహారాలలో తగుమాత్రంగా వ్యవహారిస్తూ అప్పటినుండి విద్యాకళా రంగంగా వన్నెకెక్కింది. అంతవరకూ విజయనగర సంస్థానానికి లోబడి వున్న సంస్థానాలన్నీ ప్రత్యేక సంస్థానాలుగా స్థిరపడ్డాయి. దరిమిలా విజయనగరం పూర్వపు రాజకీయపుటొన్నత్యం కోల్చేయింది. ఒక సామాన్య జమీందారీగా ఉండాల్సి వచ్చింది. ఇలాంటి స్థితిని సరిపెట్టుకోలేక 1826 - 1879 ప్రాంతాల్లో పరిపాలనలోకి వచ్చిన నారాయణ గజపతి తాను మరణించే వరకూ వారణాసిలోనే గడిపాడు.

అప్పటి ఇండియా గవర్నర్ జనరల్ బెంటింక్ ప్రభువు నారాయణ గజపతిని ఎంతో అదరణతో చూసేవాడు. కాళీలో పుట్టిన నారాయణ గజపతి కుమారుడు విజయరామగజపతి ఆర్థ సంస్కృతి సంప్రదాయాలను జీర్ణం చేసుకున్నాడు. కవి, గాయకులలో సాంగత్యం ఏర్పరుచుకున్నాడు. ఆ కారణం చేత 1854 నుండి సంస్థాన పరిపాలనా బాధ్యతలను స్వీకరించింది మొదలుగా విద్యా సాంస్కృతిక రంగాలలో ప్రోత్సాహనిచ్చేదు విజయరామగజపతి.

సంస్థానం - సంగీతం

ఆంధ్రదేశం ఉత్తరభాగం మరో విద్యుతనగరంగా తయారు చేయడానికి విజయరామ గజపతి ఎంతో క్షమి చేశాడు. ఆ క్షమి ఆనందగజపతి హాయాం (1879 - 1897) లో విజయనగర సంస్థానాన్ని కథల విషయంలో రాయల సామ్రాజ్యం లాంటి దాన్సీగా మార్పుడానికి ప్రాతిపదిక అయింది.

నారాయణ గజపతి కుమారుడు విజయరామగజపతికి బాల్యంలో కాళీలోని కవి, గాయక, పండితుల సాన్నిహిత్యం లభించింది. విజయరామ గజపతిని బాలక్ష్మివే వంటి మహాష్ట్రస్తు సంగీత విద్యాంసులు గౌరవ పురస్కారకంగా సంభావించారు. విజయరామ గజపతి గొప్ప ఘైకుడు. “విజయరామ గజపతి ఆస్తానం లోనే సంగీత, సాహిత్య అభినయాది కథల మర్మలు తెలిసిన కిల్లంపూడి ముల్యాలు

అనే విద్యాంసుడు ఉండేవాడు.”¹ తండ్రి లడుగుజాడల్లో నడిచి స్వముద్రతో ధీశాలి, కళాప్రియుడైన ఆనందగజపతిని ఆదిభట్ల నారాయణాసుగారు ఈవిధంగా ఉంటారు.

“ఆనంద గజపతీంద్రుని
కేనులున్ సాటి గాంచరీవిన్, రివిన్
గాన కవితా ప్రవీణత
ధీను బలరూప సంగతిన్ బిత్ప భక్తిన్”²

నిజంగానే తండ్రిని మించిన తనయుడై విశ్వవిఖ్యాతి పాండాడు ఆనందగజపతి మహారాజు. ఆనంద గజపతి మహారాజాస్థానంలోని విద్యాంసుల గురించి వారి విద్యా షైదుష్యల గురించి పుంభావ సరస్వతి ఆదిభట్ల నారాయణాసుగారు ఇలా రాశారు.

“అస్థాన విద్యాంసులలో నొకడు ఒకదినమంతయు మిగుల శ్రావ్యముగ సభాసదులోరాయనునట్లు రాగము పాడగలడు. ఒకడు ఫిడేలు ప్రశ్నముగా వాయించును. మృదంగము సాగసుగ వాయించును. సభ్యులోనన మాటజాలును. ఒకడు ఫిడేలునందు, వీణయందు నిరుపమానముగా బల్లని వాయించుచు జంితగాతముల కబేరముగా మిగుల రుచ్యముగా బాదును. మరియు నతనికి సంగిత సాహిత్యములు కరతలామలకములు. ఒకడు నిరుపమానముగా వీణ వాయించును. సాగసుగ కవిత్వము చెప్పును, గారడీ సాములో నేర్చరి, మంచి మాటకారి. ఒకడు పల్లవిలో జతులు మార్చి స్వరము పాడుటయందు గొప్పవాడు మరియు మృదంగ రాయుడు మరి యిద్దరు రుద్రవీణ వార్యమున నిరుపమానులు. ఒకడు రుద్రవీణ యందు సమర్థుడు, ఇంకొకడు చిత్రారు నందును రుద్రవీణ యందును మిక్కిలి నిపుణుడు. గంథర్యుల మెప్పింపజాలు మహామృదీయుడు. నాటకములో పప్పు వెంకన్సు వేయు కోఱులలు మౌగునట్లోక మైలు వినబడునట్టి దివ్యశరీరముతో సభకామోదమైనర్చువాడు, అతడు వీణకూడా కడురుచ్యముగా వాయించును. పెక్కేల విజయనగరమున సంగీతమెరుగాని వారరుదు.”³

ఒక్కొక్కరూ తాము నేర్చిన విద్యలో ప్రత్యేకత చూపే నేర్చు కలవారు. చతుష్ప్లేకశలు లేకున్నా కళాకోవిదులు విజయనగరాస్థాన దర్శారులో వెలిగినట్లు నారాయణాసుగారు అభివర్ణించేరు. వారిలో కొంతమంది విద్యాంసుల గురించి, వారి ప్రతిభను గురించిన విశేషాలను ముందు ముందు వివరించడం జరుగుతుంది.

ఆనంద గజపతి

(1850-97) విజయనగరం సంస్కారాన్ని ఏలిన ఆనందగజపతి సంగీత సాహిత్యవేత్తలకు ఆశ్రయమిచ్చి పోషించాడు. డ్యూక్ అఫ్ బంకింగ్సోమ్ వంటి పాశ్చాత్యల చేత ప్రిన్స్ చారింగ్ (జగన్మహానుని)గా పేరొందిన రాజు ఆనంద గజపతి.

గురజాడ అప్పారావుగారన్నట్లు " He is a great scholar he has attracted to his court literary stars of the first magnitude" 4 నిజంగా గొప్ప విద్య కళావేత్తె ఆనందగజపతి మహారాజు. ఎంతోమంది విద్యాంసులు, కళాకారులు ఆకర్షితులయ్యారు. యత్రాకృతి: తత్తుగుణాః అన్న వాక్యానికి ఆనందగజపతి మహారాజే దృష్టాంతం. కళలకు కళలు రాశానతి ఇచ్చేవాడు. అర్థవైనాలుగు కళలు వన్నెకర్కెలా ప్రోత్సహించాడు. సంగీతం, సాహిత్యం ఇవేకాదు అశ్వరోహణ ఫేటాది కళల్లో ఆయన ప్రాణీణ్యాన్ని సంపోదించాడు. ఆదరించాడు కూడా. సితార, వీణ వాయించేవాడు. కర్ణాక హిందుస్తానీ సంగీతాల మేళవింపుగా ఆయ సంప్రదాయాలను మిచితం చేసి తన దర్శారులోని వీణ వెంకట రఘుధాసు, దూర్మాసుల సూర్యనారాయణ సౌమయాజులు మొదలైన విద్యాంసులను నేర్చుకోమని ప్రోత్సహించేడు, అంతేకాకుండా మహాబత్సాన్, నిషాధల్లి అభీధుల్లా, మునవ్వర్ భానులను ఆస్తాన విద్యాంసులుగా ఆదరించాడు.

ఆనందగజపతి తెలుగులో ఎన్నో జావళీలు, స్వరజతులు, తానవర్ణాలు రాశారు. దృష్ట్ ఖయాలు, తిల్లాన వంటి ఫణతుల్లో గొప్ప ప్రతిభ కలవాడు ఆనందగజపతి. పూనా గాయక సమాజ్ శాఖకు ఆయన ఆరువేల రూపాయలు బహుమానంగా ఇచ్చారు. ఆనందగజపతీంద్రుని పట్టిరత్యం వనకుమారీదేవి పేరున తచ్చారి సింగరాచార్యసోదరులు రాసిన రచనలు రాజువారే ముద్రింపించారు. ఆనందగజపతి స్నిహాశిలి. ఎంతోమంది ప్రజ్ఞాపాటవాలకు సానబట్టే సానరాయి తానే అయి తానే తీర్చిరిగా నిలబడిన మహామేధావి ఆనందగజపతి మహారాజు.

"పుస్తకాల నుండి రాబట్టిన జ్ఞానం వారిదైతే తనది లోకానుభవం నుండి సేకరించిన జీవనమధువు. అదలింపులు మందలింపులు ఏమీ లేకుండా స్నేహసహకారాల్చి ఇచ్చేవారు. కాకపోతే ఆనందగజపతికి కొంచెం అహంకారం కొసపెల్రిలాగా ఉండేది. అయితే అది రాజ్యాధిపత్యం వచ్చినందువలే కాక జన్మతః వచ్చింది కూడా" 5

ఆనందగజపతికి లోకంలో అందరినీ ఆకర్షించే రూపం ఉంది. అలాగే పొంగిపోయేవాడు. కానీ ఆ ఉబ్బడం దుర్దుంగా మారిపోలేదు. అందువలనే ఆస్తాన విద్యాంసుల జీవితాలు ఆయన జీవితం తోడి విడదీయలేని విధంగా ముడివేసుకుపోయాయి. అదేవిధంగా ఆనందగజపతి మహారాజు వేశ్యల ఆత్మగౌరవాన్ని పెంచాలని భావించారు. దానికోసం కొంత కృషి కూడా చేశారు.

కేవలం కులవృత్తి మూత్రమే కాకుండా కులవిద్యలైన నాట్యం, సంగీతాలను కూడా బ్రతికిస్తూ కళావంతులుగా సంస్కృతిని పరిరక్షించే గురుతరబాధ్యత వహించారు ఈ వేశ్యలు. అయినా కులవృత్తి కంటే కులవిద్యలో స్ఫురితంగా జీవించవచ్చనే విషయాన్ని కళావంతులు తెలుసుకోవాలి. కళాకారులుగా ఆత్మగౌరవాన్ని పెంపాందించుకోవాలి. అందుకోసం వారిని పెద్దలు ప్రోత్సహించాలి. ఒకపుడు

దేవాలయంలో భగవంతునికి కైంకర్యంగా తాము నేర్చిన విద్యను ప్రదర్శించి ఎంతో గౌరవప్రదమైన స్తోనాన్ని పొందారు ఈ దేవదాసీలు. అప్పటి సమాజం వారికా అవకాశాన్నిచ్చింది. రానురాను ఆ పరిస్థితులు విపరీత పరిణామాలకు దారితీయదంతో ఉన్నత విలువలను నిలబెట్టుకోలేని అవస్థ దేవదాసీలకు వచ్చింది. “అందుకోసమే ఆత్మగౌరవాన్ని కలిగించే లలిత కళలను నేర్చుకొమ్మని ఆనందగజపతి వేశ్యలను ప్రోత్సహించేరు.”⁶

ఆనందగజపతి మహారాజు గురువు ఆస్తాన వైశాఖుడైన దూర్యాసుల సూర్యనారాయణ సేమయాజులు మహారాజు సంగీత గోప్యులను జరుపుతున్న సందర్భాల్లో సంగీత సంబంధమైన చిక్కు ప్రశ్నలు వేసేవారు.”⁷

ఉండాపూరణకు

సరిగమ పదనిస - సనిదప మగరిస ఆరోహణా అవరోహణలలో పట్టులం చూపిస్తూ 35 తాళాలతో పూర్తి చేయమన్నారు. వీణ వెంకటరమణదాసుగారు మాత్రమే ఆ ప్రయోగాన్ని చేసి చూపించారు.

“ఆ ప్రయోగాన్ని దూర్యాసుల శ్రీరామశాస్త్రి దక్కిణామూర్తిగ్రాహ ఎదుట తిరిగి ప్రదర్శించారు”⁸ వీణ వెంకటరమణదాసుగారు.

ఆనందగజపతి కాలంలో బహుళ ప్రోత్సహం పొందిన సంగీతకళకు ఆనందగజపతి వారసులు విజయరామ గజపతులు 1883 - 1922 ఒక సంస్కారుపాస్ని కల్పించారు. ఆ రూపమే విజయనగరంలోని విజయ రామగానపారశాల. అయితే ఈ కళాశాల నిర్మాణానికి వెనుక చిఱు చరిత్ర ఉంది.

విజయరామగజపతుల అంతరంగిక కార్యదర్శి చాగంటి జోగారావు పంతులుగారు ఒకాయన ఉండేవారు. వారి కుమారుడు గంగరాజు పుట్టుగుడై. ఒకరోజు ఆ బాలుడై మహారాజు చూడడం తటస్త పడింది. ఆ చిన్నవాడు అంధత్యంతో ఎలా జీవనం సాగిస్తాడనే ఆలోచన ప్రభువును కలచి వేసింది. అతనికి ఒక ఆసరా కలిగించాలనే ఉద్దేశం ప్రప్రథమ సంగీత కల్పవృక్ష ప్రాముఖ్యావానికి బీజారోపణ చేసింది. అదే విజయరామ గాన పారశాల.

ఆస్తాన విద్యాంసులుగా ఎందరినో ఆదరించి సన్మానించిన విజయనగర సంస్కారించుతులు కళాశాలను నిర్మించి మరికొంతమందిని సంగీత విద్యాంసులను అధ్యాపకులుగా నియమించి వారసత్వ సంపదనో కాపాడి భ్యాతి గాంచారు.

ఆనందగజపతి ఆస్తాన విద్యాంసులను ప్రోత్సహ పరచడమే కాకుండా తాను కూడా సంగీత కారుడై రచనలు చేశారు. ఎన్నో రచనల్లో కేవలం ఒకే ఒక తాన వర్ణం లభ్యమైంది. ధన్యసీరాగం - ఖండ జాతి అటతాళంలో ఈ వర్ణరచన చేశాడు. తమ్మారి సింగరాచార్య సేదరులు రాసిన గాయక లోచనంలో

దీన్ని ప్రచరించారు. ఈ వర్షం సంస్కృత భాషలో రాయబడింది. అమృతారిని స్తుతించడం ఇందులోని వస్తువు, స్వరపరిచిన దీన్ని యథాతథంగా అనుబంధంలో చేర్చడం జరుగుతుంది. (మాడు అనుబంధం-1)

“దేవిత్వం యదభిరమపశ్యతి నాస్యత్పశ్యతి” అని మొదలయ్యే ఈ వర్షంలో పల్లవి, అనుపల్ల ఘలు పెద్ద పెద్ద పంక్తులు. చరణం మాత్రం “కైవల్యదాయునీ” అనే ఒక్క పదంతో ఉన్న ఏకపద వాక్యం.

తాన వర్ణానికున్న లక్షణాన్ని బట్టి సాహిత్యానికి చాలా తక్కువ ప్రాధాన్యత ఉండి రాగ ప్రాధాన్యత ఎక్కువ ఉంటుంది. రాగాన్ని తానయుతంగా ఆలపించడానికి ఎక్కువ పీలుంటుంది తానవర్ష రచనలో. సంగీత ప్రచారానికి ఇటువంటి తాన వర్ణాలు తలమానికాలే. తన సంస్కారాన్ని రెండవ భువనవిజయంగా, కళల కాణాచిగా చేసిన ఆనందగజపతి తాను మరో క్షమ్మదేవరాయలు అయ్యడనడంలో సందేహం లేదు. బాల్యం నుండి కళలపట్ల, సంస్కృతిపట్ల ఆదరణ ఉన్న సంప్రదాయ బద్దమైన వాతావరణంలో పెరిగాడు మహారాజ. అందువల్లనే ఇటువంటి రచనలు చేయడంలో ఎంతో సమర్పడయ్యాడు.

మొదటి భాగం

విజయనగర సంస్థానంలోని వాగ్దేయకారులు - వాజ్గైయం

దూర్యసుల సూర్యనారాయణ సేమయాజులు (1842 - 1896)

72 మేళ కర్తృరాగాల్లో విజయనగర ప్రభువుల వీరచరిత్రను గేయరూపంలో రచించిన 'రాజగురువు' దూర్యసుల సూర్యనారాయణ సేమయాజులుగారు. ఈయన సాక్షాత్తు ఆనందగజపతికి వైణిక గురువు. చోడవరం మొళాసాదార్ అయిన బ్రాహ్మణులు దూర్యసుల వారి పూర్ణీకులు. ఆనందగజపతికి విజయరామ గజపతులకూ ఆస్తానంలో విద్యాంసుడు సూర్యనారాయణ సేమయాజి. పెదగురురాయాచార్యుల వారికి ఇంచుమించుగా సమకాలికుడు. మహారాజులిద్దరూ దక్కిణాదిన చెన్నపట్టణం, ఉత్తరాదిన కాళీ, కలకత్తా మొదలైన ప్రాంతాలకు తమతో బాటుగా దూర్యసుల సేమయాజులు గారిని, వీణా వెంకటరమణ దాసుగారిని తోడ్కొనివెళ్ళి, అక్కడి హిందుస్తానీ కర్రాటక సంగీత పద్ధతులను తెలుసుకునేటట్లు చేసి ఆ సంప్రదాయాలకు మరింత వన్నె తెచ్చారు.

విజయరామగజపతికి వీణావాద్యం మీద అభిమానం ఉండటం వల్ల స్వతపోగా వైణికుడవడం మాత్రమే కాక తన కుమారులను నేర్చుకోమని సేమయాజల వారి దగ్గరకు పంపాడు. ఆనందగజపతికి సితారు వాద్యమంటే ఎక్కువ మక్కువ. ఆ కారణం చేత నిరాకరించారు. సితారు కంటే వీణ గొప్పదని, సితారు మీద వాయించే ప్రతీ లంశాన్ని వీణ మీద శాఖుంచవచ్చని రాజు నచ్చచెప్పాడట. అయినా

కుమారులు నీరాకరించారు. ఆ సందర్భంలో రాజు హిందుస్తానీ సంగీత విద్యాంసులైన మహాబల్ఫాన్ అతని కుమారుడు మస్టర్ఫాన్లను, సూర్యానారాయణ సేమయాజులు గారిని పెలిపించి సితారు, మీళిలను వాయించే పద్ధతిని పరీక్షీంచారు. నీటా మీద పలికించిన సంగతులను మహబృత్ఫాన్ సితారు మీద వాయించలేక పోయాడు. అదిచూసి, అప్పటినుండి ఆనందగజపతి దూర్మాసుల సేమయాజుల వారి శిష్యుడై నీటా నభ్యసించాడు.

సేమయాజులుగారు పలుప్రాంతాలను సందర్శించి వివిధ సంగీత సంప్రదాయాలను గ్రహించి వాటిని వీటానై పలికించి పాశ్చాత్య ప్రముఖుడైన ఎళ్లిన్ మెఘు పొందారు. అలాంటి సదవకాశాన్ని కలిగించిన ప్రభువు విజయనగరం మహారాజే.

సేమయాజులుగారి సంగీతగురువు అతని పితామహుడే. సేమయాజులుగారు “ఇటు చూడరా” ముఖారిరాగం, “ఎందుకీ తొందర - కాంభోజి రాగం”, “నెరనమైనాను” - మోహన రాగాలలో ఆనందగజపతి మీద స్వరజతులను రాసి అంకితమిచేయు. కొంతకాలం దూర్మాసుల సేమయాజులుగారు, పెదగురురాయాచార్యుల వద్ద కూడా నీటా నేర్చుకున్నారు.

దూర్మాసుల సూర్యానారాయణ సేమయాజులుగారి ప్రతిభకు మరో తార్కాణం - ఏడు సంస్కారాలకు సంబంధించిన సంగీత విద్యాంసుల సంగీత పోటీలో గెలుపొందడం, సన్మానించ బడటం. “1831లో” మద్రాసులో షైసూరు, పుదుక్కోటు లాంటి సంస్కారాలు ఏడింటికి సంగీత పోటీ జరిగింది. పెద్ద పెద్ద సంస్కారాలైన షైసూరు వంటి సంస్కారాలను ముందు పెట్టి చిన్న సంస్కారంగా భావించి విజయనగర సంస్కారాన్ని చిట్టచివర పెట్టారు. దానికి ఆనందగజపతి మహారాజు చిన్నబుచ్చుకున్నారు. పోటీలో పాల్గొంటున్న దూర్మాసుల సేమయాజులుగారు మందహసం చేస్తూ రాజకు హామీ ఇచ్చారు.

పోటీలో కళ్యాణ, వసంతలతో ఇతర సంగీత సంప్రదాయాలన్నీ మేళవింప చేసి సేమయాజులు వాయించేయు. పోటీలో పాల్గొనే సమయం కేవలం 20 నిమిషాలే. కానీ సుమారు గంటన్నరకు షైగా వాయించారు సేమయాజులుగారు. ఆ ప్రదర్శనకు వచ్చిన దొరలు, దొరసానులు సేమయాజులుగారు వాయించే పాశ్చాత్య సంప్రదాయ రీతికి డ్యూన్ చెయ్యడం మొదలు పెట్టారు.⁹

ఆ పోటీలో సేమయాజులుగారు గెలుపొందినట్లుగా ప్రకటించి, షైసాయి ఎళ్లిన్ ప్రభువు సర్పించే ఇచ్చారు. అది ఇప్పటికే వారి మునిమనవరాలి ఇంట్లో ఉందని చెప్పారు “కొంరి కాంతమ్మగారు.”¹⁰

ఆ విధంగా తన ఆస్తాన విద్యాంసులను ఇతర ప్రాంతాలకు పోటీలకు పంపించి ప్రోత్సహించే స్వభావం గలవాడు మహారాజు ఆనందగజపతి. షైసారు దర్శారులో దూర్మాసుల సేమయాజులుగారు సన్మానాలు పొందారు. వారి నీటాగురించి, వారి గురించి దూర్మాసుల శ్రీరామశ్సిగారు ఈవిధంగా చెప్పారు.

"వీణయుం, జేతబూని కడు విస్మయ ముప్పుతిలంగ బైరవిన్
తానము మేళవించి యమ్మతంబును జిల్కెదు మిమ్ము జాచుచున్
గాణలు హరాణులోక్క గతిగా నుతిజేసిరి గాని యంతలో
వీమల పుణ్యమీ కరణి వీడెను గానము నస్తమించగా !"¹¹ అని సోమయాజులుగారు
మరణించినప్పుడు చెప్పారు.

సోమయాజులు మూడురోజులలో మరణిస్తారనగా ఆనందగజపతి మహారాజు ఆయన దగ్గరకు
వచ్చి దైర్యం చెప్పి వెళ్లారుట. ఇటువంటి ఆత్మియత వారిద్రిమధ్య ఉండేది. ఆనందగజపతి మహారాజు
సోమయాజులుగారిని గురువుగా గొప్పవిద్యాంసునిగా మిత్రునిగా గౌరవించారు. సంగీతత్రయం రచనలు
అంధదేశంలో ప్రచారం కావటానికి సోమయాజులుగారు కారణభాతులు. వైణవుడైన సూర్యనారాయణ
సోమయాజులుగారు చేసిన రచనలలో ఒకే ఒక్క రచన లభ్యమైంది. అది ఒక పదం. 72 మేళ కర్త
రాగాలలో పూసపాటి వంశస్తుల దిగ్విజయాలను కృతులుగా రచించిన సోమయాజులు ఆనందగజపతిని
ఉద్దేశించి ఆనందబైరవి రాగంలో మిశ్రచాపు తాళంలో ఈ పదం రాశారు. ఈ పదాన్ని బట్టి ఆనంద
గజపతి మహారాజు ఎంతో సరసుడుగా కనిపొస్తాడు.

పల్లవి : "ఎందుకీ తొందర - సుందరాకార నీ

పొందు గూడెద - తాళరా

అనుపల్లవి : సంధ్యవేళలో మావా - రందరు తెలివిగా

సుందురిచ్చేటను - పొందు జరుగదు వేరే

మందిరంబునకే నే వ్యుర - పందిరి కీల్సపట్టె మంచము

నందు రతి సుఖమొంద జేసెద - అందముగ కౌగిటను చేర్చి

1. చరణం : వెంట దిరుగకు రానీ - వెంటనే వచ్చేద

నంచే నమ్మవదేమిరా . . ."¹²

ఈ విధంగా ఉన్న శృంగార పదంలో మూడుచరణాలున్నాయి. పల్లవి కంటే అనుపల్లవి పెద్దది.
ఈపదంలో శృంగారరసం తొణికిసలాడుతుంది. ఎందుకో తొందర పదుతున్నాను. సుందరుడా కొంత
తడవు ఓపికపట్టు. ఈ సంధ్యవేళపుడు మావాళ్లందరూ తెలివితో మెలకువతో ఉంటారు. అయినా ఆ
చోటున పొందుజరుగదు. వేరే మందిరానికి తప్పకుండా వస్తూను. పందిరి పట్టి మంచంలో ఆనందంతో
అందంగా కౌగిట్లో చేరి సుఖాలనిస్తాను, అని అంటూ తానొకరి యిల్లాలిననని తన వెంటపడే ప్రియుని
వారిస్తూ అతనికి ఈ విధంగా నచ్చ చెబుతుంది. నా వెంటపడి తిరగవద్దు. నా మాట నమ్ము! నీ

వెనుక నేనే వస్తాను. నువ్వు రావటంలోనే చంటిషైన (పసిపాప పైన అని భావమేమో) చెయ్యివేసి సరసాలాడతావు. నా మెళ్ళే తాళికట్టిన నా మగడు చూస్తే లేనిపోని తంటాలు. కాబట్టి ఈ ఇంట్లో అటువంటి చిలిపి చేపులు మానుకో! కోపం తెచ్చుకోకు అంటుంది. ఆ నాయకుడు అంతలో కోపం తెచ్చుకున్నట్లు ఆమె భావించి ఏమన్నానని అంతకోపం, ఇదిగో ఫుడియలో వచ్చి నీతో పడకటింట్లో కలుస్తాను అంటూ ఆ కాంతామణి అతనిని వెళ్ళిపొమ్మంటుంది.

రెండో చరణంలో కొత్తగా పెష్టిన ఆడపిల్ల అత్తవారింట ఏమిధంగా ప్రవర్తిస్తే ఏమవుతుందో అనే విషయాన్ని వివరించిందా ముదిత. కొత్తకోడజ్ఞ అత్తవారింట్లో మసలడమనేది కత్తులతో సాము చేసినట్లే. అందరి మనసుకూ హాత్తుకొని ఉండాలి. ఒకవేళ ఏపాటి వెలితి వచ్చినా మగని దగ్గర చులకన అయివేతుంది. అలా కాకుండా పూర్తిగా స్నేహభావంతో సున్నితంగా మెలిగిందంటే ఆ పడతిని ఇంట్లో అందరూ “పెరికిది” అని జమకట్టేస్తారు. తిరుగుబోతులా తిరిగేదంటారు. ఆ రకంగా ఉన్న ఆమెకు ఇంట్లో పెత్తనం దొరకదు. ఈ విషయాలు నాయిక తన ప్రియునితో చెప్పంది.

మరి మూడో చరణంలో నాయకునికి పాందు అందించి ఇక వెదతానని, వెళ్ళేలక పోతున్నానని బాధాతప్పయ్యి, మోహదాహతప్ప అయిన ఆ వన్నెలాడి వ్యక్తం చేసిన మాటలు ఈ విధంగా ఉన్నాయి. రాజా! ఏ రూపమయిందో కదా! నేను వచ్చి, అయినా నిన్ను విడిచి వెళ్ళేను. నా మనసు బేజారియి పోయాది. అయినా భోజనం చేసే సమయం ఇది. ఇక వెళ్ళక తప్పదు. నా జతైన నా మగడు ఏమంటాడో ఏమో! అనందగజపతి మహారాజా! నిన్ను విధేయు. విద్యుల భోజడా! భోగభాగ్యశాలీ! పద రాజా! నిన్ను సంతోష పెదతాను ఓ తేజోమూర్తి! అని అంటుంది.

మోహసరూపుడైన అనందగజపతిని పేరుకు తగినట్లుగా ఉండే అతని నగుమోము చూస్తే ఏ కాంత ప్రేమించదూ! కామించదూ! అది మహారాజాకే చెల్లింది కాబట్టి సౌమయాజులుగారు అపిధంగా అయిన మీద పదం రాసి అంకితంగా ఇచ్చారు. ఈయన రాసిన రఘవలలో ఇదొక్కపథమే పుస్తకగత్తొంది.

తచ్ఛ్వారి సింగరాచార్యులు - పెద సింగరాచార్యులు

కర్ణాటక సంగీతానికి భక్తి గాన సంప్రదాయమనీ అభ్యాసగాన సంప్రదాయమనీ రెండు విభాగాలు. సంగీత త్రయం త్యాగయ్యగారు, దీక్షితులు, శ్యామశ్శివీరే కాక అన్నమాచార్య మొదలైన వారు భక్తితో తాముగా భగవంతుని స్తుతించడానికి మాత్రమే కీర్తనలు, కృతులూ చేశారు. కిమ్ములకు బోధించడం తక్కువే. అయితే కీర్తనలు నేర్చుకోడానికి, నేర్చుకున్నది వల్ల వేసుకోడానికి కొంత సంగీతశాస్త్ర అభ్యాసం ఉండాలి. అందుకొక పర్ధతీ ఉండాలి. అలాంటి అభ్యాసగానానికి ప్రోది చేసిన వాగీయకారుడు పురందరదాసు.

సరళీస్వరాలు, జంటస్వరాలు, అలంకారాలు, గీతాలు, స్వర పల్లవులు, స్వరజతులు, వర్ణాలు, కీర్తనలు ఈ విధమైన విభజనలో ఒకమెట్టు తర్వాత మరొకమెట్టు ఎక్కినట్లు ఒకదాని తర్వాత

మరొకటి నేర్చుకోవాలి. ఆ పద్ధతిని మొట్ట మొదట ప్రవేశపెట్టిన ఘనత పురందరదాసుకే దక్కుతుంది.ఆయన తర్వాత వచ్చిన వారిలో సంగీతాభ్యాసకులకు ఉపయోగపడే విధంగా శాస్త్ర లక్ష్మణాలను క్రమబద్ధికరించి పుస్తకరూపంలో మనకు అందించిన వారు ఉన్నారు. విజయునగర సంస్కారంలో ఆస్తాన విద్యాంసులుగా విరాజిల్లిన సౌదరులు తచ్చారి సింగరాచార్యులు, చిన సింగరాచార్యులు సంగీత లక్ష్మణ గ్రంథాలను రాశారు. వీరు దక్కిణాది ప్రాంతాలనుండి ఆనందగజపతి మహారాజుచే అప్పోనితులు. ఆపస్తంబసూత, కాశ్యపు గోత్రీకులు, వీరి తండ్రి నరసింహాచార్యులు. ఈ సౌదరులు గాయకలోచనం,గాయక సిద్ధాంజనం, సంగీత సర్వార్థ సార సంగ్రహం, స్వర మంజరి మొదలైన గ్రంథాలు రాశారు. విజయునగర సంస్కారాధిపతుల సహకారం, ప్రోత్సాహపోలతో వీటిని ప్రచురించారు. వాటిలో లభ్యమైన లక్ష్మణ లక్ష్మీత్యకం అయిన గ్రంథాలను ఈ పరిశోధనలో విమర్శ పూర్వకంగా చేర్చడం జరిగింది.

గాయక లోచనము

తచ్చారి సింగరాచార్య సౌదరకృతం “గాయకలోచనం” 1902లో సంగీత విద్యార్థులకు ఉపయోగపడటం కోసం వీరు రాశారు, విజయునగరం మహారాణిసాహేబుగారి సహాయంతో ప్రచురించారు. ఇది సంగీతాభ్యాసకులకు ఒక లక్ష్మణ గ్రంథంగా వారందించారు. విజయునగర సంస్కారాధిపతి ఆనందగజపతి తన ఆస్తానంలో విద్యాంసులుగా వీరువురినీ నియమించుకున్నారు.

ఈ గాయకలోచన సంగీత గ్రంథంలో దేవతా స్తుతి మొట్టమొదట చేశారు. శ్రీహరి, రాముడు, కృష్ణుడు, వేంకటేశ్వరుడు, ఆ తర్వాత పురందరదాసు, నారాయణదాసు, క్షేత్రయ్య, జయదేవుడు, రాముడాసు, బహువిధగీత ప్రబంధాలు రచించిన గురుమూర్తి శాస్త్రి, కామక్షీని దర్శించిన ధన్యుడు శ్యామశాస్త్రి, అభినవ నారదుడైన త్యాగరాజులను, విజయునగరాస్తాన విద్యాంసులగు వీణగురు రాయవరుడు, చంద్రిరి రంగగురువర్యుడు మొదలైన వారిని వినమ్రతతో సన్మతిచేశారు.

ఆ తర్వాత “ఈ గ్రంథంలో ఉండే వివరాలను, విషయాలను నారదీయు, సౌమునాధీయాలనుండి గ్రహించి కూర్చునట్లు చెప్పుకున్నారు”.¹³ గాయకలోచనం పూర్వభాగంలో సంగీతోత్పత్తి ఎలా జరిగిందో సూచనగా వివరించారు. సంగీత ప్రకాశకులుగా పూర్వీకులను పేర్కొన్నారు.

“బ్రహ్మేష్వర నంది భరత దుర్గానారద కోహలా:

దశస్యవాయురంభాద్య స్పంగీతస్య ప్రకాశకా:”¹⁴

అని వివరించారు. విష్ణుపురాణం, శివ సర్వస్సం వంటి పురాణాలలో సంగీత ప్రశంస ఏవిధంగా ఉన్నదీ చెప్పారు.

సంగీత శబ్దారం, సంగీత విభాగం, నాదప్రశంస, నాదోత్పత్తి విభాగాలు ఇత్యాద్యంశాలు, త్రుతి మొదలు స్వరాలు, మూర్ఖులు, సప్తస్వర ధ్వనులు, జాతులు, ఏ అక్షరానికి ఏజాతి, వంశ,

అధిదేవత, దీపం, వ్యక్తం, చందన్మలుంటాయో “పట్టిక రూపంలో శ్లోకాల రూపంలో”¹⁵ అర్థమయ్యే నిధంగా స్వష్టంగా వివరించారు. అంతే కాకుండా ఆయా స్వరాలకు భోజనం, వస్త్రం, విలేపనం, పుష్పం, అలంకారం, ఆయుధం, వాహనం, భార్య, దేహం మొదలైనవి ఏస్వరానికి ఏమేముంటాయో వివరించారు.

ఉదాహరణకు

స్వరాక్షరం - స- జాతి - బ్రాహ్మణమంశం - దేవ; అధిదేవత - అగ్ని;

దీపం- జంబు; వ్యక్తం- మామిడి; చందన్మ - లమష్టవ్

అంతఃకాకలీలు శూద్రజాతి

స్వరాక్షరం - స - భోజనం - పెరుగస్తుం; వస్త్రం - తెల్ల వస్త్రం; విలేపనం - కుంకుమ;

పుష్పం - జాబి; భూమణం - ముత్యం; ఆయుధం- కత్తి; వాహనం- హంస;

భార్య - గంథర్య ప్రీ; దేహం- స్వాలం.

స్వరాక్షరాలకు ఇన్ని లక్ష్మణాలుండాలనే నియమం భరతముని నాట్య శాస్త్రంలో కూడా పేర్కొన్నాడు. ఇవే గాక నియతప్రతితులు విక్ర్యత స్వరాల పేర్లు వాటి విమర్శ, స్వర సంచార భేదాలు, స్వర ప్రస్తారక్రమం మొదలైన స్వరానికి సంబంధించిన అన్ని వివరాలు సంస్కృత శ్లోకం దాని క్రింద సులభగ్రాయామైన సరళిలో తెలుగులో అర్థం రాశారు. రాగ ప్రకరణంలో¹⁶ రాగలక్షణం, విమర్శనం, రాగాలలోభేదాలు, వాటి అధిదేవతలు, కులం, వేదం, రసం, గుణం మొదలైన లక్ష్మణాలు, శ్లోకాలుగా, పట్టి రూపంలోనూ పేర్కొన్నారు.

ఉదాహరణకు

పురుషాగాలు- బైరవి రాగానికి అధిదేవత- శివుడు: కులం- బ్రాహ్మణుడు: వేదం- సామవేదం: రసం- రౌద్రం: గుణం- రాజసం: అలాగే ప్రీ రాగాలు దేవక్రియ, మేఘరంజి, కురంజి లాంటి కొన్నిరాగాలు, అని ఏమే రాగాలకు భార్యలో, అలాగే ఏమే రాగాలకు ఏమే రాగాలు దూతిరాగాలో, వాటికి ఏవి మిత్రరాగాలవుతాయో ఏవి పుత్ర రాగాలో ఇటువంటి విషయం వివరణ అంతా “రాగ ప్రకరణంలో” వివరించారు.”¹⁷ రాగాల చాయా స్వరాలు, రాగాలలో వచ్చే శ్రుతులూ పూర్తిగా రాశారు.

రాగరత్నాకరంలో 72 మేళకర్త రాగాల జన్మ జనక రాగాల ఆరోహణ, అవరోహణాలు, మేళకర్తలు అన్ని శ్లమిడి వుండే చక్రం, ఇవన్నీ స్వష్టపరిచారు. గాయకలోచనంలోని తాళ కల్పలత లో తాళ లక్ష్మణాలు పోడణాగాలకు పేర్లు అంగ సంజ్ఞలు ఈవిధంగా ఉన్నాయి. నూటొక్క తాళాలు - వాటి సంజ్ఞలు, మాత్రతాళాలు మొత్తం చతుర్పుంచాశత్తాళాలకు మాత్రాసంజ్ఞ అన్ని వివరణపూర్వకంగా ఇచ్చారు. మార్గ తాళలైన చంచత్వటానికి

చాచపుటానికి	8118
షట్పీతాపుల్రుకానికి	318813
సంపద్వేష్టకానికి	38883
ఉద్ఘటం	888
ఆదితాళం	1

ఈ విధమైన మాగ్రతాళాలతో సహ మాత్రలు సంజ్ఞలు పేర్కొన్నారు.

గాయక పారిజాతంలో గ్ర్యువాది సప్తతాళాలు, చతుర్శ, మిశ్ర ఖండ సంకీర్ణాది జాతులతో 35 భేషాల్చి వాటి లంగ సంజ్ఞలు, మాత్రలతో సహ వివరించినందువల్ల ఆ వివరణలు ఈ పుస్తకంలో రాయబేదు.

ఆ తర్వాత చతురంగ ప్రస్తారం పథకం - ప్రస్తారకమంలో చతుర్శ, త్రిశ, ఖండ జాతి ప్రస్తారకమ భేదాలు ఇంకా ఇతర భేదాలు పట్టికల్లో స్పష్టంగా వివరించారు. “గాన శాస్త్రంలో ఉన్న లక్షణసారమంతా పూర్వుభాగంగా పేర్కొన్నారు.”¹⁸

పూర్వ భాగంలో ఉన్న శాస్త్ర సంబంధ విషయాలు - గురుముఖత: కొంత నేర్చుకున్నపుడే అవి అవగతమోతాయి. సంగీతకళ కొంతవరకూ సాధనచెయ్యాలన్న మున్ముందుగా గురువునుండి శాస్త్రగత విషయాస్మి తప్పనిసరిగా అధ్యయనం చెయ్యాలి. ప్రత్యేకించి సప్తస్వరాలు స్వరప్రస్తారం, గ్రహభేదాలు, రాగాలు, తాళప్రస్తారాలు ఇవ్వే గురువు వద్దే అభ్యాసం చెయ్యాలి. స్వయంకృషితో నేర్చుకోదగినవి కొంతవరకూ అభ్యాసగాన పద్ధతిలో ఉన్న సరళి స్వరాలు మొదలు కృతుల వరకూ సాధ్యం అవుతుంది.

తచ్చారివారు రాసిన గాయకలో చనంలోని ఉత్తరభాగంలో ప్రసిద్ధులు రాసిన రచనలు కనిపిస్తాయి.

ఉత్తరభాగంలో మొట్టమొదట విజయనగర సంస్కారాధిష్టతి ఆనందగజపతి మహారాజు రాసిన తానవర్షంగా చెప్పున్న ధన్యాసీరాగంలోని తానవర్షం స్వరసహితంగా ఉంది. దీనిని ఖండజాతి అటతాళంలో సంస్కృత భాషలో రచించారు. ఈ వర్షం గురించి ముందే వివరించడం జరిగింది.”¹⁹

తానవర్షం అనేది ప్రధానంగా రాగాన్ని లయబద్ధమైన రీతిలో పాడటానికి ఎక్కువగా ఉపయోగపడే రీతిలో ఉంటుంది. రాగభావాన్ని విస్తృతంగా తెలుసుకునే వీలున్న రచన వర్షం. అందువల్లనే సంగీతాభ్యాసకులు వర్షాన్ని పదిమార్లు పాడితే స్వరకల్పన, రాగాలాపనా వస్తాయని గురువులు అంటారు. తానవర్షాలు రచించిన వారు బహుకొఢిమంది మాత్రమే.

ఆంధ్రదేశంలో కర్నాటక సంగీతం ఈ క్రింది విధంగా ఆరంభమైంది అని చెప్పవచ్చు. గాత్రజ్ఞులు వీణా వాయిస్తూ పాడేవారు. సాధారణంగా సంగీత సంప్రదాయమంతా వైణిక సంప్రదాయంగానే పూర్వకాలంలో ఉన్నట్లు కనిపిస్తుంది. త్యాగరాజస్వామి వారి గురువుగారు ఈంరి వెంకటరమణయ్యగారు త్యాగరాజస్వామి మాతామహలు, వీణ కాళహస్తయ్య, ముత్తుస్వామి దీక్షితులూ వారి తండ్రి రామస్వామి దీక్షితులు. ఇలా పేరు పాందిన విద్యాంసులంతా వీణా వాయిస్తూ పాట పాడేన విద్యాంసులే. "వీణా సాధకంలో గానీ నిశితమైన బ్రతిజ్ఞానం కలగడని ప్రాచీనులు మతం" 20 ఆ విధంగా తంజావురు, పరిసరప్రాంతాల నుంచి ఆ సంప్రదాయం విజయనగరం, బోబ్బిలి మొదలైన ప్రాంతాలకు వలసగా వచ్చి స్థిరపడిపోయింది. తంబురా కంటే వీణలో బ్రతిజ్ఞానంపున్నవ కలిగించే లక్షణం ఉంది. ఈవిధమైన వీణా సంప్రదాయానికి మరికాస్త ప్రచారంపిష్టుతి కావాలని వీణకు సరిపడే స్వర సాహిత్య సమేళనంతో రచనలు చేశారు వైణికులు. ఆ రచనలే తొనం, స్వరజతులు మొదలైనవి. ఈరచనల గురించి ఆయసందర్భాల్లో వివరించడం జరుగుతుంది.

ఆ తర్వాత గాయకలోచనంలో దీక్షితులు వారి కృతులు, నవగ్రహ కీర్తనలు, కొన్ని త్యాగరాజస్వామి వారి కృతులు, పంతువరాళి - అప్పురామ భక్తి యొంతో గొప్పురా - : ఆరగింపవే పాటారంగివే, తోడిరాగం: ఇందుకా యూతనుపును బెంచిన - ముఖారి: ఇది సమయమురా ఇనకులతిలకా - ఛాయానాట; ఎవ్వరే రామయ్య నీసరి - గాంగేయ భూషణి; కలిగి యుంటే కదా కల్పను కామిత ఫలదాయకా - వరుణ ప్రియ; రానిది రాదు సురాసురులకైన - మణిరంగు; ఇలాగి 40 కృతులు కేవలం సాహిత్యమే రాశారు. స్వర సంయుతంగాలేవు . శేషయ్యంగారి కృతులు 9 మాత్రమే రాశారు. మాత్రమూతయ్యగారి కృతులు; ఏభయమున కిదితప్పలరి జగతిలోన - కేదారగాళ; ధర్మాత్మకుల యొద్ద దుర్మాద్ద జనములు తలలెత్తగా వలెనా; ఇంకా కాంభోజిరాగంలో రెండు కృతులు రాశారు. పల్లవి గోపాలయ్యగారి కృతులు - కాంభోజిరాగం - రూపకం: హరిసర్వపరిపూర్ణసనకాది....., నాటకురంజిరాగం - ఆదితాళంలో నీదు మూర్తిని కనుగొని .....: తోడి రాగంలో అంబ నాదు విస్మపము విని.....: భైరవిరాగంలో రూపకం: మహా త్రిపుర సుందరి మనోనృణి; కళ్యాణి - ఆదితాళంలో నీదు చరణ పంకజములె గతియని; అలాగే కుపుసామయ్యగారి కృతులు మూడు; దౌరసామయ్యగారి కృతులు మూడు; వైకుంర శాస్త్రులవారి కృతులు మూడు; కృష్ణశాస్త్రులవారి కృతులు; తలగంబాడి పంచనరయ్యగారి కృతులు, మలయాళం కులశేఖర మహారాజు గారి కృతులు; పన్నెండు: వీణా కుపుయ్యర్సగారి కృతులు- పదిహేను; కంచి శేషయ్యగారి కృతి - ఒకటి చేర్చారు.

ఈ గాయకలోచనంలో ఇంకా ఇతర వాగ్దేయకారుల రచనలతో బాటూ గ్రంథకర్త రచనలు శ్రీవేంటేశ పంచరత్న కృతులు కూడా ఉన్నాయి.

1. "శేషమైల వాసం భజేహం శ్రీనివాసమఖిల భక్తపోషం" - తోడి రాగం- ఆదితాళం

- 2." శేషాచల నాయకం భజేహం చింతిత పలదాయకం" - బైరవిరాగం - రూపకతాళం
  3. శ్రీనివాసము ప్రభో మామవ శ్రీనివాస ప్రభో॥ - కాంభోజిరాగం - చాపు తాళం
  4. శ్రీనివాసము పొస్కుహే కళ్యాణగుణ సేవధిం భజామహే" - శంకరాభరణ రాగం - త్రిపుటుతాళం
  5. శ్రీ వేంకటేశమనిశం భజేహం శ్రిత జాభీష్టదం సకలలోకేశం - కళ్యాణి - జంపె తాళం,
- ఈ ఐదు కృతులను స్వరపరచలేదు.

ఇని కాక బిలహారి, సాటకురంజి, సారంగ, అనందబైరవి మొదలైన ప్రసిద్ధ రాగాలలో భగవన్మృతులు, కృతులుగా రాసినవి ఉన్నాయి. తరువాత కొస్సింటికి మాత్రమే చిట్టస్వరాల్లా ఇచ్చారు. అన్ని కృతుల్లోనూ ముద్రగా "శింగర హృదయ విహం" శింగర పరిపాలం, శింగర వినుతం అని ఉపయోగించారు శింగరాచార్యనోదరులు. ఈ పుస్తకంలో లఱవంలో రాసిన కృతులు కూడా ఉన్నాయి.

గ్రంథకర్త రాసిన జావళులు - దేవమనోహారి రాగం - చాపు తాళంలో

సామినెడ బాసినే నెట్లు పైరింటునే॥ కోమలి శ్రీరాజగోపాలం"

మరుదురమున విరిశరములనేసేనే - సరసిజాశ్మి

దేసమయమున రమ్మనవే॥

మరొక జావళి బ్యాగు రాగం - చాపుతాళంలో

వానిటోలి నాకేలే ఇందుముఖిరో - ఆ వనిత బోధనచే పైమఱచె॥ మొదలైనవి ఉన్నాయి.

, ఇవికాక "శ్రీ రాజగోపాల" ముద్రతో 'శింగరిసుతుడు' అనే ముద్రతో హిందుస్తానీ కాపీ, కమాసు, కేదారగౌళ, సురటి, హిందుస్తానీ బైరవి, జంరుబాటి రాగాల్లో రాసినవి ఉన్నాయి. ముష్టిఅరు జావళ్చు తచ్చారివారు రాసినవి, ఇతరులచేత రాయించబడిన జావళ్చు ముఖ్యానాలుగు, ఉత్సవ సంప్రదాయంబగు నామావళి, ధ్వన శ్లోకాలు, నామావళి కీర్తనలు పూర్వోత్తర భాగాలుగా విభజించారు. ఉత్తరభాగంలో త్యాగరాజస్వామి కీర్తనలు ప్రకటించారు. ఇవన్నీ అప్పటికాలంలో లోకవ్యవహారంలో కొంతవరకూ ప్రచారంలో ఉన్న కృతులుగా అనిపించేవిగా ఉన్నాయి.

ఈ గాయకలోచనం ప్రచురణ అయి ఇప్పటికి 95 సంవత్సరాలకు పైనే అయింది. బొబ్బిలి, విజయనగరంలో ఎక్కువగా ప్రచారంలో జావళ్చు, జక్కిణ దరువులూ ఉన్నా మిగిలిన సంగీత రచనలను సంస్కారాల్లో ఉన్న విద్యాంసులు, మరికొంతమంది, ఉన్న ఊరు వదలి బయటక వెళ్ళి ఎవరికివారే సంగీతం నేర్చుకోవాలనే తపన ఉన్నవారు మాత్రమే నేర్చుకొన్న కృతులుగా పేర్కొనవచ్చు. కవిత్యానికున్న

ప్రచారం సంగీతానికి ఆరోజుల్లో అంతగా లేకపోవడం, సంస్కారాల్లో అందరికీ అవకాశం లేకపోవడం, సంగీతం అందరికీ నేర్చుపోవడం వంటి వాటికి కారణాలు లనేకం ఉన్నాయి. “చీములు పెట్టిన పుట్టులు పాముల కిరపు” అన్నట్లు, మన తెలుగు ప్రాంతం వాళ్ళ రూపుదిద్దిన కర్రాటుక సంగీతం ప్రామాణికం చేసింది తమిభులే. అప్పట్లో గాయకులే తక్కువ. సంగీత గురువులసలే తక్కువ. ఉన్న శాస్త్రాలో అయినా మనసువిపీ సంగీతం చెప్పేవారూ తక్కువే. “తెలుగు ప్రాంతంలో సంగీత విద్య వ్యాపించకపోవడానికి దేశియులకీ విద్య అంటే అభిరుచి కలుగకపోవడానికి, కారణం ముమ్మాటికీ బాధ్యతంతా మన సంగీత విద్యాంసులదే అంటారు శ్రీపాద సుబ్రహ్మయాశాప్రీగారు.”²¹ కవులు సంపన్ములనూ పదస్థలనూ వెతుక్కొంటూ వెళ్ళివారు. వారెదురుగా ప్రజ్ఞ కవబరిచి వారిలో రసికత కలిగించేవారు. గాయకుడు అలాకాదు. ఎవరైనా వచ్చి తనను పాటపాడండి ఏంటాం, ఆనందిస్తోం అని ప్రజలు అడిగితే ఆ విద్యాంసుడు తన బాధ్యత విస్కృతించి - ఏమిస్తోవ్? అనడగడం మొదలెట్టాడు. ఆపిధంగా సంగీతకళకు విలువ దిగ్జారడం మొదలైంది. ఇక రాసిక్కం ఎక్కుడుంటుంది! కర్రాటుక సంగీతాన్ని ఆరాధించే ప్రభువులు అంతంతమాత్రంగా ఉండటంవల్ల అది కొత్తపుంతలు తొక్కినప్పుడు ఎవరూ ఆదరించలేదు. అందుకే క్షీతయ్య నాయకరాజుల దగ్గరకు వెళ్ళాడు.

కాబట్టి మన అంద్రులు కర్రాటుక సంగీతానికి రూపుదిద్దిన వారైతే, యిప్పటికీ దాన్ని బాగా అనుబిష్టున్నవారు తమిభులయ్యారు. ఏ బొభీలి సంస్కారంలోనో విజయనగర సంస్కారంలోనో గాయకులు అప్పుడప్పుడు దేశంలో కచేరీలు జరిగే అలవాటులేకో. తమ ప్రభువుల అనుమతి లేకో ఉన్నవూరు విడచేవారు కారు. అందువల్ల జనులకు సంగీతంలో కొత్తపోకడలు, సంగీతత్రయం రాసిన రచనలు ఏచి పరసపారనాల్లోకి వస్తున్నయో కూడా ఎవరికీ తెలిసేది కాదు. ఇలాంటి కారణాలు ఒకటి రెండు మాత్రమే కాదు ఎన్నో ఉన్నాయి. అందువల్లే అప్పుడు గాయకులచే ప్రకటితమైన అనేక స్వర పల్లపులు, వర్ణలు, కృతులు, కీర్తనలు, జతిస్వరాలు, జక్కిణాదరువులు ఎన్నో రచనలు తగమాత్రంగా ఆనోటా ఆనోటా ప్రచారం అయ్యాయి. మిగిలినవాటి గురించేతే అవి సమస్యలేకుండా సమసిపోయాయి.

గాయకలోచనం వంటి పుష్టకరాజుల్లో ఉన్న కృతులు ఇప్పుడు విద్యాంసులకు పారంగా లేవు. మరికొద్ది రోజులైతే ఈ గ్రంథాలు ఉన్నాయని కూడా తెలియని విద్యాంసులు వస్తారు. తగుమాత్రంగా ఉన్న కృతులను యథాతథంగా అనుబంధంలో చేర్చాను. (చూడు: అనుబంధం - 2)

స్వరమంజలి

“మహారాజ విజయనగరాధిపతి ఆనందగజపతి ఆజ్ఞప్రకారం సంగీతవిద్య అభ్యసించేవారికి ఉపయోగపడే సదుద్దేశంతో తమ్మారి సింగరాచార్యులు, తమ్మారు చిన్న శింగరాచార్యుల చేత ఏర్పరచ బడినది స్వరమంజలి’ అనే గ్రంథం.

ఇది మొట్టమొదటి సంగీతం గ్రంథం మాణిక్యపిలాసమనే ప్రచురణాలయం మద్రాసులో 13వ కూర్పుగా 1938లో తచ్చారు నరసింహచార్యుల చేత ముద్రించబడినది. గ్రంథ పీరికలో స్వరమంజరి కూర్పుడానికి కారణం స్వష్టమరిచారు రచయితలు. గాయక పారిజాతంలోని ఒకటీరెండు భాగాలు కొత్తగా సంగీతం నేర్చుకోవాలనుకునే విద్యార్థులకు కరినంగా ఉండడం వల్ల సాధారణంగా నేర్చుకునే రచనలు స్వరంమండి గీతాలు మొదలైన వాటిని కూర్పారు. ఆదితాళం, ధ్రువం మొదలైన తాళాలకు ప్రత్యేకంగా సంజ్ఞలు ఏర్పరచి తాళపథకంగా రూపొందించి ముద్రించిన ఈ పుస్తకానికి "స్వరమంజరి" అని పేరుపెట్టారు.

సంగీత విద్యాభ్యాసములు తొలుతగా గురువును ధ్యానించి తర్వాత సరిగు పదనిస సనిద్ధ మగరిస' అనే ఈ స్వరాలను ఆరోహణావరోహణ గతిలో ఆదితాళంలో నాలుగు కాలాల్లో పాడాలి. అది తాళానికి సంజ్ఞలు ఒక లఘువు రెండు ధ్రుతాలు. లఘువుకి గుర్తు '1', ధ్రుతానికి గుర్తు '0'. దీన్నే చతుర్శత్రజాతి త్రిపుట అనికూడా అంటారు. మాత్రలు రెట్లించడం వల్ల కాలాలు ఏర్పడతాయని వివరించారు. కాలపరిమితిలో ఒక్కొక్క మాత్రను ఉచ్చరించడం చేత ప్రథమకాలమనీ, ఆ మాత్రనే ఉచ్చరించదగిన కాలంలో రెండు మాత్రలు పలికితే రెండవకాలమనీ, నాలుగు మాత్రలు అదేకాలంలో పాడితే మూడవకాలమనీ, ఎనిమిది మాత్రలు పలికితే నాల్గవకాలమని స్పష్టంగా రాశారు." ²³

ప్రథమకాలంలో ఆరోహణ అవరోహణలో రెండు ఆవృత్తాలు గలది మొదటి సరళిస్వరం. అది రెండవకాలంలో ఒక ఆవృత్తమవుతుంది. మూడవకాలంలో సగం ఆవృత్తమవుతుంది. కాబట్టి ఆవృత్తం పూర్వవడానికి మళ్ళీ మనం ఆ స్వరాన్ని పాడాలి. ఇదేవిధంగా నాల్గవకాలంలో నాలుగుసార్లు పాడితే ఆ ఆవృత్తాలు పూర్వవుతాయి. ఈవిధంగా సప్తస్వరాల మొదటి సరళీ స్వరాన్ని నాలుగు కాలాలలో ఆదితాళంలో ఏవిధంగా నేర్చుకోవాలనే విషయాన్ని స్పష్టంగా వివరించారు. ఇలాంటి విషయం ఇంత విపులీకరణతో ఏ ఇతర సంగీత శిక్షణాగ్రంథంలోనూ ఆ కాలంలో లేదనే చెప్పవచ్చు.

సప్తస్వరాలేమిటి - వాని సంజ్ఞలు :- మఢ్లం - 'స', గాంధారం - 'గ', బుషభం - 'రి', మధ్యమం - 'మ', అనీ, అలాగే సప్తతాళాలకు వాటి సంజ్ఞలను ఇచ్చారు.

ధ్రువతాళానికి - 1011, మర్యాతాళానికి - 101, రూపకానికి - 01, జంపెతాళానికి 1ప1, త్రిపుటకు - 100, అటతాళానికి - 1100, ఏకతాళానికి - 1 - అని పేర్కొన్నారు.

తాళాంగాలు, పేర్లు, సంజ్ఞలు, అష్టరకాలాలు, తాళాలకు జాతులు ఇవన్నీ పట్టికలో స్పష్టంగా తెలియజేప్పారు. "సంగీతాభ్యాసములకు మొదట పరిచయం చేసే సప్తస్వరాలను సరళంగా చెప్పే పద్ధతిని వివరించారు. ఇక స్వరావళిని మాయ్యమాళవగోళరాగంలో ప్రథమకాలంలో ఎట్లా పాడాలనేది పట్టికలో వేశారు. రానే పద్ధతి గమనిస్తే ఎలా పాడాలన్నుది తెలుస్తుంది.

ఆరోహణ సా „ రీ „ గా „ మా „ పా „ దా „ నీ „ సా
అవరోహణ సా „ నీ „ దా „ పా „ మా „ గా „ రీ „ సా

అంటే క్రియకు నాలుగు అక్షరాలు చేసి పాడాలి ప్రథమకాలంలో అలాగే రెండవకాలంలో
క్రియకు రెండక్షరాలు చేసిపాడాలి.

సరి గమ / పద నిస్త / సని దప / మగ రిస /

అదేవిధంగా మూడవకాలంలో క్రియకు ఎనిమిది అక్షరాలు పాడాలి.

సరిగమపదనిస్త , సనిదప మగరిస

సరిగమపదనిస్త , సనిదపమగరిస

నాల్గవకాలానికి క్రియకు 16 అక్షరాలు పాడాలి -

సరిగమపదనిస్త , సనిదపమగరిస , సరిగమపదనిస్త , సనిదపమగరిస

సరిగమపదనిస్త , సనిదపమగరిస , సరిగమపదనిస్త , సనిదపమగరిస

ఈచిధంగా పట్టీలు వేసి తక్కిన స్వరాలకు కూడా ఇదేవిధంగా పాడుకొమ్మని 12 సరళీస్వరాలను రాశారు.

విద్యాభ్యాసంలో రెండోమెట్టు పౌచ్చుస్తాయి స్వరాలు.

అరోహణ - సరిగమపదనిస్త వరకూ వచ్చి ఆ తర్వాత పౌచ్చుస్తాయిలో 'సా' ని
ఎనిమిదిమారులు అన్న తర్వాత అవరోహణ భాగంలో దనిసరి సనరిస అని పౌచ్చుస్తాయిలోనే
రెండుమారులు పాడి అప్పుడు స్వరాన్ని అవరోహించాలి. ఇవి నాలుగు స్వరాలున్నాయి.

తర్వాతి మెట్టు జంటస్వరాలు -

సస రిరి గగ మమ , పప దద నిని సస్స ,

సస నిని దద పప , మమ గగ రిరి సస ,

అని స్వరాన్ని జంటగా అభ్యాసం చేయిస్తారు. సప్తస్వరాలను అవగాహన చేసుకొని ఆకచింపు
చేసుకొనే ప్రయత్నంలోని భాగమే ఈ జంటస్వరాలు. తర్వాత అలంకారాలు. ఈ అలంకారాల
ప్రత్యేకత. సప్తతాళాలకు లజ్జాలుగా స్వరాలను పేర్చడం. వాటి అంగాలను సంజ్ఞలతో పట్టికలో
తెలియజేశారు.

ఉదాహరణకు

అటతాళంలో సంజ్ఞలు - 1100, లఘువుకి '1' అని, ద్రుతానికి '0' అనీ సంజ్ఞలు కాబట్టి అటతాళంలో రెండు లఘువులు రెండు ద్రుతాలు ఉంటాయి అని అర్థం. "దెబ్బవేసి నాలుగువేళ్ళు లెక్కపెట్టడం మళ్ళీ దెబ్బవేసి నాలుగువేళ్ళు లెక్కపెట్టి, ఆపైన దెబ్బ, ఉని, దెబ్బఉని" గా తాళం వేయాలి.

"సరీగా, సారిగా, మా మా,

రిగమా రీగమా, పొ పొ, ఈవిధంగా ఉంటుంది. ఇలా సప్తతాళాలకు అలంకారాలను ఇచ్చారు. ఇక్కడివరకు సప్తస్వరాలను విద్యార్థికి స్వప్పంగా అర్థమయ్యేటుట్లు మాయామాశవగోళ రాగంలో అలంకార రచనలవరకూ చెప్పారు.

ఆ పిమ్మటిమెట్లు 'గీతాలు', స్వరజ్ఞానం, లయజ్ఞానాలతో బాటూ సాహిత్యజ్ఞానాన్ని కలిగించడానికి ఇదే ఆరంభ రచన. స్వరమంజరిలో పిల్లలీ గీతాలుగా చెప్పినవి - మలహారి రాగం - రూపకతాళంలో "శ్రీగణనాథ"

మలహారిరాగం - రూపకతాళం - 'కుండగౌర, మలహారిరాగం - [త్రిపుటతాళం "కెరయనీర", మలహారిరాగం - త్రిపుటతాళం - పదుమనాభ', షద్గసావేరిరాగం - [త్రిపుటతాళం - 'అనలేకర', ఇవి భగవంతుని స్తుతులు.

తర్వాత గీతాలు : నాటరాగంలో ధ్రువ రూపకతాళంలో - "అరేయానక దుందుచి", గౌళరాగంలో 'రూపకతాళంలో - "సకలసుర కిరిటి మణి", ఆరభిరాగం త్రిపుటతాళంలో 'రేరే శ్రీరామ చంద్ర', శ్రీరాగం ధ్రువతాళంలో - "మీనాస్తి జయ కామాస్తి", బోధిరాగం మర్యాతాళం - "ధీరుతూ రుపరూసమరం", ఆనందబైరవి ధ్రువతాళంలో - "పాహి శ్రీరామచంద్ర", రితిగౌళ త్రిపుటతాళంలో - "అరేవి", మౌహనరాగం రూపకతాళం - 'పరవీణామృదుపాణి', బిలహారి మర్యాతాళం - 'పాలయ నాగేశ్వర', తోడిరాగం ధ్రువతాళం - "అరే దశరథరాజు", షద్గసన్యాసి ఏకతాళం - "అతులిత్వైభవ", కాంభోజిరాగం ధ్రువతాళం - "భువనత్రయ మౌహనవంశ", సావేరి రూపకతాళం - "జనకసుతా", ఈవిధంగా మొత్తం 15 గీతాలను వివిధరాగాలలో తాళాలలో పేర్కొన్నారు. గీతాలను ఎవరు రాశారనే విషయాన్ని ఎక్కుడా తెలుపలేదు. ఇక ఈ గీతాల సాహిత్యంలోని వస్తువు రాముని గురించి, శ్రీహరిని గురించి కృష్ణుని గురించి స్తుతి మాత్రమే, భక్తిరస ప్రధానంగా వుంది సాహిత్యం.

స్వరమంజరిలో గీతాల తర్వాత స్వరజతులు'

మౌహన, కాంభోజి, బిలహారి రాగాలలో స్వరసాహిత్యాలు గీతాల మాదిరిగానే ఇచ్చారు. స్వరజతీలోని సాహిత్యం శృంగార రసాత్మకంగా వుంది.

మోహనరాగం - ఆదితాశంలో “సామిదయ మీర చెలినేలు కోరా!
యూ మోడి తగునేమరా చల మా ముమ్ముటీకిని
భూమి వెలసిన శ్రీకరి వరదనేమమున నెరనమ్మిన దానను
ముదమొదవగ సరసకు బిలువర . . . . ”²⁴ అని సాగుతుంది రచన.
“ఇంతి చెలుల మేల్చంతి నడల చౌదంతి చనుల బంతుల
బిగువెంతని || పంతగించి మంతుకెక్కు కాంతుని చేతిదంతి
రాపరాకువలదుర ||”²⁵

విరహంతో బాధనుభవిస్తూ, తనను మరుని కేథిలో తనివితీర కనికరము చూపుమని
ఒకనాయిక తన నాయకుణ్ణై ప్రార్థించడం ఇందులోని భావం.

ఇక స్వరజత్తి లక్ష్మణం ఈవిధంగా ఉంటుంది.

సంగీతాభ్యాసకులకు గీతాల తర్వాత మెట్టు స్వరజత్తి, స్వరజత్తిలో ప్లాపి, అనుపల్లవి చరణం
అనే మూడు భాగాలు అంగాలుగా ఉంటాయి. దైవస్తుతి, నాయికా నాయక భావాలు ఇందులోని
వస్తును. అభ్యాసగానానికి, నృత్యప్రదర్శనకు వీలుగా ఉండే స్వరజత్తులు ఉంటాయి.

సాహోత్యం లేని స్వరాలుగా ఉన్న స్వరజత్తులు రెండు - కాంభోజిరాగం - రూపకతాశంలోను,
బిలహారిరాగం - ఆదితాశంలోనూ స్వరమంజరిలో ఉన్నాయి. బిలహారిరాగంలో “రార వేణుగోపబాల”
అనే సాహోత్యాక్షరాలకు కేవలం స్వరాలనే రాశారు. ఇటువంటి రచన మశెక్కుడా లేదనే చెప్పాలి. స్వరమంజరిలో
తర్వాతిమెట్టు “తానములు”. నాట, గొళ, ఆరథి, శ్రీరాగాలు, ఈ ఘనరాగాలలో తానాన్ని పరిచయం
చేశారు. ఈతానం గురించిన నిర్వచనాలు సంగీత లక్ష్మణగ్రంథాల్లో ఈవిధంగా ఉన్నాయి.

“రాగాలాపనలోని రెండవభాగమైన మధ్యమకాల గానమునకు వేరు”.

స్వరముల విస్తరింపు లేక గుణించుట వలన యేర్చడు ఒకరకపు సంగీత విధానము 26,
పునరుక్తి లేని స్వరసమూహానికి తానమని వేరు. ఏదేని రాగాన్ననుసరించి రక్తి కలిగేటట్లుగా పాడటాన్ని
తానం అంటారు.”²⁷

తాశంలో నిమిత్తం లేకపోయినా లయమాత్రం వుంటుంది. సర్వేశ్వర నామోచ్చారణ
అనంతానంతా అనే పదాల ఉచ్చారణ ఈ తానంలో కనిపిస్తుంది. తానం తత్త్వం ఇటువంటి పదాలరే
సౌలభ్యంకోసం తానంలో ఉపయోగిస్తారు. ఇదీ ఒక లక్ష్మణమే. స్వరమంజరి గ్రంథంలో రాసిన విధంగా
ఘనరాగ తానాలను సాధనచేస్తే రాగం పూర్తిగా నోటబడుతుంది.

రాగ ప్రకరణంలో సష్టుస్వరాలలో షడ్చపంచమాలు ప్రకృతిస్వరాలని మిగిలినవి ప్రకృతి వికృతి స్వరాలుగా ఉంటాయని ఆయా స్వరాలను వివరించారు.

ఓదాహరణలో⁶

“రిషభం - శుద్ధం, చతుర్షతి, షట్టుషతి, గాంధారం - శుద్ధం, సాధారణం, అంతరం, మద్యమం - శుద్ధం, ప్రతిమధ్యమం, దైవతం - శుద్ధం, చతుర్షతి, షట్టుషతి, నిషాదం - శుద్ధం, కైశికి, కాకలి.”²⁸ ఇవి మొత్తం 14 శ్రుతులు ఇచ్చారు. ప్రకృతిస్వరాలైన స' ప'లతో కలిసి మొత్తం 16 శ్రుతులను పేరొక్కన్నారు.

ఇలా ప్రసారకమంలో⁶ 72 మేళ కర్తృరాగాల బేదాలు ఏర్పడ్డాయి. అందులో ఔడవపొడవ జన్య, జనక రాగాల విభజన చేశారు. వాటి లక్షణాలు వివరించలేదు. “మేళకర్తృరాగాలు అనేక రాగాలకు జనక రాగాలవడం వల్ల వాటిని మాత్రం పేర్కొని ఆయారాగాల స్వర స్థానాలను పట్టికలో వేశారు.” అందులో హనుమతోడి, మాయామాళవగౌళ నరబైరవి, ఖరపారప్రియ మొదలైన 8 రాగాలను జనకరాగాలుగా చెప్పారు. ఈ జనక రాగాలనుండి ఏమీ రాగాలు వస్తాయో ఆ జన్యరాగాలు వాటి ఆరోహణావరోహణాలను పట్టికలో ఇచ్చారు.

ఇక అనుబంధంలో త్రిస్థాయులను గురించి ఎలా రాసుకోవాలో వివరించారు. అవి ఎలా ఏర్పడుతాయో క్లూప్టంగా వివరించారు. తర్వాత తాళాల గురించి వాటి అంగాలను సోదాహరించారు.

రాగవిషయంలో జన్యరాగాలకు ‘ఆర్షప్రయోగాలుగా’ పెద్దలచేత చెప్పబడుతున్న కొన్ని రాగాల లక్షణాలను ఎక్కుడెక్కుడ ఎలా స్వరాలు మారుతాయో వివరించారు.

ఉదా : “బైరవిరాగంలో సరిగుపడనిస - సనిద్ధమగరిస అని సంపూర్ణంగా ఆరోహణ ముందు అవరోహణలో ‘నిదమ’ అన్నప్పుడు ‘ఘ-ధ’తోనూ వుంటుంది.”²⁹ ‘ఘ-ధ’ అంటే చతుర్షతి దైవతం అని అర్థం.

బైరవిరాగంలోనే గీతంలో ‘పదనిని’ పదనినిస - పదనినిస’ ‘నినిదమ - పదనినిస” అనే చోట్ల చతుర్షతి దైవతం పలకాలి - మిగిలిన చోట్ల శుద్ధదైవతమే పాడాలి. రీతిగౌళ, ఆనందబైరవి, తోడి, చిలహారి మొదలైన రాగాలకు కూడా స్వరాల మార్పులు ఇచ్చారు. ఈ అనుబంధంతో స్వరమంజరి పుస్తకం పూర్తి అవుతుంది - ఈ గ్రంథం 48 పటలు కలది.

సంగీత సర్వాధికార సంగ్రహము

విజయనగర సంస్థానంలో ఆస్థాన విద్యాంసులైన తచ్చారి సింగరాచార్యులు, అభిషా సింగరాచార్యులు

కలసి తెలుగులో ప్రకటించిన³⁰ మరో లక్ష్మలక్ష్మణ సంగీత గ్రంథం సంగీత సర్వదా సార సంగ్రహం. 'పారకుల క్రమం' అనే అంశంలో సంగీతాన్ని అభ్యసించే వారి లక్ష్మణాలు పేర్కొన్నారు. సంస్కృత శ్లోకాలు దానికి తాత్పర్య రూపంలో ఇవి ఉన్నాయి. వాటి సారాంశం ఈ విధంగా వుంది.

"శిరసంపం లేనివాడు, అంగవైకల్యంలేనివాడు, సుస్వరం కలవాడు, రాగ లయలు, స్ఫోయలు తెలిసిన వాడై సభాకంపం లేనివాడు, ఘైర్యుళాలి అయి భగవద్గృహీకి కలవాడై సంగీతాభ్యాసకుడు ఉండాలి. గానం, వాద్యం, తాళం ఇవి లేనివాళ్ళు అష్టకప్పాల పాలవుతారు. శ్రుతిమాత, పితరీతం, వాద్యం సభుడు అవుతారు. తాళం సహోదరుల అవుతారు."³¹

తర్వాత ఈ గ్రంథంలోని ప్రథమ శిక్షాప్రకరణంలో రాగతాళ ధ్యానాలను శ్లోక రూపంలో రాశారు. మొబ్బెమ్మెదట మాఛవ రాగధ్యానం, అదితాళ ధ్యానం వరుసక్రమంలో ఉన్నాయి.

ఇక "లక్ష్మము" అన్న పేరుతో చతురస్ర జాతి వరుసలు మాఛవరాగంలో ఆదితాళంలో సప్త స్వరాలు, సంగీతాభ్యాసకులు మొదట ప్రారంభించే సరచీ స్వరాలు ఒక్కొక్కటిగా రాశారు. ఆవృత్తములు రెండని ఆరోహ అవరోహి అని రాసి, దాని క్రింద

॥సా రీ గామా - పా ధా నీ సా॥

సాహేత్యములు

శ్రీ రామేశా - రా మా పాహే

సానీ దాపా - మా గా రీ సా॥

శ్రీ వత్సాంకా - కృష్ణా పాహే॥

అదేవిధంగా త్రుత కాలంలో

"సరిగమ - పదనిసీ, సేనిదప - మగరిస ||

వనచర - పతిసభ, వసుపతి - వరనుత ||

తిరిగి విలంబంలో మరో స్వరం ఉంది.

సారీగామా - సారీగామా, సారీగామా - పాదా నీ సా॥

కారుణ్యార్థే - సుగ్రీవాప్తా, గానాలోలే - రామాపాహే॥

సానీదాపా - సానీదాపా, సానీదాపా - మాగారి సా ||

కంసాధ్వంసా - కంజాతాక్షా, కాళీయారే, కృష్ణా పాహే ||³²

ఇదేవిధంగా ప్రతి సరచీ స్వరానికి స్వరాలతో బాటూ సాహేత్యస్వరాలు కూడా రాశారు. సాహేత్యంలో రాముని, కృష్ణుని రథీచుమని ఈ వాక్యాలలో అర్థం. మొదటి మూడు, నాలుగు సరచీ స్వరాలు ఇప్పటి కాలంలో విద్యర్థులు నేర్చుకునేవిగానే ఉన్నాయి. ఆ తర్వాత నుండి కొద్ది మార్పుతో సరచీ స్వరాలు ఉన్నాయి.

సర్వసౌధారణంగా సరళిస్వరాలలో

“సరిగమ - సరిసరి , సరిగమ పదనిసు ,

సేనిదప - సేనిసని , సేనిదప మగరిస” అని ఉంటుంది.

సర్వార్థ సార సంగ్రహంలో ఇదే స్వరాన్ని ఇలా రాశారు.

“సారీసారీ - సారీగామా - సా రీ గా మా - పాదానీ సా” ||

కోపాటోపే - త్రూరాదిత్య - కోరండాభ్యా - రామాపాహీ” ||

సేనీ సేనీ - సా నీ దాపా - సేనీదాపా - మాగారీసా” ||

గోపాధ్యాక్ష - గోవిందాభ్యా - కుబ్జనాధ - కృష్ణపాహీ”³³

ప్రతి సరళిస్వరం సాహిత్యాక్షరాలతో చెప్పడానికి నిర్దేశించిన ప్రయోజనం - విద్యార్థులకు సంగీతంలోని రాగం, తాళం, స్వరాజ్ఞానంతో బాటూ సాహిత్యం కూడా అలవాటు అవుతుందని. బహుశః ఇది వరకు అదేవిధంగా చెప్పి వుంటారు. ఒక స్వరం విలంబకాలమైతే మరొక సరళిస్వరం ద్రుత కాలంలో రాశారు. అన్నింటిలోని రాముని గురించి గానీ కృష్ణుని గురించి గానీ ఒకే విధంగా స్తుతులు లేవు. ద్రుతం విలంబం ఈ వరుస క్రమంలో రెండో భాగం అవుతుంది. విలంబంలో చివర రామాపాహీ అని లేదా కృష్ణపాహీ అని పూర్తి చేసారు.

ఉదాహరణకు : ద్రుతం

“సరిగుస - రిగుసరి , సరిగమ - పదవిసు ,

సవిత్రుకు - లజవర , సవనభు - గభినుత

సేనిదప - నిదసుని , సేనిదప - మగరిస

సలిలని - ధిసదన , సకలన - రఘుద”³⁴

విలంబం

“సారీ గా మా - పాసారీ గా , సా రీ గామా - పాదా నీ సా

కామ్యూర్ధనాం - ధాతారామో , కామారీద్యో - భూత్యై భూయాత్

సేనీదా పా - మాసునీ దా , సా నీ దాపా - మాగా రీ సా,

కాలమ్మేచ్చ - దీనాంక్రూరః , కాలం: కృష్ణో - భూత్యై భూయాత్”³⁵

ఈ విధంగా ద్రుతకాలంలో ఆరంభించి ఈ స్తుతిని విలంబకాలంలో పూర్తిచేశారు. అలాగే మిగిలిన స్వరాల్లోని సాహిత్యం కూడా ఇదే విధంగా రాశారు. ఇక చివరి స్వరంలో విలంబంలోనే స్వరం, సాహిత్యం ఇచ్చి, ఆ తర్వాత అవరోధం స్వరాలలగా తొమ్మిది స్వరాలను రాసి అందులో సాహిత్యాన్ని ఇమిడ్జీ అరోఫాణమ తిరిగి పాడే నియమాన్ని పాటించారు. మన పల్లవి, అను పల్లవులు ఒకదాని తర్వాత ఒకటి పాడినట్టే అన్నమాట.

విశంబము

1. సరిగమ - పాగమ - పాపా॥ గమపద - నిదపమ - గమపగ - మగరిస॥ ||సరిగమ||
వరధర - ణీధవు - రే రే || సర సిజ - భవనుత - సరసప - దకమల॥ ||వరధర||

2. గమగమ - పమపద - మదపప - మగ రి స
గిరిధర - శభకర - సురుచిర - గుణమణి ||సరిగమ||

3. మపదప - ద నిద ప - మపదప - మగిరిస
గి రిధర - మురహార - పరమపు - రుష్టీ ||వరధర||

ఈ విథంగా మొత్తం తొమ్మిది స్వరాలు ఉంటాయి. మొదట వరధరణీధవు రేరే సరసిజ భవనుత సరస పడకమల అని రెండు ఆవృత్తాలు పాడిన తర్వాత ఒక ఆవృత్తం ఉన్న ఈ చరణం లాంటి స్వరసాహిత్యాన్ని పాడాలి. ఈ విథంగా విద్యార్థులు పాడితే ఆరంభ స్వరాలైన సరళి స్వరాలు గూనికి పట్టితే సంగీతం బాగా వస్తుంది.

సరళి స్వరాలు తర్వాత “చతురశ్జాతి -దాటు వరుసలు” రాసారు. అది కూడా స్వరం దానికింద సాహిత్యం సరళి స్వరాలకు మల్చే రాసారు.

ఉదా॥ సరసగి రిగమగి సగిరిమి రిగిరిమి

దశరథి వరసుతు నిగమవి నుతదశ-వదనద

గమపమి రిమగమి రిగమపి

భవరవి కులజలి నిధి శచి ।

గమగపి మపదపి గపమపి గమపది ।

ధరక్కితి సుతవరి ఖరదను జపారణ ।

మపమది పద నిది మపదపి మపదని ।

ప్రపిమలి సుగుణాని ధివనని ధిశరణ ॥³⁶

ఈ విథంగా చాలా పెద్ద స్వరాలు ఇచ్చారు. ఈదాటు స్వరాలు (5) ఐదు ఇచ్చారు.

దీని తర్వాతి విభాగం చతురశ్జాతి జంట వరుసలు. జంట స్వరాలలో ఒక్కొక్క స్వరంలో అవతార వర్ణనలు చేసారు. మొదటి స్వరంలో మాత్రం శ్రీ వేంకటాచలపతిస్తోత్తం చేసారు. మిగిలిన స్వరాలలో మత్యావతారం, కూర్మావతారం, వరాహావతారం, నృసింహావతారం, వామనావతారం, పరశురామావతారం, రామావతారం, బలరామావతారం, బోద్ధావతారం, కలికావతారం అనే పదకొండు అవతారాలను వర్ణించారు. మచ్చుకొక వుదాపారణ :

మత్యావతారం :

“ససరిరి, గ గ మమి, రి రిగాగి, మమప ప ।

విలయసు | మయమును | తోలిపలు | కులహాయు |
 గగమము పవ దద మమపప | దదని ని |
 దళదను | జూడుగొనీ | జి లనిధి | వడిజొర |
 పవదద | నిని ససు | సస్నేని | దద పవ |
 జలచర | పతియయి | యలదితి | సుతునని |
 నినిద ద | పవమము | దద పవ | మమగ గ |
 నలయకు | పురిగొనీ | నలువకు | ప్రతిచయు |
 పవమము | గ గరిరి | మమగగ | రి రిస స |
 ములనోసు | గినహారి | దలచెద | న నిశము ||³⁷

విలయ సమయంలో తోలిపలుకులను (వేదాలను) దనుజడు తీసుకొని సంద్రంలోకి పారిపోతే
 జలచరాలకు అధిష్టతి అయి దితి కుమారుడితో యుద్ధం చేసి బ్రహ్మగారికి ప్రతిచయాలను తిరిగి
 ఇచ్చిన ఆ శ్రీహారిని ఎప్పుడు తలుస్తాను అని దీని భావం.

కూర్చువతారము :

అరుదుగ దూర్చుసుని శాపమునను సురపురి లక్ష్మీజలనిధి గలసి
 చనిన సుషతి హారియనుమతి సురరిపుడగు బలి పద సరసేజ
 ముల శరణమచును సతతము గోలిచి తిరుగుచును నొకపరి
 సురలను దితిసుతులను గొని దనుజ పుని తోడ పురుషాతుడు
 తరిమలగొని శవనిధి వైచిన నది జలధిమునుగ హారిహారి
 యని మొరలిడ కమరమగుచు - గిరవరము ధరించిన హారిదలచెద.

వరాహావతారము :

శ్వేత వరాహము గావర రూపముగైకొని దారుణ భంగిని మీరిన
 క్రూర నిశాచరు హేమ విలోచనజంపిన సారసనేత్రుని గొల్పుద.

నృసింహావతారము :

కనక కళిపుడురు బలమున త్రిదివము గొని సురాధిపుల
 నమరుల నాథుల వినుత మునివరుల - ఉరగుల
 తపసుల - జనుల జంపుచును లయశమనునిగతి

వనజనయనుపై వదలని పగగొని తనవర సుతుగని
 దనుజ విరోధిని ఘనమగు స్తుంభము నందు జూపుమని
 నాడువగ నందున మనుజ సీంహామున మునులు
 నుతీంపగ మునుకొని కడువడి దనుజని జంపిన
 మురహారి దలచెద ॥

వామనావతారము :

నాకము రాక్షస నాయకుడౌబలిచే కృషియించగ
 శోకముతో సురనాథుడు శ్రీరసముద్రము చెంతను
 నిర్జరసంఘముతో మొరబెట్టగ - నాకమలాక్షుడు
 వారిని బ్రోవగ ప్రాకటమైన కృపాగుణ మొప్పగ
 పాక విరోధి సహోదరుడై వెస వామననామముతో
 వటుడై జని - ఏకమనంబున నాబలి చేదివముంగొని
 మించిన శ్రీషుని గౌల్మేద.

పరశురామవతారము :

కట్టడి మతులగు హాయ హాయులోకపరి మట్టు వీరి
 కపటమున భాగ్రముని పట్టిని జంపిన పరశు రాముడు
 నెట్టన విలయ సమయ శమనుని గతి నట్టే పరశుగొని
 నాహాయహాయులను గొట్టి కలనమున ఘన బలున
 అర్ధున గిట్టగాళము పలుతునియులు చేయుచు
 దిట్ట తనంబున ధరణిని గలరా పట్టులనిరువది యొక
 పరి జంపిన చుట్టు వాలుగల భాగ్రము దలతును.

రామవతారము :

రావణ బాధను రాయడిచే సురలావనజూక్కునిచే
 వరములు గొని వేగమ భూమిలో వనచరులై
 దేవజితబలులై పుట్టినచో పావనుడగు హరి
 శ్రీవర దశరథ భూవరునకు సుతుడై వసుఢ

వెలని శ్రీవైదేహికైనై వనచరులను చేవ మీరగొని
రావణు జంపియు ధరవరసుతతో పావనుడగు
ఆరాముని దలంతును పాయని భక్తిని ॥

బలరామావతారము :

ఉరగరాజపతి పారియను మతిగొని ధర వసుదే
వుని తరుణి రోహిణికి వరసుతుడగుచును
వసుధ బలుడన బరగి థేను కాసురుల నణచి
సౌదరుడగు కృష్ణుడు తనతో రాగా సరిగల
మధురా పురమున కటుజని కరి మూషికమా
మాగధ భూపతులను తరిచి రేవతిని సరస
పెండ్లియై నిరుపమలీలలనెరి సుఖించిన పరము
హోలాయుధు బ్రస్తుతి జేసేద

బోర్ద్వావతారము :

దనుజ రూపులైన రాజ ఖలులను మోయుటకు తనకెటు
బలము జాలక వనట తోడ ధరణి గోవుగతిజని
విరించిని గని మొరలిడగ నాతడు వనజ నాభునకు సురారుల
తెరగు జెప్పు నాహారి వసుదేవునకు సుతుడనగ మీరి
శకటపూతనాదుల చిరుత తనమున మడించి పశువుల
గొనుచు కాన కరిగివత్సపంంగ వ్యస్థహాయ ముఖ
దనుజులను పురిగొని ఘనతనీంద్రు మదము వేగ నణచుదు
గోపసతులను ముద మొదవ రతులను దనుక జేసి
రాముతోడ మధురాపురికి జని మాలాకరు బ్రోచుచు
ఘన పరాక్రమమున కంసు పాపుని ద్రుంచి బలయుతుడయి
పోయిరుక్కిణి ॥ వనజ నేత్రి గొని వివాహము అతులిత
ముగ జేసికొని శిశుపాలు చక్రమున కినుక జంపి
మునుల గోల్చ సుఖమున వెలయు కృష్ణుమది నిడి

గొలుతుననిశము

కలికి అవతారము :

కలికి మూర్తియగు హరిదలచెద తిరునగరి వీణ

రామానుజ కవిచే వెలయ నీ జంట వరుసలకు

దశవతారముల సాహిత్య మొనర్ఘబడియె.

ఈ జంట స్వరాలకు సాహిత్యం తిరునగరి వీణ రామానుజ కవిచే వెలయింప చేయబడినదని పదకొండవ స్వర సాహిత్యంలో చెప్పుకున్నారు.

దీని తర్వాత సప్త తాళ నామములు

శ్లో - ధృవ మర్యాద పక్షయుంపాత్రిపుట ఏవచ !

అటుతాచేక తాచేవ సప్త తాళ ప్రకీర్తితాః ॥³⁸

ధ్రువతాళం, మర్యాదాళం, భూపకతాళం, రమంపెతాళం, త్రిపుటతాళం, అటుతాళం, ఏకతాళం అనేవి ఏదు తాళాలని తాళవిభాగం చెప్పారు. ఆ తర్వాత ఒక్కొక్క తాళ లక్ష్మణాన్ని, దాన్ని ధ్యానిస్తూ ఒక్కొక్క తాళానికి ఒక్కొక్క అలంకారాన్ని స్వర, సాహిత్యాల సహితంగా రాశారు. “ఈ సప్తాలంకారాలకు వీణ విజయ వరదయ్య అనే ఆయన సాహిత్యాన్ని రాశారని ఈ అలంకారాలకు ముందు చెప్పారు.”³⁹

తాళ ధ్యానంలో ఆ తాళం ఏ వప్పదారణ చేస్తుందో, స్వభావం, వాహనం మొదలైన అంశాలను ఆ శ్లోకాలు వివరిస్తున్నాయి. ఇందులో శ్లోకాలకు కింద వాటి అర్దాలను తెలుగులో ఇవ్వలేదు. తాళం గాలను మాత్రం తెలుగులో వివరించి ఆ జాతి తాళంతో అలంకారాలను ఇచ్చారు. ఈ తాళ శ్లోకాలను వాటి అర్దాలను వివరించాల్సి ఉన్నది. ఆధునిక సంగీత లక్షణ గ్రంథాలలో తాళానికి సంబంధించి ఈ గ్రంథంలో ఇచ్చిన అంశాలను ఎక్కడా కానలేము.

తాళదశ ప్రాణ ప్రదీపిక, రాగతాళ చింతామణి అనే గ్రంథాలు 17వ శతాబ్దింలో పోలూరి గోవిందకవి తెలుగులో పద్యరూపంగా రాశిన గ్రంథాలు. అందులో తాళాలకు సంబంధించినంత వరకు సంస్కృతంలో శ్లోకాలు లభ్యం కాలేదు.

అయితా ఆధునిక కాలంలో “సంగీత మార్గాండము” అనే గ్రంథం పుచ్చా వెంకటసుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రాలు రాశినది లభ్యమైంది. అందులో తాళాధ్యాయం - సప్త తాళ ప్రకరణం ప్రత్యేకించి పుస్తకంలా వేసారు. అందులో ఈ పుస్తకం ఎప్పుడు ప్రచురించారనే విషయంలేదు. తాళాధ్యాయంలో సప్త తాళాల విభజన తల్లుక్షణాలు, భేదాలు, అంగాలు, క్రియలు ఇచ్చారు. ఆయా తాళాలు ఎవరిని మతాస్నేహసరించి వచ్చాయో వివరించేరు. సప్తతాళాలు ఎలా ప్రభవించాయో, ఆ సప్త తాళాలకు బుచుమలు, వారాలు, నష్టతాళాలు, రంగులు, వప్పాలు, నివాసం, అధిదేవతలు మొదలైన విషయాలు పట్టికలో ఇచ్చారు. ఈ పుస్తకంలో, సంగీత సర్వార్థసార సంగ్రహంలో ఇచ్చిన విధంగా శ్లోకరూప లక్షణాలు ఇవ్వలేదు. ఉన్న

లక్ష్మాలు ,అంగాల గతులు మాత్రమే ప్రకటించారు. సంగీత మార్గండంలో ఇచ్చిన సప్త తాళాల వారాదులు ఇలా వున్నాయి.

సప్త తాళాల వారాదులు

సంఖ్య తాళములు వారములు నక్షత్రములు బుణి వర్ణము వస్త్రము నివాసము అధిదేవత

1. ధ్రువతాళం ఆదివారం పుష్యమి కొండిన్య/ పీత శుభ జంబూద్విషం బ్రహ్మ శాండిల్య

2. మర్య సోమవారం హస్త భారద్వాజ/ శ్యామ రక్త ప్సక్క కొమారి విశ్వామిత్ర

3. రూపక మంగళ మఘలేక వశిష్ఠ/ రక్త పీతాం- కుశ అంబిక మృగశిర్ష గౌతమ బరం శాల్యలీ

4. రుంపె బుధ పుష్యమి లేక జమదగ్ని హరిద్ర చిత్ర కుశ/ మహాశ్వర పుబ్య

5. త్రిపుట గురు అశ్వనిలేక కాశ్యప, శ్వేత పీత క్రోంచ శశ్వరి ఆరుద్ర భరద్వాజ శాల్యరి

6. అటతాళం శుక్ర హస్తలేక ఆతేయ హిరణ్య పీతాం- శాక పార్వతి అశ్వని కాశ్యప బరం

7. ఏకతాళం శని జ్యేష్ఠలేక దూర్యాస శ్యామ పీత పుష్టిర సరస్వతి⁴⁰ స్వాతి వశిష్ఠ వస్త్రం

సంగీత సర్వార్థ సంగ్రహంలోను, తాళధ్యానంలో తాళాలకు గల లక్ష్మణాలు సమన్వయపరిస్థితః విధంగా ఉన్నాయి. కొన్ని లక్ష్మణాలు, ఒక గ్రంథంలో మరికొన్ని లక్ష్మణాలు రెండో గ్రంథంలో పేర్కొన్నారు. అందువల్ల కొంత సమన్వయ పరచవలసి ఉంటుంది.

1. ధ్రువతాళానికి సర్వార్థ సారసంగ్రహంలో

ఒక ప్రైవేట్ ఎడమవైపున ఒక ప్రైవేట్ వక్కం మీద ధరించినది హంస వాహనం, రత్నకేయూరాలు, ముక్కాహోరాలను ధరించినది, తెల్లని వప్పుం ధరించినది, శాంతరసం: శంఖచక్ర గదలు ధరించినది ధ్రువతాళం.

సంగీత మార్గాండంలో

వారం - ఆదివారం, నక్కత్రం - పుష్యమి, బుష్మి - కౌండిన్య, శాండిల్య, వర్షం - పీత వర్షం, వప్పుం - శుభ్రమైనది, నివాసం - జంబూద్ధిపం - అధిదేవత - బ్రహ్మా మొదలైన ఈ లక్ష్మణాలున్నాయి.

2. మర్య తాళానికి : సర్వార్థ సార సంగ్రహంలో

వాహనం - మయూరం, వీణ, అక్షమాల ధరించినది, పదిమంది ప్రీతు సేవిస్తున్నది, రత్నభూషణాలు అలంకరించుకున్నది, నాలుగు భుజాలు కలది బ్రాహ్మణ మాతృక అయిన భువనేశ్వరి (అధిదేవత కావచ్చు).

సంగీత మార్గాండంలో

సోమవారం, నక్కత్రం - హస్త బుష్మి - భారద్వాజ, విశ్వమిత్ర, వర్షం - శ్యామ, వప్పుం - రక్తవప్పుం (అంటే ఎరుపు బట్టలు) నివాసం - ప్స్త్రు, అధిదేవత కౌమారి లక్ష్మణాలుగాచెప్పారు.

3. రూపకతాళానికి

సంగీత సర్వార్థ సార సంగ్రహంలో గజవాహనం, ఆరుగురు ప్రీతలతో కూడి ఉంటుంది. రసం - వీరం, హరిద్రం వప్పుం, రత్నకేయూరహోరాలు అలంకారాలు.

సంగీత మార్గాండంలో

మంగళవారం, మథ లేక మృగశిర నక్కత్రం, విశిష్ట గౌతమ మహార్షి రక్తవర్షం, పీతాంబరవప్పుం, శాల్యలీ, కుశ నివాసం, అంబిక అధిదేవత లక్ష్మణాలున్నాయి.

4. రుంపెతాళానికి - సంగీత సర్వార్థ సార సంగ్రహంలో

సింహసనాన్ని ఎక్కినది, దుష్టప్రీతలతో కూడుకున్నది పురుషుల్లో అంకంలో కలిగి ఉన్నది, బంగారం, పగడం, మణులతో అలంకారాలు కలది, రక్త అంబరం ధరించినది, షైల్య మాతృక అయినది.

సంగీత మార్గాండంలో

బుధవారం, పుష్టినీ లేదా పుఖ్య నక్షత్రం, బుసి జమదగ్ని, హరిద్రవర్ణం, చిత్రవస్తుం, కుశ/క్రోంచ నివాసం, మహేశ్వర అధిపతి లక్ష్మాలు చెప్పారు.

5. త్రిపుటతాళానికి

సంగీత సర్వార్థ సార సంగ్రహంలో

సీంహాహానం, ఆనందం కలిగించేది, స్ఫురికం ఆకారం, ఖడ్డ, ఛేటం, బాణం, శరాసనాలతో కూడినది, అన్ని భూషణాలు ధరించేది, ఏడుగురు స్త్రీలతో పరివేషైంచినది.

సంగీత మార్తాండంలో

గురువారం అశ్వని లేదా ఆరుద్ర నక్షత్రం, కాశ్యప/భరద్వాజ మహార్షి శ్వేతవర్ణం, పీతవస్తుం (పట్టు) క్రోంచ/శాల్మలి నివాసం, ఈశ్వరి అధిదేవతగా చెప్పారు.

6. అటతాళానికి

సంగీత సర్వార్థ సార సంగ్రహంలో

సతితో కూడినది, వృషాంగి ఎక్కినది

సంగీత మార్తాండంలో

పుక్రవారం, హస్త లేక అశ్వనీ నక్షత్రం, ఆత్రేయ/కశ్యప మహార్షి హిరణ్యవర్ణం, పీతాంబర వస్తుం, శాకనివాసం, పార్వతి అధిదేవత.

7. ఏకతాళానికి

సంగీత సర్వార్థ సార సంగ్రహంలో

రథవాహనం శంక హస్తం, నలుగురు స్త్రీలతో కూడినది, గౌరవస్తుం ధరించేది, జ్ఞానముద్ర, అభయకరం, బ్రహ్మవంశంలో ఉద్ఘవించినది.

సంగీత మార్తాండంలో

శనివారం, జ్యేష్ఠ లేక స్వాతీ నక్షత్రం, దుర్మాస/వశిష్ఠ మహార్షి శ్వామవర్ణం, పీతవస్తుం, పుష్టి నివాసం, సరస్వతి అధిదేవత.

సంగీత సర్వార్థ సార సంగ్రహ పుస్తకంలో తర్వాతి విభాగం గీతాలు - లక్ష్మణ గ్రంథాలలో ఇచ్చే గీతాలు మలహారి రాగం - రూపక తాళంలో 1. "శ్రీగణాథ", 2. "కుందగౌర గౌరివర", త్రిపుట తాళంలో 1. "కెరయనీరను", 2. "పదుమనాభ", బుద్ధ సావేరి రాగం - త్రిపుట తాళంలో "అనలేకర" ఇచ్చారు. ద్రువతాళంలో "ధవళంగజాందోళనురేరె", దేశాంగి రాగం - త్రిపుట తాళంలో "భయసమయదేవ" నాటరాగంలో "శ్రీ శంభోహారేమాంపాహిం" అనే గీతం ఆదితాళంలో రాసారు.

స్వరలఘు గీతం - నాటరాగం - త్రిపుటతాళంలో "రేబాల గోపాల నీల జలధర" మొదలైన గీతాలు కన్నడం, సంస్కృత భాషల్లో ఉన్నాయి. ఈ గీతాలలోబాటు "శ్రీరంగ నాయకుల పంచరత్నాలు", "పార్వతసారథి" పంచరత్నాలు, "యతిరాజు" గీతాప్పకం (ఎనిమిది గీతాలు) రాసారు. ఈ గీతాలన్నీ విజయ వరదయ్యగారు రాసినట్టుగా ఆయన పేరు ముద్రగా ఈ గీతాలలో కనిపిస్తోంది. ఈగీతాలలోని భాష సంస్కృతం. ఈగీతాలను నాట, వరాళి, రీతిగౌళ, శుద్ధసావేరి, కాంభోజి, కళ్యాణి, కేదారగౌళ మొదలైన రాగాల్లో కూర్చురు.

గీతాలలోని మరో విభజన "లక్ష్మణగీతాలు", ఈ లక్ష్మణగీతాల లక్ష్మణం శాస్త్ర ప్రకారం మామూలుగా గీత లక్ష్మణాలున్నట్లు పల్లవి, చరణం ఇత్యాది భాగాలు ఉండవు. లయ ఒకేవిధంగా ఉంటుంది. కష్టమైన రితిలో పాదేట్లుగా ఉండదు. సులభమైన సాహిత్యం, భగవన్నుతే వుంటాయి. అయితే లక్ష్మణగీతంలో సాహిత్య భాగంలో మాత్రం మార్పు ఉంటుంది. లక్ష్మణ గీతం ఏరాగంలో రాసారో ఆరాగ లక్ష్మణాలను తెలుపుతుంది. ఆ లక్ష్మణాలలో ఏరాజన్యం, దాని పేరు, జన్మరాగమైతే అది, మేళకర్తరాగం, దాని పేరు, ఉపాంగం, భాషాంగం, భాషాంగ స్వరం, వక్రమా? వర్జమా? న్యాసస్వరమా? జీవస్వరమేమిటి ఔడవమా, షాడవమా లేక సంపూర్ణమా మొదలైన ఈ విషయాలన్నీ ఆరాగ గీతంలోని సాహిత్యంలో కనిపిస్తాయి.

సంగీత సర్వార్థ సార సంగ్రహంలో 1. గౌళరాగం - త్రిపుట తాళం, 2. సారంగనాటరాగం - ధ్రువరూపకతాళం, 3. నూతన చంద్రికా రాగం - ధ్రువరూపకతాళం 4. నీలాంబరిరాగం - ధ్రువతాళం 5. సారంగ రాగం - ధ్రువతాళం: మొత్తం 5 గీతాలు లక్ష్మణ గీతాలు ఇచ్చారు. గౌళరాగ లక్ష్మణ గీతంలోని రాగ లక్ష్మణాలు ఈ విధంగా ఉన్నాయి. శ్రుతి, గ్రామం, మూర్ఖును, న్యాసం, సన్యాసం మొదలైన త్రయోదశ లక్ష్మణాలలో కూడుకొన్నది ఈ రాగం. గీతం, ప్రబంధం చూర్చికలతో సహ ఈ రాగం కరుణ రసం, వీరపాలను ద్వ్యాతకం చేస్తుంది. నానావిధ తాళ జాతిగతి భేదాది రూపాలలో ఈ రాగాన్ని అనాది నుండి ఉపయోగిస్తున్నారు.

సంగీత సర్వార్థ సార సంగ్రహంలోని ఆ తర్వాత విభాగం గీత ప్రబంధాలు. నాట రాగంలో - రూపకతాళంలో, కాంభోజి రాగం- రూపక తాళం, శంకరాభరణం - రూపక తాళం నాటరాగం - రూపక తాళంలో నాలుగు ప్రబంధాలను స్వరసహితంగా ఇచ్చారు. ఈ గీత ప్రబంధాల్లోని విశేషం తోంతోంగిటి ధత్తద్వాదధ్వ - త్రప్త్ర ధాంధిమికిట దాహంధిమి....."ఇలాంటి అక్షరాల సమాపోరంతో పాటూ దేవతా స్తుతి ఉంది. సుమారుగా గీతం వలె రాసారు.

గీత ప్రబంధాల తర్వాతి విభజనలు కైవార ప్రబంధాలు, రాగమాల గీతాలు.

కైవారప్రబంధంలో కూడా గీత ప్రబంధలక్ష్మణాలే కనిపిస్తున్నాయి. శార్జు దేవుని సంగీత రత్నకరంలో కైవార ప్రబంధ లక్ష్మణాలు ఉన్నాయి. ఇది కూడా ఇంచుమించుగా దరువులాంటిదే.

ఇక రాగమాల గీతంలో ఆరాగం పేరుతో వచ్చే విధంగా వాక్య నిర్వాణం స్వర సహితంగా ఉంది. ఉడాహరణకి

“నాటరాగము”

పప్ప మపమ్ముమరి

క ర్ద్ర ఆటకొం కణ

గౌఢ రాగము

స్సస్సిరిమప్రిరిస -

గౌళ దెవశ అలఅ -

వర్షా రాగము

దగరిరిగ - రిగ రిసని

ధిపవరఅ - అలఅలచి -”

అని రాస్తూ చివరి రాగాలు

“శారాష్ట్ర రాగము”

గమపథ నిద పమగరి

సాణంర అష్ట్రాలాదిత -

నాటరాగము

రిగమ పదనిసేసేనిప

రచిత గిథితమలల

చలనాటరాగము

సేనిపమపమ మమరిస ||

విజయవరద మలమవ”⁴¹

అని ఆవృత్తం పూర్తి చేసారు. గీతమాలను విజయ వరదకవి రాసినట్లు చివరి పాదంలో చెప్పారు.

కర్ణాట కొంకణగౌళ దేశాలకు అధిష్టాన మనోపార బిరుదాంకితుడూ శ్రీరాగరంజిత బహుళ కృతోత్సాహ సారంగ నటన వరనారాయణ శ్రీనిత్యకళ్యాణవర నభాంబుది శయన వరభూపతిలకచాతురీ తిలక వరశుద్ధ సత్య గౌళనాటకురంజీ.....మధ్య మావతీ శారాష్ట్రాదిత రచిత గీతమాల విజయ వరద మామవ -

ఇందులో అన్ని రాగాల పేర్లనూ ల్యావంతంగా చేసారు. దీనికి రాగమాలీతం అనిపేరుపెట్టారు. ఈ గీతమాలకు స్వరం, సాహిత్యం రానిలో రాగం నిర్ధారించినా, తాళం నిర్దేశించలేదు.

కల్పి నాథుడు “మహాప్రబంధమని, శార్జుదేవుడు రాగకదంబకం అని వ్యవహరించిన ప్రబంధ రచనలాంటిది ఈ రాగమాలీతం. కొన్ని రాగమా గీతాలు నాయికా నాయక ముద్రతో భగవత్సృష్టనతో అందమైన రాగముద్రతో ఉంటాయి. ఈ రాగమాలికలో శ్రీ మహావిష్ణుస్తుతి వస్తువుగా ఉంది. భక్తిరస ప్రధానమైంది. ప్రాచీనులు ఇటువంటి రచనలు చేసారు.

‘ఇంకొక రాగమాల గీతములు - ధ్రువతాళం’ అని మరో రచన రాశారు. దీనికి తాళ నిర్దేశం చేసారు. పూర్వపు ‘గీతమాల’ వలే ఇందులో రాగాలను పేర్కొంటూ సాహిత్యాన్ని స్వరపరిచారు. అయితే ఇందులోని సాహిత్యం రాగ నిర్దేశం వేరువేరుగా వున్నాయి. ఒకే ఒక గీతంలూ వున్న దీన్ని చిన్నవాక్యాలుగా చేసి వాటికి రాగాలను పేర్కొన్నారు. ఒక్క రాగంలో ఒక్కొక్క వాక్యం వుంటుంది. గీతం మొత్తం అయ్యేసరికి చివర సాహిత్యం వాక్యంగా పూర్తపడుతుంది. ఇందులోని వస్తువు రంగసాయకస్తుతి. ఇటువంటి రాగమాల గీతాలు అరుదైన రచనలు.

శ్రీరాగము :

“సనిసగ రి - సంరి సని - సినిపమ -

శ్రీరమణీశ - కుచకుం - ००కుమ -

నాటరాగము :

రిగమపనిష - ససరిస - మమరిస

కిశ్చరితిసఱ - అఅలఱ - అఅలర -

గోళరాగము :

రి సరి పమరి - గమరిసరిసీనిసీ -

హాలర కెపాయు - ఉరకంంంం కణ -

వరాళిరాగము :

నిసీరిగిని - దనిదమగగరిస

కిరిశ్చాశిట - కుంంం ००డల - ”⁴²

ఈవిధంగా ఒక్కొక్కవాక్యం శ్రీరమణీ కుచకుంకుమ అన్నది శ్రీరాగంలోను “కీర్తిసారా” అనేది నాటరాగంలో “హరకేయూర” అనేది గోళరాగంలో కిరిట కుండల” అనేది వరాళి రాగంలో ఇలా మొత్తం 32 రాగాలలో వాక్య నిర్మాణం చేసారు. మొత్తం 100తా కలిపి పెద్ద గీతం అవుతుంది.

ఆదిభట్ల నారాయణ దాసుగారు రాసిన నవతికుసుమమంజరి ఈ విధంగానే కూర్చుబడింది. ఇలాంటి సంగీత రచన చెయ్యాలంటే సంస్కృతం, తెలుగు భాషా పాటవమే కాక సంగీతంలో నిష్టాతు లయిన వారికి మాత్రమే సాధ్యమనుతుంది.

సంగీత సర్వార్థ సారసంగ్రహంలోని తర్వాతి అంశం తానాలు. 20 రాగాల తానాలను ఇందులో స్వర పూర్వకంగా ప్రచురించారు.

రాగాలాపన చేసేటప్పుడు తానం, తానం,తత్త్వం, తానవోం అంటూ అకార ఇకార యుతంగా, ఆకారాది గమకయుతంగా పాడటాన్ని తానం అంటాం. ఇది అంతర్లయ కలిగి ఉంటుంది. ;అటువంటి తానానికి ఆయారాగాల్లో స్వరాలను సమకూర్చారు. స్వర స్థానాలను బట్టి ఆకార క్రమంలో అభ్యాసకుడు పాడాలి. నాటరాగంలో - బజ్జావళి, గౌళతానం, ఆరభితానం, శ్రీరాతానం,బోళితానం - అయిత్తం నారాయణగౌళతానం - అయిత్తం ఈవిధంగా రాగ స్వరాలను ఏర్పాటు చేసారు. ఎక్కడెక్కడ ముక్కాయింపు ఇవ్వాలో నీర్దేశించారు. ఈ విధమైన రచనలు వీణకు వీలుగా వుంటాయి. గాయకునికి అలాకాదు. తానం పాడేటప్పుడు స్వతపోగా ఆ రాగ ఛాయలు తెలిసి ఉండాలి. అప్పుడే తానం అనేందుకు సులభమౌతుంది. సంగీతాభ్యాసకులకు తానం రావడానికి చాలాకాలం పడుతుంది. చాలా వరకూ అభ్యాసం చేసిన తర్వాత బోధపడుతుంది. స్వరకల్పన, రాగాలాపన, తానం పాడటం చాలా కష్టమైనవి. రాసుకుని చూసి పాడేవి కావు. రాగాలాపన, తానాలకు తాళం ఉండదు. సాధన చెయ్యాలి. ఈ తానాలు వీణను దృష్టిలో పెట్టుకొని రాసినట్లుగా భావించవచ్చు. తన్నాకరంగా నాటరాగంలో స్వరం దాని కింద “తానం తానానా” అనే పదాల ఇముడ్చు ఉంది. ఇది ఆరు పేజీలు ఉంది. ఈరకంగా సాధన చేస్తే ఆయారాగాలలో ప్రావీణ్యం పట్టు వస్తుయని ఆవిధంగారచన చేసి ఉండవచ్చు.

గ్రంథంలో ఆ తర్వాత విభాగం చౌకవర్ణాలు.

మొదటి వర్ణన్ని రేగుప్రి రాగంలో మొదలు పెట్టారు. రేగుప్రి రాగ ధ్వన శ్లోకం ఇచ్చారు. ఆ పెమ్ముట అదితాళంలో రేగుప్రి రాగవర్ణం స్వరస్థాతంగా ఇచ్చారు. చౌకవర్ణాలలో మోహన రాగానికి మాత్రమే ధ్వన శ్లోకాలను ఇచ్చారు.⁴³

రేగుప్రి రాగంలో అదితాళంలో “సరిగా దానిపై నెనరుంచి నీ సరసకు రమ్మనరా సరసాగ్రేసర!” అన్న ఈ వర్ణం గోవింద సామయ్య పదవర్ణం, గోవింద సామయ్య ఈ వర్ణాన్ని మోహనరాగంలో నిబర్చుకరించాడు. మోహనరాగం హరికింభోజరాజన్యం ఇది జౌడవరాగం. “ఒకప్పుడు ఈ మోహనరాగాన్ని రేవగుప్రి లేక రేగుప్రి రాగంగా అర్థం చేసుకునేవారు”⁴⁴ రేవగుప్రి లేక రేగుప్రి రాగం మాళవ గౌళజన్యం. కాబట్టి ఈ రెండూ ఒకటి కాదు. తచ్చారి వారి పుస్తకంలో రేగుప్రి రాగమని ఉన్న

అది మోహనరాగంలో మాత్రమే అని గ్రహించాలి. ఈ వర్ణాన్ని నాట్యరూపంలో కూడా మోహనరాగంలోనే ప్రదర్శిస్తున్నారు. మోహనరాగం బహురస ప్రధానం వర్ణనకు తగినది. ఈ రాగంలో స్వరాలు అన్ని రాగాచ్చాయాస్వరాలే. సర్వకాలాల్లో పాడ తగిన ఈ రాగం గోవిందసామయ్య పదవర్ణాన్నికి ఎంతో చక్కగా అమరింది. శృంగార రసపూరితమైంది ఈ వర్ణం.

గోవిందసామయ్య రాసిన మరో వర్ణం - కేదార గౌళరాగంలో ఆదితాళంలో కూర్చునది.

“నీసరి మన్యాదొర లెవ్వరూ లేరా

నీమానే లతానిన్ను కోరియున్నదిరా” ఈ వర్ణం కూడా శృంగార రసపూరితమైంది.

బోకవర్ణాల తర్వాత తాన వర్ణాలు నాట, గౌళ ఆరభి, శంకరాభరణం, కాభోంజి, బిలహారి, అనందభైరవి, ధన్యాసీ, శ్రీరాగం, తోడి రాగాలలో ఈ తాన వర్ణాలు ప్రాచీన వాగ్దేయకారులు రాసినవి ఇందులో చేర్చారు. ఈ వర్ణాలకు ఉన్న రాగాలలో మోహన రాగానికి రాగ ధ్వన జ్లోకం ఉంది.

పరిగచిత శిఖాగ్రాం! పారిజాత ప్రసూనాం

సగ్రహిరత భుజాంతం శ్యామలాం శ్వేత చేతాం

చికుర విచకలాగ్ర వ్యాప్తి లీలాంసు లీలాం

ముకుర సహిత హస్తాం | మోహనాం చింతయామి”⁴⁵

“నీన్నే కోరినదిర నీరజాక్షీనేలుకోరా” అనే వర్ణాన్ని మోహన రాగంలో రాశారు.

తాన వర్ణాలలో తెలుగు ఛందో రీతులలో కూర్చున వర్ణం ఒకటి ఈ సంగీత సర్వోర్ప సార సంగ్రహంలో ఉంది. మత్తేభం, ద్విపద, గీతం, కందం, ఉత్సులమాల, చంపకమాల పీటితో కూడిన తానవర్ణం అది.

“వినరా - కోరిక - లూర నామనవి - హంపీరా - పరాకేలరా”

స, భ, ర, న, మ, య, వ అనే గణాలతో నాలుగు పాదాలు మత్తేభ వృత్తంలో ఉన్నాయి. ఆ తర్వాత ద్విపద ఛందంలో

“సరసనేనేమని - సన్మతి జేతు

తరుణి సోయగము లెం : తని గారవింతు || అని రెండు పంక్తులు గీతంలో

మగువకు - రులుకారు మొగుల - నదగుమోము

తొగలరేని దెగడు - సాగసుమోవి

చిగురు పాగరటంచు - జిగికల్పరేకుల

వగలమి - గులు కనులు - బగలు రేలు”

ఆ పీమృటు కందంలో

మందగ - మనగళ - మందము

చందము - చందనమున నెసగు - చెలు - వందగమా

కందఫల రసము - తోపా

దందునురా - కలికి పలుకు - లరుదుగరతులను ||

తర్వాత రెండు వృత్తాలు ఉత్పలమాల, చంపకమాలల్లో నాలుగేసి పాదాలు ఇందులో ఉన్నాయి. ఈ తాన వర్ణంలో మొత్తం 22 పాదాలున్నాయి. ఇందులో మొదట మత్తేభ వృత్తం తర్వాత చిట్ట స్వరచరణం లాగా రాసారు. స్వరం, సాహిత్యం కూడా ఉంది. ఈ వర్ణం పేరు “మత్తేభ ద్విషపర గిత కందోత్పల చంపక మాలికాక్షర తానవర్ణము” ఇది స్వర సహాతంగా ఉంది. ఇటువంటి వర్ణాలు సంగీత ప్రపంచంలో చాలా అరుదుగా కనబడతాయి. పై వర్ణంలోని రసం శృంగారరసం. ఇటువంటి రచనలు మధ్యయుగంలో “శూళాది” పదంవంటివి. సంగీత ప్రబుంధంలోని లక్షణాలు ఈ రచనలకు ఆధారాలు.

ఈ రచనలలో పల్లవి అనుపల్లవి అనేవి ఉండవు. ఖండికలుగా ఉంటాయి. ఇందులో నాయక నాయక భావాలు లేదా దేవతాస్తుతి వస్తువుగా వుంటుంది. “శూళాది ప్రబుంధం అన్నమయ్య కృతాలుగా వ్యవహారంలో వుంది. రాగిరేకుల్లో శూళాది కనిపిస్తోంది.”⁴⁶ శ్రీపాదరాయ, విజయదాస, పురందరదాస మొదలైన వాగీయకారులు శూళాది రచన చేశారు.

సంగీత సర్వార్థ సారసంగ్రహంలోని వర్ణమాలికకు తాళనిర్దేశంగాని, రాగసిద్ధిశంగాని లేదు. వివిధ చందస్సులలో రచించినందువల్ల ఆ ఛందోలయనే తాళంగా భావించాలి. స్వరపరచి వున్న రాగనిర్దేశం లేకపోవడం వల్ల ఏరాగంలోనైనా దీన్ని పాడవచ్చు. సర్వసాధారణంగా ఇటువంటి రచనలు గొళ, వరాళి, నాట, శ్రీ వంటి రాగాల్లో నీర్దేశిస్తారు. అయి రాగాలలో పాడుకోవచ్చు. ఇక ఇందులోని వస్తువు ఈ విధంగా వుంది.

తన చెలి విరహభారాన్ని తగ్గించడం గురించి నాయకుని దగ్గర ఆమె గురించి చెప్పి రమ్మని సఫి వేదుకుంట్టుంది_తాను ఆ విధంగా వచ్చినందుకు అది నేరమని అందుకు మన్నించమని తన చెలి కందర్ప బాధ ఓర్వలేనిదిగా వుందని నిన్న తీసుకొని రమ్మన్నరని చెప్పుంది. ఆమె సాగసు ఏమని వర్ణించగలను! కురులు కారు మొయిలు, మోవిసాగసు తోగలరేని తెగడు తుంది అంటూ అభివర్ణిస్తుంది. అటువంటి అందగత్తే మీద పరాకు మాని నీ అక్కున చేర్చుకుని మదైష సంపదలను తనిఖితిర ప్రసాదించరారా! అంటూ నాయక కోరికను శృంగార రసబంధురంగా వ్యక్తంచేస్తుంది.

ప్రస్తుతం ఇటువంటి రచనలు వ్యవహారంలో లేవనే చెప్పాలి. సంగీతం, సాహిత్యం, ఛండస్సు ఇవి బాగా తెలిసిన దక్కులకు మాత్రమే ఇలాంటి రచనలు చేయడం సాధ్యవదుతుంది.

ఈ వర్షం తర్వాత పదవర్ణాలు శంకరాభరణం, ఉన్నేని రాగాలలో ఉన్నాయి. తర్వాతి భాగం స్వరజత్తులు- మోహన, పున్నాగవరాళి రాగాలలో ఉన్నాయి. సంగీత సర్వర్థ సారసంగ్రహంలోని రచనలు ఇంతవరకూ ప్రతిరచనా స్వరపరచి ఉన్నాయి. ఆ తర్వాతి భాగంలో పదాలు, కీర్తనలు, తిరునామాలు ఆనాటి వ్యవహారంలో ఉన్న రచనలు కొన్ని చేర్చారు. వీటిలో క్షేత్రయ్య పదాలు ఆఱు, ఇనుకోండవారి పదం ఒకటి, శివరామపురం వారి పదాలు ఆఱు, యువరంగని పదాలు రెండు, మన్మారు రంగని పదాలు నాలుగు, కస్తూరిరంగని పదం ఒకటి, పరిమళ రంగని పదాలు ఇరవై, బోల్లవరఘు వారి పదాలు రెండు, శోభనగిరి వారి పదాలు రెండు, వీరభద్రధృత్యాగారి పదాలు ఆఱు, తాళ్ళపాకవారి పదాలు మూడు, మాతృభూతేశుల వారి పదాలు మూడు, జటపల్లి వారి ఒకటి, ప్రతాప భూపాలేంద్రుని మీద పదాలు ఆఱు, ఘుట్టుపల్లి వారి పదాలు నలబై నాలుగు, ఇంకా చాలామంది రాసిన పదాలు, గురుమూర్తి శాస్త్రులు, దీక్షితులు, శ్యామశాప్తి, కుప్పుస్వామి మొదలైనంపారు రాసిన కీర్తనలు ఈగ్రంథంలో ఉన్నాయి. అయితే వీటికి స్వర రచన చేయలేదు. కేవలం రాగ, తాళ నిర్దేశం చేసారు. ఇంతమంది వాగీయకారుల రచనలను చేర్చి సంగీతలోకానికి అమూల్య కానుకగా అందచేయించిన విజయనగర సంస్థాన కృష్ణ అపూర్వం.

గాయక పారిజాతము

తచ్చారి సేదరులు రాసిన కృతి రత్నాలలో గాయక పారిజాతం ఒకటి. ఈ గ్రంథంలోని అంశాలు రచనాకాలానికి 50 సంవత్సరాలకు ముందు నుండి వ్యవహారంలో ఉన్నాయి. సంగీతా భ్యాసకులకు ఉపయోగపడేవిధంగా సరథిస్వరావచి మొదలుకొని తాళ లక్ష్మణం వరకు ఇందులో చేర్చి అందించారు. ఈ గ్రంథంలోని మొత్తం ప్రకరణాలు ఐదు.

సరథి స్వరాలు మాయామాళవగోళ రాగంలో ఆది, త్రిశ్రవతురశ్జబాతి, త్రిశ్రఖండ చతురశ్జబాతి, ఖండచతురశ్జబాతి, ఖండ త్రిశ్రవతురశ్జబాతి తాళాల్లో ఉన్నాయి. ఇప్పటి వ్యవహారంలో సంగీతా భ్యాసకులకు నేర్చే స్వరాలకు భిన్నంగా లేకపోయినా కొద్ది మార్పుతో ఈ స్వరాలు ఉన్నాయి.

'త్రిశ్ర చతురశ్జబాతి' స్వరం ఈవిధంగా ఉంది.

సరిగ - సరిగ - సరి - సరిగమ - పదనిసే |

సెనిద - సెనిద - సెని - సెనిదప - మగరిసి |

త్రిశ్రఖండ చతురశ్జబాతి స్వరం

సారి - గామగరి - సరిగమ - పదనిసు ।

సాని - దాపదని - సనిదప - మగరిసు ।

ఖండ చతుర్శజాతి

సరిగమప - రిగమపద - గమపదనిసు ।

సనిదపమ - నిదపమగ - ధపమగరిసు ।

ఖండ త్రిక్ర చతుర్శజాతి స్వరం

సరిగమప - గమప - సరిగమ - పదనిసు ।

సనిదపమ - దపమ - సనిదప - మగరిసు ।

సరళిస్వరాల తర్వాత విభాగం హెచ్చుస్తోయి స్వరాలు ఇవి నాలీంటీని ఇచ్చారు. తర్వాత జంట స్వరాలు పది, దాటు వరుసలు దెండు, తరువాత అలంకారాలను ధ్రువతాళం చతుర్శజాతి, త్రిశం, మిశ్ర, ఖండం సంకీర్ణజాతి తాళాల్లో ఇచ్చారు. అదే విధంగా మర్యతాళంలో కూడా చతుర్శజాతి మర్యతాళం, త్రిశాతి మర్యతాళం, మిశ్రజాతి మర్యతాళం, ఖండజాతి మర్యతాళం, సంకీర్ణజాతి మర్యతాళం ఈప్రకారంగా జంపె, త్రిపుట తాళాలకు కూడా అలంకారాలను రాశారు.

తర్వాత గీతాలు. ఇందులో ధ్రువతాళం, రూపక, జంపె మొదలైన తాళాల్లో నాట, గౌళ, అరభి, భైరవి, శంకరాభరణ, సీలాంబరి, శహన మొదలైన ప్రముఖ రాగాలలో మొత్తం 20 గీతాలను ఇచ్చారు. మూడవ ప్రకరణంలో వర్ణాలు అరభి, కాంభోజి మొదలైన రాగాల్లో 12 వర్ణాలు, అటతాళ వర్ణాలు కళ్యాణి, శంకరాభరణం, రితిగౌళ, అనందబైరవి మొదలైన రాగాల్లో పదిహొను వరకూ ఇచ్చారు.

ఈ గ్రంథంలోని నాల్గవ ప్రకరణంలో చాలమంది వాగ్దీయకారుల రచనలు ఇచ్చారు. ఈ ప్రకరణంలో ఉన్న ఏ రచనా స్వర పరచలేదు. కేవలం రాగ, తాళ నిర్దేశంచేసారు. ఇక ఈ గ్రంథంలోని చిట్ట చివరిది పదవ ప్రకరణం. ఇందులో రాగ చక్రాలు, తాళ లక్షణం, తాళ వివరాలు ఇచ్చారు.

అజ్ఞాద అభిభూత్త నారాయణదాసు

సంగీత పరిజ్ఞానం లేనిదే హరికథగానీ యక్కగానంగానీ, పౌరాణిక నాటకాల్లో పద్యగానం గానీ చెయ్యలేదుని సర్వజన విదితమే. హరికథ చెప్పుడానికి నాలుగు కీర్తనలు, కథలు, పద్యాలు బట్టియుం వేస్తే సరిపోదు. కొంత సంగీత సాహిత్యాల పరిచయం ఉండాలి. హరికథ చెప్పుడంలో ప్రథముడైన లయబ్రహ్మ ఆదిభట్ట నారాయణదాసు హరికథలు రాశారు. సంగీతానికి సంబంధించిన రచనలు కూడా చేసి వాగ్దీయకారుడయ్యాడు. మంచి గాయకుడు. అంతేకాదు, వీణ వాయించడంలో బాగా చెయ్యి తీరిగిన వాడు. పుంభావ సరస్వతిగా నారాయణదాసుగారు పేరుగాంచారు. 1864 అగష్టు

31వ తేదీన శ్రీకాకుళం జిల్లా అజ్ఞాడలో జన్మించారు నారాయణదాసు. తల్లి నర్సమై, తండ్రి వెంకటచైనులు. నారాయణదాసు గారు సంగీతాభ్యాసానికి తానుగా గురువును వెదుక్కుంటూ వెళ్లనక్కర్లేకుండా అతన్ని వెతుక్కుంటూ గురువుగారే వచ్చారు. ఆ గురు శిష్య సంబంధం ఆదర్శవంతం ఏ అనుబంధానికి సరిపోల్చలేనటువంటి బంధం 1874 ప్రాంతంలో అసంఘటితంగా ఒక సంఘటన జరిగింది. అప్పుడు నారాయణదాసుగారికి 10 ఏళ్లు. తల్లితో గలిసి నారాయణదాసు బొబ్బిలి ప్రాంతంలో ఉన్న 'వంతరా' అనే గ్రామానికి తాత గారిని చూడ్డానికి వచ్చాడు.

వీధి అరుగుమీద కూర్చుని వచ్చేపోయే జనాన్ని చూస్తూ భారత భాగవతాల్లోని పద్యాలు రాగ మాలికలాగా ఓరాగం నుండి ఇంకో రాగంలోకి మారుస్తూ పొడేస్తున్నాడు దాసుగారు. అలా పాడుతున్న నారాయణదాసును ఒక 26 ఏళ్ల వయస్సును చూసాడు. ఆ పేల్లాణ్ణి మెచ్చుకుంటూ ముద్దాడి, అతని తల్లిని పెలిచి అమ్మా! ఇతణ్ణి నాతో పంపితే సంగీత విద్యాంసునిగా చేస్తాను. ఈ పేల్లాడు మంచి గాయకుడవుతాడు. సామాన్యుడు కాడు అన్నాడు. అందుకు నారాయణ తల్లి అంగీకరించి ఆయనతో పంపించేసింది. ఆయన నారాయణదాసుని గొప్ప సంగీత విద్యాంసునిగా తయారు చేసాడు. దాసు హరికథా పీతామహునిగా బిరుదులు పొంది, పేరొందాడు. పసితనంలో సంగీతం సేవిస్తానని తీసుకెళ్లిన ఆ పెద్దమనిషి బొబ్బిలి ఆస్తానవైషణేమలైన వాసా సాంబయ్యగారు. శిష్య వాత్సల్యాన్ని చూపిస్తూ నారాయణ దాసుగారికి వీణ కూడా నేర్చి, అంతటి గొప్ప విద్యాంసునిగా చేసిన సాంబయ్యగారు నిజంగా ఆదర్శ వంతులు.

సాంబయ్య ఎవర్రీ తన పనిని చెయ్యినిచ్చే వారు కాదు, చాలా నిరూడంబరుడు. ఎంత దూరమైనా తన వీణను తానే మోసుకెళ్లివాడు. అఖరికి శిష్యుల్లి కూడా వీణను పట్టుకోవడానికి ఇష్టపడేవారు కాదు. వీణను సరస్వతీదేవిగా భావించేవారు. అంతటి వ్యక్తిత్వ వికాసం గలవారు సాంబయ్యగారు. తరువాత ఆదిభట్ల వారి ఆర్థిక స్థితి సరిగా లేనందువల్ల వారి కుటుంబం అంతా బొబ్బిలినుండి విజయనగరం వచ్చేసింది.

మహారాజుగారి పారకుడు - పాటకుడు నిరాశాటం కృష్ణయ్యను సంగీతం సేర్చమని దాసుగారి నప్పగించారు. దాసుగారికి అప్పటికి 12 సంవత్సరాలు.

ఆ పీమైట్ కట్టు సూర్యనారాయణగారి దగ్గరి చిన్న వీణను సంపాదించుకొని స్ఫురుంగా సాధనచేసుకోడం మొదలుపెట్టాడు. సరళి స్వరాలు, జంట స్వరాలు, కొన్ని అలంకారాల వరకూ కట్టు సూర్యనారాయణగారి దగ్గర వీణ మీద అభ్యాసం చేసాడు. నేబరి చర్య చేసే దర్శారు విద్యాంసుడు కూడా వీణ మేళం చెయ్యడం, రెండు మూడు పేళ్లారీ గీతాల్లి వాయించడం దాసుగారికి నేర్చాడు. ఆ నిధంగా దాసుగారు వీణను వాయించడం సేర్చుకొని ప్రాపీణ్యం సంపాదించారు.

అందం, అహంకారం, అందలం ఉన్న ఆనందగజపతి కళాకారులకు దాసోహమృని తలోంచేవారు. అలాగే తమను పోషున్నారు కదని ప్రతీ రోజు దర్శారుకెళ్ళి రాజదర్శనం చేసుకొని సలాంకోట్టేవారు కాదు ఆనాటి ఆస్తాన విద్యాంసులు. ఎవరి దర్శం, అభిమానం వారికుండేవి. ప్రిన్స్ చారిగ్యంగ్ (జగన్మహానుడని) గా సేరు పొందిన ఆనందగజపతిరాజు ఓరోజు పొద్దున్నే విషారానికి వెదుతూ ఆదిభట్ల వారిని ఫలానా రాగం పాడమని అడిగారట. దాసుగారెందుకో పాడలేదు. రాజుగారు దానికికోపం తెచ్చుకోకుండా వెళ్ళపోయారు.

ఆ తర్వాతప్పుడో దాసుగారు వ్యాయామం చేస్తూ ఇదివరకు గజపతి అడిగిన రాగాన్ని పాడటం మొదలుపెట్టారు. అప్పుడాయన శరీరం మీద గోచీ తప్ప మరేం లేదు. పరవశించిపోతూ ఏకధాటీగా మూడు నాలుగు గంటలు పాడారు. ఆ పాట వింటూ జనసంతా అలాగే నిలుచుండి పోయారు. ఆ తర్వాత కొంతసేపటికి తెలివి వచ్చేసరికి చుట్టూ ఉన్న ఒన్నాస్తి చూసి సిగ్గు పడ్డాడు ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారు. ఆనాటి ఆయన పాట విన్నవారిలో ఆనందగజపతి కూడా ఉన్నారు.

మంచి సఖ్యతగా మెలిగే ఆనందగజపతి, నారాయణదాసుగార్లు సాహిత్య, సంగీత చగ్గలు అప్పుడప్పుడు చేస్తూండేవారు. ఒకరోజు దాసుగారు గజపతి దగ్గర ఉల్లాసంగా పల్లవి పాడుతూ ఒక సంగతి వేసారు. రాజుగారు ఆనంద పడిపోయి “ఏదీ ఇంకోసారి ఆ సంగతి రానీయండి” అన్నారుట.

దాసుగారు కొంచెం ఆగి, మందమలయానిలుడు ఒకసారి హాయిగా పీచడం గమనించి, మలయ సమీరుణ్ణై ఉద్దేశించి, “ఏదీ మరొక్కసారి” అనిఅన్నారు. ఆనందగజపతి సంగీత సారస్వత్స్వరిగినవారు, విశేషించి దాసుగారి పాట వల్లించి సేర్పిన పాట కాకుండా సహజంగా వచ్చిన సంగతి కావడం చేత ఎలాగైతే మలయసమీరం ఒకసారి వచ్చిన తర్వాత రెండోసారి అదేవిధంగా రాదో అలాగే ఒకసారి వేసిన సంగతి మళ్ళీ వెయ్యడం సాధ్యంకాదన్న సంగతి తెలిసిన వారవడం వల్ల రాజువారు సంతసించి ఉఱుకున్నారు.

నారాయణదాసుగారు విజయనగరం ప్రాంతంలో ఉన్న ఆ సంస్కారంలో ఆస్తాన విద్యదౌర్శయాన్ని చాలాకాలం తర్వాతగానీ పొందలేదు. కారణాలనేకం. దాసుగారి ప్రజ్ఞాపాటవాలను ప్రదర్శించేందుకు రాజువారు ఎంటో వోహదపడేవారు.

నారాయణదాసుగారిని మైసూరు మహారాజు ఒకసారి తమ ఆస్తానానికి పిలిపించుకున్నారు. దాసుగారు మైసూరు రావడానికి ప్రయాణ భర్యులను ముందుగానే పంపించేసారు. దర్శారుకు ఎంతో గౌరవంగా ఆప్యానించి హారికథను రెండు మార్లు చెప్పించుకున్నారు. రాజువారు దాంతో త్యస్తిపుడలేదు. వీణ వాయించమని దాసుగారిని కోరారు. దాసుగారు సరే అని ఒకరోజు నిండు కొలువులో వీణ మీద ముక్కాయింపులతో చాలా ఇంపుగా తనకున్న మైసూరు ప్రదర్శించారు. మైసూరు మహారాజువారు

ఎంతో ఆనందపడిపోయి బంగారు మురుగులు, రెండుజతల శాలువాలు, ఒక వీణా, ఒకతంబురు వెయ్యి నూట పదహార్లున్న సంచీని ఇచ్చి గౌరవించారు. ఇది రాజువారి దర్జారులో వాగ్గేయకారుడైన ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారికి లభించిన మొట్టమొదటి సన్మానం. ఆక్రీతి విజయనగర భూపాలునికి దక్కుతుంది.

ఆంధ్రదేశంలో చల్లపల్లి సంస్కారం రాజువారు శ్రీరాజు అంకినీడు మల్లికార్జున ప్రసాదరావు దౌరగారు ఒకసారి (క్రీ. శ. 1914లో) ఆదిభట్ల నారాయణదాసు గారిని పిలిపించుకొని కథాగానం చెయ్యమన్నారు. కథాగానంతో బాటూ వీణా కూడా వాయించడం విని రాజువారు ఆశ్చర్యపడ్డారు. వీణా వాయించడంలో కొత్తతరహస్య ప్రదర్శించారు దాసుగారు. కుడి ఎడమ చేతులతో సమ విషమ జాతులను వీణాపై వాయించారు. కుడిచేత్తో ఒకదరువు, ఎడం చేత్తో ఒకదరువు ఒకేసారి వేసేసరికి అద్భుత మనిపించింది. ఇది ఏవరికి వేతనాన పనికాదని దాసుగారికి మాత్రమే సాధ్యమైని మొమ్మకున్నారు చల్లపల్లి రాజువారు. నారాయణదాసు ప్రసాదరావుగారి సమక్కంలో షణుఘృరాగాన్ని వాయించి మెప్పు పొందారు. అందుకు కానుకగా చల్లపల్లి రాజువారు 24 నవరసుల (క్యారెట్) బంగారంతో గండపెండే రాన్ని చేయించి దాసుగారి కాలికి స్వయంగా తొడిగి తమ రసికతను ప్రకటించు కున్నారు. ఆ తర్వాత గజారోహణ ఉత్సవాన్ని దగ్గరుండి జరిపించారు.

హరికథా పితామహునిగా పేరుప్రతిష్ఠలు సంపాదించుకున్న ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారు వీణా వాయించి ఎన్నో సంస్కారల్లో సన్మానితులయ్యారు. బంగారు కంకణాలు దుక్కలువలు సన్మాన పత్రాలు పొందారు. గ్రామ ఫోన్ రికార్డీంగ్ అంతగా ప్రచారంలేని రోజుల్లో మన దేశంలో దాసుగారి చేత ప్రత్యేకంగా కొన్ని పాటలు పాడించి ఫోనో గ్రాఫ్ రికార్డు చేసారు. కానీ వీటి తాలూకు సమాచారం ఏమీ మిగలలేదు.

నారాయణదాసుగారి ప్రతిభ గురించి ఇతర సంస్కారాధిపతుల సమక్కంలో తెలుసుకున్న విజయ నగరపథువు దాసుగారిని తమ ఆస్తాన విద్యాంసునిగా నియమించారు. ప్రిమ్మట దాసుగారి ప్రోద్జులం వల్లనే విజయనగరంలో మహారాజు సంగీత కళాశాలను స్థాపించినట్లు విజ్ఞలు చేపారు. ప్రపథమ అధ్యక్షులు దాసుగారే. పుంభావ సరస్వతి అయిన నారాయణదాసుగారు ఎన్నో హరికథలే కాకుండా చాలా శాస్త్ర గ్రంథాల్ని కూడా రాశారు. యక్కగానాలు రాశారు. బుయ్యేదంలో కొన్నిబుయక్కల్ని తీసుకొని వీణకు అనుకూలంగా “మొమ్ముబడి” అనేపేరు మీద ఒక గ్రంథాన్ని రాశారు. జన్మ జనక రాగాలను పయోగించి, దేశియ రాగాలను పయోగించి హరికథలు రాయడమే కాదు “పంచముఖి రాగతాళ ప్రబంధ స్వరూపదర్శిని” (అప్పార్య రాగతాళ ప్రబంధం) “దశవిధరానవతికనుమ మంజరి” (సంగీత సాహిత్య ప్రబంధం) సంగీత తాళాలకు, సంగీత రాగాలకూ సంబంధించిన గ్రంథాలను రాశారు. సంగీత వేత్తలూ, వాగ్గేయ కారులు, వెంకటమఖి, దీక్షితులు రాసిన చతుర్భండి ప్రకాశిక, సంగీత సంప్రదాయ ప్రదర్శిని లాంటి గ్రంథాల్లో కనిపించే రాగాలు దాసుగారి గ్రంథాల్లో గోచరిస్తాయి.

ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారి దగ్గర ఆయన మనుమడైన క్రిం సూర్యనారాయణ ఈషప్సకాలు రాతప్రతిని ఒకసారి చూడటం తటస్థించింది. దాన్ని దాసుగారు సూర్యనారాయణగారి కిచ్చి చదివించారు. “తాతా! ఇది చాలా వింత గ్రంథం తయారుచేసావు” అని అన్నాడు సూర్యనారాయణ. దానికి సమాధానంగా దాసుగారిల్లా అన్నారు.

“ఈ గ్రంథం సంస్కృతాంధ్ర వాజ్ఞాయానికి, కర్ణాటక సంగీతానికి, విజ్ఞానానికి తుది మెట్టురాా అని”⁴⁷ ఈ నవతి కుసుమ మంజరి కొరుకుడు పడని గ్రంథమని చాలామంది ఒప్పుకున్నారు. “ఈ గ్రంథానికి ఉపోద్ధాతం రాయమని శ్రీ ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడుగారికి, సంగీత శేఖరులు పారుపల్లి రామకృష్ణయ్యపంతులు గారికి, క్రిం సూర్యనారాయణగారిచ్చారు. దానికి సమాధానంగా శ్రీద్వారంవారు “బాఱు ఇట్టీగ్రంథానికి తొలి పలుకు రాయడానికి అర్థుడనుకొను అనీ, రామకృష్ణయ్య పంతులుగారు తాము అసమర్థులమని పుస్తకం తిరిగి ఇచ్చేశారని క్రిం సూర్యనారాయణగారు ముందు మాటలో రాశారు. ప్రి. సాంబమూర్తిగారు కూడా సాధ్యపడలేదని సమాధానమిచ్చారు.”⁴⁸ దశవిధ రాగనవతి కుసుమంజరికి పీరిక ఎవరు రాసారో వారిపేరులేదు. వివరణమాత్రం ఇలా ఉంది.

ఇందు మేళకర్తరాగాలు, జన్మయాగాలు, మొదలైనవి ప్రతిగాయకుడు, ప్రతి జంతు వాయ్కారుడు వారి వారికి వీలైన పనితనం, ప్రతుల్లో, పరిపుద్ర తాళాలలో మంచి పనితనం ఏర్పడటానికి రాశారు. ప్రస్తుతం ఇలాంటి సంగీత రచనలు చేసేవారు గానీ వాటిని స్వరపరచి శబ్దాలను పొందుపరచి ఈ విధంగా రాసిన వారు గానీ లేరు. ఇవి పాడినందు వల్ల మంచి ప్రతి విచక్షణ, మంచి తాళ విచక్షణ ధారాళంగా అలవడతాయి. “దాసుగారు పంచముఫి” దశవిధ రాగనవతి కుసుమ మంజరిని క్రి. శ. 1914లో రాసి 1933లో సమగ్రమైన రూపకల్పన చేసి మహారాజా వారి కళాశాలలో ప్రదర్శించినట్లు తెలుస్తేంది.

ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారు ముట్టురి సంగన్న గారు ఇద్దరూ సముజ్జీలు. ఒకప్పుడు ముట్టురివారి విషయంలో నారాయణదాసుగారికి మాటూ మాటూ పట్టింపు వచ్చింది. ఆసందర్భంలో బంగపాటు పడిన ముట్టురి సంగన్నగారికి నారాయణదాసుగారిని ఎల్లానై ఢీకొనాలనే తాపత్రయం పెరిగింది. సాధన చేస్తే సాధ్యం కానిదేదీ ఈ లోకంలో ఉండదనే లక్ష్యంతో సంగన్న గారు తనకుమారుడు సూర్యనారాయణ ను నారాయణదాసుగారికంటే గౌవ్యగా తయారు చేసాడు. ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారి సమక్షంలో పంచముఫిని ప్రదర్శించి ఆ మహామహాని దీవనలందుకున్నాడు సూర్యనారాయణ. డా. శ్రీపాద పినాకపాణిగారు పంచముఫిని ప్రదర్శించే పద్ధతిని ఇలా వివరించారు.

“ప్రదర్శకుడు ఒక కుర్చీ మీద కూర్చుండగా అతని తమ్ముడు నేలమై కూర్చుని పోర్కైనియం మీద పాట వాయిస్తుండగా పంచముఫి ప్రదర్శకుడు, అదేపాట పాడుతూ ఎడమచేతితో - త్రిశ్రజాతి

లఘువు, కుడి చేత్తో - చతుర్శజాతి లఘువు, ఎదుమ పాదంతో - ఖండజాతి లఘువు, కుడి పాదంతో - మిశ్రజాతి లఘువు, రెండు చంకలతోనూ సంకీర్ణజాతి లఘువు, ఈ విధంగా ఒకేసారి తాళం వేస్తూవుంటారు. క్రోతల్లో ఒక్కొక్క విద్యాంసుడు ఒక్కొక్క జాతి లఘువు తాను వేసుకుంటూ సరిగ్గా లఘువు నడుస్తున్నది లేనిది గమనిస్తూవుంటాడు.

నా మట్టకు నేను ఖండజాతి లఘువును పరీక్షించాను. పాట ముగిసే సరికి పంచముభాలు అంటే 5 జాతుల లఘువులు ఆక్షరాలేపీ మిగలకుండా మించకుండా సరిగా పూర్తపుతాయి. పాట, తాళు లఘువులు ఒకేసారి ముగింపుకు వస్తాయి. ఇదీ పంచముఖ ప్రదర్శనం ఏపాటి తడుముకోకుండా, కంగారు పడకుండా సునాయాసంగా ముట్టారి సూర్యనారాయణగారు ప్రదర్శించిన పంచముఖిని చూసిన ప్రేక్షకుల కరతాళధ్వనులు ఆనందంతో, మిన్నముట్టాయి.¹⁵⁰

అప్పుడు ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారికి గతం గుర్తుకొచ్చి తనవై ఈవిధంగా కోపాస్ని తీర్పుకున్నందుకు లోలోన ముట్టారి సంగస్థగారిని మెచ్చుకుంటూ ప్రదర్శించిన సూర్యనారాయణను అభినందించి ఆశీర్వదించారు.

దశవిధంగ నవతికుసుమ మంజరి (సంగీత సాహిత్య ప్రబుంధము)

సంగీతమనే వ్యవసాయ క్షేత్రంలో కరోర వ్యవసాయం చేసి పండించిన పంటే ఈ దశవిధ రాగవతి కుసుమ మంజరి. దాసుగారు యాత్రలకు వెళ్లినప్పుడు కన్యాకుమారిలో దేవి దర్శనం చేసుకొని దేవీస్వరూపంలో ఈ మంజరిని రాసినట్లు ఎస్సీ ఛోగారావుగారు సంపాదకీయంలో రాశారు.¹⁵¹ 1933లో నారాయణదాసుగారు దీనిని కళాశాలలో ప్రదర్శించారు.

గాంధర్వవేదాస్ని ఆకథింపు చేసుకొని పూర్వచార్యులు, సంగీత లాక్షణికులు, వాగ్దేయకారులు మొదలైన వారి రచనలను పరిశీలించి, ఆ పరిశీలనా జ్ఞానంతో రాసిన రచన ఈ కుసుమ మంజరి. అక్కడక్కడా ప్రాచీనుల గ్రంథాలలో మంజరి లాంటి రచనలున్నాయి. ప్రస్తుతం ఆధునిక కాలంలో ఇలాంటి రచనలు చేసిన వారు లేరని చెప్పమన్న.

సర్వ తాళాత్మక పంచజాత్యేకతాళంగాకూర్చిన నవతి కుసుమ మంజరి అనే సంగీత సాహిత్య ప్రబుంధంలో ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారు తొంబైరాగాలను సంగీత లోకానికిపరిచయం చేసారు. అని సర్వ సంపూర్ణరాగాలు, సంపూర్ణబౌడవ, పూడవ సంపూర్ణ, బౌడవ పూడవ, బుద్దబౌడవ రాగాలుగా మొత్తం పదిరకాల విభజన చేసారు. మచ్చి అందులో ఒక్కొక్క విభజన క్రింద తొమ్మిది రాగాలను ఆయా సంబంధి రాగాలను పేర్కొంటూ కుసుమాలపోరం చేసారు. ఆయా విభజనల క్రింద రాగాలతో సహమొత్తం తొంబై రాగాలయ్యాయి. ఆ విభజన ఈ క్రింది విధంగా ఉంది.

ఆరోహణ, అవరోహణలలో సప్తస్వరాలు ఉంటే అని సర్వసంపూర్ణ రాగాలవుతాయి.

ధీర శంకరాభరణం - 72 మేళకర్తరాగాలలో 29వ మేళకర్తరాగం ఇది: నటబైరవి - 72 మేళకర్తరాగాలలో 20వ మేళకర్తరాగం: శ్యామలాంగి - 55వ మేళకర్తరాగం: సరసాంగి - 27వ మేళకర్తరాగం: కీరవాణి - 21వ మేళకర్తరాగం, పావని - 41వ మేళకర్తరాగం: రూపవతి - 12వ మేళకర్తరాగం: గాయకప్రియ - 13వ మేళకర్తరాగం: జ్యోతి స్వరూపిణి - 68వ మేళకర్తరాగం: తః క్రమమంలో వచ్చిన రాగాలన్నీ జనకరాగాలు. అనే మేళకర్తరాగాల పేర్లు మొదటిగా పరిచయం చేసారు.

ఓ. సంపూర్ణ షాడవములు - 9

షాడవం అంటే ఆరు. ఆరోహణలలో సప్త స్వరాలు ఉండి అవరోహణలలో మాత్రం ఆరు స్వరాలున్న రాగాలు సంపూర్ణ షాడవరాగాలవుతాయి.

జీవరంజని - 2వ మేళకర్త రత్నాంగి రాగ జన్యం ఇది: తిలక ప్రకాశిని - 6వ మేళకర్త తానరూపి రాగజన్యం: గీత ప్రియ - 13వ మేళకర్త గాయక ప్రియ జన్యం: పద్మరాగం - 27వ మేళకర్త సరసాంగి జన్యం: కుసుమప్రియ - 27వ మేళకర్త సరసాంగి జన్యం: గీతమూర్తి - 33వ మేళకర్త గాంగేయ భూషణ రాగ జన్యం: దుందుభిప్రియ - 48వ మేళకర్త దివ్యమణి రాగజన్యం.

పి. షాడవ సంపూర్ణ రాగములు - 9

ఆరోహణలలో ఆరు స్వరాలుండి అవరోహణలలో సప్తస్వరాలున్నట్లయితే ఆరాగాలు షాడవ సంపూర్ణ రాగాలవుతాయి.

నవరత్న భూషణ - 63వ మేళకర్త 'లతాంగి' జన్యం: సింహావాహిని - 27వ మేళకర్త 'సరసాంగి' జన్యం: కాంభోజి - 28వ మేళకర్త హరి కాంభోజి జన్యం: జయనారాయణ - 22వ మేళకర్త ఖరహార ప్రియ జన్యం: వీణాధరి - 16వ మేళకర్త చక్రవాక జన్యం: కౌమారి - 11వ మేళకర్త కోకిలప్రియ జన్యం: నిరంజని - 10వ మేళకర్త నాటక ప్రియ రాగ జన్యం: మనోరంజని - 5వ మేళకర్త మానవతి జన్యం.

డి. సంపూర్ణోడవములు - 9

ఒడవము అంటే ఐదు అని అర్థం. సప్త స్వరాలు ఆరోహణగాను ఐదు స్వరాలు మాత్రమే అవరోహణగానూ ఉంటే ఆ రాగం సంపూర్ణోడవం అవుతుంది.

లలితగౌరి - 15 మాయమాశవగౌళ జన్యం: రఘ్య పంచమం - 25 - మార రంజని జన్యం: గరుడధ్యని - 29 - ధీరశంకరాభరణ జన్యం: లలిత గంధర్వ - 30 - నాగానందిని జన్యం: నాట - 36 మేళకర్త - చలనాట జన్యం: హేమాంబరి - 58- హేమావతి జన్యం: సేమంతిని - 57- సింహాంధ్ర మధ్యమ జన్యం: రసమంజరి - 72 - రసికప్రియ జన్యం: సారమతి - 20- నరబైరవి జన్యం.

ఇ. ఔడవ సంపూర్ణములు - 9

ఆరోహణలో ఐదు స్వరాలుండి అవరోహణలో సప్తస్వరాలుంటే అని ఔడవ సంపూర్ణ రాగాలవుతాయి.

సునాదప్రియ - 57 - సింహాంద్ర మధ్యమజన్యం: కంకణాలంకారి - 52 - రామప్రియ జన్యం: బిలహారి - 29 ధీర శంకరాభరణ జన్యం: అరథి - 29 ధీర శంకరాభరణ జన్యం: కేదారగౌళ - 28 హారి కాంభోజి జన్యం: గౌరి - 15వ మేళకర్త మాయామాళవగౌళరాగ జన్యం: ధన్యాసై - 8 హనుమతోడి - జన్యం, శ్యంగారిణి - 6- తానరూపిజన్యం: ఘనశ్యామల - 5 - మానవతి జన్యం.

ఎఫ్. పుద్ద పొడవములు :

ఆరోహణ అవరోహణల రెండింటిలోనూ ఒకే రకానికి చెందిన ఒకస్వరం వర్షింపబడితే ఆ రాగానికి పుద్ద పొడవమని పేరు.

తోడి - 8వ మేళకర్త హనుమతోడి రాగ జన్యం: ఇది ఒకప్పుడు పొడవరాగం. కానీ ప్రస్తుత కాలంలో పంచమాన్ని చేర్చి సంపూర్ణరాగంగా పొడుతున్నారు. వాగీశ్వరి - 1వ మేళకర్తలలో కనకాంగి రాగజన్యం: వాగీశ్వరి - ఇది 6వ 'బుతు' చక్రంలో 4వ మేళము: గురుప్రియ - 64వ మేళకర్త వాచ్చుతిరాగ జన్యం: కలకంరి - 13వ మేళకర్త గాయక ప్రియ రాగజన్యం: లలిత - 15వ మేళకర్త మాయామాళవగౌళ రాగజన్యం: మలయమారుతం- 16వ మేళకర్త చక్రవాకరాగ జన్యం: శ్రీరంజని - 22వ మేళకర్త ఖరహారప్రియజన్యం: హాంసానంది - 53వ మేళకర్త గమన శ్రమ రాగజన్యం: రవి స్వరూపి - 63వ మేళకర్త లతాంగి రాగజన్యం.

జి. పొడవాడవములు :

ఆరోహణలో ఆరు స్వరాలు, అవరోహణలో ఐదు స్వరాలు గల రాగాలు పొడవాడవ రాగాలే. ఉత్తరిరాగం - 64వ మేళకర్త వాచ్చుతి రాగ జన్యం విజయరత్నాకరి - 60వ మేళకర్త సీతిమతి రాగజన్యం: నవరసచంద్రిక - 49వ మేళకర్త ధవళాంబరి రాగజన్యం: స్వరాభరణం - 49వ మేళకర్త ధవళాంబరి జన్యం: కోకిలస్వరావళి - 41వ మేళకర్త పావని రాగజన్యం: నాగభూషణ - 29వ మేళకర్త ధీరశంకరాభరణ రాగజన్యం: నాటకురంజి - 28వ మేళకర్త హరి కాంభోజి జన్యం: వంద్రికాగౌళ - 8వ మేళకర్త హనుమతోడి రాగజన్యం: నవరస - 15 వ మేళకర్త మాయామాళవగౌళరాగజన్యం.

పొచ్. ఔడవ పొడవములు :

ఆరోహణలో ఐదు స్వరాలు, అవరోహణలో ఆరు స్వరాలు ఉన్న రాగాలు ఔడవ పొడవ రాగాలు.

సుగాత్రి - 4వ మేళకర్త వనస్పతి రాగ జన్యం, మలహారి - 15వ మేళకర్త మాయామాళవగౌళ జన్యం: జగన్మహిసు - 14వ మేళకర్త మాయామాళవ గౌళ రాగజన్యం: వనంత - 15వ మేళకర్త

మాయమాళవగోళ జన్మం: రుద్రప్రియ - 22వ మేళకర్త ఖరహార ప్రియ రాగజన్మం: నారాయణి - 28వ మేళకర్త హరి కాంభోజి రాగ జన్మం: సామ - 28వ మేళకర్త హరి కాంభోజిరాగ జన్మం: తపస్విని - 52వ మేళకర్త రామప్రియ రాగజన్మం: సరస్వతి - 64వ మేళకర్త వాచస్పతి రాగజన్మం.

ప. శుద్ధోదవములు :

ఆరోహణ, అవరోహణలలో రెండింటిలోనూ రెండు స్వరాలు వర్షింపబడితే అది శుద్ధోదవరాగమవుతుంది. ఒకే రకానికి చెంది అవి ఒకే స్వరాలయి ఉండాలి.

సునాదవినోదిని - 65వ మేళకర్త మేచ కళ్యాణి రాగ జన్మం: హంసధ్వని - 29వ మేళకర్త ధీర శంకరాభరణరాగజన్మం: నాగస్వరావచి - 28వ మేళకర్త హరికాంభోజి రాగజన్మం: మేఘరంజి - 15వ మేళకర్త మాయమాళవగోళ జన్మం: మోహన - 28వ మేళకర్త హరికాంభోజి జన్మం: పున్నాగ - 8వ మేళకర్త హనుమత్తోడి జన్మం: సురవరాచి - 13వ మేళకర్త గాయక ప్రియ జన్మం: మధ్యమావతి - 22వ మేళకర్త ఖరహార ప్రియ రాగ జన్మం.

జ. వక్రరాగములు :

పున్నాగ వరాచి - 8వ మేళకర్త హనుమత్తోడి జన్మయాగం: ఆనందబైరవి - 20వ మేళకర్త నరబైరవి రాగజన్మం, ముఖారి - 22వ మేళకర్త - ఖరహారప్రియ రాగ జన్మం: నీలాంబరి - 29వ మేళకర్త - ధీరశంకరాభరణ జన్మం: భవాని రాగం - 44వ మేళకర్త భవప్రియ రాగ జన్మం: జనరంజని - 28వ మేళకర్త - ధీరశంకరాభరణ రాగ జన్మం: చాముండి - 63వ మేళకర్త లతాంగి రాగ జన్మం: ఫలదాయకి - 64వ మేళకర్త వాచస్పతి రాగజన్మం: మంజరి - 22వ మేళకర్త ఖరహారప్రియ రాగజన్మం. ఈరాగాలలో ఎన్నో అపురూప రాగాలు, వెలుగు జూడని రాగాలున్నాయి. ఈ రాగమాలికా ప్రబంధాన్ని ఇన్ని రాగాలలో కూర్చుడం వల్ల సంగీత విద్యాంసులు దీన్ని సాధన చేస్తే వారికి సంగీతంలో అసాధ్యమైన అంశం ఏది ఉండదు. రాగమాలిక వల్ల ప్రయోజనం అంతకన్నా ఇంకేముంటుంది?

ఈ రాగ విభజనలో ఏమే రాగాలు ఏమే మేళకర్త రాగజన్మాలో ఎన్నప మేళకర్త రాగజన్మయో ఇప్పు ప్రకృనే సూచించారు. ఇప్పటి వరకూ రాసిన రాగాలతో కూర్చున వాక్యాలు అమ్ముహారిని స్తుతిస్తూ రాసినవి. స్తుతులు రాగాల పేర్లతోనే రాసారు. రాగ నీర్దేశమే కాకుండా ఏ రాగంలో ఏమే స్వరాలొస్తూయో కూడా ఆ వాక్యాలమీదనే ఆ స్వరాక్షరాల పైన సూచించారు. స్తుతి పూర్ణమైన కుసుమ మంజరిని మరొక భాగంలో “పై నుండి క్రిందికి” అంటే 90 నుండి 89, 88, 87 వచ్చే విధంగా వాక్యాలను మార్చి రాసారు. ఈ వాక్యాలు సాహిత్యాత్మకంగా ఉన్నాయి.

రాగత్వకుంగా చేసిన స్తుతిలో చివరి వాక్యం “దశవిధరాగ కుసుమ మంజరి” అనే వాక్యానికి కలుపుతూ 90 అని నినువినయముగ వినుతి సలిపెదనంచిక దయ జూడుమమ్మి! అనీ-

89 జగంబుల గన్న జననివి త్వదీయ చరణ సరోజము నమ్మితి:

88 దృగుగా భవాభీ దరించి సుఖింతు, దయతో దర్శనమిడుమా.....⁵² ఈవిధంగా సాగుతుంది సాహిత్యాత్మక స్తుతి. స్వర నిర్దేశం ఈ వాక్యాలకు ఉన్నది కానీ రాగ నిర్దేశం చెయ్యలేదు. స్వరాలకు పైన అవి ఏమే స్వర స్తాసాలో రాసారు. మిగిలిన సాహిత్య భాగంలోని భావం “అమ్మా! నిన్న దయగల దానవని నమ్మాను. ఈ జన్మకు విముక్తి ప్రసాదించు తల్లిని నీవే. ఇందులో నుండి విముక్తి పొందాలనే మానవ ప్రయత్నమంతా విఫలమే. నీదయ పుంటేనే అది సాధ్యమౌతుంది. దయాహీనుడనై, అజ్ఞానంతో దుర్వార్గంగా అవిసీతిపరుడనై గర్వితుడనై, లుబ్బుడనై సంచరిస్తున్నాను. నా దురితాలను రూపుమాచే జ్యోతిషి నీవు - కొరమాలిన విషయాసక్తుడనై భోగరతులతో ఉన్నాను. ముదుసలివైనప్పటికి లేజప్యనులను చూసి మోహితుడనై భీటి అని అనిపించుకొన్నాను. దంభం కోసం స్వార్థపరుడనై శాస్త్ర సారాన్ని గ్రహించి దుర్యినియోగ పరిచాను. నిజానికి బ్రతుకు, ధనము, చదువు, కీర్తి ఇవ్వే కూడా బుద్ధుద్రప్రాయాలని తెలిసికూడా జనన మరణ ప్రవాహంలో కొట్టుకుంటూ పోతున్నాను.....” ఈవిధంగా అశాస్త్రత్వైన వహిక విషయవాంచాలోలుడైన వ్యక్తికి జ్ఞానోదయాన్ని కలిగించే విధంగా సాహిత్యం రాసారు.

అప్పుర్వ రాగాలతో కూడిన సాహిత్యాత్మక ప్రబంధం ఈ కుసుమ మంజరి తొంభై రాగాలతో పంచజాతుల తాళాలతో - సర్వ తాళాలతో కూర్చున ప్రక్కమైన ప్రబంధం కాబట్టి సంగీత సాహిత్యాత్మక ప్రబంధమే ఇది. దీనిని లక్ష్మిలక్ష్మణ గ్రంథం అనడంలో ఎటువంటి సందేహం లేదు.

ఆదిభట్ట నారాయణదాసుగారి మరో సంగీత రచన స్వరజతులు. ఈ స్వరజతులు ఎక్కుడా ప్రచురించినట్లు లేదు. నాకు లభ్యమైంది నకలు ప్రతి⁵³ ఇందులో ఒకటి శంకరాభరణ రాగం - మిశ్రచాపు తాళంలోను, రెండోది అరాణరాగం - చతుర్శత్కజాతి రూపక తాళంలోనూ ఉన్నాయి. రెండింటి లోనీ వస్తువు మహారాజునుద్దేశించి రాసినట్లు గమనించవచ్చు.

స్వరజతులకు సర్వ సాధారణంగా పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణం భాగాలుగా ఉంటాయి. చరణాలలో వేరు వేరు ధాతువులుంటాయి. కొన్ని స్వర జతులు అనుపల్లవి లేకుండా ఉంటాయి. ఇందులో వస్తువు భగవంతునికి గానీ ప్రసిద్ధ రాజన్యులకు సంబంధించినది గానీ భక్తి లేక శృంగార రస స్వార్థితో కూడి ఉంటుంది.

ఆదిభట్ట నారాయణ దాసుగారు రాసిన స్వర జతులు రెండూ ఆనంద గజపతి కుమారుడైన విజయరామ గజపతిని కొనియాడుతూ రాసినవి. రెండు స్వరజతులూ కూడా స్వరపరచినవే.

ఆదిభట్ట నారాయణ దాసుడారి రచన శంకరాభరణం రాగం మిశ్ర చాపుతాళం - స్వరజతి

పల్లవి : “రామ చంద్రునిన్ సరిగాన్నేవింపగా వలెన్

సదా మదిన్ సమస్త జనులున్ సీతా”

ఆ విధంగా అటు రామచంద్రుని ఇటు విజయరామచంద్రుని ఉద్దేశించి రాసారు. ఇందులో పల్లవి, చరణాలూ మూడు ఉన్నాయి. నిరుపమానైన విజయరామరాజు సంగీత పారశాలను నిరిగించిన ఉత్తముడుగా ఆయన్ని ఆదిభట్టవారు కీర్తించారు. చరణాలలోని సాహిత్యం అదేవిధంగా వుంది.

ఇక రెండవ స్వరజతి అరణ రాగంలో చతుర్శత్రజాతి రూపకతాభంలో

“శ్రీరఘుణీశ దయనేలరా ఆనందా శుభకర” అంటూ మరాళి దొరని పరాకు చేయవద్దు. అన్ని విషయాలలోనూ ఆదుకుంటున్న నీపు భగవంతునివని నమ్ముకున్నానని ఆనంద గజపతి కుమారుని కీర్తించారు. రెండవ చరణం చివరి పాదం లోపించడం వల్ల కొంత భాగం లేదు. మిగిలిన దానిలో పల్లవి, ఆ తర్వాత మూడు చరణాలు ఉన్నాయి. అనుపల్లవి లేదు. ఇనీ ఆనాటి కాలంలో బాగా ప్రచారంలో ఉన్నాయి. హారికథలెన్ని రాసినా సంగీతానికి సంబంధించిన రచనలు కూడా చేసి వాగ్దేయకారునిగా ప్రసిద్ధికొన్నారు ఆదిభట్ట వారు.

దుఖ్యాలి జగన్నాథశర్మ

స్వరరాగ సుధాకరము

సంగీత శాస్త్ర సంబంధ గ్రంథాలు విజయనగరం సంస్కారంలోని ఆస్తాన విద్యాంసులు కొన్నింటిని రాసారు. అలాంటి గ్రంథాలలో “స్వరరాగసుధాకరం” ఒక లక్షణ గ్రంథం. ఈ గ్రంథాన్ని రచించిన విద్యాంసుడు దుఖ్యాలి జగన్నాథశర్మ. ఈయన విజయరామగజపతి సంస్కార గతమైన సంగీత కళాశాలో భరతనాట్యాచార్యునిగా పని చేసాడు.

స్వరరాగసుధాకర గ్రంథం మొత్తం లభ్యం కాలేదు. లభించిన మేరకు ‘రాగమేళ ప్రశంస’ అధ్యాయం వుంది.⁵⁴

స్వరరాగ సుధాకరంలో గ్రంథకర్త తన వివరాలు ఇలా చెప్పుకున్నాడు.

“శ్రీ విజయ రామ గజపతి

సంస్క స్వంగీత కళాశాలాయాం

భరతా చార్యోణాతు - దు

వ్యాపి జగన్నాథ శర్మారచితమ్”⁵⁵

లభ్యమైన అధ్యాయంలో రాగలక్షణ సమన్వయం గురించి వివరించాడు. పూర్వ సంగీత లక్షణకారులు చెప్పిన లక్షణాలను చెప్పు సమన్వయం చేసి తెలుగులో ఆయా రాగ లక్షణాలు రాసాడు. పూర్వీకులు చెప్పిన సంస్కృతంలోని లక్షణాలు యథాతథంగా తీసుకున్నాడు. స్వరరాగ సుధాకరగ్రంథ ప్రతిజ్ఞలో నాదాత్మకుడైన, నటరాజ స్వరూపుడైన ఈశ్వరుని ప్రార్థిస్తాడు రచయిత.

సంగీతకాచార్యులు భరత, దత్తీల, కంబళాశ్వతర, మతంగ, నారద పానుమద్యాష్టిక, విశ్వావసు, విశాఖిల, త్రిలోచన, సౌమేశ్వర, నాన్యదేవ, శార్జుదేవ, పార్వత్యదేవ, లోచన, సర్వజ్ఞసింహ, కల్పినాథ, విర్భుల, తానభట్ట, భావభట్ట, హృదయనారాయణ మొదలైన ద్వావింశతి సంగీతకాచార్యులను స్వరిస్తాడు.

“ఆ తర్వాత మదీయాను పూర్వుక మండ్రంగి నామాగ్రహి నిర్మాతరం రాగ విబోధ కర్తారం సేమనాథం ప్రాంజలి పురస్కరం అనతోస్కు”⁵⁶

రామామాత్యులు, సేమనాథుడు, వేంకటేశ్వర దీక్షితులు, తులజేంద్రాదులు ప్రతిపాదించిన స్వరమేళ కళ, రాగవిబోధ, సంగీత సుధ, చతుర్భుండిక, సంగీత సారామృతం మొదలైన గ్రంథాలలో వున్న తౌర్యతిక, ఉపరంబిక, పుద్ర - ఘన - నయ దేశ్య లక్షణ లక్ష్మితాలైన అనేక రాగాలను, తొంబైవిమిది మేళాలను పండితులు, గ్రామ్య జనులు వుయోగించే ప్రయోగాలు, వాటి వాటి ప్రాచీనత, భీస్న దేశ వ్యవహారం వీటన్నింటినీ తెలుసుకున్నాను. ఈ ప్రకారంగా స్వర రాగ సుధాకరంలో సప్త వింశతి రాగాలను ప్రతిస్వర పదకాలను స్వప్షంగా వివరిస్తున్నానని “ప్రతిజ్ఞ”⁵⁷లో చెప్పుకున్నాడు గ్రంథకర్త.

పుద్ర నాటీ

ణ్ణ - దాద - నీని - మ - పా - రీరి

గాగ - నట్టోఒస్తు శోభదో

నాటసా మంత విశ్వాతే

చల - పుద్రాఖ్య - నాటకో

క - ధ - రీ - షట్టోప్తుతి

మప - శుచి

గాంధారంబంతర సమాఖ్య దనరంగ

నిషాదారావంబది - కాకలి

ఘైరహిపహియించే నాట యంద్రమగుచున్

ఇది పుద్ర నాటీకి జగన్నాథశర్మ చెప్పిన లక్షణం. దీనికి తార్మణంగా రామామాత్యుడు స్వరమేళ కళానిధిలో, సేమనాథుడు రాగవిబోధలో, రఘునాథ భూపాలుడు సంగీత సుధలో, వేంకటేశ్వర దీక్షితులు చతుర్భుండి ప్రకాశికలో, తులజేంద్రుడు సంగీత సారామృతంలో మేళ లక్షణాన్ని ఏవిధంగా వివరించారో ఆ నిర్వచనాలన్నీ పేర్కొన్నాడు. ఈ నిర్వచనాలన్నీ సంస్కృతంలో ఉన్నాయి. ఈ నిర్వచనాలన్నీంటి సమన్వయమే జగన్నాథశర్మ తన గ్రంథంలో చేసాడు. దేశాంకి లక్షణం ఈ విధంగా చెప్పాడు.

ణ్ణ, “రీరి - గాగ - ప - దా - నీని

స - మ - శూలిని మేళకః
 నేత్ర మేత్రోఽ యుమస్యైక
 మభూద్వేశాస్తి నామకః -
 గి. పుద్రములు స - మ - పా - లు
 షట్క్ ప్రతి రిషబము
 పంచ - ధా
 యంతరిక - గా సమంచితముగ
 గాకలి - ని - గూడ
 దేశాస్తిషునత గాంచె
 నంద్రజంబయి యెల్లెడ నసము వడసె"58

వచనంగా రామామాత్యాది అచార్య పంచకం దేశాస్తి మేళ లక్షణాలు ఏ విధంగా ఇచ్చారో ఆలక్షణాలనే ఆయూ గ్రంథాల నుండి తీసి రాశారు. అయితే అన్ని మేళాలకూ ప్రతి లక్షణాలకు ఉపాయాలనే ఆయూ గ్రంథాల నుండి తీసి రాశారు. అయితే అన్ని మేళాలకూ ప్రతి లక్షణాలకు ఉపాయాలనే ఆయూ గ్రంథాల నుండి తీసి రాశారు. అయితే అన్ని మేళాలకూ ప్రతి లక్షణాలకు ఉపాయాలనే ఆయూ గ్రంథాల నుండి తీసి రాశారు. అయితే అన్ని మేళాలకూ ప్రతి లక్షణాలకు ఉపాయాలనే ఆయూ గ్రంథాల నుండి తీసి రాశారు. అయితే అన్ని మేళాలకూ ప్రతి లక్షణాలకు ఉపాయాలనే ఆయూ గ్రంథాల నుండి తీసి రాశారు. అయితే అన్ని మేళాలకూ ప్రతి లక్షణాలకు ఉపాయాలనే ఆయూ గ్రంథాల నుండి తీసి రాశారు. అయితే అన్ని మేళాలకూ ప్రతి లక్షణాలకు ఉపాయాలనే ఆయూ గ్రంథాల నుండి తీసి రాశారు. అయితే అన్ని మేళాలకూ ప్రతి లక్షణాలకు ఉపాయాలనే ఆయూ గ్రంథాల నుండి తీసి రాశారు. అయితే అన్ని మేళాలకూ ప్రతి లక్షణాలకు ఉపాయాలనే ఆయూ గ్రంథాల నుండి తీసి రాశారు.

"కర్ణాటకగౌళకు పుద్ర - స - మపాలు దనరి

షట్క్ ప్రతి రిషబము

కైశికి నిషాదము +

అంతరగ జెలంగి"⁵⁹ అంద్ర భాగంలో కర్ణాటకగౌళ ముందు ఏర్పడింది. దీనికి స్వరమేళ కళానిధి, రాగవిబోధ, తులజేంద్ర తః మూడింటిలోనే దీని లక్షణం ఉంది.

అలాగే చోళ సామంతం రాగంలో

క్లో: దాద - నీని - స - రీ - గాగ

మ - పా - సామన్త చోళకః:

నాగనందిని సైవ స్వాత్మ

4 చతుర్మోష్మి మేళ పంత్తి ము

గి. శుద్ధములు స - మ - పా - లు

పట్ త్రుతి - ధ - గలిసి

కాకళి పొదక +

అంతరగా - ల మీద

పంచరీ - సమవాదక పక్కి

రత్నిగోలుప సామంత

వెలసెను దెలుగు నాట⁶⁰

ఈ విధంగా ఆయా మేళకర్తురాగాలలో వచ్చే స్వరాలను ల్షీకం, పద్యరూపాలలో లక్ష్మణాల్ని వివరిస్తూ ఇతర సంగీత లాక్ష్మణికులు చెప్పిన లక్ష్మణాలను కూడా సమన్వయం కోసం తార్కణంగా గ్రంథంలో ప్రకటించాడు గ్రంథకర్త రాగాలలో మిగిలినవి కూడా ఇదే విధంగా వివరించాడు. మిగిలిన పుస్తకభాగం లభ్యం కాలేదు.

ఈ లాక్ష్మణిక గ్రంథం ఆధునిక కాల పరిమితిలో ఉన్న ప్రాచీన పద్ధతిని ఇందులో అనుసరించి రాసినట్లు స్వప్తమవుతుంది.

హిందుస్త్రీ సంప్రదాయబాణిని కర్ణాటకంలో ప్రవేశపెట్టి ఎన్నో రచనలను వెలుగులోకి తెచ్చి సంగీత వాజ్యము నదీరుఖిని విష్టుతం చేసిన కీర్తి విజయనగర సంస్కారానిదే.

పలుకూరి వెంకటరమణ

ఈ వంక సంప్రదాయబద్ధమైన రచనలు కర్ణాటక శాస్త్రీయ సంగీతంలో వచ్చినట్లు, మరొక వంక సంగీతాన్నభ్యసించి భక్తితో గానం చేసేందుకు, అది అందరికి చేరువగా ఉండే పద్ధతిలో భజన సంప్రదాయంలో కొన్ని రచనలు వచ్చాయి. అలాంటి రచనలు ఆంధ్రదేశంలో ఇంచుమించు అన్ని ప్రాంతాల నుండి వెలువడ్డాయి.

అలాంటి రచనలలో వెంకటరమణ కృతులు ఒకటి. పలుకూరి వెంకటరమణ ఈ కృతుల రచయిత. ఈ కృతి కర్త పుట్టిన కాలం గురించి వివరాలు ఈ గ్రంథంలో లేవు. విజయనగర సంస్కార ప్రాంతానికి చెందినవాడు. తల్లి మంగమాంబ, తండ్రి వెంకటరామార్యులు. ఆర్యేల కులంవారు. భరద్వాజ సగోత్రీకులు. 1924 నుండి ప్రయత్నంచేసి, సంగీత సాహిత్యాలలో కొశలత ఇంచుకైనా లేని ఈయన “అంగీరస షైలా పుట్ ఏకాదశి మొదలు ఏతత్యాల పర్యంతము వెలువడిన కొన్ని కీర్తనలు భజన గావించుకొనుటకు అనుకూలంగా రాయడం సంభవించినదని” రచయిత ముందుగానే చెప్పుకున్నాడు.

1924 ప్రాంతంలో సంస్కారాలు ప్రభుత్వ విలీనం కాలేదు. ఈయన విజయనగరం సంస్కారంలోని రచయిత కావడం వల్ల భజన కీర్తనలను నా పరిశోధనలో చేర్చాను.

ఈ కృతులు రాసేటప్పుడు రచయితకు ఆదిభట్ల నారాయణ దాసుగారు, బోట్లు విశ్వనాథశాస్త్రిగారు ఎంతో ప్రోత్సహాన్నిచ్చినట్లు తొలిపలుకులో విన్నపించుకున్నాడు రచయిత.

ఈ కృతుల విషయం : ఈ కృతులు భజన సంప్రదాయానికి చెందినవి. పైగా కేవలం భజన చేసే భక్తులకు ఉచితంగా పంచిపెట్టే నిమిత్తం రాసినవి.

ఇందులో ఉన్న కృతుల రాగ, తాళ నిర్దేశాలను చేసి ఎంతో ప్రోత్సహపరిచారు ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారు. ఇవి ఇంచుమించుగా నారాయణదాసుగారి ఆధ్యార్యంలో జరిగిన రచనలు.

ఈ కీర్తనల సంఖ్య మొత్తం ముప్పుదిమూడు. అన్నింటికీ రాగ తాళ నిర్దేశం వుంది.

నవరోజు, యదుకుల కాంభోజి, జెంబూటి, తోడి, ధన్యాసి, కేదారగౌళ, శంకరాభరణ, మోహన, యమునా కళ్యాణి, బేహోగ మొదలైన ఆనాడు వ్యవహారంలో ప్రసిద్ధమైన రాగాలను గ్రహించారు. చతురశగతి, త్రిపుట, రూపక మొదలైన తాళాలలో ఈ రచనలున్నాయి.

పెంకటేశ్వరస్వామిని భక్తి పూర్వకంగా ధ్యానించడం ఇందులోని వస్తువు. ఈకీర్తనలు వేటినీ స్వరపరచలేదు. కొన్ని కృతులు పల్లవి, అనుపల్లవితో బాటు ఏడు వరకూ చరణాలు కలిగి ఉన్నాయి. కొన్ని కృతులలో అనుపల్లవి అనే విభాగం లేదు. మరి కొన్నిటిలో పల్లవి అని కూడా లేదు. ఇటువంటి కృతులు మొత్తం అన్నీ ఒకే విధంగా పాడతారు.

“కాని పనులు చేయబోవనాల్క - కామ క్రోధాది రిపుల

గట్టి పెట్టుచు - గరము మోడ్చు మొక్కెదవు గనరా”

“బృందావన గోవిందాయని నిన్

ప్రస్తుతిచేయుచు బ్రోవ బాడెదను

సందడి నొసగిడిగో - విందు భజనల

సద్భూతితో - సల్పుచు నిల్పుచు

డెందంబు నగల ద్వంద్వరిపులెల్ల

బందలై - పరువు లెత్తుచు నుండగ

గోవింద గోవింద గోవింద యనినిన్నా

సందార్థి ననయము దేల్చెద.” 28వ కీర్తన - పుట - 28

ఏదేడు లోకాలకు నువ్వే అధిపతివి - నీ విందు మేము ‘గోవిందా’ అని అనడమే. మూడు లోకాలకూ సూత్రధారివి నువ్వే. మమ్మాదరింప సమర్పుడవు. ఏడుకొండలవాడా! నీ శరణు కోరి వచ్చిన మమ్మాదరించి మా పాపాలను పోగొట్టి ఇపూలోకం నుండి విముక్తిని ప్రసాదించవయ్యా! గోవిందా! అని

మొర పెట్టుకుంటాడు. అన్ని కృతులలోనూ ఇటువంటి భావమే వ్యక్తం చేసాడు రచయిత.

ఈ విధంగా సంస్కారాలలో సంగీత వాజ్గుయం వెలసింది. ఈ వాజ్గుయాన్ని ఇతర సంస్కారాలలో కూడా ప్రదర్శించి ఆయా రచనలు అక్కడే ఉండి పోకుండా అని సమసి పోకుండా వాటిని పరిరక్షిస్తూ పెక్క చోట్లకు వాటిని వ్యాప్తి చేస్తూ సంగీత విద్యాంసులు ఎంతో కృషిచేసారు. సంగీత వాజ్గుయాన్ని పరిరక్షించి సేవచేసారు. అందువల్ల ఆయా సంస్కారాలలో ఉన్న కళాశేవ చేసిన కళాకారులను కూడా ఇందులో చేర్చాను.

రెండవ భాగం

సంస్కారంలోని కళాకారులు

వీణ పెదగురురాయాదార్యలు (1794 - 1822)

నారాయణ గజపతి ఆస్తాన విద్యాంసులు గురురాయాచార్యులుగారు. తంజావూరి ప్రాంతమండి విజయనగరాధీశునిచే ఆహాత్మై ఆస్తాన విద్యనృష్టుడుగా పేరొందారు. వీణ అనేది ఆయన ఇంటి పేరు కాదు. వైషణవికుంఠ కావడం వల్ల వీణావారని వ్యవహరించాడు. వీణ పెదగురు రాయాచార్యులకు విజయనగరాధిపతి అనేక స్థిర చరాస్థలను ఇచ్చి గౌరవించేడు. వీణ పెదగురు రాయాచార్యులు నివసించిన అప్పటి ఇల్లు, ఆ ఇల్లున్న పీధికి గురురాయాచార్యుల పీధి అన్న పేరూ ఇంకా స్థిరంగా ఇప్పటికే ఉన్నాయి.

గురురాయాచార్యులు బొబ్బిలి కేశవయ్యకు, త్యాగరాజ స్వామికి సమకాలికులని చరిత్ర చెబు తోంది. వీణ గురురాయాచార్యులు గీతాలు, తాన వర్ణాలు, తిల్లనాలు, స్వర పల్లవులు, శృంగార దాలు, కొణుగు శబ్దాలు, జక్కిణి దరువులు, సలాందర్యులు ఇంకా అనేక కీర్తనలు రాశారు.

కొన్ని కీర్తనలకు మట్లు తయారు చేసి నారాయణ గజపతి మహారాజుకు అంకితమిచ్చినట్లు చరిత్ర - ఇష్టుడవి అలభ్యం. ఆ కాలంలో త్యాగరాజస్వామి కృతులు గురురాయాచార్యుల వల్ల విజయనగర ప్రాంతంలో వ్యాపించినట్లు చెప్పారు. అప్పటి వరకూ పెదగురురాయాచార్యులు, వాసా సాంబయ్యగారు, శిష్ట సర్వశస్త్రిగారు రాసిన రచనలే ఈ ప్రాంతంలో ప్రచారంలో ఉండేవి. వీణ పెదగురురాయాచార్యులు గారు ఎన్నో రచనలు చేసి, కొన్ని మాడుగుల సంస్థానాధిపతి కష్టభూపతి దేవుగారికి, కొన్ని తిరువాన్నారు మహారాజుకి అంకితమిచ్చి, అనేక స్థిర చర చూప సన్మానాలు పొందారు. వీరి రచనలు అముద్రితాలు. భత్త చామరాలిచ్చి నారాయణ గజపతి ఈయన్ను సన్మానించాడు.⁶¹

వీణ వెంకటరమణదాసు (1864 - 1948)

వెంకటరమణదాసు 1864 నుండి బహుళ అష్టమినాడు విజయనగరంలో జన్మించారు. సుప్రసిద్ధ వైణికులు వీణ పెదగురురాయాచార్యులుగారి దత్తపుత్రుడు సీతారామప్పగారి కుమారులు చినగురా చార్యులు. ఈతని కుమారుడే వెంకటరమణదాసు. వెంకటరమణదాసు సహాప్రమాణ జీవి.

అనువంశికంగా వచ్చే సలక్ష్మణాల్లో కళాభినివేశం కూడా ఒక లక్ష్మణం. అలాంటి సలక్ష్మణమే వెంకటరమణదాసుగారికి వచ్చింది. తాత, తండ్రులు, ఆ తాత తండ్రులు మొత్తం ఏడు తరల నుండి సంగీతం వారియింట ఉన్నది. మధ్య బ్రాహ్మణుడైన వెంకటరమణ దాసుగారి తాతగారు, వీణ శేషప్పగారి తాతగారూ సేరదరులు. వెంకటరమణదాసు విజయనగర సంస్థానంలో ఆస్తాన వైణికుడు. అంతేకాదు ఆనందగజపతి మహారాజుకు అతి సన్మిహితుడుగా మెలిగాడు వెంకటరమణదాసు. ఆనందగజపతి మహారాజు వెంకటరమణదాసుకి సంగీత గురువు అంటారు. శారీరక సౌందర్యం, బుద్ధిబలం, ఆర్థిక, పోర్టీక వికాసం, అరివీర భయంకర శారీరక దారుధ్యం కలిగిన ఆనందగజపతి పండితుల, విద్యాంసుల పట్ల ప్రవర్తించే తీరు ముదావహం. శ్రీకష్టాదేవరాయల దర్శారును పోలిన దర్శారు, వారిని తలపీంచ చేసే ఆనందగజపతి మహారాజు రాజకీయ, ఇతర వ్యవహారాల్లో ఉపాయి అడవట్లుగా మునిగి ఉన్న విద్యాంసులకు ఎంతో విలువైన సమయాన్ని కేటాయించేవారు.

ఇతర దేశ ప్రముఖులతోనూ సంస్థానాధిపతులతోనూ సుహృదావంతో గౌరవంగా వ్యవహరించే ఆనందగజపతి ఇతరులతో సాన్నిహిత్యంగా మెలగడం వల్ల ఆయా ప్రాంతీయ సంగీత కళ మన ప్రాంతానికి వచ్చే అవకాశం కలిగింది.

ఉత్తర హిందూస్తానంలో హిందూస్తానీ సంగీతం, ఇటు కర్ణాటక సంగీతంలో కూడా ఆనంద గజపతి వైపుయ్యాన్ని సంపాదించుకున్నారు. అలాగే అక్కడి విద్యాంసులను తన ఆస్తానంలో విద్యాంసులగా నియమించుకున్నారు. అంతేకాదు ఇక్కడి విద్యాంసులను ఆ ప్రాంతాలలో సంగీత సంప్రదాయాన్ని తెలుసుకోవడం గురించి ఆనందగజపతి మహారాజే స్యాయంగా అక్కడికి తీసుకొని

వెళ్లివారు. అలాంటి మహారాజు దగ్గర ఆస్తానవైణికుడైన వెంకటరమణదాసు ప్రతీ రోజు పది గంటల పాటు త్రిస్తాయులను నాలుగు కాలాల్లో సాధకం చేసేవారు. అలా వీణ వాయించేటప్పుడు ఆనందగజపతి దగ్గరుండి తాళం వేసి సాధకం చేయించేవారు. ఏకాగ్రతతో సాధన చెయ్యడానికి ఎన్నో విధాలుగా దాసుగారికి రాజగారు సహాయపడ్డారు.

మంచి మిత్రునిగా గౌరవించి తన సింహాసనం ప్రకృన స్థానం కల్పించి, దాని మీద వెంకటరమణ దాసుని కూర్చుండబెట్టిన మనిషి ఆనందగజపతి. ఆనందగజపతి కూడా దాసుగారితో పాటూ వీణ సాధకం చేసేవారు. వీణావారిని తనతో బాటూ రెండుగుట్టుల బగ్గీమీద కూర్చోబెట్టుకుని, తాను ఎక్కడకు వెళ్లినా తీసుకు వెళ్లివారు. వారితోబాటూ రమణదాసుకు కూడా అలాంటి దుస్తుల్ని ధరింపజేసేవారు. అలావెదుతూ సంగిత విషయ చర్చలు చేస్తుండేవారు. ఆ విధంగా ఎంతో మంది విద్యాంసులను తీసుకు వెళ్లివాడు. అయినా వెంకటరమణదాసుగారికిచ్చిపంత ఆత్మియుతా స్నేహాలు మిగిలినవాళ్ల మీద చూపించ లేదు. వెంకటరమణదాసు రుద్రవీణ కూడా వాయించగలరు. అది కూడా ఆనందగజపతి రాజావారి చలవ వల్లే సాధ్యమయింది. 1. అతి అతి చౌకకాలం 2. అతి చౌక కాలం 3. చౌకం 4. మధ్యమ కాలం 5. ధృతకాలం 6. అతి ధృతకాలం వాయించడంలో ఈయనకు ఈయనేసాటి. వీటినే పట్టులాలు అంటారు.

అందునా వీణను నిలబెట్టి వాయించే ప్రక్కియ, చక్రతానం బాగా తెలిసినవారు. అంత అవలీలగా వాయించగలరు కాబట్టి దాసుగారిని అసురసాధకులు అనేవారు. “ప్రసిద్ధ వైణికురాలు వీణ ధనమ్మాళ్ల కూడా వెంకటరమణదాసుగారిని ‘రాక్షససాధన’ చేసేవారు అనేదట.” దాసుగారు అభేద్యమైనటువంటి తానం వాయించేవారు. అంత వేగంగా “తానం వాయించే వాళ్లు వెంకటరమణదాసుగారు తప్ప మరొకరు ఆకాలంలో లేదు”⁶²

ఒకప్పుడు మద్రాసులో వెంకటరమణదాసుగారి వీణాగాన సభ ఏర్పాటు చేసారు. ఆ సమయానికి పెద్ద పెద్ద ఉరుములతో, మెరుపులతో కుంభవ్యాప్తి కురవడం మొదలైంది. ఆధ్యనికి దాసుగారి వీణానాదం వినబడదనే ఉద్దేశంతో సభాభవనం తలుపులు వెయ్యాయోయే నిర్వాపకులను వారిస్తూ “మరేం ఫరవాలేదు. తలుపులన్నీ తెరిచే వుంచండి. నావార్యం తప్పకుగడా అందరికీ వినబడుతుంది.”⁶³ అన్నారుట దాసుగారు.

ఘనరాగ పంచకంలో తానాన్ని వాయించే సరికి వర్షఫుషమ మించిన ధ్వని ఆ భవనమంతా వ్యాపించిదట. “ఈ విషయాన్ని ప్రాణసర్ సాంబమూర్తిగారు ఒక వ్యాసంలో రాశారు.”⁶⁴ “ఇంతకీ వీణకు వర్షఫుషమ అధిగమించే ఆ ధ్వని ఎలా వచ్చిందని ప్రశ్నిస్తే వీణ తుంబల్లో గడియారం స్ప్రింగులాంటి స్ప్రింగులు బిగించారు. ఆ స్ప్రింగులు కుడి తుంబలో ఉండేవి. ఆ తుంబను కొట్టి దాసుగారు వీణకు ప్రతి పెట్టేవారని కాట్రావులపల్లి వీరభద్రరఘుగారు చెప్పారు.

వీణతుంబల్లో ఆస్ప్రింగులు బిగించడం వల్ల సముద్ర గంభీర ధ్వనిలాగా భీకర ధ్వని ప్రకంపనల్లో ఇతర శబ్దాలకు అవకాశమిష్కుండా వీణ ధ్వనే వినిపిస్తుంది. “వీణ వెంకటరమణాసుగారికి ఇలా తయారుచేసిన వీణను మైసూరు మహారాజావారు బహుకరించేరని 5 లేక 6 స్ఫూర్తాలు వీణలో పలికించి ఒకరాగాన్ని వాయిస్తూ మరో రాగాన్ని పాడే ఆ నేర్చును చూసిన సభలో వున్న “అబ్బోం పండితార్ అనే రసికుడు వెంకటరమణాసుగారి వీణ మీద వెండి సరస్వతీ పతకాన్ని చేయించి పెట్టారు.”⁶⁵ ఇంతటి గొప్ప వైణికునకు అనేక సంస్కృతాలు ఎన్నో సన్మానాలు చేసాయి.

కర్ను ప్రభువు నవరత్న ఖచిత సింహాతలాట కంకణాన్ని బహుకరించారు. ముదుంగం, వయోలిన్ మొదలైన వాద్య సహకారం లేకుండా వాయించ గలిగే నేర్చుగల వెంకటరమణాసును ఆనందగజపతి ఆత్మియునిగా భావించాడంటే అందులో వింతమే లేదు.

“వీణ రహస్య ప్రకాశిక” అనే వీణ సంబంధ గ్రంథాన్ని దాసుగారు రచించారు. ఇందులో బంధతానాన్ని గురించి వివరించారు. ఇప్పుడాగ్రంథం అలభ్యం. వెంకటరమణాసు గారి వీణలు రెండింటిని అంధ్రపదేశ్ సంగీత నాటక ఆకాడమీ ప్రైదరాబాదులో ప్రదర్శనార్థం భద్రపరిచారు.

కలిగొట్ట కామరాజు పంతులు (వివరంలేదు - 1885)

వీణ, వయోలిన్, గాత్రం ఈమూడు పీరికి స్యాథినం. దూర్మాసుల సూర్యాసారాయణ సేమయాజులుగారు పీరికి సహారి. వాసా సాంబయ్యగారికి శిష్యులు. విశాఖజిల్లా చోడపరం నివాసి. వాద్యాలతో గాత్రం కలిపి పాడినప్పుడు ఏది వాద్యమో ఏది గాత్రమో తెలిసేది కాదు. అంతటి గొప్ప కంఠం కలవారు పంతులుగారు. విజయనగర దర్శారు విద్యాంసులు. వీరుకూడా సంగీత రచనలు చేసిన వాగీయుకురులు. “ఓ రంగశాయి” అనే కాంభోజి రాగంలో కృతి ఈయన రాసినదేనని ప్రచారంలో ఉంది. నవరోజు రాగంలో స్వర పల్లవి రాసారు. ఇప్పుడవి అలభ్యం.

కామరాజు పంతులు గారికి ఒకరోజు తనగానాన్ని ఆనందగజపతి గారికి వినిపించాలనే కోరిక కలిగింది. వెంటనే దర్శారుకు కబురుచేసాడు. రాజు రసికుడవడం వల్ల వెంటనే అంగీకరించి పూజామందిరానికి ఉదయాన 8 గంటలకే వచ్చారు. కామరాజు పంతులు గారు శంకరభరణరాగాలాపన, పల్లవులను ఉదయం 8గంటలకు పాడటం మొదలుపెట్టాడు. అలా ఆరంభించిన పంతులుగారిపాట ఏకబిగిన సాయంత్రం నాల్గంటల దాకా సాగింది. విసుగూ విరామం లేకుండా రాజువారు సుదీర్ఘ కాలం పాటవింటూ ఉండిపోయారు. అలాంటి విద్యుత్తున్న కామరాజు పంతులుగారు తన ఆస్తాన విద్యాంసుడైనందుకు ఎంతో ఆనందించారు ప్రభువు.

మనిషి పుట్టింతర్వ్యత వివేకవంతుడై తన చుట్టూ ఉండే ప్రాంతానికి ఎంతో కొంత మేలు చెయ్యడం సమాజంలో ఉండేదే. కామరాజు పంతులుగారు విజయనగర సంస్కృతానంలో ఉంటూ,

కాళహస్తి వెళ్లి అక్కడ అధ్యాత్మ రామాయణ కీర్తనలు నేర్చుకుని వచ్చి, విజయనగరంలో ఆ సంప్రదాయాన్ని ప్రవేశ పెట్టారు.

ఈయన వయోలిన్ వాయించడంలో తిరు కృష్ణయ్ కోవలు నోకోడితో సమానమైన ప్రతిభ కలవారు. 1885 ప్రాంతంలో మరణించిన కలిగొట్ల కామరాజు పంతులుగారి గురించి మరెక్కడా జీవిత వివరాలు లభ్యంకాలేదు.

పాదుగు రామమూర్తి (1871 - 1942)

కళాకారులు ప్రత్యక్షంగానో పరోక్షంగానో గురుముఖత: విద్యల నేర్చి ఆమైన వారి పాండిత్యాన్ని ప్రదర్శించుకుంటారు. విద్య నేర్చిన గురువులు ప్రసిద్ధ సంస్థానాల్లో ఆస్తాన విద్యాంసులైనపుటీకే ఏకారణం చేతనో బైబికి రారు.

విద్యలకు నిలయమైన విజయనగర సంస్థాన విద్యాంసులైన సాలగ్రాచం గోపాలంగారి శిష్యులు పాదుగు రామూర్థి. ఈయన కట్టు సూర్య గారి సమకాలికులు. సాలగ్రామం గోపాలం కట్టు సూర్య గారు కూడా విజయనగర సంస్థాన విద్యాంసులే. ఈయన గారి దగ్గర కూడా సంగీతాభ్యాసం చేశారు మూర్ఖులు. పాదుగు రామూర్థి గారు విజయనగరంలో 1871లో జన్మించారు.

పదవ ఏటనుండి దాదాపు 12 సంలు వీణాభ్యాసం చేసి విద్యాంసునిగా గుర్తింపు పాంది దక్కిణాది యాత్రకు బయలైరారు. మద్రాసులో తచ్చారి సింగరాచార్య సౌదర్యలతో కొంతకాలం గడిపి వారి బాటేని అలవరచుకున్నారు. ఒకసారి గోఖలే హాలులో చిన సింగరాచార్యుని పక్క వార్యంతో కచేరీ చేశారు. బెంగుళూరు నాగరత్తమై, తిరువత్తూర్ త్యాగయ్య, సుమతి కృష్ణరావు మొదలైన సంగీత వేత్తల సమక్షంలో ఆసభ జరిగింది. వారందరూ రామూర్థిగారిని ఎంతో శ్మాఖ్యంచారు.

విజయనగర సంస్థాన ప్రభువు విజయరామ గజపతి కాలంలో ఆస్తాన విద్యాంసునిగా నియ మితులైరాజావారితో మైసూర్, నిజాం, తిరువామూర్త్తి, సింధియా మొదలైన సంస్థానాలకు వెళ్లి తన వీణాగాన ప్రతిభ ప్రదర్శించి, మెప్పించి గొప్పసన్మానాలు పొందారు.

స్వేచ్ఛాపాయువులు పీల్చే మనసున్న రామమూర్ఖగారికి కళాసేవ చేసి తరించాలనే ఉద్దేశం మొదటి నుండి ఉన్నదే. అందుకే విజయనగర ఆస్తాన విద్యాంస పదవికి స్ఫూర్తి చెప్పి, శ్రీకాకుళం జిల్లా నర్సపుపేట గ్రామంలో ఉండడం మొదలు పెట్టారు. నర్సపు పేటలో గురు కులాన్ని స్థాపించారు. ఆ గురుకులంలో ఉచిత భోజన వసతుల్ని కల్పించి, సంగీతాన్ని బోధించేవారు. గురుకుల నిర్వహణ కోసం రామమూర్ఖు గారు చుట్టు ప్రక్కలున్న టెక్కలి, పర్లాకిమిడి, మందసా, చీకటికోట, సురంగి మొదలైన జమీందారుల దగ్గరకిఱ్చి వార్కింగా ధనాన్ని తెచ్చేవారు. ఆ ధనంతో విద్యార్థులకు ఉచితంగా సంగీతం నేర్చేవారు. వీరు చేసే సంగీత విద్యాప్రచారం వల్ల చుట్టు ప్రక్కల గ్రామాల వారు సంగీత సభల్ని చేయాలనే తాపత్రయింతో ఉత్సవాలు జరిపేవారు.

ఉర్లాం, పోలాకి, నర్సున్నపేట, శ్రీకాకుళం, బరంపురాలలో సంగీతోత్సవాలు జరగడానికి కారకులు, ఒక విధంగా ప్రోత్సహికులు పాడుగు రామమార్తిగారే.

వారి విద్యాభిరుచికి, వైపుశాస్యానికి మెచ్చి ఉర్లాం జమిందారిణి శ్రీమహాలక్ష్మమృగారు ఒకసారి అదిభట్ల నారాయణాసుగారి అధ్యక్షతన బంగారు కంకణాలను తొడిగారు. 1911లో దివాన్ బహాదుర్ రూమ్యార్ద్రెడ్ సూర్యసారాయణ మార్తిగారు రామ్యార్తిగారిని కాకినాడకు రప్పించి, అతిథిగా గౌరవించి వారి యింట నాల్గయిదు సంవత్సరాలు ఉంచుకున్నారు.

1912లో కాకినాడ సరస్వతి గాన సభల్లో పాడుగు రామ్యార్తిగారి వీణా గానం బందరు రామమార్తి మృగంగా సహకారంతో సభ జరిగింది ఆ సభకు ఆహాతులు హరినాగభూషణం, మహారాజపురం విశ్వాధ అయ్యర్, గోవిందస్వామి పిశ్చే మొదలైనవారు.

ఆ సందర్భంగా సూర్యసారాయణమార్తి నాయుడుగారు రామమార్తి గారికి “వైపుశిక సార్యభోమ” బిరుదు బంగారు పతకం మీద చెక్కించి వారికి బహుమానంగా ఇచ్చారు.⁶⁶

రామ్యార్తిగారు మఖాసాదారులైన నాళంవారి ఇంట రాజమహాంద్రిలో కొంతకాలం ఉండి వారికి సంగీతం చెప్పారు.

నిరాఫూటం కృష్ణయ్య (1845 - 1890)

మహారాజు అనందగజపతి అస్తాన గాయకులు నిరాఫూటం కృష్ణయ్య. గాన విద్యాప్రదర్శనలిప్పడం మాత్రమే కాదు ఎంతో మంది విద్యార్థులకు సంగీత విద్యాబోధన చేస్తుండేవారు. మహారాజు వారి సంగీత పారకునిగా పేరు సంపాదించుకున్నారు. గుంటూరు జిల్లా అనంతారపాడులో జన్మించిన నిరాఫూటం కృష్ణయ్య విజయనగరంలో ఆస్తాన విద్యాంసునిగా నియుక్తులవ్యడం ఆశ్చర్యపరిచే విషయమే. అయినా ఎక్కుడెక్కుడో వున్న విద్యాంసుల్ని తీసుకొచ్చి తన ఆస్తానంలో నియుమించుకోడం రాజావారికి మామూలే. కృష్ణయ్యగారికి తండ్రిగారే సంగీత గురువు. ఒక్కుక్క రాగాన్ని ఎన్నిగంటలైనా ఆలపించగల సమర్పులు. అందులోనూ తోడి రాగాన్ని ఎంతో ఇష్టంగా పాడతారు. కృష్ణయ్యగారు ఒకమారు రాజదర్శార్థులో తోడి రాగాన్ని సుమారు నాలుగు గంటలు పాడారు. ఆ గాయకుని ఆలాపనకు విజయనగర ప్రభువు అనందంతో ఆలింగనం చేసుకుని, అప్పటి నుండి కృష్ణయ్యను తోడి కృష్ణయ్య అని ప్రేమతో పిలవడం మొదలుపెట్టారు. సంస్కారంలో ప్రధానవిద్యాంసులైన కృష్ణయ్యగారి రగ్గర అదిభట్ల నారాయణాసు గారు ఒకప్పుడు సంగీతం నేర్చుకొలని అనుకున్నారుట. కృష్ణయ్యగారు తన నలభై ఐదవ ఏట పరమపదించారు.

కలిపద్మనాభస్వామి (1864 - 1900)

అనందగజపతి మహారాజావారి ఆస్తానంలో కలిపద్మనాభస్వామి వైపుకుడు. వీణా వెంకటరమణ

దాసు గారి సమకాలికుడు. వెంకట రమణాదాసుగారిలాగే పద్మనాభస్వామిని మిత్రునిగా ఆనందగజపతి గౌరవించేవారు. నీణ సాధన చేయించేవారు. “ఒక్క ద్రుతకాలంలో వాయించడంలో నీ వెంకటరమణ దాసుగారి కంటే స్వామి గొప్పవాడని ఆనాటి విద్యల్లోకంటో ఒక అభిప్రాయం”⁶⁷ ఉండేది. కానీ వెంకటరమణదాసు గారికిచ్చినంత ప్రాధాన్యత రాజువారు ఈయనకు ఏ కారణం చేతనో ఇష్టలేదు. “పద్మనాభస్వామి గారి నీణను పట్టాయని రమణమూర్తిగారు కొనుగోలు చేశారు”.⁶⁸

పప్పవెంకన్న

18వ శతాబ్దపు విజయనగరాస్తాన విద్యాంసులలో పప్పు వెంకన్నగారోకరు. ఆనందగజపతి ఆస్తాన వైణవీకులు, గాయకులు, ఇతర వాద్యకారులు, కొన్ని ప్రత్యేకతలు గలిగి ఉన్నారు. కాబట్టి మహారాజా వారి దగ్గర ఉండేందుకు అర్థత పొందారు.⁶⁹ త్రిస్తాయి పలికే తీయని మధురాలాపనతో గుండినిండా ఆనందాస్తి నించే పప్పువెంకన్న గొంతును పెద్దవారే మెచ్చుకున్నారు.

పప్పు వెంకన్న పాట నిబ్యాది వెన్న
 ముద్దు వేసిన యట్టు లేటోర్లుకరణ
 జున్న దిన్నట్లు పుప్పుల సోన మాడ్కె
 సీటిపై జిల్లపెంకులు - దాటుపొల్కె
 ఒకమారు పారువ మొదిగి వచ్చినయట్లు
 వానమొయిల పెట్ట వరికి నట్లు
 లొకమరు మేల్పుటా నొడసి త్రిప్పినయట్లు
 నెత్తుపి పాదరింట నిలచినట్లు
 • లొకమారు వెన్నెల లొలికి గాచిన యట్లు
 కొలనందు జలకేళి సలిపినట్లు
 లొకపరి నును ముద్దు లూరినయట్లులు
 చేడెతో బూలను చేడెనట్లు
 చిన్ని నాయన్న నీపాట వెన్నముద్ద
 లేసినట్లుల జుప్పుల నెగచినట్లు
 సన్న చెంబేలిజాజలు జల్లినట్లు
 చిన్ని శూదెనైటై బయిజిందినట్లు

అంటూ ఆదిభట్ట నారాయణదాసుగారు పప్పు వెంకన్నగారి శ్రావ్యమైన గొంతును అభివర్తించారు.

"పప్పు వెంకన్న వేయి కోయిలలు మ్రోగునట్టోక మైలు వినబడునట్టి దివ్య శరీరముతో సభకూమాద మెనర్పువాడు. అతడు పీణా కూడా కడు రుచ్యముగా వాయించు" అని వారే మెచ్చుకున్నారు.

మెఱుపులాంటి సంగతులు వేసి శ్రోతలకు ఆనందం, హాయి కూర్చువారు పప్పు వెంకన్నగారు.

విద్యాంసులను పోషించడం అంట అయి జాస్తోల్ల మరికాస్తు ప్రాపీణ్యాన్ని సంపాదించు కోవడానికి తిని వసతులు కల్పించడం కూడా ఉండేది. విజయనగరాస్తాన విద్యాంసులు స్వేచ్ఛ పిపాంగాలు. ఒకసారి మరదాసులో ఆంధ్ర మహాసభాపులులో గానసభ ఏర్పాటుయింది. ఆ సభలో పాడవలసిన గాయకుడు ఆరంభ సమయం దాటి అరగంటయినా రాలేదు. సభాధికారులకు ఏం చెయ్యాలో తోచని సమయంలో వెంకన్నగారు తాము పాడతామని ముందుకు వచ్చి చెప్పారు.

రక్కిగా సాగుతున్న ఆ సభకు ఆనందగజపతి, మైసూరు మహారాజు శ్రీం భూపతి వేంచేశారు. వెంకన్నగారి గానం విని తెలిసి కూడా తెలియనట్లు ఆనందగజపతి మాటల్లాడలేదు. సభ జయప్రదంగా ముగిసిం తర్వాత శ్రీం భూపాలుడు ఎవరీ గాయకుడు? చాలా బాగా పాడారు? ఇది వరకెన్నడూ పీరి గురించి వినలేదని ఆనందగజపతి గారితో అన్నాడు.

సభకు విచేసిన ఆనందగజపతిని చూసి అదిరి బెదరి తమ అనుమతి లేకుండా గానం చేసి సందుకు క్రమించమని వెంకన్న వేడుకున్నారు. అప్పుడు ఆనందగజపతి వెంకన్నను ఆలింగనం చేసుకుని తప్పు మాదే మీరి కాదు. మీ గానసభ ఏర్పాటు చేసి ఉండవలసింది అన్నారు. ఆనందపడైన ప్రభువు వెంకన్నను గొప్పగా సన్మానించేరు.

ఒక సంస్కారంలో ఆస్తాన విద్యాంసునిగా ఉన్న విద్యాంసుడు ఆ సంస్కారాధిపతి అనుమతి లేకుండా మరో సంస్కారానికి వెళ్ళకూడదనే నియమం కొన్ని సంస్కారాల్లో ఉంది. కానీ ఆనందగజపతి అలాంటి ఆంక్షలేవీ తన విద్యాంసులకు విధించలేదని స్పష్టముతుతోంది. రాజు, రాజదర్శారులో ఉన్నవారూ స్వేచ్ఛ పరాయణలే. వెంకన్నగారి సౌదరులు అప్పయ్యగారు కూడా గాయకులే. కానీ ఆస్తాన విద్యాంసులు కాదు. సంగీత వ్యాప్తికి కృషి చేసినవారు. నాట్యక్రీతిలకు కూడా సంగీతం చెప్పారు.

కవిరాయుని లక్ష్మీనారాయణ (కాలం వివరాలు తెలియపు)

విద్యాంసులుగానీ, కవులుగానీ, పండితులుగానీ, స్వేచ్ఛాపరాయణులు. అయినా కవుల కంటే గాయకులే అద్భుతంతులని ఒకచోట చెళ్ళపిళ్ళ వెంకటశాస్త్రిగారు అంటారు.

"నవిటా నవిటా నగాయకా:

నచ సబ్యేతర వాద చుంచవః

నృప్మీష్కుతు మత్ర కేవయం

ప్రస్తుతా నమితా నయోషితః⁷⁰

అలాగే రాజువార్డు కుటుంబాల్లో ఎలాంటి భోగాలుంటాయో అలాంటివే, విద్యాంసుల ఇళ్ళలో కూడా వుండేవనడానికి లక్ష్మీనారాయణగారి కుటుంబం ఒక తార్కాణం. 18వ శతాబ్దింలో ఆనందగజపతి ఆస్తాన వైణవికుల్లో కవిరాయని లక్ష్మీనారాయణగారొకరు. ఈయన ఆనందగజపతి మహారాజుకి మంచి ఆత్మియులుగా ఉండేవారు.

ఈయన్న ఆనందగజపతి ఉత్తర హిందూస్తానానికి పంపించి బెనారస్లో రుద్రవీణను దృష్టి రీతిలో నేరించారు. అందువల్ల ఇటు కర్ణాటక, అటు హిందుస్తానీ శాస్త్రియ సంగీత సంప్రదాయాలను తెలిసిన ఉద్దండులయ్యారు నారాయణగారు. రుద్రవీణ వాయించడంలో లక్ష్మీనారాయణగారు ప్రత్యేకత చూపించేవారు.

వీరిని గురించి నారాయణాసుగారు -

“దక్షిణోత్తర సంగీత - లక్ష్మణ విజ్ఞాం

ఉథయ వీణా విశారదుం - దుర్దీలేని పండితుడు” అన్నారు.

లక్ష్మీనారాయణగారి కుమారుడు కవిరాయని జోగారావుగారు విజయ రామగాన పారశాల విజయనగరం మహారాజావారి కలాశాలలో వీణ అధ్యాపకులుగా పని చేసారు.

ద్వివేదుల లక్ష్మణ శాస్త్రి (కాలం వివరాలు తెలియవు)

ఈయన 1930 ప్రాంతంలో బొబ్బిలి, విజయనగరాల్లో కొంతకాలం వున్న విద్యాంసుడు. ఆ రోజుల్లో చాలా ప్రసిద్ధి పొందిన విద్యాంసుడు. భాగవతుల లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి విశ్వపతి శాస్త్రి వీరంతా మధురా పంతుల పేరయ్యశాస్త్రి గారి శిష్యులు. త్యాగరాజస్సుమి కృతులు మన ప్రాంతాల్లో అంతగా ప్రచారంలో లేకపోవడం వల్ల దక్షిణాది ప్రాంతానికి వెళ్లి త్యాగరాజ కృతులు నేర్చుకుని రావడం ఆ రోజుల్లో ఒక పద్ధతిగా ఉండేది. అలా లక్ష్మణ శాస్త్రిగారు కూడా దక్షిణ ప్రాంతానికి వెళ్లి త్యాగరాజ కృతులు పారం చేసుకుని వచ్చారు. ఈ ప్రాంతాల్లో కొంత వరకూ ఆ కృతులు వ్యాప్తి అవడానికి కృషి చేసిన వాళ్ళలో లక్ష్మణ శాస్త్రిగారు ఒకరు.

ఉన్నాదీ మహాబ్యతీ ఖాన్ (కాలం వివరాలు తెలియవు)

విజయనగరాన్ని అపర విద్యానగరంగా తీర్చి దిద్దాలనుకున్న ఆనందగజపతి మహారాజు ఎంద రెండరో ఇతర భాషా సంగీత విద్యాంసులను ప్రత్యేకంగా ఆహ్వానించి తన సంస్థానంలో ఆస్తాన

విద్యాంసు లుగా నియమించుకున్నాడు. కాళీలోని పండిత విద్యాంసుల సాహచర్యంతో కళాత్మక దృష్టి కలిగిన ఆనందగజపతి కర్ణాటక సంగీతాన్నే కాదు, హిందుస్తాన్ సంగీతాన్ని కూడా ఆదరించాడు. అలాగే తదేశ ప్రభువులతో కూడా స్నేహ బాంధవ్యాలను పెంచుకున్నారు. అందులకే వారణాసిలో విద్యాంసుడైన ఉస్తాద్ మహాబృత్ ఖాన్ అనే సితారు వాద్యకారుని తన ఆస్తాన విద్యాంసునిగా అప్పానించాడు. సితార్ వాయించడం మాత్రమే కాదు, గొప్పగాయకుడూనూ మహాబృత్ ఖాన్. రుద్రవీణ కూడా తన ప్రత్యేకమైన ఒరవడిలో వాయించేవారు.ఆనందగజపతుల దర్శారులో ఉన్న కర్ణాటక వైణిక విద్యాంసులకు హిందుస్తాన్ సంగీతపు కన్ని ప్రత్యేకతలు, మెలకువలు చెప్పి వారిచేత వారి వాయిద్యాలపై పలికింప చేసేవారు మహాబృత్ ఖాన్. అలాగే కర్ణాటక సంగీతంలో “తడమీటు” లాంటి మీటులను తాన పద్ధతిలో ప్రేషణటి ఆస్తాన వైణికుల చేత సాధన చేయించేవారు.

మహాబృత్ ఖాన్ చేతి వేళ్ళు ఎంతో అందంగా వుండేవి. సున్నితంగా అద్భుతమైన రీతిలో మహాబృత్ ఖాన్ సితార వాయిస్తుంచే ఆయన వేళ్ళ పోకడకు ముగ్గులయ్యేవాడు ఆనందగజపతి. అతని వేళ్ళు భగవంతుడు తమకిస్తే ఎంత బాగుండును అని వాపియేవాడు రాజు.

ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడు (1893 - 1964)

“లాల్గుడి జయరామన్ వయోలిన్ వాయిస్తే నారస్వరం వినబడుతుంది. ఎం.ఎస్. గోపాలకృష్ణ వాయిద్యంలో కర్ణాటకం వాయించినా హిందుస్తాన్ పోకడలు వినిపిస్తాయి. లాల్గుడి వాయిస్తే కర్ణాటక సంగీతానికి ముఖ్యమైన జాలువారుతనం, పట్టు స్వప్తంగా వినబడుతాయి. ఆంధ్రదేశంలో ద్వారం వెంకట స్వామినాయుడుగారు ఫిడేలు వాయిస్తే పంచదశగమకాలూ వినిపిస్తున్న ఉన్నాయి.”⁷¹

“1914 సంవత్సర ప్రాంతంలో “మైప్రండ్” అనే సంఘంలో ఓ కుర్రవాడు అద్భుతంగా ఫిడేలు వాయిస్తే అది మెచ్చుకుని మారేపల్లి రామచంద్ర శాస్త్రిగారు ఒక బంగారు ఉంగరం వేలికి తొడుగుతూ ఫిడేలు నాయుడు అని పేరు పెట్టారు.”⁷² అప్పటినుండి వెంకటస్వామి నాయుడు గారి పేరు ఫిడేలునాయుడుగా స్థిరపడిపోయింది. పసితనంలో బడిలో తరగతిలో చివర వరుసలో కూర్చున్న వెంకటస్వామి నాయుడుగారు బోర్డు మీద రాసిన లెక్కలు చూసి చదవలేక పోయాడు. కళ్ళు సరిగా ఆనలేదు. కావాలనే చదవలేదని టీచరతన్ని తిట్టి శీక్షించారు. బాధతో విలవిల్లాడిన వెంకటస్వామిని అన్నగారు వెంకట కృష్ణయ్య ఆ చదువు మానిపించి సంగీతం నేర్చించడం మొదలు పెట్టారు. పూర్వీ కులంతా కత్తిపట్టిన సైనికోద్యుగులు. అన్నగారు టెలిగ్రాఫ్ ఉద్యోగి. అయినా కమాను పట్టి వెంకట కృష్ణయ్య సంగీతం నేర్చుకున్నారు. భజన పాటలు పొడుతూ చిన్నప్పటినుండి అలాంటి వాతావరణం కలిగి ఉండడం వల్ల సంగీతాభిమానం వెంకటస్వామి నాయుడుగారికి మరింత పెరిగింది. వెంకటకృష్ణయ్య గారు తుమరాడ సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారి దగ్గర సంగీతం నేర్చునేవారు. తాను

నేర్చుకున్నదంతా తన తమ్ముడు వెంకటస్వామి నాయుడికి చెప్పేవారు. సాధన చేస్తూ చేస్తూ నాయుడుగారు కొంత పారం చేసారు.

పెద్ద పెద్ద విద్యాంసుల గాన వార్య సభలు వినడానికి వెంకటకృష్ణయ్యగారు నాయుడుగారిని తీసుకెళ్ళేవారు. ఆ రకంగా నాయుడుగారి ప్రజ్ఞకు వెంకట కృష్ణయ్యగారు సదా మెరుగుల దిద్దుకునే అవకాశం కల్గించేవారు. “తన 13వ ఏట నందిగానం వెంకన్న గారికి వార్య సహకారాన్నిచేయు.”

పుట్టింది బెంగుళూరు, అక్షరాభ్యాసం చేసింది కళింకోటలో. పెరిగిందీ ప్రతిభకు సానపట్టింది విశాఖ పట్టణంలో. అలాంటి నాయుడు అన్నగారి సాహచర్యంలో ఇంతింతై మటుడింతై అన్నట్లు ఎదిగారు. అద్భుత దేవత అంచెలంచెలుగా నాయుడుగారిని అందలా లెక్కించింది. ఒకసారి విజయరామగజపతి కోరుకొండ పేలెన్సీలో తమ మిత్రులకు వెన్నెల విందు ఏర్పాటు చేశారు. వారందరి అభీష్టం మేరకు రాజాగారి సన్నిహితులైన శ్రీరంగం వెంకట నారాయణగారు రాజువారిని ఒప్పించి ఒక యువకుని వయోలిన్ కచేరిని ఏర్పాటు చేశారు. ఆ యువకుని అపూర్వ కళాకౌశలానికి ఆ విందులో పాల్గొన్న విదేశి మిత్రులు కూడా ఎంతో తన్నయత్నాన్ని పొందారు. నాయుడు గారిని విజయవగరానికి రమ్మని విజయరామగజపతి అప్పొనించారు.

ఒక విద్యార్థిగా తన వార్యంలో మెరుగులు దిద్దుకోదానికి విజయవగరంలోని సంగీత పారశాలకు వెడదామనుకున్న వెంకటస్వామి నాయుడుగారికి వయోలిన్ ఉపవ్యాసకునిగా అవకాశం లభించింది.

ఆనాటి వెంకటస్వామి నాయుడుగారి జీతం 50 రూపాయలు. 1919లో ప్రారంభమైన విజయ రామగాన పారశాలలో ప్రపంచమ అద్భుతులు (ప్రినీపాల్) శ్రీ, ఆదిభట్ల నారాయణ దాసుగారు. ఆయన తదనంతరం కళాశాల ప్రినీపాల్గా ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడుగారు నియమితులయ్యారు.

నాయుడుగారు కళాశాలలో ఎన్నో అభివృద్ధి కారకాలైన మార్పులు చేశారు.

మొన్న మొన్నటి సంఘటనలూ అనిమిస్తుంది. కాని దాదాపు “70,80 సంవత్సరాల క్రితం జరిగిన వాస్తవమిది. “ద్వారం వెంకటస్వామినాయుడు గారి ఫిదేలు వార్యకచేరి ఏర్పాటు చేసి ఆయనకు సన్మానం చేయాలని మైసూరు మహారాజా అనుకున్నారు.

అలాగే ఆయనకు సన్మానం చేసి “సంగీత రత్నాకర” అని బిరుదిచ్చి జోడు శాలువాలు అర్పించి గౌరవించారు. సంగీత శాస్త్ర గ్రంథమైన సంగీత రత్నాకరంలో ఏసమాచారం ఉంటుందో అటువంటి విజ్ఞాన ఖనిగా భావించి “సంగీత రత్నాకర” అనే బిరుదునిచ్చారు. రాజువారు మైసూరు సంస్కారానికి చిహ్నమైన గంభీరుండ పక్కలున్న బంగారు తోడుగుతో కెంపలు, వజ్రాలు పొదిగిన పతకాన్ని బంగారు గొలుసుతో సహ ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడు గారు మెడలో వేసారు. ఇలాంటి సన్మానం మరే విద్యాంసునికి జరగలేదు.

“అలా మైసూరు మహారాజా ఆ గొలుసును ద్వారంపారి మెడలో వేసి వారిని ఒక కోరిక కోరారుట” అర్థాయి! ఈ పతకం మీరు మెడలో ధరించినప్పుడు ఇతరుల కెప్పరికీ నమస్కారం చేయుకూడదు. ఎందుకంటే మీరా పతకం వేసుకొని నమస్కారం చేసినట్లయితే మమ్మల్ని అవమాన పరచినట్లవుతుందని మాకు తోస్తోంది. అది మంచి పని కాదని మాకు అనిపిస్తోంది. మీకు ఇష్టం వుట్టే పతకం తీసి” అప్పుడు దండం పెట్టండి అని ప్రభువు కోరారు.⁷³ సంస్కార ప్రభావుల గౌరవానికి విద్యాంసుని ప్రతిభకూ పట్టం కట్టి మైసూరు మహారాజు ఆ విధమైన కోరిక కోరడం సమంజసమే.

సంగీత లోకంలో ఏ విద్యాంసుడూ ప్రాందనన్ని సన్మానాలూ, బిరుదులూ వాయుశీన విద్యాంసునిగా ఒక్క నాయుడుగారు మాత్రమే పొందారు. 1924 లో విజయనగరం మహారాజావారు “గొంధ్ర విద్యాభూషణ” బిరుదు ఇచ్చారు. 1929లో ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తువారు “గాన కళాభిశారద” అని కీర్తించారు. ఇన్ని సన్మానాలు పొందిన నాయుడుగారు ఎప్పుడూ తాను విద్యార్థి దశలో ఉన్నట్టే భావించేవారు. నిరంతర సాధన చేస్తుండేవారు. కరాలే కన్నులుగా చేసుకున్న నాయుడుగారు తనకు తల్లితండ్రి గురువూ దైవం తోడూ నీడా అన్న వయోలిన్ అని భావించేవారు. దాన్నే చివరి వరకూ వెంట పెట్టుకుని ఉండేవారు.

బక్కొక్క విద్యాంసుడు ఒక్క రాగం బక్కొక్క కీర్తన తమ సాంత బాణితో వాయించడం, గానం చెయ్యడం వల్ల ఆ పాటలు విన్నప్పుడు ఫలానా వారి గొంతని ఫలానావారి వార్ధమని గుర్తుంచు కునేలా ఉండిపోతాయి. కదన కుతూహల రాగంలో “రఘువంశుధాంబుధి చంద్రమా” అన్న కీర్తన సాంతం తన సాంతమే అన్నట్లుగా ప్రత్యేకశైలిలో వాయించి విద్యజ్ఞల, సామాన్య జన హృదిలో స్థిరత్వ మేర్పుచుకున్నారు నాయుడుగారు. అలాంటి సంగీత విషపు ధృవతార నాయుడుగారు. ఎంతో మంది విద్యాంసులను తయారు చేసారు.

కోలంక వెంకటరాజు (1905 - సహితులు)

“నేను విజయనగరం మహారాజావారి సంగీత కళాశాలలో పనిచేసేవాడ్ది. అక్కడినుండి తుని రాజువారి దగ్గరకు వెళ్ళివాడ్ది. ఒకనాడు తుని రాజువారి పక్కన ఒకాయన ఉండి, ఆస్కార విద్యాంసునిగా ఈయన్ని మీరు పెట్టుకోకూడదా! అని రాజువారికి సలహా ఇచ్చాడు. అదేమిటయ్యా! ఆయన గజపతుల” దగ్గర జాబు చేస్తున్నాడయ్యా! మేమెంతా మామూలు “జగపతులం” అని తేలిగ్గా నవ్వేస్తూ అనేసాడు రాజువారు.”⁷⁴ ఆదరించినవారు జగపతులయినా, గజపతులయినా విద్యాంసుడనే వాడు గుర్తింపు పొందినట్లుగా ఎక్కుడో ఒకచోట ఉన్నాడనుకునే మనస్తత్వం కాబోలు తుని రాజువారిది. అందుకనే కోపం రాలేదు.

కోలంక వెంకటరాజుగారు తుని సంస్కారంలో 1910లో పుట్టారు. పుట్టిన 5వ ఏట నుండే

వెంకటరాజుగారు మృదంగం వాయించడం నేర్చుకోవడం మొదలు పెట్టారు. వెంకటరాజుగారు తాత వెంకయ్యగారు గొప్ప మార్గంగికులు. తండ్రి రూపాచార్యమి తల్లి చిన్నమ్మ పినతండ్రిగారు చిన రామస్వామి. తాత తండ్రులంతా మృదంగం వాయించేవాటు. అందువల్ల చెంచెరాజుగారుకి మృదంగ విద్య వారసత్వ సంపదగా వచ్చింది.

మన చుట్టూ ఉండే ఏ వాతావరణంలోనైనా కొన్ని లక్షణాలు ఒనకు వాటంతటవే వస్తూ వుంటాయి. కొష్టాతే మనల్ని ఆకర్షిస్తాయి. తదనుగుణంగా మనం వాటిని ఉంటిస్తాం. పూర్వీకుల నుండి సంక్రమించిన వారసత్వపు మృదంగం విద్యకు వాతావరణ పరిస్థితులు తోడవడం, స్వతపోగా మృదంగ వార్యం మీద ఆసక్తి ఉండినందువల్ల వెంకట రాజుగారికి పుట్టిం నుండే మృదంగం వాయించడం మొదలైంది. తన 8వ ఏట కొంకోటలో మృదంగం వాయించి అంచరి మన్మహనలు పొందారు. 1918లో హాకీం మహామృద్య మొహినుద్దీన్ అనే ఆయన వెంకటరాజుగారిని చేరదీసి తునినించి కాకినాడకు తీసుకు వెళ్లి, అక్కడ ప్రముఖ మార్గంగికులు మురమళ్ళ గోపాల స్వామి గారి దగ్గర శిష్యుడిగా చేర్చారు. హాకీం మహాద్య మొహినుద్దీన్ సాహాబ్ ఒక వైద్యుడు. అతనికి వెంకటరాజంటే ఎంతో ఇష్టం. అందువల్ల అతనితో బాటూ కాకినాడలోనే ఉండి ఆలనాపాలనా చూసుకునేవారు.

ఆతర్వ్యత పిరాపురంలో ఆస్తాన విద్యాంసులైన తుమరాడ సంగమేశ్వర శాస్త్రీగారి దగ్గర వదిలి పెట్టారు. తుమరాడ సంగమేశ్వర శాస్త్రీగారి దగ్గరనుండి వెంకటరాజుగారు ఎన్నో విషయాలు తెలుసుకునేవారు. అప్పటినుండి సంగమేశ్వర శాస్త్రీగారితో ఆయన పాల్గొనే ప్రతిగానసభలోనూ వెంకట రాజుగారు మృదంగం వాయించేవారు.

12,13 సంవత్సరాలు వచ్చిన తర్వ్యత ద్వారం వెంకట స్వామి నాయుడి గారి దగ్గర శిష్యులిగా చేరారు. వీణాతో ప్రక్క వార్యంగా మృదంగాన్ని ఎలా వాయించాలో నేర్చుకున్న వెంకటరాజుగారు విజయ నగరంలో నాయుడుగారి దగ్గర జావళీలు, పదాలు, పల్లవులూ మొదలైన రకరకాలైన రచనలకు ఏపిధంగా మృదంగాన్ని వాయించాలో విశేషాలన్నే నేర్చుకున్నారు. “ఎందఱో మహా విద్యాంసులకు పుటంగ సహకారాన్నందించినా నాయుడుగారిని కోలంక వెంకటరాజుగారే చివరిదాకా వెంటనంటి ఉన్నారు. నాయుడుగారి ఫిడేలు ఎక్కడ వుంటే కోలంక వారి మృదంగం ఆ పక్కనే ఉండేది.

“సాగసుగా మృదంగ తాళములను జతచేసి” వాయిస్తే గాని వాద్యానికి గాని, గాత్రానికిగాని అందం రాదని త్యాగరాజస్వామి మృదంగ ప్రాముఖ్యతను పేర్కొన్నారు. ‘లయలేని పాట మతిలేని మాట’ అన్నట్లుగా మృదంగ వాద్యానికి ప్రాధాన్యత గాన సభల్లో అంతటిది. వెంకటరాజుగారు మృదంగ వాద్యానికి స్వతంత్ర ప్రతిపత్తి కలిగించాలని తపన పడ్డారు.

సేలో మృదంగం వాయించి శ్రావ్యంగా ఉండేలా ప్రయత్నం చేసారు. కేవలం ప్రక్క వార్యంగానే

కాక ప్రత్యేక వాద్యంగా కూడా ఉండేటట్లు రూపొందించారు. సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారితో ద్వారం వెంకట స్వామి నాయుడుగారితో దేశం నలుమూలలా తిరుగుతూ గాన సభల్లో పాల్గొనే వారు.

ఇతర సంస్కారాల్లో వారిద్దరికే కాకుండా అరియక్కడి రామానుజయ్యర్, చెంబై వైద్యనాథ భాగవతారు, చిత్తురు సుబ్రహ్మణ్యాష్టై, ఈమని శంకరశాస్త్రి, పారుపల్లి రామకృష్ణయ్య వంతులు వంటి చాలామంది విద్యాంసులకు తన మృదంగ సహకారాన్ని ఇచ్చారు. వెంకటరాజుగారి సహకారం అందని సంగీత విద్యాంసులు లేరనే చెప్పారి.

ద్వారం వెంకటస్వామినాయుడు గారి కాలంలో ద్వారం నరసింగరావుగారి సమయంలో కూడా విజయనగరం సంగీత కళాశాలలో మృదంగం ప్రాఫేసర్గా 11 సంవత్సరాలు పనిచేశారు. ఆంధ్రదేశంలోనే కాక మైసూరు, జయపూర్ మొదలైన సంస్కారాల్లో సన్మానితులు వెంకటరాజుగారు.

తానుగా ఏ సన్మానాలు కోరుకోకపోయినా విద్యాంసులు పొందవలసిన జనాదరణా పదవులూ సన్మానాలు వెంకట రాజుగారికి లభించాయి.

పేరి రాముల్లారి

పేరిరాముల్లారిగారిని పేరిభాబు అని పిలిచేవారు. ఈయన వీణ వాయించేవారు, గాయకులు కూడా. ఆ రోజుల్లో భజన చెయ్యడం అంటే గొప్పవిషయం. ఆభజనల్లో కీర్తనలూ కృతులు పాడేవారు. వీణ, వయోలిన్, మృదంగం ఇవి తప్పని సరిగా వాయిస్తూండేవారు. అలాంటి భజనల్లో రాముల్లారిగారు పాడుతూ వీణ వాయిస్తూ ఉండేవారు. అందరికంటే కొంచెం భారీగా లావుగా పాడుగ్గా ఉండేవారు. అందువల్ల సభలో మధ్యగా కాకుండా ఒక మూలగా ఎక్కుడో ఒకవోట కూర్చునేవారు.

“ఏదైనా ముక్కాయింపు వచ్చినా “ధకి ధకి ధకి” అని అనేవారు. అంటే ముక్కాయింపు. అది అర్థం చేసుకోవాలి.“పచి, పచచి” అని అంటూ ఎంతటి కీప్పమైన రాగాఫైనా సరిపడేటట్లుగా అని శ్రోతులకు ఆనందం కలుగజేసేవారు.⁷⁵ “ఆదిభట్ట నారాయణాసుగారి వెనుక వీణ వాయించేవారు”. తెల్లవార్లు భజన చేస్తూ పాటలు పాడుతూండటమంటే రామముల్లారిగారికి ఎంతో సంబరంగా ఉండేది. ఆయన స్వర రచనలు చేశారు. రెండు వర్షాలు, కృతులూకూడా రాసారు. ఇవి అలభ్యం. విజయరామ గజపతి మీద రాసిన తిల్లన ఒకటి ఉంది.

“తోంధిత్తిల్లన తోంధిత్తిల్లన”

“విజయనగర పురమున వెలసిన శ్రీ విజయరామనృపతిని బ్రోవురామ”.... అంటూ చరణంలో “పేరిరామ గురువరుని తపోవర”..... అని రామముల్లారిగారు తన పేరును కూడా తిల్లనాలో ముద్రగా ఉంచారు. ఈ తిల్లన వ్యవహారంలో ఉంది.

వాసా పెదకామయ్య (కాలం వివరాలు తెలియవు)

వాసా వారి కుటుంబంలో చాలా మంది బొభీలిలో ఆస్తాన విద్యాంసులుగా - గాత్ర విద్యాంసులు, వైణికులుగా ఉండేవారు. వాసా పెదకామయ్య గారు వైణికులు. ఈయన రచనలు కూడా చేశారు. విజయనగర ఆస్తాన విద్యాంసులుగా ఉండేవారు. "జక్కిణి దరువులు" అనే సంగీత రచనలు చేశారు. ఈయనలో వుండే ప్రత్యేకత నెత్తి మీద నిమ్మపండు ఒకటి పెట్టుకుని అది కిందకు జారకుండా వీణామీద ఘనరాగ పంచకం వాయించేవారు. ఒక్కొక్క రాగాన్ని తెల్లవార్లూ వాయిస్తూంటే విజయనగరం మహారాజావారు ఆసక్తిగా తన్నయుటై వినేవారు. "ఒకరోజు నిమ్మపండు నెత్తిమీద పెట్టుకుని కింద పడకుండా నాలుగు గంటల పాటు ఘనరాగ పంచకాన్ని వాయించి నందుకు రాజువారాయనకు బండెదు నిమ్మపండ్లు ఇంటికి పంపారు"⁷⁶ బొభీలిలోనే ఏరి జననం

వాసా వెంకటరావు (1883-1944)

బొభీలి జనస్తులమైనా వాసావారి కుటుంబంలో వాసా వెంకటరావుగారు మొదలుకొని తర్వాతి వారంతా విజయనగరం, విశాఖపట్టణం వలస వెళ్లిపోయారు. వాసా వెంకటరావుగారు కొంతకాలం బొభీలి సంస్థానంలో ఆస్తాన వైణికుడిగా ఉన్నారు. ఆతర్వాత విజయనగరం మహారాజా ఆప్యోనం మేరకు విజయనగరం వచ్చారు. మహారాజావారి కుమార్తెలకు, పి.వి.జి. రాజు అక్కయ్యగార్లకు వీణా నేర్చించారు. కళాశాలలో 1942 వరకూ వీణాధ్యాపకులుగా పని చేశారు.

అప్పటి "వారి జీతం నెలకు 50 రూపాయలు" వీణామీద రాగం, తానం ఏదివాయించినా మనోజ్ఞంగా ఉండేది.

"ఆకాలంలో వెంకటరావుగారు "శ్రీకంచి కామాక్షి కరుణించవమ్మా" అని వాయిస్తుంటే సరస్వతీ దేవి ప్రత్యక్షమయినట్లుగా ఉండేదని భాషించేవారు."⁷⁷ ఎంతో మందికి తన పాండిత్య గరిమను దాచు కోకుండా సంగీత బోధన చేశారు.

అయ్యగారి సోమేశ్వర రావు, అప్పులాచార్యులు, రామవరపు సుబ్బారావు, చేబోలు వెంకట శాస్త్రి వీళ్ళంతా ఆయనశిఖ్యలే. వైణికునిగా పేరు తెచ్చుకున్న ఇటీవలి క్వాష్ట మూర్తిగారు వెంకటరావుగారి కుమారుడే.

చెంబోలు వెంకటశాస్త్రి ముక్కామల విశ్వంభరుడు, కుప్పిలి అప్పులాచార్యులు, మునిస్యామి (సన్నాయి అధ్యాత్మకు⁷⁸) స్టైల అప్పన్న (మృదంగ అధ్యాత్మకులు) వీరస్తు (డోలు అధ్యాత్మకులు)గా మధురాపంతుల పేరయ్యశాస్త్రి (గాత్రజ్ఞలు) విజయనగర కళాశాలలో ఉండేవారు. భుగతగోవన్సు, విశ్వపతి శాస్త్రి, కన్నడ శాస్త్రి వీరంతా ఆస్తాన విద్యాంసులు కాకపోయినా రాజసన్మానించుతులు.

మధురాపంతుల పేరయ్య శాస్త్రగారు సంగీతం నేర్చుకోవడానికి విజయనగరం రాజువారి అనుగ్రహంతో తంజావూరు వెళ్లినచ్చారు. అలనాటి విజయనగర సౌమ్యాజ్య కళావైభవాస్మి గుర్తుచేసే విధంగా ఈ విజయనగర సంస్థానం సంగీత కళానీలయమై ఎంతో మంది విద్యాంసులను ఆదరించింది.

ఆధున్మాచికలు

1. దత్తాత్రేయ శర్మ, ఆణివిళ్ళ "విజయనగరం జిల్లాచరిత్ర - సంస్కృతి" మాన్యమ్ ప్రచురణ, విజయనగరం, పుట - 85
2. " అదే " పుట - 66
3. జోగారావు, ఎన్.వి. (సం) "నాయొఱుక" వెల్కంపైన్, గుంటూరు, 1976. పుటలు - 31,32.
4. రమణరాధై, కె.వి. మహోదయం, విశాలాంధ్ర ప్రచురణలు, విజయవాడ, 1969, పుట - 115,
5. " అదే " పుట - 115, 118
6. " అదే " పుట - 118
7. అప్పురావు, విస్మయ (సం) "శ్రీ త్యాగరాజస్వామి శత వార్షికోత్సవ సంచిక" ఆంధ్రగాన కళాపరిషత్తు రాజమహేంద్రవరము, 1947. పుట - 68
8. " అదే " పుట - 68
9. "విజయనగర కళావైభవం" - రూపకం, ఆకాశవాణి విశాఖపట్టద కేంద్రం సమర్పణ : 21.3.84
10. " అదే "
11. అప్పురావు, విస్మయ(సం) "శ్రీ త్యాగరాజస్వామి శత వార్షికోత్సవ సంచిక" ఆంధ్రగాన కళాపరిషత్తు రాజమహేంద్రవరము, 1947. పుట - 69
12. వెంకటనారాయణచార్యులు, తిరుపుల నల్గొండ చక్రవర్తి, "గాంధర్వ వేదామృతము" దేవనాగరి పవర్ ప్రైన్, గుంటూరు, 1957. పుట - 34
13. శింగరాచార్యులు, తచ్చారు చినసింగరాచార్యులు తచ్చారు "గాయకలోచనము" (రెండవ కూర్చు) కళారత్నాకర ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి, 1902. పుటలు - 3,4.

14. " అదే " పుట - 5
15. " అదే " పుటలు - 20,21,22
16. " అదే " పుట - 39
17. " అదే " పుటలు - 40,41
18. " అదే " పుట - 144
19. మాడు ఈ సిద్ధాంత గ్రంథంలోని పుట - 16.
20. అప్పారావు, విస్తారా, "విజయనగర సంగీత సంప్రదాయము, భారతి, మార్చి 1953
21. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి, శ్రీపాద "అనుభవాలూ జ్ఞాపకాలూను" ద్వితీయ భాగం కళాభివర్దని పరిషత్తు, రాజమహేంద్రవరము 1958. పుట - 6.
22. సింగరాచార్యులు తచ్చారు "స్వరమంజరి" (13వ ముద్రණ) మానిక విలాస ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి - 1938. పుట - 1
23. " అదే " పుట - 7
24. " అదే " పుట - 33
25. " అదే " పుట - 34
26. సత్యనారాయణ మార్తి, అరిపిరాల "సంగీత శబ్దార్థ చంద్రిక" ములుకోల ప్రెస్, విజయవాడ, 1954. పుట - 173
27. వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి, పుచ్చా, సంగీత శాస్త్ర వాచకములు (మొదటి వాచకము) వెల్కం ప్రెస్, గుంటూరు, 1955
28. సింగరాచార్యులు, తచ్చారు, స్వరమంజరి - మానిక విలాస ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి, 1938, పుట - 39
29. " అదే " పుట - 46
30. సత్యనారాయణమార్తి, అరిపిరాల సంగీత శబ్దార్థచంద్రికములు కోల ప్రీంటింగ్ ప్రెస్ విజయవాడ - 1954 పుట - 456
31. సింగరాచార్యులు, తచ్చారు, అశసింగరాచార్యులు, "సంగీత సర్వారపార సంగ్రహము" - చెన్నపురి, పుట - 24
32. " అదే " పుట - 25

33. " అదే " పుట - 26
34. " అదే " పుట - 28
35. " అదే " పుట - 31
36. " అదే " పుట - 32
37. " అదే " పుట - 34
38. " అదే " పుట - 39
39. " అదే " పుట - 39
40. వెంకటసుబ్రహ్మణ్యాంత్రీ, పుచ్చా, తాళమార్గాండము. పుట - 20
41. సింగరాచార్యులు, తచ్చారు, అళసింగరాచార్యులు "సంగీత సర్వార్థ సారసంగ్రహము" - చెన్నపురి - పుట - 77
42. " అదే " పుట - 79
43. " అదే " పుట - 97
44. జానకీరామన్, ఎన్.ఆర్. "సంగీత శాస్త్రసారము" - రెండవ భాగము, శ్రీరామా ప్రీంటర్స్, తిరుపతి, 1989, పుట - 149
45. సింగరాచార్యులు, తచ్చారు, అళసింగరాచార్యులు "సంగీత సర్వార్థ సార సంగ్రహము" - చెన్నపురి - పుట - 22
46. జానకీరామన్, ఎన్.ఆర్. "సంగీత శాస్త్ర పారము" మొదటి భాగము, శ్రీరామాప్రీంటర్స్ తిరుపతి, 1986. పుట - 1
47. నారాయణదాసు, అదిభట్లు "దశవిధరాగనవతి కుసుమమంజరి" వెల్ కంప్లెన్, గుంటూరు, "ఒకమాట" - పుట - 1
48. " అదే "
49. " అదే " ఫీలిక
50. పినాకపాణి, శ్రీపాద - "నాసంగీత యాత్ర" ఆంధ్ర ప్రభ - 22.11.94 పుట 48
51. నారాయణదాసు, అదిభట్లు "దశరాగనవతి కుసుమ మంజరి" సంగీత సాహిత్య ప్రబంధం, వెల్కం ప్రెన్, గుంటూరు, పుట - 8
52. " అదే " పుట - 12

53. విజయనగరం సంగీత పారశాల ప్రిన్సిపాల్ శ్రీద్వారం దుర్గాప్రసాద్ ఇచ్చారు.
54. " అదే "
55. జగన్నాథశర్మ, దువ్వారి. "స్వరరాగ సుధాకరము" విజయనగరం. పుట 80
56. " అదే " పుట 27
57. " అదే " పుట 27
58. " అదే " పుట 31
59. " అదే " పుట 34
60. " అదే " పుట 35
61. 1. అప్పారావు, విస్మా (సం) శ్రీత్యాగరాజస్వామి శతవార్షికోత్సవ సంచిక" అంధ్ర గాన కళాపరిషత్తు, 1947, పుట - 67
2. విజ్ఞాన సర్వస్వము - రెండవ సంపుటము - తెలుగు విశ్వవిద్యాలయ ప్రచురణ - హైదరాబాదు 1988, పుటలు 379,380.
62. చూడు: అనుబంధం - 8
63. విజ్ఞాన సర్వస్వము - రెండవ సంపుటము - తెలుగు విశ్వవిద్యాలయ ప్రచురణ, హైదరాబాదు, 1988 పుట - 652
64. " అదే "
65. "విజయనగర కళావైభవం" - రూపకం, ఆకాశవాణి విశాఖ పట్టణ కేంద్రం సమర్పణ. 21.3.84
66. రాజూరావు, చెపూతా, వైణికుడు రామమూర్తి" - గానకళ - జూన్ 1964. పుట - 24
67. చూడు : అనుబంధం - 8
68. " అదే "
69. భావనారాయణరావు, ద్వారం. "విజయనగరంలో" సంగీత, నృత్య విద్యాంసులు" నాట్యకళ - జూలై 1973 - పుట 47.
70. వెంకటశాస్త్రి చెళ్ళపిళ్ళ. "కథలు- గాథలు". ప్రథమభాగము వేంకటేశ్వర ప్రీంటింగ్ ప్రెస్, ఆలమూరు, 1958 - పుట 324.
71. ఆరుద్ర - 'ఫిడేలు నాయుడుగారు' ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడు గారి వతజయంతి ఉత్సవ ప్రత్యేక సంచిక - హైదరాబాదు, 1983. పుట - 37

84

72. " అదే " పుట - 36

73. చూడు : అనుబంధం - 6

74. చూడు : " అదే "

75. చూడు : అనుబంధం - 8

76. చూడు : అనుబంధం - 9

77. దత్తాత్రేయ శర్వ ఆణవిళ్ళ "విజయనగరం జిల్లా చరిత్ర - సంస్కృతి" మాన్యాస్ ప్రమరణ
విజయనగరం, పుట - 142

3. హితికాపుర సంస్థానం

రెడ్డిరాజుల పరిపాలన తర్వాత తూర్పుతీర ప్రాంతం అంతా గజపతుల హస్తగతమైంది. పిరాపుర దుర్గం కూడా గజపతుల స్వాధీనమైంది. విజయనగర సాహృదాయిలు తన సాహృదాయిన్ని విష్టరించే కాంక్షతో విజ్యంభించాడు. అటు పీముట తళ్ళోట యుద్ధం జరిగింది. అనంతర కాలంలో ఆంధ్ర ప్రాంతమంతా గోల్కొండ నవాబుల పాలనలోకి వచ్చింది. ఢిల్లీ మెగలాయి చక్రవర్తుల ప్రతినిధిగా ఆంధ్ర ప్రాంతాన్ని నిజముల్లో పాలించాడు. ఆ గోల్కొండ నవాబులకు సేనానులుగా సామంతులుగా వెలమ కులస్వాలైన రావు వంశియులకు పిరాపుర ప్రాంతం సంక్రమించింది. తెలుగు రాచవీరుని స్వామికార్యపరతంత్రతకు మెచ్చి, నవాబు రాజమండ్రి సర్కారు ప్రాంతానికి అతనిని మొదట సర్కారుగానియమించి, తర్వాత అనపర్చి పిరాపురం, సెలపాక మొదలైన ప్రోలునాటి గ్రామాలు జాగీరుగా ఇచ్చారు.

1769లో కోస్తా ప్రాంతాన్ని ఆంగ్లీయులు ఆక్రమించుకున్నారు. అప్పుడు ఈ జాగీరుదార్లను జమీందారులుగా చేశారు. పిరాపుర సంస్థానాన్ని పూర్వం నుంచి పద్మనాయకులనేవారు పరిపాలించారు. వారు వెలమలు, క్షత్రియ వీరులు. మహాపద్మనందుడనే క్షత్రియ చక్రవర్తికి శూద్రస్తోవల్ల జన్మించినందువల్ల పద్మనందులనే పేరు వచ్చింది. పరశురాముడు క్షత్రియ సంహరం చేసేటప్పుడు వీరు భయపడి, జంధ్యాలు తెంపుకుని క్షత్రియత్వం వదులుకొని పారిపోయి శూరులయ్యారనీ వారిని అనుపనీయ క్షత్రియులనీ అన్నారు. పరశురామునికి భయపడి కొందరు క్షత్రియులు ఒక్కొండలో దాక్కున్నారనీ, మరికొందరు అక్కడ నుండి వెలుపలికి వచ్చారని, ఆ వెలుపలికి వచ్చిన వారు వెల్లమ అనే స్థ్రీ దయకు పొతులై ఐష్వర్యం, బలపరాక్రమాలు కలిగి వెలమవారయ్యారని అంటారు!

పీరి మూలపురుషుడు రేవర్ల బేతాళనాయకుడు కాకతి గణపతి దేవునికి సాయపడుతూ ఓరుగల్లు కోట శత్రువులకు అందకుండా కోటకు 77 బురుజాలు నిర్మించి ఒక్కొక్క బురుజు మీద ఒక్కొక్క వెలమ వీరుణ్ణి ప్రతిష్ఠాపన చేసి, కోటను పట్టిపుచేశాడు. ఈ డబ్బెమీదు మంది వెలమ వంశజులే పిరాపురం, బొబ్బిలి, వెంకటగిరి, జటప్రోలు మొదలైన సంస్థానల పాలకులు.

“క్రి. శ. 1757లో జరిగిన బొబ్బిలి యుద్ధకాలంలో పెదమహీపతి తరసున అతని పెద తాత కుమారుడు నీలాది రాయుడు ప్రతినిధిగా సంస్థానాన్ని పరిపాలించాడు. కాసీకారణాంతరాల చేత అతడు సామర్లకోటను ఆంగ్లీయు స్వాధీనం చేశాడు. ప్రొంచి వారిని దేశంనుండి పంపినందుకు నవాబులు ఉత్తర సర్కార్ ప్రాంతాలను ఆంగ్లీయులకు 1762 ప్రాంతంలో ఇచ్చారు. అప్పడినుండి పిరాపురం వారికి లోబడి ఉంది.

పెదమహీపతి రాయనికి సంతు లేనందునల్ల నీలాద్రిరావు సంతతివారే సంస్కాన పాలకుల య్యారు. 1844 నుండి 1850 వరకు వెంకట సూర్యారావు పరిపాలించేదు. తర్వాత 1890 వరకు రాజు వెంకట మహీపతి గంగాధర రామారావు పిరాపురాన్ని పాలించాడు. 1885లో గంగాధర రామారావుకి తనయుడు జన్మించాడు. అతడు 1907లో పట్టాభిష్టుడయ్యాడు. ఈతడే పిరాపుర సంస్కాన పాలకులలో కడపటి అధిపతి”²

అఖండ భ్యాతి పొందిన రాచకొండరేడు సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుడు కవి, పండితుడూ సంగీత విద్యాంసుడూను. సంగీత సుధాకరం, రసార్థవ సుధాకరమనే గ్రంథాలకు కర్త. ఈతని వంశజాలే పీరికా పురాధీశులు.

పిరాపురసంస్కానాధీశులలో రావు గంగాధర రామారావు (1862-1890) గారికి కళలయందాస్క్రి ఎక్కువ. ఆయన సిద్ధేంద్ర యోగి కృత పారిజాతాపహరణ నాట్యాన్ని కోనే వెంకటరత్నం అనే ఆపె అభ్యసించేందుకు ఏర్పాట్లు చేశారు. పెండ్యాల సత్యభామ అనే నాట్యకత్తేకు మాన్యాలిచ్చారు గంగాధర రామారావుగారు.

“డ. శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు (1885-1964) కూడా కళాభిమానులే. ఈయన క్షీతియ్య పదాలకు పీరిక రాశారు.

సూర్యారావుగారి ధర్మపత్రి (నూజివీటి ప్రభువు రంగయ్యప్పారావుగారి కుమార్తె) మహోరాణి చిన్నమాంబాదేవికి సంగీతం అంటే ఎంతో ఇష్టం. ఆమె వీణ అభ్యసించింది. తన కుమార్తెలకు కూడా వీణ నేర్చించింది.”³

సంగీత కళాభిమానులైన రాజువారి ఆస్కానానికి అనేకమంది సంగీత విద్యాంసులు రావడం, సన్మానితులు కావడం ఎప్పుడూ ఉండేది. పీరికాపుర సంస్కానలో దసరా నవరాత్ర్యత్సవాలు ఘనంగా జరిపేవారు. దేశం సలుమూలలూ ఉన్న విద్యాంసులు ఇక్కడికి వచ్చేవారు. పిరాపుర ఆస్కాన విద్యాంసులే పీరందరికీ పరీక్షాధికారులుసం ఉండేవారు. ప్రతీ సాయంత్రం దర్శారులో ఒక్కక్రూరోజు పీణగానమో, వేణుగానమో, గాత్ర సంగీత సభలో జరిగేది. వారి ప్రతిభకు తగినట్లుగా సన్మానం జరిపేవారు.

దసరా ఉత్సవాల్లోనే దివాన్ బహుద్దూర్ కొమ్మిరెడ్డి నారాయణ మూర్తినాయుధుగారు పిరాపురానికి వచ్చిన విద్యాంసులందరినీ కాకినాడ సరస్వతీ గాన సభకు రప్పించి తమ ఆధ్యర్యంలో సంగీత కార్యక్రమం ఏర్పాటు చేసేవారు. వాళ్ళలో మహామహాలైన గాయకులు పుష్పవన అయ్యర్, వైనాపిళ్ళి, వయోలిన్ ద్వారం వెంకటస్యమి నాయుడు, రామనుజయ్యంగార్, పుణ్యాలు విద్యాంసులు పల్లడం సంజీవరావు, మార్తంగికులు కోలంక వెంకటరాజు, దక్షిణామూర్తి పిళ్ళి, రామమూర్తి వీర రాఘవయ్య చౌదరి ఇంకా చాలా మంది విద్యాంసులు పిరాపురు దర్శారులో తమ ప్రతిభము ప్రదర్శించి బహుమానాలందుకున్నారే, ఆ సందర్భంలో దివాన్గారు ఆస్కాన విద్యాంసులనూ పండితులనూ పేరుపేరునా ఆహ్వానిస్తే, రాజువారు వారికి కాశ్మీరు శాలువా క్షేత్ర వెయిన్స్టుటపదహర్షు బహుకరించేవారు.

మొదటి భాగం

పిరాపుర సంస్కానంలోని

వాగ్దీయకారులు - వాజ్గైయం

మద్దిరాల వేంకటరాయకవి (క్రాలం వివరాలు తెలియవు)

“సంగీతంకానీ, కవిత్యంకానీ, జీవితానికి స్వాతంత్ర్యాన్ని కలిగించడంలో అందేవేసినవేగానీ, వాటి వెంట దారిద్ర్యం దీపానికి నీడలాగా ఆశ్రయించడం అనుభూతం, దానికి తోడు అనారోగ్యం కూడా ఏర్పడుతుంది.”⁴ చెళ్ళపిళ్ళ వారన్న ఈ మాటలు మహావాగీయకారుడైన మద్దిరాల వేంకటరాయకవికి అక్కరసత్యాలయ్యాయి.

200 సంవత్సరాల క్రితం పీరికాపుర సంస్కానంలో మద్దిరాల కవి అనే వాగ్దీయకారభక్తుడుండేవాడు. త్యాగరాజస్వామి సమకాలికుడని విద్యాంసుల అభిప్రాయం” 270 సంవత్సరాల పూర్వీకుడు అని “మా పిరాపురం ” గ్రంథకర్త అభిప్రాయం.⁵

మద్దిరాల వేంకటరాయకవి కృత ఏకాంత సేవావిలాసం కావ్యానికి పీరిక రాసిన విమర్శదర్శక “నడుకుదుటి పీరరాజు” కవిని త్యాగరాజు సమకాలికులుగా రాశారు. “బాలాంతపు రజనీకాంతారావు గారు తన వాగ్దేయకార చరిత్రలో కూడా ఈ విషయాన్నే రాశారు”⁶ మద్దిరాల కవి జీవించి ఉండగా అతని గురించి తెలిసిన విమర్శకుడు పీరరాజు గారి పీరికలో ఇలా ఉంది.

“మద్దిరాల వేంకటరాయ కవి గారిని నేను కొంచెంగా ఎఱుగుదును. ఆయన మరణించే నాటికి నాకు ఏడనిమిదేళ్ళు. వడ్డాది వేంకటరాయుడుగారు, కవిగారు, తోడల్లుళ్ళు. ఆయన సౌరదీమణులలో ఒకమే మల్లాము గ్రామకరణంగా ఉన్న మల్యాల సుభ్యారాయుడు గారి తల్లి, వెలివెల సౌమకవి, తటవర్తి వేంకటరాయుడు, పీరంతా మన వేంకటరాయకవికి దోహితులు”⁷

ఇప్పటికీ పీరికాపుర వాసులు, (పీరికా రచయిత కాలానికిన్నమాట) ఎన్బె ఏళ్ళ వారయిన బ్రహ్మాత్మి జరుగుమిల్లి వేంకటాచలం, వక్కలంక పీరభద్రకవి గారి వంశం వారైన భవానీ శంకర కవిగారికి మద్దిరాల కవి మేవల్లుడని చెప్పారు.”⁸ ఔన చెప్పిన వడ్డాది, మల్యాల, తటవర్తి మొదలైన కుటుంబాలు ఆర్యేల నియోగ బ్రహ్మాణులు. నారి బంధువైన వేంకటరాయకవిని కూడా ఆర్యేల నియోగిగా భాషిస్తున్నారు.

ఈ కవి భరద్వాజస గోత్తికుడు, తల్లి వేంకటలక్ష్మీ, తండ్రి నాగ్ను, గురువు కంచిభట్ల లక్ష్మీనారాయణ (లక్ష్మీన్నా) శాస్త్రి.

“ఏకాంత సేవావిలాసమనే పేరుతో రాజరాజేష్వరీ, కుక్కలేశ్వర స్వాముల శృంగార కలాపాస్ని కీర్తనాత్మకంగా వర్ణించాడు.”⁹ రాజూదరణకు సాత్మడై కూడా ఈ మహా విద్యాంసుడు మిగుల దారిద్ర్యం అనుభవించాడు. దానికి కారణం పసితనంలో తన గురువు కిచ్చిన మాట. భగవంతుని స్తుతిగా రాసిన పాటగానీ, కావ్యంగానీ నరులకు అంకితమివ్వనని అగ్ని సాక్షిగా వెంకట కవి తన గురువు గారికి మాట ఇచ్చాడు.

ఆపిషయం తెలిసి, ఆగ్రహించిన రాజు ఇతః పూర్వం కవిగారికి తానిచ్చిన సంపదంతా వెనక్కు తీసుకున్నాడు. అప్పటినుండి ఈతిబాధలకు గురయ్యేడని ఐతిహ్యాం.

రాజువారి దర్శనం చేసుకుని తమ కష్టం విస్మయించుకుంటే తగిన సహాయం చేస్తారని ఆశతో వేంకటరాయకవి కోటకు వెడితే, ద్వారపాలకుల కరిన చర్యలను ఎదుర్కొలేక రాజదర్శనాస్ని పాందలేకపోయాడని మరో ఐతిహ్యాం.

చివరకు తండ్రి ఆశ్చీకం పెట్టడానికి చేతిలో కాణి కూడా లేకపోయింది. తన జపమాల స్పటిక తావళాస్ని పిరాపుర సంస్కారంలో వణిక్కుమఖుడైన కంచెర కృష్ణయ్య అనే వైశ్వాని దగ్గర తాకట్టు పెట్టి, రెండు రూపాయలు తీసుకుని, ఆ డబ్బుతో పిత్కుశాఢాస్ని నిర్వర్తించాడు. తావళం చేతిలో లేనందువల్ల

నిరీణుడై ఉండలేక ఇక అడవులకు పోయి ఆ స్వామిని ధ్యానిస్తూ ఆకులలములు తీంటూ జీవించాలని భార్యాసహితుడై బయల్లేరాదు వెంకటరాయకవి.¹⁰

ఆ దంపతులు పిరాపురం నుండి ఉత్తర దిక్కుగా ఊరిపాలిమేరకు చేరుకున్నారు. తీవ్రతాపం వల్ల అక్కడ నిస్పతువతో స్వపూ కోల్పోయి ఇద్దరూ పడిపోయారు. అప్పుడామహాబూహునికి స్వామి కుక్కటేశ్వరుడు ప్రత్యక్షమైనట్లు, “ఏదీ! ఆకుముడుపులు పంపేరా” అనే దరువు పాడమని పలికినట్లు కవికి లీలగా తోచిందట. అప్పుడు వెంకటరాయకవి స్వామితో “స్వామి! జపమాలిక కుదువ బెట్టిన నాకు ఆనందమెక్కడిది” అని సమాధానమిచ్చాడట. దానికి తగిన ఏర్పాట్లు చేసితినని” స్వామి చెప్పాడు. వెంటనే వెంకట రాయకవికి మెలకువ వచ్చింది. ఆనందంతో

“ఆకు ముడ్చులు పంపేరా యివె యందు కొమ్మిటు చూడు నీ

రాక్కే యొదురోచునున్నది! రాజసంబున బ్రోవరా!

శ్రీకరంబగు నింటికిన్ దయ సేయరా తడ వాయెరా

ప్రాకటంబుగ గుక్కుటేశ్వర! భామనిన్చిలిచిందిరా”¹¹

అంటూ గట్టిగా పాడారు. ఆ పాటకు భార్య కూడా నిద్ర లేచింది. అంతలో భేరి కాపూళ వాద్యాలతో పెద్ద కోలాహలంగా ఊరేగింపుతో వచ్చే వారిని చూసి, భార్య భర్తను భుజంతట్టింది. ఆ ఊరేగింపు కవి దంపతుల దగ్గరకు వచ్చింది. జపమాల తీసుకున్న కంచెర్ల కష్టమ్య సాదరంగా కవిగారిని ఊరిలోనికి తీసుకుని వచ్చి, నూతన గృహ ప్రవేశం చేయించి, కవిగారి జపతావళంతో బాటు, బంగారు నగలు, పట్టు వప్పాలు అపే ఇచ్చి నమస్కరించాడు. ఆ విధంగా ఆనాటినుండి కవిగారి దారిద్ర్యం తీరిపోయింది.

ఆ తర్వాత కొన్నాళ్ళకు పిరాపురం రాజావారు తీవ్ర రోగగ్రస్తులయ్యారు. శరీరం నిండా బోభ్యలతో నానా బీభత్యంగా రసికారుతూ బాధపడ్డారు. ఏ కారణమో తెలీదు కానీ వెంకటరాయకవిని నిర్మక్యం చేసినందుకే తనకీ శిక్ష పడిందన్న అభిప్రాయం రాజావారికి కలిగింది. వెంటనే కవిని కలుసుకుండామని నలుగురు మనమ్యల సాయంతో మేనాలో కూర్చుని బయలుదేరారు. వెంకట రాయకవి ఇంటి వరకూ వచ్చేసరికి రాజావారు పూర్తిగా కోలుకున్నారు. మహారాజు కవిగారిని క్షమించమని వేడుకున్నారు. పశ్చాత్తాప పడ్డారు. వెంకటరాయకవి “అంతా ఆ కుక్కటేశ్వరస్వామిదయ” అన్నారు. రాజావారి పశ్చాత్తాపానికి శరీరం మీదున్న పుండ్లు మాయమై పోయాయి.

“ఒక మహా విద్యాంసుని నిర్మక్యం చేసినందుకే తనకీ శిక్ష పడిందని ఎంతో బాధపడి, కవిగారిని ఆస్తానాన్ని అలంకరించమని రాజావారు ప్రార్థించారు. ఆ విద్యాంసుడు కొంతకాలం రాజావారి ఆస్తానంలో ఉన్నట్లు ఒక అభిప్రాయం”¹²

అతడు భక్తుడై సహిక వాంఛలకు లొంగక కుక్కుటేశ్వర సన్మిథిలో కాలక్షేపం చేశాడని మరో అభిప్రాయం. వెంకటరాయకవిగారిని ఒకప్పుడు ఆనాటి పీరాపుర సంస్కారాదిపతి సీలాద్రిరాయడు పిలిపించి “కమీంద్రా ఎప్పుడు కుక్కుటేశ్వరస్వామినే కానీ మాధవ స్వామిని స్తుతింపరా” యేమని ప్రశ్నించారు. అప్పుడు కవిగారు

“పారియనగ పారుడనగ నరయ భేదమై లేదు

పరమ తేజంబిటుల ప్రసరించే మనసా!

అంటూ గీతాల్చి పాడాడు. అమృతారాజు సంతోషించి విశేషించి సన్మానించేడు.

ఏకాంత సేవా విలాసము

ఈయన ఏకాంత సేవావిలాస ప్రభంధంలోని కీర్తనావళి ధూప సేవా కీర్తనలు, ఏకాంత సేవ, భజన కీర్తనలు అని మూడు భాగాలుగా ఉంది.

ఈ గ్రంథంలో ఏకాంత సేవా భాగంలో పరమేశ్వరీ మహేశ్వరులను చక్రవర్తినీ, చక్రవర్తులుగా చేసి, పారిలో పరమేశ్వరుని వాప్యాంచికి పంపుతాడు కవి.

అప్పుడు పార్వతి భర్త వియోగ భారం సహించలేక యా దేవుని తీసుకురమ్మని చెలికత్తెను పంపుతుంది. పరమేశ్వరుని స్తుతించి ఆమె గౌరిదేవి రాయబారం మహేశ్వరునికి ఒక ఉపన్యాసం లాగ వివరించి అతనిని ఇంటికి తీసుకువస్తుంది. శంకరుడు ఇంటికి చేరుకోగానే భవానీ దేవి ఆజ్ఞతో గుమ్మం దగ్గర చెలులు ఆయనకు మంగళ హరతులిచ్చి, పోచ్చరికలు పాడి లోపలికి తెస్తారు. గౌరి కోపగించుకోవడం, ద్వారం బంధించి అద్భుతమైన సంవాదం చెయ్యడం, ఇద్దరి మధ్య చివరికి రాజీ కుదిరి ఒక్కటవడం జరుగుతుంది. అంతసేపు వారి వాదన విన్న గంగ కోపంతో శివుని నెత్తి మీద నుండి కిందకి దిగి, సతతితో వాయులాడుతుంది. తుదకు నీరక్కేరన్యాయంగా రాజీ పడతారు. అంతట దేవకాంతలు పుంకారిణి కుక్కుటేశ్వరులకు జోలపాటలు, లాలి పాటలు పాడి, వారిని శయనింపచేసి, శోభనపు పాటలు పాడతారు. ఆ తర్వాత భక్తి, ప్రమోదాలతో సదాశిశుని మహిమలు పాగడుతూ అమృతారి గురించి స్తుతిస్తూ గానం చేస్తారు. భక్తి శృంగార రసాలతో మేళనించిన ఈ గేయ ప్రభంధం ఏకాంత సేవా విలాసంగా సార్దక్కం చెందింది. సరస్వతీదేవి పీణ వాయిస్తూ పాడుతుంటే లక్ష్మీదేవి స్వరకల్పన చేస్తూంటే, బ్రహ్మదేవుడు తాలాలు ప్రోగిస్తూ ఉంటే, విష్ణుమూర్తి మృదంగం వాయిస్తూ ఉంటే, ఇంద్రుడు వేణువు, సూర్య చంద్రులు సన్మాయి వాయిస్తూంటే, ప్రమథులు ఇతర వార్యాలు వాయిస్తూ ఉంటే ఆదిశేషువు తల్లడిల్లేగా, కూర్చు రాజు వీపు వంగిపోయేలా బ్రహ్మండమంతా జయ జయ ధ్వనాలతో నిండిపోయేలాగా రోజు ప్రదుషకాలాల్లో నటరాజు తాండవ మాడుతూంటే పార్వతి దేవి ఆనందంతో కరిగి పోయేది. ఎంతో సుందరంగా తాండవ నృత్యాన్ని కవి వర్ణించాడు. పర్వదినాలలో కుక్కుటేశ్వర

స్వామికి ఆ పాటలే ఉత్సవాల్లో పాడతారు.

ఈ కీర్తులను ముద్రించక ముందు మద్దిరాల వెంకటరాయకవి శిష్యులు ప్రశిష్యులు వీటిని దేవాలయంలో ఆయా సందర్భాలలో పాడుతుండేవారు. ఆ ప్రశిష్యుల శిష్యుల్లో కందాళ వారు ఒకరు. వారి పితామహులు కూడా దేవాలయ ఉత్సవాల్లో కీర్తనలు పాడుతుండేవారు. ఆ సంప్రదాయం మావరకూ వచ్చిందని కందాళ పేరేశ్వర శర్మ సేదరులు చెప్పారు.

పుస్తకంలో ఉన్న క్రమంలో కాక పాడే పద్ధతి వేరే క్రమంలో ఉంటుంది. అది కూడా ఒక పద్ధతిగా రాసుకున్న పట్టిక నాకు కందాళ వారిచ్చారు. ఇది 14.11.60 ప్రాంతాల్లో రాసుకున్న పట్టి. (చూడు అనుబంధం. 2 ఎ.)

ఏకాంత సేవా ప్రారంభం :-

చూర్ణిక: మంగళహారతి: పోచృలికలు: సంవాదాలు 1,2,3 అర్థ చంద్రికలు: హరతి: లాలి - ఈ విధంగా పాటలను ఒక క్రమంలో ఏర్పరుచుకుని పాడతారు.

ఇంతటి గొప్ప గేయ ప్రబంధ రూపంలో భగవంతుని శృంగార లీలను వర్ణించిన మద్దిరాల వెంకటరాయకవి వలన పిలాశుర సంస్కారం ధన్యమైంది.

కవి కాలానికి 40 సంవత్సరాల తర్వాత ఏకాంత సేవా విలాసమనే ఈగేయ ప్రబంధం మొత్తమైదట సుమారు 1890 ప్రాంతాల్లో చెన్నపురిలో గుజరీ పుస్తకంగా ప్రచురితమైంది. ఒంటెద్దు శ్రీగిరి, చిన శ్రీగిరి (పర్వతాలు) అనే వారు భక్తి ప్రపంతులు కలవారవడం చేత రైలులేని ఆకాలంలో ధూమనోక మీద చెన్నపురి వెళ్ళి ఈ గ్రంథాన్ని అచ్చు వేయించారు. అందులో అచ్చు తప్పులు చాలా వున్నాయి. ఆ తర్వాత చాలా సంవత్సరాలకు పేరికాపుర వాసులు ఈ గ్రంథం మీద గల అభిమానం వల్ల పునర్వుద్రణ చేయించాలనే ప్రయత్నంలో చాలాకాలానికి విమర్శాదర్శక నడకుదుటి వీరరాజు అనే మహానుభావుని సహయంతో తప్పులను కొంత సవరించి, గుజరీ పుస్తకాన్ని పరిష్కారించడంలో కొంత శ్రమపడి పునః ముద్రించారు.

“బిలెటి కోటేశ్వరరావు గారి చేత అయిన తల్లిగాదైన కామేశ్వరమ్మ గారి జ్ఞాపకార్థంగా భక్తులకు ఆ పుస్తకాన్ని ఉచితంగా ఇవ్వడానికి చుట్టించారు.”¹³ తొలిపలుడులో ఏకాంత సేవా విలాస గ్రంథ రచయిత గురించి వివరాలు ఈ విధంగా వున్నాయి.

“కవివర్యులు తమ బహుముఖప్రజ్ఞాపాటవ సూచకములను భక్తి పారవశ్యమునకు నిదర్శనములను, భక్తజన మనోరంజకములునగు నీ కీర్తనలను రచించి గానము చేయుచు పాపండుల సైతము భక్తులుగా నొనర్చిన మనీషి ఆశ్వేష నియోగి బ్రాహ్మణుడు. తల్లి వెంకటలక్ష్మీ తండ్రి నాగనార్యులు. 1800 - 1880 ప్రాంతంలో వెంకటరాయకవి జీవించాడు. ఈతని గురువు కంచి భట్ట లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రి”.

ఈ గేయ ప్రబంధానికి పీరిక రాసిన నడకుదులీ వీరాజు, మద్దిరాల వెంకటరాయకవిని సజీవులై యుండగా చూశారు. కవిగారు మరణించేకాలానికి వీరాజుగారికి ఏడినిమిదేళ్ళు ఉంటాయి. ఆ విధంగా ఆ కవి గురించి కొంత తెలిసింది. కవిగారు ఆర్జించిన ఒకపాటి పెరడు వీరాజుగారి తండ్రి కీ.శే. వెంకటాద్రిభట్ట గారికి వెలపెల సోమకవిగారు దానంచేశారు. ఆ పత్రంలో “మా మాతా మహార్షితమైన అనగా మద్దిరాల వెంకటరాయుండుగారి దిబ్బ అను పేరుగల నివేశనపు పాటి దౌడ్లీ” అని రాయబడి ఉంది.14

ఈ ఏకాంత సేవా విలాస గేయ ప్రబంధంలో ఉన్న రచనలు ఏపీ స్వరపరచినవి కావు. కొన్ని కీర్తనలు, కృత్యులకు రాగ నీర్దేశం, కొన్నింటికి తాళ నీర్దేశం మాడా చెయ్యాలేదు. ఈ గ్రంథంలోని కీర్తనలను దేవాలయాల్లో ఇప్పటికే పాడుతున్నారు. ఈ గ్రంథం నాకు ఇచ్చిన కండాళ శేషయ్యగారు వాళ్ళ ముత్తాత దగ్గర మండి ఈ పాటలు నేర్చుకుంటూ “మా ఇంట్లో అందరూ ఆ సంప్రదాయాన్ని రక్షించుకుంటూ వస్తున్నా” మనిచెప్పారు. పిరాపురంలో మద్దిరాల వెంకటరాయకవి గారి కీర్తనలు దేవాలయంలో పాడటం సంప్రదాయం. ఆ సంప్రదాయాన్ననుసరిస్తూ వచ్చిన కుటుంబాలలో కండాళ వారి కుటుంబం ఒకటి. కండాళ శేషయ్యగారు ఈ పాటలు పాడి వినిపించారు. “ఆ విధంగా పాడేవారు పిరాపురంలో ఏరు తప్ప మరిచు లేరని, ఏ విద్యాంసునికి రావని కండాళవారే సెలవిచ్చారు.”

ఏకాంత సేవా విలాసంలోని రచనా విధానం కొంత ద్విపద, కొంత కీర్తన, కొంత శ్లోకం, మరికొంత వద్యం, అర్థ చంద్రికలు, దర్శ ఈ విధంగా మిచితమై ఉంది. భక్తి, ఆతీత్యుత, మమకారం, ఆగ్రహాలను ప్రాచీన కవులు, సంగీతకారులు వ్యక్తం చేసిన పద్ధతినే ఈయన కూడా ఆవలంబించాడు.

పార్వతీ పరమేశ్వరులను నాయికా నాయకులుగా తల్లిదండ్రులుగా భావించి చేసుకున్న విన్నపాలు, పంచుకున్న అభిమానాలు, అదలించిన అదలింపులు ఈ రచనల్లో కనిపిస్తాయి.

కుక్కుటేశ్వర స్వామివారి ధూప సేవా కీర్తనలు ఏకాంత సేవా విలాసంలోని మొదటి విభాగం ఇందులో మొదటిది ద్విపద :

“శ్రీ కరమ్మగునట్టి చిత్తంబునందు, ప్రాకటంబుగ నిత్య భక్తి గీత్మూలిసి

ముందుగా శ్రీగురు మునిసాధుపాద, వందనం బోనరించి వాణికి, మ్రొక్కె

గణనాథు పూజించి కమలజు నెంచి ఫణిశాయి గీతించి వద్దనర్చించి

.....
అంటూ ముందుగా దేవతా వందనం చెప్పుకున్నాడు.

ఇదే ద్విపదలో గురువు, తల్లిదండ్రుల్ని స్వరిస్తూ వందనం చేస్తాడు.

“రహిగోత్రకర్త భరద్వాజమునికి, బహుసుతులోనరించి - భక్తిని బెంచి
మద్దిరాలాన్నయ మహిత సుధార్థి - సద్గైవుడై యున్న చతురు నాగస్న
ననుగన్న తండ్రికి నతులోనరించి, తనరువధూటి తల్లి మా తల్లి
వేంకటలక్ష్మీకి వినతులమర్చి! వేంకట రాయాళ్య వెలసినవాడ
శివపాద పద్మ సంశ్రేషులనుతించి భవము రాకుండ నభవుని సేవా ప్ర

కారంబు రచియింపగా నెంచు చుండ, హోరి పేరపురీ విహారుడై నట్టి

శ్రీ కుక్కుటేశుండు కృతి మాకు నిమ్ము, మాకు భక్తుడవు ప్రేమయు గల్లు చాల”

“శంకయేటికి సీకు శంకరదాస, వేంకటరాయ సీవే నమ్మితనిన

కరుణకు నాశ్చర్యగరిమ నేనపుడు, చిరతరశివక్షో సిద్ధి గల్లుటను

వరదుని మీద సేవా ప్రకారంబు, సరస కవిత్య వాక్యాతురి మెఱయ

జెప్పితిగవులార! శివభక్తులార! తప్పులు గల్లిన దయనాదరించి

యొస్తులు సేయుడి యోబుధులార, చప్పనయనమాట చప్పదనంబె

శో! బళా! యను మాటయమృత సారంబె, కాబట్టి యా సేవక క్రమమెట్టిదనిన”¹⁵

తన తల్లిదండ్రులను, గోత్రాన్ని, వంశాన్ని, గోత్రకర్తను అన్నింటినీ ఈ ద్విపదలో విన్నపించు కున్నాడు. పిరాపురాధిదేవత కుక్కుటేశ్వర స్వామే తనను కృతి రాయమని అడిగినట్లు చెప్పుకున్నాడు.

వేంకటరాయకవి పునర్జన్మరాకుండా ఉండేందుకు అభవుడైన శివుని గురించి ఆయన సేవాదిక్రమాన్ని పుస్తకంగా రాయాలని మనసులో అనుకుంటూండగా ఈశ్వరుడే కృతి రాసి అంకితమివ్వమని అత్యంత ప్రియతముడైన భక్తుడవు సీవు మాకని అడిగినట్లుగా ద్విపదలో చెప్పాడు సరసవైన పదజాలంతో మాధుర్య చతురతతో మెఱసేటట్లు ఈశ్వర సేవా ప్రకారాన్ని హృదయంగమంగా చెప్పాడు.

ఈ పండితేత్తుములారా! ఈ రాసిన గేయ ప్రబంధంలో తప్పులు ఉంటే దయతో ఆదరించే ఒప్పుగా చేయండి అని కవి విన్నపించుకున్నాడు. ఈ ద్విపద తర్వాత ఈశ్వరుని స్తుతిని వర్ణించుకున్నాడు. “చూర్ణిక” లో రాశారు. అంతా కూడా సంస్కృత భాషా పద జాలంతో ఉంది.

సామవేదం నుండి ఉద్ఘావించిన గద్య ప్రబంధాల భేదాలలో చూర్ణిక ఒకటి. దీని లక్షణం సంకీర్త రత్నాకరంలో ఇలా ఉంది,

“గాండీయ రీతి రుచిరా వృత్తి మారభటీశ్రీతా

చూర్ణం శాంతి రసే పీతంగాతవ్యం బ్రహ్మదైవతమ్”¹⁶

ಅಧ್ಯಾತ್ಮರಾಮಾಯಣಂಲ್ಲಿ ಮುನಿಪತ್ನೆ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಕವಿ ಜಟಾಯುವ ಮರಣಿಂಚೆ ಮುಂದು ಚೇಸಿನ ರಾಮಸೃತಿ ಚಾರ್ಡಿಕ. ಅಂತುವಂಟಿ ಚಾರ್ಡಿಕೆ ಇದಿ - ಈಶರುನಿ ಸೃತಿ.

“శ్రీమత్సుర్యమంగళ గుణ గణ కలిత సర్వ మంగళ”

కుచకలశవిలసిత హరిద్ర, ముద్రితోర: ప్రభావాభిరామా!

రామాజనవీణానందకరశతక్కోటి సుమశరలావణ్య విగ్రహా

వేదాంత వేద్య పురాణ పురుషోత్తమా

పుంకారిణీ మనోవార! పీరపురీశుర! కుకుల్చేశుర

సేవి నామకీరన ప్రియ నామకీరన మవధారయ"

ದೀನಿಕಿ ರಾಗ ನಿರ್ದೇಶಂ ಚೆಯುಲೇದು.

మొరట కుక్కయేశ్వరుని శరణకోరి ఆ పిమ్మట హంకారిణీ అమ్మవారిని అనుగ్రహింపమని ఆ పిమ్మట వీఘ్నశస్తుతి చేసారు.

ଶ୍ରୀ ରାମଙ୍କ ଅଟ ତାଳିଙ୍କ

“శరణయ్య విష్ణువు - శరణయ్య విష్ణువు”

శరణయ్ శ్రీ పీరాపుర విష్ణుశ 17

ఇలా సాగే ఈ కృతిలో చాలా వరకు సంస్కృత పదాలు ఉన్నాయి.

ధూప సేవలో శ్రోకం

ధూపమాఘ్రూపయామీశ | కుక్కుటేశ మహాశ్చరి

పీరాపురీ మహారత్మ! పీర సంస్కిత - శంకర!

ఆ తర్వాత కీర్తన

కుమ్మటేశ తే శివ శరణం కుధరవేశ్యుతే శివ శరణం”¹⁸ ఈ కీర్తన మొత్తం సంస్కృతంలో రాశారు. అమృవారిని కొంత, అయ్యవారిని కొంత అస్తుట్లగా శివపార్వతులను విడివిడిగా కీర్తనల్లో కీరించారు.

నామగోపకీర్తన, నామవచి, వర్ణక్రమ కీర్తన అన్న మూడింటిలో కుక్కటేశ స్వామిని 1. నామవచి

అటతాళం 2. నామావళి ఆదితాళంలోనూ రాశారు.

“కుక్కుట మహాలింగ మహాదేవ దేవకోటిదసంగ మహాదేవ

అంబరాంబర అంబరకేళి అంబికానాథ మహాదేవ”¹⁹

ఈ విధంగా మొదటి నామావళి ఉంది.

నామగోపన కీర్తనలో చివర వేంకటరాయకవి తాను దేవునికాక విన్నపం చేసుకున్నాడని, ఆ పాటలోని ప్రతి పంక్తి మొదటి అక్షరాలు వరుసగా కలిపితే “బాహుబలేంద్రుల సీతారామయ్యగారు మాతమ్ములకు వివహము సేయవలయును అని యేర్పడును”²⁰ అని నామగోపనమంటే ఇదే అని విమర్శకులు భావించారు.

“నామగోపన కీర్తన

ప॥ సాంబ పరాక శర్వ పరాక - శంకర హర శివ శంభో పరాకా ॥

బాదరాయణాది - బహుమాని సన్మత - పద పద్మాశ్రీ వీరభద్ర పరాకా॥

పుంకారమున దక్షపాంక మణంచిన - పంకజాక్ష వీరభ ॥

బహుతర బ్రహ్మండ - భాండసంరక్షణ : పరమేవ శ్రీ వీరభ ।

శేతజింక దాల్చి - లీలతో నటియుంచు , పాతకరహర వీరభ ॥

దృక్కుర భూషణ - దీన సంరక్షణ - వాక్యంతానుత వీరభ ॥

అస్తీరమణ బాణ - రాజిత శ్రీ రాజ్యలస్తైపవీర లలామ పరాకా॥

కీతాచలేంద్ర సుతా తన్యాశ్రిత , పాతక హర వీరభ ॥

తాపసహృద్యంజ - దీపమవగుమీ ప్రాపు జేరితి వీరభ

రాజిత శైల సద్రాజితి గౌహావి , భ్రాజిత శ్రీ వీరభ ॥

మహానీయ గుణరాశి - మముబ్రోవ నిదేవేళ ॥ బహునతనుత వీరభ ॥

యజ్ఞ సంరక్షణ - యజ్ఞేశ యజ్ఞాంగ , ప్రజ్ఞతిశయ వీరభ ॥²¹

“గాంగ జలోధార - కవిత జటాజాట , భంగ రహిత వీరభ ॥

రూఢముగా నమ్మి - గూఢముగా నుంటి ప్రాణిజూపు వీరభ॥

మావంటి దీనుల - బ్రోవ స్వివె కాదె పావన శ్రీ వీరభ ॥

తమ్ముల వంటి పద్మమ్ములకును విన్నపమ్ము జేసితి వీరభ ॥

మునులెల్ల మీ పాద - ములు గోరు చుందురు, పని వడి శ్రీ వీరభు॥

ఉలిత కట్టక్షంచలముల దయరజాడు, పలుమాఱు శ్రీ వీరభు॥

కుండలి కుండల - గండ ప్పలాంచిత, పండితనుత వీరభు॥

వితత దానధుర్య - వేదాంతనుత చర్య పతితదూర వీరభు॥

వారథి తూణీర పాలిత భవ భక్త, పారిజాత వీరభు॥

పారిహాయముఖ సర్వసుర మౌళి రత్న సంభరిత శ్రీపద వీరభు॥

ముదితుడనొదునా - ముద్దు చెల్లింపుమీ పదవడి శ్రీవీరభు॥

ఉబ్బల జేరక - రూఢి - మిము నమిగ్నతబ్బరకంర వీరాంక భద్ర ః

సేవింతు మిము జాల దీవింతు మదిలోన, భావింతు శ్రీ వీరభు॥

యమనియమాద్య - ప్పాంగ యోగ పద్ము భ్రమరరూప వీరభు॥

వరదుడవై మమ్ము - గరుణింపు సిరులిచి, పరమాత్మ శ్రీవీరభు॥

ంక్షలదుగ లేదు - రక్షింపు మంటిని, పక్షముంచి వీరభు॥

యుద్ధ భీమజగ - దుధ్యార యాజ్ఞకు, బధ్యడ శ్రీవీరభు॥

మాఱుయుగంబులు - పేరు వహింపుమీ, పోరుషమున వీరభు॥

వట్టి సమాధాన మెట్టు సమ్మతింతు, పట్టిసు శ్రీ వీరభు॥

కరుణింపు శ్రీ పీరాపుర కుక్కుటేశ్వర, వరరూప శ్రీ వీరభు॥

శాలితశ్రీ మద్దిరాల వేంకట రాయడిలాగువేడ పీరేశ పరాక || సాంబు పరాక ||²²

కవికి భాషాబలేంద్రుల సీతారామయ్యగారు ఒక ధనికుడైన మిత్రుడు, మద్దిరాల వెంకటరాయకు ప్రభువులను వేదుకొని సహయాన్ని పొందడం ఇష్టు లేక మిత్రుణ్ణై తమ్ముల విషపోర్టం ధన సహయం చెయ్యమని కోరాడు. ఇది సత్యదూరం కాదని భావించవచ్చు.

ఈ గేయ ప్రబంధంలోని వర్ణకుమ కీర్తనలో విశేషం నామగోపనంలో వెంకటరాయకవిగారి మిత్రుణ్ణై అతని పేరును ప్రతి వాక్యం మొదటి అక్షరంగా చేరుస్తూ ధనసహాయం అడిగినట్లు అర్థం వస్తుంది. ఈ వర్ణకుమ కీర్తనలో ప్రతి వాక్యం మొదటి అక్షరం వర్ణ సమామ్మాయంలో ఉన్న విధంగా అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఈ, ఉ, ఊ అనే వరసలో ఉంటాయి. ఆ మొదలు క్ష వరకు ఉన్న మొత్తం అక్షరాలను ఆ పంక్తులలో మొదటి అక్షరంగా రాశారు.

“ సాంబ సదా శివ - శంకర హరజగ, దంబరమణపోహి లింగ ప్రభో ॥

అద్రీంద్ర కన్యాసు - హృదాజితా కార చిద్రూపధ్రారేయ లింగప్రభో ॥

అద్యంత శూన్యాత్మ - విద్యాను మేయాభి, వాద్యోరుచారిత్ర లింగ ॥

ఇంద్రాది వంద్యార్థ - చంద్రాగ్ని నేత్రాచః లేంద్ర మతాధీశలింగ ॥²³

ఈ విధంగా అకారాది మొదలు అక్షరాలు పేర్చినట్లు పెట్టారు కని. అంతాస్తుతే. దీనికి కూడా తాళనిర్దేశం రాగ నిర్దేశంలేదు. భక్త సులభుడని ఈశ్వరునికి బిరుదు ఉంది. ఆ బిరుదు నియమం తప్పకుండా పాటిస్తూ తన భక్తులను బ్రోవడానికి ఎక్కుడున్నా వస్తాడీపుడు, అనే విషయాన్నే ఒక కీర్తనలో వేంకటరాయ కవి స్వప్తం చేశాడు.

“భర్త! సీకేతగుర - భళిర కుక్కుటలింగ భాలాక్షభవ విభంగ శుభాంగా ॥

స్వర్గపద్మములు, సద్గుట్లలకు నిచ్చి - శరణస్వాల్పోచు బిరుదు అరుదు ॥

కాంచన ప్రాకార - ఘన కుటీరములు భక్త సమూహములకు నిచ్చి మెచ్చ ॥

పంచాస్య భవనీవ - పర్వతములందుండి భక్తులను బ్రోచు బిరుదు ॥ అరుదు

కొఱత లేకుండవి - స్వుర దంబరములు భక్తులకు నతివేడ్యునిచ్చి ॥ మెచ్చి

పరమేశ శివనీవు కరటి చర్మముగట్టి భక్తులను బ్రోచు బిరుదు ॥ అరుదు॥

తన్న మాలిన ధర్మ - మెన్నగా నీయందె, దైవ వేశ్యాభుజంగా శుభాంగా ॥

చారు పీఠాపుర విశాల సౌధ విహార, చండికా చిత్తవోర ॥ సుధీరా॥

కారుణ్య హృదయ వేంకటరాయ పోషణ సదా రంజిత నినాద ॥ సుమోదా । భర్త”²⁴

వేదాంతపరమైన భావన ఈ కవిలో పుష్టులంగా కనిపిస్తుంది. తల్లి గర్జంలో ఉండి శిఖవు భూమ్యుదపడి కౌమార, యూవన, వృద్ధాప్య దశ వరకూ ఏ విధంగాభమిస్తాడో ఆవిషయాల్ని ఒక కీర్తనలో వర్ణించాడు. ఈ కీర్తనకు కూడా రాగ, తాళాలను నిర్దేశించలేదు.

“అరుణ శుక్ల సంయుతం అపుతూన్న పిండం కొంత కాలానికి కాళ్య, చేతులు, నుదురు, చెవులు, కళ్యా ఏర్పడి ఆకారంగా రూపుదిద్దుకొని మాత్యగర్జమనే నరకంలో మరలితెరలి పొర్లుతుంది. అలాంటి నరకాన మార్గంలేకుండా ఉండటం ఎందుకు? హరుని నమ్ముకొని జన్మ విముక్తి పొందవచ్చు కదా! మనసా!

నల్లి, చీమ, దోమ కుడితే ఏదుస్తూ కళ్ళనిండా నీళ్ళు నింపుకుని, చిన్నచేతులతో గోక్కుడానికి కూడా చేతకాని స్థితి పసితనానిది. ఆకలితో అలమటిస్తూ ఎవరినీ నోరెత్తి, చేయెత్తి అడగడానికి రాక అవస్థలు పదుతుంది ఆ ఆకారం. అలా అవస్థలు పడేకంటే హీనమైన స్థితి మరొకటి లేదు మనసా!

ఇక యాపన దశ వచ్చేసరికిగర్జంతో ప్రవర్తిస్తూ అన్యకాంతలను కోరుతూ వారికోసం నానా అగచాట్లూ పడి, కోరికలు తీర్చుకుంటూంటాడు. కయ్యానికి కాలుధుప్పుతూ, నలుగురు నఫ్ఫితే సిగ్గు లేకుండా తాను నప్పుతూ తిరగటం కంటే హీనమైన స్థితి మరొకటి లేదు మనసా!

వృద్ధాప్యదశలో అయివాలన్నీ కదపడానికి చేతకాక విసుక్కుంటూ, యమబాధలు ఎక్కువ వుతూంటే అశక్కుడై వుండడం ఎందుకు? పార్వతీశుని పాదసేవ చేసి సుబుద్దివై ముక్కి కోరవే! మనసా!

నిరంతరం పీరికాపురాధిదేవతైన కుక్కలేశ్వరుని పూజ చేసి హారహా! మహాదేవా! అని స్వరణా చేసి భవబంధ విముక్తిని పొందవే మనసా!” అంటూ ఈ కీర్తనలో వేదాంతపరమైన హితబోధ చేసారు. ఇటువంటి తత్త్వ ప్రభోధక కీర్తనలు ఈ గ్రంథంలో చాలా కొద్ది సంఖ్యలో ఉన్నాయి.

భూపసేవా కీర్తనల తర్వాతి విభాగం ఏకాంత సేవాకీర్తనలు. ఈ భాగంలో చూర్చిక, శార్యులం, దర్శక, కందం, గీతం, ఉత్సవమాల మొదలైన చందస్పంబంధమైన పద్మలు ఉన్నాయి. “సంవాదాలు” మత్తకోకిల భందోరితిలో త్రిపుట తాళ నిర్దేశం ఒక దానిలో, రెండవ సంవాదంలో శార్యుల మత్తేభ వృత్తాలు ఉన్నాయి. మూడవ సంవాదంలో భందో నియమాన్ని ప్రకటించలేదు.

ఈ సంవాదంలో శృంగారం హోస్య రసాలతో నాయికానాయకులు, నాయిక చెలికత్తెలు, గంగా గౌరులు పీరు పాత్రధారులు. పీరి చుట్టూ కథ తిరుగుతుంది. గౌరీదేవి పరమేశ్వరుని దగ్గరకు ఒక చెలికత్తెను కుక్కలేశ్వరునికి “నిను విడిచి క్షణకాలం ఒక కల్పంగా భరించలేని భారమైంది. నిద్రరాదు. కొత్త పుస్తులను బాణాలుగా చేసి మదిలో నాటుతున్నాడా మదనుడు! ఎందుకు భవా! జాగు చేస్తాపు! సార సాహాత ఖండధారణా! సజ్జనావన కారణా! భూరిమేరు శరాన మన్మథ భూతిలేపన విగ్రహా! నిన్న కావాలని ఆ కొమ్మిపిలిచిందిరా!

కీర రవం పోరుగాను, పిక కుపూరవాలు భేదాన్ని కలిగించేవిగా, చంద్రుడు వెస్తేలను చాలా కోపంగా కురిపిస్తూ నన్ను బాధలు పెడుతున్నారు. నామేలు కోరరా! ఎందుకు నామీద ఇంత కోపం, భాలను నన్ను పీడిపోవలదు, దయ చూడు, జాలి లేదా! అంటూ భామ నిన్ను పీలచిందిరా! మెటీసే బంగారు మెడలో నుస్కని మెత్తని తల్పం మీద నప్పులు కురిపించే మోచుతో నీ ముఖం చేర్చి మనసు ఉప్పాగి పోయేటట్లు సుమనస: కోదండయుద్ధంలో మనసు హత్తుకునేటట్లు వేడుక చెయ్యారా!

సీకోసం అయిమ ఆకుమద్యులు పంపేరా! ఇవిగో అందుకో! ఇటు చూడు సీరాక్కె ఎదురు చూస్తున్నది - రాజసంతో బ్రోవమని! ఆ యింటికి దయచేసి ఆలస్యం చేయకుండా వెంటనే రా! అని

భామ నిన్న పిలిచింది రా కుక్కటేశా!” ఈ విధంగా చెలికత్తె గౌరి చెప్పిన మాటలు ఈశునికి విన్నవించుకుంటుంది.

ఇందులో ఈ క్రింది దర్శ గురించి వెంకటరాయకవి జీవిత సంఘటన ముడిపడి వుంది.

దర్శ “ఆకు మద్యులు పంపేరా యివె! యందుకొమ్మిటు చూడునీ

రాక్కేయెదు రోచు నున్నది! రాజసంబున ల్రోవరా

శ్రీకరంబగునింటికిన్ దయ సేయరా తడవాయెరా

ప్రాకటంబుగ గుక్కటేశ్వరీ భామనిన్నిలిచిందిరా”²⁵

తండ్రి ఆశ్చికం నిర్మహించి ఊరు నుండి బయల్సైడలుతున్న వెంకటరాయకవి ఎండవేడిమికి తాళలేక వ్యక్తం నీడలో స్ఫూర్చకోల్పోయినప్పుడు స్వస్పుంలో అతనికి ఈశ్వరుని దర్శనం అయింది. పస్వపుంలో ఈశ్వరుడు ఏదీ! “ఆకు మద్యులు పంపేరా!” అన్న దరువు పాదమని అడిగినట్లు, కవి దానికి “జపమాలికను కుదువ బెట్టిన నాకు ఆ ఆనంద మెక్కడిదని జవాబు చెప్పినట్లు దానికి తగిన ఏర్పాట్లు చేశానని ఈశ్వరుడతని చేత పాడించినట్లు, ఆ తర్వాత కంచెర కష్టమ్య జపమాలతో భాటు కవిగారికి మరింత ధనం, ఆభరణాలను ఇచ్చి నూతన గృహ ప్రవేశం చేయించినట్లు ఐతిహ్యం.

నా కోగిట చేర్చి మక్కువ తీర్చుమని అడిగినట్లు ఆ చెలికత్తె మాటలు విని కుక్కట లింగ మూర్తి నిమ్మి, నంది వాహన మెక్కి, గౌరి మందిరానికి బయలు దేరాడు. అలా వచ్చిన అతనికి చెలులు మంగళహరతులు పాడి స్తుతిస్తూ హరతిస్తారు. ఈ హరతి పాటలకు కవిగారు తాళంగానీ, రాగం గాని పేర్కొనలేదు.

ఆ తర్వాత పొచ్చరికలు చేస్తారు. పాటలో ప్రతి పాదం చివరా “పొచ్చరిక” అనే పదం వుంటుంది.

“శేషాహాని భూషామృత - భాషా హృతదోషా తోషాంచిత శ్రీ కుక్కట - వేషా పొచ్చరిక॥

కాఁఁ హృల్లోలాజిన - చేలా మునిపాలా హలాయుధ శ్రీ కుక్కట - లీలా పొచ్చరిక॥²⁶

రెండవ పాటలో కలితంపు మేడలో లలిత తపంలో కులుకుచూ గౌరితో కలియ పొచ్చరిక. రాకాచంద్రుని రాకకిది వేళ కాబట్టి ఆలస్యం చెయ్యకుండా బరువైన రతుల గౌరితో కలవమని పొచ్చరిక చేసి ఆ యిందుముఖులు వెళ్ళి పోగా లోపలికి రాబోతున్న ఈశుని నగేంద్ర కన్య తల్లు మూయమని ఒక చెలిని పంపుతుంది. అప్పుడు ఈశ్వరుడు మానిని పార్వతీ దేవితో వాదులాడతాడు.

“బత్తులంగన నేజనన్ శివ - భర్త రమ్మని నీదు చెల్కత్తెలందగ బంచి మూసితె - కత్తెరంసు గవాటమున్ దత్తరంబున బల్గ వచ్చితి - తత్తుదంబురజనేత్రలన్ గుత్తగొంటివి కుక్కటేశ్వర - గుప్పమేటికి మాటికిన్

కుందు మానగ దల్చు దీయవె - కుందమా నరదావళీ నందమొందగ వేగమే వర-నంద నందన సేదరీ-చందుమాము గుటుమంటిన - చందుమానతి యియుర్మా యిందుశైర కత్యుట్టేశ్వరుయిందు వచ్చితిమెదుకో²⁷

ఈశ్వరి ఈశ్వరుని “వారణంబులు తప్పులున్ మగవారికిం బని లేపురా చారు భాస్యర కుక్కుటేశ - వి - చారమొందుకు పాందుకున్” అనుకుంటూ ముద్దు చేస్తే మన్మథ తొపం పోగొట్టుమని శివుడామెను తలుపు తియ్యమని కోరుతాడు. ఆమె చివరకు తలుపులు తీస్తుంది. ప్రేమతో శివుడు ఆమెను కొగిలించుకుంటాడు. ఏకాంత సేవా కీర్తనల విజజనలో ఇది మొదటి సంవాదంలోని వస్తువు.

ఇక రెండో సంవాదంలో ఈశ్వరుడు తలుపులు ఎందుకు మూసావని శివానిని అడుగుతాడు. దీన్ని మొత్తం శార్యూల మత్తేభ వృత్తాలలో రాశారు. ఆరంభంచడం “ఏమే ముద్దులగుమ్మ ఏమే గిరిజా! యేమే సరోజాననా యేమే నాన్నని తల్పు మూయదగునా యూరేయి హుంకారిణీ.....

స్వామీ యేమని యామినెందు చనితో - వాప్యోచి బాప్యోల్కై శ్రీమంతుడవు గాన చెల్లె కదరా శ్రీ కుక్కుటేశా భవా²⁸

సంప్రదాయ కుటుంబాలలో తూర్పు పశ్చిమ గోదారిజిల్లాల్లో ఉపయోగించే పదజాలంలో “యేమే” అనేది ఒకటి. అది ఆ ప్రాంతాల్లో అత్యుయతను సూచిస్తుంది.

తలుపు చాటున సంవాదాలు ఇళ్ళలో జరిగే సంభాషణలను గుర్తుకు తెస్తాయి. హ్యాదయం గమంగా మద్దిరాల కవిగారు వర్ణించేరు. మూడో సంవాదం కూడా తలుపుల రగ్గరే. మగువ ఈశ్వరుణ్ణి అనేక విధాలుగా అనుమానపు ప్రశ్నలు వేస్తే వాటిక్షీటక్ ఓపికతో సమాధానమిస్తాడు. చివరికి ఇన్ని విధాలుగా అడిగిన ప్రశ్నలకు సరిపడేటట్లుగా సమాధానం చెప్పాను కదా మనిద్దరం ఏకమై లోకాలను ట్రోచుదము - గారీ! రా! అంటూ పిలవగా ఆమె తలుపులు తీసింది. ఆ సతీపతులిద్దరూ ఏకమౌ తారప్పుడు.

ఈ సంగతి తెలిసిన గంగాదేవికి కోపం వస్తుంది. అప్పుడు గంగా గౌరి సంవాదం జరుగుతుంది. ఈ సంవాదం కందార్థం (అర్థచంద్రికలు)లో దర్శులతో ఛందోబద్ధంగా రాశారు. సవతులైన గంగా గౌరుల సంవాదంలో ఇంట అప్పాచెల్లెళ్ళు వాదించుకున్నట్టేనన్న భావన కలుగుతుంది. చివరికి మనలో మనకు పోరందుకు ఇద్దరం కలిసి ఆతనిని కొలుద్దామని సభ్యత కలుపుకుంటారు. వాదందరిని చూసిన ఒక ముగ్గాంగన కీర్తన పాదుతుంది. ఆ తర్వాత మంగళ పోరతులు, పూజా క్రమం, కీర్తన, ప్రణయ కలహాలతో కూడిన పద్యాలు, సవతుల కయ్యాలు, ఆ పీమ్ముట భజన కీర్తనలు ఏకాంత సేవావిలాస గేయప్రబంధంలో వరుసక్రమంలో ఉన్నాయి.

చివరి విభాగమైన భజన కీర్తనలు రాగతాళ నీర్దేశంతో రాశారు. ముఖారి, సావేరి, సారాష్టు, కేదారగౌళ, శంకరాభరణం, ఆనందబైరవి మొదలైన ప్రసిద్ధ రాగాలలో రాశారు. కొన్ని కీర్తనలకు అదితాళం నీర్దేశించారు. కొన్ని కీర్తనలకు తాళ నీర్దేశం లేదు.

కొన్ని కీర్తనలు భగవంతుని లీలలను ప్రకటిస్తే మరి కొన్ని కీర్తనలు తత్త్వాన్ని బోధిస్తాయి. సర్వం శివమయమనే సూక్తాన్ని ఈ కీర్తనలు నిరూపిస్తాయి. శివునికి కులతత్త్వ భేదంలేదు. అందరూ ఎక్కడ నుండి వస్తూరో అక్కడికి చేరుకుంటారు. పుట్టడం, గిట్టడం ఈ దేహానికి ఉంటాయి. ఆత్మకు మరణం లేదు. కాబట్టి ఆ శివుని పూజ చేయగారా! అని శివుని గురించి భజన పరంగా కొన్ని కీర్తనలు వెంకటరాయకవి తన పేరునే ముద్రగా చేసి రాశారు. భక్త కోటికి ఈ కీర్తనలు ఎంతో ఆనందాన్ని కలిగించేవిగా కనిపిస్తాయి. ఏకాంతసేవా విలాసంలో మద్దిరాల వెంకటరాయకవి రాసిన పద్ధతి ప్రకారంగా కాకుండా కొన్ని మార్పులలో ఒక వరుసను ఏర్పరుచుకొని ఆ పద్ధతిలో ఒక రచన తర్వాత మరొకటి పాడటం వెంకటరాయకవి గారి తర్వాతి కాలం నుండి సంప్రదాయంగా వస్తూంది. (మాడు అనుబంధం -) ఆ పరంపరలో పీరాపుర సంస్థానంలోని కొన్ని కుటుంబాలవారు శివుని దేవాలయంలో ఈ కీర్తనలు ఇప్పటికీ పాడుతున్నారు.

మద్దిరాల వెంకటరాయకవి పీరికాపుర సంస్థానంలో కుక్కటేశ్వరస్వామి, పుంకారిణీ దేవి, కుంతీ మాధవ స్వాములను అర్పించడానికి పాటలనే ఎన్నటికీ వాడిపేస చుసుమాలను తానుగా అర్పించి, అవే పాటలను ప్రతి పండుగకూ పాడే విధంగా అందించారు.

భక్తి పాండిత్యం, రసస్వార్థి ఉన్న ఇటువంటి వాజ్గుయాన్ని అందించి పిరాపుర సంస్థానానికి వియైన మకుటంలూ ప్రకాశించాడు వెంకటరాయకవి. ఈ విధమైన పద్ధతులున్న రచనలు మరెక్కడా కాన రాలేదు.

తుమరాడ సంగమేష్వర శాస్త్రి (1875 - 1932)

"నేను దేశమంతా తిరిగి వచ్చి అనేక మంది విద్యాంసుల సంగీతం విన్నాను. నాకు సంగీతం అంటే వెట్టి అని మీకు తెలుసుకడా వారందరూ మహా విద్యాంసులే, సందేహంలేదు. ఒక్కొక్కరిలో ఒక్కొక్క విశేషమైన ప్రతిభ వుంది తప్పకుండా, కానీ, వారవరూ నా హృదయాన్ని కరిగించలేక పోయారు పీరిలా. పీరి వాద్యాన్ని వినడంతోనే పీరిని నాగురువుగా గుర్తించాను."²⁹ అని విషాఖాపట్టి పాందిన మరోకవి రపీంద్రసాధ రాగూర్ చే సంభావితులైన వారు-వైషేషికాచార్యులు తుమరాడ సంగమేష్వర శాస్త్రిగారు.

ఒకప్పుడు రపీంద్రసాధ రాగూర్ పీరాపురం రాజువారి ఆహ్వానం మీద పిరాపురం వచ్చారు. ఆ సందర్భంలో తుమరాడ సంగమేష్వరశాస్త్రిగారి వీణాగాన సభ ఏర్పాటుయింది. రాజ దర్శారులో సంగమేష్వర శాస్త్రిగారితో బాటు సుసర్ల గంగాధర శాస్త్రి గారిని వేణువుకూ, గాత్రానికి మరొకరినీ ప్రక్క వాద్యాలుగా ఏర్పాటుచేశారు. శాస్త్రి గారానాడు హంసధని, కాంభోజి, కమాన్ రాగాలలో పీణ వాయించారు.

రపీంద్రసాధ రాగూర్ ఆనందపరవశులై అలాంటి విద్యాంసుని ఇదివరలో చూడలేదని మెచ్చుకున్నారు.

ఆరోజుల్లో రాజావారి ఆస్తాన విద్యాంసుని దగ్గర నుండి అరుగులలికే హనిదాకా రాజానుమతి లేనిదే అరంగుళం కూడా కాలు కదపడానికి వీలుండేది కాదు. అందువల్ల పిరాపురం రాజావారి అనుమతి తీసుకుని రాగూర్గారు తనతోబాటు శాస్త్రిగారిని శాంతినికేతన్ తీసుకుని వెళ్లారు. అక్కడ కొన్ని నెలలు అతిథిగా, మంచి స్నేహితునిగా శాస్త్రిగారిని ఆదరించారు. అంతేకాకుండా ఇద్దరు గాయకులను సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారికి విద్యార్థులుగా కూడా పిరాపురానికి పంపారు.

ఉత్తమ వైణికులుగా సంగీతలోకంలో ప్రసిద్ధి పొందిన సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారు 1873 అక్టోబరులో బోభీలి సమీపంలో పాలకొండ తాలూకా చిచివాడ అగ్రహంలో జనిగైంచారు. గున్నమ్మ, సౌమయ్యజులు శాస్త్రిగారి తల్లిదండ్రులు. వీరు వెలనాటి తెలుగు బ్రాహ్మణులు. శాస్త్రిగారు తన ఎనిమిదవ ఏట సంగీతాభ్యాసానికి బోభీలి వెళ్లారు. శాస్త్రిగారి అక్కయ్య భర్త నందిగానం వెంకన్నగారు శాస్త్రిగారికి సంగీత గురువు. మొదట నాలుగు సంవత్సరములు గాల్తం, ఆ పిమ్మట వీణా సాధన చేశారు.

గురుళిమ్ముల సంబంధం కేవలం గౌరవం, వాత్సల్యం చూపించి దానితో సరిపెట్టుకుంటే కుదరదు. ఆ గురువు తనంతటి వాట్టిగా తన శిమ్ముణ్ణి తయారు చెయ్యాలి. అలాగే ఈ శిమ్ముడు కూడా గురువును మించిన శిమ్ముడవ్వాలి. అలాంటి సందర్భం వీణాచార్య సంగమేశ్వరశాస్త్రికి, గురువైన నందిగానం వెంకన్నగారికి మధ్య ఉంది. సంగన్నగారు గురువుని మించిన శిమ్ముడు అయ్యాడు కూడా. సనాతన సంప్రదాయానువర్తి నందిగామ వెంకన్నగారు. తెల్లవారకుండా లేచి అనుష్ఠానం చేసి సహస్రగాయత్రీ చేసి వీణా మీద వెయ్యిస్తార్లు లెక్క తప్పుకుండా త్రిస్తాయి సాధకం చేసేవారు. అలాగే తన శిమ్ముణ్ణి కూడా సాధకం చెయ్యమనేవారు. తెల్లవారగట్ల కళ్ళమూతలు పడుతుంటే సంగమేశ్వరశాస్త్రిగారు సాధకం చెయ్యిలేదు పోయేవారు. దానికి ఉపాయం కనిపెట్టి “రోజూ పది చేగోడీలు వంద లక్కబ్బప్పున వాయించి ఒక్కాక్క చేగోడి తిను నీకు నిద్రరాదు అని సలహా ఇఱ్ఱారు. ఆ ఔన సాధన సాగుతూండేది. ఒకరోజు వెంకన్నగారికి ఆరోగ్యం బాగోలేక శిమ్ముణ్ణి సాధన చెయ్యమని వింటూ ఆ ప్రక్కనే శయనించారు. సంగన్నగారికి కొర్కిసేపటికే విసుగొచ్చి పదిచేగోడీలు పావుగంటలో తినేసేసి ముగించేశారు. గురువుగారు లేచి ఏమిరా వెయ్యి అయ్యాయా అనడిగారు. అయిందన్నాడు శిమ్ముడు. అరగంట కాకుండా అష్టడం ఏమిటని అనుమానం వచ్చి, ఏదీ మళ్ళీ వాయించు నేను లక్కపెడతాను అన్నారు గురువుగారు. వెంటనే సంగన్నగారు గురువుగారు లెక్కపెట్టేనంత వేగంగా వెయ్యమారులు త్రిస్తాయి వాయించేశారు. గురువు వెంకన్నగారు ఆశ్చర్యపోవడం తప్ప మరేం చెయ్యలేకపోయారు. అంటే వారి అనుబంధం సాధన చెయ్యడంలో కూడా సమష్టిగా ఉండేది. సంగన్నగారి సాధనాఢ్య గురువునే మెప్పించిన దీక్క

“సరిగమ పదనిస - సనిదప మగరిస” అనే మొదటి స్వరాన్ని మంద్ర మధ్య తారా స్కాయముల్లో దురితకాలంలో వాయించేవారు. వెయ్యమారులు వాయించడానికి గంటన్నర కాలం పడుతుంది. ఆ

విధంగా వెయ్యి పర్యాయాలు వాయించడం అంటే అందరికీ సాధ్యం కాదు.

అలాంటి వైణికుడి వీణాగానాన్ని విని “పండిత పరవస్తు రంగయ్యగారు ఆనందించి, విశాఖ పట్టణంలోని గోనేవారి సంస్కారంలో సంగీతసభ ఏర్పాటు చేశారు”³⁰

గోనేవారి సంస్కారంలో శాస్త్రగారికి గొప్ప గౌరవం లభించింది. అనేక బహుమతులు కూడా పొందారు. తర్వాత 1899లో కళింకోటు జమీందారులు తమ ఆస్తోన వైణికునిగా శాస్త్రగారిని నియమించు కున్నారు.

కళింకోటు జమీందారులతో కలిసి తరుచుగా శాస్త్రగారు మద్రాసు వెళతూండేవారు. అందువల్ల అక్కడ అనేకమంది విద్యాంసులతో పరిచయం కలిగింది. తచ్చారి సింగరాచార్యులు, తంజావూరి కష్టభావతార్ మొదలైన విద్యాంసుల సమక్షంలో వీణ వాయించి, తన్నయులను చేసి “తోడా”ను (ముంబేతి కంకణం) బహుమతిగా పొందారు.

ఆ విధంగా దక్కిణాపథమంతా సంగమేశ్వర శాస్త్రగారి ప్రతిభ వ్యాపించింది. తర్వాత దివాన్ మొక్కపాటి సుబ్బాయుడుగారు శాస్త్రగారిని పిరాపురానికి ఆప్యానించారు. ఆయన్ని పీరికాపురాస్తాన వైణికునిగా నియమించారు. “తెల్లని మల్లు పంచే, పక్కజేబు లాల్చి అరచేతి వెడల్పు జరీ కండువా, పాదుపొలు ధరించే పాదరక్షలు, వెండి తొడిగెల పొన్నకర్ల, ముఖం మీద గంధం ధరించి గంభీరంగా నిండుగా ఉండే శాస్త్రగారు నిగర్చి. పీరంటే పీరికాపుర జనులకు గౌరవం, భక్తి ఉండేవి. నిరంకు శప్వత్తి గలవారు, రసికులైన వారు వచ్చి సత్కరించాలే గాని తనకు తానుగా సంగమేశ్వరశాస్త్రగారు ఎక్కుడికీ పోలేదు. ఎందరో భాగ్యవంతులు శాస్త్రగారింటికి పోయి, వారి వీణాగానాన్ని విని వారికి సత్కారం చేసేవారు.

సంగమేశ్వర శాస్త్రగారికి అనేక సభల్లో బరోడా, దర్జాంగ మహారాజుల నుంచి పొందిన సన్మానాలు, బహుమతులు ఎన్నో ఉన్నాయి. నిరాడంబరులు, నిరంకుశులూ అయిన శాస్త్రగారి మీద ఈ ఆభరణాలు, సన్మానాలు ఎటువంటి ప్రభావాన్ని చూపలేకపోయాయి. రాజులిచ్చిన కాశీరు శాలువలు, ఆభరణాలు అనేకం సూర్యరథిని కూడా చూడలేదు. “మహారాజులిచ్చిన వాటిని తమరు సభలకు వెళ్లేటప్పుడు ఎందుకు ధరించరు” అని ఆకొండి రాజురావు గారు శాస్త్రగారిని ప్రశ్నించినప్పుడు దానికి బదులు ఇలా చెప్పారు. “ఖాబూ! అవన్నీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరుని సాముగైలు. నేను ఉపయోగించారు. మొక్కుబడి సాముగైలు వాడుకోవచ్చునా! అని మందహసం చేసేవారు. శాస్త్రగారు సంగీత ప్రపంచంలో కీర్తిధనాన్నే ఆర్థించారు కానీ ధన సంపద ఆశించలేదు. త్యాగరాజుదుల వలే సరస్వతి ఉపాసనతో జీవన్నుక్కలైన మహావైణికుడు.

రపీంద్రనాథ్ రాగూర్గారితో శాంతినికేతన్ వచ్చి వచ్చిన తర్వాత శాస్త్రగారి సన్నిహితులు

ఆకొండి రాజురావుగారు శాస్త్రిగారిని అక్కడి విశేషాలు చెప్పమని అడిగినప్పుడు శాస్త్రిగారు ఎంతో ఆనందపడి ఇలా చెప్పారు.

“నా కృష్ణ పలితం విశ్వ విభ్యాత కవీంద్రుడు విని ఆనందించే కదా! నేను వీణ వాయిస్తున్నప్పుడా నంగాత్రుధారలు ప్రవహించేనే, నాకంతకు మించి సన్మానమేమి కావలయును” అంటూ “వీణాచార్య” అనే ఆక్షర లిఖితమైన మూడు తులాల విలువ గల విశ్వకవి సంతకంతో ఉన్న స్వరూపాలకాన్ని చూపించారు.¹¹

పీరాపురం రాజువారికి సంగీత కళాభిమానం ఉన్నది కానీ ప్రవేశం, అందునా వీణలో అంతంత మాత్రమే అవడం చేత మహావైషణీకుడు తన సంస్కారంలో ఉన్నట్లు ఎన్నడూ ఆలోచించలేదు. అదిగాక రాజులు ఒకరికన్న ఒకరు గొప్ప విభ్యాంసులను ప్రత్యేకంగా పిలిపించి గౌరవించి సన్మానించేవారు. ఆ నేపథ్యంలో ఘైసూరు రాజుస్తాన వైషణీకులు వీణ శేషమ్మా ఒకసారి పిరాపురానికి రాజువారి ఆహ్వానం మేరకు వచ్చారు. వీణ శేషమ్మాగారిని వీణ వాయించమని రాజువారు అడిగారు. దానికి శేషమ్మాగారు సంగమేశ్వరశాస్త్రి గారిని చూసి “మీ దగ్గర ఇటువంటి వైషణీకులుండగా మేము వచ్చి ఇక్కడ వీణ వాయించడం సాహసమే అవుతుంది” అని అన్నారు. గొప్ప గొప్ప విభ్యాంసుల పొగడ్తలందిన వీణాచార్యులు శాస్త్రిగారిని 1926వ సంవత్సరములో బర్యాన్ రాణిగారు బంగారు హరాన్నిచ్చి సన్మానించారు.

తుమరాడవారు లలితాదేవి ఉపాసకులు. ప్రతి శుక్రవారం పూజ చేసి వీనులవిందుగా వీణ వాయించేవారు. వీణను ‘అమ్మ’ అని పిలిచేవారు. మరణకాల మాసమ్మమవతోందని ముందే గ్రహించిన శాస్త్రగారు ఓపిక తెచ్చుకుని, వీణను తీసి కోనడాపేరి ఉన్నంతవరకూ ఆనందబైరవి రాగాన్ని వాయించేరు.

సంగమేశ్వరశాస్త్రిగారి వీణావాద్యం విన్న పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారువాగారు

“స్వజనులనే రీతి పరిపాలన మొనర్చు

నాసింతు నెవ్వాని నాచరింతు

నాదాయమున నెంత యర్థులకిచ్చేద

వెదెటు చేసిన భృత్యు నెద గణింతు

నవని పాలనేది యార్థించి నాడవు

కవిత గానంబు నేకరణి విందు

వెట్లుగా ప్యథుసెఖ్య మీక్కింపగానుంటి

నాత్మ సంస్తుతులకే మందునయ్య

సరిగదని సగమ పనిని సరిగ గిరిమ
మరి మరిగ పాపని నిగని సరి సరియును
వీణకాని 'మా' వెన్న 'నీ' వీణ వరుస
మీద 'నీ' వెన్న 'మా' సూర్యమేదినీశ !

పై సీసపద్యంలోని ఎనిమిది ప్రశ్నలకు ఎత్తుగీతలో వీణస్వర విన్యాసంతో సమాధానాలు చెప్పారు.
ఓ మహారాజా! ఈ వీణ వరుస మీద ఆరోహణావరోహణ క్రమంలో 'మా వెన్ననీ' అంటోంది.
కానీ నీ వెన్న మా (మా అంటే లక్ష్మీ) నీ వెన్న లక్ష్మీ గాని, లక్ష్మీ వెన్న నీపు కావనుట - పద్యార్థం".
"అడవి బాపిరాజగారు ఒకసారి పిలాపురంలో సంగమేశ్వరశాస్త్రి వీణాగానాన్ని విన్నారు. విన్న రాజుగారు వాద్య విధానం మీద ఈ విధంగా ఒక గీతిక రాసారు.

పలికిస్తివయ్య నీ బంగారు వీణా
మీటిస్తివా వెలుగు మేళవించిన తంత్రి !
పండు పరువపు పనన పరమ పరిమళ మూర్తి
లలితాచ్ఛరదన శిల్ప ప్రసాదిత రూపి - పలికిస్తి !!

ఓంకార కలశమ్ము రుంకార కకుభమ్ము
సామ గీతా పూర్ణ శాంత కుంభిఫలము
ఉపనిషద్రాగతా నోపేత తతపంక్తి - పలికిస్తి"³²

స్వరీయ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహంగారు ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ 11వ వార్షికోత్సవ అధ్యక్షపొన్యాసంలో పిలాపుర రాజ దర్శారును వర్ణిస్తూ "స్తంబోపరివికటంబుల నుండి "రామా" యునుటకు బదులు "రీమా" యనిన దీసభయందే అని శాస్త్రిగారి గురించి చెప్పారు.

"గానరసాంబుధి లోబడి మానుగ నీవంగలేక మగ్గుడవగుచో వీణయును నావ చేకాని. పూని తరించితి గదన్న బుధసంగన్నా!" యని సంగమేశ్వరుని సత్యవోలు సుందరకవి స్తుతించారు. ఇంతటి ప్రజ్ఞావంతులైన సంగమేశ్వరునికి సంగీత నేర్చుకోడం గురించి, వాద్యల గురించి ప్రత్యేకమైన అఖిప్రాయాలున్నాయి.

ఒకానోక సందర్భంలో సంగమేశ్వరునితో ఆకొండి రాజురావుగారు ఇష్టగోష్టి జరిపారు. ఆ సంభాషణ ఇక్కడ యథాతథంగా గ్రహించడం జరిగింది.

ప్రశ్న : ఆర్య! మీరు వాయులీనం, వీణ రెండు జంత వాద్యలను స్వాధీనం చేసుకుని

అద్యతంగా వాయిస్తారు కదా! ఏది విశిష్టమైనది? ఏది వాయించడంలో సులభమైంది.

జవాబు : నాయనా! కర్ణాటక సంగీతమనే కాదు ఏ సంగీతమునకైననూ వీణ సంపూర్ణము - జీవనాదముగల జంధుము. గాత్రమును అనుసరించగల ఉత్తమ సాధనము. కృతులలోని సాహిత్యమును ఆక్షరశః పలికించగల అవకాశము ఉండుటేగాక దశవిధగమకములు రమ్యముగా ప్రతి పక్షముగా నాదపూరితముగా, సుమధురముగా నుండు రీతి వీణకే చెల్లినది.

ప్రశ్న : అయితే వాయులీనాన్ని గురించి మీ అభిప్రాయాన్ని వినగోరుతున్నాను. వయోలిన్ నాదం పెద్దది కదా!

జవాబు : వయోలిన్ నాదము పెద్దది అనుట వాస్తవమే. వీణా నాదములోని రుచి అందము వేరు, నాదమువేరు, ధ్వనివేరు అనే సంగతి నీకు తెలియును కదా! తిరుకోర్కెడికావలి కృష్ణమ్యుర్, గోవిందప్రామి పిష్టై వంటి సమర్థులు వాయులీనమును ఆదర్శవంతముగా వాయించున్నారు. వాయులీనమును చేపట్టిన వారి సంఖ్య వైఛికుల సంఖ్య కంటే ఎక్కువే! అయితే వీణను సాధించుట సులభతరము కాదు. మెట్లున్నవి కదా వారం సులభమని అనుకోనరాదు. వీణ గోముళ వ్యాఘ్రము వంటిది. ప్రవేశము సులభవేంకాని పోను పోను అందములు వట్టించుటలో కష్టములు గోచరించుచుండును. వాయులీనమునకు ప్రవేశము కష్టమనిపించును. సాధనలో పోగా పోగా సులభమగును. వీణావాదన్ కత్తి మీద సాములాంటిది. కాయ కష్టము కూడా ఎక్కువ. డంబుల్ని కసరత్తు వంటిది³³ అన్నారు.

ఇక సంగీతం నేర్చుకోడం విషయంలో సంగీత విద్య ఫూర్జజన్మ సుకృతం ఉన్న వారికి వింటేనే వస్తుంది. అలా రాని నాడు చెప్పి ప్రయోజనం లేదు అంటారు. అందుకోసమే తన కుమారునికి ఏ సంగీతమూ చెప్పలేదంటారు.

ఉత్తర దశ్శీణా పథమంతా మహావీణాచార్యునిగా పేరొందిన శాస్త్రిగారికి తనంతటి జిమ్ములుగానీ వారసులుగాని ప్రత్యక్షంగా లేరని చెప్పవచ్చు. అయితే మండా సోదరులు కృష్ణమూర్తి ప్రకాశంగార్లు, మాత్రం ఏరో కొలదిగా నేర్చుకొని తర్వాత స్వయంకృష్టితో పారాలు చెప్పుకునేవారు. సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారు కళింకటలో ఉన్నప్పుడు ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడుగారి అన్నగారు వెంకట కృష్ణమ్యగారు, శాస్త్రిగారి దగ్గరకు వచ్చి కొన్ని సంగీత విషయాలు తెలుసుకొనేవారు. తర్వాత శాస్త్రిగారు పీరాపురంలో పీరపండినప్పుడు వెంకట కృష్ణమ్య, నాయుడు గార్లు ఆయన దగ్గరకు వస్తూండేవారు. వచ్చినప్పుడు మాత్రం ఎక్కువ కాలం సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారి దగ్గర గడిపేవారు.

తుమరాడ సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారి వీణాగానంలోనీ విశేషం వీణ మీటుతున్నప్పుడు మీటు జ్ఞమే వినబడేదిగారు. నాదం మాత్రం ఎంతో సేపు సాగేది. తానం వాయిస్తే ఎంత కోలాహలమో?

గమకం ఆయన ప్రత్యేకత. నాదానికి జీవం పోసేవారు. ఒకేసారి రెండుతీగల మీద, మూడు తీగల మీద వాయిస్తూ ఇంగీమ టూయిస్లూ బ్యాండు మట్టు జానపద గేయాలూ ఎంతో సున్నితంగా వాయించేవారు. నాగబంధ స్వర సంచారమనే ఒక విచిత్ర వీణా వాదనా సంప్రదాయాన్ని సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారు వాయించేవారు. ఆతరువాత ఈ సంప్రదాయ పద్ధతి ఎవరికీ తెలియరాలేదు. హిందుస్త్రీనీ రాగాలు వీణ మీద వాయించేటప్పుడు గవయాలు ఎంతో మెఘ్యకునేవారు. శాస్త్రిగారు వీణలో పలికించని భావం, రసం మరోచోట లేదు. వీణ, గాత్రం రెండూ సమానంగా ప్రదర్శించగలిగే సామర్థ్యం గలవారు.

“వీణ శరీరంగానూ వీణా తంత్రులు హృదయ తంత్రులుగానూ వీణా వార్యం హృదయగానం గానూ, వార్యకారుడు భగవంతుడుగానూ భావించిన రషీంద్రసాఫీకి ఈ లక్ష్మణాలన్నీ సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారి లో సృష్టమడ్డాయి.”³⁴

“శాంతినికేతన్ సంగీత శిక్షణలో మన వీణను - సరస్వతీ వీణను మొట్టమొదటి సారిగా ప్రవేశపెట్టి సరైన పద్ధతిలో వీణ నేర్చిన గురువు శాస్త్రిగారే. ఈ వీణే సింహాతలకు బదులు హంసతల అమర్యబడి మరొక పేరుతో ఈనాటికీ వ్యాప్తిలో ఉంది.”³⁵

సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారు ధన్యాసిరాగంలో ఆదితాళంలో “గణనాయకం” కీర్తన రాసారు. ఆ కీర్తన మాత్రమే లభ్యమైంది.

కల్యాణిరాగంలో ఆదితాళంలో “గణనాయకం” కీర్తన రాసారు. ఆ కీర్తన మాత్రమే లభ్యమైంది.

“గణనాయకం - శుభదాయకం

గౌరీ కుమారం - భజేహం

గజవరానవం - శుభలాంఛనం

అజాది సురనుతం - భజేహం

చరణం : దాసమాన సరసవేషం - పరమేశ్వరం పావనకరం

పరమ సుఖం - మమదేహి పరమితి

దాసరామ హృదయ సంగమేశ్వరం

దయామయమనవరత మాదరం”.

“దాసు శ్రీరాములు గారు రాసిన సంగీత రచనలలో కొన్నిటికి శాస్త్రిగారు సహగేయకారులై స్వరవరుసలను కూర్చుతూండినట్లు ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడు గారు చెప్పారు.

దాసలి లక్ష్మణ సెష్టము (కాలం వివరాలు తెలియను)

పిరాపురంలో సాహిత్య చక్రవర్తి డాక్టర్ రావు వెంకట కుమార మహేపతి సూర్యారావు (1885 - 1964) గారి కాలంలో దాసరి లక్ష్మణ స్వామిగారు పునక పర్యవేక్షకులుగా ఉండేవారు. “అచట పుట్టిన చిగురుక్కమైన చేప” అన్నట్లు పీరికాపుర ఆస్తాన కవి అయ్యారు. ఈయన “భక్తజన మనోరంజన” అనే కీర్తనల సంపుటిని రాశారు. 1919 లో పిరాపురం విద్యుత్తున మనోరంజన ముద్రాక్రషాలలో ఈ సంపుటిని ప్రచురించారు.

రాజు గంగాధర రామారావుగారి పరవ రాణి శ్రీమతి రాణి భావయాంబగారికి ఈ గ్రంథాన్ని అంకితమిచ్చారు. తుమరాడుసంగమేశ్వర శాస్త్రిగారు భక్తజన మనోరంజనంలో ఉన్న భగవత్ప్రార్థనలకు రాగతొళాలను నిర్దేశించారు. బిలహారి, బేహోగి, జింగ్లా, హిందూస్తానీ శైరవి, ఫిల్యూ శ్రీరాగం, మాండు హిందూస్తానీ కాపీరాగాలను ఈ కీర్తనలకు నిర్ణయించారు.

ప్రతి కీర్తన లలితమైన కవి హృదయాన్ని స్వప్తపురుస్తూ ఆర్థించి తెలుపుతుంది. ఇందులో మొత్తం 40 కీర్తనలున్నాయి. కొన్ని స్వరపరచినట్లు ప్రచురించారు. ఈ రచనలు అలభ్యం.

మహాంద్రవాడ బాపన్న శాస్త్రి (1904 - వివరం తెలియదు)

తూర్పు గోదావరి జిల్లా యింజర గ్రామంలో 1904 లో జన్మించిన బాపన్న శాస్త్రి తల్లిదండ్రులు - సూర్యమాంబ, కామయార్యులు. కామయార్యుడు సంగీతంలో ప్రవేశం ఉన్నవారు. అధ్యాత్మ రామయుణి కీర్తనలు పాడుతుండేవారు. శాస్త్రికి పసితనం నుండి సంగీతం అంటే ఎంతో అభిమానం ఉండేది. ఆసక్తితో పిరాపుర ఆస్తాన సంగీత విద్యాంసులైన బ్రహ్మాతీ రేసిచ్చ జగన్నాథ శాస్త్రి గారిని ఆశ్రయించి కొంతకాలం సంగీతాభ్యసం చేసాడు. కొంతకాలం దుడ్చు సీతారామ్య శాస్త్రిగారి దగ్గర శిష్యరికం చేసి, వారి శిష్యుల్లో ముఖ్యదయ్యాడు.

ఆ తర్వాత శ్రీమాన్ శృంగారం అలహా సింగరాచార్యుల దగ్గర సంగీతం నేర్చుకున్నారు. నిరంతర దీక్షతో సాధన చేస్తూ ఆంధ్రదేశంలో కూడా సంగీత సభల్లో ఎన్నో బహుమానాలను పాందారు. దక్కిణదేశంలో కూడా సంగీత సభల్లో పాడుతూ అందరి ఆదరాభిమానాలను పాందాడు. “1934లో కొలంబియా వారు బాపన్న శాస్త్రి పాటలను కొన్ని రికార్డు చేసారు.”³⁵ 1936లో “ఆకాశవాణి, మద్రాసు కేంద్రంలో పాడటానికి అవకాశం లభించింది. ఆ తర్వాత విజయవాడ కేంద్రంలో బాపన్న శాస్త్రి పాటలు రికార్డు చేసారు.” సంగీత సభల్లో పాడటం ఆరంభించిన మహాంద్రవాడ బాపన్న శాస్త్రి 1943వ సంవత్సరం నుండి యింజరలో త్యాగరాజస్వామి అరాధనోత్సవాలు నిర్వహిస్తూ సంగీత కళామల్లికి సేవలు చెయస్తుడం ప్రారంభించాడు. సంగీత శాస్త్రసంప్రదాయ రీతులన్నీ ఇనుమడింప జేసుకున్న

బాపన్న శాస్త్రి హరిహరులను దృష్టిలో పెట్టుచుని ఈశ్వరుని మీద, రాముని మీద, గోపాలుని మీద రచనలు చేసాడు. బాపన్న శాస్త్రి శ్రేలో వీణ కుప్పుయ్యర్, పట్టం సుబ్రహ్మణ్యయ్యర్ మొటలైన వారిని అనుసరించి నట్లు కనబడుతుంది.

ఈయన కృతులు, తానవర్ణాలు, జావళులు రాసి స్వయంగా పాడి సర్పుతిని అలంకరించిన ధన్యదు.

పీరికాపుర సంస్కారంలో ఆస్తాన విద్యాంసుని శిష్యుడైన బాపన్న శాస్త్రి 1936 ప్రాంతంలోనే రచనలు చేసారు. ఆ రచనలు అచ్చువేయడం మాత్రం 1964 లో జరిగింది. 1936 ప్రాంతంలో సంస్కారాలు ప్రభుత్వ విలీనం కాలేదు. ఈ రచయిత పీరిపుర సంస్కార ప్రాంతియుడు. అందువల్ల ఈయన రాసిన హరిహర కృతి మంజరిని నా పరిశోధనలో చేర్చాను.

హరిహర కృతిమంజరి :- బాపన్న శాస్త్రి రాసిన కొన్నింటిని మాత్రమే “హరిహర కృతిమంజరి” అన్న పేరుతో మొదటి భాగంగా ముద్రించారు. ఈ ముద్రణకు “యానం గ్రామంలో అడైగైనిప్రైస్టర్ అండ్ జడ్డి, గాన కళారసికశేఖరులు, లలిత కళాపోషణ నిరతులు అయిన శ్రీరామలింగము (బార్ - ఎట్ - లా) ఆర్టిక సహాయం చేశారు.”³⁶

బాపన్న శాస్త్రిగారు మొత్తం నూట యాబైకృతులు రాశారు. అందులో 50కృతులు, 10వర్ణాలు, 10జావళులు మాత్రమే ఈ గ్రంథంలో ఉన్నాయి. అవి ఏమే రాగాలలో రాపార్ ఆయా రాగాల స్వరూపాలను తెలియజేయడానికి 30 తాన వర్ణాలను రాశారు. హరిహర కృతిమంజరి’ కృతికి ఉపోద్యాతం రాసిన కళాసేవకుడు యల్లాప్రగడ వేంకట నారాయణ శర్మగారు ఈ గ్రంథంలోని తత్త్వాన్ని, లక్షణాల్ని పరిశీలించి వ్యక్తం చేసిన అభిప్రాయాలిచి.

“పూర్వకాలపు అపురూప రాగాల్లో కాకుండ ప్రస్తుత కాలంలో జనవ్యవహారంలో ఉండే రాగాలు ప్రసిద్ధిపొందినవి, చ్ఛీరాగాలు, నయరాగాలు, రాగాంగ ఉపాంగ, భాషాంగ, క్రియాంగ రాగాలలో ఈ గ్రంథంలోని కృతులను కూర్చారు. అదే విధంగా ఆదిరూపక, చాపు, జంపె, ఖండగతి మొదలైన తాళాలలో సమావిష్ట, అతీత, అనాగత విశేషాలతో గూడి తాళగ్రహారీతుల్ని ఈ గ్రంథంలో ప్రదర్శించారు.”³⁷ ఆయా రాగ సంచార రూపాలను ప్రదర్శించారు. ఆర్థి, భక్తి తత్త్వం వీరి రచనల్లో కనిపిస్తుంది. హరిహరులను దృష్టిలో పెట్టుకొని ఈశ్వరునిమీద, రాముని మీద, గోపాలునిమీద రచనలు చేసారు. హరిహరకృతిమంజరిలో రచయిత స్వయంగా కృతులను స్వరపరచి, స్వరసహితంగా ముద్రించారు. జావళులను మాత్రం స్వరపరచలేదు. కేవలం రాగ, తాళాలను నీర్దేశించారు.

ఈ పుస్తకంలోని మొట్టమొదటి కృతి ఉదయరవిచంద్రిక రాగం - ఆదితాళంలో వినాయక స్తుతి.

రాగం ఎన్నప మేళకర్త రాగజన్మమౌ, దాని ఆర్థిపూణ అవర్తిపూణలు కూడా కృతికి ముందుగానే

రాసారు. ఉదయరవిచంద్రిక రాగం 22వ మేళకర్త ఖరపార ప్రియరాగ జన్మం.

పల్లవి : గణపతి నిను సేవించదలచితి, సద్గుణములిచ్చు సద్గురుడు నీవే గావా!

అనుపల్లవి : ఫణిపోరథరా హరసతీ తనయా గణనాయక నా వందన మందుకో!

చరణం : కరిశిరథరుడా, ధరనర పాలుడ

కరమున మోదకములు గలవాడా

గిరిరాజ సుతా, తనయ నమోనమో

పరిపాలక బాపనకవి సన్మతా!

ఇందులో హరసతీ తనయా, కరిశిర ధరుడు ఇటువంటి పదాలను ఎవరూ సంగీత రచనలలో అంతగా ఉపయోగించలేదు. కొత్తగా అనిపించినా సుకుమారంగా ఉన్నాయి. ఇందులో “బాపనకవి” అనేది రచయిత ముద్ర. ఆ తర్వాతి రచనమూయామాఛవగౌభరాగం. ఆదితాళంలో సరస్వతి స్తుతి-

బాపన కవిని పోషిస్తున్న ఓ వీణా ధారిణీ నాద రూపిణీ ధాతరణీ! ఆటపాటలతో సాటితి నిను నేచాటునేల నీ బాట జూపించు నీతో సమానమైన వారు ఈ జగాన ఎవరూ లేరు అని సరస్వతిని స్తుతిస్తారు.

ఇక హారిపార కృతి మంజరిలోని మూడవ కృతి కళ్యాణిరాగం ఖండగతిలో ఉంది. బాలాత్రిపుర సుందరి మీద రాసిన రచన

పల్లవి : “అమ్మ పరదేవమ్మ నిస్నే నమ్మితి నమ్మ

ఇమ్మహిలో నీవమ్మ, నన్ను బోవవమ్మ - అమ్మ

అనుపల్లవి : శ్యామలాంబా నీ సేవ జేసితి నమ్మ. సేమ శేఖరుని రాణి - పరమ పావని అమ్మ॥

అమ్మ

చరణం : ఆదిశక్తివి నీవే పాతకములను బాపు నీదు మహిమే జగము ఓ త్రిపుర సుందరి

మోద హృదయ రాకేందు వదన అంబవందనమే నీకు బాపన కవినుత ॥38

మొదటి రెండు మూడు కృతులు వినాయకుడు సరస్వతి త్రిపురసుందరుల మీద రాసినవి. ఇందులో స్తుతించడం వస్తువు. సులభమైన రచనలు. ఆ తర్వాత ఆటపాటల మేటి, అధిదేవత అయిన సరస్వతి దేవిని సరస్వతి రాగంలో (27వ కృతి) స్తుతిస్తాడు.

పల్లవి : సరస్వతి నమో నమో అంబ, స్కృంచితినిను సదయ హృదయ

అనుపల్లవి : సరగున నా హృదయారవిందములు విరియ జేసి పాలింపుము తల్లి!

చరణము : ఆటపాటలకు ఆది దేవతవు సాటిలేరు నీ తోటి భువిలోన

బాట జూపవా ఏటి సందియము చాటు చుంటి నిను బాపన కవినుత ॥39

నమో నమో! అంబా! అని నిన్నెప్పుడు స్మృతిస్తుంటాను. నాకైష్ట్రైన సంగీతానికి నాట్యానికి ఆది దైవానివి నువ్వు! నీతో సమానమైన దేవతలు జగాన లేరు. ఎందుకమ్మా సందేహస్తాను. నీగురించి నేనెప్పుడు సాధన చేస్తూ ప్రచారం చేస్తూంటాను. అజ్ఞానం అనే చీకటితో కప్పబడి మూసుకుపోయి ఉన్న నా హృదయారవిందాలను నీ దయ అనే వెలుగుతో తెరిపించి వెలుగు నింపవమ్మా! జ్ఞానం ప్రసాదించు తల్లి! అని వేడుకొంటాడు.

ఇక మిగిలినవి రాముని పరంగా, గోపాలుని పరంగా రాసినవి. తాను జీవితంలో అనుభవించిన పరిస్థితి ఒక కృతిలో వెలిబుచ్చారు రచయిత.

6వ కృతి - హంసధ్వని రాగం - ఆది తాళంలో రాముని ద్వానం చేస్తూ “లోకాధార పరాత్మరా! నీకేల దయరాదురా నామై - భవరోగములకు గుర్తించిని నే బ్రోవరావా ఓ దేవ గావవా!” అంటూ దేవతలకు అసురుల వల్ల కష్టాలు, బాధలు, కలిగితే వారినందరినీ రక్షించావు. అహల్య “రామ రామ” అని వేడుకుంటే రూపాస్నిచ్చావు. అమరులను దయ జూచిన నువ్వు నన్ను రక్షింప లేవా రామా! రామ భజన కన్న కలద భువిలో పామరులకు భవబాధల బాపగ” అంటూ తన బాధ నివారించమని వేడుకుంటారు.

రచయిత ఒకప్పుడు బాగా బ్రుతికి చెడిపోయిన వాడుగా ఈ కృతిలో రాముణ్ణై ప్రార్థిస్తూ విన్న వించుకుంటాడు.

9వ కృతి : సురటీరాగం - రూపకతాళంలో

పల్లవి : బలము కులము కలిగి యిలలో బ్రుతికి నిన్ను మరచితి రామా!

అనుపల్లవి : కలుగు భాగ్యములలో గడుపు గడుపుటాయే నను బ్రోవరా!

చరణం : వలపుతోను పాలతులపై, సలిపి మనసు నిను విడచితి

తెలుపుమిక నాగతికి తోవ అలుగకు బాపన కవినుత

మంచి కులం, భాగ్యం, కలిగి బ్రుతికి చేయరాని పని చేసినట్లు రచయితఈ కృతిలో చెప్పుకున్నారు.

16వ కృతిలో ఆర్తిగా పిలుస్తారు. శుభసంతు వరాళిలో - “నీ పాదములే నిజంగానమ్మాను కాపాడరా వేణు గోపాలా! ఆపదలన్నీ పోగాట్టి ఆదరించవయ్యా: కలిమాయ కనుక్కోలేక చల చిత్తుడనయ్యాను. వలదు నామై అలుక చలము సేయక నన్ను బాపవయ్య వేవా! అని వేడుకుంటారు.

శుభ పంతువరాళి రాగానికి ఏమేమి స్వరాలు వస్తాయో రచయిత సృష్టింగా రాశారు. మిగిలిన ఏ రాగానికి ఈ విధంగా ఇవ్వయేదు. షడ్జపంచమాలు కాక పుద్జరిషబం, సాధారణ గాంధారం, ప్రతిమద్యమం, పుద్జ దైవతం, కాకలి నిషారం ఇవి శుభ పంతువరాళి రాగంలో వచ్చే స్వరాలు. ఇది సంపూర్ణ రాగం, 45వ మేళకర్త రాగం.

ఈపుని మీద మూడు కృతులు రాశారు. శుభవంతు వరాళి, ఉదయ రవిచంద్రిక, సింఘురామ క్రియారాగాలలో ఈ కృతులున్నాయి. సింఘురామ క్రియరాగం, మాయామాళవగౌళవరాగ జన్మం. ఈ మూడు రాగాలు దీనంగా ఆర్థిగా బాధగా నివేదించుకొనేందుకు సరైన రాగాలు. ఆర్థిని ఈ రాగాలలో ప్రకటించడానికి వీలు ఎక్కువగా ఉంటుంది.

ఇక ఆధ్యాత్మిక చింతనతో రాసిన కృతులు మనోహరమైన భావాన్ని వ్యక్తికరిస్తున్నాయి. రచయిత భూహాలను వ్యక్తికరించేటప్పుడు ఏ రాగానికి ఏ భావం సరిపోతుందో తగు జాగ్రత్త తీసుకున్నట్టుగా ఈ కృతులలో సృష్టిపడుతుంది.

22వ కృతి శ్రీరంజని రాగం రూపక తాళంలో

పల్లవి : తనువు గడుపు సాధనము తన దేయనబోకే మనస

అనుపల్లవి : తనవాడని దలచి పారిని యనవే వేమారు మనస

1 చరణము : స్థిరము లేని యూ కాయము, పెరుగునా సిరులున్నవనిన

కరములోగ్గి శ్రీరాముని - కరుణ గోరవే మనసా

2 చరణము : రూపవంతుడైన యూ - శ్రీపతి చరణంబు పట్టి

నా పాపము బాపమనవె - బాపవ కవి నుతుని మనసా⁴⁰

"జీవనం చెయ్యడానికి ఈ శరీరం ఒక సాధనంగా మాత్రమే ఉపయోగపడుతుంది. కానీ ఇదే శాశ్వతం అనుకుంటున్నావా మనసా! అస్తిరమైన ఈ శరీరం ఎన్ని సంపదలు, భోగభాగ్యాలున్న పెరుగుతుందని ఆశించు. చేతులు మోడ్చు శ్రీరాముని కరుణ అడగ్నే - అందమైన రూపం కలవాడైన ఆ శ్రీమహావిష్ణువుని "నే చేసిన పాపాలన్నీ పోగట్టు స్వామీ" అని వేడుకోవే ఓ మనసా!" అంటూ భక్తితో, జ్ఞానంతో ఆర్థిస్తాడు.

మరో కృతి 29వది భూపాలరాగం - ఆదితాళంలో

"సంసారమనెడి సాగరము దాటు సందేహము దీర్ఘవయ్య రామా"⁴¹

ఈ కీర్తనలో "రోజులు గడవడానికి భార్య పిల్లలతో ధనవంతుల ఇళ్ళ చేరి శరీరాన్ని నడిపిస్తున్నాను. చేయకూడని పనులు చేసి కడుపు నింపుకున్నాను. ఇంక నన్ను హింస పెట్టకయ్యా ఓ

రామా! కొంచెం కూడా నాటైన జాలి జూపరావా! ఈ సంసారమనే సంద్రాన్ని దాటించే ఉపాయం పెలవియువయ్యా?" అంటూ ప్రాతప్రశ్నడై అర్థగా భగవంతుణ్ణి వేదుకొంటారు రచయిత.

30వ కృతిలో "సీతాపతి దయ లేకుండా ఎలా బ్రతుకుతాము?"

సతీ సుతులెందుకు, కాంతలయొక్క తళుకు బెఱుకులెందుకూ, శ్రీహరి పాదాలే గతి అంటున్నాను. - ఆడినా పాడినా పూజలు చేసినా నావాడవనిన్నీ నన్ను కరుణాస్తావనీ నీ దగ్గర చేరి నిన్ను వేదుకొంటున్నాను రామా! నాకు నీవే గతి!" అంటారు.

పుట్టాను, పుట్టినందుకు పొట్టకోసం తీప్పులు పడి తిరిగాను. ఆ తర్వాత జ్ఞానమెరిగి నీ పాదాలు పట్టుకున్నాను. ఎప్పుడూ నీ కథలనే పాదేవాణ్ణి, వినేవాణ్ణి, కష్టకాలంలో వున్నాను. వెంటనే వచ్చి నన్ను కాపాడరా! విజయగోపాలా? అంటూ (33వ కృతిలో) ప్రార్థిస్తారు.

హారిని చూడని ఈ కళ్ళు కళ్ళు కాదు. తను కుడ్య రంద్రాలని హారిని పూజించని తనువు తోలు సంచి అని భాగవతంలో వేతన ప్రఫ్ఫద కుమారుని చేత చెప్పించిన రీతిలో

"చర్మగతమైన నరజన్మ గతి కిల నీవే

సన్మార్గము చూపుతావు - అంటారు (34వ కృతిలో)

భక్తితో చేయబడే గానం యోగం అవుతుంది. ఆ యోగం వల్ల మానవుడు పరమాత్మైక్యాన్ని పాందుతున్నాడు. గీతం, వాద్యం, నృత్యం అనే ఈ మూడింటి కలయికే సంగీతం అవుతుంది.

గీతం, వాద్యం కలిపి సంగీతం అనేవారు కొందరున్నారు. రాగం, స్వరం, తాళం ఈ మూడింటి కలయిక సంగీతం అని మరి కొంతమంది అంటారు. ఈ రెండింటి సమన్వయం వల్ల గీతం, వాద్యం, నృత్యంతో బాటు నాదం, దానివల్ల ప్రతుతులు ఈ విధంగా సంగీతమంటే ఎన్నీ భాగాలున్నాయి. ఇష్టాన్ని కలిపినప్పుడే సంగీతం అనబడుతుంది. అలాంటి సంగీతాన్ని పాడితే దానివల్ల ఫలితం మోక్షస్థితి కలగడం వంటి ఈ పై విషయాలప్పీ దృష్టిలో పెట్టుకొని బాహన్మాప్రాగారు ఒక కృతిలో భగవంతుణ్ణి ముక్తి నిష్పమని కోరతారు.

25వ కృతిలో "ఆనందబైరవి రాగం - ఖండగతి

పల్లవి : గతి నీవేయనుచు నిను సతతంబు నిను దలతు

హితవుతో నన్నేలు పతిత పావన రామ"

అనుపల్లపి త్రుతిలయ తాళగతులను గూర్చి బాడితిని

వ్రత ఫలంబోసగు మిక శ్రీత జనరక్షక

1. చరణం: కలి నరులను వేడ కుల మతములను వీడ

ఇల భాగ్యముల గూడనను బ్రోవు నీ వాడ

దెలుపవా నీ జాడ సాకేత పుర వాడ

కలికి రూపుడ బాపన కని సన్మతుడా॥⁴³

“పాడినందుకు ఫలం నీ సాయుజ్యాన్ని నాకు ప్రసాదించు. ఈ మానవులను వేడుకోను, కుల మతాలను వీడిపోయాను. భాగ్యాలను కూడా వదిలేస్తున్నాను. నీ జాడ తెలుపవయ్య కలికి అవతారం ధరించిన ఓ రామా”

“సీతమృకు చేయుస్తి చింతాకు పతకము రామచంద్రా!

ఆ పతకమునకు పట్టి పదివేల వరహాలు రామచంద్రా” అని భద్రాచల రామదాసు తాను రామునికి, సీతాదేవి తల్లికి అదీ ఇది చేపానని దెవ్మి పొదుపు లాడినట్టే భాషన్మశాప్రిగారు కూడా అదే పంథాన నడిచారు.

“బైరవి రాగం - ఆదితాళం (42వ కృతి)లో

పట్లవి : రాము నినునే నెరనమిగ్యతి - వేమారు నిను వేడగలేదా॥

అనుషపట్లవి : ఏమాయయో నీ మహిమా దెలియ కామాదులనే గాన మైతిరా ॥

చరణం : ముని మనసు నెరిగి వనమునకేగి ధనుఖచే అసురుల వధను జేసితివి జనకుడు పల్చిన పలుట్టులు విని యా మునిని గూడి విల్లు విరిచి నిలిచిన॥రాము॥

రామ రామ యని పొగడిన భక్తుల ప్రేమతో భువిలో నేలిన రామ

వామన రూపుడవేద రానిను - పొమరుడనునే - బాపన కవి నత ॥

నిన్న నమ్ముకుని ఎన్నోన్ని మారలు వేడుకోలేదూ? నీ మాయ ఏమిలో నాకు తెలియడం లేదూ! నన్న అనుగ్రహించడానికి నీకు సాధ్యం కాదా? విశ్వామిత్రుని మాటతో అయన వెంట వెళ్ళి ఆయన మనసులోని మాట తెలుసుకొని యాగాలను ధ్యంసం చేసే రాక్షసులను సంహరించావు. జనకుని మాట లాలించి మునితో వెళ్ళి, శివ ధనుస్సును విరిచావు. రామా! అని పిలిచే భక్తులందరికి ఆత్మరక్షణ చేసావు. ఇన్ని చేసావు. వారందనూ అడగ్గానే ఆయకున్నావు. నేను పిలిస్తే నన్న ఎందుకు అదుకోవు? అని రాముట్టి నిలదీసి ప్రశ్నిస్తున్న వైనం ఇందులో కనిపిస్తుంది.

మరొక కృతిలో సంగీత విద్యాంసులకు హౌచరికగా అన్నట్లు సూచన చేసారు శాప్రిగారు.

(45వ కృతి) ఉమాభరణ రాగం ఆదితాళంలో - “పొడరే పరమాత్మనై పదములను అంటూ

ప్రతిలయతో గతి తప్పక పాడుతూ స్క్రీతిలోనే చింత దీర్ఘమని పాడరే" అంటాడు.

చివరికృతి 50వ రచన మగళం, సురటరాగం - ఆదితాళంలో కూర్చారు. ఇలలో భక్తుల పాలించే గోపాలునికి మంగళం, బాలుడైన ప్రఫ్లోదుని బ్రోచిన పావనమూర్తికి మంగళం" అంటూ కృతులను ముగించారు. బాపన్నశాస్త్రిగారి రచనలలో తదుపరి విభాగం తాన వర్ణం. ఈయన పది తానవర్ణాలు రాసారు. పల్లవి, అనుపల్లవి, ముక్తాయి స్వరం, చరణం, చరణ స్వరాలతో ఉన్న ఈ తానవర్ణాలు వింజ పురి నివాసుడైన గోపాలుని మీద రాసినవి.

సరసిజుస్క్రీలో మారుని బారి కోర్చులేను గోపాలుని
తోడితేవివే వింజారపురమున వెలసిన వేణుగోపాలుని

చరణం : నిలుప రానీ మోహమాయే!

మాయమాళవగోళరాగంలో ఇది రాసారు. హిందోళ, ఖరహరప్రియ, ఉదయ రవిచంద్రిక, శ్రీరంజని, కామవద్దిని, హంసానందిని, నిజయనాగరి, సింహాంద్ర మధ్యమం, ధన్యసీ మొదలైన రాగాలలో రాసిన తాన వర్ణాలు ఇంచుమించుగా శృంగార రసభావంతో యింజపుర వేణుగోపాల స్వామి పేరున వెలయించారు.

మహాంద్రవాడ బాపన్న శాస్త్రిగారు రాసిన జావచులు పదింటిని మాత్రమే 'హారిహార కృతిమంజరి'లో ప్రచరించారు.

"ఒక సాగసులాడి తాను చిన్పుదానను కానని అన్నిటిలో (ప్రాథనని తనువు సాగసులు అన్ని వేణు గోపాలుని కంకితమని త్వరగా రమ్మని, భానుడు అస్తమించేనేళ అయి భోగించాలనే భావనలు మేనిలో పెరిపోతున్నాయని ఇమ్మానవతిని త్వరగా పూలపాన్ని మీద కలుసుకోడానికి రమ్మని చెలికత్తుతో తన ప్రియునికి కబురు పెడుతుంది." ఇది ఒక జావచిలోని భావం (తోడి రాగం - ఆదితాళం) ఇది నాలుగు చరణాలున్న జావచి.

మరపురాని సమయాన్నంతా పరకాంత ఇంట్లో గడిపివచ్చి, శీలమంతా పోగొట్టుకొని తన దరికి వచ్చిన నాయకుణ్ణి నిందిస్తుంది ఒక జావచిలో -

"నిన్న రాత్రి నా దగ్గరకొచ్చి నాతో ఉండి ఎన్నో వమ్మెచిన్నెలు చూపిస్తానని మాట యిచ్చి ఆ వెంటనే నన్ను మరచిపోయి ఆ వమ్మెలాడితో వెళ్లపోయారు. ఎలా వచ్చేవు. నీ సంగతంతా సకియు చెప్పింది లెమ్మన్ని" తిరస్కరణ ఇందులోని వస్తువు. ఇది కేవలం ఒక్క చరణం మాత్రమే ఉన్న జావచి.

శిలహారి రాగం - ఖండగతిలోని మరో జావచిలోని విషయం - "ఓ తప్పికి ప్రియుని కూడి రమించాలనే కోరిక మనసులో ఉంటుంది. కానీ తన పరిస్థితి పరుల భార్య, ఒకరింటి కోడలు అయినందు వల్ల రాలేని పరిస్థితి ఉన్నా పీలు సాలూ చూసుకుని ఏ మాత్రం అవకాశం దౌరికినా తప్పకుండా

వస్తూనని అతనిలో చెప్పడం” ఈ జావళీలోని వస్తువు.

“ఇంటి కోడల్ని - నేను ఒంటరిగా లేను. నన్ను ముట్టుకోకు. అనవసరంగా వాదులాటలెందుకు బలవంతం చేయకు. ఉన్న నిజాన్ని నీకు చెప్పాను కదా! సామి! నా మగడువచ్చే వేళయింది. నగరంలో అందరి ముందు నవ్వుల పాలవుతాను. నన్ను అస్వ్యాంముకుంటారు. మనకు కలుసుకోడానికి తగిన రహస్యపుచోటే లేదిక్కడ. నిన్ను పాందాలని, నీతో రమింహాలనే కోరికా నా మనసులో ఉంది. నీ పాందు కావాలనే మన కోరిక తీరడానికి వీలు లేకుండా ఆ సూర్యభగవానుడు అడ్డం వచ్చాడు. సమయం చూసి తప్పకుండా వస్తామరా సామి!” అంటుంది. ఆనాటి సాంఘిక స్థితిని బాపన్న శాస్త్రిగారు జావళుల రూపంలో నివరించాడు.

మరొక జావళి (సింహాంద్ర మధ్యమరాగం-ఆదితాళం)లో కాంతామణి దగ్గరకు వచ్చిన ఆ నాయకుని తిరస్కరించి అతడు వెడలిపోయిన పిదవ తిరస్కరించారని బాధపడుతూ తన చెలికత్తెతో చెప్పుకుని ఆ కాంతామణి రోదిస్తుంది. “సాములిమ్మనై ఇప్పుడే నా మనోహరుణ్ణి పొమ్మన్నాను. రమ్మని ఎంతో అనురాగంతో పిలిస్తే నమ్మని అతనిని అల్లి చేసాను. తన ఇల్లు వదిలి నా దగ్గరకు వచ్చి నన్ను దగ్గరకు తీసుకుంటే కోపంతో ఆతణ్ణి తిరస్కరించాను. ఏ పాపం చేసానో నా బ్రతుకిట్లా అయింది. “కోరిక కూడా తీర్పువా” అని మృదువుగా అడిగిన నా స్వామిని క్రొర్యంతో తిట్టి వెళ్గాట్టాను. కారుమబ్బులో చంద్రునిలాగ కన బడకుండా వెళ్లిపోయాడు- నా వింజరపుర గోపాలుడు. అయ్యా! అని విలపిస్తుంది.

వనమాలి శయ్య మీద పవళించడం ఏ తరుణికైనా ఉబలాటంగానే ఉంటుంది. యోవన వంతులైన యువతులు ఎవ్వేనా గానీ ఆ విభుని మరచిపోగలరా? ఈడుక్కు కలిగిన ఆడదానికిపుడు ఎంతటే క్రూరుడైనా గానీ వానిని విడిచిపెట్టడానికి మనసంగీకరించదే- మనసు నిలుపుకోవడం ఎవరకీ సాధ్యం కాదు అంటూ వింజరపుర విజయగోపాలుని (ముఖారి రాగం - ఆదితాళం)లో మోహావేశ అయిన తరుణి వలపు పిలుపును వ్యక్తించాడు.

తన మనసు నిండా కోరిక నింపుకుని కాముక అయి వచ్చి ఒక తన్ని వేఱుగోపాలుని మోహవేశం చల్లార్పుమని (ముఖారి రాగం - ఆదితాళం)లో వేడుకుంటుంది. ఈ విరప్పాన్ని భరించలేనని, నన్ను కాదనవ్వద్దు, కులం, గుణం ఉన్నదాననట్లు చేయడం తగదు అంటూ వేడుకుంటుంది.

పల్లవి : పిలిచిన పలుకవురాగోపాలా వలచి వచ్చితిని అలుకమేలరా

అనుపల్లవి : కులము కలదాన కలయ గోరితిర, కలిగ సీదుషై వలపు నా సామి

చరణం 1 : మరుశరములకు నే గుర్తెత్తినిరా! పరితాప మార్పు ప్రభువు నీవెగాద,

విషా మాపజాల - కరుగదా నీ మనసు పెరిగి యోవనము మరువ జాలసిను

- చరణం 2 : చుక్కల రాయుడు పక్కన నవ్వేర చొక్కియున్న నా మక్కువ జూచి
ప్రొక్కెదనిక నా అక్కర దీర్ఘర చక్కదనము బోపు నిక్కమిట నమ్ము॥
- చరణం 3 : ఇల్లు జేరు నా యుల్లము దెల్పేద వల్ల గాదనక నా సామి గోపాల
తెల్లవారె జూడు గూసె తొలికోడి నల్లవాడ వింజరపుర పాలుడ ॥44
పిరాపుర సంస్కార ప్రాంతంలో ఉంటూ సంస్కారం నుండి సంగీత రచనలను గ్రంథరూపంగా
సంగీత ప్రవంచానికి అందించిన గౌప్య విద్యాంశుడు భాషణ్ణశాస్త్రి. గురువు నేర్చిన విద్యకు సార్థకాన్ని
తెచ్చి భాషణ్ణశాస్త్రి స్థిర కీర్తులయ్యారు.

రెండవ భాగం

సంస్కానంలోని కళాకారులు

రేగిష్ట్రేషన్ వారి వంశం (తాలం వివరాలు తెలియవు))

రేగిష్ట్రేషన్ వారు మొదట కరీంనగర్ జిల్లాలో ఆ తర్వాత పశ్చిమ గోదావరి జిల్లాలో నివాసం ఉన్నారు. పీరాపురం రాజావారి ఆదరణలో ఆ సంస్కానంలో ఆస్తాన సంగీత విద్యాంసులుగా ఫీరపడ్డారు.

రేగిష్ట్రేషన్ వంశంలో ధుండీశ్వరులు పీరాపుర సంస్కానంలో మొట్టమొదటటి ఆస్తాన విద్యాంసుడు. ధుండీశ్వరులు ఆస్తాన విద్యాంసులుగా నెలకొనడానికి చాలా చిత్రమైన నేపథ్యం ఉంది. అప్పటి భారత దేశం బ్రిటీష్ వారి పరిపాలనలో వుంది. షైఖాయి ఒకసారి మద్రాసులో సామంతులైన సంస్కారాధిపతులను గౌరవించడానికి సమావేశమయ్యారు. అప్పటి పీరాపుర సంస్కారాధిపతి శ్రీ రాజారావు వెంకట మహేపతి గంగాధర రామారావు గారు (1862-1890) మద్రాసులో షైఖాయిని వెండి నాటాలు పోసి కర్మార పోరాటిచ్చి నాటాలతో దిగు దుడిపించారు. ఆ సందర్భంలో ధుండీశ్వరుల గానసబ్ ఏర్పాటుయింది. దాదాపు అరగంట సేపు గానసబ్ జరిగింది. భావయుక్తంగా త్రిస్తాయి సంవారాలతో గానం చేసిన ధుండీశ్వరులు గారిని “అయ్యా! మీరెక్కడివారు? మీ గ్రామమేది?” అని సబలో క్రోతలు అడిగారు. “మాది పీరాపురం నేను పీరాపుర సంస్కాన గాయకుణ్ణి”⁴⁵ అని ధుండీశ్వరులు సమాధానమిచ్చారు.

ఆ సమాధానం విన్న పిరాపురం మహారాజు రామారావుగారు ఆశ్చర్యపడ్డారు. పిరాపురానికి వచ్చిన వెంటనే ధుంఢీశ్వరులను పిలిపించి “అయ్యా! మీ వలన మా సంస్కారానికి గొప్ప గౌరవం ప్రాప్తించింది. మీరెరో ఇప్పటివరకూ నాకు తెలీదు. ఈనాటినుండి మా ఆస్తానంలో మీరు విద్యాంసులు. మీరానాడు మద్రాసులో అన్నమాటను సార్ఫకం చేస్తున్నాను స్వీకరించురు గాక” అని చెప్పి 18 ఎకరాల భూమిని కూడా ఇచ్చారు. ఆ భూమిలో ఆరు ఎకరాలు ఈనాటికీ ధుంఢీశ్వరుల రెండవ కుమారుడు జగన్నాథశాస్త్రిగారి కుమారై అధీనంలో ఉంది. తమ్ముళ్ళు కొంత భూమిని అమ్మేశారు. ధుంఢీశ్వరులకు ఇద్దరు కుమారులు. సుబ్బారావు, జగన్నాథశాస్త్రి. వీరిద్దరూ కూడా పేరికాపురాస్తాన విద్యాంసులే. “గంగాధర రామారావు రాజావారి అనంతరం అయిన కుమారుడు శ్రీ రాజారావు వెంకట కుమార మహీపతి సూర్యారావుగారు (1885-1964) సంస్కారాధిపతి అయ్యారు. సూర్యారావుగారు పీరి దివాన్ మెక్కపాటి సుబ్బారాయిడు గారి సలహా మేరకు రేగిళ్ళ సుబ్బారావు. జగన్నాథశాస్త్రి సోదరద్వయాన్ని తన ఆస్తాన విద్యాంసులుగా నియమించుకున్నారు. అప్పటికాలంలో ఆస్తాన విద్యాంసులకు నెలకు జీతం 30 రూపాయ లిచేవారు. ఆమరణాంతం వారి జీతం రాజావారి నుండి వచ్చేది.

“రాజు కుమార మహీపతి సూర్యారావుగారి కాలంలో తుమరాడ సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారి వలన రేగిళ్ళ సోదరులు పీణాను కూడా అభ్యసించి ఆరు నెలల్లో ఘైటెకులుగా సిద్ధహస్తులయ్యారని”. జగన్నాథ శాస్త్రిగారి ప్రాణమిత్రులు శ్రీరామ మదుగుల సోమవుగారు చెప్పారు. వీరు పీణ నేర్చుకోడానికి ఒక కారణం వుంది.

అప్పటికింకా సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారు పిరాపురానికి రాలేదు. కశింకోట విశాఖ జిల్లాలో సంస్కార విద్యాంసులుగా ఉన్నారు. అప్పుడొకసారి “శాస్త్రిగారి పీణావాద్య సభ పిరాపురం దర్శారులో ఏర్పాటయింది. సరస్వతీ అవతారమైన శాస్త్రిగారి పీణాగానం విని తన్నయులై పిరాపురం రాజావారు శాస్త్రిగారిని ఆస్తాన ఘైటెకునిగా నియమించారు”“

శాస్త్రిగారు రాజాగారితో “రేగిళ్ళ సోదరులు గాయకులే గాని ఘైటెకులు కాదు. ఘైటెకులకే సంపూర్ణ వీరుత్తుండననీ” చెప్పగా రేగిళ్ళ సోదరులను రాజావారు పిలిచి ఈ పిపయాన్ని తెలియచేసారు. రేగిళ్ళ సోదరులు ఆరునెలల గడువు ఇమ్మని రాజావారిని కోరి, ఆరు నెలల్లో ఘైటెకులై రాజావారిని మెప్పించి శాస్త్రత సంస్కార విద్యాంసులుగా గౌరవాన్ని పొందారు. వీరు పీణ సాధన చేసిన ప్సలం కాజలూరు రామలింగేశ్వరాలయ దక్కిణాన ఉన్న ముత్యాలమై దిబ్బ.

జగన్నాథ శాస్త్రిగారికి చాలామంది శిష్యులున్నారు. చుట్టుపక్కల వూళ్ళనుండి పిరాపురం వచ్చి సంగీతాభ్యాసం చేసేవారు. శ్రీమాన్ శృంగారం అభ్యాసింగరాచార్యులు, దంతుర్తి సంగీత తాతరాజు (కోలంక) శరభలింగం (కాజలూరు) మురుకుట్ల జగన్నాథం (కాజలూరు) పండ్యాడ ఉప్పాకయ్య (ఎండపల్లి) ఆమర్తి వెంకన్న దూర (ఎండల్లి) ఇంకా చాలామంది విద్యాంసులున్నారు.

“రేగిళ్ళ వంశజలు సుబ్యారావుగారు ఇంకా సజీవులైన వ్యద్ధులు, వీరు కూడా సంగీత విద్యాంసులే. ఆమర్తి వేమన్న దౌర, వింజమూరి సూర్యారావు, పండ్యాడ ఉప్పాకయ్య, శృంగారం అశ్వా సింగరాచార్యులుగార్ల వద్ద షట్కాల పద్ధతిలో సుబ్యారావుగారు వర్ణాలను నేర్చుకున్నారు. సుబ్యారావుగారు హిందుస్తానీ సంగీతాన్ని కూడా అభ్యర్థించారు. ఈయన ఆస్తాన విద్యాంసులుగా ఉన్నట్లు ప్రకటించలేదు. అన్నవరం, తుని, రామచంద్రపురం, కాకినాడ, జంపంచుర్వార్, ఖరగొపూర్ మొదలైనవోట్ల సంగీత సభలు చేసారు. అనేక స్వర్పపతకాలను సాధించారు.”⁴⁷

అమర్తి వేమన దొర (కాలం వివరాలు తెలియపు)

శ్రవ్యమైన గొంతుతో దౌర అయిన దౌరగారు ఆమర్తి వేమన దౌర. పిరాపురం సంస్కానంలో గొప్ప ఆస్తిపరులు. ఎంత మధురంగా పాడేవారో అంత మధురంగానూ వయోలిన్ వాయించేవారు ఆమర్తివారు. ఎక్కడైనా ఎవరైనా పాడుతున్నప్పుడు మధ్యలో కించిత్ అపప్రతి వచ్చినా భరించలేక కశ్మా, చెవులూ మూసుకునేవారు.

వేమన దౌరగారి కచేరి ఉండంచే పిరాపురంలో సంగీత ప్రియులంతా తప్పకుండా వెళ్ళి విని ఆనందించేవారు. డాక్టర్ తణికెళ్ళ సత్యనారాయణ, డాక్టర్ కోకా రంగ ప్రసాదరావు, డాక్టర్ పులుగుర్తి సుబ్యారావు, ఈ ముగ్గురూ పిరాపురంలో మంచి సంగీత రసపిషాసకులు. తరచుగా ఆమర్తి వేమన దౌరగారు వీరి ఇళ్ళల్నానే సంగీతసభ చేసేవారు. అలాగే చీమలకొండ అణైత పరబ్రహ్మ శాస్త్రిగారు కూడా సంగీతాధిమానులే. రోజూ సంగన్నగారి ఇంటికో వేమన దౌర వారింటికో వెళ్ళి వారి పాట వింటే గాని ఆయనకు నిద్రపట్టేది కాదు.

అదిలో వేమన దౌరగారి దగ్గర, తర్వాత ఉప్పాకయ్యగారి దగ్గరా సంగీతం నేర్చుకుని తదనంతరం ద్వారం నరసింగరావు దగ్గరమెరుగులు దిద్దుకున్న డాశ్రీపాద పినాక పాణిగారూ ప్రముఖ విద్యాంసులు నేదునూరి క్వాఫ్మూర్తిగారు పిరాపురంలోని వారే.

విజయనగరం సంస్కానం కళలకు నిలయమైతే పిరాపురం మూర్తీభవించిన కళారూపమేమో! ప్రసిద్ధ విద్యాంసులుగా, కచేరీలు చేయకపోయినా అంతటి ప్రతిభా పాండిత్యాలున్న సంగీత విద్యాంసులు పిరాపురంలో అడుగడుగునా ఉన్నారు. కేవలం తమ ఆనందం కోసం ఆ ప్రాంతంలో వీణ, గ్రాతం నేర్చుకొని విద్యాంసులయ్యారు.

“పిరాపురం ఎస్టేట్లో ఉద్యోగి ట్రోణంరాజు రామమూర్తిగారు, కోలంక ఎస్టేట్లో ఉద్యోగస్థుడు ఆకుండి వెంకటరత్నంగారూ ట్రోణంరాజు కుమారులు బాపీరాజుగారు వైశికులు”⁴⁸

సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారబ్యాయి సత్యనారాయణ శాస్త్రి తండ్రిలాగే వీణ సాగనుగా వాయించేవాడు. “అయితే తండ్రి అంత కాదు. కొంచెం పిచ్చు పిచ్చిగా అమాయకుడిలా ఉండేవాడు.

గ్రహ తెలివీ వుంది. దానికి కారణం కళకు అంకితమై తన కుటుంబ వ్యవహారాలను అంతగా పట్టించుకోవడమే” అనంటారు కోలంక వెంకటరాజుగారు. 49 రసికులను తన వీణావాద్యంతో మెప్పించిన చిట్టిబాబు కూడా పితాపురంలోనే వీణాభ్యాసం చేసారు. “శ్రీమతి తోట చెల్లాయమ్మ అని గొప్ప వైణికురాలు ఉండేవారు. పిరాపురంలో ఉన్న కళాభిమానులంతా ఆమె వీణానాదాన్ని విన్దానికి వారింటికి వెళ్ళేవాళ్ళు. గంటల తరబడి ఆమె వాయించేవారు. అలాగే వింటూండేవాళ్ళు. చెల్లాయమ్మగారు వీణ వాయిస్తుంటే సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారి వీణ జ్ఞప్తికి తెచ్చేదిగా ఉండేదని, ఆ వీణానాదాన్ని విన్న ప్రతివారూ ఆమె సరస్వతి రూపమే అని పొగించేవారు”.

వక్కలంక భవానీ శంకరకవి కవి అయినప్పటికీ లాలి పాటలూ, ఆరగింపు పాటలూ, పుష్పయాగం రాసారు. వాటిని మాధవస్వామి తిరువాళ్ళలో పాడతారు. ఇప్పుడవి అలభ్యం.

వృద్ధులైన నోట పండ్లు ఊడిపోయినా గంటల తరబడి మృదుమథురంగా పాడగలిగి ఎంత దూరమైనా తనగొంతు వినిపించే సామర్థ్యం గలిగిన నందిగానం వెంకన్నగారు జీవనోపాధి కోసం బొభ్యిలి నుండి పిరాపురం వచ్చి ఆమరణాంతం ఇక్కడే ఉండిపోయారు. సావేరి రాగం పాడటంలో ఔ చెయ్య కావడం వల్ల సావేరి వెంకయ్యగారని పిలిచేవారు. అయిన వీణ వాయించే నేర్చు సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారికి వచ్చింది. వెంకన్నగారు కుమారస్వామి చెఱువు గట్టున పాంఠులకు ఒక మంచినీళ్ళ బావిని తవ్వించారు.

“సందిగానం వెంకయ్య భర్యుం అని నూతిగోడ మీద చెక్కి వుంది. వెంకన్నగారి శిష్యులు వారింట్లోనే భోజనం చేసేవారు”.

సరస్వతి గానసభ

చదువది యొంత గల్లిన రసజ్ఞత ఇంచుక చాలకున్న నా

చదువు నిరర్థకంబు గుణ సంయుతులువ్యరు మెచ్చరెచ్చటన్

అని భాస్కరశతక కర్త అన్నట్లు ఏ కళైనా రసజ్ఞత లేకపోతే ఉప్పులేని కూరలా చప్ప చప్పగా అయిపోతుంది. రసజ్ఞలు, అదరించేవారూ లేకపోతే కళాకారులు మెరుగులేని మణుల్లా మరుగున ఉండిపోతారు. ఎంత పేరు పొందిన కళాకారులైనా ఎంత విద్యత్తా పాండిత్య ప్రకర్షలున్నా రసజ్ఞల మెప్పు పాంధార్యిందే. అలాంటి రస పిపాసకులు సంగీతసేవ చేస్తూ ఎంతోమంది కళాకారులను, విద్యాంసులనూ వెలుగులోకి తెచ్చారు. అలాంటి రస పిపాసకులలో జమీందార్లు కూడా భాగస్వాములే.

తమ ఆస్తినంతా కేవలం కళాపోషణకే వినియోగించిన పిపాసులు కొంతమందయితే, మరి కొంతమంది చందారూపంలో ధనాన్ని పోగుచేసి, తనకు లభించిన సన్మానాల తాలూకు ధనాన్ని వెచ్చించి సంగీత కళావ్యాప్తికి ఎంతో తోడ్డడ్డరు.

త్యాగరాజస్వామి ఆరాధనోత్సవాలను ఏర్పాటు చేసి ఆ సందర్భంలో సంగీత విద్యాంసుల

గాన వాద్యసభలు నిర్వహించి, సన్మానం చెయ్యడం వంటివి ఇందులో భాగాలు.

దివాన్ బహాదుర్ కొమిక్ రెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయుడు (1873-1953) సరస్వతీ గానసభను నిర్వహించారు. అంతకంటే ముందు పోలవరం జమీందారు ఆర్.వి.కె.రంగారావుగారు, దేవర కొండ సుబ్రహ్మయింగారు, సూర్యనారాయణమూర్తి నాయుడుగారు మొదలైనవారు నిర్వహించే వారు. 1894లో సరస్వతీ గానసభ కాకినాడ స్టాపన జరిగింది.

ఆంధ్రదేశంలో మొత్తమొదటి గానసభ ఇదే అంటారు. పిరాపురం, బొబ్బిలి, కిర్రంపూడి ప్రభువులు ఈ గానసభ నిర్వహణార్థం ఆర్టిక సహాయాన్నందించేవారు. శారద నవరాత్రులు నిర్వహిస్తూ ఆ సందర్భంలో పుష్పవనం అయ్యర్, రామ్యాడ్ శ్రీనివాసయ్యంగారు మొదలైన దాక్షిణాత్మ విద్యాంసుల మొదలుకొని ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడు, పారుపల్లి రామకృష్ణమ్య పంతులు మొదలైన ఎంతోమంది ఆంధ్ర ప్రాంత గాయక ముఖ్యులను ఆహ్వానించి, గానసభలు ఏర్పాటు చేసి, వారిని సత్కరిస్తూ ఉండేవారు. 1930 సంవత్సరంలో రజతోత్సవ సందర్భంలో సరస్వతీ గానసభలో గోవిందస్వామి పిష్టేకు సువర్ణ మంటాకంకణాన్ని సూర్యనారాయణమూర్తి నాయుడుగారు బహాకరించారు. ఆ విధంగా ప్రతీ ఏటా ఒక విద్యాంసునికి ఈ బహుమానం ఇచ్చేవారు. ఎంతోమంది విద్యాంసుల కది ప్రోత్సాహకరకరంగా ఉండేది. సంగీత కళాపోషణ కోసం తన జీవితాన్నే అంకితం చేసిన వ్యాపారదక్షుడు, కళాపిషాసి సూర్య నారాయణమూర్తి నాయుడుగారు.

అథస్వాచికలు

- 1) వెంకటరావు, కురుమెళ్ళ. "మా పిరాపురం" జగపతి ప్రింటర్స్, పిరాపురం 1978, పుట-61.
- 2) వెంకట నరసింహ సత్యనారాయణరావు, కోటగిరి, అప్పారాయ గ్రంథమాల, నూజివీడు 1981, పుటలు 21,23,24.
2. విజ్ఞాన సర్వస్వము - 2 వ సంపుటి, తెలుగు విశ్వవిద్యాలయ ప్రచురణలు, హైదరాబాదు 1988, పుటలు 371,372.
3. కమలా అనార్పులి. సి. "పిరాపుర సంస్కృతము - కవి పండిత పోషణ" వసంత ప్రింటర్స్, కాకినాడు 1973, పుట 320.
4. వెంకటశాస్త్రి చెళ్ళపిళ్ల. "కథలు - గాథలు" ద్వితీయభాగము. వెంకటశ్వర ప్రింటింగ్ ప్రైన్, ఆలమూరు 1959, పుట 689.

5. వెంకుట్టావు, కురుమెళ్ళ. "మా పీరాపురం". జగపతి (ప్రింటర్), పిలాపురం -1978, పుట.27.
6. రజనీకాంతరావు, బాలాంధ్రతు. "ఆంధ్ర వాగీయకార చరిత్రము" విశాలాంధ్ర ప్రమరణ 1958, పుట 432.
7. వెంకటరాయకవి మద్దిరాల. "ఏకాంతసేవా విలాసము, పీరాపురం - 1933, వి.టె. పుటలు. 6,7,8,9,10.
8. అదే పుటలు - 6,7,8,9,10
9. పిలాపురంలో ఈ కీర్తనలు పాడే ఒకే ఒక కుటుంబం కందాళ పేరేశ్వరరావు సేదరులు. వారు చెప్పిన విషయం ఇది.
10. అదే
11. వెంకటరాయకవి మద్దిరాల "ఏకాంతసేవా విలాసము" పిలాపురం 1933. పుట. 34.
12. ఉమాదేవి, మండపాక, "మద్దిరాల వెంకటరాయకవి" గానకళ, కాకీనాడ-1989 సెష్టంబరు. పుట.25.
13. వెంకటరాయకవి, మద్దిరాల. "ఏకాంతసేవా విలాసము" పిలాపురం 1933. ఉపోద్ఘాతం పుట.2
14. అదే పుట. 2
15. అదే
16. శార్జ్ దేవుడు, సంగీత రత్నాకర, కల్పినాథ వ్యాఖ్య అదయార్ ప్రమరణ-1955, పుట. 271.
17. వెంకటరాయకవి, మద్దిరాల "ఏకాంతసేవా విలాసము" పిలాపురం - 1933 పుట. 4.
18. అదే పుట.4
19. అదే పుట. 5
20. అదే పుట. 9
21. అదే పుటలు. 7,8.
22. అదే పుటలు. 7,8,9
23. అదే పుట. 9
24. అదే పుటలు 19,20
25. అదే పుట 34
26. అదే పుట 38
27. అదే పుట 41
28. అదే పుట 42.

4. వెంకటగీరి సంస్థానం

బోభీలి, పిరాపురం, నూజివీడు మొదలైన సంస్థానాల మూలపురుషుడు ఒకడే. వీరు పద్మాయక వంశజాలు. వెంకటగీరి సంస్థానంవారు వెలుగోటివారు. వీరు మొదట 15వ శతాబ్దంలో విజయనగర చక్రవర్తుల సామంతులలో ముఖ్యులుగా ఉన్నారు. విజయనగర సాహృద్య పతనానంతరం కొంతకాలం మహామృదీయులకు సామంతులై, ఆ పిమ్మట బ్రిటీషువారితో స్నేహంతోనూ మెలిగారు.

కాకతి రుద్రగణపతి చక్రవర్తినేలిన డెబ్బి ఏడు గోత్రాల వెలమ దౌరల్లో వెంకటగీరి వెలుగోటి వారిది రేచర్ల గోత్రం. వెలుగోటివారు మొదట వెంకటగీరిని రాజధానిగా చేసుకుని పరిపాలించారు. ఈ వంశంలో ఇరువదవ తరం వారైనా యాచశారుని నుండి వెంకటగీరి పాలకులకు యాచేంద్రులని వంశ పరంగా ఆ సేరు స్థిరమైంది.

యాచశారునికి ముగ్గురు భార్యలు - ఎనిమిదిమంది సంతానం. అందులో కుమార యాచమనీడు కొడుకు బంగారం యాచమనీడు. ఢిల్లీ పాదుషాల వజీరు, అసఫ్ ఖాన్ కుమారుడు జాల్ కాఫర్ ఖాన్ ను "అర్మాటు సుబా"కు అజమాయిష్ కోసం పంపించారు. జాల్ కాఫర్ ఖాన్ దురుదైశంతో కుటుపస్నీ బంగారు యాచమనాయని తన దేరాకు రప్పించి తాను దేరా నుండి బయటకు వచ్చి, దేరా తాళ్ళు కోయించి, దేరా క్రింద పడవేయించి యాచమనాయణ్ణి చంపించేడు.

బంగారు యాచమనేడుకు భార్యలు ముగ్గురు. అందులో పెద్దభార్య కొడుకు సర్జు కుమార యాచేంద్రుడు. మూడవభార్య కొడుకు కుమారనాయడు. వీరిద్దరినీ ఒక దాసిదాని చేతికిచ్చి కొంత ధనమిచ్చి బయటకు పంపి, రాణులు 1693లో ఆత్మహత్య చేసుకున్నారు. సర్జు కుమారుడు, కుమారనాయడు సోదరులు తమ మేనమామలైన సైదాపుర పాలకులను ఆశ్చయించి వారి కృష్ణ వలన పాదుషా నుండి సర్వేపల్లి, నెల్లారు, వెంకటగీరి, కాళహస్పి, గూడూరు, తిరుపతి, మిష్టుకంచి, పూనమెల్లి జాగీరులు, జులుసీ సనద్ 37 గల సన్నదును పొందారు. 1695లో సర్జు కుమార యాచమనాయడు వెంకటగీరి సంస్థానంలో పట్టాభిషిక్తుడయ్యాడు. సోదరుడైన కుమార నాయనికి దూపాడు, ఉదయగిరి, అద్దంకి, పాదిరె, కొచ్చర్ల కోట మొదలైన తొమ్మిది పరగణాలను జులుసేన్ 43 గల సన్నదును ఆర్మాటు నవాబు ఇప్పించేడు. కుమార నాయనికి సంతతి లేకపోవడం కారణంగా ఈ పరగణాలు కూడా సర్జు కుమార యాచేంద్రునికి దక్కాయి. ఈ సర్జు కుమారుడు విద్యత్వమార యాచేంద్రునిగా పేరు తెచ్చుకున్నాడు.

వెంకటగీరి సంస్థానాధిశులలో 28వ తరంవారైన రాజు సర్జు కుమార యాచేంద్ర బహదూర్ సి.యస్.ప. వారి రెండవ కుమారుడు రామకృష్ణ యాచేంద్రులు పిరాపురం సంస్థానానికి దత్తులయ్యారు కుమార యాచేంద్రుని మూడవ కుమారుడు రంగమన్నారు కృష్ణ యాచేంద్రులను బోభీలి సంస్థానానికి

01871లో దత్తత నిచ్చారు. వీరే మహారాజా సర్ రావు వెంకట శైతాచలపతి రంగారావు బహుద్దర్. కుమార యాచేంద్రుని నాల్గు కుమారులు నవనీత కృష్ణ యాచేంద్రులను 1877లో జటప్రోలు సంస్థానానికి దత్తుగా పంపారు. వీరే రాజు సురభి వెంకట లాచ్చురాయ బహుద్దర్.

రసార్థవ సుధాకర కర్తృసర్వజ్ఞ సింగభూపాలుని లాగే వెంకటగిరి పాలకులు కూడా కళా పౌష్టికులు. 1695లో వెంకటగిరి నేలిన 23వ తరం వాడైన సర్వజ్ఞ కుమార యాచేంద్రుడు కాళహస్తి జ్ఞాన ప్రసూనాంబ మీద ఒక అష్టకం, ఒక చూర్చిక రచించాడు. 1832-92లో వెంకటగిరి నేలిన 27వ తరం వాడైన సర్వజ్ఞ కుమార యాచేంద్రుడు విద్యజ్ఞ పోషణలో మేటి. ఇతడు గీతార్థసార సంగ్రహం, సభారంజని, నాస్తిక ధ్వంత భాస్యరం, రత్నపట్టార్గంగుళీయకం, సర్వమత సారసంగ్రహం మొదలైన కావ్యాలను రాసిన గొప్ప పండితుడు. వీటిలోని సభారంజని గ్రంథం సంగీత సంబంధి గ్రంథం.

నాయుక, నాయక, రస, సంగీత, తాళ, హిందూస్తానీ రాగ, తాళ, నాట్యభినయ, శబ్దా, వాద్య, పండిత రహస్యాలనే మొత్తం ఎనిమిది ప్రకరణాలు గల గ్రంథం ఇది. దీనిని లక్ష్మణ గ్రంథంగా చేర్పొన వచ్చు. వాగ్దీయకారరత్న శ్రీ హరి నాగభూషణంగారు మెచ్చిన గ్రంథం. 31వ తరానికి చెందిన శ్రీ వెంకట శేష వరద రాజగోపాల కృష్ణయాచేంద్ర (1924) తమ పూర్వీకులను అనుసరించారు. కవి పండిత గాయక ప్రముఖులను సంస్థానానికి ఆహ్వానించి, సభలను నిర్మించి, వారిని సత్కరించి, తరతరాల నుండి విద్యల కాటపట్టయిన వెంకటగిరి కీర్తిని నిలబెట్టారు.

రాజగోపాల కృష్ణ యాచేంద్ర భూపతి (28వ తరానికి చెందినవారు) తమ్ముడు ముట్ట కృష్ణ యాచేంద్రుడు తమ వంశియుడైన సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుని రసార్థవ సుధాకరమనే నాట్యాలంకార శాస్త్రాన్ని పండిత పరిష్కారంగా ముద్రించాడు. దక్షిణ భారతంలో ఉన్న కర్ణాటక సంగీత విద్యాంసులు వెంకటగిరిలో సత్కారం పాందనివారు లేరని చెప్పవచ్చు. వేణుగోపాల యాచేంద్రుల వారు (28) కాళహస్తిలో శివరాత్ర్య త్సపాల సందర్భంలో కళాకారులను సన్మానించి, దానికి అయ్యే వ్యయమంతా భరించేవారు. యాచేంద్ర వంశంవారు నాట్యకళా ప్రదర్శిని అనే గ్రంథాన్ని కూడా రాశారు. వేంకటశేష వరద యాచేంద్రులు సంగీతంలో అవధాన ప్రక్రియను నిర్వహిస్తారు. అలవోకగా ఏ రాగంలో ఏ వర్ణన ఏ తాళంలో చేయుమన్నా చేయడంలో సిద్ధహస్తులు.

వెంకటగిరి సంస్థానంలో సరస్వతి శేషాప్రై సరస్వతి సూర్యనారాయణ శాప్రై, ఇద్దరూ సంగీత సాహిత్యాలలో సమాన ప్రతిభ గల ఆస్తాన విద్యాంసులు. తిరుపతి విద్యల నారాయణస్వామినాయుడు, పట్టార్గాల నరసయ్య ఆస్తా సంగీత విద్యాంసులు.

ఈ సంస్థానంలో రామలక్ష్మణాగారు, బెంగుళూరు నాగరత్నమ్మగారు, సరస్వతీభాయి, మహాద్వయ నాథయ్య, చెంగల్గూరుయశాప్రై మొదలైన వాగ్దీయకారులు, విద్యాంసులు ఘనంగా వార్షికంగా సన్మానించును.

వెలుగోటి సర్వజ్ఞ యాచేంద్ర భూషాలుడు

సభారంజని

అమృతోనుభావుడు రాసిన కావ్యాలలో సభారంజని అన్న రచన సంగీత సంబంధి గ్రంథం లభ్యమైంది.1

ఇది శారదాంబా విలాస ముద్రాక్షరశాల చెన్నపురి, తండ్ర్యాలపేటలో 1890వ సంవత్సరంలో ముద్రించబడినది. ఈ గ్రంథాన్ని తిరుమలశట్టి జగన్నాథం అనే మన సాక్ష్యకూటం మొదటి మెంబరుకి కాపీరైట్లో సహా ఇచ్చేసినట్లు, మరెవ్వరూ దీన్ని ప్రచురించకూడదని 1890 సంవత్సరం మార్చి 24 తేదీన గ్రంథకర్త శ్రీ వెలుగోటి కుమార యాచమనాయుడుగారు - సి.యస్.ప.వెంకటగిరి పెద్దరాజుగారు గ్రంథం మొదటి పుటలలో రాశారు.

ఈ గ్రంథంలో ఉన్న విషయాన్ని సూచికలో పుటలలో సహా ‘విషయసూచిక’ అన్న పేరుతో ఇచ్చారు. ఉపోద్యాతంలో సభారంజని అనే ఈగ్రంథాన్ని ఏ విధంగా రాశారు అనేది సృష్టింగా రచయిత చెప్పారు. అందులోని సారాంశం ఇది.

“చదువుకున్న రసజ్ఞలు, మధచి విషయాలను తెలుసుకోవాలనుకునేవారు రాజువారిని మీరు తిరిగిన, చూసిన, నేర్చిన, విన్న విషయాలస్తే ప్రోది చేసి సభల్లో యోగ్యమైన విద్య విషయాలను వ్యాపారిక శైలిలో అందరికీ అర్థమయ్యే విధంగా రాయమని ప్రార్థించారు. అందుమూలంగా ఈ గ్రంథాన్ని రాసానని చెప్పారు.

ఇక అవతారికలో ప్రకరణాలలో ఉన్న విషయాన్ని రెండు మూడు వాక్యాలలో సృష్టిపరిచారు. విషయాన్ని ఆ విధంగా రెండు మూడు వాక్యాలలో రాయడానికి కారణం గ్రంథం పెద్దచ్ఛాడం వల్ల ప్రతి పుట తిరిగేసి చదవడానికి ఓపిక చాలమందికి “ఇప్పటి వారికి ఉండదని(గ్రంథకర్త అభిప్రాయం) అందుకే అలా రాసినట్లు ప్రకటించారు.

“సభారజని” గ్రంథంలో మొత్తం ప్రకరణాలు ఎనిమిది.

1. నాయుకా నాయుక ప్రకరణం

ఇందులో ప్రసిద్ధ శృంగార నాయుకల, నాయకుల భేదాలను, వారి వారి సహాయులు, నర్సి సచివులు వీరందరినీ లభ్యమయుతంగా వివరించారు. ముందుగా నాయుకా భేదాలు.

ప్రసిద్ధ నాయుక స్వీయ, పరకీయ, సామాన్య అని ముఖ్యాలు. అందులో స్వీయ భేదాలు - అవస్థ భేదాలు - 18. ముగ్ర, మధ్య, ప్రగల్భ అని స్వీయను ముఖ్యాలుగా విభజించారు. అందులో ముగ్ర- అజ్ఞత యోవన, జ్ఞతయోవన, నవోఢ, విప్రభ నవోఢ అని నాలుగు భేదాలు.

మధ్య - మధ్య ధీర, మధ్యధీర, మధ్యధీరధిర మొదలైనవి ఆరు భేదాలు.

ఆదేవిధంగా ప్రగల్భా - ప్రగల్భాదీర, ప్రగల్భాదీర ప్రగల్భా థీరాధీర అని మొత్తం ఎనిమిది భేదాలు పేర్కొని, ఆ నాయికల లక్ష్మణాలను సులభమైన భాషాశైలిలో రెండు మూడు వాక్యాలలో గ్రంథకర్త వివరించారు.

పరకీయ భేదాలు కన్య, పరోఢ అని అందులో పరోఢ-గుప్త, విద్యు లక్ష్మిత, కులట అనుశయాన మొదలైన తొమ్మిది భేదాలను వివరించారు.

ఇందులో విద్యులో వాగ్యిద్యు, ప్రియా విద్యు అని రెండు విధాలు. అదే విధంగా అనుశయాన ముఖ్యాధాలని వివరించారు. ఈ అనుశయాన భేదాలకు లక్ష్మణాలు మాత్రం చెప్పారు. ఇక సామాన్య నాయిక - జాతి సామాన్య, ఆగంతుక సామాన్య, గూఢ సామాన్య అని ముఖ్యాధాలు. ఇవిగాక స్వీయాభేదంలో ముగ్గా, మధ్య, క్రొడ నాయికల్లో, పరకీయ, సామాన్యాలలో భేదాలు ప్రాచీనులు చేపినవి, అష్టమిది నాయికలను గురించి వివరించారు. ప్రీ పురుష జాతుల నిర్ణయాలు అవయవాల ప్రమాణాన్ని బల్టీ కూడా ఉంటాయని, పద్ధిని, చిత్తిని, శంఖిని, హస్తిని అనేవి స్త్రీలకు సంబంధించినవని అలాగే పదిగైనికి, పాంచాలుడు, చిత్తినికి కూళిమారుడు, శంఖినికి భద్రుడు, హస్తినికి దత్తుడు నాయకులుగా నిర్ణయించినట్లు వివరించారు. అదే విధంగా ప్రీ పురుషుల రత్నికి సంబంధించి కూడా భేదాలు వివరించారు గ్రంథకర్త.

ఇక నాయకుల వివరానికాన్నే అనుకూలురు, దక్కిణుడు, ధృష్ణుడు, శరుడు, పతి, ఉపపతి, వైశికుడు, మధ్యముడు, అధముడు అనే భేదాల్ని చెప్పు మహానాయకులన్న పేరుతో థీరోదాత్రు, థీరోద్ధతు, థీరశాంత, థీర లలిత నాయకులను ఒక్కొక్కరిని ఒక్కొక్క వాక్యంలో వివరించారు.

సభారంజనిలో రెండవ ప్రకరణం రసాన్ని గురించినది. ఇందులో రస విభజన, నవరసాలకు నిర్వచనాలు, ఆయ రసాల స్థాయిభావాలు, ఈ స్థాయి భావాలకు విభావ, అనుభావ, సాత్మీక సంచారీ భావాలు వాలే వివరణలున్నాయి.

సాత్మీకభావాలు : స్తంభం, ప్రశయం, విజృంభణం మొదలైన ఎనిమిది.

సంచారీ భావాలు: నిర్వేదం, శ్రమ, దైన్యం, జాడ్యం మొదలైన ముపైమూడు.

శృంగార చేష్టలు : భావం, హసం, హేల మొదలైన పదునెనిమిది భేదాలు ఇందులో వివరించారు.

పీమృత రసాభాస వివరణ కూడా ఉంది. రసాభాసానికి కారణాలు పదు చెప్పారు. ప్రీ పురుషుల్లో ఒకరికి ఇష్టం. ఒకరికి ఇష్టం లేకపోవడం, అధముల రత్నిని బాగా వర్ణించడం, ఒక ప్రీ ఒకే కాలంలో చాలామంది పురుషుల మీద అనురాగం చూపడం, ఇటువంటి కారణాల వల్ల రసాభాసం కలుగుతుందని వివరించారు రచయిత.

ఈ రెండు ప్రకరణాల్లో ఉన్న విషయం అంతా నరసభూపాలీయం, భరతుని నాట్యాశ్రం మొదలైన గ్రంథాలలో ఉన్నదే. వ్యాపోరిక సులభశైలిలో సూక్ష్మంగా వివరణ సభారంజనిలో ఉన్నది.

సంగీత ప్రకరణంలో సంగీతం, త్రుతి, అనురణనం, స్వరం మొదలైన పదాలను నిర్వచించారు.

తర్వాత స్వరాలు (7) ఏడింబిని వాటి ప్రతులను, త్రిస్తానాలను వాటి లక్షణాలను వివరించారు. గ్రామభేదాలు ఆ లక్షణాలను తెలుపు లక్ష్యాలుగా వీణాలను వివరించారు.

దైవవీణ - అంటే మనష్యగాత్రం. మానుషీణ - అంటే మనష్యకృతమైన వీణ: స్వరాదులు పలికించడానికి మానుష వీణ అయిన అచ్యుతరాయ వీణాను లక్ష్యంగా చెప్పారు.

వీణాలగురించిన వివరణ - భూలోకంలో ఉండే రుద్రవీణకు 12 ఇళ్ళు ఉన్నాయని ఇందులో ఖద్దస్వరం లేదునని, తారకపడ్డం చేరి మిశ్రస్వరాలు 4చేరి 12 అయ్యాయని వివరాలున్నాయి. రుద్రవీణకు అచ్యుతరాయ వీణకు మెట్లు ఏవిధంగా ఉంటాయో “పట్టిక రూపం”² లో వివరించారు.

ఆ తర్వాత మేళకర్త రాగాల ప్రస్తారాన్ని వివరించారు. కటపయాది సూత్రంలో మేళకర్త రాగాలను ఏ విధంగా గుర్తించాలనే విషయం స్వప్షపరిచారు. 36 రాగాలకు ఆయా రాగస్వరాలు వాటి ప్రతులు వివరించారు.³ ఈ ముపైపైరు మేళకర్త రాగాలు ఖద్ద మాధ్యమాన్ని మధ్య ప్రస్తరించిన ఖద్ద వికృత స్వరాలను ఒట్టి 36 భేదాలు కలిగాయి.

జన్యరాగాలలో ఔడవ, షాడవ రాగాలు సంపూర్ణ ఔడవ భేదాలు, షాడవ సంపూర్ణ భేదాలు మొదలైన భేదాలన్నింటిని సంగ్రహంగా నిర్వచించారు. రాగాల భేదాలుగా చెప్పబడుతున్న రాగంగ, భాషాంగ, ఉపాంగ, దేశాంగ భేదాలను వివరించారు. న్యాసం, అంశం, గ్రహస్వరాలు వివరించారు.

ఇక ప్రస్తారాల గురించి పాండిత్య ప్రకర్షకు సంబంధించిన విషయాలు కాబట్టి సభల్లో వీటి ఉపయోగం లేదని “వాటిని విడిచిపెట్టినట్లు” ప్రకటించారు. వాది, సంవాది, వివాది, అనువాది స్వరాలు - ఎట్లా ఉపయోగిస్తారనే విషయాన్ని తెలియచేసారు.

దశవిధ గమకాలు మొదలైన విషయాలు ఈ ప్రకరణంలో వేర్కొన్నవన్నీ వీణను దృష్టిలో ఉంచుకొని రాసినవే. వీణలో ఎట్లా పలికించాలో తెలిసినందువల్ల ఈ విషయం స్వప్షపడింది.

ఇక సభారంజిలోని నాల్గవ ప్రకరణం తాళ ప్రకరణం - భరతపోవనిషత్తును బట్టి భరతముని భరత సూత్రాల్ని చేసేరు. చూడామణి భరతం, మాత్సుష్ట భరతం, రత్నాకర చూడామణి భరతం, నారద భరతం మొదలైన భరతాలలో ఉండే తాళ దశ ప్రాణాల్ని గ్రంథకర్త వివరించారు. తాళం అంటే ఏమిటి? దశప్రాణాలు - కాల ప్రాణ లక్షణం, మార్గప్రాణ లక్షణం, క్రియాప్రాణ లక్షణం మొదలైనవి సప్త తాళాలు. తాళప్రస్తారాల గురించి సులభరీతిలో వివరించారు. ఈ ప్రకరణంలో చర్యించిన చివరి తాళం సింహ నందన తాళం. దీనికి లక్షణం 128 అక్షర కాలాలు ఉండాలని రాసారు. ఇది కూడా సంగీత సంబంధి ప్రకరణమే.

ఇక ఇదవ ప్రకరణం హిందుస్తానీ రాగ తాళ ప్రకరణం. ఇందులో పురుష రాగాలు, వీటికి ఒక్కొక్క దానికి ఆరుగురు మంది భార్యలు చొప్పున 36 స్త్రీ రాగాలు ఉన్నాయి.

“చేరాగ్ చత్తీస్ రాగ్నే” అని అంటారు. తక్కినవి ఈ రాగాల బిడ్డలు. హిందుస్తానీ సంగీతంలో

సప్తస్వరాల పేర్లు కరబ్, రిగవ్, గధార్, మద్దం, పంచం, దైవత్, నిభార్ అని పిలుస్తారు. "ఇక రాగ కాలాలు ఏ రాగం ఏ సమయంలో పాడాలి అనే నిర్ణయం ఆయా కాలాల్లో పాడాల్సిన రాగాలను ఇందులో పేర్కొన్నారు"4 హిందుస్తానిలో ధృపథీలో ఉన్న చేతాల్, బిరం, దస్తానా తాళాలను వివరించారు. శాన్, టప్పా, రోంరీ, రవానీ వీటి తాళాలు.

ఇక హిందుస్తానిలో పాడే బాటీలు తాన్సేన్ బాటీ, గోబర్సర్బాటీ, గోపాలనాయక్ బాటీ అనే భేదాలను రాశారు. హిందుస్తానిలో ప్రబంధ భేదాల పేర్లు మాత్రం పేర్కొన్నారు. అలాగే హిందుస్తానీ కృతుల్లో పల్లవిని - అసై అనీ, అంత్రా - అంటే అనుపల్లవి అనీ, అభోగ్ అంటే చరణం అంటారని గ్రంథకర్త రాశారు.

ఈ గ్రంథంలోని తర్వాతి ప్రకరణం నాట్యాభినయ ప్రకరణం. నాట్యాన్ని తాండవ, నటన, నాట్య, లాస్య, శృత్ర దర్శనమనే భేదాలతో 6 విధాలుగా పథజించారు. వీటి గురించి అంతా వివరించలేదు. గీతం, పదం మొదలైన వాటి అర్థాలను తన అభినయ యుక్తంగా చేసి సభ్యుల ప్యాదయానికి పూతుకునేలా చేసే "అభినయాన్ని నాట్యభేదాల్ని వాటి వివరణ ఇస్తామని గ్రంథకర్త చెప్పుకున్నారు"5 ఈ అభినయం ఉత్తమ, మధ్యమ, అదమ అని ముఖ్యాలు- వాటి గురించి వివరించారు. అదమంలో రెండు భేదాలున్నాయిని అవి సజీవకం, నిర్వివకుమని వీటిలోనివే కాళిదాసాది మహాకవులు రాసిన నాటకాలుగా పేర్కొన్నారు. ఈ నాటక లక్ష్మణాలో ప్రస్తాపనం అన్న పేరుతో ప్రస్తాపనాంగాలు, శుద్ధ విష్ణుంభం, మిశ్ర విష్ణుంభం, పంచసంధులు మొదలైనవి. వాటిలో ఉండే భేదాల సంభ్య సూచిస్తూ పేర్కొన్నారు.

ఆ తర్వాత అభినయం గురించి వివరించారు. గీతం మొదలైన వాటి అర్థాలను కట్టాడి పోవభావాలతో తెలియజేసే అభినయం, సభారంజకం కాబట్టి అభిసంచం గురించి వివరిస్తున్నట్లు ముందుగానే రచయిత పేర్కొన్నారు. అభినయానికి ఉపయోగాడే కొన్ని లక్ష్మణాలను స్ఫుషపరిచారు. ఉద్యాహితం - అంటే తల మీద కెత్తుట, అవధాతం - అంటే క్రిందికి వంచుట. విధుతం - అంటే అడ్డంగా రెండు ప్రక్కల త్రిప్పుట.

ఇవి మొత్తం 6 లక్ష్మణాలు శిరోభేదాలుగా చెప్పారు. దృష్టి భేదాల శిర్మికతో లలితం - అంటే మనోహరంగా చూడటం, కుంచితం - అంటే కొంచెం సంకోచించి చూడటం, వికాసం - అంటే స్ఫుటంగా నేత్రాలను విప్పి చూడటం. మొదలైన భేదాలు పదమూడింటిని పేర్కొన్నారు. అలాగే భ్రూభేదాలను ఉస్తిప్త - అంటే కనుబోమృలను మీదికి నిక్కించుట, పతితం - అంటే రెండు కనుబోమృలు కిందికి వంచుట మొదలైన 5 లక్ష్మణాలు వివరించారు.

నాసా చెలన భేదాలు - రెండు, అథర్వోష్మి చాలన భేదాలు - మూడు, హోస భేదాలు - ఐదు, గ్రీవాభేదాలు - నాలుగు, హస్తచాలన భేదాలు - పదహారు, ఉరక్కాలన భేదాలు - నాలుగు, ఔరుచాలన భేదాలు - మూడు, పాదకర్మ భేదాలు - పండోమ్మిది, పార్శ్వచారి భేదాలు - నాలుగు, వ్యోమచారి భేదాలు - మూడు, భాను మండల భేదాలు - మూడు, దైవ మండల భేదాలు - నాలుగు, కరణ భేదాలు

- నూట ఎనిమిది, (ఇందులో ఏడు మాత్రమే వివరించారు. మిగిలినవి పేరు సైతం ఇష్టలేదు) అంగహార భేదాలు, అసంయుత హాస్తభేదాలు సంయుత హాస్తభేదాలు, పేరణి సృత్య లక్షణ వివరణ మొదలైనచి ఈ నాట్యాభినయ ప్రకరణంలో వివరించారు.

ఇక సభారంజని గ్రంథంలోని ఏడవది శబ్దవాద్యాల ప్రకరణం. శబ్దం అంటే సాల్లు అని, అది ఈశ్వర సద్గ్యజాత ముఖం వల్ల పుట్టినదని చెప్పు, విధ రకాలైన పేర్లు గల శబ్దాలను వాటి ధ్వనులను వివరించారు. నాగబుంధం - దీనికి సాల్లు - నగి - ననగి - పవనం - దీనికి సాల్లు - నన - గిడ - గిడడిగి" ఇత్యాది శబ్దాలను కొన్ని నామదేవ ముఖం వల్ల కలిగినవి, అఫోర వక్రోద్ధువాలు, తత్పురుష ముఖ జన్మాలు, ఈశాన ముఖోద్ధువాలు అని విభజించారు. ఈ ధ్వనులలో కుడి ఎడమ హస్తాలతో వాద్యం మీద వాయించవలసినవి కొన్ని ఉన్నాయని పేర్కొన్నారు.

సంగీత సూర్యోదయాది గ్రంథాలలో అనేక తాళాలకు సాల్లు లేమి, ఒక్కొక్క తాళంలో త్రికాల విన్యాసాలు వాయించాలిన జతులు పేర్కొన్నారని రాశారు. వాటి శబ్దాల పేర్లు మృగేంద్ర హంకృతి శబ్దాలని, గజేంద్ర బృంహిత శబ్దాలనీ, అశ్వపుతాది శబ్దాలని, శబ్దాల రూపాలను బట్టి ఆయా నామ నీర్దేశం చేసారని రాశారు.

సభారంజని గ్రంథంలో చిట్టచివరి ప్రకరణం ఎనిమిదవది పాండిత్యరహస్య ప్రకరణం.

వైణికుని పాండిత్యం, గాయక పాండిత్యం, వాద్యకుని పాండిత్యం, అభినయించే పాత్ర చాతుర్యం, నట్టువకాని చాతుర్యం ఈ అంశాలను వివరించారు.

వాద్యకారుడు ఏ విధంగా వాద్యాన్ని వాయిస్తే అతని పాండిత్యంతో బాటు వాద్యానికి విలువా సభారంజకత్తుం కలుగుతాయో ఆ లక్ష్మణాలను వివరించే ప్రకరణమే ఈ పాండిత్య రహస్య ప్రకరణం.

ఉదా : వీణ వాయించే వానికి - పాట అక్షరాక్షరానికి మీటు వేసి సంగతి గమనానికి మీటు వేయకుండానే సంగతిని వాయించడం, అదేవిధంగా ప్రక్క తంత్రుల మీద శ్రుతిమీటు వేయకుండా వాయించే తంత్రుల్లోనే ఆయా గమకాలను పట్టి వాయించడం ఇవి పాండిత్య లక్ష్మణాలు. ఇలాంటి లక్ష్మణాలు చేపే శాస్త్రాలు ఎన్నో ఉన్నాయని ఇందులో ఔషధ విషయాలనే పరికీంచమని గ్రంథకర్త చివర చెప్పుకున్నారు.

ఆయా గ్రంథాల్లో తప్పులున్న ఆ గ్రంథాలను చూసి రాసిన నాయా గ్రంథంలో కూడా తప్పులుంటాయి. అయినంత మాత్రాన దోషారోపణ చేయకూడదు. సులభంగా అర్థమయ్య రీతిలో రాసినందుకు సంతోషించమని కోరుకున్నారు. గ్రంథంచివర గ్రంథకర్త తనకు తెలిసిన విషయాన్ని పదుగురికి తెలియచేప్పాలనే ఉద్దేశంతో ఈ సభారంజని రచన చేసినట్లూ, మరే విధంగానూ బహుమానాలు, గౌరవ సన్మానాలూ పాంచాలని గానీ రాయలేదని సృష్టపరిచారు. మొత్తంమీద ఈ రచన ప్రాచీనుల గ్రంథాలలోని సారాన్ని సృష్టపరచిందిగా చెప్పుకోవచ్చ.

ఉగ్గుపాలతోనే సంగీతం కూడా రంగరించి పోసింది తల్లి కోమలమ్మ. దానికి కారణం ఆమె కూడా సంగీత విద్యాంసు రాలే. "కోమలమ్మ త్వాగరాజస్వామి శిష్యపరంపరలోని వాలాజీచేట శిష్యపరంపరలో ఒకరి అడవడుచు.6 వారి శిష్యురాలు కూడా. నారాయణస్వామి నాయుడికి తల్లి, తర్వాత కాళహస్తి వెంకటస్వామి నాయుడు సంగీత గురువులు. ఆయన దగ్గర వీణ, గాత్రం రెండూ నేర్చున్నాడు. ఇతడు తిరుపతి పుర నివాసి. ఆ మహాప్రవంతుల నుండి ఎన్నో పిల్ల కాలువలు.

వెంకటగిరి సంస్కారాధిపతి అనుజ్జీ మేరకు రాగమాలికలు రాసాడు తిరుపతి నారాయణస్వామి. అలాగే "కాళహస్తి సంస్కారాధిపతి చిన్న వెంకటప్పునాయుని బహుద్వార్ వారిపై కూడ రచన చేసాడు. అది నవరాగ మాలిక"

"తిరుపతీశ", "తిరుపతిపుర", "తిరుపతి" అనే ముద్రతో ఇతని కృతులు అనేకం ఉన్నాయి. వర్షం, కృతి, జావళి, రాగమాలిక ఈ ప్రక్రియలలో కొన్ని రచనలు చేసారు. తిరుపతి నారాయణస్వామి నాయుడు రాసిన జావళులు, ఇతర రాగమాలికలు సంగీత గ్రంథాలలో కొన్ని లభ్యమయ్యాయి. లభ్యమైన రచనలను ఇందులో సవిమర్యపూర్వకంగా పాందుపరుస్తున్నాను.

"నిను వినా ఏ గతి" - ఇకుంతల రాగం, "నిర్మణాదో గుణదో" - మలయ మారుతం, "పరాకేల సరస్వతి" - నాటకురంజి రాగం, "ఇక్కనొ" - పుష్పలతిక రాగాలలో రచనలు చేసారు. తిరుపతి నారాయణస్వామి రాసిన జావళులు, శ్రీ ఎన్.సి. పార్థసారథి గారి సంకలనమైన "జావళీలు" అన్న పుష్టకంలో లభ్యమయ్యాయి.

బేహో రాగం - రూపక తాళంలో

"వగలాడి బోధనలకు - పలచితివో సామి"⁸

ఇందులో పల్లవి, అనుపల్లవితో బాటు రెండు చరణాలు కూడా ఉన్నాయి. ఒక చరణం ఒకే వాక్యం, రెండో చరణం రెండు వాక్యాలు. వదురుబోతైన ప్రీ మాటల్లో పడి ఆమె వట్టి నాటకాలాడేదని తెలిసి, మోసకత్తె అని తెలిసి కూడా ఆమెను ప్రేమించావు అని నాయకుణ్ణే హెచ్చరిక చెయ్యడం ఇందులోని వస్తువు.

మరో జావళి - హాందుస్థానీ కాపీ రాగం - రూపకతాళంలో

"పాయరాని బాఖిచే భామనంపిన రావు"⁹

ఇందులో జావళిలాగే పల్లవి, అనుపల్లవి ఉండి చరణం మాత్రం మూడు వాక్యాలలో ఉంది. మన్మథుని బారి తట్టుకోలేక కరగిపోయి ప్రేమించిన నీ చెలిని కొగిలించుకుంటావని నిన్ను తలచరాడ? నిన్ను కోరుకున్న చెలీ నీ మాటకు ఎదురు ఆడడం ఉన్నదా? "తిరుపతి నివాస" అని ఇందులోని నస్తువు - నాయకుని ఉద్దేశించి కోరిన చెలిని దగ్గర చేర్చుకోమని వ్యక్తం చేస్తున్నట్లంది.

తిరుపతి నాయుడుగారు మద్రాసులో ఉండగా రాకూర్ వంశస్తులు ఇతని సంగీత వైద్యప్యాన్‌నీ గమనించి బాగా పోవించేవారు. రాకూర్ వారు నాయుడిగారిని జావశులు రచించమని కోరినందున "కేసరి సీకేసరి" అనే జావళి కూడా రాసారు అని "జావళిలు" (గ్రంథం (పుట12)లో పార్ట్‌సారథిగారు రాసారు. కానీ ఆ జావళి ఇప్పుడు అలభ్యం

సంగీత గ్రంథాల్లో ఉన్న నవరత్న రాగమాలిక తిరుపతి విద్యల నారాయణస్వామి నాయుడు శ్రీ రాజ రాజ మహారాజ దామర కుమారమ - రా - శ్రీ చిన్న వెంకటప్ప నాయని బహుదూర్ వారిపై రాసిన ఈ రాగమాలిక లొమ్మెన్ని రాగాలలో రాయబడింది. ఇందులో ప్రముఖమైన, ప్రస్తుతమైన రాగాలు - రాగాల పేర్లను ప్రతి చరణంలోనూ సందర్భానుసారంగా అర్థవంతంగా సమకూర్చడు నాయుడు.

నవరత్న రాగమాలిక - దర్శారు, సావేరి, మలయమారుతం, చంద్రకశ, అరాజ, సురభి, సర సాంగి, భూపాలం, వరాళి రాగాలలో కూర్చడు.

దర్శారు - రూపకం

సీదర బారు గాచినది సీరజాక్షి నేలుకోర

మాచోటి సీ చతురత లేమరు విని విని

ఇప్పుడో దామర కుమార చిన్న వెంకటేంద్ర

అని మొదలవుతుంది ఈ మాలిక. దీనిని దర్శారు రాగంలో కూర్చడు నారాయణస్వామి నాయుడు. సీదరబారు గాచినది అన్నచోట దర్శారు రాగాన్ని అర్థవంతం చేసి సభ అని అర్థం చెప్పించాడు.

అలాగే తర్వాత చరణం 'సావేరి' రాగం - రూపకతాళంలో రాసారు.

మనసావేరిక దలచక - మా మనోహరిణీపుడు ||సీదర||

దాని సాబగును మరి అల -

విక యొప్పుడును నిజంబుగను || సీదరబారు||

మనసావేరిక తలచక అన్నపుడు ఓ మనసా! మరోలా లలోచించకుండా అని అర్థవంతం చేసారు. ఆమె అండాన్ని, ఆమె వయ్యారాలు గల మరో ప్రీని నువ్వెప్పుడూ చూడలేవు. కాబట్టి సీ దర్శారులో ఉన్న ఆ సీరజాక్షిని ఏలుకోమని విన్నపం చేసుకున్నాడు. ఈ రాగమాలికలో మూడవరాగం మలయ మారుతం - ఈ చరణాన్ని కూడా రూపకతాళంలో నీర్దేశించాడు.

"మలయమారుతము పీవ మరి మరి ఇర్క

- సాథకు మరుదురు వడి విరిశరములు గురియా || సీదర ||

చిలుకలు కలకలమని పలుకగ మనుసు బెరది సరసుడ || సీదర ||¹⁰

మలయ మారుత రాగాన్ని మలయ పవనంగా అర్థం వచ్చేటట్ట రాసాదు.

ఆ మలయ మారుతానికి తట్టుకోలేక, మన్మథుడు తొందరపడి వేగంగా వేసే పూబాణాలను తట్టుకోలేక, చిలుకలు పలకరిస్తూంటే మనసు బెదరిపోయి, నీ దరి చేరిన నీరజ్ఞాన్ని నేఱుకోమంటాడు.

నాల్గవరాగం చంద్రకళ

“చంద్ర కళలు దేశు మోముతో పగడములకు సరిరా సరోజముఖి యథరము మదగజయానర మానవి యిక రతులన్ పెనగొనుర తడయక చంద్రకళలు”

అమె ముఖంలోని ఆకర్షణీయత అందం, చంద్రకళలో నిండిఉందని ఆమె పెదవుల ఎరుపు పగడాల వన్నెకు కూడా సరిపోవని, ఆమె మదగజ గమన అని అటువంటి మానిని కామకేళిలో తేలియాడించరా అని కోరుకూంటాడు.

రాగమాలికలోని పదవరాగం అరాణరాగం

“అలివేణీ బోదానవే హరాణరావేమి యేరయిటు అబలలపై యనాదరణ జేసితె యెటులోర్చురు చలముయుడిగి ఆ లతాంగి మనసు దెలియక”

తనను చూడని నాయకునిపై కోపంతో పోబోతున్న ఆమెను ఎందుకు పోతున్నాపు. త్వరగా (హరాణ) రావేమిటి అని ఆమెను మందలిస్తున్నాడు రచయిత. అలా మందలిస్తునే నిన్ను కోరిన ప్రీమిపై ఎందుకు అదరణ చూపవు. చలము మాని ఆ లతాంగి మనసు తెలుసుకోవయ్య అని నాయకుణ్ణి అర్థిస్తున్నాడు. అరాణ అనే రాగం “త్వరగా” అని అర్థవంతం చేసాడు.

ఇదెవిధంగా తక్కిన ఆరు ఏడు ఎనిమిది తొమ్మిది చరణాల్లో సురటి, సరసాంగి, భూపాల, వరాచి రాగాలను ఆయా సందర్భాలకు తగిన అర్థం వచ్చేటట్లు కృతికారుడు ఉపయోగించాడు.

చివరి భూపాల, వరాచి రాగాలలో రాజును భూపాలా దేవేంద్రా అని సంబోధించాడు. భక్త దీన జనావారాచీ ప్రియునిగా తిరుపతి వేంకటేశ్వరుని ధ్యానిస్తూ వేంకటేశ్వరుని భక్తులుండే నీ దర్శారు అని ముగిస్తాడు.

“బేపోగ్ రాగం - రూపకతాళం (జావళి)

పల్లవి : వగలాడి బోధనలకు - వలచితివో సామి

2. “పాయరాని” పొందూస్తానీ కాఫీరాగం - రూపకతాళం (జావళి)

పల్లవి : పాయరాని బాఖిచే భామనంపిన రావు ॥

ఈ రెండు జావచులు శ్రీ ఎన్.సి. పార్థసారథి, శ్రీమతి ఎన్?సి.ద్వారక పార్థసారథి సంకలనం చేసిన “జావళిలు” అన్న గ్రంథంలో స్వరపరచి ఉన్నాయి.

3. కీర్తన “ఇక్కెన నా మొర వినరాదా ॥ పుష్పలతిక రాగం - ఆదితాళం

పల్లవి : ఇక్కెనా నా మొర వినరాద ఇనకుల చంద్ర ఇది సమయము ॥

4. మరొక కీర్తన పరాకేల సరస్వతి - నాటకురంజి రాగం - రూపకతాళం

పల్లవి : పరాకేల సరస్వతి మురారిసుత సతీమణి ॥పరా ॥

6వ కీర్తన - శ్రీరాగం - రూపకతాళం

పల్లవి : నొసటి ప్రాలి ఇక అన్నగలద నోములెన్ని నోచుకొన్న ॥నొస॥

7వ కీర్తన దర్శారు రాగం - ఆదితాళం

పల్లవి : మోము జూపవేమి రమా మోహనాంగ సీదు ముద్దు ॥మో॥

8వ కీర్తన - గౌళివంతు రాగం - రూపకతాళం

పల్లవి : మరువకే రామనామము మనసా యిది తరమగు ॥ము॥

ఈ కీర్తనలలో దేవతా స్తుతితో బాటూ ఆధ్యాత్మిక పరమైన భావం ఉంది. నొసటి విధి రాసిన రాత ఇంద్రునికైనా, పశుపతికైనా తప్పదు. యోగీంద్రులు కూడా అనుభవించి తీరవలసినదే - ధనం, దార, ఫలత్రులూ వీరివ్యరూ నీ దరి చేర్చ సమర్పులు కారు. నన్ను నీవే ఉద్దరించవయ్య - హస్తి వేదుకొన్న వెంటనే దయ చూపి రక్షించిన ఆ కరుణ ఇప్పుడూ నా మీద మాపవయ్య - రామనామం మరువక, బ్రోవుమని కరుణ చూడమని ప్రార్థిస్తున్నాను - నీవు, నేను అనే భ్రమలో పడి నిజమేమిటో తెలియక అవినీతి పరులై విషయవాంఘలకు లోబడకుండా ఉండాలంటే రామనామ జపధ్యానం ఒక్కటే మనకు శరణ్యం అని ఈ కీర్తనలలోని భావం. ఈ కీర్తనలు వేదాంత విషయాన్ని వివరిస్తుంటే రాగమాలిక శృంగార పరమైన భావాన్ని ప్రకటిస్తోంది.

మునుస్వామి నాగరి సంపాదకునిగా ప్రకటించిన సంగీత గ్రంథమైన - సంగీత సుధా సంగ్రహంలో అనేకమంది అటు తమిధేశంలో ఇటు అంధ్రధేశంలో ఉన్న వాగ్దేయకారుల కృతులు ఉన్నాయి. ఈ రచనలు మాత్రమే కాకుండా నారాయణస్వామి నాయుడుగారు

నిను వినా ఏ గతి - శకుంతల రాగం, నిర్మణుడో గుణుడో - మలయ మారుతం

ఇక ఎవరితో - బలహంస రాగం, వినరాదా? - చక్రవాకం, బలరోసామిని - ఘరజారాగం

దయరాని బారిచే - కాఫీరాగం మొదలైన కీర్తనలు రాసారని సంగీత పారిభాషిక పోషకలో (కన్నడ నిఘంటువు) డి.వి.ఎస్. సంపత్యుమారాచార్య పేర్కొన్నారు.ర11 ఈ రచనల పూర్వాపరాలేపి లభించలేదు.

అథన్యాచికలు

1. సభారంజని వెంకటగిరి సంస్కారాధివతుల వంశం వారు ఆకాశవాణి హైదరాబాద్ కేంద్రంలో కఖాకారులుగా పనిచేసిన శారదా శ్రీనివాసన్ గారి ద్వారా నాకు ఇచ్చారు.
2. యాచేంద్ర భూపాలుడు, వెలుగోటి. "సభారంజని", శారదాంబా విలాస ముద్రాకృతాల, చెన్నపురి, 1890. పుట. 31
3. ||అదే|| పుట. 43
4. ||అదే|| పుటలు. 61,62,63,64.
5. ||అదే|| పుట 66
6. పార్థసారథి, ఎన్.సి.శ్రీమతి ద్వారకా పార్థసారథి "జావళీలు" ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ, హైదరాబాదు 1980. పుట 12.
7. మునుస్వామి, నాగరి, సంగీత సుధా సంగ్రహము - చెన్నపురి, కాలం తెలీదు పుట. 137
8. పార్థసారథి, ఎన్.సి. శ్రీమతి ద్వారకా పార్థసారథి. "జావళీలు", ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ, హైదరాబాదు - 1980 పుట. 153.
9. అదే పుట. 158
10. మునుస్వామి, నాగరి. సంగీత సుధా సంగ్రహము - చెన్నపురి కాలం తెలీదు . పుట. 138
11. సంపత్యుమారాచార్య డి.వి.యున్. సంగీత పారిభాషిక పోషక (కన్నడ నిషుంటువు) యూనివర్సిటీ ఆఫ్ హైదరాబాద్ - 1985 పుట. 573,574.

5. సాలూరు సంస్థానం

సాలూరు రాజులు సవరలు. ఇది మొదట నేటి ఒరిస్సా రాష్ట్రంలోని జయపుర ప్రాంతంలోది. కొంతకాలం తర్వాత సర్దారుల సామంత రాజ్యాలయ్యాయి. ఆ కాలంలో రాజకీయ పరిస్థితి అస్త్రవ్యస్తంగా ఉండేది. తర్వాత ఇంగ్లీషు కంపనీ వారిచేత ఇప్పి జమీందారీలుగా గుర్తింపబడ్డాయి. అయినా నీస్పంతులు కావడం వల్ల దత్తతలకు సంబంధించిన వ్యవహారాలు ఇతర వ్యాజాలతో చికాకుల్లో ఉండేవి. ఈ ప్రాంతాల్లో ఉన్న సంస్కృతాల వారి భాష ఒరియా. కానీ తెలుగు భాష మీద అభిమానం, సంగీత కళాభిమానం, నాటక కళ పట్ల ఆదరణ వీరికి ఉన్నాయి.

ఆంధ్ర లాక్షణీకులచే గుర్తింపబడిన సాలూరు పాలకుడు బలారి సింహ నరసింహారాజు. అలాగే నాటక కళలో విష్ణువాత్సకుమాను మార్పులు ఈ సంస్కృతాధిపతులే చేసారు. స్త్రీల పాత్రాలు స్త్రీలే ధరించాలని ఈ శతాబ్దిం మొదటినే తెలిపాడు కిమూర్చి లక్ష్మీనరసింహ సన్మానిస్రాబు. ఈయన కళలకు ప్రోత్సహం ఇచ్చాడు. లక్ష్మీనరసింహ సన్మానిస్రాబు ఈ సాలూరు అధిపతుల్లో పదవ తరానికి చెందినవారు. ఈయనకు సంగీత సాహిత్యాలంటే మంచి అభిరుచి ఉంది. ఈయన పట్టపురాణి కృష్ణపట్ల మహాదేవి సంగీత కళానిధి.

ఆ సంస్కృతానంలోని చిరుద్వ్యోగులు సైతం కళల పట్ల ఆసక్తి ఉన్నపారే. సాలూరులో శ్రావణి ఉత్సవాల్లో కళాగోప బరుపుతుండేవారు. ఆ ఉత్సవాల్లో పాల్గొన్నకవి, గాయక, నటులను సన్మానించి వారికి సంభావనలిచ్చేవారు.

సాలూరు రాజువారు గొప్ప మార్గంగికులు కూడా. తలచుకున్నప్పుడే అంతా అయిపోవాలనే మనస్తత్తుమో ఏమో! రాజువారికి బుద్ధి పుట్టినప్పుడు విద్యాంసులను పాడడానికి తన దగ్గరికి రమ్మనేవారు. వీరు పాడుతూ వార్యగోపై జరుపుతూ రాజువారిని ఆనంద పెట్టేవారు. అప్పుడు రాజువారికిచ్చ వచ్చినట్లు వెయ్యి రూపాయలో రెండు వేల రూపాయలో ఒకొక్క విద్యాంసునికి ఇమ్మని ఆజ్ఞాపించేవారు. సీతారామ శాస్త్రిగారు పాడుతుంటే సాలూరు రాజువారు మృదంగం వాయించేవారుట”¹

సాలూరు సంస్కృతానంలో చాలామంది కళావంతులు తమ కుటుంబాలతో ఉండేవారు. అందువల్ల నాట్య సంగీత శిష్టాలకు అవకాశాలుండేవి. అదీగాక మిగతా జమీందారీ గ్రామాలకన్నా వ్యక్తిగతమైన స్వేచ్ఛ, ప్రజలలో సైతన్యం, కళాభిమానం, అమాయకత్వం ఈ సంస్కృత ప్రజలలో ఉండేవి. సాలూరులో ఆ కాలంలో భక్తులు, భక్తుల మరాలూ, కూటాలు చాలా ఉండేవి.

ಅವುಗಿ ರಾಜಾವಾರು ನಾಟಕಾಲನು ಪ್ರೋತ್ಸಹಿಂಚಡಮೇ ಕಾದು ನಾಟಕಾಲಲ್ಲಿ ವೇಷಾಲು ವೇಸೇವಾರು. ಪರಿಪಾಲನಾ ಬಾಧ್ಯತಲುನ್ನ ವೇಳಾಪಾಳಾ ಲೆಕ್ಕಂಡಾ ರಾಜಾವಾರು ರಿಪೋರ್ಟ್‌ನಿಂದಿ ರಮ್ಯನೇವಾರು. ಒಕ್ಕೂಟಕ್ಕಪ್ಪುದು ಇವಿ ತೆಲ್ಲವಾರ್ದೂ ಸಾಗುತುಂಡೇವಿ. ಅ ಸಂಸ್ಥಾನಂ ಸಮೀಪಂಲ್ಲೋ ಮರಡಾಂ ಅನೇ ಗ್ರಾಮಂಲ್ಲೋ ಕಳಾಗೋಷ್ಠಿ ಪ್ರತೀ ಸಂವರ್ತನರಂ ಜರಿಪೇವಾರು.

ಮರ್ ಆಚಾರಂ ಏಮಿಟಂಬೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಾಯಕುಲು ಎವರೈನಾ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತುಗಾ ಅಟುಗಾ ವಚ್ಚಿನಾ ವಾರಿ ಸಂಗೀತ ಸಭ ಏರ್ಯಾಟು ಚೇಸಿ ಹಾರಿಸಿ ಸನ್ಯಾಸಿಂಬಿ ಪಂಪೆ ಅನವಾಯಿತೀ ಕೂಡಾ ಪ್ರತಿ ಸಂಸ್ಥಾನಂಲ್ಲೋನೂ ಉಂಡಿ.

ಸಾಲೂರು ಚಿನ್ನ ಸಂಸ್ಥಾನವೈನಾ ಕಳಕು ಪೆಡ್ಡಪೀಠೆ ವೇಸಿಂದಿ. ಗೊಪ್ಜ ಸಂಗೀತವೇತ್ತ, ಸಂಗೀತ ದರ್ಶಕುನಿಗಾ ಪೇರು ಪಾಂದಿನ ಸಾಲೂರು ರಾಜೇಶ್ವರರಾವು ಸಾಲೂರು ಪ್ರಾಂತಂ ಶಿವರಾಮಪುರಂ ವಾಸ್ತವ್ಯಲು. ಈಯನ ತಂಡಿ ಸನ್ಯಾಸಿರಾಜು ಗಾರು ಕೂಡಾ ಮಾರ್ಪಣಗಿಕುಲು. ದ್ವಾರಂ ವೆಂಕಟ ಸ್ಯಾಮಿನಾಯುಡು ಗಾರಿ ದಗ್ಗರ ಸಹಾರ ಮೃದಂಗಂ ವಾಯಂಚೇವಾರು.

తాళాన్ని సర్దుతూ సరైన జాగాలతో, సూక్ష్మాత్మి సూక్ష్మమైన, అతి సున్నితమైన మూర్ఖునాది ధృనులను హోర్చైనియంలో పలికించేవారు శాస్త్రిగారు.

ఇది హోర్చైనియం ధ్వని అని తెలియరానంతటి సున్నితంగా వాయించే శైపుణ్యం కలవారు సీతారామశాస్త్రిగారు. బోభైలి రాజువారి దర్శనం చేసి, సాలూరు రాజువారి సమక్షంలో కవేరి చెయ్యులని సాలూరు వచ్చిన సీతారామశాస్త్రిగారూ, వారి తండ్రిగారూ సాలూరులోనే స్థిరపడిపోయారు.

ఆ రోజుల్లో సాలూరు కళావంతుల కుటుంబాలు చాలా వుండడం చేత సంగీతం నేర్చుకునే వారి సంఖ్య ఎక్కువగా ఉండేది. బోభైలికి సమీపంలో “అనవరం” అగ్రహంలో భూవసతి వుండడంతో చిన గురువుగారి కుటుంబం అక్కడే స్థిరపడింది.

పెద్ద గురువుగారైన నరసింహశాస్త్రిగారి పూర్వీకులు విజయనగరం సమీపంలోని చామలపల్లి అగ్రహం ప్రతిగ్రేహితలు.

ఒక చిన్న సైనిక విభాగానికి అధిపతిగా పట్టాయడు అన్న పేరుతో సీతారామశాస్త్రి పూర్వీకులు ఒకాయన ఉండేవారు. ఆయన పూర్వీకుల్లో ఒకరు పట్టాయని పెద నరసన్నగారు (పెద నరసన్న గారి కొడుకు నరసింహశాస్త్రిగారు) నరసింహశాస్త్రిగారి కంటే ముందు వారికి ఆస్తిపాస్తులు కొంత ఉండేవి. నరసింహశాస్త్రి గారి కాలానికి అవస్థ పోయినా వాళ్ళ పేరుతో చెరువులూ, తోటలూ వున్నాయి. నరసింహశాస్త్రి తండ్రి పాపయ్యగారు కాలం చేసింతర్వుత బోభైలి సమీపాగ్రహానికి ఆ కుటుంబం వచ్చేసింది.

నరసింహశాస్త్రిగారికి మధురాపంతుల కూర్చున్నశాస్త్రి గారి కూతురు సూరమ్మగారితో అనుకోకుండా వివాహం జరిగింది. సూరమ్మగారు ఆధ్యాత్మిక కీర్తనలు చక్కగా పోడేవారు. మధురాపంతుల కూర్చున్నశాస్త్రి గారి సోదరుడు పేరయ్యశాస్త్రి గారు సంగీత శాస్త్రం బాగా తెలిసినవారు.

ఆ విధంగా నరసింహశాస్త్రిగారికి సంగీత పరిచయం కలిగింది. పేరయ్యగారి దగ్గర శిష్యులుగా చేరారు. పేరయ్యగారు గుడిహాడ అగ్రహం వారు. ఆయన ఏ మహారాజునూ ఆశ్రయించలేదు. కానీ ఒక సందర్భంలో ఆనందగజపతి మహారాజుగారి సమక్షంలో గానం చేశారని పునంగా సన్మానితులయ్య రని విజ్ఞలు చెప్పారు. పేరయ్యశాస్త్రిగారి దగ్గర కొంతకాలం సంగీతాభ్యాసం చేసింతర్వుత నరసింహశాస్త్రిగారు దాడ్చించాల్సి సంగీత విద్యాంసుదైన “నంజుడయ్యరు” దగ్గర కొంత సంగీతం నేర్చుకున్నారు.

నరసింహశాస్త్రిగారికి పత్మివిమోగం కలిగింతర్వుత కొడుకు సీతారామశాస్త్రి గారిని తాతగారి దగ్గర వదలి దేశాటనం మొదలుపెట్టారు. ఎన్నో జమీందారీలు తిరిగి సన్మానాలు పొంది, చివరికి బరం పురం చేరుకొని అక్కడ త్రిపాసుారి ముఖ్యప్రాణారావు గారింట్లో స్థిరనివాసం ఏర్పరచుకున్నారు. వారి అతిథిగా ఉంటూ గ్రామంలో సంగీత పాఠాలు చెప్పుకునేవారు.

పెద్ద గురువుగారు సంగీతపాఠాలు చెప్పేటప్పుడు సీతారామశాస్త్రిగారు కూడా ఆ విద్యార్థులతో కలిసి సంగీతం నేర్చుకుంటూండేవారు. అంతేగాని ప్రత్యేకించి నేర్చించిందేమీ లేదు. అలా

సంపత్జరకాలం కీర్తనల వరకు గ్రంథం పూర్తి చేసుకున్నారు సీతారామశాస్త్రిగారు. ఆయనకు బరంపురంలోనే పేరు ప్రభ్యాతులు లభించాయి.

బరంపురం ఓ గొప్ప విద్యాకేంద్రంగా ఉండేదప్పుడు. సంగీతాది కళలను అందరూ నేర్చుకున్న వారే. ఆ వాతావరణంలో చిన గురువుగారికి పదారు సంపత్పుల ప్రాయంలోనే సంగీత రచనలు చేయడం పద్యాలు రాయడం అలపడ్డాయి. బరంపురంలో మంగళవారపేటలో ఉన్న విద్యార్థి సంఘం వారు ఓ దేవాలయంలో ఏర్పాటు చేసిన మొదటి కచేరీలో సీతారామశాస్త్రి గారికి స్వర్ణ పతకాన్ని ఒపుకరించారు. ఫీల్యూనా శివరావు పంతులుగారన్న రోకులాహ్నానం మీద శ్రీకాకుళంలో సీతారామశాస్త్రి గారు కొన్నాళ్ళున్నారు.

పెద్దగురువుగారి మరణానంతరం చినగురువుగారు సాలూరు తిరిగి వచ్చారు. తండ్రి మరణంతో సీతారామశాస్త్రిగారిలో ఒక విధమైన సంప్రదాయాభిమానం కలిగింది. సాలూరులో 1932లో సంగీత పారశాల నిర్మాణ కార్యక్రమం ఆరంభమైంది. శ్రీ రంగారావు పంతులుగారు పారశాల నిర్మాణానికి ఆద్యలు. పారశాల 1936 నాటికి పూర్తయింది. అది పూర్తయిన కొన్ని రోజులకే 1936లో సీతారామశాస్త్రిగారు విజయనగరం మహారాజా వారి సంగీత కళాశాలలో గాత్ర పండిత పదవిలో నియమితులయ్యారు. సీతారామశాస్త్రిగారు సంగీత పారశాల అభివృద్ధి విషయంలో ఎన్నో స్వప్నాలను దర్శించారు. సంగీత విద్యాభ్యాసకులకు భోజన వసతులను కల్పించాలని, సంగీత శిక్షణ ఇవ్వడానికి పలువురు పండితులను ఏర్పాటు చేయాలనీ భక్తి, జ్ఞాన, ఖైరాగ్యాల ఆదర్శంలో సంగీత విద్యా ప్రచారం చేయాలనీ ఇలా ఎన్నో ఆదర్శాలుండేవి. మహారాజా సంగీత పారశాలలో గాత్ర పండిత పదవి విటిని తుచ్ఛిచి పెట్టేసింది.

కొంతకాలం సాలూరు, మరి కొంతకాలం విజయనగర సంస్కారాలలో రాజాదరణ పాందిన విద్యాంసులు సీతారామశాస్త్రిగారు, సాలూరు సంస్కారానికి మణిచీపంలా వెలిగి సంగీతానికి వన్నె తెచ్చిన వాగ్గేయకారుడు, విద్యాంసుదూ పట్టాయని సీతారామశాస్త్రిగారు. సాలూరులో చిన గురువుగారిగా పేరొందిన సీతారామశాస్త్రి తాను రాసిన ప్రతి రచనా స్వయంగా సభలలో ప్రదర్శించేవారు. “పద్యాలు కూడా రాశారు. సంగీత రచనలు చేశారు.³ పద్యాలలో సంగీత సంబంధమైన అంశాలు ప్రస్తుతించారు. అందువల్ల ఆయన రాసిన రచనలన్నీ ఇందులో చేర్చాను.

పట్టాయని సీతారామ శాస్త్రిగారు “రాగమందు”, “కోకిలాలపంచు”, “అనుకూలవతి” అనే శిశ్రికలతో పద్యాలను రాశారు. “రాగమందు”లో సరస్వతి దేవిని స్తుతించడం వస్తువు - రాగంలో అనురాగం ఒలికించడమే ఆమె మందహసమనీ గడియారానికి గతులు చూపే లయ తాళ గతుల్లా నీ మంద గమనం అనీ పూలమాలికల్లూ కూర్చు స్వర కల్పనలు ఆమె మధురమైన భాషలనీ ఈ విధంగా నవరస సముద్రమం చేయడమే నీ కట్టాకునని ప్రాదీప్యా భావరాగ తాళాలతో ప్రతిపక్షంగా పాడి నిన్ను ఆనంద పరచని గాయకుడు గాయకుడే కాడు. అలాంటి నిన్ను శరణు వేడుకొంటున్నాను తల్లి! అంటారు.

“సరస సంగీత ప్రసారమెల్చుచు వీణ
 మృదుపాణి తలమున గదిసి మెరయ
 పరభృత ధ్వని కంరమొనసి తంత్రీస్వనం
 బున లీనమై, ప్రతిధ్వనులు నింప
 ముంజేతి కంకణంబులు తాళగతి తోడ
 కలసి ముక్కొయి తెలుప
 సకల చరాచరాత్మక ప్రమోదాల వా
 లంబులై నాట్య క్రమంబు లొనర”
 నాద రూపిణి, నాదాత్మ, నాదవంధ్య, నాదభాసిని అయిన సరస్వతిని స్తుతిస్తున్నాను అని
 విన్నవించుంటాడు ఈ వాగీయ కారుడు.

కోకిలాలాపంబులో

కాకీ! కోయిలా ఆకారం, రంగుల్లో ఒకేలా పున్నా వాటి కూతలను బట్టి ఏ విధంగా తేడా
 తెలుస్తుందో అదే విధంగా సద్గ్యాంసునికి పామరునికి మధ్య తేడా తెలుస్తుందంటారు. సరసత లేని
 కీర్తనలు సునాద ధ్వని లేక గొంతెత్తి ఎంత గట్టిగా పాడినా ఏమిటి ప్రయోజనం! హరపార! పాపనాశ!
 భవహారి శివమహాదేవా అని మనసారా బ్రోషుమని ప్రార్థించి తరించమంటాడు -

దోమ ఏదో రోద చేస్తూ నాదే గొప్ప కోకిల ధ్వని అనుకొన్నట్లుగా గీ . . . మంటూ రోద చేస్తే
 అదే సంగీతమై పోతుందా?

ఎక్కుడ కోకిల ఎక్కుడ దోమ! అలాగే సంప్రదాయ బద్ధంగా సుస్వరంతో శ్రుతితో లయతో
 తనువెల్ల పులకింపజేసే సంగీతమే సంగీతం మిగిలిన ఎన్ని అరుపులైనా అవి అరుపులే అవుతాయని
 మశకం, కోయిలలను ఉపమానంగా పేర్కొన్నాటు.

“హారి భజన ఎంత గొప్పదో ఒక పద్యంలో వివరించారు”⁴

భారతదేశాన్ని పరిపాలించడం కన్నా, గాంధీ మహాత్ముని థీగరిమకన్నా, గురజాడ అప్పారావుగారి
 కన్యాశుల్చం కన్నా, కాళిదాస కవ్యాలకన్నా, తిరుపతి కవుల వార్షికూధలరి కన్నా పట్టపడుచు పాడే
 జావశుల కన్నా, మధురమైన లందమైన గోహర్షన్ గొంతుకన్నా, త్యగరాజస్వామి కీర్తనల కన్నా
 కామమోహంలో ప్రియులారి పెరవి కన్నా, పడతి అందించే కర్మార విడం కన్నా, పుష్ప తేనె కన్నా
 మనసుకు పోయిని కూర్చేది ఒక హారిభజనేనోయి అంటాడు.

ప్రియురాలిని త్వస్తిపరిచే సుఖాల కన్నా ప్రదుచులు కలిగిన భోజనం కన్నా అందమైన పొగసును
 అద్దంలో చూడటం కన్నా అభ్యంగన స్నానం చేయడం కన్నా, సకల శాప్రాలను చదవడం కన్నా అన్నిటి

కంటే చివరికి తండ్రి పాదనేవ కంటే హరిభజన మనసుకు హాయి హాయి అంటారు.

ఇక “అనుకూలవతి” అనే శీర్షికతో ఇచ్చిన పద్యాలలో అనుభూతి లేనిదే పద్యంగాని, పదం గాని, కృతిగాని, కవితగాని రాదు. అలాంటి సందర్భాల్లో రాసిన పద్యాలుగా అనిపిస్తాయి. సీతారామశాస్త్రి గారు ఒకప్పుడు ఈతి బాధలకు గురై ఎంతో మనోవేదన పడినట్లు ఈ పద్యాలు భావాన్నిస్తాయి.

అనుకూలవతి కాని అతివతోటి కొన్నాళ్ళు, కోరికతో పరసతులు కొన్నాళ్ళు, ధనం తీసుకురాలేని విద్యల వల్ల కొన్నాళ్ళు, ఉన్నది తినలేక కొన్నాళ్ళు, దేశ బంధులను విడిచి కొన్నాళ్ళు, ఉన్నవారల వల్ల కొన్నాళ్ళు బాధ, తన సాటివారి పంచనచేరి కొన్నాళ్ళు, ఇలా ఎన్నాళ్ళు గడపావో యౌవనమంతా వృధా చేశాపు. ఏమి అనుభవించావో చెప్పవయ్యా! అంటాడు.

అలాగే విద్యాంసులను అందునా అంధ ప్రాంతపు విద్యాంసులను పొరుగు ఇంటి పుల్లకూర రుచన్న సామేతలాగా ఉండవద్దని పోచ్చరిక ఒక పద్యంలో చెప్పాడు.

“స్మేజి సంగీతమే శ్రేష్ఠమంచను నెంచి

పరవశత్వము జెందు సరసులారా!

అరవనోక్కలే శాస్త్రమంచ నెంచుచు దాని

భావమే యొరుగని ప్రాజ్ఞలారా

మహారాష్ట్ర గానంపు మహిమా చూపేదనంచు

గభము గిర్రిర త్రిపును ఘుటీకులారా

మూలమండిన వీణ ముందరకున్ లాగి

తంత్రులంద్రింపు విద్యాంసులారా!

కాలగతి చేత ప్రస్తుత కాలమందు

ఆంధ సంగీత మిన్ని విధంబులాయె (ఇంతయధ్యానమాయె)

గాన శాస్త్రజ్ఞలార సుజ్ఞానులారా

గాన శాస్త్రజ్ఞలార! అజ్ఞానులార¹⁵

అనేక రకాలైన బాణీలు చేరి అంధదేశంలో అంధ సంగీతం అధ్యాస్తస్తితికి వచ్చిందని దానికి కారణం గాన శాస్త్రజ్ఞలే అని స్వప్షపరిచాడు.

భాషతో నిమిత్తం లేదనే భ్రాంతితో అరవలు “శ్రీరఘుకుల ‘మందుబుడ్డి నీవు’, అనో, “ఎందరో మగానుబావులు” అనో తమ బాణీలో అర్థాన్ని మట్టి గరిపించేటట్లు పాడటం అప్పటినుండే మొదలైందని అనిపిస్తోంది. భావాన్నిటిగి పాడాలని గ్రంథాన్ని పూర్తిగా పారం చేసి పాడాలని శాస్త్రిగారి అభిప్రాయం.

ఇంతమందిని సంగీత విద్యాంసులను విమర్శించిన సీతారామశాస్త్రిగారు తాను శారదాంబని ఏ విధంగా స్తుతించేవిధం, గానం చేసే పద్ధతిని వినయంగా ఒకపద్యంలో చెప్పుకున్నారు.

“మంజుల గాత్ర మాధురి సమంజసమై ప్రతియందు లీనమై

రంజిల, తాళజాతులు - తిరంబగు మార్గమునన్ జెలంగ, ర

క్రీం జెలవార నెమ్మానము, కీర్తనలన్ స్వర రాగ భావయు

క్రీం జిలుకంగ బాడెద నుతింపుచు నిన్ను మదంబ ! శారదా!”⁶

మనోహరమైన గాత్రంతో ప్రతిపేయంగా తాళం స్థిరమైన విధంగా స్వర రాగ భావయుక్కిగా కీర్తనలను నిన్ను నుతిస్తూ పాడుతాను తల్లి శారదా! అని దీని భావం. ఎవరు పాట పాడినా స్వరం, ప్రతి, లయ, భావం అన్ని స్పష్టంగా ఉండాలి అని సీతారామశాస్త్రి ఒక హెచ్చరికగా రాశారు.

ఇక సంగీత రాగాలలో సుకుమారమైన మీగడ తరక లాంటి రాగం బేగడరాగమని ఒకపద్యంలో చెప్పారు.

“ఎన్ననగు రాగజాతము లెన్నో రాగ

మండలమ్మున నుండిన నుండవచ్చు

గాక, రుచిమీరి జిగిమించు కళల నించు

బేగడా రాగమన పాలమీగడ కద”⁷

జీగేలు మనే కళలతో రుచిలో పాల మీగడా అనిపించేది అని బేగడా రాగాన్ని సంస్తుతించారు. అంతే కాదు శాస్త్రిగారు బేగడ రాగంలో వర్ణ రచన కూడా చేశారు.

ఈ పద్య కుసుమాలలో కొన్ని పద్యాలు సభలలో చదివినవి. సంగీతం ఒకమై సాహిత్యం మరోమై ఆపాతం ఆస్సాదించిన గొప్ప వాగ్గేయకారుడు సీతారామశాస్త్రిగారు. పద్య ప్రసూనాలే కాదు, గేయరచనలు కూడా చేశారు. సంగీత రచనలుగా స్వరజత్తి, తానవర్ణం, వర్ణం, కీర్తనలు, కృతులు కూడా రాశారు.

రచనలన్నీ స్వరపరచి ఉన్నాయి. సీతారామశాస్త్రిగారు సాలూరు సంస్కారం నుండి విజయ నగరంలో శ్రీ విజయరామ గాన పారశాలలో గాత్రాచార్యులుగా (వోకల్ ప్రాఫసర్గా) వచ్చినప్పుడు ఇందులోని కొన్ని రచనలు “సంగీత సాహిత్య సన్మేళనం” పేరుతో స్వరపరిచారు. పట్టాయని సీతారామశాస్త్రిగారు ప్రతీరచనకూ ముందుగానే ఆ రచనకు సంబంధించి పూర్వీకులు రాసినవి లేదా రాసిన వాగ్గేయకారులను స్కృతిస్తూ ఉపోధ్వతంలో ఆ రచనకుండే ప్రాధాన్యతను వివరించారు. రాగ లక్ష్మణ, మూర్ఖున, రచనకు నిర్దేశించిన తాళం దాని అంగాలు, కీర్తన లేదా ఏదైనా రచన నడిచే నడక, రాగం ఏ సమయంలో పాడ తగినది ఇలాంటి శాస్త్రియమైన లక్ష్మణాలను స్పష్టంగా రాశారు. శాస్త్రిగారు తాను రాసే రచనలు జంతు, గాత్రజ్ఞులకూ ప్రాజ్ఞులకు ఉపయోగపడతాయన్న ఆశని వ్యక్తం చేశారు.

స్వరజతి

స్వరజతులలో శ్యామశాస్త్రి రచనలు శ్రేష్ఠమని చెప్పారు - అవి రాగ సంచారంతో బాటూ కీళ్ళమైన గమకాలతో భక్తిరసంతో ఉన్న రచనలు. చాలామంది స్వరజతులు రాశారు. వాటిలో కొన్ని స్వరజతులు శ్యాంగార రస ప్రధానంగా ఉన్నాయి. నీతారామశాస్త్రిగారు రాసిన స్వరజతి అమృతారిని స్తుతిస్తూ రాసినది. లలిత రాగంలో రాశారు. పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణం అంగాలున్న ఈ స్వరజతిలోని భాష సంస్కృతం.

లలిత రాగ లక్ష్మణ, రస భావాలను తెలిపే సాహిత్యం ఇది. ఈ లలిత రాగం ఏ సమయంలో పొడతగినదో పూర్తికులు చెప్పిన క్లోకాన్ని ఉద్ధరించారు శాస్త్రిగారు.

“నారాయణీ చ హిందోళీ సారాప్రాతోడిరామశీ

గౌరీ వరాళికా పంతు ఉశేని మాళవసధాసాయం

ಕಾಲೇ ಪ್ರವರ್ತಂತೆ ಲಲಿತಾಚ ತದ್ವೇವಚ॥೧೫

ಅನಡಂ ವಲ್ಲ ಮೂಡು ಫುಂಟು ಮೊದಲು ೬ ಫುಂಟು ವರಕೂ ಲಲಿತರಾಗಂ ಪಾಡರಿಸಿದಿ. ಇಂದೀವಲ ಈ ರಾಗಂಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧ ದೈವತಾನ್ನಿ ಕೂಡಾ ಚೆರುಸ್ತುನ್ನಾರು. ಇಂತಲ್ಲೋ ಉಂಡೆ ಸ್ವಾರಾಲು : ಷಡ್ಜಂ, ಶುದ್ಧ ರಿಷಭಂ, ಅಂತರ ಗಾಂಥಾರಂ, ಶುದ್ಧ ಮಥ್ರಮಂ, ವತ್ಸಪ್ರತಿ ದೈವತಂ, ಕಾಕಲಿ ನಿಷಾದಂ.

ఆర్పోణ : సరిగుదనిసు   **అవర్పోణ :** సనిదుమగరిసు

ಲಲಿತ ರಾಗಂ 17ವ ಮೇಳಕರ್ತೃ ಸೂರ್ಯಾಂತ ರಾಗಜನ್ಯಂ - ಪ್ರಾಡವ ರಾಗಂ, ಉಪಾಂಗರಾಗಂ.

ఇవే లక్ష్మణును స్వరజతిలో పేరొక్కనూరు శాప్తిగారు. లక్ష్మణ గీతాలలో వలె రాగ లక్ష్మణం ఇందులో స్వప్తిపరచారు. ఇలాంటి సాహిత్యమున్న స్వరజతులు అరుదుగా ఉంటాయి.

పల్లవి : లలితే ! సరసగాన కళార్థితే ! స లలిత స్వరాంచితే !

పంచమస్తర రహితే ! సువరితే ! భక్తగాయకాది కంఠసహితే !

సూర్యకూంత నామ రాగజనితే ! సుందర షాడవ త్రుతి ప్రకాశికి.

ఆనుపల్చి : మైదుల శృంగార రూప సహితే ! సదనులానంద భావపూరితే

సకల కళ్యాణ భాసురాయితే ! సరస భావరాగ ప్రసాదితే ॥

చరణం : మంజుల పుష్ప విరాజిత కేశీ మంజీరారవ రంజిత పాదే ।

మట్టిమయ సువర్త భూపీత దేవో । మామక మానసికాధివానే ॥¹⁹

వల్లవిల్నే లలితరాగం వేరుకు తగినట్టుగానే లలిత స్వరాలతో ఉంటుంది. పంచమస్వరం

ఈ రాగంలో ఉండదు. సూర్యకాంత రాగం నుండి జనించింది. పట్టాయని వారు ఈ స్వరజతీ సాహిత్యాన్ని స్వరపరచి ముద్దించారు.

పట్టాయని సీతారామశాస్త్రి గారి మరొక రచన వర్షం - కళ్యాణి రాగం - అదితాభంలో నిబద్ధం చేశారు.

ఈ వర్ష సాంప్రదాయం - వీణ కుప్పుయ్యర్ మొదలైన విద్యాంసుల చేత ప్రసిద్ధం చేయబడిందని శాస్త్రిగారు రాసుకున్నారు. అలాంటి సంప్రదాయాన్నమసరిస్తూనే మరికొన్ని నియమాలను ఏర్పరుస్తా ఈ కళ్యాణి వర్షాన్ని నిబద్ధించారు. ఆ లక్ష్మణాలు - షడ్జపంచమాలు ఉపయోగించి చరణం రాశారు. “షడ్జపంచమాలను విడిచి త్రిస్థాయుల్లో రాగ సంచారం చూపించారు. ఆవృత్తి అంతాల్లో ఖండ మొదలైన జాతి మోరా అమర్యారు” సంపూర్ణ రాగం కళ్యాణి. ఈ వర్షం చరణంలో రాగం పేరు చెప్పారు. 65వ మేళకర్త రాగం-కళ్యాణి రాగం. ఇది 12 గంటల నుండి 3 గంటల దాకా పాడవచ్చు

వర్షం గతి (నడక) క్రియకు 4 అక్షరాల చౌప్పున ఉంటుంది.

పల్లవి : నెఱజాణ వని సామి నెఱ నమ్మినది నీకై

అనుపల్లవి : మరుని బారి కోర్కెలేక సరసిజేష్టణ నిను రమ్మని వేణుగోపాల !

చరణము : నిండు జప్పని సుమా కళ్యాణి !

“చరణంలో షడ్జ పంచమాలు చేర్చి రాగాన్ని సంపూర్ణం చేసినట్లు శాస్త్రిగారు ముందుగా చెప్పుకున్నారు.10

బేగడ రాగంలో తాన వర్షాన్ని రాశారు. ఇది చతుర్శ్రజ్ఞాతి రూపకతాభంలో ఉంది. థీర శంకరాభరణ జన్మమైన రాగం ఈ బేగడ. భాషాంగరాగం, ఈ రాగం సాయంత్రం 6 మొదలు 9 గంటల వరకూ పాడవచ్చు. వక్త సంపూర్ణ రాగం.

ఇంకొక విశేషం తాన వర్షాలు చతుర్శ్రజ్ఞాతి త్రిపుట, మిశ్రజ్ఞాతి జంపెతాభం, ఖండజాతి అటతాభాల్లో పూర్ణీకులు రాసిన తాన వర్షాలున్నాయి. చతుర్శ్రజ్ఞాతి రూపకతాభంలో కూర్చున వర్షం అరుదు కాబట్టి చతుర్శ్రజ్ఞాతి రూపకతాభాన్ని ఉపయోగించి ఈ వర్షం రాశారు.

పల్లవి : నిన్నే కోరి యున్నదిరా చిన్నారి చిలుక

అనుపల్లవి : కన్నెడ సేయక గోపాల

చరణం : సరసుకురా చలమేల తాళ జాలదుర

క్రియకు 4 అక్షరాల చౌప్పున దీని నడక ఉంటుంది.

ఈ రచనలు రెండింటిలోనూ వస్తువు - కోరి వేణుగోపాలుని సరసుకు రమ్మని పిలవడం. శృంగార రసాత్మకాలు ఈ రచనలు.

పట్టాయని సీతారామశాస్త్రిగారు రాసిన కృతులలోని మరో రచన స్వత్తిరంజని రాగం'లోని కృతి.

ఇది ఖరహరప్రియ రాగజన్యం. ఔడవ సంపూర్ణరాగం సగమపనిస - సనిదపమగరిస

పల్లవి : ఇహపర సాధనమే ఓ మనసా !

అనుపల్లవి : విహిత కర్మబుంధమున చరించుట వేదస్సురూపుని గని మదినెంచుటయు"

చరణం : రక్తిరాగ సాగరము చరించియు భక్తియోగ మానవు దరి చేరుట

శక్తిహీన మానవుదయ జూచి - సయుక్తి సాధనుని యొద్దు జేరుటయు

ఈ కీర్తన పట్టాయని నారాయణమూర్తి గారు (రచయిత కుమారుడు) పాడి వినిపించారు.

ఈ రాగం నూతన స్ఫైర్ రక్తిరాగ, భక్తియోగ, శక్తిహీన, యుక్తిసాధన, చరణంలోని ఈ పదాలు కీర్తనకే అలంకారప్రాయాలు - భావ గాంభీర్యం గల రచన ఇది. ఆధ్యాత్మిక భావాన్ని హృదయంగమంగా ప్రకటించిన రచన.

"పాట - మాట కాదు, మాటయు పాటగా

దవని నెవనియందు నరసి మాడ

పాట - మాటయగును మాటయే పాటయో

రసికుడయిన పాటరాయునందు" - పంతుల లక్ష్మీనారాయణ శాస్త్రి

మాట పాటగా, పాట మాటగా చేయగల సామర్థ్యం ఆనాటి కాలంలో సాలూరు చిన గురువుగా ప్రస్తుతి పొందిన పట్టాయని సీతారామశాస్త్రి గారికే ఉంది.

పరమ భాగవత భక్తులు, వాగ్దేయకారులు, జయదేవ, నారాయణతీర్థ, దీక్షిత, త్యాగరాజుదులు అనేక రచనలు చేసి అన్ని విధాలుగా గానకళ అభివృద్ధికి తోడ్పడ్డారు. భక్తి భాష రసం, భావం, సంగీతం మొదలైన వాటి మర్మం, విలువలు తెలిసిన విద్యజ్ఞులు కావడం చేత సమర్థవంతమైన రచనలు చేసి సంగీతలోకానికి అందించారు. అలాంటి వాగ్దేయకారుల రచనలు అభ్యసించి వాటిని పదుగురికీ చెప్పి, వాటి మర్మాలను సంగీత శాస్త్రీయులను గ్రహించినవారు సంగీత సాహిత్యవేత్త పట్టాయని సీతారామ శాస్త్రిగారు. త్యాగరాజాది వాగ్దేయకారుల సంప్రదాయాన్నసునసరించి కాలక్రమంలో గాంధర్వ శాస్త్ర సమ్మతమైన వచ్చతిలో కొన్ని కీర్తనలు కృతులు రచించారు. త్యాగరాజుదుల బాణిలో రాసిన ఈ రచనలు భక్తి జ్ఞాన వైరాగ్యాలతో కూడి, అకర్మణీయమైన శైలిలో ఉన్నాయి. ఇందులో దోషాలేషైనా ఉంటే విమర్శించి ప్రోత్సహించమని ముందే మనవి చేసుకున్నారు. సీతారామశాస్త్రి గారు రాసిన స్వరజత్తి, వర్ణలు, కృతులు, కీర్తనలు 1937 సెప్టెంబరు నెలలో ఆరంభించిన "వేదిక రిసర్చ్" అనే అంగాలంద్ర మాసపత్రికలో 1938లో ఫిబ్రవరి నుండి మొత్తం సంచికలలో ప్రచురించారు. సంగీత సాహిత్య సమైక్యనం' అనే శిక్షికలో సంగీత లక్ష్మణ విశేషాలతో ఈ రచనలు వెలువడ్డాయి. స్వరపరచి ప్రచురించిన ఈ

రచనలు ప్రాచీన వాగ్దేయకారుల రచనలకు ఏ విషయంలోనూ తీసిపోని విధంగా ఉన్నాయి. సీతారామశాస్త్రిగారు ఈ రచనలను, స్వయంగా సభలలో పాడి జనావళికి తన్నయత్నాన్ని కలిగించేవారు. ఇంతటి మహాస్వత వ్యక్తి సంగీత వాజ్ఞయస్మషి చేసి సాలూరు, విజయనగర సంస్కారాలకు ఉమ్మడిగా పేరు తెచ్చారు. సీతారామ శాస్త్రిగారు విజయనగరంలోని సంగీత కళాశాలకు రాకమునుపు సాలూరులో నీర్వహించాలను కున్న సంగీత పారశాల శ్రీ శారదాగానపారశాలగా రూపొంది ఎంతోమంది విద్యాంసులను తయారు చేస్తోంది.

అధిన్మాచికలు

1. పట్టాయని సీతారామశాస్త్రి స్వారక సంచిక శ్రీ సీతారామ త్యాగరాజ నారాయణదాస మహాత్మవ కమిటీ, సాలూరు, 1972, పుట - 2.
2. అదే॥
3. ఈ రచనలు ఆకాశవాణి, ప్రౌదరాబాద్ కేంద్రంలో అసెప్టెంట్ డైరక్టర్గా పనిచేస్తున్న డా.పి.యస్. గోపాలకృష్ణగారు ఇన్నారు. కొన్ని రచనలు పట్టాయని నారాయణమూర్తి (సీతారామశాస్త్రి కుమారుడు) ఇన్నారు.
4. శ్రీ సీతారామ త్యాగరాజ నారాయణ దాస మహాత్మవ కమిటీ - పట్టాయని సీతారామ శాస్త్రి స్వారక సంచిక , సాలూరు, 1972, పుట 3
5. అదే పుటలు 4,5
6. అదే పుట 5
7. అదే పుట 5 .
8. సత్యనారాయణరావు, ఆకెళ్ళ (సం) వెదికరిస్ట్, ఆంగ్లంధ పత్రిక, శ్రీ వెద పిద్య పరిషత్తు, విజయ నగరం, 1938, పుట. 17
9. అదే పుట. 17
10. అదే పుట. 7

6. శ్రీ కాళహస్తి సంస్కారం

శ్రీ కాళహస్తి సంస్కార పాలకులు ఇనగాల గోత్తికులు. వెలమ దొరలు, దామెర్ల వంశస్తులు. ఏరి చంశ మూలపురుషుడు మాదానాయుడు. "విజయనగర పాలకులు ప్రభలులైన తర్వాత దామెర్ల ప్రభువులు విజయనగర సామంతులలో ముఖ్యులయ్యారు. ఆ తర్వాత కాళహస్తి వందవాసి పరగణాలను పాంది కాళహస్తి సంస్కార స్థిర పాలకులై విఖ్యాతి పొందారు"¹¹ క్షుఢేవరాయులు కాలంలో ఏరి పూర్వీకులు విజయనగర చక్రవర్తికి మేని కావలివారుగా ఉండేవారనీ వారి సేవల ఫలితంగా పారితోషికంగా కాళహస్తి ప్రాంతం లభ్యమైందని చరిత్ర.²

ఇక కాళహస్తి సంస్కారం దామెర్ల వెంగ భూపాలుని వంశంలో పదవ తరం నుండి ఆరంభమైంది. పదవ తరం పాలకుడు శ్రీప్రాదనాయుడు. 'నాయణి' వారనేది కాళహస్తి సంస్కారాధికుల గౌరవనామం.

విజయనగర సామ్రాజ్య పతనానంతరం కాళహస్తి సంస్కారాన్ని నాలుగు చెరగులా వ్యాపింపచేశారు దామెర వంశియులు. దక్షిణాన కాంచీపురం తూర్పున చెన్నపట్టం దాకా వ్యాపించింది ఈ సంస్కారం. కాళహస్తి పాలకుల్లో దామెర్ల వెంకట నాయుడు అనే ఆయన నుండి ఒక ఆంగ్లేయాధికారి 'చెన్నకుప్ప'³ అనే ప్రాంతాన్ని కొలుకు తీసుకున్నాడు. కాళహస్తి పాలకులు దాన్ని దానంగా ఆమెదించారు.

దామెర్ల వంశంలో తిమ్మానాయనింగారు ప్రసిద్ధులు. ఏరి కుమారులు వెంకటప్ప నాయుడు (1745-1795) వారి కుమారులు తిమ్మానాయుడు, తిమ్మానాయని కుమారుడు పెద వెంకటప్ప, పెద వెంకటప్ప నాయని కుమారులు ముద్దు వెంకటప్ప తిమ్మానాయుడు, చెన్నప్ప, రామానాయుడు, జేప్పా చలపతి, చిన్న వెంకటప్ప నాయనింగారలు కాళహస్తి సంస్కారాన్ని ఏలారు. ఏరిలో కాళహస్తిని పరిపాలించిన చివరి పాలకులు వెంకట లింగమ నాయుడు.

ఏరు వెంకటగిరి సంస్కారం వారితో వియ్యమందారు. వెంగళ్చూపతి సవతి అన్న చెన్నచూపతి భార్య వెలుగోటి బంగారుయాచమనాయని సేరదరీ వెలుగోటి కుస్తూరి రంగానాయకుని కుమార్తె తిమ్మాంబ.

ఒకప్పుడు రాజ్యాలమ పాలనా ప్రాంతాలను విస్తరింపచేసే కోరికతో కార్యేటి, కాళహస్తి సంస్కారాధి పతులు తమ చుట్టూ ఉన్న సీమల మీద దండయాత్ర చేసి వారి నోడించి ఆ ప్రాంతాలను తమ పాలనా భాగంలో కలుపుకుంటూ ఉండేవారు. ఆ తర్వాత ఇరువురు పాలకులూ కలపొంచుకోదం మొదలుపెట్టారు. అదే సమయానికి గవర్నర్ లార్డ్ క్లేవ్ ట్రిటీష్ కలెక్టర్లను నిరంకుశాధికారులుగా ప్రకటించాడు. దానివల్ల కాళహస్తి కార్యేటి, వెంకటగిరి పాలకులు తమ తమ సర్వ స్వతంత్ర ప్రతిపత్తిని కోల్పోయారు. 1801లో

కాళహస్తి కుంఫణీ వారి స్వాధీనమైంది. ఆ తర్వాత 1802లో మచ్చి చెన్నపట్టణం గవర్నర్ చేసిన ప్రకటన వల్ల స్వతంత్ర రాజులుగా నున్న వీరు ఆయుధాలను, సేనలను అన్ని గవర్నర్ స్వాధీనం చేయాల్సి వచ్చింది. కానీ గౌరవ సూచకంగా జమీందారులు ఆయుధాలను ఉంచుకోడానికి వీలు ఉండేది.

ఆంగ్లేములతో స్నేహంగా ఉంటూ కాళహస్తి జమీందారులు సైనికదళాలను రద్దు చేసినప్పటికీ ఆయుధాల్సి తమ వద్ద ఉంచుకోడానికి అనుమతి పొందారు. 1875లో కాళహస్తి జమీందారైన కుమార వెంకటప్ప నాయనికి ఆంగ్లేముల నుండి 'రాజు' బిరుదం, 1876లో సి.ఎన్.పి. గౌరవం లభించాయి. ఇన్ని గొడవలున్న కవి, పండిత, విద్యాంసులను పోషించి శ్రీ కాళహస్తి సంస్థాన పాలకులు తమ కళాభిమానాన్ని నిరూపించుకున్నారు.

దామెర్ల వెంకటపతి నాయుడు విద్యజ్ఞన పోషకుడుగా పేరొందాడు. వెంకటప్ప నాయని కాలంలో మునిపల్లె సుబ్రహ్మణ్యకవి, దామెర్ల చిన వెంకటప్ప నాయని కాలంలో తిరుపతి విద్యల నారాయణస్వామి నాయుడు, కుమార వెంకటప్ప నాయనింగారి కాలంలో కాళహస్తి వీరన్న ఆస్థాన విద్యాంసులుగా ఉన్నారు.

ఈ ముగ్గురూ సంకీర్త విద్యాంసులే కాక వాగీయకారులు కూడా. తిరుపతి విద్యల నారాయణ స్వామినాయుడు వెంకటగిరి సంస్థానంలో కూడా ఆస్థాన విద్యాంసుడుగా ఉన్నాడు. కాబట్టి ఈతని గురించి వెంకటగిరి సంస్థానంలో చేర్చడమైంది.

మొదటి భాగం

శ్రీ కాళహస్తి సంస్కారంలోని

వాగ్దేయకారులు - వాజ్గైయం

మునిషణ్ణ సుబ్రహ్మణ్య కవి (1730-1780)

కాళహస్తి సంస్కారంలో ఆస్తాన విద్యాంసుడై వెలుగొందిన అధ్యాత్మ రామాయణ కీర్తనల కర్త
మునిషణ్ణ సుబ్రహ్మణ్యకవి స్వగ్రామం గుంటూరు జిల్లాలోని పెదముత్తేవి³

"గ్రంథం చిట్టచివరి మంగళంలో చివరి చరణంలో

శ్రీ కాళహస్తి నగరి శంఖమిత్రునికి

శాకర్యోలికి జయమంగళం సు

శ్రీకుల్స స్తాన్యయ సింహసనస్తువికి వి

వేక కార్య శేషిరి వెంకట సుబ్రహ్మణ్యనికి

మంగళం శుభ మంగళం . . . "⁴

దీన్నిబట్టి తిరుమల వేంకటేశ్వర స్వామి యందే కాక, కాళహస్తిలో వెలసిన ఈశ్వరుని యందు కూడా భక్తి కలవాడనీ, ఇతడు తిరుపతిలో కానీ కాళహస్తిలో గానీ ఆ చుట్టుపట్ల గానీ ఉండి ఉండవచ్చు అని తెలుస్తోంది.

వీరి ప్రధాన శిష్యులు గుంటూరు వారవడం వల్ల కవి స్వగ్రామం గుంటూరుని నారుమంచి సుబ్బారావుగారు పేర్కొన్నారు. ఈ కవి ములకనాటి బ్రాహ్మణులు. ఇంటిపేరు శేషగిరివారు. తాత సుబ్బాన్న తల్లి కమలమ్మ తండ్రి రామలింగయ్యవరపు వెంకన్న. సుబ్బాణ్ణ కవికి వరదన్న, వెంకన్న అని ఇద్దరు సేదరులు. తండ్రి రామలింగన్న సంగీత విద్యాంసుడు. 17వ శతాబ్దంలో అంధ్ర ప్రాంతపు రాజకీయ, సామాజిక పరిస్థితులు అస్తవ్యస్థంగా ఉండడం వల్ల సంగీత కలూదరణ కొన్ని ప్రాంతాలకు మాత్రమే పరిమితమైనందువల్ల జీవనం దుర్భరమై రామలింగన్న స్వగ్రామం వదలి తంజావూరుకు కుటుంబ సమేతంగా వెళ్ళిపోయాడు.

అక్కడ కొంతకాలం ఆనందంగా గడచింది. ఆ తర్వాత కొంత కాలానికి తంజావూరు వదిలి మునిపల్లెకు చేరుకుని రామలింగన్న అక్కడ జీవనం సాగించారు. ఆయన గతించిన కొద్దీరోజులకు సుబ్బాణ్ణ కవికి కష్టాల కడలిని ఈదడం దుర్భరమైంది. కుష్మావ్యాధిగ్రస్తుడై పిషాద జీవితాన్ని అనుభవించలేక వ్యాధి నివారణార్థం తిరుపతి వేంకటేశ్వర స్వామిని ఆశ్రయించడానికి తిరుపతి బయల్దేరాడు.

అక్కడ వేంకటేశ్వరుని గురించి గానం చేస్తున్న కవిని చూసిన కాళహస్తి ప్రభువు దామెట్ కుమార వెంకటాది సార్వబోముడు (1745-1795) ఆదరించి తన సంస్కారంలో ఆస్తాన విద్యాంసునిగా గౌరవించాడు. వేంకటేశ్వర స్వామి కవికి కలలో కనిపించి తన మీద గ్రంథం రాసి అంకితమిస్తే మేను క్షీణింపచేసే కుష్మావ్యాధి తప్పక నయమౌతుందని చెప్పాడు.

శ్రీరామచంద్రుని చరిత్రను కీర్తనారూపంలో రాసి అర్థేవుని కంకితమివ్యాలని సుబ్బాణ్ణకవి నిర్దయించుకున్నాడు. కాళహస్తి రాజు సుబ్బాణ్ణకవికి ఒక గ్యాఫోన్ని స్వర్ణముఖినిది ఒడ్డున కట్టించి ఇచ్చాడు.

అధ్యాత్మ రామాయణమనే పేరుతో కీర్తనలను కాళహస్తిశ్వరాలయాన కూర్చుని రాసి, అద్దనిని అంకితమివ్యాడానికి ప్రభువును అనుమతి కోరాడు. ప్రభువు మొదట సమ్మతించలేదు. తర్వాత ప్రభువే క్షుమార్ణవ వేదుకొని సుబ్బాణ్ణకవిని మేనాపై కాళహస్తి తీసుకొని వెళ్ళాడు. సుబ్బాణ్ణకవి దేవుని మొదుట పాడగా, వ్యాధి తగ్గి, బంగారపు ఛాయ శరీరమంతా వ్యాపించింది.

“ఆ పిమ్మట వేంకటాది భూపాలుని మీద, అతని కుమారుడు కష్టమ్మామి మీద సుబ్బాణ్ణ కవి వాళ్ళను నాయకులుగా చేసి, నాయికా నాయక భావంతో నర్తకులు పాడుతూ నృత్యం చెయ్యడానికి వీలుగా పదాలు, శబ్దాలనే సంగీత రచనలను చేశాడు.”

సుబ్రహ్మణ్యకవి దామెర్ల భూపతులు దామెర్ల తిమ్మప్ప నాయుడు, ఆయన కొడుకు వెంకటాద్రి, మనుమడు క్రష్ణస్వామి గార్లకు విద్య గురువుగా ఆస్తాన వాగేయకారుడుగా ఉన్నట్లు చెప్పారు.

“రారా, దామెర తిమ్మేంద్ర కుమారా

శతకోటి మన్మథాకారా, భాసుర భుజబల రణశూరా|

నారీజన మానస చోరా మహమేరు సమానధీరా,

కవిజన పోషక మందారా! పరరాజ శత్రు సంహోరా,

భరత శాస్త్ర నిధి నీవేరా, పెద వేంకటేంద్ర హమీరా,

సరసత గల దోర నీవేరా, ననుగనుట చూచుటకు

ఇది వేళరా, చలమేలరా, మది బూనరా

నీ దానరా, నస్మేలరా” దాన రాథేయ

రాజ బహుద్రు శబాసు సలాము సలాము !!

“1760లో శ్రావణ బహుళ అష్టమినాడు కాళహస్తి ప్రభువు రాజు దామెర్ల కుమార వెంకటప్ప నాయుడు కాళహస్తికి మూడు క్రోసుల దూరంలో ఉన్న క్రష్ణపల్లె, రామానుజపల్లె అనే రెండు గ్రామాలు కవికి ధారపోశాడు.”⁵ రామానుజపల్లెను అన్యాలు ఆక్రమించారు. క్రష్ణపల్లె మాత్రం కవిగారి వంశియుల ఆధీనంలో ఉంది.

రామాయణాన్ని మొత్తం 58 భాగాలలో⁶ 104 కీర్తనలుగా ఆది, త్రిపుట, రూపక, రుంపె తాళాల్లో రాశాడు. అన్నమయ్య పదకీర్తనలు సంకీర్తనాత్మకం, క్షేత్రయ్య పదాలు అభినయాత్మకం, సుబ్రహ్మణ్య కవి కీర్తనలు ఆఖ్యానాత్మకాలు అని సంగీతలోక నానుడి.

పరబ్రహ్మతత్వాన్ని సుభోధకరంగా అందించేవిగా ఉండడం వల్లనేమో ఆంధ్రదేశంలో ఈ కీర్తనలు అందరినోటా ప్రచారంలో ఉన్నాయి. ఇవి ప్రధానంగా భజన సంప్రదాయ కీర్తనలుగా ఉండడం వల్ల అందరికీ, నిరక్షర కుత్తులకు కూడా సులభగ్రాహకాలై ప్రచారాన్ని పొందాయి.

సుబ్రహ్మణ్య కవికి సంస్కృతాంధ్ర భాషల్లోను, సంగీత నాట్య అలంకార శాస్త్రాల్లోనూ వేదాంత శాస్త్రంలోనూ కూడా ఆపారమైన పాండిత్యం ఉంది. అందువల్లనే అధ్యాత్మ రామాయణ గాథ ద్వారా అధ్వైత తత్త్వాన్ని బోధించాడు. ఈ తత్త్వాన్ని కీర్తనా రూపంగా అందించాడు.

“క్షరాక్షర రూపమై దేహంలో అధ్యాత్మం అక్షరమనీ దేహం అధి భూతమనీ గీత, ఉపనిషత్తుల్లోనూ వివరించారు. దేహధారులందరికి వైతన్య కారణమైన జీవాత్మ, పరమాత్మ కంటే అన్యం కాదనే అధ్వైత తత్త్వాన్ని బోధించే జ్ఞానం అధ్యాత్మ జ్ఞానం”⁷

రామాయణ నాయకుడైన రాముడు అట్టి పరమాత్మ స్వరూపుడైనప్పటికీ దేహధారియై

అవతరించి, లోక వ్యవహారమనే మాయలో పడికూడా ఆత్మజ్ఞానం కలిగి దుష్టసంహారం చేశాడని నిరూపించింది అధ్యాత్మరామాయణం. ఈ కీర్తనలలోని చరణాలు పెద్దపెద్ద పంక్తులుండి పల్లవి ఒకేవాక్యం ఉంటుంది.

ఆత్మానాత్మ పరాత్మల జాడలు త్రివిధాలని, అందులో మమతాహంకార కర్మత్వం వల్ల ఆత్మ అనీ అన్యత జడదుఃఖాల వల్ల నీరమైనది అనాత్మ అని, నిత్యం స్వచ్ఛమై సత్యజ్ఞాన ఆనందాత్మకమైనది పరమాత్మ అని వేదాంతసారాన్ని విశదంగా చెప్పున్నట్లు ఒక కీర్తనలో రాశాడు. కొసల్య రాముని కనడం, విశ్వామిత్రుడు రాముని అడవులకు తీసుకొని వెళ్ళడానికి అయ్యొధ్యకు రావడం, దశరథుడు పసివారిని పంపుటకు ఇచ్చగించక పోవడం, వసిష్ఠుడు రాజుకి నచ్చజెప్పి రాములక్ష్ముణులను పంపుట మొదలైన విషయాలు ఒకే ఒక కీర్తనలో చెప్పాడు. ఇందువదనా వినవే యో చరితము కుందరదనా! అని పల్లవితో మొదలైన ఈ కీర్తన (10) తొమ్మిది చరణాలు కలది.

సామాన్య ప్రజకు అవగాహనకు వీలులేని కొన్ని కీర్తనలు ఉన్నాయి. 17వ కీర్తన (సారంరాగం చాపు తాళం)లోని 3వ చరణంలో ఇలా వుంటుంది. స్వామినీ ఛాయా యవ్యాక్షతమనబడునది. యే మూల ప్రజ్ఞతి దాన మహాత్ముమా మహాతత్త్వాన లింగ శరీరమై,

మరియది సకలమైన తనువుల చేసే నహంకార బుద్ధి ప్రాణజ్ఞాన కర్మందియ సాముదాయకము లింగ, శరీరమనబడునదే జన్మకర్మ మూలము ఇంద్రజాలము ఆ మహాతత్త్వమే జీవ సంజ్ఞన నాద్య విద్యోపాధి నొందినదై మించే స్వదాది దేహాత్మయమే జీవనోపాధియనియును.

మరో చరణంలో - స్వాల, సుక్ష్మ కారణాల జాగ్రత్ప్యమ్మ సుమష్యవస్తులు మూడు కల్పతాయి. ఈ లీలలస్నీ ఏడు లోకాలకూ ఆది మూలమై, త్రికాలసాక్షి అయిన రాముని యందే ప్రవర్తిల్లతాయి. అటువంటి రాముని చరితము వినమని కోరుతారు. రాముని కథను శిశుడు పార్వతీదేవికి చెప్పినట్లు అధ్యాత్మ రామాయణంలో ఉంటుంది. వేదాంతపరంగా భక్తిపరంగా తత్త్వ ప్రధానంగా అధ్యాత్మపరంగా అవసరమైన చోట్ల వివరిస్తూ రచన చేశాడు సుబ్రహ్మణ్యకవి.

ధన్యాసి, మౌహన, కేదారగోళ, సావేరి, బైరపి, బిలహరి, కళ్యాణి, అనందబైరపి, అరణా మొదలైన రాగాలలో ఈ కీర్తనలను కూర్చురు. అర్థాన్ని ఒక్క కీర్తనలను త్రిపురారి భట్ట శ్రీ రామమూర్తిగారు స్వరపరిచారు. వాటిని ఆంధ్ర గానకళా పరిషత్త రాజమండ్రివారు ప్రమరించారు. ఆయా ప్రాంతాలలో అక్కడక్కడా సంగీత విద్యాంసుల నోల్లలో మిగిలిన రచనలిని. వీటిని యథాతథంగా స్వరపచి ముద్దించారు. ఆధ్యాత్మికరమైన ఈ కీర్తనలు ఆచంద్ర తారార్ఘం సంగీత లోకంలో విలసిల్లతాయి.

కాళహాస్తి వీరయ్య (1900-1956)

కాళహాస్తి వీరయ్య కాళహాస్తి, ఉల్లిపాలం, పానగల్లు సంస్క్రాంతిపతుల ఆదరణలో సంగీత

కళను వద్ది పాందించుకున్న సంగీత విద్యాంసులు. బలిజ మలస్తుడు. వీరయ్యగారి ఇంటిపేరు మైనంపాటి వారు. వీరయ్య గారి కుటుంబికులు కాళహస్తి ఉల్లిపాలెం జమీందారులకు దారులై పాలిచి పెంచేవారు. వారి సంతానానికి విద్యాబుద్ధులు చెప్పించి, వారికి వివాహాది కార్యాలను చేసి వారి బాగోగుల్ని మాసుకునేవారు జమీందారులు.

ఉల్లిపాలెంలో దాదిగా ఉన్న పాపమ్మ వీరయ్య గారి తల్లి, వీరయ్యకు పసితనం నుండి సంగీతమంటే తగని అభిమానం. అది జమీందారు గమనించి ఉల్లిపాలెంలో సంగీత విద్యాంసుడు నరసింహచార్యులనే ఆయన దగ్గరకు సంగీతాభ్యాసానికి వీరయ్యను పంపించారు. కొంతకాలం అక్కడ వీరయ్య సంగీతం నేర్చుకున్నాడు. తబలా, వయోలిన్, ఫెణ, మృదంగం మొదలైన వాద్యాలను కూడా వాయించడం నేర్చుకున్నాడు. నరసింహచార్యుల దగ్గరనుండి కొంత గ్రంథం అయిన తర్వాత పిరాపురాస్తాన వైణికుడైన తుమరాడ సంగమేశ్వరశాస్త్రిగారి దగ్గర ఫీణ నేర్చుకోవడానికి వీరయ్యను ఉల్లిపాలెం జమీందారు సూరపనేని వేంకటరామ అప్పురావుగారు పంపించారు.

సంగీతాభ్యాసానికి ఉల్లిపాలెం జమీందారు వీరయ్యకు మూడు ఎకరాల పొలాన్ని ఇచ్చారు. వీరయ్య ఆ పొలాన్ని గురుదక్కిణిగా నరసింహచార్యులుగారికి ఇచ్చేరు. కొంతకాలం వీణాచార్య సంగమేశ్వరుని దగ్గర పిరాపురంలో సంగీతం అభ్యసించి వీరయ్య తిరిగి స్వస్థలానికి వచ్చేశారు.

“పానుగంటి రాజు డి.కె.వి. రావుగారు సంగీతానికి ఎంతో గౌరవం ఇచ్చేవారు. ఆయన వీరయ్యను మద్రాస తీసుకుని వెళ్లారు. వెంకటరత్నం నాయుడుగారు మైసూరు చీఫ్ జస్టిస్గా ఉన్నప్పుడు వీరయ్యను మైసూరు తీసుకువెళ్లి అక్కడి మహారాజావారికి పరిచయం చేసారు. దసరాకి మైసూరు దర్జాలో వీరయ్యకు మైసూరు మహారాజు నమస్కారం చేసి “స్టేట్ విద్యాన్ ఆఫ్ మైసూర్” అని ప్రకటించారు. ఈని వీరయ్య అక్కడ ఉండలేక తిరిగి కాళహస్తి వచ్చేశారు”. వీరయ్య గొప్ప వైణికులు.

సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారి శిష్యరికం వల్ల గురువుగారి లక్ష్మణాలు కొప్పొనా సంపాదించుకున్నారు. ఆప్పుడ సాహిత్యాక్షరాలుంటాయో అక్కడే మీట్లు పడతాయి. ఇష్టమొచ్చినట్లు మీట్లు పెడితే స్వార్కరానికి, సాహిత్యాక్షరానికి భేదం ఉండదని వీరయ్యగారి అభిప్రాయం. వీణే సంపూర్ణమైన వాద్యం అనేవారు. “కాళహస్తి వీరయ్యగా పేరొందిన ఈయన ధన్యాసీ, అరాణ రాగాలలో వర్ణాలు, చక్రవాక రాగంలో ఒక కీర్తన రాశారు. ఇందులో ఒక వర్ణం సాహిత్యం పానుగంటి రాజువారు రాశారు. దానికి స్వరం కట్టి ధన్యాసీ రాగాన్ని కూర్చురు వీరయ్య”.⁷ 1956 ఫెబ్రవరి 10వ తేదీన చనిపోయే ముందు అరాణ రాగంలో “పంకజాస్తి స్కై వేచియున్నదిరా” అనే వర్ణం రాశారు.

సంప్రదాయ పద్ధతిలో సంగీతాన్ని నేర్చుకుని ముగ్గురు సంస్కారాధిపతులు ప్రోత్సాహంతో గొప్ప విద్యాంసుడైన కాళహస్తి వీరయ్య గురించి ఏ కారణం వల్లనో మిగిలిన ప్రాంతాలవారికి అంతగా తెలియలేదు.

కాళహస్తి వీరన్న రాసిన తాన వర్ణాలు చిన్న వర్ణాలు. ఆదితాశంలో కూర్చారు.

సంగీత శాస్త్రంలో తాన వర్ణ రచనకు లక్ష్మణం ఈ విధంగా ఉంటుంది.

పేరులోనే లక్ష్మణం నుస్పష్టమౌతుంది. తానం అనగా స్వర ప్రస్తారం స్తాయి, అరోహి, అవరోహి, సంచారి భేదాలతో ఈ స్వర ప్రస్తారం ఉంటుంది. స్తాయి - ఒక్కొక్క స్వరాన్ని ఎంత సేపునా నిలపవచ్చు. దాన్ని స్తాయి అంటారు. అరోహిణి క్రమంలో స్వరాలను ప్రస్తరించడం అరోహి అవుతుంది. అరోహి వర్ణ వ్యాలిరేకమే అవరోహి అవుతుంది. స్తాయి, అరోహి, అవరోహి క్రమం తెలిసేవిధంగా స్వరాలను ప్రస్తరిస్తే అది సంచారి అవుతుంది. ఈ సంచారి రాగానికి ఆధారం. రాగప్రస్తారం తాన వర్ణ రచనలో ప్రధానాలంశం. రాగాలాపనలో రాగ రూపాన్ని మధ్యమకాల సంచారాలతో పాటు విస్తరిస్తే అది తానం అవుతుంది. మధ్యమ కాల నడక తాన వర్ణం ప్రత్యేకత.

ఇందులో సాహిత్యాక్షరాలు తక్కువగా ఉంటాయి. ఇది ధాతు ప్రధాన రచన. సాహిత్యం రెండవ భాగంగా చెప్పుకోవచ్చు. పల్లవి, అనుపల్లవి, ముక్కయిస్వరం ఈ మూడు భాగాలు పూర్వాంగంలో ఉంటాయి. ఎత్తుగడ పల్లవి, ఎత్తుగడ స్వరాలు ఉత్తరాంగంలో ఉంటాయి. అభ్యాసకులు తాన వర్ణం నేర్చుకోవడం వల్ల ఆయా రాగాల సంపూర్ణ జ్ఞానం కలుగుతుంది. నిజానికి తానవర్ణం నిఘంటువులో సమానమని పెద్దలు చెప్పారు. సభాగానంలో ప్రదర్శించేందుకు ఈ తాన వర్ణం ఎంతో తగినది. సభా రంజకంగా ఉంటుంది. తాన వర్ణంలో ప్రత్యేకత సాహిత్యం మధ్యలో అ, ఇ, ఉ, ఔ కారాలు ఎక్కువగా అంటారు. ఇలా ఇమిడ్జీ నేర్చడం వల్ల రాగలక్ష్మణంతో బాటూ రాగాన్ని తాన రూపంగా ఏ విధంగా పాడాలో అది అభ్యాసం అవుతుంది. భక్తి, శ్యంగార రసాలలో ఏదో ఒక రస సంబంధంగా వస్తువు ఉంటుంది. సంగీతాభ్యాస క్రమంలో తాన వర్ణానికి అగ్రస్తానం ఉంది. “తాన వర్ణ రచన మధ్యమకాల రచన అయినప్పటికీ అభ్యాసం కోసం మూడు కాలాల్నిను పాడుకోవచ్చు”⁸ గీతాల తర్వాత తాన వర్ణాలు అభ్యసింపరదగినవి.

ఈ తాన వర్ణాలు చిన్న వర్ణాలని, పెద్ద వర్ణాలని రెండు రకాలుంటాయి. చిన్న వర్ణాలు అది, రూపక తాళాలలో ఉంటాయి. పెద్ద వర్ణాలు అట తాళం లాంటి ఎక్కువ మాత్రలున్న తాళాల్లో ఉంటాయి వీరన్న రాసిన వర్ణాలలో ఈ లక్ష్మణాలు ఉన్నాయి.

అరణ రాగంలో రాసిన వర్ణంలో “త్రిలోక నాయకుడైన ఓ శ్రీ కాళహస్తి పురవాసా! పంకజాంపి అయిన అమృతారు నీకోసం ఎదురు చూస్తోంది. తామసమెందులకయ్యా! సామి! ఆమెను ఏలుకోరా! అని పల్లవి, అనుపల్లవులలోనీ భావమైతే చరణంలో మాత్రం బిరాన రారా గోపాల బాలా!” అన్నారు. శివునకు విష్ణువునకూ అభేదమని ఉద్దేశ్యమేచో! రచన శ్రీ కాళహస్తిశ్వరుని మీదే రాశారు. చిట్టస్వరం, చరణం, నాలుగు చరణ స్వరాలు రాగభావాన్ని స్పష్టంగా తెలియచేస్తున్నాయి.

ఇక కాళహస్తి వీరన్నగారు మరో వర్ణాన్ని ధన్యాసిరాగంలో స్వరపరిచారు. ఆ వర్ణం రచయిత

పానుగంటి రాజువారు. ఇందులో కూడా నాయుక నాయుక సంబంధి వస్తువే. శ్రీ కాళహస్తిశుని మీర రాసిన వర్ణం.

మదనునిగా శ్రీ కాళహస్తిశుని పోల్చి మౌనంగా ఉన్నావెందుకు చలము మానమని వాదులాడుట మర్యాద గాదని ఆదరణ చూపమని ప్రార్థన ఇందులోని వస్తువు. మిగిలిన భాగంలో చరణం, చరణ స్వరాలు నాలుగు ఉన్నాయి.

ఆంధ్రప్రాంతంలో వర్షాలు, తానవర్షాలు రాసిన కొంతమంది వాగేయకారుల రచనలు మచ్చుకు కూడా కనబడడం లేదు. వీరస్వగారు రచనలు వారి కుమారుడు శ్రీరామమూర్తిగారి వల్ల లభ్యమయ్యాయి. చక్రవాకరాగంలో వీరస్వగారు రాసిన కృతిలోని వస్తువు భక్తితో వేడుకోవడమే.

అధన్యాచికలు

1. వెంకట నరసింహో సత్యనారాయణరావు, కోటగిరి, పద్మనాయక చరిత్ర, అప్పారాయ గ్రంథమాట, నూజివీడు, 1981, పుట. 127.
2. దొణప్ప, తూమాటి, ఆంధ్ర సంస్కానములు-సాహిత్య పోషణము (ద్వితీయ ముద్రణము), ది ప్రింటర్స్, హైదరాబాదు 1987, పుట. 91
3. సుబ్బారావు, నారుమంచి సంగీత మహర్షులు', శివశ్రీ పట్టిష్ఠరు, తెనాలి 1947, పుట 74.
4. రజనీకాంతరావు, బాలాంతపు, ఆంధ్ర వాగేయకార చరిత్రము, విశాలాంధ్ర ప్రచురణ, నిజయవాడ - 1958, పుట .258.
5. 1. అధ్యాత్మ రామాయణ కర్త సుబ్రహ్మణ్యకవి - ఆంధ్రపత్రిక - క్రోధన నామ సంవత్సరాది సంచిక - పుటలు 239,240.
2. సుబ్రహ్మణ్యకవి, మునిపల్లె ,అధ్యాత్మ రామాయణ కీర్తనలు - పరిచయం పుట. 5
6. రజనీకాంతరావు, బాలాంతపు, ఆంధ్రవాగేయకార చరిత్రము, విశాలాంధ్ర ప్రచురణ, నిజయవాడ 1958, పుట.160
7. చూడు అనుబంధం - XV
8. జానకీరామన్. ఎస్.ఆర్.సంగీతశాస్త్రసారము - మొదటి భాగము, శ్రీరామా ప్రింటర్స్, తరింపుతి 1986, పుట.231.

7. కార్యేటి నగర సంస్థానం

రెండవ రంగరాయల కాలంలో అతన్ని ప్రభువుగా అంగీకరించని విజయనగర సామంత పాలకులు ఈ కార్యేటి నగరాధీశులు. వీరు కొంతకాలం చంద్రగిరి పాలకులకు సామంతులుగా ఉండి కప్పం కట్టేవారు. ఉత్తర ఆర్యాటు మండలంలో కొంత చిత్తురు ప్రాంతంలోని భాగం కలిసిన కార్యేటి నగర సంస్థానం చాలా ప్రాచీన పడమటి పాథియాల్లో ఒకటి. కాళహస్తి, కార్యేటి సంస్థాన పాలకులు ఇద్దరూ తమ తమ ప్రాంతాల విస్తరణ కోసం పోటీపడి చుట్టుపక్కల ప్రాంతాల మీద దండయాత్ర చేసేవారు. అవసరమైనప్పుడు సేనలతో సహాయపడటానికి కర్దాటక నవాబుతో కార్యేటిపాలకులకు ఒక ఒప్పందం ఉండేది. ఆ తర్వాత కుంఫణీ వారి కిందకు వచ్చిన పడమటి పాథియాలలో కాళహస్తి, కార్యేటి పాలకులు పరస్పరం కలహం పెంచుకున్నారు. కారణాంతరాల వల్ల వీరు సైనిక దళాను రద్దు చేసుకోవాల్సి వచ్చింది.

1802లో కార్యేటి నగరానికి సన్మదు వచ్చింది. కార్యేటి నగర సంస్థాన పాలకులలో మొదటిఱాజు వేంకట పెరుమాళ్ళ రాజు (1719-1932) తిరుమల రాజు బహదూర్ గారి రాణి మట్టవారి ఆడపడుచు. ఆమె కొడుకు వేంకట పెరుమాళ్ళ రాజు ఈ సంస్థానాధీశులలో చివరి రాజు.

కార్యేటి నగరాధీపతులు గానకళా కోవిదులుగా పేరు పొందారు. వీరి ఆస్తాన దిగ్గజాలుగా పేరొందిన వారిలో సారంగపాణి ఒకడు. కళలకు నెలవుగా నేచే ఎంతోమంది కళాకారులను తమ సంస్థానంలో సన్మానించి తమ కళా నిరతిని ప్రకటించుకున్నారు.

మొదటి భాగం

కార్యేటి నగర సంస్థానంలోని

వాగ్దీయకారులు - వాజ్ గైయం

సారంగ పాణి (1680-1710)

ఇతడు కార్యేటి నగర సంస్థానంలో ఆస్తాన విద్యాంసుడు.

“కళ్ళనూనుకుని దిరుగక మునుపే

కంరధ్వని తగ్గపోక మునుపే

అఱ్పు ముందరికి వంగకమునుపే .

అంగము, తల, వణుకెత్తక మునుపే ||హరి నామ స్వరణ ||

అప్పులకాపులు కదియక మునుపే

అన్నమొకరు రినిపించక మునుపే

దొప్పలోన శై కడగక మునుపే

ధోవతి బరువై తోచక మునుచే
హరి నామ స్వరణ సేకుంచే
అవతల గతియేమీ . . . . 167వ పదం

ఇవి భక్తుడు సాతానులు, బిచ్చగాళ్ళు, పాడే వేదాంతపు పాటలు. బొబ్బిలి వేణుగోపాలస్వామి దేవశంలో భక్తులు పాడే పాటలు. ఇవి కార్యేటి నగర వేణుగోపాల స్వామి మీద సారంగపాణి రాసిన పదాలు.

సారంగపాణి పదాలకు పీరిక రాసిన మండపాక పార్వతీశ్వర శాస్త్రిగారు బొబ్బిలి నివాసస్తులు. అయిన పీరికలో ఇలా రాశారు.

“చెన్నపురిలో 1867లో అయ్యపెడిన పుస్తకం కార్యేటి నగరాధిశుల అనచేత సారంగపాణిగారి దోహితుడు గరిమెళ్ళ వెంకట సుబ్బయ్యగారిచే నేలటూరి సుబ్రహ్మణ్యంగారి విద్యా విలాస ముద్రాక్షరశాలలో ముద్రించబడింది”¹¹ ఆ పుస్తకంలోని పదాలు బొబ్బిలిలో ఉండే ముసలమ్ములు బిచ్చగాళ్ళు పాడుతుండేవారు. ఎక్కడ బొబ్బిలి? ఎక్కడ కార్యేటి నగరం? అంటే సంగీత కళ ప్రజానుకూలమై ప్రజామోదం పొంది పరిసరాలపై ప్రభావం చూపిస్తూ వ్యాప్తి చెందిందన్నమాట. అలాంటి పదాలు జనావచి పెదవుల మీద ప్రయాణం చెయ్యడం అంటే ఎక్కడో పుట్టినా ఎక్కడెక్కడో మలుపులు తిరుగుతూ ఉరకలేనే జీవ నదీయానంలాంటిదే. భూమిలో ఉండే ధాతువుల వల్ల ఆయా నదులలోని నీటికి రంగు రుచి మారతాయేమో కాని రూపం మాత్రం మారదు. అలాగే ప్రజల భావాన్ని అర్థం చేసుకుని, వారి భావాన్ని కవిత్వంలో గానీ, పద కీర్తనలో కానీ ప్రతిఖించింప చేయడం కవుల, వాగ్గేయ కారుల కర్తవ్యం.

శ్రీకష్ణ దేవరాయల కాలంలో విజయనగరంలో, విజయరాషుడు, రాఘునాథ భూపాలుని కాలాల్లో తంజాపురి రాజ్యాలలో నాట్యానికి అధిష్టానవర్గం నర్తకీమణిలు దేవదాసీలు. సామ్రాజ్యాలు పోయినా ఆ వాసనారూపంగా ఆ సంప్రదాయపు చాయలు మనుమ్యల నుండి వస్తునే వున్నాయి. అలా చచ్చిన సంప్రదాయపు బిందువులో అఱువు నాట్యానికి సంబంధించిన పదంగా చెప్పవచ్చు. సారంగపాణి చెన్నపురిలో పుట్టి, పాస్సేరులో పెరిగి, చివరికి చిత్తూరు జిల్లాలోని కార్యేటి నగరాధిశుని ఆస్తాన వైణికునిగా. స్థిరపడినట్లు తెలుస్తోంది. ఇతని గురించిన విషయాలు అతి తక్కువగా లభించాయి. సారంగపాణి 1680-1710 ప్రాంతాలలో జీవించినట్లు తెలుస్తోంది.

సారంగపాణి వైణికుడు మాత్రమే కాదు. పదకర్తా నాట్యాచార్యుడు, నటుడు, పరీక్షాధికారిగా కూడా ఉన్నాడు. గోవింద సామయ్య, కూవన సామయ్యలకు సమకాలికుడు. సారంగపాణిని ఆదరించి ఆస్తాన విద్యాంసునిగా నియమించిన కార్యేటి నగర ప్రభువు మాకరాజు పెరుమాళ్ళ రాజు శహజీ మహారాజుకి సమకాలికుడు.

సారంగపాణి కార్యాటి నగర ప్రభువులైన శ్రీ మన్మహమండలేశ్వర కరారి సాభ్యరాజు పెరుమాళ్ళ రాజువారి ఆస్తినమున వైణిక పండితులుగా ఉన్నారు. ఇక సంవత్సరాలు 1731వ సంవత్సరానికి సరిదైన శక్తసంవత్సరంలో సంస్కారంలో దుర్గ రాజపురమనే శ్రోత్రియ గ్రామాన్ని ఏరు సారంగపాణికి దానంగా ఇచ్చారని దీని నరసింహచార్యులుగారు పేర్కొన్నారు.

మొదట సారంగపాణి గ్రాసవాసాలకు లోటు లేకుండా గ్రామాన్ని దానంగా పాండాడు. కార్యాటి నగరాధిపుని కోరిక మన్మించి, సారంగపాణి మహారాజు మీద కొన్ని పదాలు, వేణుగోపాల స్వామి మీద కొన్ని పదాలు రాశాడు. అవి “సారంగపాణి పదములు”గా అచ్చయ్యాయి. సారంగపాణి ప్రజ్ఞా పాటవాలతో బాటూ మంచి రూపలాఖాలు కూడా ఉన్నాయాడు. స్వయంగా నాట్యం చేశాడు. ఇతరులకు నాట్యరీతుల్ని సేర్చేవాడు. ఒకసారి రాజదర్శారులో ప్రీవేషం వేసుకుని సారంగపాణి నాట్యం చేశాడు. దర్శారులో నాట్యాన్ని చూస్తున్నవారు ప్రీ కాదు పురుషుడంటే ఎవరూ నమ్మలేదు. సారంగపాణి ప్రీ వేషం వేసుకున్నాడన్న సంగతి తెలియిక, ఆ అందం చూసి మహారాజు కూడా సమ్మాహితుడయ్యాడు. సారంగపాణి గురించి తెలిసిన మహారాణి అతని మీద మౌహం పెంచుకుంది. మాకరాజు మహారాజువారు అంతఃపురానికి పిలుస్తున్నారని సారంగపాణిని మహారాణిగారే పిలిపించుకుని తనను పెండ్చాడమని కోరింది.

తల్లి! రాజ్యాన్నిలే మహారాజు నాకు తండ్రితో సమానం. ఆయన అర్థాంగివైన నువ్వు నాకు కన్నతల్లి కంటే ఎక్కువదానను! ఇది తగదమ్మా! అని వెళ్లిపోబోయాడు సారంగపాణి. అనుకోని ఆ క్షణంలో వెంకట పెరుమాళ్ళ రాజు అక్కడికి వచ్చాడు. రాణిగారు - తనను సారంగపాణి తిరస్కరించాడనే కోపంతో. రాజగారికి తనమీద అనుమానం వస్తుందనే భయంతో, తన తప్పు కప్పిపుచ్చుకోవాలనే తపనతో సారంగపాణి చెరచాలని వచ్చాడని, ఇలాంటి వాళ్ళకు ఆశ్రయం ఇష్టకూడదని, ఇలాంటి పాతకులను చంపినా పాపం లేదని రాణిగారు అబద్ధం చెప్పి రోదించింది. నిశ్చలంగా నిర్మల వదనంతో నిలబడి ఉన్న సారంగపాణిని చూసిన రాజుకు ఆమె అబద్ధం చెప్పిందని అనిపించినా, సారంగపాణిని బైటకు పంపించేసి, అతని దగ్గరున్న ఆస్తినంతా తీసుకున్నాడు. సారంగపాణిని చంప మనసు రాక వదిలి పెట్టాడు. అప్పటినుండి దరిద్రదేవత సారంగపాణి వెంటనంటి తిరిగింది. ఆ తర్వాత అతడు ఉంఘవత్తితో కాలం గడిపేవాడు. ఇలాంటివి చరిత్రలో అనేకం కసపిస్తాయి. రాజుకు ఆగ్రహం వస్తే తల తీస్తాడు. అనుగ్రహమైతే ఆసనమిచ్చేస్తాడన్నది నెజమేననిపిస్తుంది.

సారంగపాణి పదాలు జీవిత సత్యాలు తెలుపుతాయి. మొదటిభాగంలో యోవన జీవితపు, శృంగారం, దెండు మూడు భాగాల్లో సామాజిక స్పృహ, నాల్గో భాగంలో వృధ్ఛాప్యపు వైరాగ్యాన్ని సారంగపాణి తన పదాల్లో ఇనుమడింపచేశాడు.

గ్రంథంలోని మొదటి పదం రాగాలతో కూర్చునట్టు కనిపిస్తుంది.

- రాగం : కళ్యాణి - అదితాభం
- పల్లవి : ఈ సీమల హరిణాశ్వుల వలెగా - దీషాహనాంగి
- అనుపల్లవి : కాళీపురిమండి వచ్చినదీ - కళ్యాణి వేణుగోపాల
కస్సుడ సేయక నీదరభారు గాచియున్నది నాట నుండి... పదం - 1

మోహనాంగి, కళ్యాణి, కస్సుడ, దర్శారు, నాట, తోడి, సామ, స్వరంగ, ఈ విధంగా నుసారంగా ఆయ చోట్ల రాగాల పేర్లు ఈ పదంలో కనిపిస్తాయి.

అదేవిధంగా మానుల పేర్లు, ఓషధుల పేర్లు, ఆభరణాల పేర్లు ప్రత్యేకంగా కొన్ని పదాలలో యి. కార్యేచి వేణుగోపాల! అనే సంబోధనలతో పదాలు, నాయిక, నాయకునితో, చెలికత్తేతో, నాయకుడు నాయికతో చేసే సంభాషణాత్మకమైన పదాలు మొదట భాగంలో ఉన్నాయి. కాలుగా శృంగార భావాలు ఇందులో ప్రకటితమయ్యాయి.

“ నా మనవి తెలిసి రమ్మని రారమ్మని” నాయిక చెలునికి కబురంపుతుంది. ఒకవేళ రానని తెట్టిగా మందలించమంటుంది. వలచిందే తప్పయితే ఎలా భరించగలదానను అని అతనిని నిందిస్తుంది.

“అడకే పోరా - యెదురాడక పోరా

వేడుకలీడ జెల్లవు - వేణుగోపాల నా సామి

.....
ఏదు వరాలీప్పించకున్న పదువరాలి యుల్లెడనో

కూడిన నాటనుండి చే - కూడిన నాపై దయ ఉంచి” 25వ పదం

మరో చోట నాయకుడు నాయికను వేడుకొనే విధం ఎట్టిదనిన

“నెర నమ్మితి గదె- సీ మాట సత్యమని నెనరుదాన ననుచు
మరులు బుట్టించి యేమరి యూరకున్నాపు గుపచేయకె నన్ను - మరుబారికిపుడు” 40వ పదం
బూటుకాలాడి ప్రాద్య వృథా చెయ్యుకు. సీ అధరామ్మతాన్ని నాకిప్పు అరచేతిలో ఇదిగో కైకుంరం
ఉంచావు. చనువు ఇచ్చి మనసు మాత్రం ఇప్పునట్టే ఉన్నాపు. నమ్మి నానబోస్తే ఏదో అయినట్లు నా
చి. రమ్మని సంకేతం ఇచ్చి మదనకేళి కలయివేమి అని నాయకుడు ఆమెను బతిమాలుక్కిటాడు.
ప్రథమభాగంలో కార్యేచి నగర సంస్కారాధిపతి మాకరాజు పెరుమాళ్ళ రాజును, కార్యేచి నగర
గోపాలుణ్ణి ఉద్దేశించి రాసిన పదాలున్నాయి. రాజు కోరిక మేరకు సారంగపాణి ఈ పదాలను
తాలుగా రాశాడు.

శంకరాభరణ రాగం - ఆదితాళం

పల్లవి : తేనెలూర మాటలాడకు తెలిసె నీనవరు
 అనుపల్లవి : మానినీ మనోహర శ్రీ సాచువ మాకరాజ కార్యేటి రాజేంద్రా!
                   పండుగనుచు వెచ్చానికడిగితే పచ్చి పట్టు రెండానామై
                   కొండె కారి మెడకు మంచి బంగరు గొప్పగుండ్ర దండా .... పదం - 60

ఆనందబైరవి - ఆదితాళం

పల్లవి : దానికెవ్వరు సాటీ ఆ వెలది నీకే తగురా రాజకిరీటి
 అనుపల్లవి : మానిత వరగుణ పేటీ నీపై మరలు కొస్కుదిరా మాబోటీయక
                   నిను మానదురా భాను సమతేజా మాకరాట్టుర్యేటి రాజా!
                   మగువను సభల నెన్నదురు మామవదలించు నెన్నదుర ఆ
                   వగలాడి పల్చురుస కుదురుమేటి వజ్రమణులనుచు బల్యుదురు యా
                   జగతి దానికెవ్వరు నదురు విరిజాజులంపె నీకు నదురు మంచి
                   నిగనిగలు గల మొగడు తమ్ముల దెగడుచనుగవ బోగడ తగునిక. . పదం61

శంకరాభరణం - త్రిపుట తాళం⁶

పల్లవి : వలదు యా మాటలేలరా మది హితపైన వనిత యల్లిది గాదురా
 అనుపల్లవి : వెలయ శ్రీమాక రాజ వీర కార్యేట్రాజేంద్ర
                   చెలులు దెలుపగ దెలిసె నీ వగలు చాలు పరివేలు।
                   కరుణ చేతను కోరి మొహించి యా
                   కనకాంగి నిను పేరి మటి మటి తమి మీచి
                   విరహభరము జే తరముగాక తారీ మరులూరీ
                   తరుణి గురుకుచ గిరుల నురమున
                   నారసి మురిసిన సరసమెల్లను
                   మరచి వత్తుర యేర యా దారి ఓరోరి. . . పదం - 62

ప్రబంధయుగం నాటి విలాసపు వాకిభ్యు కార్యేటి నగరం⁶ కూడా ఉన్నాయి. అందుచేతనేమో వేశ్యమాతతో అమె కూతురి నడత గురించి నాయకుడు వెచ్చరిస్తాడు.

నీ కూతురి నడతలు నీకేసరి లోకులెవరు మెచ్చరమ్మ

ఈ కాడికి తెల్లవారె గద నన్నికను వేణుగోపాలుడనదలు . . . పదం - 77

సమయానికి నిద్ర లేవదు. ఏ జన్మానా ముఖాన బొట్టు పెట్టదు. తమలపాకు ముట్టుకోదు, జడ దుష్టుకోదు ఎప్పుడూ వీణ వాయించడం లేదు. ఎక్కడో రాణివాసంలో ఉన్నట్లుగా ఊహించుకుని అడుగు కిందే పెట్టదు. ఆ మొండితనం పనికిరాదమ్మ నీ కూతురికి- అది మానేటట్లు బుద్ది చెప్పమంటాడు. వార స్త్రీలను నమ్మకూడదని ఆమె చేసే వ్యవహారమంతా ఒక కాంత మరో స్త్రీతో వెళ్ళగక్కుతుంది” ఈ పదంలో -

“వారస్త్రీల నమ్మరాదు గా యొంత దోషిన వారమది సంతుష్టి లేదుగా నిన్న జారు కొప్పు బెట్టుకోని మైజారు చీర కట్టుకొన” ఈ విధంగా వేశ్యలను పదాలలో నిరసించినట్లే కనిపిస్తుంది. స్వభావ సిద్ధమైన వ్యవహారిక పద సమ్మేళనం సారంగపాణి పదాలలో కనిపిస్తుంది.

ఇక తృతీయ భాగంలో పదాలు ప్రాంతీయభాషలో అందునా పల్లెలలోని సామాన్య జనవరి మాటల్లాడే భాషలో ఉంటాయి. అలాంటిపదాలు ఆ విధంగా మాటల్లాడే వారికి అవగతమౌతాయి. అందులో ఒకటి - తత్త్వం.

పల్లవి : మనుషా నమ్మబాకే - యిద్రేగాము

కళేభారం - మనుషా నమ్మబాకే ,

అనుపల్లవి : మనుషా యిద్రేగాము - మట్టి సట్టింటిది

పనిశేటలో నుండి - పరమాత్ముడెల్చంటే ,

తొమ్మిది సారంఘాళ తోచే నరమాశిగ

బెమ్మగా యించిది - బెష్టుకారి కట్టే ,

ఎన్నోంటా యొంకేలు - యొంక ముంగలెంటికేలు

కన్నయాదుల బుట్ట - గడగ కుంటె గబ్బు ,

పయి యొన్నెలడుగున - పరమ శాండలము

మయిదు యిస్సుడు శేషి - మట్టి గప్పిండాడు . . . పదం 149.

ఈ దేహం పరమాత్ముడు స్ఫోర్చిన నవరంధ్రాలున్న తోలుసంచి, కట్టేలాంటిది. వెనకాముందు జాట్లు, దేహాన్ని డఱగకుంటే గబ్బు కంపే. దాన ధర్మాలు చేసి మోక్షాన్ని పొందాలి. ఆ వేణుగోపాలుని ఆశ్రయించి, ఆయనను భక్తితో సేవించండి లంటూ వ్యక్తం చేసినది ఈ పదం.

త్యాగరాజాదులు రాసినట్లు లేకపోయినా సారంగపాణి ఒక ప్రత్యేకతను సంతరింప చేసుకున్నట్లు

ఈ రచనల్లో స్వప్తమవుతుంది.

ఇక చతుర్భూగానికి 'కీర్తనలు' అని పేరు పెట్టడు సారంగపాణి

ధర్మకార్యములకడ్డము బలికే దబ్బిలి దొక బ్రతుకా - శుద్ధ

నిర్వాలాత్మకుల మది నొప్పించే నీచులదొక బ్రతుకా - హరి హరి

మగనికి వంచన చేసి భజించే మానిని దొక బ్రతుకా సభలో

తగవారిని లంచమగొని మొరిగే ధగిడీ దొక బ్రతుకా - హరి హరి . . . పదం - 175

ఇకప్పుడు గాయకులు, బ్రాహ్మణుడు, కళాకారులు ఉంచవ్యత్తి చేసుకొని జీవనం సాగించేవారు. ఆ కాలానికి అది తప్పుకాదు, అవమానమూ కాదు, దానికి కారణం, కళలు అంకితమై అదే జీవనమనుకొనే వారు సంపాదనాసత్కులు కాలేకపోయేవారు. వారాలోప్పుకొని ఏదో విధంగా జీవనం గడిపేవారు. వారంతా ఐహిక భోగాసక్తులు కారు. బ్రతకడం కోసమే తిండి గానీ తినడం కోసమే బ్రతుకు అని, సంపదే సర్వస్వం అని వారు అనుకోలేదు. కానీ ఈ ఉంచవ్యత్తి చేపట్టడం వల్ల తన పొట్ట నిండడం వరకే పరిమితం అయ్యాది. భార్యాబిధ్ితల సంగతి ఆ భగవంతునికెరుక. అందుకే ఆంధ్రదేశంలో చాలామంది మహా మహా విద్యాంసులు రాజద్రూరుల్లో ఘనస్నానాలు పొందినా వారి సంతానం మాత్రం అటు విద్యను గానీ కళలు గానీ అభ్యసించక, ఇటు లోకజ్ఞానం లేక ధనాస్నానించే స్తోమత లేక గుర్తింపు పాందలేకపోయింది. ల్యాగరాజస్వామి ఉంచవ్యత్తితో గడిపాడు. అంతటి నిష్టాగరిష్టపుడు - అది కొంతకాలం వరకే సరిపోయింది. సారంగపాణి కాలానికి వచ్చేసరికి ఉంచవ్యత్తి చేసుకోవడం అవమానంగా భావించాడేమా!

సౌరాత్మ, రాగం - చాపు తాళంలో

పల్లవి : అక్షయపాత్రకు పోతే కదలనివాక

బిక్ష్మేయరయ్యా! మూల

అనుపల్లవి : నిక్షేపము త్రవ్యి నెత్తిని బెట్టిదరా

కుక్కింభరులు వేణుగోపాల స్వామి

తెచ్చుకోవలెనని కొందరు రాలే

తేచోసారంటు కొందరు ఒట్టి

గచ్చులకూ నాను కడకు బోయినాననని

ముచ్చు వలనె తలుపు మూలకు వాదిగేరు . . . పదం - 193

అప్పుడే తెల్లవారిందా? అని ఇది మా యిల్లు కాదని మళ్ళి రమ్మని, నిండుకుందని, నేడు వెయ్యి కూడదని, ఇలా ప్రతి గుమ్మంలోనూ చెప్పే ఎలా ప్రొద్దు గడుస్తుంది? అని అడుగుతాడు, పైగా

ఉంచవుత్తి చేసుకు బ్రతికేవారికి అస్యలు కోపం పనికిరాదు. కొన్ని కొన్ని నియమాలు కూడా ఉండేవేమా కూడాను. “అమ్మా! అక్కా! అయ్యా! అనాలి. వాళ్ళు పామ్మంటే తల వంచుకొని వెళ్లిపోవాలి”. ఒక్కరే వెళ్లాలి. పెందరాడే వెళ్ళకూడదు. హద్దు దాటి లోపలికి రాకూడదు. మరి కొంచెం పెట్టండని అడగుకూడదు. తలుపుకొట్టి మరీ పిలవకూడదు. ఇవి ఆ నియమాలు.

ఆడైకొంపలాంటి ఈ దేహాన్ని అనిత్యంగానే భావించు. మిద్దె మీదకి పోవాలన్న ఆశరెండు రోజుల ముచ్చటే సుమారి బండె గొడ్డలూంటిది ఈ సంసారం. ఎవరున్నా నడమంత్రపు సేరే. ఎవరూ ఎవరికే తోడురారు. వస్తూరని భ్రమపడకు. పుష్పలాంటిది యోవనం. నవ్వుల పాలవ్వకు. సీరులు మెరువు లాంటివి నమ్మకు, అన్నిటికీ ఆ భగవంతుడే ఉన్నాడు. అట్టి జలజాక్షుని చింతించని మనిషి జన్మ వ్యర్థం.

ఉపకారం చెయ్యుని కరిన హృదయుడు ఉండే వ్యర్థం. జపాలు, తపాలు చెయ్యడం నిజంగా వ్యక్తమే. తల్లిదండ్రులను పోషించని కొడుకు, బలవంతుల నెదిరంబలేని పటు సాధనం ఉన్న పీరికివాడు, దశ విధ గమకాలలో వాయించని పీణాగానం, సరసులు విని శభాషణి మెచ్చని చదువు ఇంచ్చే వ్యక్తమని అంటాడు సారంగపాణి. పండుడు వరునిగా, రతి సుఖమెరుగని సతియోవనం, దానధర్మాలు చెయ్యకుండా చెయ్యకుండా దాచే ధనం, ఏళ్ళడిగిన వ్యధునకు పెండ్లి చెయ్యడం ఇంచ్చే కొరగాసుస తన పదాలలో వ్యక్తం చేశాడు.

ఇలాంటి పదాలు వైరాగ్య బోధకాలై హృదయానికి హత్యకునేవిగా ఉంటాయి. పెరుమాళ్ళ రాజు వారి ఆగ్రహానికి గురై ఆస్తినంతా పోగొట్టుకున్న సారంగపాణి జీవితం రచినంగా నిర్దాశించానికి గురైంది. ఆ దశలో ఎవరి ఆదరణా లభించలేదు. చివరికి ఉంచవుత్తి చేస్తున్నప్పుడు కూడ సారంగపాణికి సరైన అదరణ లభించలేదు. అయి సందర్భాల్లో ఆ సమాజంలో తానెదుర్కొన్న ఉద్ఘాటించినే పదాల్లో చిత్రించాడు. అదే జీవితానుభవం.

యోవనం, వ్యధాప్య దశల్లో మనిషికి కూడని వేషైనా సంఘటనలు ఎదురైతే ఆ బ్రతుమ దుర్భర మాతుందనే అక్కర సత్యాన్ని సారంగపాణి పదాల్లో గోచరించచేస్తాడు. పశ్చాత్తాపంతో సీతులు ఇంటాడు.

చతుర్భూగంలో ఉన్న పదాలలో సారంగపాణి రాజు నుండి, రాజరికం నుండి బయల్సేడలిన తర్వాత కలిగిన మానసిక ప్రవృత్తి గోచరిస్తుంది.

“నరుల సేవ సేయలేనయ్య పద్మ

నాభ దండాలు బెట్టేనయ్యా|

నన్న పీడక నెడబానెర

నమ్మితిరా జగన్నాయకా ” అంటాడు . . . . పదం - 104

“పోరాని తావులకు పోరాదు - బుద్ధిమంతులైతే

పోరాని తాపులకు పోరాదు

పోరాని తాపులకు పోతే సీలాపనిందలు వచ్చు)

వేరే యమానము పనిలేదు - వెఱుగోపాలుని సాక్షిగా" . . . పదం - 177

180వ పదంలో - పగవానింట కుడువగ రాదు బలవంతుల కెడమియ్యగరాదు

మగువల యాలోచన వినరాదు మానఘనులపోనాడగ రాదు

అప్పులు మెండుగ సేయగరాదు ఆవల పండ్లిగిలించరాదు

మెప్పులు వకరికి దోపరాదు మెళ్ళని నడతలు నడుపరాదు

చేసిన మేలు చెప్పరాదు ఘూతకాని గొడిగట్టరాదు

కాయము సతమని నమ్మురాదు కలిమి గలిగనని త్రుళ్ళరాదు

గాసి వచ్చేనని వగవరాదు వలవని వాదుకు బిలువరాదు

వంచనగా వడ్డించరాదు పేదల కాస జెప్పరాదు . . . పదం 180

పెద్దలమది నప్పించరాదు బీదల హోస్యము సలుపరాదు బీచ్చానికి అడ్డము పోరాదు - అంటూ పొచ్చరిస్తాడు.

ఈ నీతులు అప్పుడూ, ఇప్పుడూ, ఎప్పుడూ ఆచరించడగినవి. పాపాలు చేసే వానికి ధర్మక్రూత్యాన్ని ఇష్టుడం, అనునిత్యం కోపం ప్రకటించే రాజును కొలవడం, ఎంతో సంపద ఉన్నా అనుభవించక రాచుకుని వాని ఆ సంపద, కులకాంతలున్నా వారిని కాదని వేశ్యలింటికి పోయేవాళ్ళు, అటువంటి వారి వల్ల వేశ్యల గర్భం నుండి పుట్టిన బ్రతుక్కల్లు, బిచ్చగాని వృత్తి చేపట్టినవాడు, ఎప్పుడు తన భార్యను పుట్టింట్లనే వుంచే పద్ధతి, పట్టిడన్నం కోసం తనకున్నది రాచుకుని చుట్టాలింటికి పోవడం, హీనుణ్ణీ మహాత్ములు రక్షించడం, తన ప్రీతి గురించి అన్య పురుషులను పంపించడం వంటి వాటిని రోతగా భాచించాడు సారంగపాణి. అలాగే తాపసి అయి కూడా అరిషండ్రూలను జయించలేక వాటికి లొంగి పోవడం వేఱుగోపాలుక్కు నమ్మి ముక్కుపి అవడం తగిని రోత. చీచీ వాళ్ళ బ్రతుకులూ, వాళ్ళ చేపలూ, వాళ్ళ పర్చతులూ అన్ని రోతే కదా అని ఆనాటి సమాజంలో ఉన్న స్త్రీతిని నిరసించాడు. చీప్పిల్లలో మునిగి కంటే చలిలో జపం చేసే కంటే ఆకాశం చూసి ధ్యానించే కంటే ఎన్నో యజ్ఞాలు చేసేకంటే వేద శాస్త్రాలు చదువుట కంటే భేదవాదాలలో దొర్లడం కంటే ఎన్నో ప్రతాలు చేసి దివ్య క్షేత్రాలు దర్శిస్తూ తీర్థయాత్రలు చేస్తూ ద్రవ్యదానం చేస్తూ ఉన్నా లాభం లేదు. - అన్నింటికంటే సులభమార్గం పారినామ స్కూలం ఒక్కటే. వేఱుగోపాల సన్నిధి చేరడానికి ఇహం నుండి విముక్తి పొందడానికి అని అందర్మి పొచ్చరిస్తాడు సారంగపాణి.

జానెడు పొట్టకోసం ప్రతిమనిషి ఎంత అవస్తలు పడతాడో కూటికోసం కోటి విద్దెలే అన్న సామెతని వ్యక్తం చేస్తాడు ఒక పదంలో

191 పంతువరాళి - చాపు తాళం

పల్లవి : కడుపా నీవింత ఘనమైతివాయే

అనుపల్లవి : కడగురుతు లేదాయే కలకాలమందు ।

పాతకాలు జేసేది ప్రజల బాధించేది నీతియేల కలిపేది నిష్ట మానెది
జాతకాలు ప్రాసేది జలధిలో ముణిగేది కోతి నాడించేది నీ కొరకే గదవే
పేటలు గట్టేది బేరములాడేది మూటలు మోసేది ముఖ్యిలించేది
పాటలు పాడేది పయిరుపచ్చ జేసేది కోటి విద్యలు నీ కొరకే గదవే
ఎలికబొక్కలు డ్రవ్య యొన్న ప్రేళ్ళ దీసేది శిలలు భేదించేది శిమాడేది
పులుల బట్టుకొని పురములు దిరిగేది కొలువు గౌలిచేది నీ కొరకే గదవే ॥
యే వేళ ధనికుల యిండ్ల చుట్టు దిరిగేది నావడాటించేది నవ్వించేది
తాపు విడిచి దేశంతరమున నుండేది గోవుల గాచేది నీ కొఱకే గదవే ,
ధారుణి యేలేది దండు దాళ్ళ దిరిగేది వారిజాక్కుల విటుల వలపించేది
భారకుడౌ వేఱుగోపాలుని దూరేది గోరి ముషైత్తేది నీ కొరకే గదవే ,

... పదం 191

సారంగపాణి రాసేన పదాలలో చతుర్థభాగంలోని రెండు హాచ్చరికలు, ఒక దివ్యజాతి లఘువు ఉన్నాయి.

199న కీర్తన భైరవి రాగం - రఘుంపె తాళం

జయ మంగళం నిత్య - శుభ మంగళం

ఇందిరా రమణునకు నిభరాజ వరదునకు

మందర్మధ్యరునకు - మాధవునకూ

నందనందనుడైన ! నవనీత చోరునకు

కందర్ప శతకోటి ! సుందరునకూ ! అంటూ మంగళం పాడాడు.

ఈ పుస్తకంలో చిట్టచివరి 200వ కీర్తన రాగమాలిక ఆదితాళంలో నిర్దేశించాడు. రస రాగమాలికను అమృతార్థ మీద కూర్చుడు. ఇందులో అక్కడక్కడా రాగాల పేర్లను గమనించవచ్చు.

“తుంబురు సారదులెల్ల నీ మహిమ

తొలి జామున పీణు దిలహారిని

గంభీరముగ శంకరాభరణమును

గానములను సేయుదురను దినమును”

భిలహారి, శంకరాభరణము, మధ్యమావతి, ఆనందబైరవి, పంతువరాళి, తోడి, సారంగ, అసౌచేరి మొదలైన రాగాలతో కూర్చున రాగమాలికలాలపిస్తారని ఊహించ లీలవుతోంది.

మిగిలిన వాగ్గేయకార, పదకారుల రచనలలో కంటే సారంగపాణి రచనలలో సామాజిక వాస్తవికత ఎక్కువగా కనిపిస్తుందని చెప్పావచ్చు. సారంగపాణి పదాలు ఇంతవరకూ స్వరసపరచలేదు.

సంగీతం, అభినయవేదం, సామాజిక నీతి న్యాయాలు స్వప్తమైన అవగాహనతో పదాలను కూర్చున సారంగపాణి అర్ధితీయుడే.

గోవింద సామయ్య (కాలం విపరాలు తెలియవు) :-

గోవింద సామయ్య త్రైలింగ భూమ్యాణుడు. భరత నాట్యశాస్త్రం, సంగీతశాస్త్రం కూలంకషంగా అధ్యయనం చేసిన పండితుడు. మంచి రూపవంతుడు. సారంగపాణి వలె స్త్రీవేషం వేసి సర్వజన సమోహానంగా నాట్యం చేసే నేర్చు గలవాడు గోవిందసామయ్య.

కార్యాచి నగరాస్వేతిన రసికాగ్రేసురులైన వెంకట పెరుమాళ్ళ రాజువారి కాలంలో గోవింద సామయ్య ఆయన ఆస్తాన విద్యాంసుడు. ఒక మారు రాజువారి సమక్షంలో తానొక మత్తేభూన్ని తెచ్చాననీ, “ఆ యేమగును కొనగలరా యని రాజువారిని గోవిందసామయ్య శైఖపూర్వకంగా అడిగాడు. అప్పుడా రాజువారు మందస్త్రీతుడై ఆ ఏనుగును చూచెదమని తీసుకొని రమ్మన్నారు.

మోహనరాగంలో ఒక వర్షాన్ని రాసి గోవిందసామయ్య స్త్రీవేషం వేసుకుని రాజ దర్శారులో ఆ వర్షాన్ని అభినయించి ఒక మోహనశాస్త్రంగా చేశాడు. అంతట రాజు పరవశుడై “గోవిందసామయ్యకు 5000 రూపాయలను ఇచ్చి సన్మానం చేశాడు. అప్పటినుండి ఆ దర్శారు విద్యాంసునిగా నియమితుడయ్యాడు గోవిందసామయ్య”³

ఆ వర్షమే సరిగాదానిపై నెనరుంచి’ అనే మోహనవర్షం. గోవిందసామయ్య రాసిన ఈ వర్షం వెనుక కల్పిత కథో లేక నమ్మడగిన కథో మరొకటి వ్యవహారంలో ఉంది. పెరుమాళ్ళ రాజుగారికి భార్య మీద ఒకప్పుడు కారణాంతరాల వల్ల కోపం వచ్చింది. అమెను బయటకు వెళ్ళగొట్టాడు. గోవింద సామయ్యకు ఆ విషయం ఎలాగో తెలిసింది. తానే రాణి గారికి నాట్యాన్ని నేర్చించాడు. ఒకనాడు అమెనేత మారు వేషం వేయించి సభలో రాజువారి ముందు నాట్యం చేయించాడు. సమోహితుడైన

పెరుమాళ్ళ మహారాజు ఆమెను తిరిగి ఏలుకున్నాడు. ఆమెకు నేర్చించి, నాట్యం చేయించి, తిరిగి ఏలుకునేట్లు చెయ్యడానికి ఈ వద్దాన్ని రాసాడని భావించచ్చు.

మోహనరాగం - ఆదితాళంలో రాసిన ఈ వద్దం సంగీత సుధాంబుధి' అనే గ్రంథంలోనూ ఇతరత్రణా కొన్ని పంగీత గ్రంథాల్లోనూ కనిపిస్తేంది. ఇటువంటి అమూల్యమైన సంపద దౌరాడమే దుర్దభం.

సంగీత సర్వర్ఘ సార సంగ్రహమనే తచ్చారి సింగరాచార్య సేదర కృతమైన పుస్తకంలో రేగుప్రియాగం - ఆదితాళంలో ఈ వద్దం ఉంది.

ఈ మోహనవద్దం పదవద్దం అనీ పెద్దవద్దం అని వ్యవహరంలో ఉంది. ఈ రెండు పేర్లు కూడా ఈ వద్దానికి వర్ణిస్తాయి. రచనని బట్టి ఇందులో పల్లవి అనుపల్లవి చరణాలు ఉన్నాయి. ఈ చరణాలు మొత్తం ఆరు. ఈ ఆరుచరణాలు స్వర సాహిత్యాలతో కూడిన పెద్ద చరణాలు.

నాట్యానికి తగిన విధంగా మలచడం వల్ల ఈ రచన పదవద్దం అయింది. పెద్దపెద్ద చరణాలున్న వద్దం నిడివి పెద్దదిగా ఉండటం వల్ల పెద్ద వద్దం అయింది. దీన్నే చౌకవద్దంగా సంగీత సర్వర్ఘ సార సంగ్రహంలో (పుట-97) పేర్కొన్నారు. ఇప్పటికీ ఈ వద్దాన్ని నభలలో ఉత్సవాలలోను అభినయిస్తుంటారు.

“విరిబోణివి చలము మాని చెలిమితో ఏలుకోరా! నిన్నే నమ్ముకున్న దానిపై నెనరుంచరా సరసుడా? మన్మథాకార సద్గుణాసాంద్రా! సామి వెంకట పెరుమాళ్ళ రాజేంద్రా!” అంటూ రాణిగారి మీద అలుక బూనిన ఆయనను ప్రార్థిస్తూ రతికేళికి సమాయత్త పరచడానికి చేసే ప్రయత్నం ఇందులో వస్తువు.

ఇంత వేడినా పలుకేమి? శరణన్న వారిని రక్కించడం, మన్నించటం అనేవి సహజగుణాలు. అటువంటిది కొంచెం కూడా విచారించవు.(ఆలోచించవు) ఔరా? ఎంత పీలిచినా పలుకువు అదేమి న్యాయం? నెఱతనమా? దౌరతనమా? అని ఇంక చాల్చే గాని

సరస కరా = (సరసకురా! రసకరా (రసికుడు)

సకరా = స్విరద్రూపి, వలపు నిలపడానికిదే సరైన సమయం ఇప్పటిలాగే ఏలుకోవయ్యా! అని బతిమాలుతాడు. మరుని ధర్మమాని అతని శరాల చేత చెలియకు విరాళి ఎక్కువైంది. ఆమె మదిలోని ప్రేమను అణచే సామద్దం నీ ఒక్కనికి ఉంది ఆ చపలక్కి చెప్పిన మాటలు నిజమని వెన్నెల వేదన, వేడిమి సహించలేదు. నా మాట కొంచెం కూడా వినవేమి? మంచిదౌరచని నిన్ను నమ్మి కామించిన చెలిని నిరసించుట తగదయ్యా! నమ్మి మనసులో పెట్టుకోవద్దయ్యా! బాలికామణి చక్కనిదిరా కనరా వినరా! అలనాటి వల మానవతిని ఏలుకో! నీ చెలి నీలో సగమయింది కదా! నీ మీద ఆమెకున్న తమి ఇంతని నేను చెప్పలేనయ్యా అంటూ అర్థాంగి మీద ప్రేమ కలిగేటట్లు సుందరంగా సరస పదాళిని

అమర్పినట్లుగా రాశాడు. అందుకే రాజు సమౌత్వీతుడయ్యాడు. శబ్దాలంకార శోభితమై పాడటానికి వీలుగా పదాల అర్థాల విరుపులు గలిగిన ఈ వర్ణంతో సమానమైన రచనలు కొన్నే ఉంటాయి. సంగీత సాహిత్య నాట్యాదులను కూలంకషంగా తెలుసుకున్న గోవిందసామయ్య సంగీత ప్రపంచానికి అపురూపమైన కానుకగా ఈ వర్ణాన్ని అందిచ్చాడు.

కేదారగోళ రాగంలో రాసిన మరో వర్ణం మోహన వర్ణంలాగే శృంగార సరసత కలిగినదే. ఇందులో కూడా ఏడు చరణాలున్నాయి. అదే భావాన్ని స్ఫురింపవేసే వర్ణం ఇది.

నీ సరి మన్నె దొర ఎవరూ లేదు అందుకనే నిన్ను కోరుకుంటున్నదా లతామణి. ఓ దామర వేంకటేంద్రా సరసత గలిగిన దొరవని, మంచి బుభకర్మమైన గుణాలు కలవానిగా నిన్ను ఎంచుకుని ప్రేమించింది. అటువంటి ఆ యంతిని మరుకేళలో తేలియాడించు. ఆమె విరహాతాపాగ్నిని చల్లర్చు. నేను నిన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను. ఆమె గానాన్ని విని ఆనాడు ఆమెకు అనేక బహుమానాలు నగలు అందించి ఆమెతో సుఖించావు. అలాగే ఆనాటి సుఖాల్చీ ఈనాడూ ఆమెకు అందించు రాజు! నిన్నే శరణని ఆమె అర్థిస్తేంది. ఆమె చెలులు నీ చుట్టూ చేరి ఆమె మీద లేని పోనివి కల్పించి చెప్పారు. ఆ వసితల మాటలు విని నువ్వు ఆమెలో నేరమొంచి ఆమె దిశ చూడటం లేదు. తేసెలూరు చెలిపోవి రుచి చూసి, నిన్నే సర్వస్వంగా భావించే ఆమె విరహాన్ని పోగొట్టు. నీవు మాత్రమే ఆమెను విరహా వేదనను పోగొట్టి ఉద్దరించ గల సమర్పదవు. నీ కొగిట ఆమెను బంధించి ఆమె వక్కోజాలను అదుముచూ మునుపటిలా ఆత్మియతతో పెనుగోనరావయ్య అంటూ నాయిక మీద అభిమానం కలిగేలా మనోహరంగా వర్ణించాడు. ఈ రచన కూడా అపురూపమే. అలతి అలతి పదాలతో మనోహరమైన శబ్దాలంకారంతో అందమైన అర్థాన్నిచేసే ఈ రిండు వర్ణాలు మాత్రమే లభ్యమయ్యాయి. గోవిందసామయ్య రాసిన మిగిలిన రచనలు లభ్యం కాలేదు.

యాసం రామకృష్ణ (1912 - వివరం తెలియదు)

కార్యేటి నగర విద్యాంసులు యాసం రామకృష్ణ 1912లో జన్మించారు: ఈయన బలిజ కులస్తుదు. కవులను, గాయకులను పోషించిన కార్యేటి నగర సంస్థానంలో పుట్టి పెరిగిన ఈ విద్యాంసునికి కార్యేటినగర ఆస్తానంలో ఆదరణ లభించలేదు. ఆ నగర చ్ఛాయల్లో పెరిగి, ఆ నీటిని, ఆ సంగీత సుధను గ్రోత్తి 'కీర్తన సుధా లహరి' అనే పుస్తకాన్ని రాశారు.

రామకృష్ణ ముత్తుస్వామి దీక్షితుల వారి శిష్యుప్రశిష్యులకు శిష్యుడు. గురువు కూత్తుమారు అయ్యా స్వామి అయ్యరు. అయ్యాస్వామి అయ్యరు పుత్రిక ఎం.ఎల్.వసంతకుమారి. ఈమె తల్లి లలితాంగి, రామకృష్ణగారలు కలిసి సంగీతం నేర్చుకునేవారు. ముసిరిసుబ్రహ్మణ్య అయ్యర్, అరైకుడి రామానుజయ్యం గారు అరైకుడి రామానుజయ్యంగారు మొదలైన దక్షిణాది విద్యాంసులు రామకృష్ణగారి సంగీత సహారూలు.

రామకృష్ణ మద్రాసు, వెంకటగిరి, నెల్లూరు మొదలైన ప్రాంతాలలో తన సంగీతానికి మెరుగులు దిద్దున్నారు. అదే విధంగా తానుక గుర్తు సంగీత బోధన చేస్తూ ఎంతోమంది విద్యాంసులను తయారు చేశారు.

సంస్కారం ప్రభుత్వ విలీనం కాకముందే రాజాస్థానంలో ఈయన లేకపోయినా, ఆ ప్రాంతం నుండి ఈ కీర్తనలు వెలువరించినందువల్ల ఈ పుస్తకాన్ని నా పరిశోధనలో భాగంగా చేర్చాను.

కీర్తన సుధాలహారి :- “కీర్తన సుధాలహారి” నెల్లూరిలోని మందాకినీ ప్రెస్లో 1964వ సంవత్సరంలో ప్రచురితమైంది.

వెంకట పెరుమాళ్ళ రాజావారు విఖ్యాతులైన విద్యాపోషకులు. ‘ఈతముక్కల గోవిందస్వామి’ కార్యాచి నగర ఆస్థానంలో పేరొందిన విద్యాంసుడు. మొవ్వో పుట్టి పెరిగిన స్తోత్రయ్య కూడా కార్యాచి నగర ఆస్థానంలో చాలాకాలం ఉండి ఎన్నో పదాలు రాశారు అని ఆ ప్రాంతీయులు చెప్పారు.

ఎన్నో మానసిక ఒత్తిడులకు గురైన రామకృష్ణ ఈ కీర్తనావచి రాసారని ప్రస్తావనలో మరుపూరు కోదందరామిరెడ్డి గారు రాశారు.

భగవంతుని మీద భక్తి నమ్మకం విడువచుండా ఎదురుగా నిలుచుండి కీర్తించే విధం ఈ కీర్తనలలో కనిపిస్తుంది. ‘వరదప్రియ’ అనే రాగాన్ని స్ఫీంచిన రామకృష్ణ ఆ రాగంలో వర్ణం రాశారు. అనేక తిల్లానాలు, కృతులూ పల్లవులూ కూడా రాశారు. అన్నమాచార్యుని పదాలకు కొన్నిటికి స్వరం రాశారు. అవి ప్రచురణ చేస్తామని ప్రస్తావనలో కోదందరామిరెడ్డిగారు రాశారు.

కీర్తన సుధాలహారి దైవప్రార్థనతో ఆరంభించారు రామకృష్ణారు. కృతి సంగీత పరమైనది. కీర్తన సాహిత్యపరమైనది కదా! కృతులకంటే కీర్తనలను రాసిన సంగీత విద్యాంసులు ఎక్కువమంది ఉన్నారు. సుధాలహారి కీర్తనల సంపుటిలో మొత్తం 103 కీర్తనలున్నాయి. అందులో కొన్ని స్తోత్రమాపంలో, కొన్ని స్తుతమాపంలో జోలపాట, లాలిపాటలు, మేలుకొలుపు పాటలు ఆధ్యాత్మిక ప్రబోధాలు, జూపశలు ఉన్నాయి.

త్యాగరాజ స్తవం మొదట చేశారు. ఇందులో ఉన్న అన్ని పాటలకు రాగ తాళ నిర్దేశం చేశారు. కానీ స్వరపరచలేదు. శృంగార రసాదులను ఉపయోగించి ఎన్నో రచనలు చేసిన త్యాగరాజును రుద్రప్రియ రాగం - ఆదితాళంలో స్తుతి చేశాడు రచయిత. మంత్ర తంత్రాలను నేను ఎరుగను నిస్సే ఎన్నదూ తలుస్తూ ఉండే దాసులకు నేను దాసుడనయానని ‘రామకృష్ణ నుత’ అనే ముద్రతో రాశారు.

ఆ తర్వాత సరస్వతిని కళ్యాణి రాగం రూపకతాళంలో “వాణి”! నుత శర్మణి వనజాతాసన రాణి” అంటూ స్తుతించారు. ఈ పుస్తకంలో ఇంకా వినాయక స్తుతి శ్రీరాగం, నాటకురంజి రాగం, పాంస ధ్వని కళ్యాణి, నాటరాగాల్లో సుబ్రహ్మణ్యస్తుతి హంసనందినిలోనూ కామక్కి స్తోత్రం, గౌళ,

బైరవి, అభోగి, ఆనందబైరవి, జంర్యుటి, కళ్యాణి, సావిత్రి రాగాల్లోను, సింహపురి లక్ష్మిని గురించి మధ్యమావతి రాగం, నాయకి రాగాలలోనూ రాశారు. శ్రీ నరసింహ స్తుతి మాల్కోన్ రాగం, తోడీ, పున్నాగ వరాఖిలో ఈశ్వరస్తుతి, సరస్వతీ. శంకరాభరణం, మోహనరాగం, చ్ఛకవాకం, ఖమాసు రాగాల్లోను రాశారు. హంసధ్నిని, రామప్రియ, పున్నాగవరాఖి, కర్ణాటక గాంధారి, కానడ, ఖరహరప్రియ పూర్వకళ్యాణి, బేగడ ఇంకా చాలా రాగాలలో విష్ణువు మీద రచనలు ఉన్నాయి.

కొన్ని కీర్తనలు దైవస్తుతులే. ఇందులో పల్లవి, అనుపల్లవి చరణం కొన్ని కీర్తనలకు ఉంటే కొన్ని కీర్తనలకు పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణం, అనుచరణం అని రాశారు. మరికొన్ని కీర్తనల్లో ఉపచరణం అనేది ఉంది. అయితే ఈ పదాలు రెండవ చరణానికి మారుగా వాడి ఉండవచ్చును.

కొన్ని కీర్తనలు పల్లవి ఎంత నిడివి ఉంటుందో చరణాలూ అనుపల్లవులూ కూడా అంతే నిడివి ఉన్నాయి. మరికొన్ని కీర్తనల్లో పల్లవి రెండు పంక్తులైతే అనుపల్లవి ఒకబే వాక్యంగా ఉండి చరణం మూడు వాక్యాలుగా ఉన్నాయి.

ఒక కీర్తన కేదార గోళ రాగంలో - ఆదితాళంలో

“కలడా లేక లేదా రాముడు - కలనైన గాన రాదే మనసా

కలదని చెప్పిన - పెద్దల మాటలు - కలదాయేనా లేక లేదాయేనా

అంతవాడని యందురే జగ - మంతా వాడని యందురే

అంతరాత్ముఁడే రాముడుండ యిల - ఏంతగాదే గానరాక యుంట - 4

ఈ ప్రకారంగా సాగే ఈ కీర్తనకు పల్లవి అని మాత్రమే షైన రాశారు. తక్కిన అనుపల్లవి మొదలైన అంగాలు లేవు. అన్నిచోట్ల తానే ఉంటాడని, అంతా వాడేనని పెద్దలు రాముని నుతించారు. కాని నాకు కలలో కూడా అంతరాత్ముఁడైన ఆ రాముడు అగుపడడం లేదు. కలవరంతో వానిని జూడాలని అనుకున్నా - కాని పలకడం లేదు - ఏనాడూ రాముని చులకనగా చూడలేదు, మనసులో తలచలేదు ఒకరోజు రాముని కీర్తించడానికి మృదువుగా పాటలు కూర్చు పాడుకున్నాను. ఆ నాటి రాత్రి నా ముందర ప్రత్యక్షం అయినట్లే అయి మాయమయ్యాడు. రామకృష్ణ నుతుడు రాముని రమ్మని ఎంతవేడినా మరి కనబడలేదు. అని ఈ పాటలో రామదర్శనం కోసం ఆర్త్రిగా కేదార రాగంలో భజిస్తాడు.

“వాని భజనము - లలితముగా వాని గూర్చి పాడగ”⁵ ఇది రామకృష్ణ గారు రాసిన పాటల లక్షణంగా చెప్పమన్న. నుతులన్నీ కూడా లలిత పదాలతో కూర్చారు.

యదుకుల కాంభోజి రాగం - ఆదితాళంలో - హనుమంతుని మీద కీర్తన

“హనుమంతా బలవంతా - ఘనవంతా బ్రోవుమా - ఇది పల్లవి. ఇక మిగిలిన భాగం చరణాలే

నిన్న సన్నతించలేదా - నన్న బోవగారాదా!

కన్నతండ్రివి కాదా - కాపాడుటకు వాదా

కిన్నర నుతసాదా - సన్నతి జేసేదా ॥

ఇదే విధంగా మూడు వరుసలు ఒక చరణంగా రాశారు.

ఇందులోని ఒక చరణంలో

కలరాను బారదోలు - కరుణాతో మమ్మునేలు

చలమేలా శ్రితలోలా - సమయము యిది వేళా

ఇలలోన భక్తపాలా - యిది యేమిదియాళు”

శారీరకమైన రోగిగ్రస్తుడై తనను పట్టుకొన్న వ్యాధి కలరా అని సృష్టపరిచాడు. ఆ వ్యాధిని పోగొట్టుమని తన్న ఆదుకోవడానికి ఇదే తగిన సమయమని వేడుకుంటాడు. మరో చరణంలో “శ్రీ తిరుపతి పురవాస - హరిప్రియ భక్త దాస వర రామకృష్ణ పోష - ఆదరించము యాశ” అని తిరుపతి పట్టణంలో వెలసిన హానుమంతుని స్వరిస్తాడు.⁶ అలాగే సింహపురిలో వెలసిన రంగనాథుని హిందోళ రాగం - ఆదితాళంలో కోరి కోరి నిన్న పిలిచి సేవించుకుంటున్న నాతోటి సీకెందుకు వాదు। మారు పల్గొప్పమని భవ భయబాధలను పోగొట్టి పాపాలను పరిహరించు, ఈ విధంగా హింస పెట్టడం సీకు సమ్మతమా!

“లవమైనను పుణ్యముననే వనిని - జేయలేదె నా మనవిని విసుమా!

అవనిలో రామకృష్ణ వినుతాా సింహపుర నిజదాస వందితా?⁷ అని కీర్తిస్తాడు.

అదే విధంగా బైరవి రాగం - ఆదితాళంలో

“బిగువులు సేయతగదురా హరీ” అనే కీర్తన చరణంలో

పాలను ముంచిన - సీరగలంచిన

భారము సీదని - పల్గొత్తిరా ధరా - పాల - పాలకడలి శయన ప్రభో!

వరద రామకృష్ణ నుత పాదపంకజా!”⁸

ఒకప్పుడు రచయితది బాగా ఉన్న సంపన్నుల కుటుంబం, కానీ పరిస్థితుల వల్ల “బ్రతికి వెడిన వాడయినాడని” పొచయంలో కోదండరామిరెడ్డిగారు రాశారు.⁹

ఆవేదన, ఆనందం రెండూ రసావిష్ణురణ చేయడానికి ఆధారాలు. అలాంటి జీవిత కష్టాల కడలి ఈదడానికి మానసికంగా కొంత స్నేరం కావాలి. అది లేనిసాడు భగవంతుడే మనకు దిక్కు.. పాల సంద్రంలో తేలియాడుతున్న పాలముంచడమా నీట ముంచడమా అనేది ఆ మహావిష్ణువుకే వదలివేశారు.

ధైహాన్మి ప్రాథించడం అంటే తనకు మేలు చెయ్యమనే కోరుకుంటారు గాని కష్టాల నిమ్మనీ ఎవరూ కోరుకోరు. సుఖాన్మి కలిగించేలా చేస్తాడనే మనం నమ్ముతాం - ఆ నమ్మకమే భగవంతుడు.

మరొక కీర్తన - సింహాపురి రంగనాథ స్తుతి - సింహాంద్ర మధ్యమం - త్రైపుట తాళంలో

పల్లవి : పాదములే నమ్ముతి - సాదరముగ బ్రోమని వేడితి"

అనుపల్లవి : యాదవేంద్ర సర్వ - వేద స్ఫుతి పురాణ - శోధనకబ్బని - మాధవ వరదా।

చరణ డులు

1. పులిశాంకుఘనని కిష్య - బలిచే త్యాగము తీసి

యులనాకసములను - గౌలిచిన యట్టి" ॥

2. సరసీరుహ నేత్రులరుదుగ - గోపసుం

దరుల - వారి కుచ - గిరుల జేర్చిన నీ" ॥

3. గంధర్వులప్సరస - లందరు వీక్షింప

బృందావనమున నిం - పొందనాడిన నీ" ॥

4. శ్రీ రథాంగ శంఖ - సారస - రేఖాద్వ్య

పార లక్ష్మణ - శుభాకారమైన నీ" ॥

5. వెన్నుడైన నిన్ను - కవ్వడ సేయగ

గ్రస్నన శకటుని - దన్ని త్రోసిన నీ" ॥

6. కేళీల ప్రజ - నాళికాక్షులు జూడ

కాళీయ ఘణీపాళి - ఘోళి ద్రోక్షిన నీ" ॥పాద॥

7. సుమహిత మహిమగో - తమ సతి కలుషము

కమసీయ కృపచే స - ర్యము నణచిన నీ" ॥పాద॥

8. మంగళ గరుడ తు-రంగ-గమన పాండు

రంగ పావన దివ్య - గంగను గన్న నీ" ॥పాద॥

9. భాసుర తిరుపతి వాస - రామకృష్ణ

దాసు హృదయ వి - లాసమైన నీ" ॥పాద॥¹⁰

తొమ్మిది చరణాలున్న ఈ కీర్తనలో శ్రీకృష్ణని లీలలు వివరించాడు. బలి త్యాగం, వామావతారం గోప స్త్రీలతో కూడించి, బృందావనంలోని లీలలు ఈ విధంగా ఒక్కొక్క చరణంలో వర్ణించారు.

శక్తాసుర సంపోరం కాళీయ మర్దనం, గౌతమిసతి కలుషాన్ని అణవడం వంటివి ఈ కీర్తనలో స్పృష్టపరిచారు.

రామకృష్ణ రాసిన జోలపాట నిద్రకొచ్చి పసిపిల్లలను మన తల్లులు జోకొడుతూ పాడే జోలపాటను గుర్తుచేస్తుంది.

సీలాంబరి రాగం - రుంపె తాళంలో

1. "బంగారు తొట్టలో - పష్టచించర సామి

రంగా నిదుర బోర - జోలపాడేరా"

అంటూ జోకొడుతూ రెండో చరణంలో - చంక దిగిని పసిబాలుడిలా ఎంతో ఎత్తు మరిగావు. ఏం చెయ్యాలి రంగా! అండొండాల్లో వెలిగేటి వాడవు రంగా! అంటాడు, దొంగచూపులు చూసే పసువానిగా భావించి ఆ వాడి చూపులలో ఆ పాడు వగలేము అదేమి చిరునవ్వే రంగా! జోలపాట పాడుతుంటే హోయిగా వింటావు పాడడం మానేస్తే "నన్ను గుర్తు చేసుకో" అన్నట్లుగా ఏదో విధంగా సూచననిస్తువు. పామరులను సైతం క్షేమంగా చూసే రంగా! ఈ రామకృష్ణ నీ దాసుడు నన్ను బ్రోవయ్యా! అంటాడు.

తర్వాత నిద్రబుచ్చిన రంగాని మేలు కొలుపుతాడు బొధిరాగం - ఆదితాళంలో.

తప్ప కాంచన వీణ మీటుతూ నీ లీలలు భక్తులంతా ఒక దగ్గర చేరి పాడుతున్నారు. నిను విడిచి ఒక్కషణం కూడా నేను ఉండలేను. వెంటనే మేలుకోవయ్య శ్రీ రంగా అని పాడుతాడు.

రామకృష్ణ రాసిన కీర్తనలన్ని 'రామకృష్ణ దాస', 'రామకృష్ణ నుత' అనే ముద్రతో ఉన్నాయి. కీర్తనలో తిరుపతి వేంకటేశ్వరుని ఎక్కువ స్వర్చించాడు.

పహాక విషయాల్లో అనాసక్కుడై ఆత్మబోధ చేసుకుంటూ రాసిన కొన్ని కీర్తనలున్నాయి. కుచ్చితమైన మాటలతో కుళ్లపాడిచే జనులు ఎదురుగా పచ్చగా ఉండే వాళ్లని చూడడం ఇష్టం లేకుండా ఏవేవో ఇష్టం లేని మాటలను చెప్పే జనులు ఈ భూమీద గోముఖ వ్యాఘ్రాల్లా అందరికీ ద్రోహం చేస్తూంటారు. ఎక్కుడైనా సరే భగవంతుడు ఒక్కడే అనే విచక్కనా ఉండని అల్లాంటి మూర్ఖులను నీవే దయతో బ్రోవలనని అందులోని భావం. ఇతర వాగ్దీయకారులలాగే రామకృష్ణ కూడా గొప్ప సంగీత శాప్తజ్ఞానం ఉన్నపాడు. భగవంతుని స్వరూపమే సంగీతమని, సాంభ్యం, ప్రక్షణం, ప్రణవం అన్నీ సాక్షాత్కరిస్తాయనీ, అటువంటి సంగీత విద్యాంసులకు మొక్కలూని అంటాడు చక్కవాక రాగం - ఆదితాళంలో.

"సామజగానశా - శ్రీకులకు మొక్కెద - రామకృష్ణ నుతుని వేడ యిలలో"

"తత్త్వాలలో" అవతార గాథలను స్వరిస్తాడు. తోడిరాగం - ఆదితాళంలో సోమకుడు వేదాలను ఎత్తుకుపోయి సముద్రంలో దాక్కుంటే మీనంలాగే వెళ్లి వేదాలను రక్షించాడని, అది కూర్కుం అయిన మంధర పర్వతాన్ని ధరించాడని, పొరణ్యక్షిపుని పీచమణచడానికి ప్రసంభంలో ఉద్ధవించి బాలుడైన

ప్రహ్లదుని రక్షించాడని, పరశురాముని గండగొడ్డలి పట్టి రాజులను చేదించాడని, రాముని అవతారమెత్తి రాపుని దునిమాడాడనీ రేపల్లో అవతారమెత్తిన గోపాలుడనీ బొద్దాకృతి దాల్చాడనీ, తిరుపతి వేంకటేశ్వరుడయ్యాడని దశావతారాలను తత్వంలో కీర్తించాడు.

మరొక తత్వంలో - జంధూబీరాగం - ఆదితాళం

శ్రీ వేంకటేశు పదాలను విడవకుండా పట్టుకో

కోవతాపాల ముక్కుని చెయ్య

దీనులపాలిట దయామూర్తిగా మెలగు

నానా రూపాల్లో ఉండే బ్రాంతిని పోగొట్టు

నారాయణ పద తులనీ వాసనలను సమసరగనుపట్టు

ఇతర వాసనలను దూరం చేసుకో

మంచి కథల వినడానికి కర్కూలను ఎక్కువెట్టు

కామినులాడే అబద్ధపు మాటలు విని వివేకము

కోల్పోకు - అని ఈ విధంగా బోధలు చేస్తాడు. తత్వం ఈ రీతిగా రాయుడంలో కొంతమందికి మాత్రమే సార్ధం.

ఇక కీర్తన సుధాలహారిలో చివరిగా నాలుగు జావళులు, మూడు ఆత్మబోధాత్మకంగా పదాలు చేర్చారు.

సురబీరాగం, మాయా మాభవ గౌళ, కళ్యాణి, బైరవి రాగాల్లో జావళులు శృంగారాత్మకంగా ఉన్నాయి. ఇందులో నాయకులు తిరుపతి వేంకటేశ్వరుడు, గోపాలుడూను. ఒక నాయిక గోపాలునితో ఏకాంత సేవక ఏకాంత స్థలానికి రఘునండం మనోహరంగా ఉంటుంది. ఇందులో ఆరు చరణాలున్నాయి.

"కళ్యాణి రాగం - రఘుంపెతాళం

"చెలులు దెలుపగ - దెలిసెరా సీ వగలు - చెలికాడ గోపాల ,

యిచటనే గూడితే - యొవరైనా నవ్వరా ఒక పూట

మాయింటికే రార గోపాల అలదాని వలను బడి అలసి వచ్చితివిరా -

కలసి మెలిసేవేళ తల ఏల వంచేవు కలను గలసిన ప్రేమ - నిజమాయే గదరా వలపు

నిలుపలేర పలుక కున్నావేర మొలక నవ్వలోలుక - మోము జూపర నాతోతోలుత

చెరిమిని కళులు గులక గలవర క్షప్తప్రేమికన నిన్ను యిన్నాళ్ళు గోరితిరా - తామసింపకుర

శ్రీ రామక్ష్ము నుతా¹²

రెండవ భాగం

కార్యేటి నగర సంస్థానంలోని

కళాకారులు

చెఱుకూరి కృష్ణయ్య (కాలం వివరాలు అలభ్యం)

కార్యేటి నగర సంస్థానంలో వెంకట పెరుమాళ్ళురాజు కాలంలో ఆస్తానపండితులు చెఱుకూరి కృష్ణయ్య, సంస్కృతాధిభాషల్లో పండితులిగా ఉన్న కృష్ణయ్యగారు సంగీతాన్ని స్వయంగా అభ్యసించి సాధన చేసారు. నిరంతరం సాధన చెయ్యడానికి కార్యేటి నగర సంస్థానంలో కోట సమీపంలో ఉన్న పెద్ద వ్యక్తం కింద కూర్చునేవారు. వందలాది మంది కూర్చోడానికి వీలుగా ఉన్న ప్రదేశం అది. అక్కడ కూర్చుని తాను సాధన చెయ్యడమే కాకుండా ఎంతోమంది విద్యార్థులకు సంస్కృతాంధ్రాలతో బాటూ సంగీతం కూడా చెప్పేవారు. నియమ నిష్పతలతో ఆచార బద్ధుడైన కృష్ణయ్యగారు మరిక్కడికీ వెళ్లినట్లు సంగీత సభ చేసినట్లుగా కనిపించాడు. కృష్ణయ్య త్యాగరాజారుల భక్తిగాన సంప్రదాయాన్ని ఎక్కువ అభిమానించేవారు. “ఆయన ఎప్పుడు పాడినా సంగీతత్రయం కీర్తనలు, కృతులే పాడేవారు. కర్ణాటక

సంప్రదాయమంటే వారిదే అనేవారు. నెరవల్ చేసి స్వరకల్పన చేయడంలో దిట్ట. సంగీతవ్యాప్తికి గురుకులం ఏర్పాటు చేశారు. ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడుగారు వయ్ములిన్ సహకారంలో ఒకసారి కృష్ణయుగారు గానకచేరి చేసారు."14.

అధిన్మాచికలు

1. అప్పులస్వామి, పురిపండా (సం) సారంగపాణి పదములు సరస్వతీ పవర్సైన్, రాజమహేంద్ర వరము-1963, పీరిక 5, పుట-6
2. అదే పుట. 6
3. శ్రీనివాసయుంగార్ (సం). సంగీత సుధాంబుథి-ఎమ్.ఆదీ అండ్ కంపెనీ, చెన్నపురి1929, పుట.113.
4. రామకృష్ణ యాసం. కీర్తన సుధాలహరి , మండాకిని పైన్, నెల్లారు - 1964, పుట-44.
5. అదే పుట. 44
6. అదే పుట. 54
7. అదే పుట. 55
8. అదే పుట. 57
9. అదే పరిచయం పుట.VI
10. అదే పుట. 61
11. అదే పుట. 96
12. అదే పుట.104
13. అదే పుట. 107.
14. కృష్ణయ్య గారి కుమారుడు జయచంద్రశాస్త్రి ఇచ్చిన సమాచారం.

8. బొబ్బిలి సంస్కరణ

గజపతి నగరం, చికాకోలు, పార్కుల్లేపురం పాలకొండ పాలూరు ఈ ప్రాంతమంతా బొబ్బిలి సంస్కరణ కింద ఉండేది. బొబ్బిలి పాలకులు వెలమ దొరలు, పిరాపురం, వెంకటగిరి, బొబ్బిలి - ఈ సంస్కరణ మాల పురుషుడు ఒకడే.

16వ శతాబ్దంలో, మొఘల్ పాదుపొ సేనాని పేర్ మహమ్మద్ రాన్ కళంగదేశాన్ని స్వాధీనం చేసుకోవడానికి ఏతించాడు. యాచమనాయకుని కుమారుడు పెదరాయుడు పేర్ఫాన్స్కి సహాయకునిగా ఉండి, అతని నుంచి కొంత జాగీరును ఇనాంగా పాండాడు. ఆ జ్ఞాపకార్తం పేర్ఫాన్ పేరు మీద యాచమ నాయకుని కుమారుడు పెదరాయుడు బొబ్బిలి నగరాన్ని నిరిగించాడు.¹

1757లో బొబ్బిలి యుద్ధం జరిగే వరకు సంస్కరాన్ని నిలబెట్టుకోవడం తంటి కారణాల వల్ల బొబ్బిలిలో కళాభూదయం అంతగా జరగలేదు. 1802 నుండి బొబ్బిలి సంస్కరణం ప్రశాంత వాతావరణాన్ని పెంపాందింప చేసుకుంది. అంతకు ముందు ఏడు తరల వరకు కూడా ఈ సంస్కరణం అల్లకర్ణీలంగానే మనుగడ సాగించింది. ఈ సంస్కరణంలో రాజు రాయుడపై రంగారావు, రాజుశ్రేత చలపతి రంగారావు మేముహాల స్వామి ఆలయ నిర్మాణానికి కారులు. వీణ, వైణిక విద్యాంసుల పరంపరాగమనానికి ఆద్యలు బొబ్బిలి సంస్కరాన్నిపతులు. ఇప్పటికే సంగీత లోకమంతా ఇంచుమించుగా ఒకే సంప్రదాయాన్ని వీణలో అనుసరిస్తున్నది. ఆ సంప్రదాయమే వాసావారి వీణా సంప్రదాయం.

ఈ వాసావారి కుటుంబం బొబ్బిలి సంస్కరాన్నిపతుల ఆదరణలో విలసిల్లింది. బొబ్బిలి సంస్కరణంలో వీణ తయారు చెయ్యడం ఎప్పటి నుంచి మొదలైంది అనే విషయం పరిశీలించదగింది.

“రమారమి 300 సంవత్సరాల క్రితం ఒకప్పుడు సందర్భశాత్తు అప్పటి బొబ్బిలి రాజువారు షైసూరు సంస్కరానికి వెళ్లారు. షైసూరు రాజువారి దర్శారులో వైణికులు వీణ వాయించారు. అది విని ఆనందించి బొబ్బిలి రాజువారు షైసూర్ రాజువారిని వీణ తయారు చేసే పద్ధతిని గురించి అడాగారు. వీణ తయారు చెయ్యడం ఆ విధంగా తెలుసుకున్న బొబ్బిలి రాజుగారు తన సంస్కరణలో పని చేసున్న వడంగులనిద్దర్చి “వీణ తయారు చెయ్యడం నేర్చుకోడం కోసం² షైసూరు పంపించారు. అప్పటి నుండి బొబ్బిలిలో వీణ తయారు చెయ్యడం ఆరంభం అయింది. పనస, సంపెంగ చెక్కులతో వీణ చేస్తారు. షైసూరు, తంజావూరు వీణలు అప్పల్లో మూడు ముక్కలు కరిపి చేసేవారు. మొదట్లో బొబ్బిలిలో కూడా ఆదే పద్ధతి ఉండేది. కాలక్రమేణ “ఏకాండి ముక్కతోనే వీణ తయారు చెయ్యాలనే కృషి పరితంగా ఒకే చెక్కుతో వీణ తయారు చెయ్యడం మొదలుపెట్టారు.”³ అప్పటి నుండి మిగిలిన ప్రాంతపు వీణల కంటే బొబ్బిలి వీణ ఎక్కువ ప్రాధాన్యతా ప్రాచుర్యాను పొందింది.

సంగీత సంబంధ వార్యం వీణ తయారీలో ప్రొత్సహించిన మనత అంధదేశంలో బొభీలి సంస్కారానికి దక్కింది. జాతీయస్తాయిలో వీణల తయారీకి బొభీలి ప్రభ్యాతి గాంచింది. తొలి సంస్కార పాలకులు ఇక్కడి వీణలను ఇతర సంస్కారాలకు బహుమతులుగా పంచేవారు.

“రాయలు వీరభద్రం అనే అతను వీణలను తయారు చెయ్యడం గురించి ఆధునిక కాలంలో విజయనగరం నుంచి వచ్చాడని చెప్పారు.⁴ బొభీలిలో బహుమతి వీణల పరిశ్రమ ఇష్టుడూ కొనసాగు తోంది. సర్పసిద్ధి అష్టవ్సు, వీరన, అలజంగి సీతారామస్వామి, అష్టవ్సామి మొదలైనవారు వీణలు తయారు చేస్తున్నారు.

బొభీలి రాజువార్లు స్వతంత్రంగా సంగీతాభ్యాసం చేసినట్లు దాఖలాలు లేవు. కానీ రాణులు మాతం వీణలు నేర్చుకొని దైవధ్యాన సమయంలో వీణ వాయించుకునేవారు. కోటల్లో ఒక పూజా మందిరం ప్రత్యేకించి వుండేది. ప్రతిరోజు అక్కడికి వెళ్లి సంగీత విద్యాంసులు పాటలు పాడేవారు. వీణ వాయించేవారు. ఆ పూజామందిరంలో వీణగానాన్ని అభ్యసించేవారు. బొభీలి సంస్కారానికి చెందిన వి.ఎ.క. రంగారావుగారు తన పెద్దమృగారు వీణ వాయించే పద్ధతిని వివరించేరు.⁵

బొభీలి రాణి సుభద్రమృగారు స్వయంగా “శ్రీ కృష్ణదాసి కృతులు” అని కొన్ని పాటలు రాశారు. పుస్తకరూపంలో ప్రచురించారు. ఆమె దగ్గర లలితాంబ, సీతారం అనే ఇద్దరు దేవదాసీలుండే వారు. వాళ్ళనుండి బొభీలి రాణిగారు “వీకాదశి ఫలమేమని చెప్పురు పార్వతి”, “రేపువత్తువుగాని”, “తూర్పు తెలవారె”, “మగడొచ్చి పిలిచాడు” అనే జావళీలు చెప్పించుకొని పాడేవారు.

ఆమె వీణ మీద హిందీ పాటల కట్టును (ట్యూన్) వాయించేవారు. భగవంతుని మీద తాను రాసుకున్న పాటలను వీణ మీద పరికించేవారు. ఆమె కట్టు మూసుకుని వీణ మెట్లు చూడకుండా వీణ వాయించేవారు. అలాగే బొభీలి రాణివాస ప్రీలంతా ఇంచుమించు సంగీతాభ్యాసం చేసినవారే.

“1940 ప్రాంతాల్లో ఆకాశవాణి మద్రాసు కేంద్రంలో బొభీలి రాణిగారి సోదరి వీణ వాయించేవారు. ఇప్పటికే వారు సజీవులు, వ్యధులు”.⁶

శ్రీకృష్ణ దాసి కృతులు :- బొభీలి మహారాణి సుభద్రాదేవిగారు రాసిన ఈ పాటలు 1965లో ముద్రితాలు.ఈ కృతులను బొభీలి సంస్కారాలో వెలసిన వేణుగోపాలస్వామికి అంకితాలుగా రాశారు. మంగళగీతాలతో మొత్తం 128 కృతులు ఈ పుస్తకంలో ఉన్నాయి.

పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణం అనే అంశాలు ఏ కృతికి లేవు. కేవలం భజనకు మాత్రమే రాసినట్లుగా ఉన్నాయి. రాగ, తాళ నిర్దేశం ఉన్నది కానీ ఈ కృతులు స్వరపరచలేదు.

పూరీ కళ్యాణి, మౌహన, జంరూటి, కేదార, అభేరి, కళ్యాణి, ఆరభి, మామామాళవగోళ, ఆనంద శైరపి మొదలైన ప్రసిద్ధ రాగాలలో ఈ పాటలు కూర్చారు. ఏకతాళం, త్రిశ్రగతి, ఆది తాళాలలో కృతి నిర్దేశం చేశారు. తనచుట్టూ ఉన్న పరిసరాల ప్రభావం, పసితనం నుండి సంగీతం, వీణాభ్యాసాల వల్ల ఈ రచనలు చేయగలిగే వైపుల్యం అలవడింది.

మొదటి భాగం

బొబ్బిలి సంస్కారంలోని

వాగ్దేయకారులు - వాజ్గైయం

గుమ్మలూరి వెంకట శాస్త్రి (కాలం వివరాలు అలభ్యం)

ఈయన బొబ్బిలి ఆస్తిన విద్యాంసుడు. వైణిక ప్రవర పట్టుల స్వర పల్లవి ప్రమీణ వెంకట శాస్త్రి వాసా అప్పయ్యగారి ప్రియతమశిష్యుడు. పసితనం నుంచే సంగీతం మీద అభిమానం. గురు వాత్సల్యం, స్వయంక్రూ ఇవ్వే లోడయి శాస్త్రిగారిని మంచి సంగీత విద్యాంసుట్టి చేశాయి. మంచితనం, చలాకీతనం, అందమైన రూపం ఉన్న వెంకటశాస్త్రి గారంటే గురువైన అప్పయ్యగారికి ఎంతో ప్రేమ. గురువుగారంటే శిష్యునికి గౌరవమే. వీరిద్దరి పరిచయం చాలా విచిత్రంగా జరిగింది. ఒకప్పుడు వాసా అప్పయ్యగారు ఎవరో బంధువుల ఇంట్లో వివాహం జరిగితే ఆ సందర్భంగా ఫీణగానం చేస్తున్నారు. పెళ్ళి పందిట్లో ఎవరికేది కావల్సొ అన్ని అందరికీ అందిస్తూ ఒక అబ్బాయి చాలా పుష్టారుగా తిరుగుతూ అందర్నీ ఆకర్షించాడు. భోజన సమయంలో పెద్దలకు నెఱ్య, ఉప్పు వడ్డిస్తూ విసనకర్తతో విసురుతూన్నాడు.

తర్వాత గోవిందా గోవిందా అని అందరూ విషట్ట దగ్గరనుంచి లేచారు. ఓ ముసలాయన ఆ పిల్లాణ్ణి “చేరే వెంకన్నా! ఏదీ రాగయుక్తంగా ఒక పద్యం చదవరా!” అని అడిగాడు.

ఆ కుల్రాడు బిలహారి రాగంలో నీలమేఘశామ! అని చదివి వినిపించేదు. అతడే గుమ్మలూరి వెంకల శాస్త్రి. ఆ గొతు, శ్రావమైన పద్యపరనమూ విన్న అప్పయ్యగారు ఆ తోమివీశ్వ అబ్బాయిని తన శిష్యునిగా స్వీకరించి సంగీతాభ్యాసం చేయించారు. రెండు మూడు సంవత్సరాల్లోనే వెంకటశాస్త్రి గొప్ప విద్యాంసుడై తన తోటిహారిని మించిపోయాడు. అక్కడక్కడా సంగీత పోటీలు జరుగుతున్నప్పుడు శిష్యుల్లోనే వెంట తీసుకెళ్లి పోటీల్లో పాల్గొనేటట్లు చేసేవారు గురువుగారు. పోటీల్లో వీణ వాయించడంలో ప్రథమ బహుమతి శాస్త్రికే దక్కేది. వీరిద్ది గురుశిష్యానుబంధం ఎంతోమందికి ఈర్ష్య కలిగించేది. ఒకసారి వెంకట శాస్త్రి గాత్రంలో కూడా పోటీ చేశాడు. పూర్తిస్టోయిలో పారం చెయ్యని పారికాంభోజి రాగాన్ని అలపించి “రామ నన్న బ్రోవరా” అని కీర్తన పోడి, స్వరకల్పన ఏచోట వెయ్యాలని సందేహించాడు. సభలోవారు “ ఏం నాయనా! వెనక ముక్కరాకనా! ముందుముక్క తోచకనా! ఆగిపోయావు” అని అవహేళన చేశారు. అప్పుడు గురువుగారు తన శిష్యుడి ఆంతర్యాన్ని గ్రహించి అభ్యే! అదేం కారయ్యా! ముందు గిరి నిలుపా వెనకదని వెసులా! అని సందేహిస్తున్నాడు అని వాళ్ళకు సమాధానం చెప్పాడు. గురువుగారిచ్చిన ఆ కిటుకు వెంటనే అందుకొని “పమగరి- రామ నన్న బ్రోవరా” అని స్వరకల్పన చేసి ఆ రోజు వీణతో పాటు పాటకు కూడా ప్రథమ బహుమానాన్ని వెంకన్నే పొందాడు. ఆ గురుశిష్య సంబంధం ఎంత గొప్పదో మరోసారి బుజువయింది.

“ఒకరోజు బొచ్చిలి రాజువారు భామవేం వెయ్యమని స్వరమ్రాపం, సుకుమార గాత్రం వున్న వెంకటశాస్త్రిని అడిగారు. సంగీత విద్యాంసుడైన నన్న రాజువారు ఇలా అడుగుతారా! అని వెంకన్న బాధపడ్డాడు. ఆ కారణం చేత సంగీత సాధనకు భంగం కలిగింది. విషయం తెలిసిన అప్పయ్య గారు అతని మీద ప్రేమతో వెంకన్న మేధాశక్తికి, అభిమానానికి సంతోషపడి, మామిడితోటల్లో రాత్రిపూట రహస్యంగా సంగీత పారాలు చెప్పి వీణ సాధన చేయించేవారు.

తన దగ్గర విద్యాంసుడవటం మూలాన రాజువారు చెప్పిన పనల్లా చెయ్యాలని లేదా చేస్తారని అనుకొని “ఒకసారి బొచ్చిలి ప్రభువు వెంకటశాస్త్రిని ఒక డ్యాన్సు పార్టీలో వీణ వాయించమని అడిగారు.7 మహా అభిమానవంతుడైన వెంకటశాస్త్రికి కోపం వచ్చింది. వెంటనే వెంకటశాస్త్రి వీణ వాయించడం మర్చిపోయాడు” అని కబురంపాడు. అంటే సంగీత కళాకారులు శాస్త్రియతతో బాటు సంప్రదాయం, కట్టబూటూ అనేది అలవర్యకునేవారు. వీణ గొప్ప వాద్యం. దాని ప్రత్యేకత మరింక ఏ వాద్యానికీ రాదు. అలాంటి వీణను డ్యాన్సు పార్టీలో గొప్ప విద్యాంసుడైన శాస్త్రిని వాయించమని రాజువారడిగితే తన వాద్యానికి, ప్రతిభకు సంప్రదాయానికి విలువ లేకుండా పోయిదని వెంకటశాస్త్రి భావించారు. ఆ విలువలను కాపాడుకోవాలనే ఆయన అప్పటినుండి వీణను స్ఫూర్ఖించలేదు.

ఈ అభిమానవంతుడు స్వర ప్రస్తారం చెయ్యడంలో, రాగభావాన్న స్ఫురింపచేస్తూ పాదటంలో మేటి. అన్నిటికంటే మించిన మార్గవం వెంకటశాస్త్రిగారి గాన లక్ష్మణం. వీణ కూడా అలాగే వాయిస్తారు. వెంకట శాస్త్రిగారు స్వర పల్లవులూ స్వర జతులూ కీర్తనలు రాసారని వినికింది. ఇప్పుడవేమీ లభ్యం కావడం లేదు. నందిగానం వెంకన్న, తుమరాడ సంగమేశ్వర శాస్త్ర వీరి శిష్యులే. గురువు అప్పయ్యమీద భక్తితో తన పశ్చెందవ ఏట రాసిన రెండు సంస్కృత శ్లోకాలు రాశారు.

1. "సంగీత శాస్త్ర తత్త్వజ్ఞం సత్యసంధం దయానిధిం

అప్పయ్యాగురుం వందే వాసాన్యయ సుధాకరం ॥

2. సంగీత శాస్త్ర రసానుభీజ్ఞముత్పులు నీలోత్పల పత్ర నేత్రం

దయాలసన్మానన పద్మ సంశ్ఠం వాసాప్పయ్యాం గురుమాశ్రయామి ॥

పల్లవోల్లాసిని :- గుమ్మలూరి వెంకటశాస్త్రిగారి "పల్లవోల్లాసిని" అనే ఉత్సవప్రాగింథం ఒకటి లభ్యమైంది. దీనికి సంబంధించిన ప్రచరణాది వివరాలు లభ్యం కాలేదు. ఇరవై తొమ్మిది పుటలున్న చిన్న పుస్తకం ఇది. సంగీతం, రాగం, ఘనం, పల్లవి, కృతి భేదాలతో ఉన్నప్పటికీ పల్లవికి కృతికి తాళం అవసరం. అన్నిటికంటే పల్లవిలో స్వరం, సంగతి మొదలైన వాటి ప్రదర్శనలో కొంత చాతుర్యం ఉంటేనే గాని విద్యాంసులు వాటిని నిర్వహించలేరు. ఈ పల్లవి స్వరకల్పనతో ఏ అక్షరాలను ఎన్ని అక్షరాల నుండి ఆరంభించి పాదుతారు ఆ వివరాలు సూత్ర ప్రకారం ఈ గ్రంథంలో వివరించారు. సర్వ సాధారణంగా గానసబలలో విద్యాంసుల ప్రతిభ స్వరకల్పన నెరవల్ మొదలైన విషయాలలోనే ద్వోతకమవుతుంది. ఈ గ్రంథపీకిలో రచయిత ఈ విషయాలన్నీ స్వప్షపరిచారు. సంగీత శాస్త్రభాస్కరములకు, బోధకులకు ముక్కాయి పంపకాలు ఏ విధంగా ఉంటాయో వివరించడమే ఈ పల్లవోల్లాసిని ఉద్దేశమని రచయిత పీకిలో చెప్పుకున్నారు.

ఈ పల్లవోల్లాసిని గ్రంథంలో తన గురువుగారైన వాసా అప్పయ్యగారిని స్తుతించారు. తర్వాత "స్వవిషయం"లో వేదుల వరశోలుగారనే ఆయన ఈ గ్రంథాన్ని తన గురువుగారి గురువుగారి నుండి పాంచినట్లూ, ఉరారులు ఎవరైనా ఈ గ్రంథాన్ని ముద్రించి, సంగీతలోకానికి ప్రసాదించమని స్వయంగా గుమ్మలూరివెంకటశాస్త్రిగారు కోరారని పుస్తకసంపాదకులు విం.వ.నరసింహార్యలుగారు చెప్పుకున్నారు.

పల్లవోల్లాసిని గ్రంథంలో ఉన్న విషయాన్ని సూచనాప్రాయంగా స్వవిషయంలో ప్రస్తావించారు. ముక్కాయి అనే శబ్దానికి అర్థం చెప్పారు. పాదేటప్పుడు గాని వాయ్యాన్ని వాయించేటప్పుడు గాని చివర ఘనం ఏ అక్షరాలను పాడి పల్లవి ఆరంభిస్తామో ఆ అక్షరాలకు ముక్కాయి అని పేరు.

ఈ ముక్కాయులు గురు, లఘు విధానాల చేత పంపకం చేస్తారు. 3,4,5,6 అంకెల సూత్రాలు (పుస్తకగతం) ముక్కాయి పంపకానికి అనుకూలమైనవి. కాలం చేత గుటించడం లేదా భాగించడం

అనగా ఏ కాలానికి క్రియ ఒకటికి ఎన్ని ఆక్షరాలవుతాయో ఆ ఆక్షరాల సంఖ్యచేత గుణించడం లేదా భాగించడం చేసుకోవచ్చు.

ఉదాహరణకు : ప్రథమ కాలానికి 1 చేత, రెండవ కాలానికి 2 చేత, మూడో కాలానికి 4 చేత నాలుగుకు 8 చేత ఈ విధంగా చేసుకోవచ్చు. ముక్కాయి ఆక్షరాలను లెక్కించే విధానం ఈ విధంగా ఉంటుంది.

రూపాయిలు కొన్ని పావలాలు, బేడలు, అర్దరూపాయలు ఏకరాళిగా నున్నప్పుడు వాటిని మిగలకుండా ఏ విధంగా పంపకం చేస్తామో ఆ విధంగా ఏకాలపుటక్కరాలైనా మనకు కావలసిన సమకాల పుటక్కరాలను చేసుకోని తర్వాత ముక్కాయి ఆక్షరాలను పంపకం చేసుకోవాలి.

ఛందస్మృతో గురు లఘు ఆక్షరాలను ఏ విధంగా ఎంచుతామో ముక్కాయి పంపకంలో కూడా అదే లక్షణాలను, నియమాలనూ పాటిస్తారు.

ధీ, దీం, దిం, దిహిః, దిక్కు, తాం, తోం ఇవి గురువు ఆక్షరాలు. ఒక ఆక్షరం రెండాక్కరాల కంటే ఎక్కువ దీర్ఘం ఉండాల్చినప్పుడు ఆ ఆక్షరానికి పైన అంకెలు వేస్తారు. అప్పుడు అంకంతో లెక్క చేర్చాలి. ఉదా: తాం అనేది 2. అదే విధంగా తాళ నిర్ద్ధయంలో కూడా పద్ధతులుంటాయి. ఉదాహరణకు: అదితాళంలో ఒకటవ క్రియపైన మూడవకాలయ ఆక్షరాలు మూడు విడిచి ఆరంభించే పల్లవికి 'తకిటదధిగి ణత' అని ముక్కాయి సరిపెట్టాలి.

ముక్కాయి ఆక్షరాలు $8 \times 3 = 24$, వీటిని మూడవకాలంతో భాగిస్తారు. $24/4=6$ ఈ సంఖ్య పల్లవి ఆరంభించే క్రియకు వెనుకటివగు 8,7,6,5,4,3 క్రియల సంఖ్య అయి ఉన్నది. కాబట్టి ఈ ముక్కాయి 3వ క్రియపైన 3వ కాలపుటక్కరాలు మూడు విడిచి మూడవకాలంలో మొదలు పెడితే మూడు ముక్కాయలు పాడేసరికి పల్లవి అవుతుంది.

ఇటువంటి లక్షణాలు, నియమాలు వాటికి ఉదాహరణలు మొత్తం ముప్పుది ఒక్కటిగా ఇచ్చారు. లఘు విధానపు ముక్కాయి పంపకం, వాటి నియమాలు విషమ జాగాలో ఆరంభించు పల్లవికి ముక్కాయి పంపకం చేసే క్రమం, శబ్ద ముక్కాయలు గురించి, ఏ తాళాలకు ఆయా కాలాల్లో ఆ క్రియల పైన సమకాలపు ముక్కాయల ఆక్షరాలు, మిశ్రమకాలపు ముక్కాయలు రాసే క్రమం ఉదాహరణాలతో సహా, ఉసిని గురించి, ఉసి రాసే క్రమం, ఉసి ఉన్న ఆక్షరాలను ఏ విధంగా లెక్కపైట్టాలి మొదలైన విషయ వివరణ ప్రశ్న జవాబు పద్ధతిలో వివరించారు. పూర్తి సంగీత లక్షణ పెరిష్టానం ఉంటేగాని అవగాహన కాదు. గురుముఖత: అభ్యసిస్తే గాని కొరుకుడు పడని గ్రంథం ఇరి. ఇటువంటి ఉద్ద్రింథాన్ని రాసి సంగీత లోకానికి అందించిన మేటి సంగీత శాస్త్ర ఫలితాలు గుమ్మలూరి వెంకట శాస్త్రిగారు. ఇటువంటి గ్రంథ పరిజ్ఞానం సంగీతాభ్యాసకులకు అత్యవసరం.

జీస్కుల సూర్యనారాయణ శాప్రి (కాలం వివరాలు అలభ్యం)

బొబ్బిలి సంస్కారం ప్రభుత్వాధినం కాకముందు జోస్కుల సూర్యనారాయణ శాప్రి చిట్టచివరి ఆస్కాన విద్యాంసులుగా ఉన్నారు. చిట్టచివరి సంస్కాన పరిపాలకుడు రావు వెంకట కృష్ణ రంగారావుకి సూర్యనారాయణశాప్రి వర్ణాలు, కీర్తనలు నేర్చిన సంగీత గురువు. రాజు రంగారావుకి యుక్తవయసు చచేసరికి శాప్రికి 50 సంవత్సరాలు దాటాయి. శాప్రిగారికి నెలకు 200/- రూపాయలు జీతంగా ఇచ్చేవారని మాత్రం చెప్పారు.

ఆ తర్వాత సంస్కారం ప్రభుత్వ పరం కావడంతో నారాయణశాప్రికి ఇల్లు గడవడం కష్టమయింది. ఇతని పరిస్థితి చాలాకాలం తర్వాత సంస్కాన ప్రభువుకు తెలియడంతో పదివేల రూపాయలు చందా పోగు చేసి శాప్రికి ఇప్పించాడు. సంగీత విద్యాంసుడవటం లల్ల సంగీత అకాడమీ మద్రాసువారు మరో 10,000 రూపాలు ఇచ్చారు. ఈయన 84వ ఏట మరణించాడు. జోస్కుల సూర్యనారాయణశాప్రి ఆకొండి నారాయణశాప్రి ఇమ్మదే.⁸

రచనలు :- జోస్కుల సూర్యనారాయణశాప్రి “భగవన్మతులు” పేరుతో రాసిన మూడు రచనలు లభించాయి.

1. శ్రీరంజని రాగం - చతుర్శిజాతి భ్రమతాళం, 2. శుద్ధ తోడి రాగం - చతుర్శిజాతి మర్యాళం. ఈ రెండు వర్ణాలు, మూడవది - పంచతాళ లక్ష్మణ గీతం - చతుర్శిజాతి భ్రమతాళంలో ఉంది.

శ్రీరంజని రాగంలోని వర్ణం

పల్లవి : సరసుడ నిస్సే కోరి యున్నదిర

సరగున వచ్చిన బ్రోవ సమయముర

అనుపల్లవి : బిరాన వరములిచ్చి పరాకు చేయక

కరుణ జూడ శ్రీ వేణుగోపాల దాన పరిపాల”

చరణం : సారాసాగ్రా నన్ను భ్రోవరా (చూడు అనుబంధం-3)

సర్పాధారణంగా వర్ణం, జావళి, పదం, స్వరజతి వంటి సంగీత రచనలు ఇంచుమించుగా శృంగార రసభూయిష్టంగా ఉంటాయి. నాయిక వేణుగోపాలుణ్ణే నాయకునిగా తనను ఏలుకోడానికి పరాకు చేయక రమ్మని వేడుకోడం ఈ వర్ణంలోని వస్తువు శృంగార రసపూరితమైంది. ఈ వర్ణంలో చెప్పుకోదగిన ప్రత్యేక లక్ష్మణాలు మూడింటిని ఈ వాగీయకారుడు వర్ణం క్రిందనే పేర్కొన్నాడు.

అందులో మొదటిది - వర్ణంలో పల్లవి మొదలు చరణ స్వరాల వరకూ ఉన్న మొదటి లక్ష్మణాలన్నీ ఒక వరుసలో రాస్తే రాగమేళం తయారపుతుంది. స్వరస్తానాలను నిర్ణయించడమే మేళమవుతుంది.

పల్లవి, అనుపల్లవి, చిట్టచరణం, చరణం చరణ స్వరాలు వీటన్నింటిలోని మొదటి అక్షరాలను వరస క్రమంలో మూస్తే “సరిగుమదనిస సనిదమగరిస” అని ఆరోహణా, అవరోహణాలు వస్తాయి. ఇవి శ్రీరంజని రాగ స్వరాలు. అదేవిధంగా ఎత్తుగడ స్వరాలు అంటే చరణం తర్వాతి స్వరాలలో మూడవ స్వరంలో గోపుచ్చ సర్వ లఘు స్వరం, నాల్గవ స్వరంలో శ్రోతోవహయతి ఉన్నాయి. సంగీత శాస్త్ర ప్రకారం గోపుచ్చయతి అంటే ఒక తాళం ఆవర్తంలో గల అంగాలు ఆఫుతోక లాగ మొదలు వెడల్పుగా ఉండి తర్వాత సన్మగా ఉండటం. గోపుచ్చంలో అంగాలు, వాటి సంజ్ఞలు ట్రిటిం పిటికి గుర్తులు ఈ విధంగా ఉంటాయి.

$\text{G} = \text{పుతం}$, $\text{S} = \text{గురువు}$, $\text{I} = \text{లఘువు}$ $\text{O} = \text{శ్రుతం}$, $\text{U} = \text{అనుద్రుతం}$

$\text{G} = 12$ అక్షరాలు, మూడు మాత్రలు,

$\text{S} = 8$ అక్షరకాలం, దెండు మాత్రలు,

$\text{I} = 4$ అక్షరకాలం, ఒకటి,

$\text{O} = 2$ అక్షరకాలం, అర్ధమాత్ర,

$\text{U} = 1$ అక్షరకాలం, పాపుమాత్ర.

శ్రోతోవహయతి అంటే నదిలాగ మొదట కుఱచగా సన్మగా ఉండి రాను రాను దాని ప్రహాహం వైశాల్యమై ఏ విధంగా పెరుగుతుందో స్వరగమనం కూడా అదేవిధంగా నడుస్తుంది.

ట్రిటిం ట్రిటిం . పాపుమాత్ర, దెండు మాత్రలు, ఒక మాత్ర, అర్ధమాత్ర, మూడు మాత్రలు వచుస క్రమంలో ఉంటాయి. 1,8,4,2,12 అక్షరాల కాలం వచుసలో ఉంటాయి.

ఈ రకమైన సాందర్భాత్మకం, శాస్త్ర సత్కృతం అయిన లక్ష్మణాలున్న వర్ణాలు చాలా అరుదుగా ఉన్నాయి. అదేవిధంగా తొలి యక్కరాల కూర్చు రాగేశ్వరీ సూచించే పద్ధతిలో గీతం గాని వర్ణం గాని రచించడం గోప్య విషయం.

ఇక తర్వాతి వర్ణం పుద్ద తోడైరాగం, చతుర్శ్రజాతి మర్యాదాం.

పల్లవి : నిన్నే కోరి వచ్చితి నెనరుంచి ఈ వేళ నన్ను సరివారలలో చౌక చేయతగదుర

అనుపల్లవి : సన్మతి జేసితి రా శ్రీ వేణుగోపాల దాస పరిపాలా

చరణం : వేగమే రారా నన్ను బ్రోవ -

ఈ వర్ణం కూడా వేణుగోపాలుని నాయకునిగా చేసి రాశినదే. కోరి వచ్చిన నన్ను నా సరివారల ఎదుట చులకన చెయ్యవద్దని ఒక నాయిక ప్రార్థన ఇందులోని వస్తువు.

ఇక మూడవది పంచ తాళ లక్ష్మణ గీతం - చతుర్శ్ర ధృవతాళం

జయ కరుణారసభరితే శ్రీ లలితే శుభచరితే
 ద్వాయే తవ పాదాంబుజ యుగళం అభయప్రదే
 శ్రీకాంచన వసనే మణిమయ సదనే ప్రసన్సు వదనే
 గాయామి మధుర లలితరాగం సూర్యకాంత జనితం
 షాడవ షాడవ పంచమ వర్జ్యం ఉపాంగరాగం
 ఆరోహా అవరోహా దైవత గాంధార జీవ న్యాసం
 మధ్యమ దైవత గాంధారమాలపితం
 మధ్యమభేదం రవిస్వరూపి రాగం శ్రుతిమధురం
 సమతెత్స్వరం సుస్వర మధురిమ నాదం
 నాదోపాసక సంసేవిత రసభరితం
 లలితరాగం సాయంకాలే గాయంతి
 గాయే గీతం క్రోత్రద్వయమృత రూపం సాయంతి
 శ్రవణందం శాస్త్ర సముద్రితం గాయక జనేవ్యం
 ప్రణవనాద సప్తస్వర శోభిత మంగళదాయినీ
 కామితఫల దాయని చిన్నయరూపిణి భజామి సతతం
 ఈ గీతం పేరుకు తగినట్లుగా పంచ తాళాలతో పాడుకునే నీలున్న లక్ష్మాగీతం.

ఇది ఐదు తాళాలు - 1. చతుర్శజ్ఞాతి-ద్రువతాళం 2. చతుర్శజ్ఞాతి - మరమ (మర్య) 3. త్రిశజ్ఞాతి - త్రిపుట తాళం 4. త్రిశజ్ఞాతి - రూపకతాళం 5. చతుర్శజ్ఞాతి - ఏకతాళం. ఏటిలో ఏ తాళాస్నేహ ఉపయోగించి పాడుకోవచ్చు. లేదా ఐదు తాళాలలో కూడా పాడుకోవచ్చు అని సూచన గీతం క్రింద ఇచ్చారు.

ఈ లక్ష్మా గీతం లలితరాగంలో రాశారు. లలితరాగం కరుణారస పూరితమైంది. శుభం కలిగించే రాగం, మధురమైంది. సూర్యకాంత రాగజన్యం. సూర్యకాంతరాగం 17వ మేళకర్త రాగం ఆరోహణ, అవరోహణల్లో ఆరేసి స్వరాలుంటాయి. షాడవ రాగం ఇది. పంచమం వుండదు. ఇది ఉపాంగరాగం, ఆరోహా అవరోహణల్లో దైవతం, గాంధారం, జీవన్యాస స్వరాలు, వినడానికి ఇంపుగా ఉండే రాగం. మధురమైన నాదాన్ని కలిగించే ఈ లలిత రాగాన్ని నాదోపాసకులు సాయంకాలంలో పాడతారు. ఇది లలితరాగ లక్ష్మాం. ఈ గీతంలో లలితాదేవిని స్తోతం చేస్తూ ఈ రాగలక్ష్మాలను చెప్పారు రచయిత. జీస్యుల సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారి రచనలు లభ్యమైనవి మూడే అయినా శాస్త్ర పాండిత్యాన్ని ప్రకటించే ఈ రచనలు అమూల్యాలు. సులభంగా అర్థమయ్యే రితిలో రచించడం మరో ఉత్తమమైన లక్ష్మాం.

రెండవ భాగం

బోభీలి సంస్కారంలోని

కళాకారులు

బోభీలి సంస్కారంలో ఆస్తాన విద్యాంసులుగా మన్మహారు నందిగానం వెంకన్న, మొదలైనవారున్నారు. ఈ సంస్కారంలో వాసావారి కుటుంబంలో వారు చాలా వరకు ఆస్తాన విద్యాంసులుగా వెలుగొందారు. ఈ వాసావారు 17వ శతాబ్దం నుంచీ షైక్ విద్యాంసులుగా బోభీలి సంస్కారంలో ఉంటూ ఆ ప్రభువుల ఆదరణలో భూముల్ని ఇనాములుగా పొందారు. ఒక భూముల్ని ఇష్టుడం మాత్రమే కాదు మొత్తం పోషణభారాన్ని వహించారు ప్రభువులు. ఆ యింట ఏ శుభకార్యం జరిగినా వారికి కావల్సిన సరంజామా అంతా సంస్కారం నుంచే వెళ్ళే ఏర్పాట్లు చేసేవారు. ఆయా సందర్భాలలో స్వరపల్లవులూ, గీతాలు, వాసావారు రాసినట్లు చెప్పారు. ఆ స్వర పల్లవులు కేవలం వీణను దృష్టిలో పెట్టుకునే రాసినవని విజ్ఞలంటారు. ఈ ప్రాంతంలో స్వర పల్లవుల కున్నంత ప్రాచుర్యం మిగిలిన ఏ ప్రాంతంలోనూ లేదు.

వాసావారి కుటుంబంలో అందరూ షైక్ త్రములే. వీరికి వీణకూ ఆవినాభావ సంబంధం ఉందనిపిస్తుంది. వాసా అప్పయ్య గారికి మూడు తరాలపై నుండి కూడా సంగీత విద్యజ్ఞులే.

పీళ్లారీ గీతాలలో మనం ముందుగా ఇప్పటి సంప్రదాయం ప్రకారం చెప్పుకునే గీతం "శ్రీగణ నాథ". కానీ వాసా అప్పయ్యగారి గురించి మరొక శిష్యుడు రాసిన మలహారి రాగంలో "శ్రీ వాసాప్పయ్య గురుతనుధారి పీళారవమ్ముదు గానకళా దాయక విష్ణుశ శ్రీకర మివమూ మివ పరిపాలక" అని సంగీతం నేర్చుకునే విద్యార్థులకు ఒకప్పుడు చెప్పేవారుట. వాసా పెద్ద జగ్గన్నగారి కుమారులు వాసా రామదాసు, దాసన్న. వాసా దాసన్న వాగీయకారుడు. ఈయన శబ్దపల్లులు, చౌకర్ణాలు రాశారు. కానీ ఇప్పుడచి అలభ్యం.

వాసా దాసన్న కొడుకు పెద కామయ్య కూడా వాగీయకారుడే. గీతాలు, పదాలు, చిట్టితానాలు, పదవర్ణాలు కూడా రాశాడు.

పెదకామయ్య కొడుకు వాసా చినకామయ్య సంగీత రచనలు చేశాడు. ఈయన గొప్ప గాయకుడు. స్వరపల్లులు, జక్కిణి దరువులు రాశాడు. ఈయన "స్వరకేసరి" అనే బిరుదు పొందిన గొప్ప మేధావి. ఈయన జక్కిణి దరువులు రాశారు.

చిన కామయ్య కొడుకు వాసా జగ్గన్న. ఈయన వైణికుడే కాదు. అపూర్వ రాగాల్లో గీతాలు రాసిన వాగీయకారుడు కూడా. జగ్గన్నగారికి సంతానం ఐదుగురు. వీరు సరవయ్య, కామయ్య, సాంబయ్య, అప్పయ్య కృష్ణమూర్తి. వాసా అప్పయ్యగారు అపర శారదావతారమని చెప్పారు. వీరు అనేక లక్ష్మణితాలు, పల్లులూ రాశారు. బోభీలి ఆస్తాన విద్యాంసులుగా ప్రస్తుతి పొంది అనేక శిష్య ప్రశిష్యల్ని తయారు చేశారు. అందులో నందిగానం వెంకయ్య, దుర్మాసుల సూర్యనారాయణ సేమయాజులు ఇంకా కొంతమంది ప్రముఖులున్నారు.

పరమ వైష్ణవ భక్తుడూ, వేణుగోపాలస్వామి ఆరాధకుడూ ఆయన రాయడ రంగారావు 1845-48 ప్రాంతంలో బోభీలి సంస్కారాధిపతిగా ఉన్న కాలంలో వాసా పెదజగ్గన్న కుమారులు పెదకామయ్య, దాసన్నలు ఆస్తాన విద్యాంసులుగా ఉండేవారు.

వీరు పద వర్ణాలు, చిట్టి తానాలు రాసి రంగారావు ప్రభువుకు అంకితమిచ్చి, నూరు ఎకరాల భూమిని బహుమానంగా తీసుకున్నారు. వాసావారు రాసిన సంగీత రచనలేవీ లబ్ధం కాలేదు. దాసన్నకు "అభినవ కేశవయ్య" అని బిరుదుంది. ఈయన త్యాగరాజుకి సమకాలికుడు.

వాసా దాసన్న పెద్ద కొడుకు చిన్న జగ్గన్న అపూర్వ రాగాలలో గీతాలు రాసి, పీట మీద ఘనరాగ పంచకంలో రాగం, తానం, పల్లులను వాయించి, బోభీలి రాజును సంతోషపెట్టడు. దానికి ప్రతి పలంగా ప్రభువ జగ్గన్నకు మాన్యాల నిచి గౌరవించాడు. అలాగే వాసా సర్వయ్య వెయ్య గీతాలు ఆవర్ధంగా పాడేవాడు. అప్పయ్య తన ఎనిమిదవ ఏటనే గీతాలు రాసి బోభీలి సంస్కారాధిపతి రాయడపు రంగారాయణింగారికి అంకితమిచ్చాడు. ఆటు పిమ్మట రాజురావు శ్వేతాచలపతి రంగారావు బహుద్దర్మ

1881లో బొబ్బిలి సంస్కాన ప్రభువుగా సింహసనాన్నిఫీటిన పిదవ వాసా వెంకటరావు, వాసా కృష్ణ మూర్తులను ఆస్తాన విద్యాంసులుగా నియమించుకున్నాడు. వైణిక విద్యాభూషణ వాసా వెంకటరావు 1918 వరకూ బొబ్బిలి సంస్కానంలో ఉంటూ 1919లో విజయ రామగాన పారశాల - విజయనగరంలో వీణాధాయకులుగా పని చెయ్యడానికి వెళ్లాడు. బొబ్బిలిలో ప్రతి దసరా ఉత్సవాల్లోనూ ఏరి కచేరి తప్పనిసరిగా ఉండేది.

ఇక ఆస్తానంలో విద్యాంసులుగా వారికి నెలకు జీతం ఐదు రూపాయలు మాత్రం ఇచ్చేవారు. ఇదిగాక పండగులకు పబ్బాలకు ఆస్తానంలో వారి కచేరి ఏర్పాటు చేసి, సన్మానం చెయ్యడం, నగదుగా తోచిన విధంగా ఏదో ఒకటి ఇవ్వడం జరిగేది. సంస్కానం తాలూకు ఉత్సవాలేమైనా జరిగినా ఏరిని వీణా వాయించమనో లేదా పాడమనో ప్రభువులడిగేవారు. అలాగే ఎప్పుడైనా రాజ సంబంధికులు ఎవ్వరైనా పాడమనో, వాయిద్యాన్ని వినిపించమని కోరితే వినిపించేవారు. ‘మొన్న మొన్నటి వాసా కృష్ణమూర్తి తాతగారి కాలానికి ఆస్తులూ ఇచ్చు బొబ్బిలి సంస్కానాధిపతులిచ్చినవి అన్ని హరించుకుపోయాయి. ఏమీ లేక విశాఖలో స్థిరపడినట్లు, అప్పటి వరకూ వ్యాపారాలనే అనుభవిస్తూ వచ్చారనీ కి.సే. వాసా కృష్ణమూర్తి గారి భార్య శ్రీమతి హైమవతి చెప్పారు. 1930 కంటే ముందుగానే వాసావారి కుటుంబం బొబ్బిలి విడిచి పెట్టి విజయనగరం, విశాఖపట్టం చేరుకున్నారు.

గాన కేసరి బొబ్బిలి కేశవయ్య (1763-1832)

రాజు రాయడప్ప రంగారావు బొబ్బిలిని పరిపాలించిన కాలం అది. విజయనగరం వారు బొబ్బిలిని ముట్టడించిన తర్వాతికాలం - రాజు రాయడప్ప కాలంలోనే బొబ్బిలి పట్టణంలో వేణుగోపాల స్వామి అలయ నిర్మాణం జరిగింది. అప్పుడు బొబ్బిలి సంస్కానంలో ఆస్తాన విద్యాంసుడు కేశవయ్య. కేశవయ్య సంగీత త్రయంలోని శ్యామశాస్త్రి సమకాలికుడు. సాతాని కులస్త్రుడు ఇతడు. తండ్రి గోపాలయ్య వద్ద సంగీతం నేర్చుకున్నాడు.

బొబ్బిలి ప్రభువుకు కేశవయ్య అంటే అమితమైన ప్రేమ. అందువల్ల వల్లమాలిన అభిమానంతో కేశవయ్య బొబ్బిలి ప్రాంతం దాటి వెళ్ళనివ్వకుండా తన దగ్గరే ఉంచుకున్నాడు.

ఈ లోపున కేశవయ్య తల్లి మరణించడంతో ఆ వ్యధను తట్టుకోలేక సంగీత సాధన చెయ్యడం మానేసాడు. కేశవయ్య సంగీత సాధన మానేసే సరికి సంగీత విద్య నుండి బొబ్బిలి రాజువారు భయపడ్డారు. అందువల్ల సంగీతం నశించకుండా ఉండేందుకు బొబ్బిలి నుండి కేశవయ్యను ఇతర సంస్కానాలకు పంపించి అక్కడ అతని గాన ప్రతిభము ప్రదర్శించే ఏర్పాటు చేశాడు. కేశవయ్య సంగీతం మీద మాత్రమే మమకారం పెంచుకోకుండా కీర్తి కాంక్ష కూడా పెంచుకున్నాడు. ఇతర సంస్కానాలలో సంగీత విద్యాంసులతో పోటీ పడి ఓడిపోయిన వారి తంబురాలను తీసుకోడం ఆరంభించాడు.

దేశంలో ఉన్న విద్యాంసులనుండి తంబారాలను మాత్రమే కాదు. వారి బీరుదు పతాకాలను కూడా తీసుకునేవాడు. జయపత్రాలను పొంది వచ్చేవాడు. భూలోకమంతా సంగీతంలో జయించి చాపగా చుట్టీన వాడు అని “భూలోక చాపచుట్టి”గా బీరుదు పొందాడు. కేశవయ్య “స్వరవీర బెబ్బలి”, “ప్రశయ కాల జంరూ మారుతం” మొదలైన బీరుదులు పొందాడు.

తంజావూరు రాజ దర్శారులో శ్యాముళాస్త్రితో పోటీపడి ఒక్క తాళ పిషయంలో ఓడిపోయాడు కానీ బెబ్బలి కేశవయ్య అసాధారణ ప్రజ్ఞావంతుడిగా పేరు తెచ్చుకుని తామ్రశాసనాన్ని బీరుదూ, నగలను పొందాడు. ఘన సంప్రదాయాన్ని వాడుకలోకి తెచ్చిన ఘనత కేశవయ్యదే. అంధదేశం అంతటా బొబ్బలి సంస్కారము గుర్తుంచుకొనేటట్లు చేసిన గొప్ప సంగీత విద్యాంసుడు బొబ్బలి కేశవయ్య.

వీణాచార్య నందిగానం వెంకన్ (1853-1917)

వందిగానం వారి వంశంలో జన్మించిన వెంకన్ పుట్టిల్ల బొబ్బలి అని కొందరు, విశాఖ జిల్లా విటువాడ అగ్రహారం అని మరికొందరు అంటారు. వంశానుగతంగా వస్తున్న సంగీతివీద్యలో వెంకన్కు అంతగా అభిరుచి లేదు. బాగా పాడగలడు. ధనార్జన కోసం పర్లాకిమిడి ప్రాంతంలో తిరుగుతుంటే ఇతని పాట విన్న ఒక రసజ్ఞాదు బొబ్బలి ఆస్కాన వైణికుడు వాసా అప్పయ్యగారి దగ్గరకు వెళ్ళమని చెప్పాడు.

తప్పని పరిస్థితుల్లో అప్పయ్య దగ్గరా ఆ తర్వాత గుమ్మలూరి వెంకటశాస్త్రి దగ్గర సంగీతం నేర్చుకున్నాడు. అప్పుడు వెంకన్కు సంగీతం మీద అభిమానం ఏర్పడింది. దక్కిణాదికి వెళ్లి సంగీతాభ్యాసం చేసి క్రూణ్ణంగా ఆకథింపు చేసుకొన్నాడు. 1893 సంవత్సరంలో బొబ్బలి ఆస్కాన విద్యాంసునిగా నియమితుడయ్యాడు. బొబ్బలిలో ఉన్నప్పుడు విజయనగరం సంస్కార్ధిశుని మెప్పు పొందాలనే కోరిక నందిగానం వెంకయ్యకు ఉండేది. ఆనందగజపతితో చదరంగ మాదే నెలదిండి జోగారావు వల్ల విజయనగర సంస్కాన దర్శారులో ప్రవేశం లభించింది. అప్పుడు విజయనగర ఆస్కానంలో ఆనంద గజపతి ఎదుట ఆరురోజులు వెంకన్ తన సంగీతజ్ఞతను ప్రదర్శించాడు. వెంకన్ ప్రదర్శించిన అనమాన ప్రతిభక ముగ్గుడై ఆనందగజపతి లాట నూటపదార్థ, కాళ్ళీరు శాలువలు ఇచ్చి గౌరవించాడు

ఆ తర్వాత నందిగానం వెంకన్నను రోజు వచ్చి గానాన్ని వినిపించమని ఆనంద గజపతి ఆజ్ఞాపేంచాడు. వెంకన్ బొబ్బలి ఆస్కాన విద్యాంసుడు కావడంతో అది కుదరలేదు. కానీ అప్పుడప్పుడూ మాత్రం ఆనంద గజపతి కోరిక నెరవేర్చేవాడు. ఇతనికి వీణలోనూ గాత్రంలోనూ సమాన ప్రతిభ ఉండేది.

వీణను మించిన గాత్రం- గాత్రాన్ని నీంచిన వీణ. రెండూ కలిస్తే తేడా తెలియని స్త్రి. ఒకే రాగాన్ని మూడు నాలుగు రాత్రులు పునరుక్తి దోషం లేకుండా ప్రస్తారం చెయ్యగల నేర్చరి. వీణను వాయుస్మేరుద్రవీణ వాయించినట్లుండేది. వెంకన్ నాభిస్కానం నుంచి నాదాన్ని పూరించి పాడేవాడు.

అది నిజంగా సింహాగర్జునే అనుకునేవారు. 1898లో వెంకయ్యకు కళింకోట జమీందారు ఆస్తాన విద్యాంసునిగా రమ్మని ఆప్యునం పంపించారు. బొబ్బిలి నుంచి కళింకోటకు వెళ్లి కొంతకాలం ఉన్నాడు వెంకన్న. ఆ పీముట పిరాపురం సంస్థానాధిపతి ఆప్యునం మేరకు ఆస్తాన విద్యాంసునిగా ఉంటూ చివరి రోజులు పిరాపురంలోనే గడిపాడు. బరంపురంలో జడ్డిగారింట (పేరు ప్రస్తావించలేదు) కచేరిలో సాపేరి రాగాన్ని పాడినందుకు రూ.500/-లు విలువ గల వజ్రపుటుంగరాన్ని బహుకరించారు జడ్డిగారు.

ఆకొండి నారాయణ శాస్త్రి (1898 - తెలియదు)

ఆకొండి నారాయణశాస్త్రి కూడా బొబ్బిలి సంస్థానంతో సంబంధం ఉన్న మనిషే ఈయన వాసావారి శిష్యులు. బొబ్బిలి సంస్థానంలో ఆడ పీల్లల పారశాలలో సంగీతం మష్టారుగా పనిచేశాడు. సంగీతం బాగా తెలిసిన మనిషి దానికి తగినట్లు మహా గ్ర్యాఫ్టీ ఎవరైనా కనిపిస్తే చాలు “నీకు సంగీతం వచ్చునా” అని నిలదీసి ప్రశ్న వేస్తూ ద్వాచింశతి ప్రతులు ఏకబిగిన గాత్రంలో పట్టి చూపించేవాడు. నారాయణశాస్త్రి బొబ్బిలి రాజు రామకృష్ణ రంగారావు పట్టిఖేచం సందర్భంలో ఒక కీర్తన రాశాడు.¹⁰ “బొబ్బిలి సంస్థానంలో ప్రత్యేకించి ఒక పూజా మహాలు ఉండేది. ఆ పూజా మహాలులో నారాయణశాస్త్రి ప్రతిరోజు సాయంత్రం విధిగా వీణ వాయించడానికి నియమితులయ్యారు.

పూజ జరిగే సమయంలో రాణిగారు ఇతర బంధువులు శ్రాబణ మహాలుకు వచ్చేవారు. నారాయణశాస్త్రిని కీర్తనలు పాడమని, వీణ వాయించమని వాళ్ళు అడిగేవారు. అలా వచ్చిన వారిలో జనార్థన రంగారావు గారి భార్య ఒకరు. ఆమె నూజివీడు సంస్థానపు ఆడపడుచు. ఆమె కూడా వీణ వాయించేది. భజనపాటలు పాడేది. బొబ్బిలి సంస్థానంలో ఆస్తాన విద్యాంసునిగా ఆకొండి నారాయణ శాస్త్రిగారు ఉన్నట్లుగా దాఖలాలు (ఏమాత్రం) లేవు. కానీ కుటుంబ పోషణర్థం కావల్సిన వసతులు బొబ్బిలి సంస్థానం కల్పించింది. ఆకొండినారు స్వర పలవులు రాసినట్లు వినికింది. కానీ అనేవీ వెలుగులోకి రాలేదు.

పీచ్చే కాకుండా బొబ్బిలి సంస్థానంలో ముట్టారి సంగన్న అనే మార్గంికుడు ఆస్తాన విద్యాంసుడిగా ఉండేవాడు. ఈయన భుగత గోవన్నకు సమకాలికుడుగా ఉండేవాడు. తణికెళ్ళ సన్మానయ్య అనే మహా విద్యాంసుని బొబ్బిలి ఆస్తానగాయకునిగా ప్రభువు అదరించాడు.¹¹ భాగవత గానాన్ని శ్రావ్యమైన గొంతుతో గానం చేసేవాడు సన్మానయ్య. సన్మానయ్య దరువులు కూడా పాడేవాడు. బొబ్బిలి రాజు సన్మానయ్యకు బంగారు గనియం చేయించి ఇచ్చారు.

భాగవత ప్రదర్శన అయ్యెటప్పుడు ఆ గనియం ఇద్దరు బంల్రోతులతో తెప్పించి ప్రదర్శన అయిపోయిం తర్వాత దాన్ని తిరిగి కోటలో భద్రపరిచేవారు.12 అలాగే చిత్తజల్లు నరసింహం భామా కలాపంలో దరువులు అలపించేవాడు. ద్వివేదుల విశ్వపతి శాస్త్రి, కన్నడ శాస్త్రి, లక్ష్మీణ శాస్త్రి, మధురాపంతుల పేరయ్యశాస్త్రి, భాగవతుల లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రి, పట్టాయని వెంకట నరసింహశాస్త్రి

వీరంతా బోబ్బిలి ఆస్తాన విద్యాంసులుగా ఆదరింపబడినవారు.

శ్రేతాచలపతి రంగారావుగారి కాలంలో పందనపల్లి రామువాచారి, శిష్ట భగవానులు ఆస్తాన విద్యాంసులుగా వెలిగారు.

అధ్యన్యాచికలు

1. వెంకట నరసింహ సత్యనారాయణ, కోటగిరి, పద్మనాయక చరిత్ర, శ్రీ అప్పారాయ గ్రంథమాల, నూజివీడు - 1981, పుట - 39.
2. బోబ్బిలి సంస్థనం ఆఫీసులో మేనేజరుగా పనిచేస్తున్న తాతా పార్వతీశ్వర శాస్త్రి గారు చెప్పిన సమాచారం. 25-1-96,
3. అదే
4. దత్తాత్రేయ శర్మ, అణివిశ్వ, "విజయనగరం జిల్లా చరిత్ర - సంస్కృతి, మాన్యమ్, విజయనగరం-సం. లే. పుట. 101.
5. చూడు అనుబంధం -14,
6. అదే
7. 1. రామలింగశాస్త్రి మంగిపూడి, భారత సంగీత శతిహసము (ప్రథమ భాగము), న్యాయవాణిజ ప్రింటింగ్ ప్రైన్, రాజమహేంద్రవరము - 1971, పు. 115,
2. చూడు అనుబంధం - 12
8. బోబ్బిలి రాజాగారు చెప్పిన సమాచారం 26.1.96.
9. 1. అంబుజవల్లి, కె. సంగీత కుటుంబాలు - వాసావారు, గానకళ, కాకినాడ, జనవరి, ఫిబ్రవరి 1977.
2. చూడు అనుబంధం - 3
10. చూడు అనుబంధం - 8
11. చూడు అనుబంధం - రామలింగశాస్త్రి మంగిపూడి, భారత సంగీత శతిహసము (ప్రథమ భాగము) న్యాయవాణిజ ప్రింటింగ్ ప్రైన్, రాజమహేంద్రవరము - 1971, పు. 11.
12. నటరాజ రామకృష్ణ నవ జనార్థనం యశోధర ఆర్ట్ ప్రింటర్స్ హైదరాబాదు (ప్రథమ ముద్రణ - 1984),

9. ముక్కాల సంస్థానం

ముక్కాల సంస్థానాధీశులు వాసిరెడ్డి వంశస్తులు. ముక్కాల అధిపతుల్లో చంద్రమాచి ప్రథముడు. ఈయన కుమారుడు రాఘవయ్య ఫిల్హి పాదుషా ఔరంగజేబు దగ్గర కెళ్ళి తాను నేర్చుకున్న విద్యలన్నీ ప్రథర్చించి, పాదుషా నుండి 'బహుద్రోల్కే బహుద్రో' అని బిరుదూ చింతలపాటు వంటునకు ప్రత్యేక సంస్కారందాడు. ఇతని తరువాత ఈయన పెద్ద కుమారుడు రాజమాచి ఎనిమిదేళ్ళు సంస్థానాధిపతిగా ముక్కాల సంస్థానాన్ని సుభిక్షంగా చేసిన అధిపతి. రాజమాచి తర్వాత అతని కుమారుడు చంద్రమాచి సంస్థానాధీశుడయ్యాడు.

రాజమాచి సోదరుడు అచ్చన్న కొడుకు రామలింగం వీరపసీడు అధికారంలోకి వచ్చాడు. ఈ రామలింగాన్నే ముక్కాల దుర్గాన్ని నిర్మించాడు. రామన్న కాలంలో అతని దాయాదులు నాగన్న కుమారులు రామన్న, జగన్నలు నందిగామ, చింతపల్లి పరగణాలను ఏలుబడిలోకి తీసుకున్నారు. వీరు రామన్న సోదరులు లక్ష్మీ పెట్టేవారు కారనీ, అనుచితంగా ప్రవర్తించే వారనీ అంటారు. రామన్న సోదరులు బాంధవ్యాన్ని నిలబెట్టాలని మాత్రం ప్రయత్నించారు. కానీ శత్రువులచేత హతులయ్యారు. ఆ తర్వాత చరిత్ర ప్రసిద్ధి కెక్కిన వాసి రెడ్డి చిన వేంకటాద్రి నాయుడు 1826లో ముక్కాల కోటను పునరుద్ధరించేడు. ఎన్నో ప్రజాహిత కార్యక్రమాలు చేపట్టాడు. 1828లో వేంకటాద్రినాయుడు మరణించే నాటికి ముగ్గురు కుమారులూ చిన్న పిల్లలు కావడం వల్ల ఆ సంస్థానంలో అధికారవర్గం వారు అప్పులు చేసి లేని పోని కేసులు మోపడంతో సంస్థానం సంక్షోభానికి గుర్తింది. ఆ సమయంలోనే దేశంలో కరువు కాటకాలు తాండవించాయి. ఈ కాఠకాలతో సంస్థానం జప్పు చేయబడి 1848 కుంపిటీవారి స్వాధీనమైంది.

చిన వేంకటాద్రి గారి కుమారుడు భవాసి ముక్కిశ్శర ప్రసాదుకు యుక్త వయసు వచ్చినతర్వాత 1820 నుండి మద్రాసు గవర్నరుతో మాట్లాడి, ఆనాటి కలెక్టర్ ను కలిసి పిటీస్ పెట్టుకున్నాడు. పోయిన జమీనును 1863లో తిరిగి సంపాదించుకుని, ముక్కాల సంస్థానం మీద హక్కుదారి అయ్యారు. పూర్వపుటభ్యదయాన్ని ఆకాంక్షించి శక్తివంచన లేకుండా శ్రమచేసి కోరిక సాధించుకున్నారు.

దేవాలయాలు నిర్మించి, వాటి నిర్వహణ నిమిత్తం ఇనాములు ఏర్పాటు చేశారు. ముక్కాలలోని ముక్కిశ్శరస్వామి ఆలయపాలనకు తూటాడు గ్రామంలో కొన్ని భూములు ఇనాంగా ఇచ్చారు ముక్కిశ్శర ప్రసాద్. వేదాద్రి దేవాలయం నుంచి కష్టధాకా 108 మెట్లుకట్టారు. కష్టధా స్నానంచేసి తిన్నగా మెట్లకీకృ స్వామి దర్శనంచేసుకునే పీలు కల్పించారు. ఇతని నిజాయితీ విశ్వాసాలకు మెచ్చి బ్రిటీష్ వారు చింతల పాటి వంటు, సర్డెక్ మస్త మన్సెడర్ అనే బిరుదు, ప్రశంసావత్రం ఇచ్చారు. అంతే కాకుండా మన్సె

సుల్తాన్ బిరుదు వంశ పారంపర్యంగా రావడానికి అనుమతించారు.

అదేవిధంగా నీజాం ప్రభుత్వం రాజువారి కుటుంబానికి రాజు బహదూర్, సభామల్, మర్తుబల్ వరీమరి జీలర్ లాంటి జగాబిరుదులు ఇచ్చింది. ముత్తేశ్వర ప్రసాద్గారి కుమారుడు ఉమామహాశ్వర ప్రసాద్ కొంతకాలం సంస్కారాధిపత్యం వేంచాడు. ఈయన తర్వాతి పాలకుడు చంద్రమాశీశ్వర ప్రసాద్ ఆంధ్రబోజునిగా పేరొందారు. చంద్రమాశీశ్వర ప్రసాద్ గారి విద్యాస్త్రి, లలితకళా భిరుచి కొనియాడదగినవి. ప్రాచీన కావ్యాలను సంస్కాగత పండితుల అక్షర మాలికలను ముద్రించడానికి ముక్కుల సంస్కారంలోనే మహిమ్మతి లనే, ముద్రణాలయాన్ని కట్టించారు. అముద్రితాలను పరిష్కరింప చేసి ముద్రించేవారు.

కుమార రాజుగా పేరు పొందిన రామగోపాలకృష్ణ మహాశ్వర ప్రసాదు ముక్కుల సంస్కారధిపత్లో చివరివారు. “మహాశ్వర ప్రసాదు కూడా తన తండ్రిలాగే సాహిత్య కళాభివృద్ధిని కాంస్థించారు. కళారాధకులైన కుమార రాజువారు తమ కుమార్తెలు రమ, ఉమలకు నాట్యం నేర్చించారు. ముక్కుల సంస్కారంలోనే ప్రభ్యాత కూచిపూడి నాట్యచార్యులు వేదాంతం లక్ష్మీనారాయణగారి దగ్గర, విష్ణు విఖ్యాత సర్కీమణి బాల సరస్వతి దగ్గర ఉమ, రమలు నాట్యాన్ని నేర్చుకున్నారు”.¹ అంత శ్రద్ధగా నేర్చుకోవడమే కాకుండా మద్రాసు, లండన్, పారిస్, జర్మనీలలో ప్రదర్శనిచ్చారు. ఉమ, రమలంటి బాల సరస్వతికి అమిత్కైన శిష్యవాత్సల్యం.

మొదటి భాగం

ముక్కుల సంస్థానంలోని

వాగ్దేయకారులు - వాజ్కై యం

పిరాట్ల శంకరశాస్త్రి (1884-1951)

పిరాట్ల శంకరశాస్త్రిగారు ముక్కుల సంస్థానంలో ఉన్న ఏకైక ఆస్తిన సంగీత విద్యాంసులు. త్యాగరాజస్వామి ప్రధానశిష్యులుగా వీణ కుప్పుయు కుమారుడూ అయిన ముత్యాల పేట త్యాగయ్యగారి దగ్గర, పాపట్ల కాంతయ్యగారి దగ్గర సంగీతం నేర్చుకున్నారు. అనేక జమీందారీలలో పిరాట్లవారు సత్కృతుడు. మంచి సంప్రదాయపు బాణీ గల విద్యాంసుడు. ఈయన గురించిన జీవిత ఫుట్టులను శంకరశాస్త్రిగారి పుత్రులు పిరాట్ల శ్రీగిరిశాస్త్రి ఒక వ్యాసంలో వివరించారు.2 ఆకాశవాణి మద్రాసు కేంద్రం వారు ఆ వ్యాసాన్ని ప్రసారం చేశారు. శ్రీశైల శాస్త్రి, పిచ్చమ్మల నలుగురు కుమారులలో నాల్గవ తనయుడు శంకరశాస్త్రిగారు. మృత్యుంజయశాస్త్రి, శివరామశాస్త్రి, సదాశివశాస్త్రి మిగిలినవారు. పీరిలో శివరామశాస్త్రిగారు గొప్ప సంగీత విద్యాంసులు. గాయకులే కాక వయోలిన్, మృదంగం లద్భుతంగా

వాయస్తారు. శంకరశాస్త్రిగారి తల్లి పిచ్చమ్మగారు అధ్యాత్మ రామాయణ కీర్తనలు, రామదాసు కీర్తనలు తదితర భక్తి భజన పాటలు పాడుతూండేవారు. ఆ పాటలు విన్న శాస్త్రిగారికి సంగీతం అంటే చిన్నపుటీ నుండి అభిరుచి కలిగింది. వీరి బావగారు శంకరశాస్త్రిగారి జాతక చక్రం చూసి మంచి విద్యాంసుడవుతాడని, తద్వారా కీర్తి కలుగుతుందని తెలుసుకున్నారు.

సంస్కృతం నేర్చుకోడానికి శంకరశాస్త్రిగారు పడవనేక్కి వెళ్లిపోబోతన్న సమయంలో శాస్త్రిగారిని వారి బావగారు చల్లా సుబ్బురాయిదు గారు పడవ దింపి, సంస్కృతభాష నేర్చుకున్నందు వల్ల ప్రయోజనమేమీ లేదని, సంగీతం నేర్చుకోమని అందుకోసం మద్రాసు వెళ్లిమని హితబోధచేశారు. ఆయన మాటలు విని శంకరశాస్త్రిగారు మద్రాసు వెళ్లడానికి తగిన సైకం సమకూర్చుకోడానికి వరంగలు బయల్దేరాడు, అక్కడ సంగీత సభలో గానం చేస్తున్నపుడు శాస్త్రిగారిని సంగీత రసికులైన ఒక తమిళుడు మెచ్చుకుని, అతని అందానికి ముగ్గుడై నీను గురువు దగ్గర క్రమ పద్ధతిలో సంగీతం అభ్యసించమని చెప్పాడు. దానికి సమాధానంగా శాస్త్రిగారు అయ్యా మద్రాసు వెళ్లడానికి కావల్సిన ఖర్చుకోసమే ఈ సంగీత సభలో “పాడితినని” సమాధానమిచ్చారు. వెంటనే ఆ ద్వారా ఉత్సవాలు 75 రూపాయలిచ్చి ఆశిర్వదించాడు.

ఆ కాలంలో త్యాగరాజస్వామి శిష్యుడు తిరువతూరి త్యాగయ్య మద్రాసులో ఉండేవారు. శాస్త్రిగారు త్యాగయ్య దగ్గర సంగీతాభ్యాసానికి వెళ్లారు. అప్పటికి శంకరశాస్త్రి వయసు 18 సంవత్సరాలు. త్యాగయ్యగారి వయసు 80 ఏళ్లు. మొదట చేతకాదని తిరస్కరించారు. శాస్త్రిగారి పట్టుదల వినయ విధేయతలను చూసి ఆనందపడి శిష్యునిగా చేర్చుకున్నారు. సుమారు 50 గీతాల వరకూ ఒక సంవత్సర కాలం నేర్చుకున్నారు. మద్రాసులో కలరా వ్యాధి తీవ్రరూపంలో సర్పత్రా వ్యాపించడం వల్ల ఇంటికి వచ్చేశారు శంకరశాస్త్రిగారు. తనకు సవ్యసించాలని ఉండని మంథన గ్రామంలో శ్రీ వామదేవ తీర్థస్వామి వారిని దర్శించి అడగ్గా, సమయం వచ్చింతర్వుత రమ్మని ఆయన శాస్త్రిగారిని తిరిగి ఇంటికి పంచేశారు.

మరి కొన్నాళ్ళకు మద్రాసులో ఒక సంవత్సరం సంగీతం నేర్చుకుని వచ్చారు శంకరశాస్త్రిగారు. ఒకప్పుడు ఆధ్యాత్మిక గురువైన వామదేవ తీర్థులు విజయనగరం సంస్కారానికి వేంచేస్తున్నారన్న వార్త విని శంకరశాస్త్రిగారు విజయనగరానికి వెళ్లారు. సంధ్యావందనాదులు పూర్తి చేసుకుని ప్రాతఃకాలంలో తోడిరాగాన్ని పాడుతూ మిశ్రగతిలో తత్త్వధిమి తత్త్వమియని శివుడాడేను” అను పల్లవి మహానంగా పాడుతుంటే పారికథ పితామహుడైన అదిభట్ల నారాయణదాసుగారు విని దగ్గరకు వచ్చి అదే తాళంలో ఒకటి, మూడు విషమాక్షరాల జాగాతో పల్లవిని పాడి, కాలం సైకం స్వరమల్లమని అడిగినంతనే శాస్త్రిగారు పాడారు.

అదిభట్ల నారాయణదాసుగారు అనందపడి అక్కడ గానసభ ఏర్పాటు చేశారు. ఆ సందర్భంలో

ఆప్టటి విజయనగర సంస్థాన దివానులైన భమిడిపాటి రామమూర్తిగారు శాస్త్రిగారిని పరిచయం చేసుకుని ఆంతరంగిక మిత్రులయ్యారు. మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ కళాశాలలో ఫిజిక్ ప్రొఫెసర్గా పనిచేస్తున్న విస్మా అప్పారావుగారి ఇంట్లో ఒకసారి శాస్త్రిగారి గానం ఏర్పాటు చేశారు. ఆ సభకు మద్రాసులోని అనేకమంది సంగీత విద్యాంసులు, న్యాయవాదులు, రసికులు, పత్రికా సంపాదకులు ఎంతోమంది ఆహ్వానితుల య్యారు. ఇంతమందిని శంకరశాస్త్రిగారు రంజింపచేయగలరా! అనే సందేహం అప్పారావుగారికి కలిగింది.

ఆనాటి సభలో శంకరశాస్త్రిగారు సౌరాష్ట్ర రాగాన్ని శుద్ధ దైవత ప్రయోగం చేసి పొడారు. శ్రీనివాస శాస్త్రి అనే ఒక రసికుడు ఆ సభలో లేని నిలబడి సుమారు 40 ఏళ్ళ నుంచి ఈ రాగాన్ని వింటున్నానని ఈ శుద్ధ దైవత ప్రయోగం చేసి పాడినవారు చాలా అరుదని చెప్పు శాస్త్రిగారిని ఎంతో మెచ్చుకున్నారు. సశాస్త్రియ, సంప్రదాయ సంగీతం నేర్చుకున్న శంకరశాస్త్రి గారి వంటివారు మ్యాజిక్ అకాడమీ సభ్యులైనట్లయితే సంగీత విషయమై అనేక రహస్యాలు వెలుగు చూడగలవని చెప్పారు. ఆ వెనువెంటనే అకాడమీ సభ్యులుగా శంకరశాస్త్రిగారిని తీసుకున్నారు.

మరో సందర్భంలో సంగీత అకాడమీలో సంగీత చర్చ జరిగింది. అందులో బేగడ రాగం గురించి టైగర్ వరదాచారి గారు చర్చప్పు బేగడరాగంలో కాకలి నిషాదం. కైశికి నిషాదాలే కాక వేరొక ప్రయోగం కూడా ఉన్నదని ఆశాస్త్రీయమైన వితండవాదం చేశారు.

వాటిని ఖండించి పిరాట్ల శంకరశాస్త్రిగారు బేగడరాగంలో కైశికి, కాకలి నిషాదాలే ప్రయోగించాలని, అవి రాగచ్చాయా స్వరాలని త్యాగరాజు, దీక్షితర్ మొదలైన వాగ్దీయకారుల కృతుల్లో, గీతాలలో వర్ణ్ణాలలో వాటిని చూపించి ధ్వనికరించారు. ఇది సంగీత అకాడమీ వారు తీర్మాన రూపంలో స్వీకరించి రూపాందించారు. 1938లో బులుసు సాంబమూర్తి గారు చెన్నపురి ఆంధ్రమహాసభ ఆధ్యర్యంలో దసరాలో సంగీతసభ ఏర్పాటు చేశారు. అక్కడ శంకర శాస్త్రిగారు శంకరాభరణ రాగాన్ని ఆరోహణ వరోహణ క్రమంగా తార స్థాయిలో సంచారం చేస్తుంటే "శంకరుడే తాండవిస్తున్నట్లుంద"ని ప్రసిద్ధ వైదికులు ఈమని అచ్యుతరామశాస్త్రిగారు సభలో వక్కాణించారు. శంకరశాస్త్రిగారు 1944లో తిరువయ్యారులో త్యాగరాజస్వామి ఉత్సవాలకు వెళ్ళి సమాధి దగ్గర ఆహారి రాగంలో "అదయ త్రీరఘు" అనే కీర్తన పాడుతున్న సమయంలో అనిమిషకాలంలో బంగారు ఛాయతో త్యాగరాజస్వామి దర్శితు డయ్యాడు.³ ఆ సూట్రితో తోడిరాగంలో త్యాగరాజ సద్గురు స్వామి అనే కీర్తన రాశారు. శంకరశాస్త్రి గారు వర్ణాలు, కృతులూ రాశారు. వీటిలో ఏ రచనా ప్రమాణం కాలేదు.

ఈయన రచనలన్నీ భక్తిరస పూరితమైన భగవన్నుతులు. ఇహం నుండి ఉర్దూరించి మోజ్హాన్ని కలిగించుని, భవార్థవం నుండి మానవులను రక్షించేవాడు ఒక్క రాముడేనని ఈ రచనలు వివరిస్తాయి. తనకు తానుగా భగవంతుని యొదుట ఆవేదన వ్యక్తం చేస్తారు కొన్ని కీర్తనలలో.

“నాలాంటి పొప్పులు ఈ లోకంలో ఎవరూ ఉండదు. పరులను పొగుడుగూ అత్యంత ముఖ్యమైన కాలాన్ని, జీవితాన్ని వృథాగా గడిపాను. అటువంటి ఈ పొప్పిని రక్షించు ఓ రామా!” అంటూ చేసే ద్వానమే కొన్ని కృతులలో కనిపిస్తుంది.

శంకరశాస్త్రిగారు రాముని భక్తులు. అన్ని కీర్తనలలోనూ రాముణ్ణే స్వరించారు. అధ్యాత్మికతా దృష్టితో రాసిన కృతులలో కూడా అంతా రామమయం అనే సత్యాన్ని ప్రకటించారు.

సర్వజనాదులెచట నుండి వచ్చేను

సర్వజగము లెచట లీనము

సర్వవేదాంత సారమదే యని

సర్వజ్ఞాదు శ్రీరామచందుడను ॥సదా సీనామ కీర్తన॥

ఈ విధంగా ఆధ్యాత్మిక చింతనతో బాటూ శృంగార పరంగా కూడా శాస్త్రిగారు కొన్ని రచనలు చేశారు.

“ఈ విరహా మెటులు నోర్మునో చెలీ ఏమిసేయుదును

భావజండు కుసుమ బాణముల గొని బాధించ దొడగెను.”

అంటూ వివరించిన ఈ విరహా భరిత వర్ణం శ్రీకృష్ణుని ప్రియులిగా భావించి చెలియ ఆడిన పలుకులు. ఈ రచనలలో పల్లవి అనుపల్లవి ఒక చరణం ఉన్నాయి. కొన్ని కృతులల్లో పల్లవిలో ఒకే వాక్యం, అనుపల్లవిలో రెండువాక్యాలు, చరణం నాలుగు వాక్యాలు గానూ ఉన్నాయి. ‘శంకరనుత’ అనే ముద్రతో శాస్త్రిగారు రచనలు చేశారు.

వాచస్పతి, శంకరాభరణం, తోడి, బైరవి, పుసేని, కీరవాణి మొదలైన రాగాలలో దాదాపు ఇరవై కృతులు రాశారు. ఆదితాళం, రూపక తాళాలలో ఇవి ఉన్నాయి. శంకరాభరణం, సావేరి, అరాణ, కామవద్ని, శ్రీరంజని రాగాలలో పదు వర్ణాలు రాశారు. ఇవే కాకుండా అన్నమాచార్య కృతులను కొన్నింటిని స్వరూపరిచారు. వర్ణాలలోని పల్లవి, అనుపల్లవుల పంతులు పెద్దవిగా ఉంటాయి. సుశ్మితులు, అనుభవజ్ఞలు, ప్రాచీన సంప్రదాయాన్ని పూర్తిగా అవగాహన చేసుకున్నవారు శంకరశాస్త్రిగారు. అందువల్లనే అతిక్షేపునా వర్ణరచన చేయగలిగారు. ఈ విధమైన రచనలు చెయ్యడం అనితర సాధ్యం. కృతికారుని స్వరంపుర్వార్తతో లభ్యమైన రచనలను కొన్ని అనుబంధంలో చేర్చాను. (మా. అనుబంధం - IV) గొప్ప సంగీత శాస్త్రజ్ఞుడైన శంకరశాస్త్రిగారు విజయనగరం, గద్వాల, వనపర్ఱ, ఆత్మకూరు మొదలైన సంస్కారాలలో సంగీతశభలు చేసి విలువైన పారితోషికాన్ని, ఘనమైన సన్మానాలను పొందారు.

అధిన్యాచికలు

1. గౌరీశంకర్, టి. ముక్కొ దీపం - రాణి భవానీ దేవి మెమోరియల్ ట్రస్ట్, చల్లపల్లి, 1988. పుటలు 66,67.
2. ఆకాశవాణి మద్రాసు కేంద్రం నుండి ప్రసారమైన వ్యాసం 1964 పుట - 8.
3. రామలింగ శాస్త్రీ మంగిపూడి. భారత సంగీత ఇతిహాసము, న్యాయవాణి ప్రీంటింగ్ ప్రెన్. రాజ మహాంద్రవరము - 1971. పుట - 130.

10. వల్లారు సంస్కరణ

కృష్ణమండలం పుయ్యారుకు పడమరగా తూర్పు గట్టున వల్లారు సంస్కరం ఉంది. పూర్వం ఇది కొంతకాలం నూజివీడు, చల్లపల్లి సంస్కరాలలో ఉందేది. ఈ సంస్కరం మూల పురుషుడు ఎడ్డ నాగన్న. ఇంటిపేరు బోమ్మదేవర వారు. వీరు ఎడ్డవారు. 1798 - 1799 లో టిప్పు సుల్తానుకు, కుంపిణీ వారికి జరిగిన యుద్ధంలో కుంపిణీ వారికి కావలసిన యుద్ధ సామగ్రిని పంపిణీ చేసే కాంట్రాక్టరు నాగన్న. కాంట్రాక్టరుగా సామ్య బాగా సంపాదించుకొని కుంపిణీ వారి సహాయంతో 1803 లో హవేరీ ఎస్టేటయిన వల్లారును కొనుగోలు చేసి కోట కట్టుకున్నాడు.

ప్రాదరాబాదు బందరుల మధ్య సైనిక సామగ్రిని రవాణా చేయడానికి నాగన్న నియమితు దయ్యాడు. నాగన్న చేసిన సేవలకు మెచ్చుకొని కుంపిణీవారు కులక్రమానుగతంగా రాజు బిరుదిచి నాగన్నను గౌరవించారు. ఈ సంస్కర పాలకులలో నాగన్న మనుషుడు ఇమ్మడి నాగన్న రాజ్య వ్యవహారాల్లో చాలా తెలివి గలవాడు. సంస్కరాన్ని విస్తరింపజేశాడు. 1857 సిపాయిల తిరుగుబాటు సమయంలో కుంపిణీ వారికి వస్తువులను అహాన్ని రవాణా చేసి వారి మెచ్చు పాండాడు.

వసంతవాడలో వేంకటేశ్వరస్వామి దేవాన్ని నిర్మించాడు. వల్లారులోని వేణుగోపాల స్వామి దేవాలయాన్ని పునరుద్ధరించాడు. అక్కడ గాలిగోపురాన్ని కట్టించి, ఆ దేవునికి అగరంగ వైభవంగా వెలిగేందుకు భూషణాలు ఏర్పాటు చేశాడు. చివరి సంస్కర పాలకులకు కుటుంబ వ్యవహారాలలో వివాధాలు వచ్చి ఉత్తర వల్లారు, దక్కిణ వల్లారు అనే రెండుభాగాలుగా సంస్కరం విడిపోయింది.

రాజు బోమ్మదేవర ఇమ్మడి నాయడు బహుద్దర్ గారికి లలిత కళల పట్ల, జాతీయ కళల పట్ల ఎతో ఆభిమానం ఉందేది. దసరా వేడుకలలో కళా విద్యా ప్రదర్శనలు ఏర్పాటు చేసేవారు. భరతాట్యం, సంగీత సాహిత్య గోప్యలు, మల్లయుద్ధం మొదలైన కళలను ఎతో గౌరవించేవారు.

వల్లారులోని వేణుగోపాలస్వామి ఉత్సవాల సమయంలో కూడా కళా ప్రదర్శనలు ఉందేవి. సత్యనారాయణ వరప్రసాదు (1906-1917) గారి కాలంలో ఆంధ్ర గాయక పేతామహుడు గరికపర్తి కోటయ్య దేవర గారు ఆస్తాన విద్యాంసునిగా ఉన్నారు అశ్వధాటి రామమూర్తి పారి నాగభూషణం మొదలైన విద్యాంసులను ఈ సంస్కరంలో సన్మానించి, తన కళాభిమానాన్ని నిరూపించుకుంది.

వల్లారు సంస్థానంలోని

వాగ్దేయకారులు - వాజ్కైయం

దాను శ్రీరాములు (1864-వివరాలు అలభ్యం)

న్యాయవాదవృత్తిని చేపట్టి సాహిత్య సంగీత శాస్త్రాలను కూలంకషంగా చర్చించగలిగిన దిట్ట దాను శ్రీరాములు గారు. సంస్కారాధిపతుల సహాయంతో తాజదివి, తన ఇష్టంతో తన ధన సంపత్తితో సంగీత కళకు సేవలందించారు. ఈయన గొప్ప వాగ్దేయకారుడు. 1864 ప్రాంతంలో పుట్టారు. నూజివీడు సంస్కారానంలోని ఆకేరిపల్లి గ్రామంలో సంస్కృతవిద్యను అభ్యసించారు. కోభనాది అప్పారాయణింగారు (నూజివీటి ప్రభువు) శ్రీరాములు గారికి రోజుకు రు.0-8-0లు వంతు విద్యార్థి వేతనాన్ని ఇచ్చేవారు.¹ సంస్కృత విద్యాబ్యాసానికి కేవలం పది నెలలు అక్కడ ఉన్నారు.

వల్లారు సంస్కారానంలో కూడా కొన్ని పరీక్షలు రాశారు. ఆయన వల్లారు సంస్కారానంలో పరీక్షలు రాయడానికి వెళ్ళినప్పుడు తోట్ల వల్లారు జమీందారు బొమ్మదేవర నాగపునాయుడు బహుద్భార్ గారుండే వారు. ఆ తర్వాత ఏలూరులో లా ప్రాక్షీసు పెట్టారు. బొమ్మదేవర ఆస్తానగ్రామంలో తోట్ల వల్లారు వేఱు గోపాల స్వామికి అంకితంగా జావళులు, పదాలు, స్వరజతులు, కృతులూ రాశారు. ఆ ప్రాంతంలో ఆ కాలంలో ఉన్న వారాంగనలు ఈ పాటలను పొడుతూ ప్రచారంలోకి తెచ్చారు.

ఈయన న్యాయవాద వృత్తి చేపట్టినా ఏలూరులో ఉన్నంతకాలం సంగీత సభలు జరుపుతుండే వారు. ఎంతోమంది శ్రీరాములు గారి ఇంట్లో జరిగే సంగీత సభల్లో పాల్గొనేవారు. సంగీతంలోనే కాక అభినయంలో కూడా శ్రీరాములు గారికి ప్రవేశం ఉంది. నాట్యాన్ని స్వయం కృషితో నేర్చుకున్నారు.

'అభినయ దర్శణం' అనే కావ్యం కూడా రాశారు. వారకాంతలకు శ్రీరాములుగారు దగ్గరుండి స్వయంగా నాట్యాన్ని విధి నాట్యరీతులు నేర్చేవారు. ఆయన ఎదురుగా నాట్యం చెయ్యడానికి వారకాంతలు భయపడేవారు. అయినా పూర్తి పరిజ్ఞానం రావాలంటే దాసుగారే వారికి శరణ్యం అని దాసుగారిని ఆశ్రయించేవారు. వారిలో భరతశాస్త్ర ప్రవీణులైన నాట్యకారిణులు చదలవాడ హిచ్చాయి, చక్రధరరావు తల్లి పినపాల భవాని ఇంకా చాలామంది ఆయన దగ్గర అభినయం చేసి పేరొందిన వారే.

సహజంగా శ్రీరాములుగారు సంగీత రసజ్ఞదు. అభినివేశం ఉండడం చేత, ఏలూరు ప్రాంత పరిధిలో ఎటువంటి సంగీత సంబంధ పారశాల లేకపోవడం చేత, గానవిద్య అక్కడ అంతగా ప్రచారం లేకపోవుట చేత ఒక సంగీత పారశాలను ఏలూరులో ఏర్పాటు చేశారు.

అదీగాక ఆ కాలంలో స్త్రీలు చదువుకోడం మహాపాపంగా భావించేవారు. ఇక సంగీతాభ్యాసం చెయ్యడం అంటే ఆలోచించే ప్రస్తకే లేదు. ఎవరైనా సంగీతాభ్యాసం చేసేవాళ్లుంటే సంగీతం, నాట్యం నేర్చుకునే వాళ్లు వేశ్యలే కాబట్టి వారిని వేశ్యలతో సమానమని భావించేవారు. ఆనాటి సమాజంలో ఒక విషపూత్సుకుమైన మార్పు తీసుకురావాలని "శ్రీరాములు గారు స్త్రీకి చదువు చాలా అవసరమని అలాగే సంగీతం పాడటానికి పురుషునికంటే స్త్రీమే తగినదని నిరూపించారు.² ముందుగా తన కూతురు శారదాంబకు సంగీత సాహిత్యాలను నేర్చించి లోకాన్ని ఎదిరించి నిలిచిన మనీషి శ్రీరాములుగారు. ఏలూరు పారశాలలో ఎందరో గాయకులకు కళావంతులకు శ్రీరాములు గారు సన్మానం చేశారు.

ఏ సంస్కారాధిపత్రైనా ఏ విద్యాంసుష్టైనా గౌరవించినా, స్నేహపూర్వక మర్యాద చేసినా, అదరించినా దానికి కృతజ్ఞతగా ఏ పాటో, కృతో, జావళీనో ఆ విద్యాంసుడు రాసి అంకితమిచ్చే అనవాయితీ అంధర్థేశంలో ఒకప్పుడు ఉండేది. శ్రీరాములు గారు కృతజ్ఞత, మైత్రీ చూపించారు గానీ రచనలు చేసి ఎవరికి అంకితమివ్వేదు.

దాసు శ్రీరాములుగారి రచనలు :- 'జావళీలు - పదములు' అన్న పేరుతో మహాకవి దాసు శ్రీరాములు స్వారక సమితి, హైదరాబాదు వారు శ్రీరాములుగారి రచనలను 1991లో ప్రమరించారు. అందులో 24 జావళులు, 23 పదాలు ఉన్నాయి. ఇవి కాకుండా శ్రీరాములు గారి మరికొన్ని రచనలు ఆయన మనుమడు దాసు అచ్యుతరావుగారి నుండి లభ్యమయ్యాయి. అది నకలు ప్రతి.

అచ్యుతరావుగారి ద్వారా లభ్యమైన నకలు ప్రతి మొదటి పుటలో ఈ వివరాలున్నాయి. "ఏలూరు గ్రామవాసి, ఘన్స్కోడ్ ప్లైటరు అయిన దాసు శ్రీరాములు గారు రాసిన కృతులు రాజు బోమ్మదేవర

వేంకట నరసింహాయుడు బహుద్రు జమీందారు గారి ప్రేరణ వల్ల ఈ రచనలు చేసినట్లు, అది పుస్తకంగా 1887వ సంవత్సరంలో ప్రచరించినట్లురాశారు. (చూడు - అనుబంధం -5).

ఇందులో కొన్ని కృతులు దేవతాస్తుతులు. నినాయకుని స్తుతి - హిందూస్తానీ కాఫీరాగం - అట తాళంలోనూ, సరస్వతీ ప్రార్థన - శ్రీరాగం ఆదితాళంలోనూ, శ్రీరామ కృతులు హిందూస్తానీ భైరవి, పూర్వీ కళ్యాణి, సురట, కమాచి మొదలైన రాగాలలో రాశారు. కొన్ని కృతులు కృష్ణుని మీద, చివరి కృతి జగదంబ మీద కళ్యాణి రాగంలోను కూర్చినవి. “తత్త్వ ప్రతిపాదకమైన కృతి” పేరుతో సురట రాగం - మధ్యాది తాళంలో ఉన్నది. అరాణ రాగం - అట తాళంలో లక్ష్మీకృతి రాశారు.

స్తుతిరూపంగా రాసిన దాసు శ్రీరాములు గారి కీర్తనలు సాహిత్య ప్రధానమైనవి, భక్తి ప్రధానమైనవి. ఈ కీర్తనలలో పల్లవి రెండు లేక మూడు లేక నాలుగు చరణాలున్నాయి. వీటిని ఏకధాతు కీర్తనలు, ద్విధాతు కీర్తనలుగా చెప్పావచ్చ. పల్లవి చరణాలు ఒకే విధంగా పాదేటట్లుగా గతి ఉంటుంది. అది ఏకధాతు కీర్తనమపుతుంది. ద్విధాతు కీర్తనలో పల్లవి ఒక విధంగానూ చరణాలు మరొక విధంగానూ గతిలో మార్పు ఉంటుంది. అదేవిధంగా కీర్తనలు రక్తిరాగాలలో కూర్చారు. సరస్వతీ ప్రార్థనం శ్రీరాగంలో ఆదితాళంలో, మానవతీ జ్ఞానవతీ అనే కీర్తన పల్లవి చరణాలు ద్విధాతు కీర్తనగా ఉంది.

అరాణరాగం - అటతాళంలో లక్ష్మీకృతి ఇలా వుంది.

పల్లవి : రావే తల్లి మా యింటికి - లక్ష్మీదేవి నిన్నే నమ్మితి నెప్పటికి - సావ

ధానముగా వినవె నా మనవి - జనవినత మగు నీ సేవ చేదీరుగాదనివి

భావజ జనని భక్త పోషించి పరమ కరుణా రసావేశ

మావ హిత నాదు కొన్నే హృదయమున పాడుకొన్నే రా!

పల్లవి ఎంత పెద్దదో చరణాలు అంతే పెద్దవి. తన యింటికి రమ్మని లక్ష్మీదేవిని ప్రార్థించడం ఇందులోని వస్తువు. చరణాలలో ఉపయోగించిన పదావళి కొత్త తరహాగా ఉంది “మదనారి సోదరి”, “కలుముల మిరారి”.

“జగధారి దేవుడైన గదాధర పేరురము నీకిలు గదా!” ఇటువంటి పదాలు అంతగా ఉపయోగించ లేదనే చెప్పాలి. దాసు శ్రీరాములు గారు ఉభయ భాషా ప్రవీణులు. ఆయన రాసిన కొన్ని కీర్తనలు శూర్పుగా సంస్కృత భాషలో ఉన్నాయి.

ఇవి కేవలం మూడు హాతమే లభ్యమయ్యాయి. తత్త్వ ప్రతిపాదకమైన కృతిలో

పల్లవి : మదారి కులభంజనం - భజేభజే

మదారి కులభంజనం - సదా నిరంజనం - సర్వలోక రంజనం

1. చరణం : నీవార శాక వదము కలితం నిత్యానందయుతం - తం

శంతం - భావా భావ వర్షితం - భవాది నందితం - భక్తలోక వందితం ||మదార||

ఈ కృతిలోని మిగిలిన రెండు చరణాలు కూడా ఇదే వరవడిలో ఉన్నాయి. ఇది సురటరాగం - మధ్యాది తాళంలో కూర్చున కృతి. దాను శ్రీరాములు గారు రాసిన ఏ కృతినీ ఎవరూ స్వరపరచి ప్రమరించలేదు. రాగం, తాళాలను మాత్రం నిర్దేశించారు.

సంస్కృత భాషలో రాసిన మరో కృతి రాముని మీద రాసినది. ఇది కూడా సురట రాగంలో కూర్చునది. అదితాళంలో ఉంది.

పల్లవి : రామునామ మంత్రం - భవతి భవరక్షక్షిక్తా తంత్రం - కామాది

శత్రు దళన యంత్రం - కవి కలుష విశోషణ స్వీతీంత్రం ||రామ||

1 చరణం : రామ నామ కేవల మమ్మతం రామునామ మునిథి: పరిపరితం ||రామ||

ఈ కృతిలో ప్రత్యేక లక్షణం పల్లవి కంటే చరణాలు నిడివి చిన్నది. పల్లవి రెండు పంక్తులుంటే చరణం ఒకటీ ఒక పంక్తి ఉండటం విశేషం.

మూడవ కృతి శ్రీకృష్ణుని మీద రాసినది. ధన్యాసి రాగం మధ్యాది తాళంలో కూర్చురు.

పల్లవి : కృతకృత్యాభవితాసి రసనే - కృష్ణునామ జపరే రసనే కృష్ణ నామ జపరే.

శతమపు ముఖ సురసేవితం - నతా ధృతం - సమ్మతీం ||కృత||

అలతి అలతి పదాలతో భావాన్ని సులభంగా అర్థం చేసుకొనే విధంగా ఈ కిర్తనలలోని భాష ఉన్నది. స్తుతిపూర్వకమైన రచనలు ఇవి. మిగిలిన రచనలు తెలుగు భాషలో రాసినవి. అన్ని కృతులలోని వస్తువు “రక్షించుని వేడుకొనబే”. “వరదాను శ్రీరామ”, శ్రీరామదానుని బ్రోవ “దాను శ్రీరామ కవికృతి” అనే ముద్రతో ఈయన కృతులు రాశారు.

తోట్ల వల్మీరు దేవుడైన వేణుగోపాలుని మీద కొన్ని పదాలు, కృతులు, జావళులు కూడా రాశారు. ఈ రచనలు అభినయానికి అనుకూలంగా ఉంటాయి. వేణుగోపాలుని ప్రియునిగా భావించి రాసిన కృతిలో అత్యారింటికి వెళ్ళబోతూ విరహపత్ర అయిన ఒక నాయిక తన ప్రియునికి పీడ్సులు ఈ విధంగా చెప్పేంది.

“పోయి వచ్చేద సామి - అత్తింటికి పోయి వచ్చేద సామి

పోయేమినేతు నన్యాయముగా మన నీయేదలను దైవమెడ

బాపెనయ్యమ్ము ||

మన చెలిమిని ఎప్పటికీ మరువవద్దు సుమారి తిండి, నిద్రా తెలియకుండా అంతటి స్నేహం చేశాం. పదుచుకత్తెల స్నేహస్ని వీడలేక కస్టిరు కారుస్తారు. మనసు రాయి చేసుకొని నా తనువు నీదయునా ఏదో విధంగా బ్రతకుతాను అంటుంది ఆ నాయిక.

మరొక కృతిలో “నిన్ను చూసినప్పటి నుండి తిండి, నిద్రా ఎఱుగను. ఓ సామీ! నన్నుందరిలో నవ్వుల పాలు చెయ్యడం నీకు న్యాయమేనా! అయినా అందరాని పండ్లకోసం ఆశపడినట్లయింది నా బతుకు. నీ చిత్రాన్ని గీసుకుని, నిన్నే మనసులో ప్రతిష్ఠించుకుని ఊహించుకుంటూ కస్టిటీతో కాలజైపం చేస్తున్నాను. నా మీద దయా దాక్షిణ్యాలు చూపవయ్యా అని ఓ కాంతామచి నాయకుడ్డి ఆప్యోనిస్తుంది.

అదే విధంగా ఉత్తరం రాసి రమ్మని చేర బిలిచిన నాయకునికి నాయిక సమాధానం మరొక కృతిలో వ్యక్తం అపుతుంది. దాను శ్రీరాములు గారి ఈ రచనలలో భక్తి, విన్నపం, శృంగార రస భావాలతో ఉండి తెలుగు భాషలో గల పాండిత్య ప్రకర్ష, నుడికారం, జాతీయతల మీదుండే అభిమానం స్పష్టంగా ప్రకటించుయ్యాయి. తోట్ల వల్లారు ప్రాంతంలో శ్రీరాములు గారి రచనలు ప్రచారంలోకి తెచ్చిన ఘనత ఆ ప్రాంతపు ఆటవెలదులకే దక్కింది. తన పర్యవేక్షణలో ఆ ప్రాంత వారకాంతలకు సంగీత, అభినయ విద్యలలో ఎన్నో మెచుకువలు గ్రహింపజేసిన ఘనత దాను శ్రీరాములు గారికి దక్కింది.

అథన్యాచికలు

1. మహాకవి దాను శ్రీరామ స్వారక సమితి, మహాకవి దాను శ్రీరాములు జయంతి సంచిక, హైదరాబాదు-1975, పుట. 2
2. అదే పుట. 8

11. చల్లపల్లి సంస్కరణ

కృష్ణ జీల్లాలో నున్న సంస్కారాల్లో ఒకటి చల్లపల్లి సంస్కరణ. ఈ సంస్కారానికి మూల పురుషులు గుర్తిస్తాడు. వీరు యూర్లగడ్డవారు. కమ్మవారు, రేచడ్ల గోత్రికులు. వీరికి ముక్కుల సంస్కారణలో వైహాపాక సంబంధాలు ఉన్నాయి. నిజాం నవాబు నుండి రాజు బహదుర్ రుజ్బుల్ అక్రాన్ బిరుదుల్ని పొందారు వీరు. యూర్లగడ్డ మల్లికార్జున ప్రసాదనాయుడు బహదుర్ గారు ముక్కుల ప్రభువు వాసిరెడ్డి భవానీ ముక్కీశ్వర ప్రసాద బహదుర్ గారి పుత్రిక విశాలాక్ష్మమ్మను 1876లో పరిణయమాడారు. వీరి కుమారుడు కుమార రాజు యూర్లగడ్డ అంకినీడు ప్రసాద బహదుర్ (1877-1927) ముక్కుల ప్రభువు చంద్ర చౌథిశ్వర ప్రసాద నాయుడుగారి సేదరి భవాని దేవిని పెళ్ళి చేసుకుని 1921లో జమీకి వచ్చారు. వీరి వంశంలో చివరి పాలకుడు అంకినీడు తివరామ ప్రసాదు.

ఈ సంస్కారణలో మల్లికార్జున ప్రసాదనాయుడు గారికి చిత్రకళ, సంగీత, సాహిత్యాలలో అభియచి మెండు. వీరి కాలంలోనే ఆంధ్ర గాయక పితామహులుగా పేరొందిన గరికప్పరి కోటయ్య దేవర అస్తాన విద్యాంశునిగా ఉన్నారు. చల్లపల్లి సంస్కారణలో పనిచేసే ఇతర ఉద్యోగులు కూడా సంగీత కళకు ఎంతో ప్రోత్సాహనీయ, వ్యాప్తి కలిగించారు. అటువంటి వారిలో పారుపల్లి రామకృష్ణమ్మ పంతులు గారు ఒకరు.

ఈ సంస్కారాధిపతులు సంగీత వాజ్గుయాన్ని సృష్టించినట్లు లేదు. కానీ సంస్కార ప్రాంతంలో సంగీత వాప్తికి కృషి చేసిన విద్యాంశులు, సృష్టికర్తలూ ఉన్నారు.

మొదటి భాగం

చల్లపల్లి సంస్కారంలోని

వాగ్దేయకారులు - వాజ్గైయం

గలకి పల్లి కోటయ్య దేవర (1862-1924)

ఆంధ్రగాయక పితామహునిగా పేరొందిన గరికిపర్తి కోటయ్య దేవర మచిలీపట్టంలోని ఇంగ్లీషు పాలింలో 1861లో జన్మించారు. పైదాబాడు సంస్కారంలోనూ తోట్లు వల్లారు, చల్లపల్లి సంస్కారాల్లో ఆస్తాన విద్యాంసునిగా గౌరవాన్ని పొందారు.

ప్రతి మనిషికి ఏ విద్య అబ్బాలన్నా పూర్వజన్మ సుకృతంతో బాటు పరిపరాల ప్రభావం, ఆ విద్యకు సంబంధించిన వాతావరణం ఉండాలి. లేదా ఆ విద్య మీద అభిమానంతో దాన్ని పొందాలన్న ఆశతో ప్రయత్నించాలి. కోటయ్య జంగమకులంలో సంగీత వాతావరణంలోనే పుట్టారు. తండ్రి వయ్యెలిన్ వాయిస్తే తప్ప నిరపోయేవారు కాదు. అన్నప్రాశన చేసినప్పుడు వస్తువులనన్నిటినీ వదిలేసి వయ్యెలిన్ తీగలు మీటడం సంగీతాభ్యాసానికి మరింత ప్రోత్సహ కాలయ్యాయి. గరికిపర్తి దేవరగారు

పుట్టిన మూడవ ఏట అంటే 1864లో బందరుకు పెద్ద ఉపైన వచ్చింది. అందరూ ప్రాణభీతితో పరిగెత్తి పారిపోతుంటే కోటయ్యదేవర తల్లిదండ్రులు కూడా పసివాడైన కోటయ్యను వదలి వెళ్లిపోయారు. భూమీద ఆయువుంటే అడవుల్లో వున్న ప్రాణానికి ఎటువంటి ముప్పు రాదన్నట్లుగా ఆ వరదల్లో కొట్టుకుపోతూ కోటయ్య పడుకున్న ఉయ్యాల ఒక కుంకుడు చెట్టు కొమ్మకు తగుల్గొంది. ఆ విధంగా బతికి బయటపడ్డాడు కోటయ్య, చిన్నతనంలో ఒక కొబ్బరి చిప్పకు తీగలు కట్టి గుట్టుపు వెంటుకల కమానుతో వాయించేవాడు. కోటయ్య చదువుమీద అంతగా శ్రద్ధ చూపించేవాడు కాదు. తన కొడుకు సంగీతాభిరుచిని గమనించిన లక్ష్మయ్య కోటయ్యకు సరి స్వరాలు నేర్చాడు. ఆ స్వరాలను చిప్పకు కట్టిన తీగల మీద వాయిస్తుంటే అతని వేళ్లు నాట్యం చేస్తున్నట్టే వుండేవట.

ఎంతోమంది ఆ దృశ్యాన్ని చూస్తూ ఎంతో ఆనందించేవారు. నెమ్ముది నెమ్ముదిగా స్వరాలు శ్రుతిబద్ధంగా లయబద్ధంగా స్వయంగా నేర్చుకున్నాడు కోటయ్య.

చదువుమీద శ్రద్ధ లేకపోయినా మొత్తానికి సెకండరీ స్టోయి వరకూ పూర్తిచేశాడు. జీవనోపాధి కోసం తల్లిదండ్రులు హైదరాబాదు వచ్చేసారు. అలవాటు ప్రకారం తీరుబాటు దౌరికితే కోటయ్య తన వయోలీన్ వాయించుకుంటూ ఉండేవాడు. అలా వాయించుకుంటూ పాడుతున్న కోటయ్యను హైదరాబాదు సంస్కార మంత్రి సర్ సాలార్జంగ్ బహాదూర్ చాసి వాయం విని ఆనందపడి చిన్నన్న అనే గాయకునికి అప్పజిప్పి సంగీతం నేర్చించాడు. ఆయన వద్ద పదేళ్లపాటు సంగీతం నేర్చుకున్నాడు. 1885 వరకూ నిజం దేవిడిలో జిరిగే సంగీత సభల్లో ప్రముఖ హిందూస్కానీ గాయకుల గానాన్ని వింటూ ప్రత్యేకించి తన వార్యాన్నికి ఒక ప్రత్యేక బాణాని శోభాయమానంగా చేసుకున్నాడు. సంగీత ప్రమీణుడైన కోటయ్యదేవరను గాయకుడుగా తయారు చేసి రాజగోపాలచారి అనే జాగ్రరుదారు నవాబ్ జఫర్ జంగ్ దేవిడిలో గాయిగా (గాయకునిగా) నియమించేడు.

ఆ తర్వాత హైదరాబాదు సంస్కారంలో గాయిగా నియమితుడయ్యాడు. గాయిగా తనను నియమించినందుకు కృతజ్ఞతగా రాజగోపాలచారి పేరు మీద ఒక వర్గాన్ని రాశాడు కోటయ్య దేవర. ఈ రచన లభించలేదు. కోటయ్య అన్నగారు అతనికి అత్యంతం చేదోడు వాదోడుగా ఉంటూ అతని సంగీతజ్ఞతకు మరికొంత మెఱుగులు దిద్దుకోడానికి, అతనిని తంజావూరుకి పంపించేడు. 1894 సంవత్సరంలో దక్కిణాది పర్యటనలో కోటయ్య దేవర సియాళ నారాయణస్కామి అయ్యర్, తిరుక్కొడికావై క్రూస్యూర్లలో కలిసి తంజావూర్ ప్పాచ్.ఎన్.సకారా మహరాజా ఆస్కానానికి వెళ్లాడు. గాయి వేపంలో ఉన్న కోటయ్య దేవరను చూస్తూ మహరాజా మహమ్మదీయుడనుకున్నారు. అతను కర్రాటక శాస్త్రియ సంగీతం పాడుతాడంటే రాజ మరింత ఆశ్చర్యపోయాడు. అప్పటికే హైదరాబాదు విద్యాంసునిగా అతని కీర్తి రాజావారు వినే వున్నారు. రాజావారు దేవర పాటను విని ఆస్కాన విద్యాంసునిగా ఉండమని కోరాడు. రాజకు మాట ఇవ్వలేక సున్నితంగా తిరస్కరించాడు. అతనిని ఘనంగా

సన్మానించారు రాజు. 1869 వరకు దక్కిణాది పర్యటన ముగించుకుని కోటయ్య తిరిగి బందరు వచ్చేశాడు. అక్కడ సంగీత పారశాలను ఏర్పాటు చేసి తానార్థించిన ధనంతో అనేకమంది విద్యార్థులకు సంగీత బోధ చేశాడు. వారికి ఉచితంగా భోజన వసతుల్ని కలిగించాడు. వారికి విద్యార్థానం, ఇతర సౌకర్యాల కోసం అయ్యె ఖర్చు వల్లారు, చల్లపల్లి సంస్కారాధిష్టతులు ఇచ్చేవారు. ఆ విధంగా జమీందారులు తమ కళాభిమానాన్ని నిలంబేట్టుకున్నారు. కోటయ్యకుండే లోకానుభవం వల్ల ఏర్పరచుకున్న బాణీ దేవర బాణీగా ప్రసిద్ధి పొందింది.

ఒకనాడు వల్లారు సంస్కారంలో రాజువారు గానుభ ఏర్పాటు చేశారు. ఆ సభలో కోటయ్య తన పెంపుడు కుక్కల చేత ఆర్గాను తోక్కుంచి వాయింపించేడు. అందరిలాగే గరికప్పరి కోటయ్య దేవర కూడా అనేక దక్కిణాది సంస్కారాల్లో సన్మానితులై సంగీత విద్యావ్యాప్తికి కృషి చేశారు.

గరికిప్పరి కోటయ్య దేవర రాసిన కొన్ని రచనలు మాత్రమే లభ్యమయ్యాయి. ఇవి వ్యవహారంలో ఇప్పుడు కూడా విద్యాంసులు సభలలో పాడుతున్నారు. నాగస్వరాళి రాగం - ఆదితాళంలో “కైలాసగిరి నివాస” అనే కీతం, “ఉమాభరణ రాగం - ఆదితాళంలో” తాన వర్ణం “మనసు నీసై యుంచి” అనే రచన వసంతరాగం- ఏకతాళంలో స్వరజతి “సామి తనిచి తీరముదంబోసగుము” ఈ రచనలు స్వరయుతంగా లభించాయి. ఏ గ్రంథంలోనూ ముద్రితమహ్వలేదు.

ఉమా భరణ రాగం - ఆదితాళంలోనీ తాన వర్ణం

మనసు నీసై యుంచి చాల మరులు కొన్నదిర

శ్రీ రామలింగ ఏలుకోర కోటయ నుత . . .

వసంత రాగం - ఏకతాళంలో స్వరజతి

సామి తనిచితీర ముదంబోసంగుము వసంత సమయము

నేనీ దాననని యానందించితి! గాన దాని మనసార గూడినది

గాననైతి విధి నీదానంబు సుమ

పంచ బాణుడతి - పొంచి తనకు విలువంచి

శరాళిని మించి విడిచె గద . . .

ఈ విధంగా సాగే ఈ స్వరజతిలో పంచబాణుని కాలం వసంతం, ఆ వసంత సమయం వచ్చిన కారణంగా వసంతుని వెంటనిడుకొని, ఏ మాటునో ఉండి, మదనుడు యువతీ యువకుల మనసుల మీద గురిచేసి మదన బాణాలు వేస్తాడు. ఓ రాజు! సమయం రానే వచ్చింది. నేను నీ దాననని ఎంతో ఆనందించాను. కానీ మనసార సీతో కూడినది లేదు. విధి నిదానం సుమా! అంటూ ఈ స్వరజతిలో ఒక నాయిక తన మనోగతాన్ని ప్రకటిస్తుంది.

సంగీత విషయంలో అమరిక, నడిచే వేగాలలో వర్ధన్ని పోలి ఉండే స్వరజతిలో పల్లవి, అనుషుల్వి, చరణాలు అనే విభజన సర్వ సాధారణంగా ఉండే లక్షణం. కోటయ్యదేవర రాసిన ఈ స్వరజతిలో పల్లవి నాలుగు చరణాలు ఉన్నాయి. సంగీతాభ్యాసంలో గితం, స్వరజతి, తాన వర్ధం ఈ మూడూ పద్ధతి ప్రకారం ఒకదాని తర్వాత మరొకటి నేర్చుకోదగినవి. ఈ విధంగా సంగీత రచన చేసి వాజ్ఞాయ వద్దికి తోడ్పడ్డరు కోటయ్య దేవర.

శ్రీహరి నాగభూషణం (1884-1959)

దాను శ్రీరాములుగారి లాగే న్యాయవాద వ్యక్తి చేపట్టి సంస్కృతభాష నేర్చుకొని నిష్టాతులైన పారి నాగభూషణం గారు వయోలిన్ వాద్యకారులు. ద్వారం వెంకట స్వామి నాయుడు గారి కన్నా ముందే జాతీయ స్తాయిలో పేరు తెచ్చుకున్న వాగ్దేయ కారుడు 24-12-1884లో కృష్ణాజిల్లా మచిలిపట్టణంలో జన్మించారు. తండ్రి నృసింహాశ్రీ కొంతవరకూ సంగీతంలో పారి నాగభూషణానికి శిక్షణానిచ్చారు. ఆ రోజుల్లో నరసింహ శాస్త్రిగారు గొప్ప సంగీత విద్యాంసులు. 13వ ఏట అనందబైరపి, రీతిగౌళ, మలయమారుత రాగాలలో తాన వర్ధాలు రాశారు.

ఒకప్పుడు త్యాగరాజ స్వామి శిష్యులైన నయక్కారు పట్టి సుబ్బయ్య కుమారుడు శేషయ్య మచిలిపట్టణంలో సంగీత గానసభలో పాడగా ఆయునకు వయోలిన్ వాయించారు నాగభూషణంగారు.

వయోలిన్ వాయించడంలో మెలకువలు తెలుసుకొంటూ మద్రాసులో పెద్ద పెద్ద విద్యాంసుల అనుభవాల సారాన్ని తెలుసుకొంటూ తన ప్రతిభచేత రక్షిణాది విద్యాంసులను మెప్పించేరు. తిరువయ్యారు త్యాగరాజ ఆరాధనోత్సవాల్లో పాల్గొన్నారు.

1910లో తొలిసారిగా తన యింట త్యాగరాజ ఉత్సవాలను ప్రారంభించారు. కళా పిపాసకుడైన నాగభూషణంగారు 1911లో బందరులో త్యాగరాయ సమాజం అనే సంగీత సంస్థను ఏర్పాటు చేశారు. ప్రతి సంవత్సరం ఆరాధనోత్సవాలు నిర్వహిస్తూ ఎందరెందరో కళాకారులను అక్కడికి రప్పించి సన్నాలు చేసి, సంగీత కచేరీలు నిర్వహించేరు.

చల్లపల్లి సంస్కార ప్రాంతంలో నివసించినా పారి నాగభూషణం గారు ఆంధ్రదేశంలో ఏ సంస్కారంలోనూ ఉన్నట్లు దాఖలా లేదు. 1916లో బర్దోసా సంస్కారంలో జరిగిన సంగీత పరిషత్పూర్వాశిషంలో ఆ సంస్కారానిపతి అమ్మానం మేరకు పాల్గొన్నారు. 22 శ్రుతుల గురించి తన వాదనను ఆ సభలో ప్రదర్శించి అందరినీ ఒప్పించేసి, “గాయకరత్త” బిరుదాన్ని పాంచారు. దక్షిణ దేశంలో తైసూరు, కుంభకోణం, తిరువయ్యారు, తండ్రావూరు మొదలైన చోట్ల నాగభూషణంగారు సంగీత సభల్లో పాల్గొని అనేక సన్నాలు పాంచారు. త్రైగ్రంథ వరదాచారి వంటి గాయకుల చేత స్తుతి పొందినవారు.

ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడుగారు పారి నాగభూషణంగారు సమకాలికలే. ఒక సంగీత

కూఫిమాని నాగబూషణం గారితో ఇలా అన్నారు. మీరూ ద్వారం వారూ కలిసి కచేరి చేయాల్సి వేస్తే ఎలా వుంటుంది” అని. అందుకు హారి నాగబూషణంగారు నవ్వి ఏమన్నతుండి మేమిద్దరం కలిసి సభ చేస్తే “హారిద్వారం” అవుతుంది అన్నారు.

1912లో 28వ ఏల మద్రాసులో తచ్చారి సింగరాచార్యుల వారి చేత సువర్ణ ఘంటా కంకణాన్ని తొడిగించుకుని సన్మానితులైన నాగబూషణంగారు ఎన్నో రచనలు చేశారు. త్యాగరాజ చరిత్ర శంకరాచార్య చరిత్ర లాంటి కావ్యాలు రాశారు.

ఈయన మాధవప్రియ అనే రాగాన్ని సృష్టించి ఆ రాగంలో సంస్కృత కీర్తన ఒకటి రాశారు.

పల్లవి : “మాధవ ప్రియే మహిమాతిశయే మంగళాలయే భావయే త్వం

అనుపల్లవి : సాధుజనావనేష్టేవ వసనే శజి నిభవదనే - సారస నయనే ||

చరణం : క్షీర సాగర కుమారి - వరే శ్రీరంగ ధామేష్వరి - పరే

మార జనని గంభీర భాషిష్ఠ మానిత త్యాగయోగ పరిపాలిన”¹

ఈ కీర్తనలో భగవన్నామ స్తుతి. ఈ మాధవ ప్రియరాగం స్వరస్తోనాలు విచరించలేదు.

‘త్యాగయోగ అనేది నాగబూషణంగారి ముద్ర

మరొక కీర్తన కాంభోజి రాగంలో సంస్కృత భాషలో రాశారు.

పల్లవి : “పారోక్షం నస హే రామ తవ

అనుపల్లవి : పారోన సంసారాల్ప వారి మగ్నోహం శరణం భవ ||

చరణం : త్యాగోనో భోగోనో రాగభోగ - రోగ ధానః

త్యాగయోగార్పిత, శృతిమానః”²

ఈ సంసారాల్పవంలో మనిగిన నాకు శరణం ఇయ్య. త్యాగ భోగోనుడను. రోగ నిధానుడను. నీ వియోగం సహించలేను. నాకు శరణం నుప్పే! అని భగవంతుని ప్రార్థించడం ఈ కీర్తనలోని వస్తువు. ఇవే కాక అనేక వర్ణాలను కృతులనూ కూడా రాశారు. సద్గురు శ్రీ త్యాగరాజుని భక్తి సంగీతముల స్వరూపము అన్న వ్యాసం రాశారు. పుస్తకంగా ఆ వ్యాసాన్ని నూజిఫీదు జమీందారు ఎం. రామచంద్ర అప్పోగావు బహుద్రుట వారు ప్రచరించారు. ఈ వ్యాసం ఇంతకు పూర్వం కృష్ణ పత్రిక (పక్ష పత్రిక)లో 4.3.1947న ప్రచరించారు.³ త్యాగరామాన్ని భక్తిని అమూలాగ్రం కీర్తనలలో గ్రహించి అందలి సారాన్ని సేదాహరణంగా రాశారు హారి నాగబూషణం.

30.1.1910లో త్యాగరాజ ఆరాధనోత్సవాలను బుట్టయ్యపేట నాటక కూశాలలో (ప్రారంభించిన జీవిత కాలం త్యాగరాజ సేవలను చేసిన మహానుభావులు హారి నాగబూషణం. ఈయన స్వయంగా సంగీత సంస్కరము ఏర్పాటు చేసి సంగీత కూశాలో చేసి ఆ విద్యావ్యాప్తికి క్రమి చేశారు.

రెండవ భాగం

చల్లపల్లి సంస్థానంలోని కజాకారులు

పారుపల్లి రామకృష్ణయ్య పంతులు (1883-1951)

పారుపల్లి శేషచలం, మంగయాంబగార్డకు 1883 డిసంబరు 5వ తేదీ కృష్ణాజిల్లా శ్రీకాకుళం గ్రామంలో జన్మించారు పారుపల్లి రామకృష్ణయ్య పంతులుగారు. తండ్రి శేషచలంగారు గొప్ప సంగీత విద్యాంసులు. త్యాగరాజస్వామి ప్రతిష్టమ్యలైన మానాంబు చావడి వెంకట సుబ్బయ్యగారి శిష్యులు సుసర్ద దక్షిణామూర్తి శాస్త్రిగారి దగ్గర పంతులుగారు శిష్యరికం చేశారు. రాజనాల వెంకటప్పయ్య శాస్త్రి ద్వివేదుల లక్ష్మణశాస్త్రి, సుసర్ద గంగాధర శాస్త్రి, పట్టుం సుబ్రహ్మణ్యయ్యర్, మహావైద్య నాథయ్యర్ మొదలైన మహా మహలంతా పారుపల్లి రామకృష్ణయ్య గారికి సహాయులు. చల్లపల్లిలో అడవి చిన పట్టాఖీరామయ్య దగ్గర రాణేరు ఉద్యోగానికి కొంత తర్పీరుపొంది, పెరకచ్చే పల్లిలో రాణేరుగా తన పన్చిండవ ఏటనే రామకృష్ణయ్య నియమితులయ్యారు.

వీరు చల్లపల్లి సంస్థానంలోని వారే. అనేకమంది విద్యాంసుల పాట కచేరీలు వినడం వల్ల రామకృష్ణయ్యగారికి వినికిడి జ్ఞానం బాగా అలవడింది. దానికి తగ్గట్టుగా తనకొక వైఖరిని ప్రత్యేకంగా ఎర్పరుచుకున్నారు.

వయోలిన్, మృదంగం, వేణువు, కంజరా వాద్యాలను వాయించ సమర్పులు కానీ గాయకులుగానే పీరపడ్డారు. వాద్యానికి స్వతంత్ర ప్రతిపత్తి అంతగా కావరాదు. గానానికి వాద్య సహకారం ఉన్నా లేకున్న దానికి ఉండటం వల్ల ఆ సంగతి గ్రహించిన పారుపల్లి రామకృష్ణయ్ గౌతమ్ ఎన్నుకున్నారు.

అప్పట్లో 1915లో చెన్నపట్టుం పాలకులైన పెంట్లండ్ ప్రభువుగారిచే తెనాలి పురపాలక వర్గం వారు సమర్పించిన స్వర్ధ పత్రాన్ని అందుకున్నారు పంతులుగారు. బరోడాలో అఫిల భారత సంగీత మహాసభలలో పాల్గొని సన్మానితులయ్యారు.

ఎన్నో సభలలో ఎంతోమంది మహా విద్యజ్ఞుల ఎదుట గానం చేసి వారి మెఘు పాందారు. స్వర్ధపతకాలను పాందారు. కాకినాడ శ్రీరామ సమాజం వారు పంతులుగారికి 1928లో బంగారు గొలుసుతో పటకాన్నిచ్చి సన్మానించారు. పుష్పగిరి సంస్కారాధిపతులనే సన్మానితులయ్యారు. 1906లో పచ్చిమగోదావరి జిల్లా డీప్యాటీ కలెక్టరుగా ఉన్న భక్తవత్సలంగారు సంగీతాధిమానులు గొప్ప రసజ్ఞులు. రామకృష్ణయ్ పంతులుగారిని తెలుగు రాయనిపాలెం” అనే గ్రామానికి కరణంగా నియమించారు. అంతే కాదు భక్తవత్సలంగారు పంతులుగారి దగ్గర తిమ్మనిగా చేరారు.

1921వ సంిలో రామకృష్ణయ్ పంతులు గారి గానసభ కె.వి.శ్రీనివాసయ్యంగార్ మద్రాసులోని గోఫలే హాల్ ఏర్పాటు చేశారు. షైసూరు సంస్కారం విద్యాంసులు చౌడయ్యగారు వయోలిన్ కుంభకోణం అళవానంచి పిచ్చె మృదంగం, మద్రాసు వేలాయుధం పిచ్చె కంజర ప్రక్క వాయిద్యాలను సమకూర్చారు. 1929లో విజయనగరంలో ప్రథమాంధ్ర సంగీత పరిషత్ వార్డుకి సభకు అధ్యక్షులయ్యారు. ఆ సంవత్సరం లోనే ఆంధ్ర రిసర్వ్ యూనివర్సిటీ చేత భారతీ తీర్థోపాధ్యాయ పట్టాన్ని పాందారు పంతులుగారు.

1931లో అఫిలాంధ్ర పరిషద్వారిక మహాసభలో గాయక సార్వభౌమ అన్న బిరుదాన్ని పాందారు. ఇస్తి సన్మానాలు పాందిన గాయక సార్వభౌముడు సంగీత విద్యావ్యాప్తికి ఎంతో కృషి చేశారు. తన ఇంట వసతి కల్పించి భోజనాదులను ఇచ్చి ఉచితంగా విద్యార్థులకు సంగీత బోధ చేశారు. “వీరి విద్యార్థులకు సంగీత రసుకులైన డా. జంధూల దఖ్ఖిణమూర్తి గారు వైద్య సేవలందించేవారు”¹ రామకృష్ణయ్ పంతులుగారు తమ గానాన్ని దానికి ప్రతిఫలంగా అందించేవారు. మరో విశేషం ఆంధ్రప్రాంతం లోనే విద్యాంసులు అకాశవాణిలో గానం చెయ్యాలంటే అకాశవాణి మద్రాసు గానీ తిరుమనాపల్లి గాని వెళ్ళవలసి వచ్చేది. ఆ పరిస్థితిని, ఆంధ్రప్రాంత విద్యాంసులకు జరిగే అన్యాయాన్ని ప్రభుత్వ దృష్టికి తీసుకొని వచ్చి విజయవాడలో అకాశవాణి కేంద్రాన్ని ఏర్పాటు చేయించారు.² నిజంగా అకాశవాణి కేంద్రం పంతులుగారి చలనే. రామకృష్ణయ్ పంతులుగారు సంగీత సేవ చేసి 1951లో భగవత్సాన్నిధ్యాన్ని పాందారు.

అధిస్మాచికలు

- హారి నాగభూషణా - శ్రీ త్యాగరాజాని భక్తి సంగీతముల స్వరూపము. ఎం.ఆర్.అప్పారావు బహుద్దర్ ప్రచురణ, మద్రాస్, శ్రీ త్యాగరాజ మందిరం - ముందుమాట. పుట 5
- గాయక సార్వభౌమ పారుపల్లి రామకృష్ణయ్ పంతులుగారు పి. అనంతరామన్-గానకళ-ప్రిల్-మే, పుట.18.

12. పోలవరం సంస్కానం

గోదావరి మండలంలో ఉన్న సంస్కానం పోలవరం. ఈ సంస్కాన పాలకులు కొచ్చెర్లకోటు వంశం గారు. అరువేల నియోగులు. కొచ్చెర్లకోటు వేంకట జగన్నాథ రావుగారు పోలవరాన్ని పాలించిన మొదటి పాలకులు. తర్వాత సంస్కాన పాలకులలో వేంకట జగన్నాథరావు గొప్ప దేవీ భక్తులు. ఆ తర్వాత పాలకులు రాజు కొచ్చెర్లకోటు రామచంద్ర వేంకట కృష్ణరావు గారు. ఈయనకు కళా సాహిత్యాల మీద అభిమానం మెందు.

కొచ్చెర్లకోటు రామరాజు (1878- వివరాలు అలభ్యం)

తుర్పు గోదావరి జిల్లా ఉపాధికారిగా గ్రామంలో 1878లో జన్మించారు కొచ్చెర్లకోటు రామరాజుగారు. అరువేల నియోగి బ్రాహ్మణులు. సంగీత సాహిత్య విద్యాధురిణులైన నాదయోగి బ్రహ్మాశ్రీ చేబోలు వెంకట రత్నంగారి ప్రియశిష్యుడు కొచ్చెర్లకోటు రామరాజు. చిన్నప్పటినుండి ఆయన దగ్గరే సంగీత సాధన చెయ్యడం మొదలు పెట్టిన రామరాజు వయాలిన్ కుడిచేతి వేళ్ళతో వాయించే నేర్చు గలవారు. పట్టం సుబ్రహ్మణ్యాయ్యర్ శిష్యులైన సి.యు.న్. కృష్ణస్వామి దగ్గర కొంత కాలం జంతుగాత్రాల్ని అభ్యసించారు. కొచ్చెర్లకోటు రామరాజుగారు జంగం కోటయ్య దేవర దగ్గర కొన్నట్లు సంగీతం నేర్చుకున్నారు. 1914లో పశ్చిమ గోదావరి జిల్లా పోలవరం జమీందారు కొచ్చెర్లకోటు కృష్ణరావుగారి ఇంట గానం చేసి మెప్పు పాందారు.

సరథి స్వరాలు, జంబుస్వరాదిగా సంగీతాభ్యాసకులకు ఉపయోగపడే విధంగా గాయక మన్స రంజని అనే సంగీత గ్రంథాన్ని రాశారు రామరాజుగారు. స్వరపల్లవులు కూడా రాశారు. “శ్రీ కష్టు కర్ణమ్యతం” అన్న పేరుతో శ్రీ సీతారామస్వామి వారిష్ట, నూట యెనిమిది కీర్తనలు రాశారు. వీరు రాసిన స్వరజతులు ప్రచారంలో ఉన్నాయి. తాటిపాకలో స్థిరపడి అక్కడ తన ఇంటనే ఒక త్యాగరాజ స్వామి పూజా మందిరాన్ని ఏర్పాటు చేసుకుని, త్యాగరాజస్వామి విగ్రహ ప్రతిష్ఠ చేసి, ఆరాధనోత్సవాలు చేసుకొండేవారు.

అనేకమంది శిష్యులను తయారు చేసి నేపథ్యంలో అభ్యాసకులకు ఉచిత భోజన వసతులను ఏర్పాటు చేసి సంగీతం నేర్చించేవారు. చుట్టూప్రక్కల ప్రాంతాలలో ఉన్న సంగీత విద్యాంసులు వీరి శిష్యులే.

“1930లో రాజవోలులో వకీలు సంఘంవారు రామరాజుగారికి సన్మానం చేశారు” పట్టిపూర్తి సందర్భంగా అంబార్చై ఉస్తేగించి సన్మానిసేం ఏర్పాటుచేసి, రామరాజుగారికి “మహా మహాపాధ్యాయ” అనే బిరుదు ప్రదానం చేశారు.”¹

దాదాపు 15,16 సంవత్సరాల క్రితం రాయడం మొదలు పెట్టిన “శ్రీరామ కీర్తన కర్ణామృతం” గ్రంథంలోని కీర్తనలు పండిత పామరులు పాడుకోడానికి ఎంతో సులభంగా ఉన్నవీ అందువల్ల ఎంతో మంది మిత్రబుందం అచ్చ వేయించమని కోరగా గురువుగారి ఆజ్ఞతో అచ్చేత్తించానని రచయిత పుస్తక పరిచయంలో విన్నవించుకున్నారు. ఈ కీర్తనలు అన్నిటినీ స్వరషాపచి రాగ, తాళ, భావాలను చెడకుండా పాందుపరిచారు. శ్రీ సీతారామస్వామికి అంకితంగా రాసిన కీర్తనలు ఇవి. శంకరాభరణం, ఖరహరప్రియ, కేదార, బిలహారి, హరికంభోజి, పుష్పలతిక, జంరూటి, కన్సుడ, నాదనామకీయ, దర్శారు, చక్కవాకం మొదలైన ప్రసిద్ధ రాగాలలో కీర్తనలు రాశారు. ఒక్కొక్క కీర్తనకు 4 నుండి 7 చరణాల వరకు ఉన్నాయి. కొన్ని కీర్తనలకు చిట్టస్వరం కూడా రాశారు. కొన్ని కీర్తనలలో అనుపల్లవి ప్రకారం చరణాలను పాడడం, పల్లవి వలె మిగిలిన చరణాలు పాడడం అనే నియమాల్చి ఆయా కీర్తనల చివర స్ఫీకరించారు. రాముని బ్రోవమని వైదేహీ రమణుష్ణేన ఆ రాముని తనపై జాలి చూపుమని తుచ్ఛమైన ఈ సంసారం మీద తనకు ఇచ్చ లేదని నీ సచ్చరితమైన నీ నామమే చాలునని వర్ణిస్తాడు.

ఖరహర ప్రియరాగం - చాపు తాళంలోని కీర్తనలో రాముని చరితం వినుడీ అని అభివర్ణిస్తాడు.

పల్లవి	: “శ్రీ రఘురాముని చరితము వినుడీ
అనుపల్లవి	: ధారుణిలో మన దైవము రాముడే, కోరి భజింపుడీ, కోర్కెలొసంగును।
1. చరణం	: రాతిని ప్రేమతో నాతిగ జేసీ ఖ్యాతిగ విల్లు ద్రుంచి సీతను గైకొని భూతలేశుడని పౌరులు పాగడిన
2. చరణం	: వానర పీరుని వాలిని ద్రుంచి, దినకర పుత్రుని ఘనమున బ్రోచి అనిల సుతునకెంతో ఆదర మొసగిన ॥శ్రీ॥
3. చరణం	: “దార కొరకు బలు, వారధి కట్టి క్రూరుని లంకేశుని కూలగనేసి సీరజనేత్రిని నేర్చుతో దెచ్చిన ॥శ్రీ॥

ఈ కీర్తనలోని విశేషం - రాతిని నాతిగా చెయ్యడం, సీతను చేపట్టడం, వాలిని శిక్షించి సుగ్రీవుని రక్షించడం, తన భార్యకోసం వారధి నిర్మింపజేసి లంకేశ్వరుని వధించడం ఇందులో వున్నాయి. మూడవ చరణంలోని వాక్య నిర్మాణం భార్యకోసమే శ్రీరాముడు రావణుని చంపాడనే అర్థం బోధించేదిగా వుంది. సంగీతపరంగా కంటే సాహిత్య పరంగా అర్థగాంభీర్యం ఉన్న రచనలుగా చెప్పుకోవచ్చు. కృతికీ కీర్తనకూ గల లక్ష్మణాలలో కృతిలో కంటే కీర్తనలో సాహిత్యానికి ప్రాధాన్యత ఎక్కువ ఉంటుంది. కీర్తన పురాతనమైన రచన. అదే నియమాన్ని రామరాజు పాటించారు. భక్తి ప్రధానమైన రచనలు కీర్తన రూపంలో ఉంటేనే భావాన్ని కూడా ఆస్వాదించే పీలుంటుంది. వైవాన్ని నిలదీసి తనకు కావలసిన కోరికను తీర్చుమని

13. గద్వాల సంస్కారం

కర్ణాటక తెలంగాంచా సరిహద్దు ప్రాంతంలో మహాబూబ్‌నగర్ జిల్లాలో కృష్ణా తుంగభద్ర నదుల మధ్య ప్రాంతంలో ఉన్న గద్వాల సంస్కారం, నిజాం రాష్ట్రంలోని అనేక సంస్కారాల్లో ప్రత్యేకత గలది. అతి ప్రాచీనమైన సంస్కారం ఇది. చాచుక్కులు, పల్లవులు, విజయనగరాధీశులు, బహమనీ సుల్తానులు, గోల్కొడ కుతుబ్‌షాహీలు ఈ ప్రాంతాన్ని ఆక్రమించడానికి అనేక మారులు యుద్ధాలు చేస్తూ ఉండేవారు. ఎన్నో రాజవంశాలకు సామంతరాజ్యంగా నిలిచిన ఈ గద్వాల సుమారు ఆరువందల సంవత్సరాల తర్వాత నిజాం ప్రభువు ఆధినంలోకి వచ్చింది.

ఈ గద్వాల సంస్కారం కాకతీయ సామ్రాజ్యం నుండి ఉద్భవించింది. కాకతి రుద్రాంబ, ప్రతాపరుద్రులు రాజ్యం చేసే కాలంలో రాయచూర్ దో ఆబ్ కర్మన్లు ప్రాంతాలు అరణ్యాలుగా ఉండేవి. కాకతీయ సామంతులు, సేనానులు. ఈ ప్రాంత భాగాన్ని కృష్ణమోగ్యంగా చేసారు. వాళ్లో గోన వంశియులు ఒకరు. అరణ్యాలను నిర్మాలించి భూమిని వాసయోగ్యంగా చేయడానికి సహకరించిన పజ్గ్రామ నివాసి “బుడ్డారెడ్డికి కృతజ్ఞతగా మానవ బెచుదోణి, రాయచూరు, అలంపురం, మోసలకల్లు, ఆదోని, ఐజ అనే సీమలు ప్రతాపరుద్రుడు బహుకరించి ఆ ప్రాంతాలను పాలించడానికి నియమించేడు. అప్పటినుండి బుడ్డారెడ్డి అతని సంతతివారు ఐజనాడ గౌడులని ప్రసిద్ధి పొందారు.”¹

క్రీ.శ. 1323లో కాకతీయ సామ్రాజ్య మంతరించి పోయింతర్వాత ఆంధ్రదేశం చిన్నాభిన్నమైంది. ఎక్కడి సామంతులక్కడ స్వతంత్రులయ్యారు. అప్పుడు ఐజనాడ గౌడులు స్వస్తలం విడిచిపెట్టి కర్మన్లు మండలంలోని గోనుమారనంతాపురానికి పోయి అక్కడి పాలకులకు సామంతులయ్యారు. నంద్యాల ప్రాంత పరగణాలన్ని విజయనగరాధీశుల స్వాధీనమయ్యాయి. 1344లో హరిహరుడు, ప్రతాపరుద్రుని కొడుకు కృష్ణ నాయకుడు ఏకశిలా నగరాన్ని ముట్టడించి స్వాధీనపరుచుకున్నారు. ఏక శిలా నగరాన్ని ముట్టడించి స్వాధీనపరచుకోడానికి సహాయపడిన ఐజనాడ గౌడలకు ప్రతిష్ఠలంగా కృష్ణాయకుడు కర్మన్లు ప్రాంతంలో పశ్చిమాన ఉన్న కొన్ని గ్రామాలను ఇవ్వాడు.

కాని క్రీ.శ. 1347లో బహమనీ సుల్తానులు రాయచూరు, కర్మన్లు ప్రాంతాలను జయించడంతో బహమనీ సుల్తానులకు ఐజనాడ గౌడులు సామంతులయ్యారు. 1489లో శీజాపుర సుల్తానులు ఆ ప్రాంతాన్ని స్వాధీనం చేసుకోవడం వల్ల వారికి సామంతులయ్యారు.

క్రీ.శ.1663-1713 ప్రాంతంలో పెద సోమభూపాలునికి గౌడరికం వచ్చింది. గద్వాల సంస్కారాన్ని నిరిగ్మించిన పాలెపుగాళ్లో పెద సోమభూపాలుడు ప్రబలుడు. ఇతడు శీజాపుర సుల్తానుకు నామమాత్రంగానే సామంతుడు. సర్వస్వతంత్రుడై పరిపాలించే వాడు. మొగల్ చక్రవర్తి ఔరంగజేబు

బీజాపూరు, గోల్కొండ మొదలైన మహామృదీయ రాజ్యాలను జయించడం మొరలుపెట్టాడు. 1686-87 ప్రాంతంలో బీజాపూర్ జయించడంలో తోడ్పుడిన పెద సోమ భూపాలునితో దౌరంగజేబు స్నేహం చేసుకున్నాడు. సోమ భూపాలుడు దాని ఆధారంగా 1687లో తాను పరిపాలిస్తున్న ప్రాంతాలకు స్వతంత్రునిగా ప్రకటించుకున్నాడు. బనగానపల్లి, సిరిగుప్ప, సిద్ధాపురం మొదలైన సీమలను జయించి రాజ్యాన్ని విస్తరింపజేసాడు. ఆ కారణం చేత పెదసోమ భూపాలునికి శత్రువు లెక్కవయ్యారు. పూడూరు దుర్గం శిథిలావస్తలో ఉండటం వల్ల అది క్షేమం కాదని 1698-1705 ప్రాంతాల్లో పూడూరికి ఇదు పైళ్ళ దూరంలో కోటను నిర్మించి దానికి 'గద్వాల' అని పేరు పెట్టాడు. తన నివాసం అక్కడికి మార్పుకున్నాడు. 1712 సంవత్సరంలో సైజాం నవాబు ఉల్లేఖముల్కే గద్వాల కోటను స్వాధీన పరచుకోడానికి పంపిన దిలీల్భాన్ అనే సర్దార్తో యుద్ధం చేసి సోమభూపాలుడు వీర మరణాన్ని పొందాడు. సోమ భూపాలుని తర్వాత రాజ్యాన్ని పాలించిన వారిలో చిన సోమభూపాలుడు, మహారాజా సీతారామ భూపాల బహదూర్ (1901) మహారాణ్ అదిలక్ష్మీదేవమ్మ బహదూర్ ముఖ్యులు.

వీరి కాలాల్లో గద్వాల సమస్త విషయాల్లోనూ ప్రసిద్ధి పొందింది. పెద సోమభూపాలుడు గొప్ప మేధావి. స్వయంగా పండితుడు జయదేవ కవి సంస్కృతంలో రాసిన గీతగోవింద కావ్యాన్ని ఈతడు తెలుగు చేసి, ప్రతి శ్లోకానికి ఒక పద్యాన్ని, ప్రతి అష్టపదికి ఒక చూర్ణికను రాశాడు. లలిత కళాభివృద్ధికి చిన సోమభూపాలుడు ఎంతో కృషి చేశాడు.

కాకతీయ రుద్రాంబ వలే రాణి మహాలక్ష్మీదేవమ్మ సంస్కార కార్యాలు స్వయంగా చూసుకుంటూం దేది. ఈమె కాలంలోనే గద్వాల సంస్కారం విద్యుద్ధాలగా పేరు పొందింది. విద్యాంసులను, కళాకారులను, పండితులను ఆదరించి ఉచిత రీతిని సన్మానించడంలో గద్వాల సంస్కారం ఇతర సంస్కారాల కంటే ఉన్నతంగా ప్రత్యేకరీతిగా ఉండేది. మహాలక్ష్మీ దేవమ్మ గారి కాలం వరకూ ఈ సంప్రదాయం ఉండేది.

ప్రతి దసరా పండగకూ, ఉత్సవాలకూ పండితులను, విద్యాంసులను సన్మానించడం అక్కడి సంప్రదాయం. ఆ పర్వదినాల్లో "కోట నుండి లోపల సభ జరిగే దర్శారు వరకూ విద్యాంసులు నడవడానికి సరిపడే విధంగా తెల్లటి వప్పొన్ని పరిచేశారు. విద్యాంసులు, పండితులు దర్శారు వరకూ దానిమీదే నడుచుకుంటూ వెళ్లాలి: ఆ సభలో సంస్కార పాలకులు బంగారు, వెండి, నాణాలు బస్తోలు బస్తాలుగా పెట్టాడు. దర్శారుకు వచ్చిన ప్రతి విద్యాంసుడు తన విద్య ప్రశర్యించి ఘనంగా సన్మానితుడయేవాడు.

సంస్కారంలో పరీక్షాధికారులుగా కొంతమందిని నియమించి దర్శారుకు వచ్చిన విద్యాంసులను పరీక్షించునేవారు. పరీక్షాధికారులు నిర్దిష్టంచిన రీతిలో విద్యాంసులకు బహుమతులు లభించేవి. ఆ రోజు దర్శారు ముగిసింతర్వాత విద్యాంసులు, పండితులు నడచిన ఆ తెల్లటి వప్పాల మీదున్న దుమ్ము, ధూఛిని పోగు చేసి, మెత్తగా చూర్చం చేసి బంగారు భరిణిలో పెట్టి దానిని నీళ్ళలో వేసుకుని తీర్చంగా

గద్వాల సంస్కారాధీశులు సేవించేవారు.² ఇది కార్తీకమాసం సభల్లో జరిగేది. గద్వాల సంస్కార ప్రభువులకు విద్యాంసులంటే అంతభ్రంతి వారి విద్యాపాటవాల్లో అంతటి ఆదరాభిమానాలు ఉండేవని చెప్పారు. గద్వాల సంస్కారంలో మాఘమాసంలోను కార్తీక మాసంలోను ఉత్సవాలు, సభలు నీర్మహించడం చిన సౌమభూపాలుని (1761-1794) కాలం నుండే ఆరంభమైంది. కార్తీకమాసంలో నీర్మహించే ఈ ఉత్సవాలకు దేశం నలుమూలల నుండి ఎంతోమంది విద్యాంసులు, కళాకారులూ వచ్చి తమ ప్రతిభను ప్రదర్శించి తగిన సన్మానం పొందేవారు. సన్మాన గౌరవాల్సి పొందేందుకు వచ్చిన విద్యాంసులను ఉత్సవాలు ముగిసేవరకూ గద్వాల సంస్కారాధీశులు ఆహార విషారాదులు ఏర్పాటు చేసి ఎంతో గౌరవంగా చూసుకునేవారు.

క్రి.శ.1779లో రాజు చిన సౌమభూపాలుని కాలంలో రామాలయ నీర్మాణం జరిగింది. 1788లో ఒక దేవాలయాన్ని కట్టించి అందులో భూదేవిని ప్రతిష్ఠించాడు. చిన సౌమభూపాలుడు గద్వాల కోటలో కేశవాలయ శిఖరాన్ని తన భార్యాపేరు మీద కట్టించేడు.

రాజుల దర్శారులు, సంస్కార దర్శారులు వర్ణిస్తూ కవులు ఆ వైభవాన్ని కావ్యముఖంగా చెప్పడం కనిపిస్తుంది. గద్వాల సభావైభవాన్ని (చిన సౌమభూపాలుని కాలం - 1773) గురించి “యదా శ్లోక తాత్పర్య రామాయణ” అవతారికలో కణాదం పెద్దన సౌమయాజి వివరించాడు.

“ఒక రండ పండిత ప్రకరంబు శాస్త్రముల్ పటుతరోక్కులతో నుపన్యసించు

ఒక చెంత సంతసం బోదవ కవిత్రేణి కృతులర్థరస చమత్కృతుల దెలుప

ఒక చాయ గాయనికరము రక్తిరాగముల వీణాది వార్యముల బెన్చు

నొక వార బాలిక లభినయ నాట్య సంగీత రీతి నాశ్వర్య మునుప”³

కాబట్టి కవి పండితులున్నతచీనే గాయకులు, నాట్యకారులు కూడా ఉండేవారని తెలుస్తోంది.

సీతారామభూపాలునికి సంగీతం అంటే అభిమానం ఎక్కువ. సంగీతంలో భూపాలునికి మంచి ప్రవేశం ఉండేదని లంటారు. ఆయన సంగీత విద్యాంసులను వరుసగా కూర్చుబెట్టి పల్లవిని పాడించి వారి తారతమ్యాలను గుర్తించి, సత్కరించేవారు.

కవులనే శాక ఎందరో గాయకులను కూడా గద్వాల సంస్కారాధీశులు సత్కరించారు. శ్రీమతి బెంగుళూరు నాగరత్నంగారు, పురాణం కనకయ్యగారు, వారణాసి బ్రహ్మాయ్య, ఘంటయ్యగార్లు మొదలైన విద్యాంసులు సన్మానితులయ్యారు. మైసూరు నుండి విచ్చేసిన ప్రసిద్ధ సంగీత విద్యాంసులు శ్రీ చిదారు కష్టమ్మగారికి రత్నకంకణం వెయ్యి నూటపదోర్లు ఇచ్చి గౌరవించారు.

ఇక ప్రసిద్ధి పొందిన దాక్షీణాత్మ్య సంగీత విద్యాంసులందరూ ఎప్పుడో ఒకప్పుడు గద్వాలకు వచ్చి సత్కారాలు పొందినవారే. 1850-1921 ప్రాంతాల్లో ఒక సంఘటన జరిగింది. దక్షిణ భారతదేశంలో

గద్దలతో సమతల్యమైన సంగీత కేంద్రం లేదని చెప్పారు. అలాంటి గద్దల సంస్కారానికి “ఒకప్పుడు దాక్షిణాయ గాయక శిఖామండి బిదారం క్వప్పుగారు వచ్చి గంభీర గాత్రంతో అద్భుతంగా పొడారు. గద్దల ప్రభువు సీతారామ భూపాలుడు క్వప్పుగారిని ఘనంగా సత్కరించాడు. ఆ సమయంలో తెలుగు వారేవైనా క్వప్పులా గానం చేస్తే వారికి క్వప్పుగారికి చేసినట్లు సన్మానం చేస్తామని భూపతి ప్రకటించారు. ఆ ప్రకటన విని, చల్లపల్లి సుబ్బయ్య అనే గాయకుడు ఆ మరుసటిరోజు సభకు వచ్చి పాడటం మొదలుపెట్టాడు. సభంతా క్రిక్కిరిసిన జనం, ప్రభువు, రాణి, క్వప్పు అందరూ సుబ్బయ్య గారి పాటకు పారవశ్యం చెందారు”⁴

సుబ్బయ్యగారి పాట క్వప్పుగారి పాటకు ఏ మాత్రం తీసిపోదు అని క్వప్పును సత్కరించినట్లు సుబ్బయ్యగారిని కూడా సత్కరించారు ప్రభువు.

గద్దల సంస్కారంలో జరిగే ఉత్సవాలకు కొన్ని ప్రత్యేకతలున్నాయి. మాఘశఢ ద్వాదశి నుండి బహుళ విదియ వరకు చెన్నెంపు స్వామి ఉత్సవాలు జరిగేవి. పూర్తిము వరకు జరిగే కవితాగానాలు రాజావారు విని, పాంచమి విదియలలో వారిని ఉచిత రీతిని సత్కరించేవారు. గద్దల సంస్కారంలో ఇలాంటి ఉత్సవాలు జరగడానికి ముఖ్యకారణం చారిత్రకంగా గద్దల ప్రాంతం అదివరకు కర్ణాటక ప్రాంతంలో ఉండేది. ఆయా ప్రాంతాల్లో ఉండే సంప్రదాయాన్ని, కర్ణాటక ప్రభువుల ఆచారాల్ని వీరు ఆనవాయితీగా చేసుకున్నారు. అవే అమలు జరుపుతూండటంతో ఈ వార్లిక్ తృవాలు సంగీత కళకు గౌరవాన్ని పెంపాందింపచేశాయి.

అనంతపురం, బళ్లారి, పెనుగొండ, కర్నూలు, చిత్తూరు ప్రాంతాల్లో ఈ ఉత్సవాలు జరుగుతూ ఉండేవి.

“పాతవారికి (విద్యాంసులకు) జాప్పా ప్రకారం ద్రవ్యం పంచదమే గానీ మళ్ళీ వారి ప్రదర్శన ఉండేది కాదు. కొత్తగా వచ్చిన వారికి ప్రదర్శనావకాశం ఉండేది”⁵ ఆ విధంగా వచ్చిన కవి గాయకులను నవీనులు అనేవారు. మహా మహా విద్యాంసులే కాక అలాంటి సభల్లో మధ్యస్థులు కూడా పాల్గొనేవారు. ఎవరి అర్థతలను బట్టి వారికి పది నుండి వెయ్యినూటి పదహార్ల వరకూ సన్మానం జరిగేది. ప్రదర్శన నిమిత్తం వచ్చిన విద్యాంసులకు అందరికీ సంస్కారమే భోజన వసతులు కల్పించేది.

ఈ కార్యక్రమాలకు అయ్యే ఖర్చు సుమారు 40 లక్షల వరకూ ఉండేది. గద్దల సంస్కారంలో జరిగే ఇటువంటి ఉత్సవ సభలు పొలుషు, వెంకటగిరి లాంటి ఇతర సంస్కారాల్లో కొద్దిచోట్ల మాత్రమే జరిగేవి.

అనేక రాజవంశాలకు సామంతంగా ఉంటూ కళలను ఆదరించి కళాకారులను సన్మానించిన గద్దల సంస్కారం 1956వ సంవత్సరంలో ప్రభుత్వ విలీనమైంది. నిజాం రాష్ట్రంలో ఉన్న గద్దల, వనపర్తి సురపురం, ఆత్మకూరు, జటప్పేలు మొదలైన సంస్కారాల్లో అన్నిటికంటే మిన్నయై విద్యదగ్దలగా పొర్కనందిన ఏకైక సంస్కారం గద్దల సంస్కారం.

మొదటి భాగం

గదవుల సంస్కరణలోని

వాగ్దేయకారులు - వాజ్మియం

కామసముద్రం అప్పులాచార్యులు (కాలం వివరాలు అలభ్యం)

17వ శతాబ్దపు అంచులలో చిన సౌమభూపాలుని ఆస్తానకవి, సంగీత విద్యాంసునిగా పేరు పాందిన విద్యుత్యుని కుంజర బిరుదాంకితుడు కామసముద్రం అప్పులాచార్యులు. కొండిన్యస గోత్రికుడు. శ్రీనివాసంబా కృష్ణమాచార్యుల పుత్రుడు. అహోబుల శ్రీనివాసముని శిష్యరత్నం.

"ఒకనాడు చిన సౌమభూపాలుడు కొలువు తీర్చి యుండి అప్పులాచార్యులవారిని పిలిచి, "కృష్ణ దివ్య కథలష్టపదులివి తెనుగొనర్చి సంతసము గూర్చు మప్పులాచార్య సుకవి" అని కోరాడట.

అప్పులాచార్యులవారు అందులకంగీకరించి గీతగోవిందాన్ని అనువదించారు. జయదేవుని గీత గోవిందానికి అనువాదంగా శ్రీకృష్ణ లీలా తరంగిణి అనే ఆంధ్రాష్టపదిని రాశారు. ఇరవైనాలుగు ఆష్టపదులతో బాటు మూలంలో ఉన్న రాగాలను పైతం మార్చి రాశారు. బహుః శ్రీకృష్ణుని లీలలు

వర్షించేని కాబట్టి శ్రీకృష్ణ లీలా తరంగిణి అని తన అంద్రాష్టమికి పేరు పెట్టడని చెప్పారు. ప్రతి అష్టమికి చివర శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ గద్యల సోమభూపాలునను పుభుము కలిగించు గాక - అను ఆళీస్తు ఇచ్చారు.

తెలుగులో రాసి ఈ అష్టమి దులు - కొన్ని రాగాన్ని మార్చి రాసినవి.

అష్టమి	మూలరాగం	అనువాద రాగం
ప్రశయ పయోధిజలే	మాళవ	సౌరాష్ట్ర
లలితలవంగ	వసంత	అసావేరి
చందన చర్యిత	నామక్రియ	బేగడ
రాసేహరిమిహా	మూర్జ్వరి	జూజావంతి
సభిహో	మాళవగౌడ	మోహన
హరిహరి	మూర్జ్వరి(భూపాల)	భూపాల
రాధికా కృష్ణ	దేశ్కురి	పూరి
తవ విరహా	పంతు వరాళి	అనందబైరవి
రతిసుఖసారే	మూర్జ్వరి	కేదారగౌళ
కాపి మధురిపుణా	వసంత	కేదారగౌళ
రమయతే యమునా	మూర్జ్వరి	ముళారి
ముగ్గే మధుమధనం	వసంత	బైరవి
ప్రవిశరాధే	వరాళి (బంగాళ)	మధ్యమావతి
కృణమధునా	విభాస	సురటి"6

తెలుగు సంస్కృత భాసా పండితుడైనవ్యటికీ అనేక కావ్యాలు రాసి, సంగీతపరంగా కూడా అప్పులాచార్యుల వారు ప్రతిభావంతులనడానికి శ్రీకృష్ణ లీలా తరంగిణి అంద్రాష్టమి తూర్పుణం.

వానుమద్దాసు (తాలం వెవరాలు లలభ్యం)

గద్యల సంస్కారంలో సంగీతకళకు అనేకులు సేవలు చేసి దాని ఉనికిని నిలబెట్టారు. ఎటువంటి స్వార్థచింతన లేక కేవలం అభిమానం ప్రదర్శించిన వాఙ్ కొంతమందైతే కీర్తి కాంక్షతో మరికొందరు సేవలందించారు. మార్గమేదైనా గమ్యం మాత్రం ఒకటి, కళావ్యాప్తి జరగడం.

18వ శతాబ్దంలో గద్వాల సంస్కారంలో ఉన్న ఉత్తమారు గ్రామంలో గోపాలదాసు (బాగణ్ణదాసు) అనే భక్తుడు వెంకటేశ్వరుని మీద ప్రధాన భజన కీర్తనలు రాసి పాదుతూ తాండవం చేసేవాడు. ఈ కీర్తనలు అలభ్యం.

పశ్చిమ గోదావరి జిల్లా తఱుకు తాలూకాకు చెందిన హానుమద్వక్కులు గద్వాల ప్రాపున ఉన్న మల్లకల్ గ్రామానికి వచ్చారు. అయిన పేరు హానుమద్వాసు. యోగవిద్యనభ్యసించారు. మల్లకల్లో ఒకసారి తీవ్రమైన జ్వరహ్యాధి వ్యాపించి ప్రజలంతా భయపడుతుంటే ఏతన్నివారణార్థం ఈయన పూజలు చేసి హానుమంతుని పేరున ఒక జెండా పాతారు. అది గ్రామానికి చివర ఉంది. ఆ జ్వరం ఆ జెండా దాటి రాలేదు అని అప్పటినుండి ఈ ప్రాంతంలో హానుమద్వక్కులు భజన చేయనారంభించారు.

హానుమద్వాసు భజనకీర్తనలు రాశారు. ఆ కీర్తనలు ఇప్పటికే మల్లకల్లులో పాదుతుంటారు. మల్లకల్లో ప్రసిద్ధ ఆంజనేయస్వామి, వెంకటేశ్వర స్వామి దేవళాలున్నాయి. హానుమద్వాసు భజన చేస్తూ యోగవిద్యలోకి వెళ్లిపోయేవాడు. వేసిన పద్మాసనంతో సహ ఆకాశమార్గాన శరీరం విషారించేడని ప్రస్తుతం ఉన్న భజన సమాజంలోని హానుమద్వాసు ప్రశిష్యలు తెలిపారు. వారిని శాంతింపచేయడానికి హరతి పట్టేవారుట.

హానుమద్వాసు రచించిన పాటలు ముద్రణ కాలేదు. “అయిన శిష్యులు రాసుకుని అవే కాపీలు తీసుకుంటూ ఉండేవారు. అలాంటి ఒక రాత్రప్రతి నాకు లభ్యమైంది”.

మల్లకల్లో వెలసిన సువర్ణలా సహిత పంచముఖ వీరాంజనేయ స్వామిని గురించి రాసిన పాటలు ఇవి. హానుమద్వాసు నామాంకితాలుగానే ఈ పాటలున్నాయి. మేలుకొలుపు దగ్గరనుండి నిత్యకృత్యాలు దంతధావనం నుంచి సుగంధాలనిచ్చే నీటితో స్నానాది ఘట్టాలను భగవంతునికి చేసినట్లు, ఆరగింపు చేసినట్లు ప్రభాతసేవ ముందు భాగంలో ఉంది.

“ప్రభుత్వ సేవ” అని పేరిడి మద్వక్కాసుర వాసుడు కపిబృందం సేవిస్తుండగా అయినకు భోగ్భాగ్యమివ్వమని కీర్తించడం వర్ణించారు.

సంసారమనెడి సాగరాన్ని దాటడానికి శక్తి లేదు. హానుమద్వాసు పోషక నీన్నే నమ్మినాను. భవభయ నాశకా - అష్టపిద్ధలిచ్చి మమ్ము రస్సించు అంటూ పాటల్లోని భావం సాగుతుంది. ఆద్యంతాలు లేని నీ రూపాన్ని కనుక్కుందామని బాధలెన్నే అనుభవించాను. భారమంతా నీదేనని అనుకున్నాను.

“మండలము నిను గోల్యాదీక్షా బూనితి తండ్రీ!

చిక్కులూ పెట్టాక చక్కగా బోవుమయ్యా ||

గాలీవానలో నన్ను | కావుమనీ నిన్ను వేడా ||

కోరి చిరునవ్వుతో కుదురుగ్గా నిలచీనా ||

భవ బంధపాశ విమోచనాన్ని కోరుతూనే అది కడతీరే దాకా పరిరక్షింపుని వేడుకున్న భక్తి పాటలు. ఇందులో కీర్తనలే కాక మధ్యలో సీన పద్యాలు కూడా కనిపిస్తాయి.

భజన సంప్రదాయం తెలంగాణా ప్రాంతంలో రామదాసు కాలం నుండి మొదలైంది. ఆ పిమ్మట ప్రతి చోటా భజనకూటాలు వెలిసాయి. ఇటువంటి రచనలు సంగీత పరంగా ఎంత వరకూ సరిపోతాయి అని ఆలోచిస్తే కీర్తనలు రాసిన వారికి సంగీత పరిచయం, సంగీతాభ్యాసం ఉండటం కద్దు. అందువల్ల తూము నరసింహాదాసు, భద్రాచల రామదాసు వంటి వారికి ప్రసిద్ధులైన కర్ణాటక సంగీతజ్ఞుల వలని సాంగత్యం వల్ల వారు రాసిన కీర్తనలు సంగీత భజన కీర్తనలుగా పరిగణించవచ్చు.

పాటల రామశ్రు (1900-1950)

19వ శతాబ్దం చివర నుండి 1950 ప్రాంతం వరకు జీవించిన పాటల రామశ్రుగారి అసలు పేరు వైద్యం రామశ్రుగారు. కిష్మమ్మ, రాఘవయ్య గార్లకు మొదటి సంతానం రామశ్రుగారు. గద్వాలలో వైద్యులుగా స్థిరపడిన వారవడం వలన వారి ఇంటిపేరు సార్కతనందింది.

గద్వాల సంస్కారంలో రాచరికపు ఆప్టులుగా రామశ్రుగారు వెలిగారు. రేణుకాచారులు వీరి గురువు. పదవ ఏటనే తండ్రి మరణం, ఆపైన కొద్ది కాలానికి తల్లి మరణం సంభవించడంతో ఇంటి బాధ్యత రామశ్రుగారి మీద పడింది. రామశ్రుగారి మేనమామ పాగనర్స్పు రామశ్రును గద్వాల సంస్కారాధీశులైన సీతారామ భూపాలుని కొలువులో చేర్చించాడు. అప్పటినుండి రాజువారికి ఆంతరంగిక ఉద్యోగిగా సంస్కారంలో ప్రవేశం కలిగింది. సీతారామభూపాలుని సభలో జరిగే గోప్యులను విని ఆపువుగా పద్యాలు చెప్పడం అలవరుచున్నాడు. రామశ్రుగారికి సీతారామభూపాలుడే పెళ్ళి చేశారు.

రాజువారి సంస్కార దర్శారులోని పండితులు అప్పుడప్పుడు సంస్కృత నాటకాలు ప్రదర్శించే శారు. ఆ నాటకాలలో కొన్ని ముఖ్యప్రతిలు రామశ్రు వేసేవాడని అంటారు. కొంతకాలానికి సీతారామ భూపాలుడు స్వర్గవాసులయ్యారు. రామశ్రుగారు అప్పటినుండి ఆస్తాన కొలువు మానేసి, స్వయంకృతి సంగీత సాధన చేసి రాజబంధువుల అమ్మాయిలకు సంగీతం చెబుతూ జీవనం సాగించడం మొదలు పెట్టారు. ఈలోగా భార్య విమోగం ప్రాప్తించడంతో రామశ్రుగారు సంసార విరక్తుడై, ఆరాధ్యాష్టేవం క్షప్పభగవానుణ్ణి తలుచుకుంటూ, పాటలు అల్లి భక్తితో పాడుకుంటూ కాలం వెళ్ళబుచ్చుతుండేవారు. ఆ పాటలే శ్రీకృష్ణ మందిర సంకీర్తనలు. రామశ్రుగారికి ఈ పాటల వల్లే పాటల రామశ్రు అనే పేరు వచ్చిందని అంటారు.

భక్తిని కలుగజేసే ఈ భజన కీర్తనలు ద్వారా సీతారామ భూపాలుని ధర్మపత్రి మహరణి అది లక్ష్మీదేవమ్మాగారు రామశ్రును ఆంతరంగికునిగా భావించేవారు. ఆమె రామశ్రుకు లక్ష్మీమ్మ అనే యువతితో పునర్వివాహం చేశారు. వారికి పుత్రోదయమైంది. అతని పేరు కుచేలుడు. భర్త సీతారామ

భూపాలుని మరణానంతరం మహారాణి ఆది లక్ష్మీదేవమృగారే రాచకార్యాలతో పాటు ప్రజా సంక్షేమాన్ని స్వయంగా పర్యవేషించేవారు. వ్యవహారాల్లో ఉక్కిరిబికిర్మాతున్న ఆదిలక్ష్మీదేవమృగారు మనశ్శంతి కోసం అప్పుడప్పుడూ క్షమాందిర భక్త సమాజాన్ని పీలిపించుకొని “పాటల రామన్నా! పాట పాడు నాయనా!” అని అడిగి భజన కీర్తనలు పాడించుకుని అనందించేవారు. అంతేకాకుండా రాణిగారు ఏ పని తలపెట్టి చెయ్యాలన్న రామన్న గారిని పిలిచి అతనితో సంప్రదించి అతని సలహా మేరకు కార్యాలను ఆదిలక్ష్మీదేవమృగారు అమలు జరిపించేవారు. రామన్నగారు రాణిగారికి అన్ని పనుల్లోనూ చేదోడు వార్డోడుగా ఉండేవారు.

రాణిగారికి ఇద్దరు కుమారైలు. వారిలో పెద్దమాయి వరలక్ష్మీదేవికి విపాచౌమింది. కాని సంతతి కలుగలేదు. ఆ కారణంగా మహారాణిగారు మనోవ్యక్తులత చెంది గద్దాల సంస్కారంలోని దేవాలయాలన్నింటిలో పూజాది కార్యక్రమాలు చేయించడం మొదలు పెట్టారు. అప్పుడు రామన్నగారు ఒక భజన భక్త సమాజాన్ని స్థాపించమని అందువల్ల మేలు జరుగుతుందని రాణిగారికి విన్నవించుకున్నారు.

“ఆమె అంగీకారంతో 1930లో ఒక భజనమండలి స్థాపించారు. దానితోబాటు క్షమాందిర స్థాపన కూడా జరిగింది. గద్దాలలో స్థాపించిన ఈ శ్రీకృష్ణ మందిరానికి ప్రత్యేకమైన చరిత్ర వుంది.”

1930లో ఈ మందిరం భజన మండల సభ్యులైన సూగప్ప వైద్య గారి ఇంట ఉండేది. ప్రతి శుక్రవారం భజన చేసేవారు. కొంతకాలం తర్వాత ప్రతి ఆషాఢమాసంలో శుక్ల సప్తమి నుండి శోర్ణమి వరకూ నవరాత్రి ఉత్సవాలు, ఆషాఢ శుద్ధ శోర్ణమి రోజున రథోత్సవం జరిపేవారు. ఈ ప్రకారంగా మొన్న మొన్నటి వరకూ నిర్విష్టంగా ఈ ఉత్సవాలు అమలు జరుగుతుండేవి. కారణాంతరాల వల్ల సూగప్పగారింట ఒక సంవత్సరం మాత్రమే జరిగాయి. రాణి ఆదిలక్ష్మీదేవమృ అంగీకారంతో కోట ద్వారం దగ్గరున్న రాణిగారి భవంతిలోకి శ్రీ కృష్ణ మందిరాన్ని మార్చారు. భజనమండలిలో సభ్యులు యాచైమంది చేరారు. ఆ సంవత్సరం వరలక్ష్మీదేవి గారికి పుత్ర సంతానం కలిగింది. ఆ శిశువుకు శ్రీకృష్ణ రామభూపాలుడని పేరు పెట్టారు.

సంతానం కలిగినందుకు సమాజ సభ్యులందరినీ రాణిగారు తన ఖర్చులతో పండటిపురం పంపారు. శ్రీకృష్ణ మందిరంలో జరిగే నవరాత్రి ఉత్సవాలకు, ఇతర దైవ కార్యాలకు ఇతోధికంగా ధన సహయం రాణి మహాలక్ష్మీదేవమృ గారే చేసేవారు. ఆ విధంగా మూడు సంవత్సరాలు గడిచాయి.

రాణిగారి కుటుంబ పరిస్థితులు అనుకూలించని కారణాల వల్ల శ్రీకృష్ణ మందిరాన్ని రాణిగారి భవంతి నుండి రాఘవేంద్రస్వామి మరానికి మార్చారు. రాఘవేంద్ర స్వామి మరానికి వచ్చిన భక్తులు శ్రీ కృష్ణ మందిరానికి కూడా ఇతోధికంగా ధన సహయాన్నందించారు. భజనలతో మాత్రమే కాకుండా ధరోవైపున్నాసాలు, హరికథలు కూడా సప్తాహ కార్యకలాపాల్లో చోటు చేసుకున్నాయి.

ఆ తర్వాత బ్రాహ్మణా, అబ్రాహ్మణా విభేదాల వల్ల శ్రీకృష్ణ మందిరానికి స్థానచలనం కలిగింది. అప్పటి మేరదివాళ్ళ ప్లటల్లో ఒక తిలమండపంలో మందిరం వెలిసింది. రాణీగారు కొంత ధన సహయంతో బాటు రాజ లాంఘనాలైన ఏనుగులు, గుట్టలు, సైన్యం, సైనిక వందనం శ్రీకృష్ణ మందిరానికి సమర్పించుకున్నారు. సంస్కారం ప్రభుత్వంలో విలీనం అయినప్పటికే శ్రీకృష్ణ మందిరానికి పూజా పురస్కారాలు జరుగుతూనే ఉన్నాయి. ఇప్పటికే గద్వాలలో ఆనోటా ఆనోటా పాటల రామన్సుగారి పాటలు వినవస్తూనే వుంటాయి. పాటల రామన్సుగారు తన 45 ఏళ్ళప్రాయంలో మరణించారు.

పాటల రామన్సు మాటిక్యనగర్లో ఖండేరావు (మరారా) మహారాజావారి ఆస్థానంలో భజన చేసి వారి చేత ఘనంగా సన్మానితులయ్యారు. ఆ సందర్భంలో

“దయూ కరో హమ్ ఎర్ తుమారా గురుజీ మాటిక్య ప్రభూ కప్పా కరో”

“దీన దయూకర్షా” అనే కిర్తనలను ఆపువుగా గానం చేశారు:

రామన్సుగారు ఎక్కువగా చదువుకున్నవారు కాదు. అయినా పూర్వ జన్మ పుణ్యసంస్కారం వల్ల ఆపువుగా పాటలల్లే జ్ఞానం అశ్చింది. శేషాది వైద్యగారి “మామగారు రామన్సుగారికి మంచి అతీఖియులు. రామన్సు గారిని “రామన్సు! ఓ పాట రాసిన్సు” అని అడిగేవారుట. ఆయన చిత్తు కాగితం ముక్క మీదైనా అప్పటికప్పుడు పాట కట్టి రాసిచేపాడు”.⁷

పాటల రామన్సుగారు రాసిన పాటలు ‘శ్రీకృష్ణ మందిరసంకీర్తనలు’ అన్న పేరుతో సంపాదకులు ప్రకాశకులు, పాటల పండరీనాథ్ (రామన్సుగారి మేనల్లడు) 19-10-1887 గద్వాల సంస్కారంలో ప్రచరించారు. రామన్సుగారి చరిత్ర, జీవిత విశేషాలు శేషాది వైద్య చెప్పినవి, పండరీనాథ్ గార్లు రాసిన పీరికలో తప్ప మరింకెక్కడా లభ్యం కాలేదు.

అయితే రచయిత జీవించి ఉండగా ఇని ప్రచరించడం సాధ్యం కాలేదు. పైగా ఈ కిర్తనాకారుని స్వహాపు లిఖితమైన రచనలు లభ్యం కాకపోగా అక్కడక్కడా భజన చేసేవారి దగ్గరనుండి సేకరించి గ్రంథస్థం చేసినట్లుగా సంపాదకుడు గ్రంథంలో ముందుగా వివరించుకున్నాడు.

అయితే ఈ పాటల రామన్సుగారు జీవించి ఉండగా ఆయన రాసి ఇచ్చిన పాటలను 1930 ప్రాంతంలో ఆస్థాన వైద్యులైన ఆర్.ఎన్.వైద్యగారు ట్రైపు చేసుకొని జాగ్రత్త చేసుకున్నారు. ఆ ప్రతిని వారు దయుతో నాకిచ్చారు. వారింకా సజీవ వృద్ధులు.

ఆ కిర్తనలు చూసి ఈ సమీక్ష రాయడానికి ప్రయత్నించాను.

పాటల రామన్సు రాసిన పాటలు సుమారు డెబ్బి (70) వరకూ ఉన్నాయి. అందులో ఏబై తొమ్మిది వరకూ కిర్తనలు కాగా మిగిలినవి తత్త్వాలు, కోలాటపు పాటలు, బతుకమ్మ పాటలు ఉన్నాయి.

భజన పాటలుగా రాసిన ఈ సంకీర్తనలు పల్లవి, అనుపల్లవి, చరణ విభాగాలు లేనివి. ఒకే

ఒరవడిలో నాలుగైదు వరసలు ఒక్క చరణంగా భావిస్తే అటువంటివి ఆ కీర్తనల్లో ఒక్కదానిలో ఒక్క వరసున చరణంగా వస్తుంది. కొన్నిటిలో రెండు, మరికొన్నిటిలో మూడు వరస (లైను)లు కలిపితే ఒక చరణంగా వుంది. ఇందులో ముఖ్యంగా హిందుస్కానీ కర్దాటక సంగీత సంబంధి రాగాలను రెంటినీ ఉపయోగించారు. ఆయా రాగ తాళాల్లో రచనలు చేశారు.

రామను ఉపయోగించిన రాగాలు హిందుస్కార్షి, బైరవి, యమునా కళ్యాణి, దర్శారు కానడ, పుద్ధ కళ్యాణి, కాఫీ, మాల్కోన్, శ్వామి, తిలక్ కామోద్, ధన్యాసి, మోహన, తోడి, వీలు, బేహోగ్, భీంప్లాస్, మాండ్, శ్రీరాగాలు. ఇక తాళాలలో త్రితాల్, అదితిశాం, త్రిపుట తాళం, రూపక, ఏక తాళాలు ఉపయోగించారు. ఈ పాటలకు రాగతాళ నిర్దేశం ఉంది కానీ స్వరపరచినట్లు ఆ గ్రంథంలో లేదు.

ఆంధ్ర, తెలంగాణా, రాయల్సీమ ప్రాంతాలలో ఎక్కువగా తెలంగాణా ప్రాంతంలో భజన సంప్రదాయ కీర్తనలు వెలువడ్డాయి. హిందుస్తానీ కర్ణాటక సంగీత సంప్రదాయాలు రాగతాళాల్లో ఏవి గ్రహించినా తెలుగులోనే పాటల రామన్న కీర్తనలు రాశారు. ఈ ప్రాంతంలో ఈ మేళవింపుకు కారణం ప్రాదర్శాబాద్ సంస్కారం, గద్వాలకు చేరువగా ఉండటం, ఇస్లామీయుల పాలన హిందుస్తానీ సంగీతాదరణ వీటిపై ప్రభావం చూపడమే అని చెప్పాలన్నారు.

తెలంగాణ ప్రాంతంలో పాటల రామన్ రాసిన ఈ కీర్తనలు భజన కూటాలలో ఇప్పటికీ పాదుతూంటారు. శ్రీకృష్ణ మందిర సంకీర్తనలని పేరు పెట్టడంలో రామన్గారు విష్ణు భక్తుడని అర్థ మవుతూంది. అన్ని కీర్తనలు శ్రీకృష్ణుని గురించి రాసినవే. “కృష్ణ మందిర నిలయ”, “కృష్ణ మందిర నివాస” అని ప్రతి కీర్తనలోనూ ఉంది.

ఈ కీర్తనల్లో కృష్ణభక్తులైన సక్కుబాయి, తుక్కరాము, నామదేవుడు, రుక్ముబాయి, గుండోబాయి మొదలైన వారిని స్వరీంచాడు. కృష్ణ నామాలే కీర్తనం చేశాడు. భజనలోనే ముక్కి కూడా ఉందని ఆ భజన గోవిందస్వామిని అందునా గద్వాలలో పెలసిన స్వామిని కొలిచిన చాలు మరింకేం చేయనక్కర లేదు అంటూ ఒక దరువు మోహనరాగంలో రాశారు (34వ పాట)

గోవింద రాం రాం గోపాల హరి హరి గుర్తు తెలియుడీ నరులారా

|| భజ ||

1. మూడు లోకంబులకు మూల మంత్రముగా ఎడజాచిన తానేమై యున్నదిగా వాడవాడలో వెలుగొందు చున్నదిగా జాడ తెలిసితే చెంతనే యున్నరిగా ॥భజ॥
  2. వేదవేదాల వెలుగొందు చున్నదిగా వాడభేదములే పీడమన్నదిగా పాదు తెలిసితే పాతించమన్నదిగా సాధు జనులాను వద లాకయున్నదిగా ॥భజ॥
  3. ముక్తి కాంతకు మూలమై యున్నదిగా యుక్తి దేలసుక భజయింపుమన్నదిగా భక్త జనులాను బాయక యున్నదిగా ముక్తి మార్గము దెలిపెద నన్నదిగా ॥భజ॥

4. అందమైన గద్దాలలో నున్నాదిగా గోవందస్వామిని గోల్గమన్నాదిగా

సుందరాకృష్ణ మందిర మైనాదిగా పాందుగాను భజనలోనే యున్నాదిగా ||భజ||

అప్పటికి గద్దాల సంస్థనం అందంగా ఉండేది. కృష్ణమందిరం రాణిహారి ఆజ్ఞతో కోట దగ్గర లోనే ఉండేది. ఆ తర్వాత కారణాంతరాల వల్ల కృష్ణ మందిరానికి స్థాన చలనం కలిగింది. అయినా మందిరం అందంగా ఉండేదని అందులోని నయనానంద కరుడు శ్రీకృష్ణ భజన చెయ్యమని ఉపదేశిస్తాడు పాటల రామన్న.

మరొక రచనలో దొంగలకే దొంగని శ్రీకృష్ణని అంటునే దొంగను ఎక్కుడా వెతికి పట్టుకోలేని వారమని ఎందుకంటే ఎందెందు వెదకి చూచిన అందందే కలడు చక్రి అని వ్యక్తం చేస్తాడు.

41. మోహనరాగంలో

నిను గనుగోన గలమా కృష్ణా

ఘనమగు దొంగలలో ఘన దొంగవు

1. అఱువుకంటే నతి సూక్ష్మరూపుడవు ఘనము కంటే మహా ఘనరూపుడవు

ఎనుబది నాలుగు లక్ష్మీపులెడ అనయంబుగ నెడబాయ కుందువట

అఱువు విభువు త్యాగ కాష్టము మొదలుగ అఖండ రూపుడవై వెలుగుచువట ||నిను||

2. వేదవేర్య! వేదాంతము లేరుగము నీదు దాస దాసాన దాసులము

భేదరహిత ఈవుండగ మాకు వేదాంతంబుల వాదమేల? నీ

పాదములేగతి పాందురంగ - ప్రహోద వరద - కృష్ణ మందిర నిలయ

వేదమ్యుటై భగవంతుని లస్తిష్టం గురించి వాదులాడుతూ ఏదేదో వేదాంతాలు వల్లి వేస్తుంటారు జనం - అటువంటి వేదాంతాలతో మాకేమిటి పని? నీవా భేదభావాలు కలవాడవు కావు. నీకు ఆ కులమనీ ఈ కులమనే భావాల్చు. అటువంటి నీ దాసులను సేవించుకునే దాసులం మేం. అఱువు నుండి మేరువు వరకూ త్యాం మొదలు కాప్పం వరకూ “అఖండ జ్యోతిగా వెలిగే నువ్వు చాలా గొప్పవాడివి. అటువంటి నిన్నే స్వర్చించగలం గాని నిన్ను దర్శించడం మాకు అసాధ్యమే అంటూ శ్రీకృష్ణని లీల వివరిస్తాడు ఇందులో. రాగ నిర్శం చెయ్యాలి ఒక రచనలో బాధలన్నింటినీ పోగొట్టే నువ్వు ఎక్కుడున్నావో రఘుకుల తిలకా! ఆజనియందా? హరునియందా? ఆర్కసోమముని గణాల్లోనా! నిధుల్లో ఉన్నావా? నగరంలో ఉన్నావా? భాగవతుల్లో ఉన్నావా? ఎక్కుడున్నా గాని మొక్కితే నీకి మొక్కాలి. నిన్ను నమ్ముకున్న మమ్మల్ని వదిలి పక్షినేకి, పారిపోకు పరంధామా” అంటూ రాముని స్ఫుతిస్తాడు. మిగిలిన భజన కీర్తనాకారులల్గే పాటల రామన్న కూడా హరుతులు, నోలపాటలు, మేలుకొలుపు పాటలు కూడా రాసారు.

పాటల రామన్న పాటలను స్వరపరచి ప్రోత్సహిస్తే మిగిలిన భజన కీర్తనలతో దీటుగా వెలుగు చూడగలవు.

వేపూరు హనుమద్దాసు (కాలం వివరాలు అలభ్యం)

మహబూబ్‌నగర్ జిల్లా కల్వకుట్టి తాలూకు వేపూరు గ్రామంలో హనుమద్దాసు గారు జన్మించారు. ఈయన ముతరాస కులస్తులు. బాలమ్మా, అచ్చన్న హనుమద్దాసు తల్లిదండ్రులు. ఈయన రాసిన కృతులు గద్వాల మహారాణి ఆదిలశ్శీర్షేచెవమ్మ గారు ప్రమరించారు. హనుమద్దాసు రామకీర్తనలు మొత్తం 480 ఉన్నాయి.

(478- తాళం)

“అచ్చు గ్రంథమూగ జేసి రాపోహ కీర్తనల్లో

లక్ష్మణంబుగాను సీతరాము కరుణ మేల్ మేల్” ॥అంగః॥

“ అంగీరా సంవత్సర షైత బహుళ చవితిన్ రంగుమీరదిన

రగు రాము నీ కృపా క్షీతిన్ ॥

యెలమి పద్ధనెనిమిది నూట యాశ్వై నాల్గో శకమున్

దలరు శాలివాహనం గద్వాలలో సమ్ముద్ర మునన్ ॥

ధరవేపూరు హనుమద్దాసు దైవ క్రూపగోరగా

అరయు ఆది లక్ష్మీచెవమ్మయు మహారాణిగా”

ఈ పాటను బట్టి ఆదిలక్ష్మీచెవమ్మగారు 1854లో హనుమద్దాసుగారి కీర్తనలను పుస్తక రూపంలో ముద్రింపించారని స్ఫుషపడుతుంది. హనుమద్దాసు తల్లిదండ్రులు వ్యవసాయం చేసుకునేవారు. దానుగారు ఒకరి సంపాదన ఆశించకుండా జీవనం సాగించేవారు.

హనుమద్దాసు పితామహుడు తెప్ప రామన్నగారు సంగీత విద్యాంసునిగా మంచి ప్రభ్యాతి సంపాదించారు. అతడు రామకీర్తనం చేసుకుంటూ 95 సం॥ల వరకు జీవించాడు. హనుమద్దాసుకు సంగీత గురువు తన తాతగారే. రామన్నగారి దగ్గర ఆంధ్రభాష కూడా అభ్యసించి రామనామాస్మి కీర్తనా రూపంగా ఎన్నో కృతులు రాశారు.

(8 నామం - ఏకతాళం)

భరిభచ కలిపురుషానను పాలించు మదిస్తిరమెగునా . . . పెండ్లలు మగలను దూరీ

తల్లి దండ్రాజ్ఞ తనయులు మీర ఇండ్రేడ బాసి మూతి పండ్చుర్లగట్టుకొని

తమ పండ్లుడగను గని గదానతరోకరైన॥ మెప్పైన పాటలు బట్టి జూచినప్పుడే యంకితాలు నెట్టి చెప్పితి కవనమంచ గప్పాలు గొట్టు జనులు గొప్పాగ నెంచి బాని గోసంట దగిలెదారు వోమ్మాక జపతపమూలు భగవన్నాము మును భజనలూ

సమ్మాతిగను మనసద్దారు దచలమయ్య బ్రహ్మండమైన దంచు, బైరాగ్యలయ్యరంత ఆశించి కూటికి యోప్పి నేనే హనుమద్దాసునానీ చెప్పి మోసముగాను సాధు వేషములేయు వార్షి రాసోహమంద్రు గాని దండింపరోక్కరైన . . . .

ఈ కీర్తనలోని గ్రంథరచనా కాలానికి హనుమద్దాసు నేనేనని చాలామంది మోసం చేసే వ్యక్తులు అప్పటికే ఉన్నారని హనుమద్దాసు గట్టిగా హౌచ్చరిక చేశాడు. అప్పటికే హనుమద్దాసు కీర్తనలు ఆయా చుట్టు పక్కల ప్రాంతాలకు విస్తరించి వుండాలి. ఇతడు గద్వాల సంస్కార ప్రాంతంలో ఉన్న భక్తుడైన వాగీయకారుడు. మణ్ణుకొండ దేవరు ఏరి ఆరాధ్యాదైవం - వేష్పారు గ్రామంలోనే హనుమంతుడి దేవాలయు మంటపాన్ని నిర్మించి ఆ స్వామి సేవలో జీవనం గడిపారు. రామదాసు, సృంపాదాసు మొదలైన భక్త వాగీయకారుల వలె హనుమద్దాసు కూడా రామకీర్తనం చేసి తరించాడు.

అలాగే మల్లకల్ గ్రామంలో శేషదాసు అనే భక్తుడు కృతులూ, సుఖాదిపదాలు, ఉగాభోగాలు రాశాడు. అని “శ్రీగురు విజయ విరల” ముద్రాంకితాలు. శేషదాసు కర్ణాటక సంగీతం అభ్యసించాడు. గొప్ప ప్రాపీణ్యం గల శేషదాసు రచనలు ఇప్పటికే కర్ణాటక, మహారాష్ట్ర ప్రాంతాలలో కూడా పాడుతూంటారు. ఈ కీర్తనలు లభించలేదు.

గద్వాల సంస్కారానికి వచ్చే కళాకారులకు వాద్య సహకారాన్నిదించే ఎంతోమందిని సంగీత విద్యాంసులుగా చేసిన విద్యాంసుడు మునిమడుగు రాఘవాచార్యులు. రాజాస్థానంలో వాద్య సహాయకులు. అయినా రాజాదరణ కోరని కళామూర్తి. మైలవరం కంపెనీలో హరోగైనియుం వాయించేవారు. అంతేకాకుండా నాటకాలలో పద్యాలకు రాగాలను కూరుస్తూ కొత్త కొత్త బాణీని అందిస్తూండేవారు. నాటక కళకు కావలసిన సంగీతావసరాన్ని గుర్తించి సేవలందించిన గొప్ప సంగీత విద్యాంసులు రాఘవాచార్యులుగారు. గద్వాల సంస్కారానికి వచ్చే విద్యాంసులకు, హరిదాసులము, కళాకారులకు కార్యక్రమాలు ఏర్పాటు చేసి సంగీత వ్యాప్తికి దోహరం చేసిన గద్వాల నివాసులలో గోపాలరావు, వారి శిష్యులు జి.నాగప్ప, పూర్వ బోధ వెంకోబాచార్యులు, శేషిరి, నారాయణ, రామలక్ష్మాస్తాని మొదలైన వారు. గుర్వప్పగారు ఫిడేలు వాద్యకారులు, అప్పయ్యగారు తబలా, మండకర్త రాఘవాచార్యులు మృదంగం వాయించడంలో నిష్టాతులు.

క.వి.యన్.శాస్త్ర (కాలం వివరాలు అలభ్యం)

దైవం దిన్ను రామిరెడ్డిగారి ఆస్థాన విద్యాంసులు సంగీత విద్యాన్ క.వి.యన్.శాస్త్ర స్ఫురసింహ

కురుగోడు వెంకటాచలయ్య గారు శాస్త్రిగారికి స్వయాన మేనమామ. శాస్త్రిగారి అన్నగారు వెంకటాచలయ్యకు కూడా సంగీత గురువు మేనమామ స్వరసింహ వెంకటాచలయ్య. శాస్త్రిగారి గురువు అన్నగారే. కొంతకాలం అన్నగారి దగ్గర నేర్చుకున్నారు. ఆ తర్వాత షైన్సరు ఆస్థాన విద్యాంసులైన వయోలిన్ విద్యాన్ తాయవ్వగారు ఆ తర్వాత మద్రాసులో బీ.కె.జయరామయ్య గారి శిష్యరికం చేశారు. “యాదగిరి సంస్కారం, గద్వాల, వనపర్ఱ, సంస్కారాల్లో వార్డొలు ఈయనకు ఉన్నాయి”. వీరిది అనంతపురం జిల్లా హిందుపురం తాలూకా కోడెపల్లి గ్రామం.

శేషమ్ము తల్లి, చాంబివల్లి వెంకట నారాయణప్ప తండ్రి చిన్నతనంలోనే 1927లో కర్నూలు వచ్చి స్థిరపడ్డారు. సంస్కారాలు ప్రభుత్వంలో విలీనం అయ్యింత వరకు వీరికి వార్డిక సన్నానాలు అందేవనే చెప్పాడన్నాడు.

ఈయన 1970 ప్రాంతాల్లో కీర్తనలు, వర్ణాలు రాశారు. ‘రాగాలాపన చంద్రిక’ అన్న పేరుతో పుస్తకం ప్రచరించారు. వీరిప్పటికీ సజీవులైన సంగీత జ్ఞాన, వయోవృద్ధులు. సంస్కారాలు ప్రభుత్వంలో విలీనమైన తర్వాత రాసిన ఈ గ్రంథాన్ని ఈ పరిశోధనలోకి గ్రహించలేదు. ఈ పుస్తకం లభ్యమైంది.

రెండవ భాగం

గద్వాల సంస్కానంలోని కళాకారులు

పురాణం కనకయ్య శాస్త్రి (1879-1954)

స్వర్గర్దూపి, ఆజానుబాచుడు, చక్కని తేజస్సు కలిగిన ముఖవర్షస్సు, నొసట అగ్రమక్కు, విశాల వశపులం, జాట్టుముడి, నల్లరంగు కోటు, దానికి అతికించిన సువ్యవహకాలు చేతులకు సింహాశాలు, మెదలో బంగారు రుద్రాక్ష, జేబు గడియారం, జగ్గయ్యపేట పట్టు ఉత్తరీయం మొదలైన లాంఘనాలతో ఉట్టిపడే “పురాణం కనకయ్య శాస్త్రి గారు, తన ప్రతిభా విశేషాలను ప్రదర్శించి గద్వాల సంస్కారాధీశులను మెప్పించి, వారి చేత అఖండ సన్మానాన్ని పొందారు.”⁹ ఆయనను మహారాజువారు ప్రతి సంవత్సరం జరిపే సంగీత పండిత సభలకు పరీక్షాధికారులుగా నియమించారు. కనకయ్యశాస్త్రి గారిని మరో సందర్భంలో మహారాజా సీతారామ భూపాలుడు గద్వాల సంస్కానంలో గండెండేరం తొడిగి గౌరవించారు. అంతటి గాప్ప విద్యాంసులు కనకయ్య శాస్త్రిగారు.

పరిటాల గ్రామ వాస్తవ్యాలు మంగమ్మ, పురుషోత్తమ శాస్త్రి గార్థ కుమారులు, చిన్నతనంలో తండె సంగీత గురువై కొంతవరకూ గ్రంథం నేర్చారు. తర్వాత కొంత కాలానికి తల్లిదండ్రులను

పోగొట్టుకొని సంగీతాభివృద్ధి కోసం ఉన్న ఊరు వదలి బయటకు వచ్చారు. పాపట్ల కాంతయ్య గారి దగ్గర కొంత సంగీతాభ్యాసం చేశారు. అక్కడక్కడా సంగీత కచ్చేరిలు చేస్తూ అనుభవాల్చీ ధనాన్ని సంపాదించుకునేవారు.

ఒకనాడు హైదరాబాదులో గానసభ చేసినప్పుడు రసజ్జలు కొంతమంది కొంత సామున్న విరాళంగా పోగుచేసి కనకయ్య శాస్త్రిగారికి ఇచ్చి మద్రాసు వెళ్ళి తమ సంగీత పాటవానికి మరింత మెరుగులు దిద్దుకుని రమ్మని పంపించారు.

మద్రాసులో తచ్చారి సింగరాచార్యుల వారి దగ్గర శిష్యరికం చేసి కనకయ్య శాస్త్రిగారు గాత్రమే కాకుండా వయోలిన్ కూడా అభ్యసించేరు. శాస్త్రిగారి సంగీతాస్క్రిని గమనించి రెంటాల సుబ్బారావుగారు ఆయనను మద్రాసులో తమ యింట అతిథిగా ఆదరించారు. మద్రాసులో జరిగే గానసభల ద్వారా పాండిత్యాన్ని సంపాదించుకొని కొన్నాళ్ళకు స్వగ్రామం చేరుకున్నారు. అక్కడనుండి గుంటూరు వెళ్లి 1903లో స్కూల్ నివాసమేర్పురచుకున్నారు.

దాదాపు పది సంవత్సరాలు తీవ్రక్షమి చేసి సంగీత విద్యాంసులలో మేటి అనిపించుకున్నారు. శాస్త్రిగారు గుంటూరులో గానసభలు చేసి ఎన్నో స్వర్పతకాలను పొందారు. ఆ కాలంలో నూట పదపోర్లు సన్మానం అంటే ఎంతో గౌరవం. కనకయ్య గారు నూట పదపోర్లకు ఎక్కువగానే సన్మానాలు పొందారు. ఆ తర్వాత నవాబుపేట, యాదగిరి సంస్కృతాలలో సంగీత పరీక్షాధికారిగా కొంతకాలం నియమితు లయ్యారు. హైదరాబాదులో ఒకసారి ప్రభ్యాత న్యాయవాది, సంగీత రసజ్జలు ఐన శ్రీమాన్ ఆరవ ముదయ్యంగారు శాస్త్రిగారి సంగీతసభ ఏర్పాటు చేసి ఘనంగా సత్కరించారు.

సింగరేణి కాలరీన్ లాప్పుటి ఇంజనీర్ రాజగోపాలయ్యరు శాస్త్రిగారి సంగీత కచేరిలు ఏర్పాటు చెయ్యుడమే కాకుండా బంగారు పతకం గొలుసుతో ఇచ్చి గౌరవించారు. 1921వ సంవత్సరంలో హైసూర్ మహారాజా దర్జార్థులో కనకయ్య శాస్త్రిగారు పొడగా మహారాజా వారు ఆనందించి బంగారు జరి పండిత శాలువ, వెయ్యమ్మాట పదపోర్లు ఇచ్చి సన్మానించారు.

అలాగే బెల్లపు రవల రాఘవేంద్రరావు జమీందారు శాస్త్రిగారి గానసభ ఏర్పాటు చేసి, తర్వాత గణపతి నవరాత్రులకు తాము నీర్చుపొంచే పోటీలకు పరీక్షాధికారిగా శాస్త్రిగారిని సియమించారు. ఆ పీమ్పుట మరి కొంతకాలం వేదగిరి దేవస్తానం వారు నీర్చుపొంచే సంగీత సభలకు కనకయ్య శాస్త్రిగారు పరీక్షాధికారులుగా వున్నారు. బేతవోలు, వనపర్తి, ఆత్మకూరు లాంటి సంస్కృతాలలో సన్మానితులయ్యారు. ...ందభైరవి, ధన్యాసి మొదలైన రాగాలలో అనేక వర్ణాలు రాశారు. రాసే అవి అలభ్యం.

పురాణం కనకయ్య శాస్త్రిగారి సంగీత గాన పద్ధతి సంగీతం తెలియని వారికి ఒక వేడుకగాను, రసజ్జలకు మనోరంజకంగానూ అపూర్వపనితనం కలిగినట్లు ఉంటుందని శాస్త్రిగారి గానం విన్న శ్రీ వింజమూరి శ్రీనివాసాచారిగారు పేర్కొన్నారు.10 గుంటూరు జిల్లాలో శ్రీ శారదానికేతనంలో సంగీతాధ్యా పటులుగా 12 సంవత్సరాలు పనిచేసి ఎందరినో సంగీత విద్యాంసులుగా చేశారు.

స్వతంత్ర జీవిగా మహా విద్యాంసులలో ఒకరుగా, అత్యగౌరవంతో జీవించిన పురాణం కనకయ్య శాప్రిగారు 1954లో కీర్తిషేషులయ్యారు.

రాయచూరు అనంతశాస్త్రి (1850-1935)

“పురాణం కనకయ్యగారిలాగే రాయచూరు అనంతశాప్రిగారు కొంతకాలం గద్వాల సంస్కారంలో సంగీత పరీక్షాధికారిగా ఉన్నారు”. సీతారామ భూపాలుని కాలంలో అనంతశాప్రి గోప్త గాయకుడుగా, హరికథకుడుగా గద్వాల ప్రాంతంలో నెలుగొందడు. గాయకులకు మత్స్యరం కలిగించే గాత్రం, దానికి తోడు జ్ఞాన సంపద, సీతారామభూపాలుని మెప్పించు భక్తికి కలవాడు అనంతశాప్రి.

తెలంగాణ ప్రాంతంలో తప్ప మరక్కడా అనంతశాస్త్రి పేరు వినబడదు. తనను గురువులా ప్రేమించి, గౌరవించి తనను పోషిస్తున్న గద్వాల ప్రభువు అంటే భక్తి అమితమైన గౌరవం వల్ల ప్రభువును విడిచి ఉండలేక గద్వాలలోనే ఉండియేయాడని అంటారు. ఆ కారణంగా అనంతశాస్త్రి పేరు ఎక్కడా వినబడదు.

మిడతూరి సుబ్బారాయిదు (కాలం వివరాలు అలభ్యం)

గద్వాల సంస్కారంలో మిడతూరి సుబ్బారాయిదు అనే నాదస్వర వాద్యకారుడుండేవాడు. ఆయన అలంపురంలోనీ ఒక దేవశంలో నాదస్వరం వాయించేవాడు. దేవాలయాల ఆలనా పాలనా చూడటంలో గద్వాల సంస్కారానికి పెద్ద పేరుంది. పాపాల్చి పరిషారం చేసుకోడానికి దేవాలయాల నిర్మాణం చేసినట్లు చెప్పారు.

సోమభూపాలుడు ఒకరోజు అలంపురంలోని దేవాలయానికి వెళ్లి, సుబ్బారాయిదు గారి నాదస్వరాన్ని విని సుబ్బడూ సీకేంకావాలో కోరుకో అన్నాడు. “అయ్యి! బంగారు సన్నాయిని యిప్పించండి. మరింకేమీ కోరను” అన్నాడు సుబ్బారాయిదు. “బంగారు సన్నాయిని తయారు చెయ్యడానికి ఎంత ఖర్చు అవుతుందని అడిగాడు”. వెయ్యి రూపాయలవుతుందని లెక్కగట్టి సుబ్బారాయిదు చెప్పాడు. మూర పొడవు గల బంగారు సన్నాయిని వెంటనే చేయించి సుబ్బారాయిదునికి బహుమతిగా ఇచ్చి సోమభూపాలుడు తన రాత్మయ్యగుణాన్ని మాటనూ నిలబెట్టుకున్నాడు.

వెంకటాచలమయ్య సోదరులు (కాలం వివరాలు అలభ్యం)

వెంకటాచలమయ్య, చిన వెంకటాచలమయ్య సోదరులు గద్వాల సంస్కారంలో విద్యాంసులు. త్యాగరాజస్వామి శిష్య పరంపరలో ఒకరు నామకల్లు నరసింహయ్యగారు. ఆయనకి మే..ల్లుచే వెంకటాచలమయ్య సోదరులు.

పెద వెంకటాచలమయ్య గారికి ఔనుచూ మహోజు “స్వరసేంహ” అని చిరుదిచ్చి సత్కరించాడు. వెంకటాచలమయ్య సోదరులు కర్మాలు నుండి గద్వాలకు వచ్చి ప్రతిష్ఠిటా గద్వాలలో జరిగే ఉత్సవాలలో పాడుతుండేవారు. పెద వెంకటాచలమయ్యగారు పదాలు, జావచలు, గద్వలు, ప్రబంధాలు పాడటంలో

కడు వైపుణ్యం కలవారు. ఎలా పాడాలో బాగా తెలిసిన విద్యాంసులు, చుట్టుపక్కల ఉన్న చిన్న పెద్దా సంస్కారాల్లో పాడుతూ కర్మాటక ప్రాంతంలో కూడా పేరు ప్రభావులు సంపాదించు కున్నారు ఈ సేదరులు. గద్వాలలో వీరికి వెయ్యి నూట పదహార్లు ప్రతి వార్కి ఉత్సవాల్లో బహుమతిగా లభించేవి.

ఆ కాలంలో వారి విద్యత్తు వల్లే కుండా ఆయ ప్రాంతాల్లో వారికున్న పేరు ప్రభావుల్ని బట్టి కూడా ఈ బహుమతుల్ని నిర్ణయించేవారు. రాజుని ఆశ్రయించుకొని కొంతమంది విద్యాంసులుండేవారు. పాండిత్యంలో వారు చివ్వొనా, పెచ్చొనా వారే పరీక్షాధికారులుగా చేలామణి అయ్యొవారు.¹¹

అలంపురం శ్రీనివాసులు (కాలం వివరాలు అలభ్యం)

అలంపురం శ్రీనివాసులు గద్వాల సంస్కారంలో మార్గంగికుడు. ఈయన పుటుకోగై దళ్ళీణ మూర్తిగారి శిష్యుడు. శ్రీనివాసులు కూడా గద్వాలలో జరిగే ప్రతి ఉత్సవంలో పాల్గొని, సన్మానితులయ్యారు.

అథస్వాచికలు

1. రామారావు, మారేమండ, కాకతీయ సంచిక - హరి శివకుమార్, గద్వాల సంస్కారము - సాహిత్య సేవ, పుట - 261: శాస్త్రి, బి.ఎన్. - ఆంధ్రదేశ చరిత్ర - సంస్కృతి - 3వ సంపుటం.

2. ఈ విషయాన్ని గద్వాల సంస్కారంలో ఆస్కాన వైద్యునిగా పనిచేసిన శేషాది వైద్య చెప్పారు.

3. హరి శివకుమార్, గద్వాల సంస్కారము - సాహిత్యసేవ (సిద్ధాంతగ్రంథం), వరంగల్, 1987, పుట-24.

4. సుబ్బారావు, నారుమంచి 'తెలుగు సంగీత విద్యాంసులు' శివశ్రీ పట్టిష్ఠాన్, తెలాలి, 1947 పుట12

5. హరిశివకుమార్, గద్వాల సంస్కారము-సాహిత్యసేవ(సిద్ధాంతగ్రంథం), వరంగల్, 1987, పుట- 66

6   అదే   పుట. 40

7. ఆస్కాన వైద్యుడు శేషాది వైద్య చెప్పారు.

8. హనుమద్దాసు, వేఘారు హనుమద్దాసు రామకీర్ణనలు' ద్వితీయ ప్రచురణ, శిర్థేశ్వర పట్టిష్ఠాన్, పైదరాబాదు - 1992, పుట-160.

9. సుబ్బారావు, నారుమంచి, తెలుగు సంగీత విద్యాంసులు , శివశ్రీ పట్టిష్ఠాన్, తెలాలి, 1947, పుటలు22,23.

10. క్వాష్మమాచార్యులు, నల్లాన్నచక్రవర్తుల, పురాణం కనకయ్యశాస్త్రి, విజ్ఞాన సర్వస్వాచు - 2వ సంపుటము, తెలుగు విశ్వవిద్యాలయ ప్రచురణ, హైదరాబాదు, 1988, పుట. 94.

11. కర్మాలు జిల్లా ప్రభుత్వ సంగీత కళాశాల ప్రినీపాల్ చంద్రమాళిగారు చెప్పిన సమాచారం.

14. ఆత్మకూరు సంస్థానం

ఆత్మకూరు సంస్థాన పాలకులు పాకసాటి రెడ్డి, ముక్కురవారు. సంస్థాన మూలపురుషుడు గోపాలరెడ్డి. ఆత్మకూరు సంస్థానంవారు మొదట బహమనీ సుల్తానులకు ఆ తర్వాత గోల్గొండ సుల్తానులకు యుద్ధాలలో సహకరించి వారినుండి సర్కారు జాగీరులను అనేక బిరుదులను బహమతులుగా పొందారు.

గోపాలరెడ్డి కుమారుడు చిన్న గోపిరెడ్డి, ఆయన కొడుకు చంద్రారెడ్డి, తర్వాత పాలకులలో రెండవ సర్పారెడ్డి, రాజు సీతారామ భూపాలుడు ఆతని భార్య భాగ్యలక్ష్మిమై పాలకులలో ముఖ్యులు. చంద్రారెడ్డి దైవభక్తి కలవారు. కురుమూర్తి దేవాలయాన్ని ఇతడు నిర్మించాడు. రెండవ సర్పారెడ్డి కాలంలో శారంగజేయ చక్రవర్తికి యుద్ధంలో సహకరించి రాజచిహ్నులు, 500 జాగీరులు పొందారు. ప్రజాహిత కార్యక్రమాలు చేపట్టి సంస్థానాన్ని ఎంతో అభివృద్ధి పరిచారీ ఆత్మకూరు సంస్థానాధిపతులు.

ఈ సంస్థానంలో పాల్గొం శుక్లవక్షంలో ప్రతి ఏటా కవి, గాయక, నాటక ప్రదర్శనలు నిర్వహింపజేసేవారు. అర్ఘతలను బట్టి ఆ ప్రదర్శకులకు పురస్కారాలను ఇచ్చేవారు.

ఆత్మకూరు సంస్థానంలో వచ్చిన సంగీత రచనలు భజన సంప్రదాయానికి చెందినవి. ఈ సంస్థానంలో ఆస్థానంలో సంగీత విద్యాంసులు ఉన్నట్లు ఆధారాలు లభ్యం కాలేదు. వార్షికంగా చాలామంది విద్యాంసులు కొంత ధనాన్ని బహమతిగా పొందేవారు.

మొదటి భాగం

ఆత్మకూరు సంస్థానంలోని

వాగ్దేయకారులు - వాజ్మియం

మనుసారి వెంకట లక్ష్మి (కాలం వివరాలు అలభ్యం)

సాహిత్య, కళా నిలయమైన భారతదేశంలో 12వ శతాబ్దం నుండి తప్ప పరమైన సిద్ధాంతాలనేకం వచ్చాయి. వంగదేశంలో గౌరాంగ సైతన్య, విద్యాపతులు, మధ్యదేశంలో తులసి, మీరా, కబీరాది ప్రముఖులు మహారాష్ట్రలో భక్త తుకారాం, ద్రవిడంలో ఆశ్వరులు, కర్ణాటకంలో వ్యాస, పురందరులు, ఆంధ్రంలో క్షేత్రయ్య, తాళ్ళపాక అన్నమయ్య ఇలా ఎందరందరో మహామహులు గానామృతంతోటి ప్రజాసీకంలో ఉండే జడత్యాన్ని సోగొట్టారు. వారు నింపిన ఆ సైతన్యపు తునకలు ప్రతి పల్లెలోనూ భజనకీర్తనలుగా ప్రజల నోటిమండి వెలువడుతున్నాయి. ఆ తునకలే ప్రేరణయి ఎంతో భక్తిని జనింప జేసే భజనకీర్తనా సంపదకు మూలాలయ్యాయునడంలో ఎటువంటి సందేహం లేదు.

మారుమూల ప్రాంతాలలో అశ్వరాస్యత లేకున్నా సంస్కృతీ సంప్రదాయపు పోకడలు పోలేదు. ప్రజా పూర్వయూన్ని రంజింపచేసే భగవన్మతులు కీర్తనా రూపంలో ప్రజలకు మౌఖికంగా వ్యాప్తి చెందాయి.

ఆ నోటా ఆ నోటా విని ప్రజలు వాటికి ప్రచారాన్ని కలుగజేశారు. అటువంటి పాటలు పురుషులే కాదు భక్తులైన స్త్రీలు కూడా రాశారు. అంతేకాదు భజన కూటాలను ప్రోత్సహించిన ఘనత స్త్రీలకూ ఉంది.

అమరచింత ఆత్మకూరు సంస్కారానికి చెందిన భజనక్రి శ్రీమతి మనుసాని నీలకంరం వెంకట లక్ష్మిమృగారు భక్తురాలిగా సేవలు చేసింది. ఈమె గద్వాల సంస్కారంలో రాణీ లక్ష్మీదేవమృగారికి అంతరంగికురాలిగా పనిచేసిన శ్రీమతి శివమృగారికి స్వయాన చెల్లలు.

సరళమైన భాషలో ప్రజలు హృదయరంజకంగా భగవన్నుతలును కీర్తనలుగా వెలయించిన వాగ్దేయకారిణి మనుసాని నీలకంరం వెంకట లక్ష్మిమృగు. నీలకంరయ్య గారి ధర్మపత్ని. కష్టమ్య (కిష్టమ్య), కటకం నాగమృగమె తల్లిదండ్రులు. సప్తాహోలు, యాగాలు, వ్రతాలు, హరిభజనలు చేస్తూ స్వామికి కైంకర్యాన్నిస్తూ ఆ వాగ్దేయకారిణి కాలక్షేపం చేసేవారు. వెంకట లక్ష్మిమృగు కుమారుడు గద్వాల మహారాణి గారి దగ్గర స్టేర్స్ ఇన్స్ట్రీస్ ఇన్స్ట్రీస్ గా వుండేవారు.

“భజనలు కీర్తనలు - తత్త్వములు” అన్న పేరుతో ఈమె రాసిన కీర్తనలు ముద్దితాలు. వెంకట లక్ష్మిమృగు రాసిన కీర్తనలకు 1961లో తిరుమల శ్రీనివాసర్కారు ప్రస్తావన రాశారు. రచయిత్రి జీవిత విశేషాలు ఇంతకుమించి లభ్యం కాలేదు. ఆత్మకూరు సంస్కారానికి చెందిన వాగ్దేయకారిణి వెంకట లక్ష్మిమృగు తను రచించిన కీర్తనలలో ‘ఆత్మకూరు నిలయ శ్రీ లక్ష్మీంబ వరదా ప్రసన్న’ అనే ముద్రతో ఆత్మకూరు సంస్కారంలో వెలసిన శ్రీహారిని కీర్తించినట్లు స్వప్తమందుతుంది.

ఈమె వెలయించిన భజన కీర్తనలు - తత్త్వాలు చాలాకాలం వరకూ భక్తుల ముఖస్థమై ఆ ప్రిమ్మట పుస్తకరూపంలో వచ్చాయి. ప్రతి కీర్తనకు, తత్త్వానికి రాగం - తాళం నిర్దేశించారు. అది భజన కీర్తన, తత్త్వమో, మంగళ హరతులో స్వప్తంగా తెలియపరిచారు. ఈ కీర్తనలను ఎక్కడా స్వరపరచలేదు.

కీర్తన - ఆనందబైరవి రాగం - అటతాళంలో

“రామా నీ దయ రాకపోయెనా నన్నే యిట అతి భారమాయెనా

వేమారు నిను చాల వేడినందులకైనా ప్రేమ జూడవు

యేదారి తెలియని దానరా ఓ దేవ నీ దయ రాది దేమిరా

వేద వినోద నీవే గతియని నమ్మలేదా నా మనసున నీరజ దళనేత్ర ॥రామా॥

శంకరాభరణం, రఘుంజాటి, నవరోజు, ఆనందబైరవి, రేగుప్తి, శ్రీ, కాఫీ మొదలైన రాగాలలో ఆమె కీర్తనలు రాశారు. సర్వదా ఆత్మకూరకు పురవాసిమైన లక్ష్మీంబను రక్ష సేయుమని భగవంతునికి వినతులే అవి. సులభ శైలిలో అందరకీ అర్థమయ్య రీతిలో ఉన్నాయి.

“శంకరాభరణ రాగం అటతాళంలో

యదుకుల వంశలో పుట్టిన వేణుగోపాలుని యొత్తి లాలించిన యశోదగా తనను రచయిప్రి వించుకుంటుంది.

“యశోద భాగ్యమదెంతో నిన్నెత్తుకోనియు ముద్దాడ
యే భక్తులచే పట్టబడితివా యదుకుల భూషణ వేగమే రార
ఎత్తుకొనెదనా కృష్ణా సాయదుకుల నందన రారా! ఎత్తరాని
గోవర్ధన మెత్తిన వేణుగోపాల”¹ అని నుతించింది.

ఈ పాటలో శ్రీకృష్ణుని బాల్యకీడలు వివరించింది. ఈ పుష్టకంలో మొత్తం 23 తత్త్వాలు న్నాయి. కీర్తనలు దారాపు 125 వరకూ ఉన్నాయి. పాత ప్రతి అవడం వల్ల చినరి పుటలు సరిగా లేవు.

“సురటి రాగం - అట తాళంలో

తత్త్వం పంచ భూతములను పంచి వేసి యాసంచితాగామల కర్మ
సమయింప చేసి పంచ వింశతి తత్త్వం శోధించుము వేగ పావనమైనటి పరమగురునకు ||
జయ మంగళం సద్గురునకు|| అది అంత్యము లేని ఆత్మజ్యోతి నెత్తి ఆనందము గమనము
హంసోహమనుచు ఆటలాడుచు నున్న నాటక ధరునకు పాటలు పాడదె పరమాత్మనకు ||జయా||²

“యదుకుల కాంభోజి రాగంలో - జంపె తాళం

ఈ తత్త్వంలో మాయా సంసారములో మరిగి సద్గుత్తి త్రోవ మరచియున్నావు
రామ చిలుకా కాయ మస్తిర మనీ కారణాచార్యుల కడకు
జేరవే రామచిలుకా! రాయబారము మాని రామధ్యానమె
పూని రమ్యముగ నుండవె చిలుకా . . .³

భగవధ్యానమె రాజయోగమని, నిష్ఠామంతో ఉండుమనీ, కాలయముడెప్పుడైనా తీసుకొని
వెళ్ళే అవకాశం ఉంది, కాబట్టి క్షణభంగుర మీ జీవితం, అఱునా ఉత్తమోత్తమమైన ఈ చానవ దేహం
ధరించడానికి ఎన్ని జన్మలిత్తి, ఎన్ని ప్రతాతెత్తుమో! వాదు భేదాలు అన్ని మరిచిపోయి నీలో వైకుంర
ధాముణ్ణీ నిలుపుకో! ఎడతెగసే సంసార బంధాన్ని ఎలాగో వదిలించుకుని ఇది ఎండమావి అని భావించు
అంటుంది రచయిత్తి.

“పంచభూతములను పంచి చూచి మాయ ముంచి నేయవె రామచిలుక
పంచ రంగుల పంజరంబులో నివసించు పరమాత్మ నెరుగై చిలుకా”!
ఓం నమశ్శివాయ అని నోరార అంటే ఎన్ని జన్మలనుండి చేసిన పాపమైనా పటాపంచలవుతుం

దని హితబోధ చేస్తుంది.

మన పెద్దలు “చిలకకి చెప్పినట్లు చెప్పి చూసాను కని వినలేదు” అంటూంటారు. బహుః ఆ చిలకనే ఆధారంగా తీసుకుని మానవునికి హితాన్ని చెప్పిందేమో! ఈమె రాసిన కీర్తనలు, తత్త్వాలు, హరతి పాటలు సులభగ్రాహ్యమే. వెంకట లక్ష్మింబగారు రాసిన భజన కీర్తనలు ఆత్మకూరి పురంలో వెలసిన భగవంతుని మాత్రమే కాకుండా మల్లాపురం, వనపర్శి గద్వాల పురాల్లో వెలసిన పురదేవతలను కూడా స్వరించింది. తెలంగాణా [ప్రాంతాల్లో ఉన్న భక్తసమాజాలు ఇప్పటికే “ఈ పాటలను” భజనల్లో పాడుటం కద్దు.’

అధిస్థాచికలు

1. వెంకట లక్ష్మిమ్మ, మనుసాని నీలకంర భజన కీర్తనలు - తత్త్వములు- అమరచింత ఆత్మకూరు 1961, పుట 58.
2. అదే పుట 60.
3. అదే పుట 67,68.
4. ఈ పాటల పుష్టకం రచయిత్తి వెంకట లక్ష్మిమ్మ గారి మనుమరాలు కుముద్యతి ద్వారా లభించాయి. రచయిత్తి కుమారుడు గద్వాల సంస్కారంలో రాణిగారి స్టోర్స్ ఇన్ఫ్రాగ్రా ఉండేవారు. అతని కూతురే కుముద్యతి.

15. నూజివీడు సంస్థానం

నూజివీడు సంస్థానాన్ని పరిపాలించిన అప్పురాయ వంశానికి మూలపురుషుడు మేకా బసవన్న గారు. విష్ణువు వంశానికి చెందినవారు. కాకతి గణపతి దేవుని దగ్గర ప్రముఖ దళాధిపతిగా పనిచేశాడు.

విజయనగరాధిపతి శ్రీకృష్ణ దేవరాయలకు తన కూతుర్లుచీ పెళ్ళి చేసినందువల్ల గొల్లపల్లి, నూజివీడులు విజయనగరంలో చేరాయి. తళ్ళికోట యుద్ధం తర్వాత గోల్కొండ నవాబు కుతుబ్హాచిల్డు బసవన్న వంశానికి చెందిన అప్పున్న అనే అతనిని సర్దారుగా నియమించాడు. మొగలాయి సైన్యం అహమద్ నగరం మీద పడినప్పుడు నవాబు ఆదేశం మేరు అహమద్ నగర రాణి చాంద్యాబిందీకి సహాయం చేశాడు బసవన్న. అలా సహాయపడినందువల్ల గోల్కొండ నవాబు "విజయ అప్పురావు"ని, రాణిగారు "విజయ అప్పున్న" అని బసవన్నకి బిరుదిన్నారు. ఇతని మనుషుడు రెండవ విజయ అప్పురావుకు 1667లో గోల్కొండ నవాబు తానీపో నూజివీడు ప్రాంతంలో 18 పరగణాలనిచ్చాడు. "రాజా" అన్న బిరుదు వారి వంశం వారికి స్థిరపరిచారు. 1766లో సైన్యం ఉత్తర సర్కారులను భ్రిటీష్ వారికి ధారాదత్తం చెయ్యడంతో నూజివీడు భ్రిటీష్ వారి అధినంతోకి వచ్చింది.

అప్పటి పరిపాలకు రాజు వెంకయ్యప్పురావుగారు, తర్వాత 12వతరానికి చెందిన సారయ్యప్పారావు గారు, వారి సౌధరులు సంస్థానాన్ని పరిపాలనా శాలబ్యం కోసం విభజన చేశారు. ధర్మప్పారావు గారి సౌధరుడు రాజురామ చంద్ర అప్పురావు గారు 1802లో తనకు సంక్రమించిన వాటాను నూజివీడు కేంద్రంగా పరిపాలించారు. తర్వాత అతని కుమారుడు కోభనాద్రి అప్పురావు నూజివీడును పరిపాలించారు. వీరికి ఏడుగురు కుమారులు ఒక కుమార్తె ఉన్నారు. మూడవ కుమారుడు తండ్రికి ముందే చనిపోయారు. ఈ ఆరుగురు సౌధరులకు జమీందారీ పంచారు. వెంట్లప్పగడ, ఉయ్యారు, మీర్మాపురం, కపెలేశ్వరపురం, తేలపోలు, మేడూరు ఎస్టేట్లుగా విభజించి ఇచ్చారు. ఉయ్యారు ఎస్టేటును రాజు రంగయ్యప్పారావు గారు పరిపాలించారు.

. ఉయ్యారు అప్పురావుగారు గొప్ప రసికులు, కళా పోషకులు. అనేకమంది సంగీత విద్యాంసులను ఆదరించి గౌరవించారు. ఆంధ్రంలోనికి అష్టపదులు తరంగాలు అనువదించారు. వీరి కుమారుడు ఎం.ఆర్.అప్పురావు గారు ఆంధ్రదేశంలో త్యాగరాజ ఆరాధనోత్సవాలు నిర్వహిస్తూ విద్యాంసులకు పొరితోషికం ఇచ్చి సన్మానాలు చేశారు.

1927లో జిన్నించిన రామచంద్ర అప్పురావు గారు రాజు వెంకటాద్రి అప్పురావుగారి చతుర్మాత్రములు. మద్రాసులో త్యాగరాజ స్వామి మందిరాన్ని నిర్మించి ప్రతి సంవత్సరం అక్కడ ఉత్సవాలు నిర్వహిస్తుంటారు.

ద్వారం వెంకట స్వామి నాయుడు, దండమూడి రామమోహనరావు, చెంబై వైద్యనాథ భాగవతార్ అరియకుడి రామానుజయ్యంగార్, కుంభకోణం రాజమాణిక్యం పిళ్ళి, పాలభూట్ టి.ఎస్.మణిలయ్యర్ ఒకరేమిటి దక్కిశాది విద్యాంసులు, ఆంధ్రరాష్ట్ర విద్యాంసులు ఎంతోమంది రామచంద్ర అప్పారావు గారిచే సన్మానితులు. “తన యావద్దాప్తి సంగీత కళాసేవకే అర్పించిన త్యాగరాజ భక్తులు”!

అనేక కీర్తనలు రాశారు - సాహిత్యం పరిచయం ఉండటం వలన సంగీతానికి, సాహిత్యానికి సంబంధించిన ఎన్నో వ్యాసాలు రాశారు. మృదంగం, కంజిర, ఘుటం వాద్యాలు పరిచయం ఉన్నాయి.

ఎక్కడక్కడి విద్యాంసుల ఫోటోలను పోగు చేసి తన యింట్లో ఒక హలు కట్టించి అవస్థి అలంకరించారు. ఈ మందిరం దేవాలయంలా ఉంటుంది. అలాంటి సేవ మరొకరు చెయ్యలేరేమో! ఆయన అనేక సంగీత సభల్లో పాల్గొనేవారు. తిరువయ్యార్లో త్యాగరాజస్వామి కృతి నొకదాన్ని శిలాఫలకం మీద చెక్కించి తన కళాభిమానాన్ని, భక్తినీ ప్రదర్శించుకున్నారు అప్పారావుగారు.

‘శ్రీ త్యాగరాజస్వామి - రామభక్తి’ అన్న పేరుతో అప్పారావుగారు ఒక పుస్తకాన్ని రాశారు. ఆయనకు త్యాగరాజస్వామి, రామచంద్రుడు ఇష్టమైన దైవాలు. అందువలనే త్యాగిబ్రహ్మ రాముని నుతించడం మొదలుగా త్యాగయ్య భక్తి యొక్క స్పర్శాపాన్ని సంపూర్ణంగా అస్వాదించి, ఆ తన్నయత్నాన్ని పొంది ఆ అనుభూతిని అష్టరహపంలో వెలువరించగలిగారు. త్యాగరాజ రాముడ్నే ఇష్ట దైవంగా ఎందుకు ఎంచుకున్నారో కారణాలను వివరించారు.

“ఓ నమశ్శివాయ అనే శివమంత్రంలోని ‘మ’ అనే బీజాక్షరం ఓం నమో నారాయణాయ అనే నారాయణ మంత్రంలోని ‘రా’ అనే బీజాక్షరం కలిసి రామ అన్న రెండక్కరాల పేరును వశిష్ఠుల వారు రామునికి పెట్టారు. ఈ రామమంత్రంలో ప్రాణగ్రిసంయోగాల వల్ల అంతరాత్మ ప్రకాశంతం అవుతుంది. అందుకే తారకమంత్రం ప్రత్యేకత కలిగినది. ఈ రామ మంత్రానికి అరిషద్వర్గాలను జయించే శక్తి ఉంది. రామనామ జపం తోటే త్యాగరాజస్వామి భగవత్పూర్వాత్మారాన్ని పొందారు. నామ సంకీర్తనాది భక్తి సాధనల చేత మాత్రమే ముక్కిని పొందడానికి వీలవుతుంది. త్యాగయ్య అది సాధించారు.

“తానుపాసించు సర్వం తన ఆత్మగా అనుసంధానించుటే భక్తి యొక్క పూర్ణ లక్షణం. దాన్నే ఇంచునం అంటారు. అలాయిటే జ్ఞానమోగమే త్యాగరాజభక్తి అని ఆయన కొన్న కీర్తనలలో స్వప్తపుడుతుందని అప్పారావుగారు రాశారు.”²

పూర్వీ కళ్ళాణి రాగం - రూపక తాళంలో “జ్ఞానమొసగరాదా” కీర్తనను ఉదహరించారు.

త్యాగరాజని భక్తికి సంబంధించి హరి కాంభోజి రాగంలో “ఉండేది రాముడొకపు”, పంతువరాళి రాగంలో “అప్పరామభక్తి యొంతో గొప్పరా” మొదలైన కీర్తనలను పేర్కొన్నారు. కొన్ని కీర్తనలలో రామ నామ మహిమ గురించి వివరించారు. శాస్త్రియ సంగీతానికి ఏ విధమైన లోటు రాసీయకుండా అపూర్వ

రాగాలలో అపురూప సంగతులతో శ్రీరామ నామాన్ని మధురంగా ఆడుతూ పాదుతూ విష్ణు కళ్యాణానికి కారకులు మార్గదర్శకులు అయిన త్యాగరాజస్వామి బుణం ఎన్ని జన్మలెత్తినా తీర్చుకోలేమని వందన సహాయాలర్పించుకున్నారు అప్పారాయ బహుద్దరు వారు.

రాజు మేకా వెంకటాద్రి అప్పారాయణింగారు జయదేవ మహాకవి కృతమైన గీత గోవిందాన్ని మూలానుసరణాలైన రాగ, తాళాలతో పాటలు, పద్యాల రూపంలో ఒక కృతిని వెలయించారు. మూలానికి తగిన విధంగానే అనువాదం చేశారు. ఇరవైనాలుగు అష్టపదులను సంస్కృతం నుండి పట్లవి, చరణాలతో ఆంధ్రాష్టపదులుగా రాశారు. ఒక్కొక్క అష్టపదికీ పేర్లు పెట్టారు. ప్రతి అష్టపదిలోను పట్లని కాక ఎనిమిది చరణాలు ఉన్నాయి.

“కాముని రాకకు భయపడి నీలో తామదిలీనత నొందున్”

ఆమె విరహమునకుందున్! కృస్త్మా! ఆమె విరహమునకుందున్ తాపము చెందున్”!

అలతి అలతి పదాలతో తెలుగు నుడికారాన్ని పదాలలో స్వష్టపరిచారు రచయిత. ప్రత్యేకించి తాళ నిర్దేశం రాగ నిర్దేశం చెయ్యేదు. రాగ తాళాలను సంస్కృతంలో ఉన్నట్లుగానే తీసుకోవాలి. సంగితం, సంస్కృతం, ఆంధ్రం ఈ మూడు తెలిసిన విద్యజ్ఞులు రామచంద్ర అప్పారాయాడు. ఒక్కొక్క అష్టపదికి తగినట్లు చిత్రాలను కూడా ముద్రించారు. అప్పారావుగారు 1936లో గీతగోవిందాన్ని పునర్వృద్ధి చేసినప్పుడల్లా కొన్ని పరిష్కారాలు చేసి ముద్రించారు.

నాలుగవ ముద్రణ 1968లో జరిగింది. సంగీత సంబంధి స్వాతితిరునాథ్ కీర్తనలను కూడా అప్పారావు రాయణింగారు ఆంధ్రికరించి గానం చేస్తూండేవారు. ఇప్పుడా రచనలు అలభ్యం. వీరి సంస్క్షాణానికి ఎంతోమంది విద్యాంసులు వచ్చి గానసభలు చేసి సన్మానాన్ని పొందేవారు. అస్తాన విద్యాంసులుగా ఎవరినీ నియమించినట్లు ఆధారాలు లేవు. ఆంధ్రప్రాంతంలో, దక్కిణ ప్రాంతంలో సంగీత ప్రచారం చేసి కళకు స్థిరత్వాన్ని, వ్యాప్తినీ కలిగించిన సంస్కారాధిపతి రాజు వెంకటాద్రి అప్పారాయణింగారు. తన యావదాస్తిని కళకు ధారపేశారు.

అధన్యాచికలు

1. రామచంద్ర అప్పారావు, మేకా, శ్రీ త్యాగరాజ స్వామి రామభక్తి శ్రీ త్యాగరాజ స్వామి మందిరము, టి. నగర్, మద్రాస - 1958, పుట - 5.

2. || అదే ||

వారణాసి రామ సుబ్బయ్య (1885-1910)

పున్న పుట్టగానే పరిమళింపుంది. ఆ పరిమళం చుట్టుపక్కల వ్యాప్తమవుతుంది. సంగీత విద్యాంసులనే పరిమళ భరిత పుష్టిలో వారణాసి రామసుబ్బయ్య గారోకరు. "1885లో గుంటూరు జిల్లా భారట్లు తొలూకా పొన్నారులో జన్మించారని" రామసుబ్బయ్యగారి శిమ్యడు నిరాఫూటం రామకోటయ్యగారు నాట్యకళలో రాశరు. రాజు వాసిరెడ్డి వెంకటాది నాయుడు ఏలుబడిలో ఉన్న ప్రాంతం పొన్నారు. వెంకటాది నాయుడు ముక్కుల సంస్కారాధికుల వంశస్తుడు. అస్తోనంలో విద్యాంసుడు కాకపోయినా ఆ ప్రాంతంలో ఉన్న వాగీయకారుడు వారణాసి రామసుబ్బయ్య. అందువల్ల ఈ వాగీయకారుని గురించి నా యా పరిశోధనలో వివరించాను.

ఏడెళ్ళ వయసులోనే సుబ్బయ్యగారికి సంగీతం అంటే ఎంతో అభిమానం ఏర్పడింది. తండ్రితాతలు పెద్ద విద్యాంసులు కాకపోయినప్పటికి సంగీతాభిమానులే. పదిహేను సంవత్సరాలు రాకమును పేరు రామసుబ్బయ్య సంగీతసభలో గానం చెయ్యడం మొదలు పెట్టారు. సరథి స్వరాలు, గీతాలు, వర్ధాలు తండ్రిగారి దగ్గర నేర్చుకుని ఆ పిమ్మట రాజనాల వెంకటప్పయ్య గారి దగ్గర సంగీతం పారం చేశారు. ఏక సంఘాగ్రహా అవడం వల్ల నాలుగైదు భాషపు సులభంగా నేర్చుకున్నారు. ఎక్కువకాలం గురువులు నంటి పెట్టుకొని ఉండలేదు. స్వయంక్రమితో నిరంతర సాధన చేసి పాఠవాన్ని వ్యక్తి చేసుకున్నారు. దక్షిణాది ప్రాంతం, ఉత్తర హిందూస్తానంలోను ఎన్నో కచేరిలుచేసి ప్రభువుల నుండి బహుమతులు, సన్మానాలు పొందారు. జంత్రగ్రాత్రాల్లో మంచి పాండిత్యం ఉన్నవారు. గీతాలు, వర్ధాలు, నాగబంధాలు, ఖద్గబంధాలు మొదలైన రచనలు చేశారు.

పొన్నారులో రామసుబ్బయ్య గారి పేరు మీద ఒక గ్రంథాలయం ఉండేది. రుద్రప్రియ, జగన్మహిసు, వీణాధరి మొదలైన రాగాల్లో ఆదితాళం, అటులాల్లో రచనలు చేశారు. ఏ రాగంలో, ఏ పల్లవినైనా ఎటువంటి విషమజూగాలు పెట్టి ఇచ్చినా అవలీలగా పాడగల్లిన నేర్చరి రామసుబ్బయ్యగారు. వయోలిన్, గాత్రం రెండూ ఒకేసారి ప్రదర్శించగలిగే విద్యాంసులు.

"ఒకప్పుడు ముత్తుస్వామి దీక్షితుల వంశవారు రామసుబ్బయ్యను పరీక్షీంచారు. గ్రహస్వరం పాడమని అడిగారు. నేనా పేరు ఇంతవరకూ వినలేదు. మీరోకసారి పాడిన దాన్ని విని నేను పాడెదనని సుబ్బయ్య సమాధానమిచ్చారట. దాక్షిణాత్య గాయకుడు గ్రహస్వరం పాడి వినిపించాడు. వాటి మర్మమెరిగి వెంటనే గ్రహస్వరం పాడి అక్కడి వారిని ఆశ్చర్యపరిచారు. అందుకు దీక్షితుల వారి కీర్తనల గ్రంథం బహుకరించారు. ఇంతటి ప్రజ్ఞాశాలిని గుంటూరు జిల్లా పేటేరులో ఉన్న దాన్ప సారయ్య అభిమానంతో ఆదరించాడు. రామసుబ్బయ్య గారికి ఆర్థికంగా ఎప్పుడు అవసరం వచ్చినా డబ్బు ఇచ్చేవారు. పుచ్చా సీతారామయ్యగారు రామసుబ్బయ్యగారిని విదేశాలకు పంపించడానికి ధనం, ఇతర అనుమతి పత్రాలు ఇచ్చారు. అనారోగ్య కారణం వల్ల విదేశి యానం ఫలించలేదు.

పోన్నారు దేవళంలో వెలసిన భావనారాయణస్వామి మీద ఐదు వర్షాలు, కృతులూ రాశారు.

వాజ్గురుమనే మహాసంద్రం గిలక్కుడితే ఎంతో విలువైన రచనలనే రత్నాలు లభ్యం అవుతాయి. అవి మెరుగు పెట్టినప్పుడే మెరుస్తాయి వెలుగునిస్తాయి. .

రామసుబ్బయ్యగారి చివరి జయపురం మహారాజావారి సంస్కారంలో జరిగింది. రామ సుబ్బయ్య కొందరు నిద్యర్థాల్ని చేరదీసి వారికి ఉచితంగా అన్న వప్రాలిచ్చి సంగీతం నేర్చారు.

వారణాసి రామసుబ్బయ్యగారి సంగీత శాస్త్ర రహస్య ప్రచోరం స్వర ప్రస్తారం ఈ విధంగా వుంది.

మొదట 1,2,3,4,5,6,7 ఈ సంఖ్యలను రాసుకోవాలి. ఇచ్చిన సంఖ్యను దాని ముందున్న సంఖ్యచేత గుణించాలి. ఆ వచ్చిన అంకి స్వరాల కూర్చును తెలుపుతుంది.

ఉదాహరణకు స,ర,గ లనే అంకెలు మూడు. నీటికి ముందర ఉండే అంకెలతో గుణించాలి. 1,2 అంకెలతో గుణిస్తే ఆరు మార్పులు ఏర్పడతాయి. ఇదే ప్రకారంగా నాలుగు స్వరాల మార్పులు అనగా - $1 \times 2 \times 3 \times 4 = 24$, ఐదు స్వరాల మార్పు,

$1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5 = 120$, 6 స్వరాల మార్పు, $1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5 \times 6 \times 7 = 720$ ఇచ్చిన స్వరాలలో మొదటి రెండు స్వరాలను అరోహణ క్రమంలో సాధ్యమిసంత వరకూ ఎన్ని ప్రస్తారాలు వస్తాయో ఆ విధంగా చేసుకుని దానికి మరొక స్వరం చేర్చాలి. అప్పుడు కొన్ని భేదాలు ఏర్పడతాయి. అది ఈ క్రింది విధంగా ఉంటుంది.

స,రిగ - దీనిలో మొదటి రెండు స్వరాలు - సరి, రిస అని ప్రస్తారం చెయ్యాలి. దీంతో గ చేర్చగా సరిగి, రిసగ అవుతాయి. ఒకటి మూడు ప్రస్తరిస్తే సగ,గస అని, దానికి చేరిస్తే సగరి, గసరి అని భేదాలు ఏర్పడతాయి. ఈ స్వరాంతమైన మార్పులు ఎన్ని అని చెప్పడానికి ఇచ్చిన స్వర సముదాయంలో ఆ స్వరం తప్ప ఎన్ని స్వరాలున్నాయో ఆ సంఖ్యను దాని ముందున్న అంకెలతో గుణించాలి. అలా ఏర్పడిన విధమే స్వరాంతరాలు. ఈ విధమైన స్వర ప్రస్తారం చేయడంలో రామ సుబ్బయ్య సాటి మరొకరు లేరు.

రామసుబ్బయ్యగారు రాసిన రచనలలో శ్రీ భావనారాయణ స్వామికి అంకితాలైన మూడు వర్షాలు మూలమే లభ్యమయ్యాయి. శ్రీరాగం - ఖండజాతి మర్యాతాళంలో “శ్రీ మహాశా సాముహియ సేమాసురాంతకా!” అభోగి రాగం - ఖండజాతి త్రిపుట తాళంలో “నీరజాక్ష! నిన్నే కోరితి నేరమెంచకురా” రుప్పియరాగం - అటతాళంలో “ఆరుద్ర ప్రియే సదమే రోహణాచల నిలయే” ఈ మూడు వర్షాలలోనే సాహిత్యం నారాయణస్తుతి. సాహిత్యాక్షరాలు చాలా తక్కువగా ఉన్న రచనలు ఇవి. రాగ భావాన్ని ప్రస్తుతికరింపజేయాలనే ఉద్దేశంతో సాహిత్యాక్షరాలను తక్కువగా ఉంచినట్లు భావించవచ్చు.

దుడ్చ సీతారామయ్య (1883-1949)

ఏ సంస్కారంలోనూ ఆస్తిన విద్యాంసునిగా లేకుండా పదకొండు సంస్కారాలలో వార్షికం తీసుకున్న వాగీయకారులు దుడ్చు సీతారామయ్య. బాపట్లలో ఉండేవారు. అన్ని సంస్కారాలకూ సంబంధించిన వారు కాబట్టి నా పరిశోధనలో ఈయనను, ఈయన రచనల గురించీ వివరించాను. దుడ్చు కామశాస్త్రి సుబ్బమ్మల పుత్రుడు దుడ్చు సీతారామయ్య. కామశాస్త్రి అధ్యాత్మ రామాయణ కీర్తనలు, అష్టపదులు, తరంగాల గానంలో ప్రావీణ్యం కలవారు. అందువల్ల 1883లో పుట్టిన సీతారామయ్యకు పసితనం నుండి సంగీతాభిరుచి కలిగింది. మొదట తండ్రి దగ్గరే సంగీతాభ్యాసం చేశారు. స్వర, రాగ జ్ఞానం కలిగిం తర్వాత దేశాటనం చేసి రెండు మూడేళ్ళలో అనేకమంది దగ్గర సంగీత గాన రహస్యాలను సేకరించుకున్నారు సీతారామయ్య. ఈయన సుస్వర దక్షిణామూర్తి గారి దగ్గర, మద్రాసులో తిరువత్తూరు త్వాగయ్యగారి దగ్గర కొంతకాలం శిష్యరికం చేసి సంగీతాభ్యాసం చేశారు. సీతారామయ్య అవధాన ప్రక్రియలో ఉద్దండ పండితుడు. అష్టావధానం, గణితావధానం, సంగీతావధానం కూడా చేశారు. “రాగ, తాళ, కాల, జాగా, గతి, జాతి భేదాలతో పాడుతూ వయోలిన్ వాయించడం సంగీతావధానం. కోరిన జాగాలలో పట్టాలూలలో రెండు చేతులతోను తాళాలు వేసి కాలం మార్పి వ్యస్తాక్రమి ఘంటానాదాలతో కలిపి అవధానం చెయ్యడం గణితావధానం”¹¹ సంగీత పరంగా అవధానంలో ఇవి భాగాలు. ఇవి చాలా కష్టమైనవి. అటువంటి అవధానం సీతారామయ్య చాలా సులభంగా చేసేవారు.

ఎప్పుడు ఏ రాగం గురించి అడిగినా ఆ సంఖ్య రాగం, అది ఏరాగ జన్మమో మూర్జన ఏమిటో అన్ని వివరంగా చేపేవారు. మొత్తం 34848 రాగాలలో దేన్ని గురించి చెప్పుమన్నా చెప్పడం కష్టమే అయినా చాలా సులువుగా చేపేవారు. అంతటి ప్రతిభావంతుడు సీతారామయ్య.

పారుపల్లి రామకృష్ణయ్య పంతులుగారి సహాయయి సీతారామయ్య గారు. అనాటి సమాజంలో అత్యుత్పత్తికి సంగీతం నేర్చుకొనేవారు కొండరైతే, నువ్వు, నేనా! అని పోటీకి నిలబడి నేర్చుకొనేవారు మరికొందరు. పోటీలో ఓడిపోయి ప్రాణత్వాగం చేసేవారు కొండరైతే ఎవరి గొప్ప వారిది అని నిలదొక్క కున్నవారు మరికొందరు. అలాంటి సమాజంలో ఎదురులేని ప్రజ్ఞాతిలురుగా ఎన్నో సంస్కారాలలో ప్రతిభ ప్రదర్శించి వార్షికంగా ఎన్నో బహుమానాలను, సన్మానాలను పొందారు సీతారామయ్య.

“అలహోబాదులో ఒక కాశి పండితుని జయించి, వారిచేతి సింహాతలాటాన్ని తీయించేశారు”. మాడుగుల, పాడేరు, గోడేవారి ఎష్టాట్లలో సీతారామయ్య సంగీత గణితావధానం ప్రదర్శించారు.

ఈయన ఒకప్పుడు పిలాపురం రాజువారి దర్శారులో సంగీతావధానం చేశారు. అవధాన పటిమను చూసి సీతారామయ్యగారిని రాజువారు ఆస్తాన విద్యాంసునిగా ఉండమని కోరారు. కానీ

అంతకుముందే నూజిపీడు, గద్వాల మొదలైన పది సంస్కారాలలో వారికం ఉండటం వల్ల ఆస్తాన విద్యాంసునిగి అంగీకరించలేదు.

సీతారామయ్య తన సంగీత ప్రతిభతో కాకినాడలో చల్లా సుబ్బారావుగారి నుండి సింహతలాటపు మురుగులు, పత్రి రామచంద్రరావు నుండి స్వర్ణ కంఠహాన్ని పొందారు. పామర్పు గ్రామంలో సంగీతపు పోటీలో 1,116 రూపాయలు గెలుచుకున్నారు. మాడుగుల సుబ్బారావు వీరికి జంగారెడ్డిగూడెం దగ్గర పట్టిన్న పాలెంలోను, శ్రీరామమషురంలో 50 యొకరాలు మొళ్లాసా ఇచ్చారు. గోదేవారి ఎప్పెటులో ఆహారి, రీతి గౌఖరాగాలు పాడి బిలేటి కామరాజు పంతులు గారి నుండి, 200 రూపాయల భూమిని, శాశ్వత దాన పట్టాను పొందారు.

అదేవిధంగా నూజిపీడులో మీర్జాపురం రాజువారి వివాహ సందర్భంలో సంగీత అష్టవధానంలో ఉన్నేని రాగాలాపన చేసి వారిని మెప్పించి “మహామహాపాధ్యాయ బిరుదాన్ని పొందారు. సీతారామయ్య ఎంతో మంది విద్యాంసులను శిష్యులుగా పొందారు. మహేంద్రవాడ బాపన్నశాస్త్రి (వింజరం) వీరి శిష్యులలో ముఖ్యులు.

సీతారామయ్య అవధాన ప్రక్రియలో మాత్రమే ప్రసిద్ధులు కాక, సంగీత రచనలు కూడా చేసిన వాగ్గేయకారుడు. ఈయన మొత్తం 72 మేళకర్త రాగాల్లోనూ రచనలు చేశారు. వీటిని వ్యవహరంలో కౌర్తిమంది విద్యాంసులు మాత్రమే పాడుతున్నారు. శతజయంతి ఉత్సవ సంచికలో కొన్ని రచనలు ప్రచరించారు.

త్యాగరాజస్వామి ప్రశిష్యులుగా సంప్రదాయ బద్దమైన శాస్త్రభాషం చేశారు సీతారామయ్య గారు. అదే సంప్రదాయం ఆయన రచనలో సృష్టం అవుతుంది.

“శంకరాభరణ రాగం - లో వర్ణం”

“సామి రాధేమి నేనెట్లోర్తునే”

పల్లవి, అనుపల్లవి, ముక్కాయి స్వరం, చరణం చరణ స్వరాలు ఇవి. ఈ వర్ణంలో లక్షణాలు. గోపాలుడు ఏ మాయలాడి పాలయ్యేడో అనే బాధ వ్యక్తం చేస్తుంది వర్ణంలో ఒక నాయక

తర్వాత ‘శానరాగం’లో నన్ను బ్రోవ రావేరా నారాయణ’ అనే కీర్తనలో పల్లవి, అనుపల్లవి ముద్రాచరణం చరణాలు రెండు ఉన్నాయి. మకరి నోటి కాలుబడిన కరినాథని రక్షించేపు అని వాడుకలో పుంది. సీతారామ పాల! సూచన జ్ఞానం లేని నాకు ఆధారం నీవే. నేను ఏ మాయలను పన్నలేను నియమాన్ని తప్పలేను. వేలిచ్చినా (ధనం) కూయలేను. తిండి లేదని బోయుల్లాగా అబద్ధాలాడలేదు. ఏ బాధ పడినా నిన్ను నేను విడువను! అటువంటి నను బ్రోవ రావే నారాయణ! అని ప్రార్థించడం ఈ కీర్తనలోని వస్తువు.

ఈ కీర్తనలోని చరణాలు అనుపల్లవి వలె పాడుకోవాలనే నియమాన్ని కీర్తనలో రాశారు. తర్వాతి

రచన దేశది తాళంలో కూర్చిన ధర్మవతి రాగ కీర్తన”-‘దయ జూపరా దాశరథి’

పల్లవి, అనుపల్లవి ఒకే చరణంతో ఉన్న ఈ కీర్తనలోని చరణం కూడా అనుపల్లవి లాగా పొడారి. అన్నప్రాలకోసం, ఆలుబిడ్డల కోసం అథముల నాశయించడంలో ఎన్ని మార్గాలో ఊహించలేదు. చివరికి నిన్నే శరణాని వేడుకునే నన్ను దయ చూడవయ్యా అనే భక్తుని ఆట్రి ఇందులోని వస్తువు.

ధేమక రాగం - ఆదితాళంలో - వేరే గతి లేదని యొంతో వేమరు నిన్నే వేడితి రామ”!

రాముడ్ని మా అందరికి దైవానికి నీవే ఎటూ ప్రార్థిస్తారు. మాతకూ, తాతకు, సతులకు, పతులకు, జ్ఞాతకు అందరికి నువ్వే గతి అని నిన్ను వేడుకుంటున్నాను. పావనరామా అంటూ ఆర్థిని ప్రకటిస్తారు. ఈ కీర్తన ఒకే ఒక చరణం కలది. ఒకే చరణం గల కీర్తనలు నాటక ప్రియ, కోకిలప్రియ, సువర్ణంగి, రిషభప్రియ మొదలైన రాగాలలో ఉన్నాయి. జీవిత సంఘటనలు కొన్ని ప్రతిఫలించేవిగా ఈ కీర్తనలు భావన కలిగిస్తాయి.

ఇప్పాం, పరం అనేవి లేకుండా దారి గానక, కాలానికి ఏ కర్మా చెయ్యకుండా కీటకంలాగా నేలమీద తిరుగుతూ భార్య బిడ్డల కోసం ధనాన్ని సంపాదిస్తూ కాలాన్ని వృధాగా కలుషాత్మకుడై గడిపాను. నన్ను జూచి నాకు దారి తెలియజేయవయ్య రామ అనే ప్రార్థనం ఇందులో కనిపిస్తుంది. గమన శ్రమ రాగం, ఫరజు రాగం, శహన, సావేరి మొదలైన రాగాల్లో రాసిన కీర్తనలు రెండు నుండి నాలుగు చరణాలు కలవి. ప్రతి కీర్తనలోను పల్లవి, అనుపల్లవులు ఉన్నాయి. ప్రతి కీర్తనలో సీతారామ పాల “సీతారామ భక్తపోవ” అనే ముద్ర కనిపిస్తుంది.

దుర్గార్థులకు తోడై ఉండి దుష్టార్యాలను తలపెట్టి మంచి కార్యాలను చెడగొడుతూ పంతం పట్టి భ్రష్ట మార్గాల్లో తిరుగుతూ పొప పుణ్య వివేకం లేకుండా వ్యవహారించడం, తనకు సేవ చేసిన యిష్టమైనికి కావలసినవి చెయ్యడం, ఎఱువు సామ్యుల నెగ్గిట్టుట, పరుల కొంపలను పడగొట్టుట, పరులకు ఆపకారం చెయ్యడం ఇన్నీ ఉన్న మాలాంటి వాళ్ళను ఉధరించవయ్య రామా అంటూ దీనంగా ప్రార్థిస్తారు రచయిత. ఈ కీర్తనలు మరింత నెలుగులోకి రావాలి. పూర్ణీకుల రచనలకు దీర్చిన రచనలుగా సీతారామయ్యగారి కీర్తనలను చెప్పవచ్చు. కొన్ని కీర్తనలను స్వరపరచలేదు. మరికొన్ని ఏ పుస్తకంలోను ముద్రించలేదు. ముద్రించని రచనలు రచయిత కుమారుడు దక్కిణామూర్తి శాస్త్రిగారు (బాపట్ల) నాకు ఇచ్చారు. అనేక సంస్కారాలలో వార్షికం తీసుకుంటూ సన్మానాలు పాంది సంగీత వాజ్గుమ్మాన్ని వ్యక్తి పరచిన దుడ్చు సీతారామయ్య రచనలను పరిశోధనలో భాగంగా చేర్చడమైనది.

అముబంధం - 1

శ్రీ రస్త.

గా య క లో చ న ము క్త ర ఫా గ ము.

విజయనగరసంస్కారాధిపతులను శ్రీమదాసందగభపతి
మహారాజప్రాణశంబుగు తానవర్ణము.

ధన్యాసి రాగము - ఖండజాతి అటతాళము.
ప ల్ల వి.

మహ గా రి స - గగరిస - నిరిస్తాధప - మనిధప - గపమగరిస -
శేవిత్వాంయన - థిథిథి - రలలలలల - సుడుడుడు - పలలలలల -
నీసగాసు - దధపమాప - రిరిస్తీస్ - ధపమగరిస || సారిరిస్తస్ -
శ్వీల ఆ ఆ - తిథితుతు - నలలన్యాల - త్వులశ్వీలతితు || ఫావలలల -
రిరిస్తస్ - గగరిస - మమగగరి రి - నిసరిరిస్ - నిసనిధ - సనిధప -
సలలల - యలలల - తెవిజలసీతు - తిథితుతు - మితుతుతు - రెమివి -
గగమ - పనిని - సగగ - నిరిరి - పస్తస్ - మనిపస్తసి ||
ర్వులం - ర్వులల - దలల - స్వీలల - త్వులల - శ్వీలతితుతుతు ||

అ సు ప ల్ల వి.

నీస్ నిధపమగరిస్ - నిస్ గమా - మపమా - గమగా - గరిసా - గమ -
ఏకదౌబబిభాలలల - యొబబి ఓి - స్ఫుడుడు - త్రితుతు - రలల - సం -
గమపన్నాప ని - ప్రస్తాసగ - గరిస్తాస - నిధపమప - గరిస్తాస ||
భలలపల - యలల - కఅలమల - యలలలలల - వలశ్వీలల - కితుతుతుతు ||
గమపన్నిధప - మపరిస్ - గారిస్ - మగరిస్ - సునిధప - మగరి - సప
తలత్రు - ఫలల - మలధితు - కామల - యితుతుతు - సుంంం - శలల - క్వుల
మప - పస్తసిస్ - పరిస్ - మపని - గమప - నిమా - పగా - మసా ||
లల - మలలల - సంం - దలల - పలస్ - నితు - పుడ్లు - జై ఏ "

పసా - నగా - సమా - గమపసా - గరిసు - నిరిస్తుని - పనిధప - ఖమ
కైతు - ఇతు - ఇతు - వలలల - ల్యలల - తలలల - అలలల. దల
పని - దధదధధపమా - మపనిసాగరీసు - నీధాపా ॥
లల - లలలలలలల - యిశ్విశ్విశ్వితు - నీతుతు ॥

పడ్డి స్వరములు.

८. गमपवन्तुप - द्विष्ठिधप - मगरिस - पवनप - गमप - सूरीस-
मपपमगरिस - सासूसूसूस - वडिसगरि - द्विगमप - माप -
हीस ॥ के ॥ ९. गमगमपा-गमाहृपा-वडिप्रिपा-पम-गमगार्गरि
स-गमपम-गमन्ते-पदिसन्न-गार्ग-द्विधप-सादिधमगरिस-पवमा-द्विपा-
रिसा-रिनिधप-ममुद्दी-पवपूस-द्विसिरि-द्विधप-गगमप-द्विसादिधपम-गा-
मपा-मगारिस ॥ के ॥ ३. समपदिमा-पदिसपा-द्विगारिस-गगरिस-
द्विधप-पगारिस-मन्तिधप-द्विधपधप - गगरिस - धपमगारिस - सापपम
मपा - पासूसूसिनिपा , लासूदिपधपपमा - सूसिसारि - पवधपा-
ध - रिसारि - धपाध - रिसा - धपा - र्यिपा ॥ के ॥ ४. पध
पपुधपन्निदिधपमप - गमन्निधपमगरिस - द्विगमपमा - पम
गपमा - गमपमा - सूमा - गगमपदिस - गगरिस - द्विधप
म ॥ समगरिस - द्विसिधमप - सूगमप - गमप - धपनिध - पदिपा-
सिसन्ति - सूरिसा - सगस्सिनिपा - पदिपूधमपा - पसादिपधमा -
सपा-मगमपा - सूरिप - मपदिपम - गमपमगरिस - नी - गा-
गा - पा - रिसपा - धपपा - रिसपा - पसपा - रिस - पदिप-
रिस - पदिपगरि - पगग - द्विगग - सूसिनिधप - मपमुद्दीधा - पदि
धा - द्विधा - द्विसगरि - सगरि - गरि ॥ के ॥

అముంటం - ఇ.

గ-సాహేరి—తది శాఖము.

రామంభ జేనతతం - శ్రీప్రతాప - రామంభ జేనతతం || రామంభ
కైశ్యమం - రవికులైంబుధిసోమం - వామకరాంచిత సశరదనులిత వా
లినుదయోశాలినం || రా || నిగమ్మాగమమతగుణజూలం - నిధులజనానందకర
లిలం - గగనచరానుకూలం - గౌతమమునితోషితశీలం - ధగధగిలెనవభూ
మగాలసితం - దాశరథిం - దయూశరథిం || రా || పవనతనూజస్సుందనల
అవనరజనవారిచందనం - సవనముదితగాధినందినం - సరసిజభవకృతవంద
నం - ధవభయమనతరతిమిర ముర్చిమాలినం వనమాలినం || రా || సనశా
దివినురిపాత్రం - సరసిజహితకులమిత్రం - ఘనకలుషల్చాలవిత్రం - కమ
లపలాశాయతనేత్రం - జనకసుతాపృథువక్తో జాంతరశాయినం - సుశ
ాయినం || రాము ||

— కేదారగాథ — అది శాఖము.

రామేణపరిపాలితంభువన్మత్రయం - రామేణపరిపాలితం || రామే
తీసితో రామేణశతపరశు - రామేణవినయోభిరామేణప్రతాప || రా || చం
దనిశిచరమండలతిమిర చండకిరణేన - భండనశోండ ఖండలనుత వేదండ
మృగంద్రే - శుండాలాధిపశుండాయతభుజ దండలసతో - దండన - ఖం
డపరశుకోదండ ఖండనోదండపరాక్రమేణ || రా || భానువంశజమానేక
వితానుకుముదహిమభానునా - దానవరగానమానగామిన క్షానవిచెనక్క
నునా - దానవసముదయదాననిశ్చుణశ రేణునత రవినునునా - జానీమృ
దయజలశభానునా - జానుబావునాఱతసుబావునా || రా || నీరమణి
కయ్యారకత్కమండరభూమణధారిరా - నీరధిఘనమదసీరదచండనమూర
డనరిపుపైరిగా - మూరసికరాశారసుభగ శరీరమనోహరిగా - ధీరజనెపి
గూరక్కశేన శ్రీరామేణ శ్రీకప్రధూమ్రగా || రామేణ ||

వాయునందనాప్రమేయపరిపాపిమాంశి దైత్యభుజగా వా ఆయు
శ్రీతింజనేయ॥ వా॥ కనకమృష్టధరభాసమాన కనునీయతరగాత్ర దినకర
ముఖాశితాభ్రలక్ష దేవముదాకరదివ్యచరిత్రావ్యాఘామయకుమారశైక్షణ
దమ్మ లథపనచరాద్యమ్-పత్సీండ్రవేగహేమునమూష పాతకలతివారగా
పొర్చుమ్మా వా శిష్టసనమానసముదిర - వసిష్ఠతటిసీరసివాన - అప్పవి
మాత్రిధాయకరవిసుతే ప్రామాత్యరాఘవదాస్సా వా || ఆచ్ఛమానసలంకా
పరిముఢేచ్చసంచారణనిపుడా - పుచ్ఛాగ్రబద్ధతుచ్ఛశరగా కచ్ఛపాది
పిలియ్యాల్చితరణవగా || వా 1 ఏతర్శోకవనద్రుమథంజన - విధుర్మదశానన
ముదడంబ - మీరిజాకుయమృష్టవణానందిత శ్రీరఘునందనకృతపరిరంభా
వా || గూతవరీతపురువూర్పిమరవిశ్వారపరాక్రమకథిమోదకరా-సీతా
విచార తిమురదినకరా శ్రీకృష్ణమనస్యంతోవకర॥ వాయు ॥

రలంగంబాడి - పంచనదయ్యగారి కృతులు.

గ - కలగడ - త్రిక్రేలఘ్నువు.

వరసిజనేతా - సమయముదేరా - భూరమునన్నశ్రోవవేర శ్రీశక్తిగ
ధిప్పానిరతమునిన్నోగొల్య నీకికదయరాదుగా - ధరణిలోనాకెవదు
పరిరక్తులున్నారు - శరణనినమ్మునాను సాధుజనసంపూజతా - పరాత్మర
సుగుణాకరకరుగాళరనిధి - జాగులేలరా॥ స ॥ రెరుగాళశాంకఫాల దానవ
ములమర్మన్నా - కరివదన్నా - పావనా - కాలవినాశన్నా - అరుణాంబుజనిభ
చరణాదుర్దిలేవిఖండన్నా - అరయజగంబులోన ఆగమనుతనికుసాటిగా - మ
ప్రయుక్తేయునుమత్కోరనుగద - పంచనదవినుత్తా॥ స ॥

కల్యాణి - త్రిక్రేలఘ్నువు.

విరానంబ్రోవయిదిమంచిసమయమురా ॥ పరాకుసేయక పరమణ
యోగ్యా - వరాలోన్సగుమావరతనయా బి ॥ నీపాదపంకజము సఱనమ్ము
నాపరితాపముదీరిరత్సీంచు - పాపరహితపంచనదవినుత్తా బి

గాయకలోచనము.

2.—ఖలమంజరి - ఆదితాళము.

ప్రేంకచేశానామనవిచి తగించినాదుచింతట్టర్చవయ్యా॥ నీవంట్టడవ
షెందులేదనుచు - నీనన్ని ధికోరివచ్చితిని॥ శ్రీ॥ నినుకోరివచ్చిన అలకుచే
బుసిప్రోచినచెల్లనుచాలవినివినినన్నా ఉత్తినిబ్రోతువనిమనసునసెంచివచ్చి
తిని॥

3.—బృందావనసారంగ - ఆదితాళము.

సరసీరుహనన శ్రీరామ॥ ధరజామనోహర శంఖచక్రధరప్రేకరథాన
వనూర॥ సరసీ॥ వాసవాదిపూజత వరచరణ వారణ ద్రిఘంజన నిపుణచ
రణ - వాసుదేవపద్మనాబసురేశ - వరదపేంకచేశనశైవ॥ సరసీ॥

4.—సరసాంగి - రూపకతాళం.

మనవిచేకొనవయ్య మాజానకీరమణ॥ ఘనపాపహణమనీయచర
గా॥ మనవి॥ పరితాపములెల్లదీర్ఘవరములిచ్చు వాడవనుచుసరగుననటుప్రో
తువనుచునన్ని ధికోరివచ్చిననా॥ మనవి॥ కరిమొలిడగాచితివనికరుణతో
గాచినదివిని - మురహరహరియనుచు నీతోముదముతోచెల్పవచ్చిననా
॥ మనవి॥ వరదపేంకచేశుడనుచుచిరుదువహించినదిడలిసి-సిరముగనమ్మ
యున్ననాపైదురముాప్తా-స్తోరా॥ ఘనస్వి॥

50.—ఉదయరవి - ఆదితాళము.

వరమీయవయ్య ధరనాయకా॥ శరదిందుశేఖ శ్రీ శ్రూర్ధ్వధరపాపహ
రాశరచాపకరా॥ సారమార్తికమో పనులెల్లమాని .. క్షుణై ఇనపాపకృ
ర్యముల్ సల్పుచువారాంగనాజారులై తిరిగి-సారహీనులనుసన్ను ఇసేయ
కా॥ వా వరనారథాదిసురయమ్కిస్నురులునేర్చిన వరసంగీత - స్వరసాధ్యము
ఎఱుగలేనిధరనరజీవులనుస్తురియించకాపురుషోత్తమశ్రీవరదపేంకచేశక
రుణాకటామకరికమ్కత్తీ - హరిహరిహరియని సంతరము స్థిరచి త్తముతో
భాసయించేటి॥ వ ||

४८

గ్రంథక్రచే రచయింపబడిన కృషులు.

క్రీ నే ० క చే శ ప ० చ ర త్త ము ॥

గ.-తోడి—.ఆదితాషము.

శేషై లవానం భజేహం త్రీనివాసమథిలభ క్తపోషం॥ పోషితా మరసికా
యంసతతంభుజగ్వై రివాహానుప్రమేయం॥ శే॥ కామతథలవిజ్ఞానానడచేం
కంబనేత్రమమచ్ఛారివిపత్సంభూమితనూజాకశత్రుంపుణ్యచదిల్చి- కామజన
కమినుశశినేత్రం కమలాసనసస్నేతిపాత్రం సామజవరదఁకుఁడసితిరదఁసా
ధుఖ్యాదయ్యోలంసుశీలం॥ కామకోటిసుందరసుశరీరంకలుషసికింభఁజన
సువిచారంచామీకరవసనమఘువిదూరం సతరశింగరస్యాదయిషిషిరం॥

అ-బె రవి—రూపకము.

— శేషాచలనాయకంభ కైవొం చింతితఫలదాయకం ॥ భాషాఖీకాది
విబుధవందితపడనలినయుగం ॥ శేషా కరుణారసాపేతవృద్ధులూవిందంకమ
లాయుఖ్యానుజ మకరందమిథిందం ॥ నిరుపమగుణాజాలమ కైషభ క్రపాలం
నిత్యానందస్వరూపమ సురదశనఫేలం ॥ శరణాగతసందమ్మా శీలంముసిలో
లంవరదంశిలంగరపరిపాలంక్రూపాలవాలం ॥ శేషా ॥

3-కొనఫోడ్—చాపు.

శ్రీనివాసప్రభో మామవ శ్రీనివాసప్రభో ॥ శ్రీ ॥ దీనమందారసఃకమా
 రజగదేకపీర కేషమాద్రివిషట్ర ॥ శ్రీ ॥ వారిజాక్షఫ క్షామరభూరుచూ వాసవాది
 వందిత పవజలరుచూ మారకోటిసుందరసుశరీర మందరధ్వనిక్షర ॥ వారిజాఖ వ
 శివజన్మ హేతుభూత వారికప్పువ క్రితద్వన్మరింప ॥ గోవరసన్మధరం త్రసుచరి
 త్ర శుభకరపట్టావతీకళత్ర వేషం - శింగరఘృదబ్జతోవం ॥ బా ॥
 మాంతరంగ చారుభూమ దుమకులక్కాంబోజి - జంపె.

ప్రశ్న - క్షుమాలకు ఉధారించి రఘువరు తే లక్ష్మివిషయా ఆ

వనికిం-భ క్తువాఖపతిల దమునర్త లకులచణా ఆ
ప్రీనివాసముపాష్టినుతంసతతం - అనంతగరుడవిస్యోక్షనాదిమహితం॥
ప్రమాణార్థం దిజించు

1.	36	100	145	14
2.	36	100	145	112
3.	36	100	145	17
4.	36	100	145	2
5.	36	100	145	141
6.	36	100	145	112
7.	36	100	145	354
8.	36	100	145	354
9.	36	100	145	113
10.	36	100	145	130
11.	36	100	145	17
12.	36	100	145	153
13.	36	100	145	183
14.	36	100	145	102
15.	36	100	145	102
				141160

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.	38.	39.	40.	41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.	51.	52.
53.	54.	55.	56.	57.	58.	59.	60.	61.	62.	63.	64.	65.	66.	67.	68.	69.	70.	71.	72.	73.	74.	75.	76.	77.	78.
79.	80.	81.	82.	83.	84.	85.	86.	87.	88.	89.	90.	91.	92.	93.	94.	95.	96.	97.	98.	99.	100.	101.	102.	103.	104.
105.	106.	107.	108.	109.	110.	111.	112.	113.	114.	115.	116.	117.	118.	119.	120.	121.	122.	123.	124.	125.	126.	127.	128.	129.	130.

1	220	30
2	220	30
3	200	30
4	200	30
5	200	30
6	200	30
7	200	30
8	200	30
9	200	30
10	200	30
11	200	30
12	200	30
13	200	30
14	200	30
15	200	30
16	200	30
17	200	30
18	200	30

ପାଦମୁଖରେ କିମ୍ବା ପାଦମୁଖରେ କିମ୍ବା

ప్రాణికాల

سچو-
تکمیر کرده تلمیزی از علوم تکمیلی نیز اخراج میگردند

ప్రాణికాల

لے جائیں گے کہ کسی اور کام نہ ہو گا بلکہ اپنے کام کو اپنے کام کے طبق کر کے

କାହାରେ କାହାରେ ମନ୍ଦିର ପାଇଁ କାହାରେ କାହାରେ କାହାରେ କାହାରେ

وَلِمَنْدَلَةٍ وَلِكَلَّةٍ وَلِكَلَّةٍ وَلِكَلَّةٍ وَلِكَلَّةٍ

କାହାରେ କାହାରେ କାହାରେ କାହାରେ କାହାରେ କାହାରେ କାହାରେ
କାହାରେ କାହାରେ କାହାରେ କାହାରେ କାହାରେ କାହାରେ କାହାରେ

وَمِنْهُمْ مَنْ يَرْجُو أَنْ يُنْهَا إِلَيْهِ الْأَنْوَارُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَرْجُو
أَنْ يُنْهَا إِلَىٰ أَنْوَارِ الْمَسَاجِدِ وَالْمَسَاجِدُ هُنَّا
كُلُّهُنَّ مَسَاجِدٌ وَالْمَسَاجِدُ لِلَّهِ مَسَاجِدٌ

۱۰۷-۲۰۰۰ میلیون روپے کا ایک ایجاد کرنے کا طریقہ تصور کیا گیا۔

the first and second parts of the title.

କାନ୍ତିର ପାଦରେ ପାଦରେ ପାଦରେ ପାଦରେ

అనుబంధా- ५
మాటల్లో నువ్వులు ఉన్నాయి

ପାଦମୁଖ କିମ୍ବା ପାଦମୁଖ କିମ୍ବା ପାଦମୁଖ
ପାଦମୁଖ କିମ୍ବା ପାଦମୁଖ କିମ୍ବା ପାଦମୁଖ

(8) Ex

۱۸۶۷ میں ایک بڑا ایجاد کیا گیا۔

($\frac{1}{2}$). In R^2 we can't do this.

لایحہ فنون میڈیا - تحریری

لک یعنی کاٹیں کی پریسیں نہ
کوئی حرف نہیں سمجھے۔ اسے کہا جائے کہ وہ اپنے
کام میں بے شکار ترین کارکن ہے۔

۵. اپنی کو رکھ دتے۔ سلک کر کاہ کئے۔ سلک کر کیتے۔ ۶۔ اپنے کو نکال دتے۔

رہا نہیں // اسی وجہ سے بھی کوئی کارکن نہیں / اسی وجہ سے بھی کوئی کارکن نہیں

۷. **విక్రి కుటుంబములు** / పిల్లల కుటుంబములు / స్తుతి కుటుంబములు

కొండల వ్యాపారికి నీ కుటుంబము లో కొన్ని వ్యక్తిలు ఉన్నారని అన్నారు.

3 దాన్య వ్యవస్థలు / ప్రాంతాలు (ఫోటోలు) మాటలు / కొన్కణికలకు ప్రధాన వ్యవస్థలు అని అంటాలి ॥

సామాన్ కులజీ నాయకులు.

(۱۰) کوئی ترتیب نہ ہے۔ سارے؟ آج، جس دن

ప్రాణకు సత్త్వి/ చ్ఛాక్షరాలు/ మధ్యాలు/ భూమి/ వ్యవస్థలు/ జీవులు

೧ ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳ ಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ನೀವು ಬೇಕಾಗುತ್ತಿರು.

ప్రారంభమే కొనుక వ్యవస్థలో నీ శ్రీ కృష్ణ నీ గుర్తులు కొనుక వ్యవస్థలో నీ శ్రీ కృష్ణ నీ గుర్తులు

କାହାର ପାଦରେ ଯାଏ ତାହାର ପାଦରେ ଯାଏ - ସମ୍ମରଣାରେ କାହାର ପାଦରେ ଯାଏ ।

لکھ کر کیا۔ سکھ کر کیا۔ ملکہ نہ کہاں بیٹھتا۔ سکھ کر کیا۔ لکھ کر کیا۔

کوئی بھی کام کے لئے وہ مکان کو بنائے جائے گا جس کی وجہ سے وہ کام کو اپنے لئے بچ سکے۔ ملک کے کام کے لئے ملک کے مکان کو بنائے گا جس کی وجہ سے ملک کے کام کو اپنے لئے بچ سکے۔

جیلیکی

3. శ్రీ కృష్ణ విషాద - శ్రీ కృష్ణ విషాద

२६८ अंग विद्युतीय सेवा के लिए विभिन्न विधियाँ

جیکوبز گلریز ۱۹۷۵ء کا ڈیزائن ہے۔

لکھ کر میں نہ تھا تو اسی نے اپنے بھائی کو دیکھ لیا تھا اور اسی کے ساتھ میں اپنے بھائی کو دیکھ لیا تھا۔

అనుబంధం - 6

(నా పరిశోధన నిమిత్తం ఎందరో మహానుభావులు ఇంటర్వ్యూలు ఇచ్చారు. వాటిని నా సిద్ధాంత వ్యాసానికి ఉపయోగపడినంత మేరకు సంక్లిష్ట పరచిన భాగాలను యథాతథంగా పొందుపరచాను. నాకు ఇంటర్వ్యూలు ఇచ్చినపాటు దాదాపు అందరూ అరవై యేళ్ళ వయసు దాటిన సంగీత విద్యాంసులు. వారి భాష పరిగ్యా ఉందని చెప్పేం. అయినా యథాతథంగా ఉంచాను.)

కోలంక వెంకటరాజుగారితో ఇంటర్వ్యూ

కోలంక వెంకటరాజుగారు విజయనగరం మహారాజువారి సంగీత కళాశాలలో మార్గంగికులు గా పనిచేశారు. అలత్తూరు సౌదరులు ఒక తల్లిబిడ్డలు కాకపోయినా ఒకేలా పెరిగారు. అన్నదమ్ములలా ఉండేవారు. మంచి పొండిత్యం ఉన్నవారు. మంచి పేరు తెచ్చుకున్నారు. వీణా రమణయ్య అనందగజ పతితో కలిసి వీణా వాయించేవారు. వీణా వారిని రెండు గుట్టల బగ్గి మీద తనతో బాటూ పక్కన కూర్చుండబెట్టి తీసుకు వెళ్ళేవారు. అలా వెళ్ళడానికి మహారాజుతో సమానంగా ముఖమల్ గుడ్లలతో ప్రత్యేక దుస్తులు వేయించేవారు. ఆ పరిస్థితుల్లో సంగీత విషయ చర్చ చేస్తూ ఉండేవారు. ఇంకా గాయకులుండేవారు. విద్యాంసులంటే అంత గౌరవం ఉండేది.

బెంగుళూరులో పి.వి.జి. రాజగారి భార్య రాణిగారు పుత్రులు ఇద్దరి పుట్టినరోజు ప్రతి సంవత్సరం జరిపేవారు. అప్పుడు నాయుడుగారి కచేరీ ఏర్పాటు చేశారు. అప్పుడు నేను కూడా వెళ్ళాను. ప్రతి సంవత్సరం దనసూకు వార్క్‌ట్రైప్‌ట్రూనికి సమయాన్ని కేటాయించేవారు. మేం వెళ్ళేవాళ్ళం. ఆమెకి ప్రతంత్రత గల వ్యక్తిత్వం ఉండేది.

ఆమెకి జర్నల్ ఆయనతో పరిచయం ఉండేది ఆయన వయోలిన్ వాయించేవారు. (ఉత్సవాల్లో) ఏకరోజు ఆయన వయోలిన్ కచేరీ కూడా పుండేది. ఆమె కూడా వీణా వాయించేది. ఆమెకు వీణాను ఏపుశః వీణా వెంకటరమణ దాసుగారే చెప్పారేమో".

నేను స్వయంగా విన్నాను కూడా. నాయుడుగారూ! మిమ్మల్ని చూడ్డం కోసం, మీ వార్యం ని ఆనందించడం కోసం మేం ఎప్పుడూ విజయనగరం వచ్చేవాళ్ళం. మిరంటే నాకంత అభిమానం నేవారు ఆమె. కచేరీ ఏర్పాట్లు అద్భుతంగా ఉండేవి. సన్మానం చేసేవారు. డబ్బు ఇచ్చేవారు.

మైసూరు సంస్కారంలో దాదాపు 60 సంవత్సరాల క్రితం ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడుగారిని

మైసూరు రాజు సన్మానం చేసి సంగీత రత్నకర బిరుదిచ్చి జోడు శాలువాలు ఇచ్చి గౌరవించారు. కర్ణాటక సంగీత శాస్త్రమయిన ఆ పుష్టకం పేరు బిరుదుగా ఇచ్చారంటే ఆయన ఒక నిధి అన్నమాట. మైసూరు సంస్కారానికి చిహ్నాలైన గండబోరుండ పట్టలు ఉన్న బంగారు తొడుగుతో కెంపులు, వజ్రాలు ఉన్న పతాకాన్ని ఒక గొలుసుతో సహా ఆ సన్మానం చేశారు.

అలాంటి సన్మానం మరింకెవరికి ఇచ్చారో లేదో నాకు తెలీదు. నేను కళ్ళారా చూశాను ఇది. ద్వారం వారికి ఈ పతకాన్ని గొలుసుతో సహా మెడలో వేస్తూ మైసూరు రాజువారు ఓ కోరిక కోరారు. ఏమనంటే ఈ పతకం మీరు మెడలో ధరిచినప్పుడు ఇతరులెప్పరికి నమస్కారం చెయ్యకూడదు. ఎందుకంటే మీరా పతకం మెళ్ళో వేసుకొని చేసినట్లయితే మమ్మల్ని అవమానపరిచినట్లపుతుందని మాకు తోస్తేంది. అది మంచి పని కాదని మాకు తోస్తేంది. కాబట్టి పతకం మెడలో ఉన్నంత వరకూ యొపికి నమస్కారం చెయ్యకూడదు. మీకు ఇష్టం ఉంటే పతకం తీసి అప్పుడు దండం పెట్టండి అని చెప్పారు.

నాయుదుగారు ఎలా వచ్చారంటే సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారు వీటాలో చాలా ప్రసిద్ధ విద్యాంసులు. ఆయన భావమరిచి నందిగానం వెంకన్న కూడా అక్కడే ఉండేవారు. ఆయన దగ్గర ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుదుగారి అన్నగారు వెంకట కృష్ణయ్యనాయుదు గారు శిష్యరికం చేశారు. తమ్ముడై తీసుకెళ్ళి వినిపిద్దాం అనే ఉద్దేశంతో తుమరాడ సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారింటికి తీసుకువచ్చాడు. ముత్తయ్య భాగవతార్ ఉన్నారక్కడ. ఆ సమయంలో నేను కూడా ఉన్నాను.

రామచంద్ర అప్పురావు గారు త్యాగరాజ మందిరాన్ని మద్రాసులో ఒకటి కట్టించారు. ఒక పోల్చాంటిది కట్టించి పూర్వం వాళ్ళ ఫోలోలు ఆయన పెట్టుకున్నారు. ఆ కలెక్షన్ ఎక్కుడా లేదు. సంగీతానికి గొప్ప సేవ చేశారు. మహా విద్యాంసులు దక్కిణాది ఉత్తరాదివాళ్ళ అంతా వాళ్ళంట్లో ఉండేవారు. తన ఆస్తుంతా సంగీతం గురించి ఖర్ప పెట్టారు.

మద్దిల మాస్టరు శ్రీపాద సన్మానిరావు గారు 1919 నుండి కళాశాల మృదంగ విద్యాంసులుగా పని చేశారు. హిందీ మాటలు ఒకాయన అప్ప తబలా వాయించేవారు. నా టైంలో వాసా వెంకట్రావు, సన్మానిరావు మాస్టరు శిష్యులు అప్పులాచార్యులు (వీటా) మాణిక్యం మొదలైనవారు వారి శిష్యులు ఉండేవారు.

విక్రమదేవ మహారాజు జయపూర్ సంస్కారాధిపతి అక్కడ కూడా దసరా రోజుల్లో ఉత్సవాలు చేసివారు. సంగీత విద్యాంసులు పారువల్లి, వారు కొంతమంది వెళ్ళేవారు. కారైకుడై, ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుదు, హరినాగభూషణం గారు మొదలైనవారు ఉత్సవాలకు వెళ్ళేవారు.

నేను విజయనగరం మహారాజు వారి మృగ్జిక్ కాలేజీలో పనిచేసే వార్డ్స్. అక్కడినుండి

తునిరాజు వారి దగ్గరకు వెళ్లేను. ఒకనాడు పక్కన ఒకాయన ఉండి, ఆస్తాన విద్యాంసునిగా మిమ్మల్ని పెట్టుకూడదా! అని ఆయనకు సలహా ఇచ్చాడు. ముపై నలబై సంవత్సరాల పైనే ఉంటుంది ఇది జరిగి? ఆయన అలా అనగానే అదేమిటయ్యా! ఆయన గజపతులు దగ్గర జాబు చేస్తున్నాడయ్యా! మేమెంత? మామూలు జగపతులం అని తేలిగు వప్పుతూ అనేసాడు. తునివారు మామూలుగా సన్నానం చేశారు. 5000/- రూపాయలు, సన్నాన పత్రం అప్పి ఇచ్చారు నాకు.

పట్టాభి రామయ్య గారి ద్వారా సన్నానం జరిగింది. ఔ ప్రాంతాల నుండి కూడా సన్నాన రూపంలో డబ్బు అందింది. ద్వారం వెంకట స్వామి నాయుడుగారు కూడా ఆ సమయంలో ఉన్నారు. తుని రాజువారు బుల్లిబాబుగారని ఆయన ఆధిపత్యం వహించి చేశారిదంతా. సన్నానం ఘనంగా చాలా గొప్పగా జరిగింది. మామూలుగా విజయనగరం కాలేజీలో కూడా సన్నానం జరిగింది.

కళాకారులు ఉండికి కళకి అంకితమై జీవితమంతా అర్పణ చేసుకున్నారు గాని పిల్లలు బాగు గురించి ఈ రోజుల్లో లాగా పిల్లల గురించి పట్టించుకునేవారు కాదు. ఆర్థన అనేది కూడా బెట్టి దాచుకోవాలని కోరిక ఉండేది కాదు.

సంగమేశ్వరశాస్త్రి గారికి పిలాపురంలో నెలకి 30/--ల జీతం ఇచ్చేవారు. విజయనగరం మహారాజు అనంద గజపతి సంగితం నేర్చున్నారు. పాడేవారు. రాశారు కూడా.

ఆనంద గజపతి మహారాజు ధర్మాల రామమూర్తిగారు రాసిన 'మృదంగ తత్యం' అన్న పుస్తకం అచ్చ వేయడానికి కొంత డబ్బు ఇచ్చారు. ఆయన పుస్తకంలో ఆయన పోటో అది వేశారు.

కశింకోటలో జమీందారులుండేవారు. పేరు గుర్తులేదు కళావంతులు అనుకుంటాను. మద్దెల పంతులు. ఆయన తునిలో ఇక్కడకు అంటే పాయకరావు పేటకు వచ్చాడు. ఇక్కడ కళావంతులు కొంతమంది ఉండేవారు. మద్దెల పంతులుగారు సంగిత విద్యాంసుడు. వయోలిన్, ఫీటా, స్కూటు వాయించేవాడు. ఈ మూడింటల్లో కూడా మంచి ప్రాపీణ్యం. కచేరిలు అపీ చేసేవాడు. అప్పుడాయన దగ్గర తునిలో నేనూ ఉండేవాళ్ళే లాండవ నది ఇక్కడుంది. దాన్ని దాటుకుంటూ వచ్చి నన్ను తీసుకవచ్చి ఇక్కడ పాయకరావు పేటలో ఒక స్కూలు పెట్టారు. లందులో ఆయన ఉంటూ పిల్లలకు పారాలు చెప్పాండేవారు. అది ఏ రాజు పెట్టించినది కాదు. అది ఒక కళావంతుల ఇల్లు. రెండు గదులు అక్కడ నాట్యం కూడా నేర్చేవారు. కళావంతులు కదా పిలాపురం నుంచి ఒకామె వచ్చి వారానికి రెండు మూడు రోజులు నేర్చేది. చాలామంది గాత్రం చేపేవారు. మిగిలిన వాళ్ళకంటే కళావంతులే ఎక్కువ నేర్చుకునే వారు. ఎందుకంటే కళావంతులకు అన్ని విద్యలు కావాలి కదా!

నేను అప్పుటికి చాలా చిన్నవాళ్ళే అవడం చేత చిన్న వయస్సులోనే మృదంగం వాయించడం చేత ముచ్చుటగా ఉండి పాయకరావు పేటలో ఉన్న నన్ను వెంటబెట్టుకొని వచ్చి ఆ స్కూలుకి తీసుకు వచ్చాడు.

ఆయన పక్క వాయించడం మొట్టమొదట 5వ సంవత్సరం నుండి మొదలైంది. 1915లో అన్నమాట.

రెండు మూడు సంవత్సరాలు అలా గడిచిపోయింది. కొంచెం వయస్సు వాయిద్యంలో కొంత ప్రాచీణయం వచ్చాయి. మా తాతగారు కోలంక వెంకటయ్యగారు మృదంగంలో (తుని) గొప్ప విద్యాంసులు. ఆయన మృదంగ విద్యాంసుల వడంవల్ల మా తండ్రులు, బాబుయ్యలూ అంతా మృదంగం వాయించేవారు. చిన్నప్పటినుండి అలవాటయింది. అలా 5 సంవత్సరాల వయసులో ఉన్న నాచేత పంతులుగారు వీణ పక్కనా, వేణువు పక్కనా వయోలిన్ పక్కనా వాయించిస్తూ అలా అలవాటు చేశారు.

లఘుడు సంగీత కచేరీలని ప్రత్యేకించి ఏవి లేవు. మా తాతగారు గొప్ప మార్గంగికుడు. భాగవతుల మేళంలో వాయించేవారు. వారి గురించి నాకంతగా తెలియదు. నన్న ఆ విధంగా గమనించి హకీం మోహమ్మద్ మొయినుద్దీన్ సాహాబ్ అనే ఆయన ముస్లిం అయినప్పటికీ ఆ రోజుల్లో 1918వ సంవత్సరంలో తునిలో త్యాగరాజస్వామి ఆరాధనోత్సవాలు పెట్టడాయన. ఆ రోజుల్లో త్యాగరాజ స్వామి ఆరాధనోత్సవాలు తునిలోనే మొట్టమొదట ప్రారంభమయ్యాయేమౌనిపిస్తుంది. బందరులో హారి నాగభూషణం గారు నిర్మహించేవారు. గుడివాడలో హనుమానులు అనే ఆయన చేసేవారు. కోటయ్య దేవర అనే ఆయన కొడుకులు ఇద్దరు. ఒకడు వయోలిన్, ఒకడు ఘూటు వాయించేవారు. ఈ ఇద్దరి కచేరీలు, ఇలా చాలామంది 10రోజులు జరిగే ఉత్సవాలలో పాల్గొనేవారు.

అప్పటికి రాజావారు అంత సుమఖంగా లేరని అనిపించింది. చిన్నతనం వల్ల ఏమీ తెలిసేది కాదు. పెద్దవాళ్ళం చేసేవాళ్ళో. తర్వాత తర్వాత మళ్ళీ నన్న - ఈ చిన్నవయసులోనే ఈ కుర్రవానికి మృదంగం పెద్దవాళ్ళ దగ్గర చెప్పిస్తే అభివృద్ధిలోకి వస్తాడనే ఉద్దేశంతో హకీం మొహమ్మద్ మొయినుద్దీన్ సాహాబ్ నన్న కాకినాడకు తీసుకొని వెళ్లి అక్కడ ఉన్న మృదంగం విద్యాంసులైన మా గురుదేవులు మురమళ్ళ గోపాల స్వామిగారనే ఆయన దగ్గర నన్న ప్రవేశపెట్టి మృదంగం చెప్పించారు. తర్వాత మద్రాసాకు తీసుకెళ్లి పెద్ద పెద్ద విద్యాంసుల వార్యం వినడం, విద్యాంసుల కచేరీలకు వాయించి అలా అలా మృదంగం వాయించడంలో పెద్దవాళ్ళయ్యాను. దీనికంతటికీ మొయినుద్దీన్ సాహాబ్గారి ఆదరణ ప్రేమ అభిమానాలే (కారణం).

వీణ దగ్గర ప్రక్క వార్యంగా మృదంగం ఎలా వాయించాలో తెలుస్తుంది అని కాకినాడ వెళ్లినప్పుడు పిరాపురం తీసుకెళ్లారు. అప్పటి నా వయసు 10-11 సంవత్సరాలు. అప్పుడు శాస్త్రిగారు మధ్యాప్పాం మూడు గంటలకు, రాత్రి 11గంలకు భోజనం చెయ్యడం ఇలా వుండటం చేత నేను బయట భోజనం చేసి శాస్త్రిగారింట్లో పడుకునేవాళ్ళి. ఆయన భోజనం చేసి వచ్చి లేరా రాజు లేవరా అని లేపితే నేను మృదంగం సరిచేసుకుని ఆయన వీణ వాయిస్తుంటే నేను మృదంగం వాయించేవాళ్ళి. అలా కొన్నాళ్ళ జరిగింది. ఆ తర్వాత 12 సంవత్సరాలు వచ్చేసరికి నన్న విజయనగరం ద్వారం

వెంకటస్వామి నాయుడు గారి దగ్గర ప్రవేశపెట్టారు.

ఆయన దగ్గర నేను ఉండటం నా భాగ్యమని అనుకుంటున్నాను. ఎందుకంటే సంగీతానికసంబంధించిన విషయాలు మృదంగం వర్ణాలకు, పదాలకు, కీర్తనలకు, జావళీలకు పల్లవికీ రకరకాలైనవార్య విశేషాలు తెలిసాయి. ఆయనతో ప్రక్క వాద్యంగా నేను ఎన్నో కచేరీలలో పాల్గొన్నాను. ఆయన దగ్గరే చాలాకాలం ఉన్నాను.

సంగమేశ్వర శాస్త్రీగారికి కచేరీలు ఎలా వచ్చేపంటే ఏదో ఒక సందర్భంలో ఓ పెళ్ళికో లేకపోతే ఉత్సవానికో శిష్యులో వారిని దగ్గరుండి తీసుకెళ్లేవారు. స్వాములారు బయల్కేరి వెళ్ళినట్టే ఉండేది-ఆయన కచేరీకి వెళ్ళడం అంటే. కుటుంబంతోటే వెళ్ళడనే. ఆయన దగ్గర పెద్ద వీణ పెట్టి ఉండేది. పూర్వం క్రిపట్టి ఉండేది. అందులో సామానంతే పెట్టేవారు. పెద్ద గోసంచీలో గెన్నెలు, ఇంకా మొత్తం వంట సామానంతా ఉండేది. కుటుంబం- భార్య కుమార్తె, కుమారుడు, నేను అంతా కలిసి వెళ్లేవాళ్ళం. విశాఖపట్టంలో సంగమేశ్వర శాస్త్రీగారి శిష్యుడోకాయన ఉండేవారు. ఆయన ఉద్యోగరీత్యా పెద్ద పదవిలో ఉండేవారు. వారింట్లో ఉండేవాళ్ళం. వారం పదిరోజులు ఉండి అక్కడ కూడా వీణ వాయిస్తూ బయట కచేరీలు చేస్తూఉడటం జరుగుతూండేది. ఈలోగా మరివరో శిష్యులు రావడం బరంపురం ఇంకా చతుర్పురం అనీ వుండేది. అక్కడికి వెళ్ళం. ఇలా రెండేసి మాసాలు కచేరీలు చేసుకుంటూ స్వాములవారు తిరిగినట్లు తిరిగేవాళ్ళం.

అక్కడనుండి గుంటూరు ఇలా వెడుతూ ‘ఉండి’ అనే ‘హూండే’ జమీందారు ఒకరుండేవారు. ఆయన పేరు కామేశ్వరరావు. ఆ కాలంలో ఆయన ఎం.పి.గా ఉండేవారు. ఆయన ఇంట్లో ఉండేవారు. ఆయనకు సంగీతం అంటే అభిమానం. ఎంతోమంది ధనికులు, జమీందారులు పీరికి పరిచయస్తు లున్నారు. సంగీతాన్వభిమానించే జమీందారులకి వుత్తరం రాశేవారు. అలా పర్లాకిమిడి, బెక్కలి మొదలైన ఇంకా చాలా జమీందారీలలో సంగీత కచేరీలలో పాల్గొన్నారు. ఇదంతా కామేశ్వరరావుగారి చలవచల్లే జరిగింది. అప్పుడు వారింట్లో రెండు నెలలున్నాం మేమంతా.

ఇన్ని వాద్యాలు అశ్వైప్పాలో పుంచి ఎలా వాయిస్తారో అన్ని రకాలుగామా సంగమేశ్వర శాస్త్రీగారు ఉణాలో వాయించగలరని రపీంద్రనాథ్ రాగూర్ అనేవారుట. 18సం॥ల వయసు 1928. అప్పటినుండి ఉపురం సంస్కారంలో ఉన్నాను. సూర్యనారాయణమూర్తి నాయుడు సరస్వతీ గానసభలో దసరా ఉత్సవాలు కాకినాడలో జరిపేవారు. దడ్కిణాది విద్యాంసులు కూడా ఇక్కడికి వచ్చేవారు.

కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణ మూర్తిగారంటే అందరికీ, చాలా అభిమాన గౌరవాలు. నారాయణ మూర్తిగారింటికి వస్తే విద్యాంసులూ, పిలాపురం రాజువారు కూడా పెద్దపాల్లో కూర్చునేవారు. నారాయణ మూర్తిగారు లోపలి నుండి వచ్చినప్పుడు అందరూ రాజువారితో సహా లేచి నుంచునేవారు. అంతటి

గొప్పవారు మూర్తిగారు. ఇంకా వర్షక ప్రముఖుల నుండి కూడా గానసభకు విరాళాలిచ్చేవారు. పిరాపురం సంస్కారంలో దసరా రోజుల్లో దర్శారు జరిగేది. పెద్ద హోలుండేది. రాజావారికి వెండి సింహాసనం ఉండేది. దానిమీద కూర్చునేవారు. ఆ పక్కన రాజబంధువులు, సంగీత విద్యాంసులు, కవులూ ఒక్కొచ్చేట ఒక్కొచ్చేపు కూర్చునేవారు. సంగీత కచేరి జరిగేది. ప్రతి సంవత్సరం రెండురోజులు గోవిందస్వామి పిచ్చు కచేరి జరిగేది. అప్పుడు రాజావారు వింటుండేవారు.

త్యాగరాజస్వామి విగ్రహాన్ని తయారు చెయ్యాలని ఎప్పటినుండో కోరిక. రిటైర్ అయిపోయాను. సరే ఏం చెయ్యాలి. ఆర్థికంగా ఏదో మాదిరిగా ఉండేది. ఇంకా బాగుంటుంది కదా అని నాకు మనసు పుట్టి ధనం సంపాదించాలనుకున్నాను. ఆ దుర్యాద్రి స్వామివారికి ఇష్టం లేదు. అయిన త్యాగమూర్తి తనకున్నదంతా దేవునికి కైంకర్యం చేశాడు. ఉంచవత్తి చేసి బతికారు. అంచేత ఆశ. మహారాజులిచ్చినా తిరస్కరించేరు. అటువంటి త్యాగరాజస్వామి విగ్రహాన్ని ధనాశతో చేసే నా భావన అయినకు నవ్వలేదో ఏమో వెంటనే జబ్బు చేసింది. హర్ష జబ్బు చేసింది. ఆ తర్వాత కొన్ని రోజులకు రక్తపు హోటు (బ్లాండ్ ప్రెజర్) వచ్చింది. ఆ జబ్బుతో చాలా రోజులు విశాఖపట్టణంలో ఆసుపత్రిలో ఉన్నాను. నాకు కలిగిన ధనాశ ఈ జబ్బుకు కారణమని నా అంతరాత్మ ఫోమించింది. అప్పుడు నేను ఇంక ఎట్టి పరిస్థితుల్లోను డబ్బు సంపాదించే ఉండేశంతో విగ్రహాలు చెయ్యనని గట్టి నిర్దయం తీసుకున్నాను. ఒక్క విగ్రహం చేసి త్యాగరాయ సభలో వారికి ఇస్తానని మాట ఇచ్చాను.

ఎందుకో పైదరాబాదు త్యాగరాయ గాన సభలో ఇవ్వాలనిపించింది. అప్పుడు నా ఆరోగ్యం కూడా చాలా బాగుంది. స్నేహితుడు, శిష్యుడూ అయిన నరసింహం గారికి కబురంపాను. వారు పైదరాబాదు వారికి చెప్పారు. పెద్ద పెట్టి ఇచ్చారు. విగ్రహాన్ని పైదరాబాదు తీసుకురావడానికి రైల్స్ వారు కూడా చాలా సహాయం చేశారు.

పింగాటే కప్పులు తయారు చేసే మట్టి ఉంటుంది. ఆ మట్టి తెప్పించాను ఒక టన్ను. అది మెత్తగా ఉంటుంది. నిలవ ఉంటుంది. ఆరితే గట్టిపడుతుంది. ఆ తర్వాత దాన్ని చెక్కుకోవచ్చు. అచ్చులాచేసి దాంట్టు మళ్ళీ వేరే సిమెంట్, ఐరన్ మామూలిది కాదు. అల్యామినియం రాండ్ తెప్పించి, నడుం దగ్గర, చేతులు దగ్గర పెట్టాం. అదంతా సరిచేసి సాఫ్ చెయ్యడానికి చాలాకాలం పట్టింది. రెండు మూడు నెలలు పట్టింది. ఒకే రంగులో ఉండేట్లు తయారు చేశాను.

భుగత గోపన్న: తోథిమి, తోథిమి తత్తోథిమిథిథిక తథింథిం దిక్కిటతక దిధుకుడు తకతక తక తత్తుకణం కిటత . . . ఇలాంటి శబ్దాలు రాశారు. ఇని భుగత గోపన్న శబ్దాలు. గాత్రం వీణ, వయోలిన్ వాటికి నాట్యం, మృదుంగానికి గుర్తింపు రావటానికి నాయుడు గారు క్షమిచేశారు. మృదుంగానికి సిలబన్ తయారు చేశారు. సంగీత కళాశాలలో ఆడపెల్లలు ప్రవేశించే అర్థత కలిగించింది నాయుడుగారే,

ఆయన కాలం నుండి ఆడపిల్లలు విజయనగరం కాలేజీలో సంగీతం నేర్చుకోవడం మొదలెట్టారు.

జనార్థనాచారి గారని ఒకాయన ఉండేవారు. వీణ చాలాబాగా వాయించేవాడు - చాలా అంటే చాలా బాగా వాయించేవాడు. అప్పుడు వుర్యోగం ఇచ్చారు రేడియోలో. నాయుడుగారి శిష్యుడు కావడం వల్ల, నాయుడుగారు ఒకసారి వయోలిన్ వాయించినప్పుడు జనార్థనాచారి వీణ వాయించారు. అందులో నేనూ మృదంగం వాయించాను. అది గ్రాంఫోన్ రికార్డులో వచ్చింది కూడా. నాయుడుగారి దగ్గర నేర్చుకున్నాడు కాబట్టి తనకు అనుకూలంగా వుంటుందని వాయిం తాలూకు సుస్వరం, రాగ స్వర ప్రస్తురాలు ఎలా వేస్తారో అన్ని బాగా తెలిసుంటుందని వీణ వయోలిన్ కలిపితే రంజకంగా ఉంటుందని వాయించేదు.

పీఠాపురంలో అస్తిపరులు ఆమర్తి దౌరగారు. కోటిపట్లి ప్రకాశరావు తండ్రి రామారావుగారు ఆమర్తి వేమన దౌరగారి శిష్యులు. పండ్యాడ ఉప్పాకయ్య గారు. ఆయన విద్యాంసుడు. పెద్ద భూస్వాములు. నియోగులు చాలామందిని ఆదరించేదు. నాకు బాగా తెలుసు. కీర్తనలనీ సేకరించాడు. అల్లంరాజు పేరాజుగారని ఉప్పాడ కొత్తపట్లిలో మృదంగం వాయించేవాడు. కచేరీలలో వాయించేవాడు. ఆయుర్వేద వైద్యుడు కూడా. గణపతి ఉత్సవాలు జరిపేవారు. కచేరీలు చేయించేవాడు. మృదంగం అంటే చాలా భక్తి. ప్రాతఃకాల దర్శనీయ వస్తువుల్లో మృదంగం చాలా గొప్పది అనీ 'కాసు మృదంగం' అనీ తన మృదంగానికి పేరు పెట్టుకున్నాడు. తన పడకగదిలో పెట్టుకునేవాడు. తెల్లవారి లేవగానే దాన్ని దర్శించుకునేవాడు.

నాకు అప్పటికి 8-10 ఏళ్ల మధ్య వయసు. మంచివాడు. చిన్నవాట్లే అయినా మా యింటి కొచ్చేవాడు. వచ్చి "వెంకట్రాజు మమ్మ మృదంగంలో చాలా గొప్పవాడివచ్చుతావు, నాకు రాత్రి కల్గొచ్చింది. పెద్ద గణపతి పెద్ద మృదంగాన్ని తీసుకొచ్చి నీకిస్తున్నాడట. అందుకున్నావు. నాకు చాలా ఆనందం కలిగింది. అది చెప్పడానికి వచ్చానయ్యా" అని అన్నారు. అప్పటికి అల్లంరాజు పేరాజుగారి వయసు 60సంఖ్యలు.

కార్యేటి నగర రాజు రామకృష్ణంరాజుకు సంగీతం ఇష్టం. ద్వారం వారికి సన్నానం చేయాలనిపించి 45,000/- రూపాయలు చందా పోగు చేసి, సన్నానం చేశారు. మాకు వెయ్య నూట పదహార్లు ఇచ్చారు. అప్పటికి సంస్కారం ప్రభుత్వాధినం అయిపోయింది.

తుని రాజూవారు - బుల్లె బాబుగారు యమ్.యల్.ఎ., ఆయన కూడా సంగీత విద్యాంసులను పిలిచి కచేరి ఏర్పాటు చేశారు. 1938లో హకీం మొహమ్మద్గారు ప్రారంభించారు.

తేవాది జమీందారులకు కూడా సంగీతం అభిలాష ఉంది. ఆరు వాల్యూములు దేశంలో అన్నిచోట్ల జరిగే కార్యకలాపాలను పుస్తకరూపంలో వేశారు. అది నాయుడుగారికి బహుకరించారు. పాడుగు రామ్యార్పి

వీణ ఆయన శిష్యులు ఆకొండి రాజురావు వీణ, అరసవిల్లి దగ్గర రామన్న వయ్యెలిన్ వాయించేవారు

రెండుసార్లు మూర్ఖజీక్ కాలేజీలో విజయనగరంలో పనిచేశాను. ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడు గారి టైంలో ద్వారం నరసింగరావు టైం వరకూ పనిచేశాను.

చల్లపల్లి పంచనదేశ్వర శాస్త్రి- వయ్యెలిన్ వాయించేవాడు. చల్లపల్లి ఆయనది. బందరు హరినాగభూషణం గారి వయ్యెలిన్ పద్ధతిలో ఉండేది.

వారణాసి బలరామశాస్త్రి వారణాసి బ్రహ్మయ్యగారు భజన సంప్రదాయాన్ని ఔవలవ్ చేశారు. ఘంటయ్యగారిని హరి నాగభూషణంగారు తనతో బాటు తీసుకెళ్లారు. భజన సంప్రదాయ రితిలో మృదుగం వాయించేవారు. అలాంటి అష్టపదులు గానం చేస్తూ భజన చేసేవారు. అందులో వాయించడం వల్ల చేతికి కొంత అలవాటు పడి అది కర్మాటక సంప్రదాయానికి మార్పుకుని సంగీత సంప్రదాయంలో కచేరీలు చేసేవారు. సుసర్ద దక్కిణామూర్తి శాస్త్రి గురుకుల పద్ధతిలో సంగీతం చెప్పే ఏర్పాటు చేశాడు. దానికోసం సంస్కృతాధిపతులు జీమిందారుల దగ్గరకు వెళ్లి గురుకుల పద్ధతిలో విద్యార్థులకు సంగీతం నేర్చుతున్నామని ఆ విద్యార్థులకు వసతి భోజనం ఏర్పాటు చెయ్యాలని అందుకోసం మీరు సహయం చెయ్యాలి అని చందా పోగు చేసి ఆ గురుకులాన్ని నడుపుతూ ఎంతోమంది విద్యార్థులను తయారు చేశారు. రాజనాల వెంకటపుయ్య, పురాణం కనకయ్యశాస్త్రి గారు కూడా ఇలా సంగీత వ్యాప్తికి కృషి చేశారు.

5 సంాల కాలంలో కాకినాడలో సంగీత పారశాల శ్రీ రామసభ అన్న పేరుతో ఉండేది. సంగీతోత్సవాలు ఏడాదికోసారి 10రోజులు జరిపేవారు. విద్యాంసులను సన్మానించేవారు. ఉర్లాం సంస్కృతానంలో కూడా సంగీత విద్యాంసులకు వార్షికం ఇచ్చేవారు. బొంపాడ రామన్న హర్షవిల్లిలో ఉండేవారు. ఆయన సంగీత గురుకులాన్ని నడిపాడు. పర్వతనేని వీరయ్య చౌదరి మంచి సంగీతజ్ఞుడు, విమర్శకులు, మహారాజుగారు ఏది కావాలంబే అది ఎప్పుడు ఇవ్వాలనుకుంబే అప్పుడు ఇచ్చేవారు. వాసావారి వంశంలో ఒకరు, ఆస్తాన విద్యాంసులు ఉండేవారు.

ఆచార్యులనేవాడు చిడతలు అద్భుతంగా వాయించేవాడు. ఆయన సంగమేశ్వర శాస్త్రి గారచ్చాయి. పిచ్చివాడులా వికృతాకారం అటీగా మాటల్లాడేవాడు. తీవేసేవాడు. కానీ బ్రహ్మండంగా వాయించేవాడు.

అనుబంధం - 7

చ్ఛవరం భావనారాయణరావు గారి జంటర్స్

భావనారాయణరావుగారు విజయనగరం మహారాజువారి సంగీత కళాశాలలో పనిచేశారు. నీఁ వెంకటరమణదాసు గురించి ఆయనేంటంటే నాతోనే ఈ సంప్రదాయం పోవాలి. అనే ఉద్దేశంతో ఎవరికీ చెప్పలేదు. అలాగే మన శాస్త్రాలు చెప్పలేదు. అలాగే మన శాస్త్రాలూ చాలా వరకూ పోయాయి.

ఆయన మనవల్ని ఒప్పించి ఎలాగో ఆ వీణల్ని కళాభవనలో పెట్టించాను. అని వాయించటానికి వీలులేని శిథిలావస్థలో అప్పటికే ఉన్నాయి. ఫలానావారి జ్ఞాపకం అని ఉంచాను.

వెంకటరమణ్యగారు గొప్ప వైషణికుడు. అయినా ఆయన ఎవరికీ నేర్చలేదు. అలా వాయించేటటువంటిది ఎవరికీ రాదు. సత్తువు జబ్బల్లో ఉండాలి. పట్టాలం వాయించేవాడాయన.

కవిరాయని ఛోగారావుగారు ఆయన సంస్కారంలో తిరుగుతూండేవారు. వాళ్ళ పూజాగృహాల్లో కూడా వాళ్ళకు పరిచయాలుండేవి. రుద్రపీణి వాయించేవారు. కులపరంగా కూడా పెద్దవాళ్ళవదం చేత వారికి గౌరవం ఉండేది.

బెంగళూరులో పుట్టారు నాన్నగారు. చిన్నప్పుడే మా పూర్వీకులు కళింకోట మార్చేరు. అందువల్ల వచ్చేశారు కళింకోట. మా పూర్వీకులు బ్రిటీష్బాండ్లో వయ్యెలిన్ ఉండేది. అది ఊరకే సరదాగా వాయిస్తూ ఉండేవాడు. అదీ అసలు ప్రారంభం. కళింకోట నుండి విశాఖలోకి మార్చేశారు. అలా వచ్చారు. విజయనగరంలో సంగీతం కాలేజీ పెడతారని తెలిసి నాన్నగారు అక్కడికి వెడదాము విద్యార్థిగా నేర్చుకుండామని అనుకున్నారు. ఆ తర్వాత బ్రతుకు తెరువు దొరుకుతుంది అని అనుకున్నారు. భానోజీ రావుగారు అని ఒకాయన ఉండేవాడు. మారేపల్లి రామచంద్రకవి అని ఒక గొప్పకవి ఉండేవారు. శ్రీరంగం నారాయణబాబు తండ్రికి (సుందరనారాయణ) రామచంద్రరావు ఒక ఉత్తరం రాసి పంపించాడు. నారాయణబాబు తండ్రి సంగీతజ్ఞుడు. ప్రతి శుక్రవారం కోరుకొండలో (విజయనగరం పాలెన్ ఉండేది) ఏదో ఒక ఎంటర్టెన్మెంట్ చేయించేవాడు. సాధారణంగా బ్యాంక్ ఇలాంటివేవో ఉండేవి. అక్కడెలాగో మేనేజ్ చేసి నాయుడుగారి కచేరి ఏర్పాటు చేశారు.

కచేరి అనేటప్పటికి నారాయణదాసుగారు, వీణా రమణయ్యగారు, వీళ్ళంతా వచ్చారు. కచేరి అవతుంటే పెద్ద పెద్ద కేకలు అవీ చేశారు. మెచ్చుకుంటూ రాజువారు కూడా - ఇలా స్కూలు పెడతాం అందులో ప్రాఫెసర్గా రావాలి. ఆయన కిష్టమేనా కనుక్కో - అంటే నాన్నగారు అలాగే అన్నారు. ఆ

వేళకి ఆడెక్కుదున్న ఇక్కడే వుండాలన్నాడట. చిత్తం మహాప్రభో అన్నాడట: అప్పుడు 116 నాణాలు గుండాడు రామన్న అప్పటికే ఆయన దగ్గర ఉండేవాడని చెప్పాను కదా! అతని ద్వారా ఓ కండువాలో కట్టి ఇచ్చారు.

వంకాయల వారింట్లో భజన అంటే విజయనగరంలో చాలా ప్రసిద్ధి. విజయనగరంలో మేం నలబై ఏళ్ళన్నాము. పట్టాయని సీతారామశాస్త్రిగారు బాగా తెలుసు. అప్పుడు ఇంట్లో జరిగే క్రష్ణాపుమి ఏకాహాలకే వాటికే కూడా పెద్ద పెద్ద విద్యాంసులంతా వచ్చేవారు. ద్వారం వెంకటస్వామినాముడు, పేరి రాముట్రి నారాయణదాసుగారు. పట్టాయని సీతారామశాస్త్రి సాలూరు గురువుగారని, రాజేశ్వరరావుగారి నావ్యారు సాలూరు సన్మాసయ్యగారు వీరంతా వచ్చేవారు.

సాలూరు పెద్ద గురువుగారని సన్మాసయ్యగారని లనేవారు. సాలూరు చిన్న గురువుగారని సీతారామ శాస్త్రిగారని లనేవారు. పెద్ద గురువుగారి కుల్రాష్టోహనుమంతరావు, రాజేశ్వరరావునూ, వాళ్ళు కూడా వచ్చేవారు. ఏళ్ళను, ఆరంగేట్లం మొత్తం పాడించేవారు. ఘంటసాల సీతారామశాస్త్రిగారు ఏళ్ళందరినీ పాడించేందుకు మా యింటికి తీసుకొచ్చేవారు. ఘంటసాల మొట్టమొదట పాడింది మా యింట్లోనే, భజనకు వచ్చారు. సూడంటగా కొత్తగా అప్పుడే వచ్చారు. ఆ రోజు శనివారం అయింది. మా యింట్లో భోజనం పెట్టారు. మా మేనత్తు కూతురికి పారం చేపేరు. ముళ్ళపూడి లక్ష్మణరావుగారూ మొదలైనవారు వచ్చేవారు. ఆ కాలంలో మా యింటికి రాని విద్యాంసులు లేరు.

పేరి రామమూర్తిగారని పేరిబాటు అనేవారు. ఆయన పాడేవారు. ముఖ్యజిక్కకలేజీలోనే ఉండేవారాయన? అనంద గజపతి దగ్గర కాదు. లెక్కర్స్‌గా విజయనగరంలో ఉండేవాడు. ద్వారం పారి కాలంలో యువకుడు. ఆయన పాటలో ఉండే విశేషం ఏమిటంటే లయలో చాలా గొప్పవాడు. దళ్ళిణాది విద్యాంసులు ఏళ్ళు వాళ్ళు ఎవరొచ్చినా సరే వాళ్ళను నిలబెట్టగలిగే సామర్థ్యం ఉన్నాయని.

కానీ ఏళ్ళవరూ కూడా రాజుస్తానానికి సంబంధించినవారు కారు. జీతాలవీ, రాజువారే ఇచ్చేవారు. చాలాకాలం వరకూ ఇచ్చారు. ఆ తర్వాత కాలేజీకొక కమిటీ వేశారు. జూనియర్ కలెక్టర్ ఒకరుండేవాడు. ఆయన ఒక కమిటీ వేసి వాళ్ళందరికి జీతలిచ్చేవారు. కానీ దానికంతా రాజువారి సూపర్వీజన్ అది ఉండేది. విజయ రామగాన పారశాల అని వాళ్ళు పేరు పెట్టారు కూడా. ఆ ట్రైంలో వచ్చింది. దాంతర్వాత కమిటీవాళ్ళు జీతాలిచ్చేవారు. అనందగజపతిని ఆంప్రభోజుడనేవారు.

కవిత్తం అదీ రాసేవాడు. బాగా పాడేవాడు కూడా. క్రూష్ణ దేవరాయల సభలా వుండాలని తపన వడేవాడు. అనేకమందిని విద్యాంసుల్ని కవుల్ని తీసుకొచ్చి తన ఆస్తానంలో ఉంటే గౌరవం అని తెచ్చిపెట్టుకున్నాడు. ఆయన కాలంలోనే నారాయణదాసుగారు వచ్చారు. ఆయనతో రాజువారు చాలా కోట్ల గా ఉండేవారు. తర్వాత వీణా రమణయ్య దాసుగారు కట్టుసూర్యగారు ఉండేవారు.

ఆదిభట్ల నారాయణదాసుగారు పెద్ద కంరం ఉన్నవాడు. ఆయన మా యింటికి కూడా ఓ సారి వచ్చాడు. ఎన్నో షైఖు ఆయన పాడితే వినిపించే అంత పెద్ద కంరం. గాయకుడు హిందుస్తానీ రాగాలు కూడా బాగా పాడగలడు. పల్లవులు పాడేవాడు. తాళంలో గట్టివాడు. హరికథ అని ఆయన్ని అనేస్తుంటాం. కానీ సంగీతంలో కూడా దాసుగారికి అంతటి స్థానం ఉంటి. ఆయనతో సరిపోయే వాళ్ళు ఏ విషయంలోనూ లేరని ఒప్పుకున్నారందరూ దక్కించాడిలో.

గోవన్న నంగితం గురించి :- గోవన్న ఆస్తాన విద్యాంసుడు కాదు. ఆయన శబ్దాలు నాట్యంలో ఎక్కువగా ఉపయోగించేవారు. ఆ శబ్దాల్ని నట్టువాంగం నోటిలో అంటుంటే హాటికి అభినయం చేసేవారు. తర్వాత లయకి సంబంధించినవి ఈ శబ్దాలు. ఎందుకంటే ఈ శబ్దాలు చాలా జటీలంగా ఉండి దానికి తగ్గ తాళం వెయ్యడం కూడా కష్టంగా ఉండేది. గోవన్న భుక్త అని పేరు. ఆయన శబ్దాలను తోథమి శబ్దాలని పిలుస్తారు. ఇప్పటికీ ఆ శబ్దాలు తాళాన్ని వేసి అంటున్నప్పుడు (దిట్టం) వస్తుంది. తాళజ్ఞానం వస్తుంది. అందుకే ఆయన రాశారు. ఆయన కూడా శ్రీకాకుళం అటు ప్రాంతంవాడే.

ఓసారి టెక్కలి వెళ్లం. అది ఓ చిన్న జమీందారీ. రాజు జగన్నాథ దేవర్కు అని ఉండేవాడు. ఆయన వైలన్ వాయించేవాడు. ఓసారి ఆయన పిలిస్తే ఆయనాస్తానానికి వెళ్లిం. వెంకటస్వామి నాయుడు గారి అన్నగారబ్బాయి ద్వారం నరసింహరావుగారు రాజు జగన్నారు దేవర్కుకి గురువు. వయాలిన్ చేపేవారు. ఆ సరదా మీద ఆయనాచ్చి రేడియోలో కూడా వాయించేవాడు.

ఆనుబంధం - 8

వట్టాయని సంగీతరావు గారితో ఇంటర్వెషన్

ఈయన సాలూరు సంస్కారికి చెందిన విద్యాంశుడు. వాసావారిలో వాసా సాంబయ్యగారికి సంతాసం లేకపోయేసరికి వాసా కృష్ణమూర్తిగారి కొడుకు వాసా వెంకటరావుగారిని పెంపకం తీసుకున్నారు. వాళ్ళు కొన్ని స్వర పల్లవులు రాశారు. ఇవి సాహిత్యపరంగా వస్తూయో రావంటారో గానీ విణను దృష్టిలో పెట్టుకొని వీరు స్వర పల్లవుల గ్రంథం రాశారు. మిగిలిన ఏ ప్రాంతంలోనూ స్వర పల్లవులంత ప్రచారంలో లేవు. అందులో ముఖ్యంగా హిందోళ నవరోజు రాగాల్లో రాశారు.

నవరోజు రాగం అనేది పూర్వం ఏ లాలిషాటకో జోలపాటకో ఉపయోగించిన రాగం తప్పించి లక్ష్మీ రచనలు దాంట్లో చాలా తక్కువ. వాటిని చాలా ప్రామాణికమైన పద్ధతిలో మంచి ప్రయోగాలతో ఆ స్వర పల్లవులు రాశారు వాళ్ళు. ఈ పల్లవులు నా చిన్నతనంలో నారాయణాస్త్రి గారి దగ్గర నేర్చుకున్నాను. అలాగే నారాయణాస్త్రిగారు ఈయన విషయానికొస్తే- ఆయన కాలంలో బొభీలి రాజుగారి ఫారేచ్మెండ్ డే నాడు ఒక రాగమాలిక రాశాడు. అది స్వర్మల్లో చదువుతుండగా నాచేత పాడిస్తూండేవాళ్ళు. అది నాకు బాగా జ్ఞాపకం. ఆ తర్వాత సంగీత అకాడమీలో కూడా పాడి వినిపించాను.

అలాగే నందిగానం వెంకన్నగారి గురించి పిరాపురం సంస్కారంలో అంటే తుమరాడ సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారికి మామగారాయన - అయిన బొభీలి ప్రాంతంలోనే ఉండేవాడు. ఆయన ముసలి కాలంలో సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారి దగ్గరకు వచ్చేశాడు. ఆయన రాసిన స్వరపల్లికి సాహిత్యం మరొక ఆయన ఆత్మారామ కవి లని ఆయన చేశాడు. అదోకటి జ్ఞాపకం ఉంది. అది యథాతథంగా ఇక్కడ ఇస్తున్నాను.

వింజమూరి లక్ష్మీగారి అమృగారు వాళ్ళ అమృగారు వరదమృగారు వాళ్ళ తాత వెంకటేశ్వర్లు గార్లు పెద్ద తెలుగు పండితుడు వాసావారి శిష్యుడే. ఆయన గురించి మనం ఎలాగైతే “శ్రీ గణనాథ” మొదట చెప్పుకుంటున్నామో మలహారిలో గీతం వాళ్ళ సాంప్రదాయంలో చెప్పుండేవారు ఆ గీతం పూర్తిగా రాదు. ఏమిటంటే “శ్రీ వాసాపుయ్య గురుతను ధారిం!” అని ఏదో వుంది. ఆయన రాగమాలిక పాడినట్లు జ్ఞాపకం వుంది. సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారంబే ఆయన పిరాపురంలో ఏదో మూల కూర్చుని వీణ వాయించుకుంటూండేవారు. ఏదైనా శుభకార్యం వస్తే మా ఆస్తాన విద్యాంశుడు ఫలానా ఆయన వాయించేదు అనడమే తప్ప అంతెకు మించి ఎక్కువ సంబంధం ఉన్నట్లు కనిపించదు. సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారు గొప్పవారని ఎప్పుడు తెలిసింది? రఫీంద్రనాథ్ రాగూర్ బ్రహ్మసమాజీకుడు. పిరాపురం అంతా బ్రహ్మసమాజీకులు ఆ సందర్భంలో ఆయన పిరాపురం వచ్చినపుడు “నేనోక మహాత్మరమైన

రత్నాన్ని కనుక్కున్నాను” అని మహానందపడి సంగమేశ్వర శాప్రి వార్యం విని శాంతినికేతనానికి పిలిపించాడు. సంగమేశ్వర శాప్రి లోకజ్ఞానం వున్నవాడు కాదు. వీణ వాయించడం సంగీత జ్ఞానం బాగా వున్నవాడే మిగిలిన లోకజ్ఞానం వ్యవహర జ్ఞానం ఆ రోజుల్లో చాలామందికి లేవు. అలాగే లయించు కూడా లేవు. ఆ విధంగా త్యాగరాజకృతికి కూడా ప్రత్యేకత వుంది.

బొభీలి సంస్కారంలో ఆ రోజుల్లో ఉండే విద్యాంసుల్లో వాసావారి కుటుంబం అక్కడికెళ్ళింది. అలాగే నందిగానం వెంకన్సుగారు కూడా బొభీలి సంస్కారపు అగ్రహారంలోనే ఉండేవాడు. ఆయనకీ బొభీలిసంస్కారంతో సంబంధం ఉంది. వీళ్ళు కాకుండా ‘వంతరాం’ అనే గ్రామంలో ముట్టూరి సంగన్న గారున్నారు. ఆయన మార్థింగికుడు. భుగత గోవన్నగారున్నారు. ఆయన మార్థంగికుడు. భుగత గోవన్నగారు వీరి సమకాలికులు కావచ్చు. ఆదిభట్ల నారాయణాసు కూడా సమకాలికుడే.

ఆయన పాలకొండ తాలూకా ‘వంతరాం’ గ్రామంలో ఉండేవాడు. నేనా చుట్టూపక్కల గ్రామాలన్నిటి గురించి చెప్పున్నానందుకోసమే. అలాగే మా తాత పట్టాయని వెంకట నరసింహ శాప్రిగారు. ఆయన సాలూరులో ఉండటం ఉన్న బొభీలిశాస్త్రాలు గారని పిలుస్తూండేవారు. ఆయన జీవితం చాలావరకు ఒరిస్టాలో గడిచింది. చివరి రోజుల్లో మాత్రం సాలూరు, బొభీలి ఈ ప్రాంతాలకు వచ్చాడు. అలాగే ఈ వాసా వారి శిష్యులే. ఆకొండి నారాయణ శాప్రిగారు. ఆయన బొభీలిలో ఉండి అక్కడ స్వాల్ఫో సంగీతం మాఘోరుగా ఉండేవారు. ఆయన వీళ్ళ, వయోలిన్ వాయించేవారు. మంచి పరిజ్ఞాత. సాహిత్యంలో కూడా మంచి పరిజ్ఞానం ఉన్నవాడు. ఆయన కొన్ని కీర్తనలు రాశాడు.

అలాగే సాలూరు సంస్కారానికి చెందిన మా పాదర్ పట్టాయని సీతారామశాప్రిగారు. ఆయన రాసిన కీర్తనలున్నాయి. ఆ రోజుల్లోనే భీమవరం అనే అగ్రహారం ఉండేది బొభీలిలో. ఆ భీమవరం అగ్రహారంలో విశ్వపతి శాప్రి అని ఒకాయన ఉండేవాడు.

ఆయనకు బాల్యంలోనే వివాహమయ్యంది. అయిన వెంటనే బయలుదేరి సంగీతం నేర్చుకుంటానని దక్కిణదేశం వచ్చి మద్రాసు వచ్చేశాడు. ఆయన పట్టం సుబ్రహ్మణ్యాయ్యర్ శిష్యుడని చెప్పగా విన్నాను. ఆయన యోవనమంతా మద్రాసులో గడిపిం తర్వాత నేను పెళ్ళి చేసుకున్నాను. నా భార్య అక్కడెక్కడో ఉంది అన్న విషయం 45 సంవత్సరాల తర్వాత ఆయనకు జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఆ తర్వాత తన స్నేహితుణ్ణువర్ణ పంపించి మా బంధువులు పటలాంగా దగ్గర ఉన్నారు. వాళ్ళులా ఉన్నారో చూసి రమ్మని పంపించాడు. ఆ దక్కిణాత్మ సంగీత విద్యాంసుడు ‘గజరావణ’ అగ్రహారమని బొభీలి దగ్గర్లో పుంది- అక్కడకు వచ్చాడు. అప్పటికే ఆయన భార్యకు వితంతు వేషం వేసేశారు. ఆయన బ్రతికే ఉన్నాడని ఆ రోజుల్లో ఎవరికీ తెలియదు. ఆ విశ్వపతి శాప్రిగారు 45వ ఏట ఆ తర్వాత వచ్చాడు. ఆయన అప్పుడు 5గురు సంతానం పాండాడు. ఆయన పార్వతీపురం గర్వ్య స్వాల్ఫో టీచరుగా పనిచేశాడు. సంగీతం మాస్టరు ఆయన సంగీతం ఆ రోజుల్లో ఎవరికీ అక్కడ భాగవతాలూ

ପାଇଁ କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା

Digitized by srujanika@gmail.com

لَيْلَةٌ مُّلْكٌ لِّلَّهِ الْعَزِيزِ لِّلَّهِ الْمُنْتَهِىِّ وَلِلَّهِ الْمُكَفِّرُ بِالْأَكْبَرِ

విషాదముల విషయముల ప్రశ్నల ఉపాయముల కు

ప్రాంతిక విషయాల కుటుంబమే అనుమతి లేదా అనుమతి లేవాలి.

ఆ రకమైన సంగీతానికుండే ఆదరణ శాస్త్రియ సంగీతాని కుండేది కాదు. ఆయన ఆకొండి నారాయణ శాస్త్రిగారికి మామగారు. ఆకొండి నారాయణ శాస్త్రిగారి మొదటి భార్య పోగా రెండో సంబంధం చేసినప్పుడు ఈ విష్ణుపతి శాస్త్రిగారి కుమార్తెనిచ్చారు. మా పాదరు దేశ సంఖారంలో ఉన్నప్పుడు మా వాళ్ళంతా బోభీలికి వచ్చారట. నేనప్పుడు 4వ క్లాసు చదువుతున్న రోజులవి. నేను తరుచు నారాయణ శాస్త్రిగారి దగ్గరకు వెడుతూఅడేవాడిని. అప్పుడే విష్ణుపతి శాస్త్రిగారిని కూడా చూశాను.

ఆయన చాలా గర్యి. చూసేసరికి 60 ఏళ్ళు దాటుంటాయి. లేదా ఇంకా పెద్దవాడో అయి పుంటాడు. గర్యి అంటే ఏమీలేదు. ఎవడ్సై చూసినా నీకు సరిగుమ పదనిస వచ్చునా అని అడిగేవాడు. అంటే ఆయన ఉద్దేశం ఏమిటంటే ద్వారింశతి ప్రతులు ఆయన గాత్రంలో చూపించేవాడు. ఈనాడు 12 స్వరాలు ఒక స్తోయిలో చూపించడమన్న పద్ధతి కదా మనకు అలపాటులో పున్నది! ఆయన 22 ప్రతులూ నేను గాత్రాన పడతాడు అనేటువంటి దృఢత్వం ఆయనకుండేది. ఆయన పట్టుడో లేదో చూసే జ్ఞానం నాకేం లేదప్పటికి. నేను చిన్నవాళ్ళిగా ఆయన నీకు సరిగుమపదనిస వచ్చునా! అని అడిగాడు నన్ను నాకు చిన్నతనం - ఏమీ తెలీదు - ఆ! అలా కాదు వచ్చునూ అన్నాను. నేను పాడితే ఆ! అలాకాదు నేను అన్నట్లుగా అను అని ఆయన అనిపించేవాడు. ఆఖరికి ఎలా అనాల్సో నాకు బోధ పడలేదు. ఆయన అన్నట్లుగా నేను వెక్కిరించినట్లుగా అన్నాను. వీడేదో పెంకి వెధవలా పున్నాడు అని నాకో బిరుదిచ్చాడు అప్పుడు ఆయనా విష్ణుపతి శాస్త్రిగారూ చరియాచకమా' అన్న కీర్తన పాడగా విన్నాను. లయలో మంచి ప్రభ పుంది.

అకార ఇకారాలు గాత్రంతో చూపించే పద్ధతి ఆరోజుల్లో లేదు. 'రఘునీ ఈ సమానమెవ్వరు' అని పాడేవారు. అంటే ఏమిటి? అకారం దిగొర్జుకుండా ప్రతిదీ లయబద్ధంగా వినిపించడంలో ఆయన నోటితో అనేవారు. తర్వాత రాగం తానం పల్లవి అని అలనాడు దేణానికి తెలియని రోజుల్లో అప్పుడు రేడియోలు ఇంకా రాలేదు. ఎవరూ పాడని రోజుల్లో ఈయన నాగం తానం పల్లవి పాడారు. తానం పాడటం అనేది విష్ణుపతి శాస్త్రిగారి గొంతుతో విన్నాను. అప్పుడు నాకు 17 సంాలు మిగిలిన దేశం గురించి గానీ తెలిసే వయస్సు కాదు. అప్పుడు జ్ఞానం లేదు. మా తాతగారూ మా తండ్రిగారూ ఆయన తానం గాత్రంలో పాడటం నేను వినలేదు. ఆ పద్ధతి విష్ణుపతి శాస్త్రిగారు పాడటం విన్నాను.

1930-31 ప్రాంతం ఆయన తమ్ముడు ద్వివేదుల లక్ష్మణశాస్త్రి. లక్ష్మణశాస్త్రి ఆరోజుల్లో చలా పాపులర్ విద్యాంసుడు ఆయన. మా తాతగారు భాగవతుల లక్ష్మీ నృసింహశాస్త్రి అని ఇంకా కొన్ని పేర్లున్నాయి. అవి జ్ఞాపకం లేవు నాకు. లక్ష్మణశాస్త్రి బ్రాహ్మణ కన్మడశాస్త్రి. లక్ష్మణ శాస్త్రి మధురా పంతులు పేరయ్య శాస్త్రిగారి శిష్యులు. మా గ్రాండ్ పాదర్లా కూడా.

విష్ణుపతి శాస్త్రిగారు మాత్రం ఇక్కడ పట్టం సులహ్యాంయ్యర్ గారి శిష్యుల్లో అని చెప్పుకొని ఇల్లు విడివిచ్చి యువకునిగా వెళ్ళి వ్యద్ధులుగా తిరిగి వచ్చారు. మన ప్రాంతంలో ఆ రోజుల్లో త్యాగరాజ

కృతులు ప్రచారంలో లేవు. ఎంతసేపు రాగాలాపన, స్వరకల్పన చేయడం రాగం, తానం, పల్లవి పాడేవారు కాబోలు. తర్వాత భజనల్లో సంకీర్తనలు పాడేవారు ఆ రోజుల్లో. త్యాగరాజ కీర్తనలు అంత ప్రచారం కాలేదు. ఈ సంగతులన్నీ నా చిన్నప్పటిని.

త్యాగరాజ కీర్తనలు ఎక్కడ ప్రచారంలో ఉంటే అక్కడికి వెళ్లి నేర్చుకోవడం మన సంప్రదాయంగా ఉండేది. అలాగే సుస్థర దక్షిణామూర్తి శాస్త్రిగారు మానాంబు చావడి సుబ్యయ్గారి శిష్యుడవటం చేత ఆయన తెలుగుదేశంలో త్యాగరాజ కృతులు ప్రచారానికి కారకుడయ్యాడు. ఆయన దగ్గర చెప్పుకునేవారు ఈ కన్సడాశాస్త్రి, లక్ష్మిశాస్త్రిలు.

రాజుగారి తాలూకు ఆదరణ వీళ్లకెవళ్లకీ లేదు. వాసావారు మాత్రమే ఉండేవారు. వాళ్ల ఆదరణ అంటే నెలకు జీతాలు కాదు. ఆ రోజుల్లో భాములు, పుట్టు, ఇల్లు, వాకిశ్చూ అన్నీ ఇచ్చేవారు. నామకారం నెలకు ఏ ఐదో ఎంతో ఇచ్చేవారు.

సంస్కారం తాలూకు ఉత్సవాలు ఏమైనా జరిగితే వీళ్లచేత పాడించేవారు. వినిపించేవారు. మనం ఈనాటి తాలూకూ అలవాట్లను బట్టి ఈ కచ్చేరకీ సిష్టమ్స్తో పాతరోజుల్లో ఊహించవచండి. ఆ విద్యాంసుల మట్టుకు అయితే వాళ్ల మానాన వాళ్ల పాడుతుండడం, శిష్యులకి వాళ్ల సంగీతం చెబుతుండడం ప్రభువులవారు ఎప్పుడైనా సంగీతం మీద అభిరుచి కలిగితే వారిని పిలిపించడం, ఇలాంటివి తప్పించి కచేరీ పద్ధతి లేదు.

(ఈ విషయాలు) బొభ్యులి రాజురావు రామకృష్ణ రంగారావు గారి తండ్రి జనార్దనరావుగారు ఆయన తండ్రి ఈ రామకృష్ణ రంగారావు గారు అంటే ప్రస్తుతం ఉన్న రామకృష్ణ రంగారావుగారి తాతగారి కాలం నాటివి. ఆయన తాలూకు పట్టాభిషేకం అయిన రోజులు. నాకా పట్టాభిషేకం తెలీదు. ఆ సందర్భంలో ఆకొండి నారాయణశాస్త్రిగారు రాసిన కీర్తన ఉంటే బొభ్యులిలో గ్ర్యాస్టూలూ అదీ ఉండేది. అక్కడ సంగీతం మాస్టర్లు వాళ్లు ఉండేవారు. పూజామహాలు అని ఒక దేవాలయంలో ఉండేది పూర్వం. కోటలో ఆ పూజామహాలుకి నారాయణ శాస్త్రిగారు వెళ్లి సాయంత్రం కొంచెంసేపు వీణ వాయించడం ఇలాంటివి ఉండేవి. ఆ దేవాలయం కోటలో ఉంది.

(రాజులు) వాళ్లు విన్నా వినకపోయినా వాళ్ల డూటీ అది.

అక్కడ పూజ జరుగుతూ ఉంటుంది. అయితే అంతఃపురంలో ఉండే రాణిగారు లేక వాళ్ల తాలూకు వాళ్లో దేవాలయానికి తీర్థప్రసాదాలు పుచ్చుకునేందుకు రావడం, దైవ దర్శనార్థం రావడానికి తెరలూ అవీ అడ్డంగా ఉండేవి. అవి వచ్చినప్పుడు వాళ్లకు కావలసిన కీర్తన పాడుమనో లేదా వాయించమనో అడిగేవారు.

వి.ఎ.కె.రంగారావు గారి తల్లి జనార్దన రంగారావుగారి భార్య రాణిగారు వీణ వాయించేది.

అలాగే బొబ్బిలి రాజవారు వారి భార్య వీళ్ళందరూ పెద్ద వాళ్ళయిం తర్వాత భజన కాలాడైపాలు జరిపేవారు.

భజనలు చెయ్యడానికి వచ్చేవారు బొబ్బిలి జమీందారు భార్యావాళ్ళు. ఓంకార స్వాములవారని ఒకాయన శాంతి ఆశ్రమంలో ఉండేవారు. అయన కోసం ఆశ్రమానికి వస్తూ వెళుతూ ఉండేవారు. మా వదినగారు కూడా శాంతి ఆశ్రమంలో టీచరుగా ఉండేది. అంచేత ఆ సంబంధంతో అక్కడ ఏం జరిగేదో వెళ్లి చూసేవాళ్లై. భజనలో వి.ఎ.కె. రంగారావు తల్లి వీణ వాయించేవారు. రాజులు సంస్కారాదిష్టులు ఉన్న రోజుల్లనే ఆస్తాన విద్యాంసులుండేవారు. వాళ్ళ పాటలు వాళ్ళు పాడుకునేవారు. వాళ్ళని అధిష్టతులు పోషించేవారు. ఆ రోజులు చాలా విలువైన రోజులు. రూపాయకు విలువ ఎక్కువ. రూపాయకు 20 కుంచాలు బియ్యం వచ్చేవి. ఆ రోజుల్లో రెండు మూడు రూపాయలు జీతాలున్న వాళ్లూ బొబ్బిలి సంస్కారంలో ఉండేవారు. ఆ అమాయక్క రోజులు ఎలా ఉండేవంటే - సామవేదులవారూ మా బంధువులు - ఆరామ ద్రువిదులం. వాళ్ళందరిలో వాసా వారికి పెద్ద మేడా అదీ ఉండేది. అది బొబ్బిలి రాజగార్లు ఇచ్చినదే. మేం అడిగితే మేం ఎంత మాత్రం చిన్న ఇళ్ళలోనే ఉంటాం. మాకు మేడలూ అనీ పసికిరావు. పెంకుటిళ్ళు వద్దు. పూరిచే కావాలని వీళ్ళు కట్టుకున్నారు. అటువంటి అమాయక్క రోజులు అంటే ఆ రోజుల్లో వాయిందారం చేసుకోడం తప్పుందు. త్యాగరాజు ఉంఘవృత్తి చేసుకోడం, అంటే ఆధ్యాత్మిక చింతన చేసుకోడానికి ఎంత శీర్ధవాళ్ళంటే అంతమంచిది అని అనుకునే వారు. నిజమా అబద్ధమా అనే వితర్వుంతో సంబంధం లేదు. ఆ రోజులు అలా ఉండేవి.

సంస్కారంలో ఉన్న విద్యాంసులు శిష్యుల్ని తయారు చేసేవారు. కేవలం సంగీత ప్రచారార్థం ఉండేవారే.

రాగాలస్నే కూడా ఈనాడున్నట్లుగా ఆ రోజు లేవు. అనేక సంప్రదాయాలలో కలిసి ఉండేవి. ఆ రోజుల్లో హిందోళాన్ని చతురస్ర దైవతం చేసి పాడేవారు. అనాటిమండి ఈనాటి దాకా వచ్చిన సంప్రదాయాలు ఇది ఈ రాగం అని ఇలా పాడేవారని మనం అనుకునే ఆ రాగం స్వరూపాన్ని మనం నిర్ణయించుకున్నాం. అదే ఆచరిస్తున్నాం.

వాసా దానవు : కలిగొట్ల కామరాజగారు వీళ్ళంతా వాసావారి పల్లవులే నేర్చుకున్నారు. సాంబయ్య గారు ఆయన కొడుకు మూర్ఖజీక్ కాలేజీలో ఏడీ ఈ కాలంలో పదుమనాభా గీతం మూడు కాలాలు పాడేవాడేడి అని అడిగారు. పేరి రామమూర్తిగారు ఒక కుల్రాళ్లై పిలిచి పాడి - ఇదుగో! వీడు ఒకడు - మరొకడ్డై పిలిచి వీడు రెండోవాడు అని అనేవాడుట.

పూర్వం రోజులేలా ఉండేవంటే కొన్ని కొన్ని పనులు చేస్తే వాల్యు చాలా గొప్పవాళ్ళు అనేవారు. సంగీతం నేర్చుకోడం కూడా అలాగే ఉండేది. పిళ్ళారీ గీతాలు దాకా నేర్చుకోడానికి ఏ రెండు మూడోళ్లో సమయం తీసుకునేవాడు. సరథి స్వరాలు పూర్తయ్యేసరికి సంవత్సరంన్నర పట్టేది. ఏ మాత్రం స్వరం

పట్టాలన్న అంత కృషి చేసేవారు.

అలాంటి అబ్బాసం సంతృప్తికరంగా ఉండేది.

అక్కరాన్ని మనం ఏ విధంగా నేర్చుకుంటామో ఆ విధంగానే సప్తర్షురాల్చి కూడ చేర్చుకోడం, తిరిగి ప్రస్తారం చెయ్యగలగడం ఇది ప్రయోజనం. అది పలూనా స్వరం అని గుర్తుపట్టాలి. ఇది రోజులు పట్టేది.

ఇప్పటి సాధనాభ్యాసాలకీ అప్పటి సాధనాభ్యాసాలకీ చాలా తేడా వుంది. సనసనరిగి సనసనరిగి సనసనరిగి సరిగి, సరిగిగి గమమా, ఇలా జంట స్వరం అప్పుడుండేది. అంటే వీణా మీద వాయించే సాధనకవసరమైన విధంగా నేర్చేవారు. సాంబయ్యగారు అలా అడగడంలో ఆ అర్థం ఉంది. వాసా అప్పయ్యగారు సంప్రదాయానికి ప్రసిద్ధి వంశమూలపురుషుడు వాసాదాసప్పగారు. వారి తర్వాత పచ్చినవారు వాసా క్షుమూర్తిగారు. వాసా సాంబయ్యగారు. వాసా వెంకటరావు విజయనగరం కాలేజీలో లెక్కర్డర్, క్షుమూర్తి కొడుకే వెంకట్రావు. స్వరపల్లవులు రాశరు. వీణాకోసం వారు ఈ గ్రంథం రాశరు. భరత నాట్యంలో ఉపయోగించి ఏ జత స్వరానికి స్వరపల్లవికి తేడా లేదు. కొన్ని స్వరపల్లవులకు సాహిత్యం కూడా ఉంది. కొన్నిటికి లేదు. లలితరాగం వనంతరాగంలా పాడేవారు ఆ రోజుల్లో. సూర్యకొంతి జన్యం అని రాశారు మా నాస్యగారు.

ఎందుకు చెప్పున్నానంటే 40 ప్రాంతాల్లో పి. సాంబమూర్తిగారు రాగ లక్షణం గురంచి దెమాన్స్ట్రేట్ చేస్తున్నప్పుడు లక్ష్మిప్రాయంగా ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడు గారు వైలన్ మీద వ్రాయించారు.

వవరోజుకి లాలి పాట లక్ష్యం. వాడుకలో ఉన్న రాగమే అదిభట్ల నారాయణదాసుగారు కూడా నవరోజుని ఉపయోగించారు. ఆకొండి నారాయణాప్రిగారు రాజువారి (బోభీలి) పట్టాభిషేకం సమయంలో రాసిన రాగమాలిక కళ్యాణితో ప్రారంభించేవారు. కదన కుతూహలం, దేవామృత వర్షిణి, మౌఖసరాగం, కాంభోజి రాగాల్లో నేను 20 సంస్కారాల వయుసులో చాలా సంవత్సరాల క్రితం నేర్చుకున్నాం.

“సత్య సంద నేదా దినుత రామక్ష్మ రంగరాయ

నిత్య కళ్యాణప్రదమై నెగడె నీ పట్టాభిషేకము”

సాహిత్యం చేసినాయన ఆల్యారామకవి. స్వరపల్లవికి స్వరజతికీ ఏమిటి తేడా! ఒక పల్లవి చరణాలుండడం ఒకటి. అయితే చాలా స్వరజరతులకు మధ్యమకాలంలో కనిపిస్తాయి. కొన్ని విలంబ కాలంలో నడుస్తాయి. స్వరపల్లవులు ఔ కాలంలో నడుస్తాయి. నందిగానం వెంకన్న గారిది ఒక రచన ఉంది.

బుల్రా గోపాల క్షుమూర్తి అని తెలుగు పండితుడొకాయన దానికి సాహిత్యం చేశాడు.

హారి కాంభోజి రాగంలో రాశాడు. ఆకొండినారే నాకు నేర్చారు - “లోకావనా నీ కట్టామున్న

నమ్మంచుమా!"

వరదా భయదాఖిల పాకారి ముభారనుతు॥

ఈ పాటలు ఎవరికీ తెలియదు. నాకు 10 సం॥ల వయస్సులో నేను ఆకొండి నారాయణశాస్త్రిగారి రగ్గర నేర్చుకున్నాను.

జక్కిణక దరువు ఒక రచన ఉండేది. తచ్చారి వారి పుస్తకంలో ఉంది.

వీణా రమణయ్యగారు బపూన్లూ కనిపెంచేవాడు: పాటీగా ఉండేవాడు. ఆదిభట్ల నారాయణదాసు కంటే పెద్దవాడు. కాపొయబట్టలూ అపీ కట్టుకునేవాడు పిలకా అదీ ఉండేది. ఏదైనా మాట్లాడితే ఆయన మాటలకి దానికి పొంతన ఉండేది కాదు. తాతగారూ మీరు మైసురులో మొట్టమొదట సన్మానం పొందారట. ఫస్ట్ గ్రేడు సన్మానం పొందారు. ఏమిటీ మీరు అక్కడ వాయించేరు. అంటే మీనాక్షి గితం వాయించేను అంటాడు అంతే, దాంతో మాకు గొల్లన నవ్వు వచింది. ఇంత మహా విద్యాంసుడే గితం వాయించానంటాడేమిటి? అంటే గితం ఒకమ్మడు అభ్యాసగితమే కాకుండా ప్రదర్శన గితం కూడా ఉండేదన్న మాట. ముఖ్యంగా వైషికులు వాయించేవారు. సంప్రదాయ ప్రదర్శిని నిండా గీతాలే అది గితమో కీర్తనో ఆ సంగతి తెలీదు మనకి. దీని కంతటికే చారిత్రక అవగాహన ఉంటే తప్పించి, కొన్ని విషయాలు మనకు నవ్వులాటగా అనిపిస్తాయి. అలాగే ఉన్న రాగాలకీ ఈనాటి వాటికే వెంకటరమణ దాసుగారు చెప్పిన రాగాల పేర్లకి సంబంధం ఉండేది కాదు. మా కందరికీ వేళాకోణగా ఉండేది. అలాగే ఆయన మంత్రులు మంత్రపీరం అని ఒకటుండేది. దానిలో వేదపారశాల ఉండేది. మంత్రస్వాముల వారు'ఎవరొచ్చినా సరే చాతుర్మాస్యం చేసేవారు.

వీణా రమణయ్యగారు మంత్రులవడం చేత ఆయన కచేరీ పెట్టారు. అప్పటికే బ్రహ్మాచెముదాయనకు. వీణా రమణయ్యగారిలో ఉండే గొప్ప విశేషం ఏమిటంటే ఆయన వాయించినంత స్థీడు ఎవరూ వాయించలేరు. రాగ భావం తుమరాడ సంగమేశ్వరశాస్త్రిగారి నాటికి ముఖ్యంగా ఈనాటి పద్ధతి ఆయన చేతిలో ఉండేది. వాళ్ళ టెక్కిక్, వీళ్ళ టెక్కిక్లు వేరు. అలా వాళ్ళ వాయించేటప్పుడు చక్రబంధం లాంటి పరిభాషలుండేవాయనకు. ఆనాటికి నాలుగు తీగలు మీద (ఇప్పుడు వైలన్ మీద వాయించే పద్ధతి) నాలుగు తీగలు మీద సర్దుబాటు చేసుకుని వాయించే వాద్యం ఆయనది. ఒక గ్రుత కాలంలో వాయించడంలో వెంకట రమణ దాసుగారి కంటి పద్మనాభస్వామి గొప్పవాడే. కానీ రమణయ్యగారి తరహానే వేరు.

తర్వాత మనం సితార వాయిద్యంలో ఆలాప్, రమూలా లాగా ఆయన పీణాలో తానం ఘనం అని వాయించేవాడు. ఆ ఘనం అన్నది చాలా స్థీడు ఆ ముసలితనంలో వాయించేవాడు.

అది మనకి అర్థం అవుతుంది. విజయనగరంలో భారతీతీర్థ అని సంస్కరణ ఉండేది. బుల్రా

శేగిరి రావు ఆ సంస్కృతాన్ముఖుడు. పెట్టినవాడు. చాలామందికి బిరుదు ప్రదానం చేశారు. విజయనగరంలో పెద్ద విద్యాంసులున్నారని వాళ్ళ గురించే పెట్టినట్లు పెట్టారు. ఫారిన్ నుంచి జర్జులిష్ట్ వస్తే ఆయనకు డాక్టరీఎం ఇవ్వారు.

ఆ సంస్కృత ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుదుగారు కూడా మెంబరు. విక్రమదేవ మహారాజు చాన్సిలర్గా ఉండేవాడు. ఆ సంస్కృత రెండు గదులు ఉండేవి. దానికి అద్దె మాత్రం విక్రమదేవవర్గా ఇచ్చేవారు.

ఆ రోజు వెంకట రమణయ్య గారి వీణ మొదట, ద్వారం వెంకట నాయుదుగారి వైలన్ చివర పెట్టించాడు. ఎవరో త్రుతి చేస్తే వీణ వాయిస్తూండేవాడు.

చిత్రమేటంటే ఆనంద గజపతికి సహధాయి అవడం వల్ల స్వదేశి విదేశి సంస్కారాలన్నీ చోట్లకీ పంచించేవాడు. ఆయన పెద్ద పెద్ద సంస్కారాలలో సన్మానాలు అపే రాజరికపు రీవి వల్ల వచ్చేయంటారు. ఆయన ప్రజ్ఞని కొలమానం పెట్టి కొలిచే స్త్రేమత మాకెక్కడిది. వాళ్ళ లోపాలు వీక్సెన్సులు గమనించి నవ్వుకునేవాళ్ళం. అంతకుమించి ఏమీ లేదు.

పసుమటి క్వాషమూర్తి బర్ధంపురంలో ఉండేవారు. బాలక్ష్మణ నాయుదు అని ద్వారంనాయుది గారి పూర్వమే ఒక వయాలినిస్టు బర్ధంపురంలో వుండేవాడు.

సంగీత విద్యాదర్శణం' పుస్తకాన్ని మొల్చమొదట రాసింది ఎవరు? ఉమ్మడిశెట్టి వెంకట స్వామి నాయుదు. ఆయన గుంటూరువారు.

శ్రీలోల్శిత పాలా - మలయ మారుతరాగంలో గీతం కృతి ఆయనవే. కొత్త విద్యాదర్శణం మీద ఆయన పేరు తీసేశారు- ఏకా సుభ్యారావు అని రాసేరు.

వెంకటగిరి సన్నాయంటే ఒకప్పుడు చాలా ప్రసిద్ధి.

ఆకొండి జగన్నాథం సంగీతం తెలిసినవాడు. ఆ రోజుల్లో ఇలాంటి స్వర పల్లవులకు విలువా ప్రచారం ఉండేవి. వైలన్ ప్రాఫేసర్గా ఎవర్చు నియమించాలి? అప్పుడు హరినాగ భూపణాంగారు వైలనిస్తే- ఆయన్ను పిల్చిస్తే ఆయన త్యాగరాజు ఆవేశం ఆదర్శం కలిగినవాడు. సకాలంలో రాలేదని కొంతమంది అంటారు. నేను తిరస్కరించాను అని ఆయన పుస్తకంలో రాశారు. బహుశా నిజం కావచ్చు. ఆస్తానంలో నాయుదుగారు వైలన్ నేర్చుకుందుకు వచ్చారు విశాఖపట్టణం నుంచి, మొదటి నుంచి కళ్ళ కనిపించవు. చూపు తక్కువగా వుండేది. మొత్తానికి స్టోడెంట్గా వచ్చారు. వస్తే ఆయన వాద్యం విని "నువ్వు స్టోడెంట్ ఏమిటి? నువ్వే ప్రాఫేసర్గా ఉండు అని ఆయనకు అప్పగించారు.

పాదుగు రామమూర్తి - చాలా మృదువుగా వాయించేవాడు కళావంతులు వాళ్ళు. తుమరాడ సంగమేశ్వరశాస్త్రి బాణీలో రాగాలాపం అంత బాగా వుండేది కాదు. వీణ మీద అంటే ఈనాటి

స్తాండర్డ్ ఉండేది కాదు.

వాసా వెంకటరావుగారు నాకు చిన్నప్పటి నుండి తెలుసును. ఆయన రాగాలాపన పాడిపాడిగా ఉండేది. తనన తననానానానన్ననన్నర్షిశ్వనన అని అంటే ఇప్పటిలాగా రాగయుక్తంగా ఉండేది కాదు.

ఆ రకమైన గమక యుక్తంగా రాగం వాయించడం పాడుగు రామమూర్తిగారి దగ్గరుండేది. అలాగే సంపూర్ణస్తోత్రి అప్పుడు రాలేదు. పూర్వపు వాళ్ళు గొప్పవాళ్ళు. ఈనాడు వాళ్ళు చవటలు అని అనవసర ప్రచారం చేస్తుంటారు. ఈనాటి కాలంలో ఉండే (స్తోత్రి) విద్యస్థితి చాలామంది విద్యాంసులు అలాగే పాడేవాడు. సంప్రదాయం అంటే లడే కదా! వాళ్ళు సంపాదించి చెట్టారు. తర్వాత పీళ్ళు అభివృద్ధి చేసుకున్నారు. దాన్నేదో కించపరిచి నేనీ మాటలనడం లేదు.

పాడుగు రామమూర్తి ఆ సంప్రదాయం అక్కడ వెలిసినట్టే శ్రీకాకుళంలో బొంపాడ రామన్న బొంపాడ రామచంద్రరావు ఇద్దరు విద్యాంసులుండేవారు. శ్రీకాకుళంలో అరసవిల్లిలో సంగీతం సేర్చుకునే కుటుంబాలు కొన్ని వుండేవి. వారు షైలనిష్ఠలు త్యాగరాజస్వామి ఆరాధనోత్సవాలు చేస్తుంటే వాళ్ళు వచ్చి వాయించడం సేను విన్నాను. మంచి జ్ఞానస్తులు. అంటే పాడుగు రామమూర్తిగారు అనాటి పేరు పొందిన విద్యాంసులలో పేరు గుడి ఇతరుల తాలూకా ఇష్టాఇష్టాల మీద కొంత దెబ్బ తిన్నాడేమో నాకు తెలీదు. కానీ ఆయనది మంచి వాయ్యం అని చెప్పగా విన్నాను. వాగ్గేయకారుడు కాదు.

రచనలు గురించి మీరు ప్రయత్నం చేసిన వచ్చే చిక్కేమిటంటే మహా విద్యాంసులు ఎంతోమంది ఉన్నారు. అయినప్పటికీ కూడా సాహిత్యం తెలియకసోతే వాడేం చేస్తాడు. 72 మేళకర్తలూ నువ్వు పాడతావు సేను పాడతాను. రాకపోయినంత మాత్రాన వచ్చే నష్టమేమిటి సేను ఆయన్ని కించపరచడం కోసం కాదు ఉద్దేశం కాదు నాది. చాలామంది ఘనతను కించపరుస్తున్నట్లవుతుంది. అలాంటి విలువలను నిర్ణయిస్తే ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడు గారు ఏం రాశారు? ఏం రాయలేదు.

అయితే ఏం తక్కువొచ్చింది. ఆయన మనమ్మల్ని లెక్క చూసినట్లయితే ఆయన కిరీటంలాగా జీవితం గడిపాడు. దాన్ని మనం ఏమనుకుంటాము. అందుచేత రచనల గురించీ రచనల చేత కాదు.

కొంతమంది రచనలు అదే మా పేరిచాబు గారు స్వర రచనలు చేశాడు. కొన్ని కృతులు రాశారు. పేరిరామం - విచిత్రం ఏమిటంటే ఈ మహా విద్యాంసులందరు కవేరి చేస్తుంటే ఆయన ఏ మూలో కూర్చుని ధకి, ధకి, ధకి అనేవాడు. అంటే ఏమిటి ముక్కాయింపు ఆయన పచి పపచి అని ఎంత క్లిప్పమైన రాగానికైనా సరిపడేటట్లుగా అనేవాడు. చాలా లావుగా ఎత్తుగా ఉండేవాడు. అందుకే ఏదో మూల కూర్చునేవాడు. ఆయన వీణా వాయించేవాడు. నారాయణదాసుగారి వెనుక వీణా వాయించేవాడు. భజన చెయ్యడం ఆ రోజుల్లో గొప్ప. ఆయన భజనలకు వెళ్ళేవాడు తెల్లవార్లూ పాడుతుండేవారు. రెండు వర్షాలు, కృతులూ రాశాడు. అట్లాంటి వాళ్ళకి దక్కిణాదేశంలో గుర్తింపు ఉండేది. మనదేశంలో

మాత్రం ఉండేది కాదు. కలిగొట్టు కామరాజు గారని ఒకాయన ఉండేవాడు.

వైలన్ గాత్రం రెండిట్లోను ఆయన పాండిత్యం ఉన్నవారు ఏది గాత్రమో ఏది వైలన్ తెలిసేది కాదుట.

మధురాపంతుల పేరయ్యాప్రి- పీరు ఎంతోమందికి సంగీతం చేపేవారు. చుట్టూపక్కల గ్రామాలలో వారాలు చేసుకుంటూ, భజనలు చేసుకుంటూ విద్యార్థులకు భోజనం పెట్టి సంగీతం నేర్చేవారు. అలా నేర్చుకున్న వాళ్లలో మా గ్రాండ్ ఫాదర్ ఒకాయన ఆయన గాత్రం చాలా గంభీరంగా ఉండేదిట. మంద సూర్యానారాయణశాప్రి అలానే ఇంకా చాలామంది విద్యాంసులు ఉండేవారు. మంచి గాత్రజ్ఞులు. ఆయన్ని చివరి రోజుల్లోను మాత్రమే చూశారు. హిందుస్తానీ, కర్ణాటకలో కృష్ణ చేశాడు. పూటు, వీణా, అన్ని వాయించేవాడు. బొబ్బిలిలో కొన్నాళ్ళు, బొబ్బిలి పూజామహాలులో కొన్నాళ్ళు సూర్య నారాయణగారు కూడా వీణ వాయించేవాడు.

ఆకొండి నారాయణశాప్రి మంచి మేధావి. అయితే మండ సూర్యానారాయణశాప్రి మంచి పాపులర్ విద్యాంసుడు. ఆకర్షణీయమైన వ్యక్తిత్వం కలవాడు. అయితే వీళ్ళందరరికీ మా ఫాదర్తో మంచి ఆత్మీయత ఉండేది. అలాగే బంకుమల్లి సింపోచలం భాగవతార్ అనే ఒకాయనుండేవాడు. కాబట్టి రచనల గురించి మాత్రమే పేరు రాలేదు. బాగా పాడేవాళ్ళు కూడా గొప్ప పేరు తెచ్చుకున్నారు.

అనుబంధం - 9

వాసా ప్రాముఖతిగాలి జంటర్యూ

200 సం॥ పూర్వం నుండీ వాసా కుటుంబంవారు సంగీత విద్యాంసులు. వాసా అప్పయ్యగారు. ఆయన అన్వయమ్మలు కూడా సంగీత కుటుంబమే. వాళ్ళు ఐదుగురు అన్వయమ్మలు. ఇప్పుడున్న విద్యాంసులందరు వాసావారి సంప్రదాయాన్నముసరించినవారే. శిష్యులు వారి శిష్యులు కూడా. వాసా సాంబయ్యగారు అధ్యాత్మ రామాయణ కీర్తనలు స్వరపరచి కీర్తనలూ పాడేవారు:

(జగన్నాథం గారున్నారంటే స్వరపల్లవులు. వాసా కష్టమూర్తిగారు గీతాలు రాసారు. మా మామగారు వెంకటరావు. బోభీలిలో ఉండగా కళాశాల పెట్టేరు. దాంట్లో ఆచార్యులుగా పని చెయ్యడానికి పిలచారు. బోభీలిలో వాసావారు ఆస్తాన విద్యాంసులు. రాజీగారికి సంగీతం నేర్చేవారు. కాలేజీలో మామగారికి 60 రూ.ల జీతం ఇచ్చేవారు. పి.వి. రాజగారి అక్కడ సంగీతం చెప్పేవారు. బోభీలిలో ఇళ్ళు పాలాలూ అస్త్రి ఇచ్చారు రాజావారు.

నా పెళ్ళయే వరకూ అప్పీ ఉండేవని చెప్పారు. వాసా అప్పయ్యగారి శిష్యులు ఎక్కువమంది ఉన్నారు. నందిగానం వెంకన్న, తుమరాడవారు, కట్టు సూరస్వగారు వీల్చంతా బోభీలిలో నేర్చుకున్నారు.

వాసా అప్పయ్యగారు వీణ వాయించేవారు. కొంతమంది మావాళ్ళు గాత్రం కూడా పాడేవారు.

ఇక్కడ మామగారి దగ్గర అయ్యగారి సోమేశ్వరరావు, రామవరసు సుబ్బారావు, చేభోలు వెంకట శాప్రి, అప్పలాచార్యులు పీళ్ళంతా నేర్చుకున్నారు.

రాజావారు పిలిచి వాయించమని ఎప్పుడు అడిగినా పెళ్ళి వాయించేవారు. వాసా అప్పయ్యగారు డ్యూస్సీ కూడా చేపేవారు. సంగీతం అంటే పి.వి.బి.రాజు తల్లికి చాలా ఇష్టం. ఆమె పేరు అమ్మాజీ సర్చరు. వాసా కామయ్యగారు నిమ్మపండు తలమీద పెట్టుకొని వీణ వాయించేవారు. అది కూడా ఘనరాగ పంచకం తానం. ఒక రాగం తెల్లవార్షా వాయించేవాడు. ఇలా ఇష్టంగా రాజాగారు వినేవారు. తర్వాత జగన్నాథ రాజగారి మీద 12 పీళ్ళ ప్రాయంలో వాసా అప్పయ్యగారు కీర్తన చేసారు. నిమ్మపండు నెత్తిమీద కింద పడకుండా ఘనరాగం పంచకాన్ని నాలుగు గంటలు వాయిస్తే బండెదు నిమ్మపంట్లు ఇంటికంపించేరని మా అత్తగారు చేపేవారు. వాణిగాన పారశాల అనేది సూక్తలు పెట్టి వాసా కష్టమూర్తి గారు విశాఖలో చాలామందికి వీణ చేపేరు.

అక్కడక్కడా సంగీత కవేరీలు చేసి గపర్చమెంటులో అవకాశాలోచ్చినా పెళ్ళకుండా విజయనగరం లోనే కాలశైపం చేసారు వాసా కష్టమూర్తిగారు.

అనుబంధం - 10

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసమ్మ గాలితో ఇంటర్వెస్

లక్ష్మీనరసమ్మ వయసు 91 సం॥లు కపిలేశ్వరపురం జమీందారిణిగారి పీల్లలకు నిజయ లక్ష్మీమ్మ గారు ఒక రాణి. ఉయ్యారు రాణిగారికి జగదీశ్వరమ్మగారు భూదేవమ్మగారు, వారికి బొబ్బిలి వీణా మీద చెప్పేదాన్ని.

130/- నెలకు ఇచ్చేవారు. పండగలకు బట్టలిచేవారు. పిండివంటలు సామాను పంపేవారు.
ఒకబోమిటి సమస్తం ఇచ్చేవారు.

గుట్టపు బగ్గి మీద తీసుకెళ్ళేవారు. ఒక్కొక్కప్పుడు కార్లో కూడా తీసుకెళ్ళేవారు.

దివాస్తిగారింట్లో ముందుభాగంలో దీవాన్జీ గారుంటే వెనుకభాగంలో మేం ఉండేవారం. రాజావారే ఇచ్చారు. కొల్లాపురం రాణిగారికి కూడా చెప్పాను పేరు గుర్తు లేదు.

అక్కడి దివాణంలో మా తాతగారు దొడ్డాచార్యులు గారుండేవారు. ఆయన దేముడికి పూజాదికాలు చేస్తూ రాజావారికి తీర్చ ప్రసాదాలు ఇస్తూండేవారు. నా మనుమరాలికి వీణా వచ్చును. అమ్మలకి చెప్పించండి అని ఈయన సిహార్సు చేసారు. అప్పుడు నన్ను పిలిపించారు డబ్బిచ్చి.

అప్పుడు నా వయసు 30 ఏళ్ళు. నూజివీడులో రాణిగారి దివాణంలో సంగీతం చెప్పేదాన్ని. నిజయ లక్ష్మీమ్మ జగదీశ్వరమ్మ గారు ఇద్దరూ అప్పచెల్లెళ్ళు. 10 గంటల కట్టా భోజనం చేసి ఉయ్యారు ఎస్టేట్కి వెళ్ళేదాన్ని అక్కడ ఉండి ఇంటికొచ్చి కాఫీ తాగి మళ్ళి కపిలేశ్వర పురం ఎస్టేట్కి వెళ్ళేదాన్ని. ఎవళ్ళ వీణలు వాళ్ళకుండేవి.

అనుబంధం - 11

నాళం తామేశ్వరరావు గారితో జంటరుజ్యు

నాళం వాలి సంగీత సేవ

మా పూర్వీకులు వూరు మండపేట, నాళం వారి మకాములు అని ఉంటాయి. కలకత్తూ బరంపురం, రాజమండ్రి మండపేట మొదలైన ప్రాంతాల్లో ఉమ్మడి వ్యాపారం చేస్తుండేవారు. రాజమండ్రి మకాంలో మా తాతగారు నాళం కామరూజు గారుండేవారు. ఆయనకు 5గురు సంతానం. మా నాన్నగారు కనిష్ఠ- ఆయనకు సంగీతం అంటే అంతా ఇంతా కాదు. చాలా అభిమానం. అంచేత ఇంట్లో అందరికీ సంగీతం రావాలనే ఉద్దేశంతో పిలాపురం నుండి, విజయనగరం నుండి విద్యాంసుల్ని రప్పించి వాళ్ళను ఇంట్లో పెట్టుకొని పోస్తూ ఇంట్లో అందరికీ కూడా సంగీతం చెప్పించారు. పోషించడం అంటే ఉచితంగా వసతి అదీ ఇష్టడం భోజన సదుపాయం, నెలకు జీతం ఆ రోజుల్లో 100/- ఉండేది ఇచ్చారు. పొడుగు రామమూర్తి గారని విజయనగరంలో ఆస్తాన విద్యాంసులు ఉండేవారు. ఆయన మా అందరికీ సంగీతం నేర్చానికి సంవత్సరం పాటు మా ఇంట్లో ఉంచి మా అమృగారికి మా అన్నయ్యకు, అక్కయ్యకు నాకు అందరికీ వీళా సంగీతం నేర్చించారు. మా అమృగారు నాళం సుశీలమృగారు.

ఆంధ్ర మహిళాసభ అని 60సం॥ల క్రితం స్తోపించారు. దాన్ని ఇప్పటికీ మేం నిర్మహిస్తున్నాం దీని ముఖోద్దేశం ఏంటంటే ఆడపెల్లలకు ఉచితంగా వీళా, గాల్రం చెప్పాలని ఏర్పాటు చేసారు మా అమృగారు.

పిలాపురం నుంచి ఉచుని అచ్చుకరామశాప్రిగారు వచ్చారు. సుమారు 3,4 సం॥లు మా యింట్లో ఉన్నారు. నాళం వారంటే ఇనాందార్థు అని, ఆ ఇనాం ఎక్కుడినుండి వచ్చిందంటే ఛత్రపురంలో మాకు ఇనాం భూములు ఉండేవి. అని బ్రిటీషువాళ్ళు ఒక బ్రాహ్మణుడికి ఇచ్చారు. ఆ బ్రాహ్మణుడి పేరు రాంభట్లు. అయితే ఆ బ్రాహ్మణుడు వ్యవసాయం చెయ్యలేక వాటిని మహమృదీయులకు అమ్ముపాడు. మాకు వ్యాపారాలు చాలా చోట్ల ఉండేవి అని చెప్పాను కఢా! ఆ సందర్భంలో ఆ మహమృదీయులు మాకు బాకీ ఉండి, ఆ బాకీకి డబ్బిఫ్యుల్క ఈ భూమిని ఇచ్చేశారు.

ఇప్పటికీ మేం ఉచితంగానే ఆంధ్ర మహిళాగానసభలో స్టీలకు సంగీతం నేర్చుతూ ప్రభుత్వ పరీక్షకాలు పంపుతున్నాం.

అనుబంధం - 12

పట్టాయని నారాయణమూర్తి గారితో ఇంటర్వెషన్

వాసా క్లోఫ్మూర్తి వాసా సాంబయ్య గారు అన్నదమ్ములు. క్లోఫ్మూర్తి కొడుకు వెంకట్రావు. ఈ వెంకట్రావు విజయనగర ఆస్తాన విద్యాంసులు. అంటే కాలేజీలో వీణ పండితులు. ఈ వీణ పండితుడే కాకుండా మహారాజా అలక నారాయణగారి తాలూకు కూతుళ్ళు వాసా వెంకట్రావుగారు సంగీతం చెప్పారు. వాళ్ళ పేర్లు జ్ఞాపకం లేదు.

ఆస్తాన విద్యాంసులు కలిగొట్ట కామరాజగారు. పెదగురాచార్యుల రమణయ్యగారు వీణా రమణయ్యగారు వీరందరు కూడా ఆస్తాన విద్యాంసులు. వాసా క్లోఫ్మూర్తిగారు, వాసా అప్పయ్యగారు పల్లవులు రాసారు. అప్పయ్యగారు పల్లవి హిందోళ రాగంలో పాడారు. వీళ్ళకు మహా అయితే 5,6,10 రూపాయల జీతాలుండేవి. నెలకు జీతాల 2-50 జీతం ఉన్న వాళ్ళు కూడా ఉన్నారు. ఆనాడు వీళ్ళకు భూములిచ్చారు. ఏ శుభకార్యాలోచ్చినా విద్యాంసులకి ఏదో ఒకటి ఇస్తునే ఉన్నారు. జీతాలు మట్టుకు ఇంతే కానీ భూములూ వాటి వల్లా ఆస్తానంలో వుంటూండేవారు. ఆ తర్వాత విజయనగరం సంస్థానంలో కాలేజీ పెట్టినపుడు బొబ్బిలి సంస్థానంలో ఉన్న వాసా వెంకటరావు గారు విజయనగరం కాలేజీకి చెచ్చారు. మొట్టమొదటల్లో వీణా ప్రాపసర్గా, ఆదిభట్ట నారాయణరాసు ప్రిన్సిపల్గా ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడు వైలన్గా, కలిగొట్ట కామరాజగారు ఓకల్గా శంబరదాసు అనే ఆయన ఓకల్ క్రింద ఉండేవారు.

మునిస్ప్యామి అనే ఆయన పెద్ద సన్నాయి వాయించడానికి వీరస్వదోలు, నటేశం డోలు, ఆంధ్రమణి అయ్యర్, కోలంకి వెంకట్రాజా, ఆయన మృదంగానికి సన్మాసిరాజు వీళ్ళందరికి పూర్వం మృదంగానికి అలాగే మదైల అప్ప మృదంగంలో చాలా ప్రసిద్ధుడని అనుకునేవారు ఆ రోజుల్లో, ఇతడు సప్తస్వరాలూ కూడా స్వరాలు వేస్తుంటే అనుసరించి వాయించేవాడు అని అనుకునేవారు.

పెద గురు రాయూచార్యుల రమణయ్య గారి దగ్గర ఆనంద గజపతి సంగీతం నేర్చుకున్నారు. వీణా రమణయ్యరాసుగారు ఆనంద గజపతి మహారాజు కలిసి సాధకం చేసేవారు, అంతే తప్ప గురువు కాదు.

ఆనంద గజపతి పంచమం విసర్పించి కళ్యాణి రాగంలో ఒక అటతాళ వర్ణమో అది తాళ వర్ణమో రాసినట్లు జ్ఞాపకం.

మా నాన్నగారు రాసిన విధంగా ఆ తొడల్లోనే ఆనందగజపతి వర్ధం ఉండేది.

నారాయణదాసు గారు నృత్యం, గానంలో కూడా మహా పండితులు అలాగే చాలా గ్రంథాలు రచించాడు. నారాయణదాసుగారు 60, 70 ఏళ్ళ ప్రాయంలో కూడా సంగీతం నాట్యం చెప్పడం నేను చూసాను.

వీణా రమణయ్య గారి గురించి: అతను వైణికుడు. బాగా విపరీతమైన తానంలో అభేద్యమైనటువంటి తానం వాయించేవాడు. తానం వాయించదమంటే అంత స్నేధు తానాన్ని వాయించినవాడు ఆ కాలానికి లేదు. కీర్తన సంప్రదాయ పద్ధతి అదంతా కూడా చేసినది సంగమేష్వరశాస్త్రి గారు. ఇది కూడా వాసావారి సంప్రదాయాలే. కానీ ఒక ప్రత్యేకతగా సంగమేష్వరశాస్త్రి ఉండేవాడు. ఇప్పుడు మనం చేస్తున్న నెరవల్ అసలు రాగం తానం ఒక కచేరీ పద్ధతి ఇదంతా కూడా సంగమేష్వర శాస్త్రి దగ్గరదే.

'కాజ' అగ్రసోరంలో మధురాపంతుల పేరయ్యాస్త్రి గారని ఉండేవారు. అక్కడినుండి సంగీతం నేర్చుకుండామనే ఆసక్తి చేత తంజావూరు వెళ్ళిపోయారు ఇద్దరన్నదమ్ములూ, ఇద్దరిలో పేరయ్యాస్త్రి గారికి సంగీతం వచ్చింది. వారి అన్నగారికి వంట వచ్చింది. అన్నగారి కంటే సంగీతం అయ్యుతంగా పాడేవాడు, కానీ లోకికళ్ళనం అన్నగారికి ఉండటం చేత ప్రతీ విషయం కూడా ఏది చేయల్సి వచ్చినా అన్నగారే చేసేవారు. దీంట్లో కలిగొట్టు కామరూజు గారుండేవారు. ఫిదేలు చాలా అయ్యుతమైన శిక్షణ. అలాగే పొడుగు రామూర్చి అనే అయన ఉండేవారు. అతను కూడా విపరీతమైనటువంటి వైణికుడు. చాలా బాగా వాయించేవాడు.

ఈ పొడుగు రామూర్చి కాక కలిగొట్టు కామరూజు దగ్గరో లేకపోతే ఎవరి దగ్గరో నేర్చుకున్నాడు. కానీ చాలా మంచి విద్యాంసుడు.

సుమారు 70 సంాలు. అలక నారాయణ గజపతి తర్వాత సంస్కారం ప్రభుత్వాధీనం అయింది. అతను చనిపోయిన రోజునే అయిందేమో!

అలక నారాయణ గజపతి సంస్కారాన్ని గెలుచుకుని ఆ వేళ నగారా వాయించడం నేను విన్నాను.

ఆకొండి నారాయణ శాస్త్రిగారు గద్దీ సూర్యుల్లో టీచరు. తర్వాత పూజామందిరంలో గాయకులు. వాళ్ళ పూజలు చేస్తుండేవారు. ఆనాడు శాస్త్రిగారు వెళ్ళి వీణ వాయించడం గానీ గాత్రం పొడటం కాని చేసేవారు. జోస్యుల సూర్యనారాయణగారు ఆకొండి వారి శిష్యుడు. కానీ వారు ఏ సంస్కారంలో కూడా లేరు. గాత్రం పొదేవారు. వైలన్ కొంత వాయించేవారు.

తర్వాత పేరి రామూర్చి గారు అతన్నే పేరిబాబు అంటారు. అతను చాలా రచనలు చేశాడు. కాని పట్టిక్కి తెలియదు.

అయ్యగారి సౌమేష్వరానికి అతని రచనలు బాగా వచ్చేవి. ఆ సౌమేష్వరం బెజవాడ కాలేజీలో (ప్రైస్)పాల్గొ కూడా పని చేశారు. అయన రాసినవి జక్కిన దరువులు (చిక్కున్ దరువులు) అనేవారు

అనుబంధం - 13

పీసపాటి నరసింహంగాలతో ఇంటర్వెషన్

అప్పటివాళ్లు సంస్కారాధీశులు ఆదరించినా వాళ్ల దగ్గర పనిచేస్తున్నా, కేవలం జీవనోపాధి కోసం సంస్కారంలో పని చేసినవాళ్లే తప్ప ఇతరత్రా ఆర్థికంగా సంపాదిద్దామనే దృక్పథంలో ఉండేవాళ్లు కారప్పదు. వాళ్లకెక్కువ ఏం ఉండేరంటే సంగీత సాహిత్య శాస్త్రాలు ఇత్యాది ఎందుకోసం నేర్చుకుంటారు? ఆముఖికాన్ని సాధించడం కోసం నేర్చుకుంటారు. ఆ దృక్పథంతోబే వెళ్లారు తప్ప ఇప్పటి వాళ్లలా ఏదో శాస్త్రం ఏదో విద్య అభ్యసించినంత మాత్రం చేత ఒకింత సంపాదిద్దాం, కోటీశ్వరు లొదామనే దృష్టితో చెయ్యలేదు. అలా చేసిన వాళ్లు మనకు కనబడలేదు. ఆనాడు మహా సంగీత విద్యాంసుడు త్యాగరాజు ఏ సంస్కారాలలోనూ పని చెయ్యలేదు.

తుమరాడ సంగమేశ్వరశాస్త్రిగారు నాకు తెలుసును. నేను కాకినాడలో ఉన్న రోజుల్లో బత్తుర రామేశం గారి సత్రంలో (పిరాపురంలో ఉండేవాడు) వైద్యం నిమిత్తం వచ్చేడు ఆయన. నేను 14,15 సం॥ల వయసువాళ్లక్కి బ్రహ్మండంగా పీణ వాయించేవాడు. బహుశా అలా పీణ వాయించేవాళ్లు పుట్టరేమో అనుకుంటాను.

నిలబెట్టి పీణను వాయించేవాడు. పీణ పదుకోబెట్టి వాయించే సంప్రదాయం ఆడవాళ్లు నేర్చుకోడం మొదలైనపపటి నుండే వచ్చింది.

రాజాస్కారంలో ఉన్న రాజగారిని కూడా లక్ష్మిపెట్టేవరాడు కాదు సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారు. నులకు ఆయనకు జీతం 20 రూ॥లు. దాంతోబే కాలజ్ఞేపం చేసేవారు.

సంగీతం ఎందుకు పుట్టింది అంటే పరమేశ్వరారాధనకి పుట్టింది. అలాగే దాన్ని వాళ్లు వినియోగించుకున్నారు. కాలభర్యం చెందారు.

తన యిష్టానికి నియమాలకు వ్యతిరేకంగా ఏదీ చేసేవారు కాదు. మీకో చిన్న ఉదాహరణ చెప్పాను. బొచ్చిలిలో తుమరాడ వెంకయ్య, చిత్తజల్లు నరసింహం అని భామ వేమగాళ్లు ఉండేవాల్సు, భాగవతంలో భామవేషం కట్టేవాళ్లు, ఓ మాటు ఎందుకో పీళ్లలో ఎవరిమీదో రాజగారికి కోపం వచ్చి దేవిదీ ఇష్టమని చెప్పేసారు. వెలిపోతూ వాళ్లు ఒకమాట చెప్పి పోయారు. మీరు దేవిది ఇష్టమని చెప్పారు. మాకు బాధలేదు. కానీ ఒక్కటి జ్ఞాపకం ఉంచుకోండి మీరు - మేం గంటకి మీలాంటి రాజుల్ని ఆరుగురిని సంపాదిస్తాం. కానీ మాలాంటి విద్యాంసుల్ని మాత్రం మీరు జన్మలో సంపాదించలేరని చెప్పి బయటకు

వచ్చేసారు. వాళ్లను తీసేసేరని తెలిసింది. విజయనగరం అనంద గజపతిగారు వెంటనే వేసేమకున్నారు వాల్యును. రాజుగారు పిల్చేరు. అయితే విజయనగరం వాళ్లకు ఓ పరతు పెట్టారు. పానుగంటి వారు అధ్యక్ష ఉపస్థితిసం ఇఖ్యారు. ఒకటే చెప్పారు. ఆ సభలో ఎలాంటిదట.

అస్తాన వైశాకాగ్రణి వీణారమ్మతాస్వదనా శముహైనీ

చిలుకలు గూడ స్తంభాపరి టంకముల నుండి సహజ వైఫారిని

రామాయనబోయి రీమాయను చున్నదీ సభయందు అన్నాడట.

అంత సుప్రసిద్ధత్వం ఆ సంస్కారానికి సంగీతంలో కలుగచేసాడాయన. అటువంటివాడు ఎడంచేతో వీణ తీగలు రంగ్ లని కొట్టేవాడు. ఆ తర్వాత స్వరం వేసేవాడు. కుడి చెయ్య ఎంతసేపూ, అమ్మా! శారదా! అనే ధ్యాన సరస్వతీ దేవి మిద ఉండేది తప్పిస్తే మరేదీ లేదు. కళంట నీరు కార్యేవాడు. ఏథో చేసేవాడాయన. ఆయనెప్పుడు పగటిపూట వాయించేవాడు కాదు. అందరూ పదుకున్నాక వాయించేవాడు. అది వినడం కోసం రాత్రి అవల కూర్చునేవారు జనం వచ్చి.

ఆ రోజుని ఆనంద భైరవి రాగం ఎందుకు ప్రారంభించాడో కాని ఆరంభించాడు.

అంత భూగా వాయించేవాడు. అలా వున్నప్పుడేం జరిగిందంటే బరోడా మహారాజుగారి కూతురికి సంగీతం చెప్పాల్సిందని మద్రాసులో ఉన్న పిరాపురం రాజువారికి రావు వెంకట మహాపతి సూర్యారావు బహుధూర్ వారు కబురు పంపారు. మా సంస్కారనంలో విద్యాంసులున్నారు అని పిరాపురం రాజువారు సంగమేశ్వర శాస్త్రీగారిని మద్రాసు పిలిపించారు. పిలిపిస్తే శాస్త్రీగారు వెళ్లారు. చెప్పుమన్నాడు. 4 రోజులు చెప్పి నేనికృద ఉండనన్నారు. మేం బొభీలి మహారాజు సంస్కారం వారి ఉప్పు పసుతో బతికాం. భాగవతం మీకు ఆడతాం. కానీ అంకితం మాత్రం బొభీలి వారికి చెప్పాం. ఇష్టమైతే ఉంటాం లేకపోతే ఉండమన్నారు. అందుకంగికరించి పెట్టుకున్నారు.

విజయనగరంలో భామా కలాపం అంతా ఆడేవరకు ఉండి అంకితమప్పుడు మాత్రం ఆనంద గజపతి వెళ్లిపోయేవాడు. ఇలాంటి నియమ నిబంధనలతో కాలక్షేపం చేసేవారు. ప్రతి విద్యకూ కూడా కావలసిందేమిటంటే నియమం నిష్ట ప్రవర్తన. ఇంట్లు కూడా కావాల్సిందే.

అనుబంధం - 14

వి.ఎ.కె. రంగారావుగారి ఇంటర్వ్యూ

బొబ్బిలిలో నాకు తెలిసి, నేను 30లో పుట్టాను. 45కి కొంత సంగీతం నేర్చుకోకపోయినా సంగీతం గురించి తెలుసు. మా పెద్దనాన్నగారు శ్రేతాచలపతి రామకృష్ణ రంగారావు. రాజు ఆఫ్ బొబ్బిలి ఆనే అందరూ అంటారు. అలాగే మా జమీందార్ ఆఫ్ చిక్కపరం అంటారు. రావు జనార్థన్ కృష్ణ రంగారావు - ఈ పేర్లు పెద్దగా తక్కిన వాళ్ళకు పరిచయం ఉండదు.

వీళ్ళందరూ సంగీతం అంటే చాలా ఇష్టపడ్డవాళ్ళే. చిన్నతనంలో మా బొబ్బిలి రాజుగారు పెద్దయ్యక రాజకీయాల్లో ప్రవేశించారు. మద్రాస్ ప్రెసిడెన్సీ చిఫ్ మినిష్టరుగా ఉన్నారు.

మా నాన్నగారికి అటువంటి రాజకీయాలతో ప్రమేయం లేదు. సంగీతం పాటలూ, పద్యాలు అంటే చాలా ఇష్టం. రాగయుక్తంగా ప్రబంధాల్లో ఉండే పద్యాలు చదివేవారు. మా నాన్నగారు ఒకటి రిండు పాటలు రాశారు. 1943లో నూజివిడులో ఉండగా అంటే మా అమ్మగారి ఊరు అక్కడినుండి బంధరుకి వెళ్ళి పంజాబునుండి వచ్చిన ముల్లరాజ్ మహారాజు దగ్గర మంత్రోపదేశం తీసుకున్నాం అమ్మా, నాన్నా, నేను. అప్పుడు మా నాన్నగారు ఓ పాట రాశారు.

“దారిని తెలిసికంటి” అని ఆ పాట మా నాన్నగారు రాశారని ఆయనకే గుర్తుండకపోవచ్చు. నేను బాగా చిన్నవాళ్ళే. 12,13 ఏళ్ళవాళ్ళే. అమ్మ కూడా చెప్పింది. నాకేం తెలిసేది కాదు. నో మనసులో ఆలా ఉండిపోయింది. అది తాణానికచ్చిందో లేదో యతి ప్రాసలున్నాయో లేదో ఏదో అనుకోవడం.

ఆ గురువుగారు చేసిన మంత్రోపదేశపు స్వీరణతో రాశిన పాట అది. తక్కిన పంకుల్లో చరణాల్లో ఏముందో ససేమిరా నాకు జ్ఞాపకం లేదు.

మా నాన్నగారికి సుమారు 80,90 ఏళ్ళు. ఆయనకు వినబడదు. ఒకవేళ పేపరు మీద రాసిచ్చినా గుర్తు లేదనే చెప్పారు. మా అమ్మగారికి జ్ఞాపకం ఉండేమో తెలియదు.

కానీ ఎవరూ కూడా దాన్ని భద్రపరచలేదు. తర్వాత మా అమ్మగారు చిన్నప్పుడు పెళ్ళి సంగీతం నేర్చుకున్నారు. వీణ నేర్చుకున్నారు. మా అమ్మగారి పెద్దక్క అందరికంటే పెద్దక్క ఇప్పుడు బొబ్బిలి రాణిగారు బ్రతికే ఉన్నారు. తొంబై ఏళ్ళు. మద్రాసులో ఉన్నారు. వారు చిన్నప్పుడు హర్షోనియం వాయించేవారు. వీళ్ళందరూ పెళ్ళయిందాకా నేర్చుకున్నారు. మా కులంలో ఆ రోజుల్లో బంధువుల్ని పెళ్ళి చేసుకోవడమే తప్ప మరిది లేదు. పెళ్ళయింతర్వాత హర్షోనియం మట్టినట్లు నాకు జ్ఞాపకం

లేదు. అస్యుడే వదిలేసారు. కానీ పాటలు పాడేవారు. కానీ నా చిన్నతనంలో హిందీ సినిమా పాటలు వీణ మీద వాయించేవారు. ఆమెకి జ్ఞానం ఎటువంటిది అంటే రాగం తానం పల్లవి పాడటం రాగాలాపన చెయ్యడం అవేషీ తెలియవు. నేర్చుకున్న కృతులు పదో, పదిహానో ఇరవయ్యా ఉంటాయి. ఆ కృతులు పాడుకునేవారు. హిందీ సినిమా పాటలు పాడేవారు. మా అమ్మకు ఎటువంటి జ్ఞానం అంటే వీణ చూస్తూ ఒక పాట వాయించలేదు. మనసుకొస్తే కళ్ళు మూసుకు వాయించేది. 'కళ్ళు తెరిస్తే ఆ మీట పలికేది కాదు. అంటే ఆ మీట నొక్కితే ఈ శబ్దం వస్తుంది అని కంటితో చూస్తే తెలిసేది కాదు. ఏ పాటయినా నోటికొచ్చిన పాట కళ్ళు మూసుకుని వీణ మీద వాయించేయగలదు. అద్భుతంగా వుండదు-ఏ చిట్టిబాబో, శంకరజాప్తి గారో వాయించినట్లుండదు. మామూలుగా ఉంటుంది. ఆ తర్వాత ఈ మంత్రాలపేదశం జరిగింతర్వాత రోజు పూజగదిలో కూర్చుని స్తోత్రాలు, అర్పనలు ఇవి చెయ్యడం కాకుండా భగవంతుని మీద పాటలు చిన్నప్పుడు వాళ్ళు నేర్చుకున్న పాటలు తమ సాంతంగా చేసుకున్న పాటలు ఏవో పాడేవారు.

ఎం.ఎస్.సుబ్బలక్ష్మి పాడే పాట మీరాలోనో శకుంతలలోనే ఆ వరుసలలోనే చేసేవారు. సాంతంగా చేసినవి కూడా ఉండేవి. కానీ అవి గొప్ప సంగీతం కలపి కావు.

ఒక రాగం జంరూటి, ఆనందబ్యారవి తెలుసుకున్న రాగాలు ఏదో మోహనా, కళ్యాణి రాగాల్లో ఉండేవి. గొప్ప సంగీత రచనలు ఏమీ కావు అవి, చాలా మట్టుకు ఇంతకుముందుడే టూన్స్ అవి. అలాగే బొభ్యాలి రాణిగారు ఎన్నో పాటలు రాశారు. మా మదర్ ఒక వంద పాటల దాకా రాసుంటారు. అందులో ఇంతకుముందున్న టూన్స్ రాసినవి ఒక ఇరవై ముష్టి ఉంటే ఆమెకి తోచిన రాగాల్లో చేసినవి ఒక అరవై డిబై ఉంటాయి. బొభ్యాలి రాణిగారు ఎవరంటే మా అమ్మ పెద్దక్క. శ్రీ కృష్ణాసి కృతులు అన్న పేరుతో కొ పుస్తకం రాశారు. దాంట్లో రాగం తాళం కూడా వుంటుంది. వాళ్ళకి తెలిసిన రాగాల్లో వాళ్ళు పాడుకున్నారు. అవి కూడా ఏదో ఏదో అపూర్వ రాగాల్లో మాత్రం వుండవు. మామూలు చాలా సంసారపక్షంగా ఆడవాళ్ళు ఇంట్లో కూర్చుని పాడుకునే పాటల్లా ఉంటాయి. కొన్ని రచనలు చాలా స్విగంగా ఉంటాయి.

నేను వేరే టూన్లు చేయించుకొని బి.గోపాలం అని ఒకాయన ఉండేవారు. ఔయన చేత చేయించుకుని నేను నాట్య కార్యక్రమాల్లో ఉపయోగించుకునేవాళ్ళి ఎక్కడైనా పాడి వినిపించేవాళ్ళి వీళ్ళద్దరు తప్ప మా శ్యామిలీలో ఇంకెవరూ పాటలు రాశేవాళ్ళు లేరు. వీళ్ళను వాగ్గేయకారులు అనడం తగదు. వాగ్గేధ్యకారుడు అంటే - నేనూ రాశాను నాలుగు పాటలు నాకు తోచినవి. వాగ్గేయకారుడు అంటే అదోక అంతస్తును సూచిస్తుంది. "పెల్లా పెల్లారా పెట్టి పెట్టి చేసుకో" అని అలా ఏదో రాస్తే వాగ్గేయకారులవ్వరు. అలాగని వీళ్ళు రాసినవి (చీవెలిరిక్) అని కాదు. దేవునిమీదో లేదా వాళ్ళకు కలిగిన అనుభూతి గురించి ఏదో ఒకటి రాశేవారు. వాళ్ళు చిన్నప్పుడేవో భాగవతంలో పద్మాలో ఏదో ఒకటి నేర్చుకునేవారు.

ఆ రోజుల్లో ఇంకోటేంటి జరిగేదంటే బొభీలిల్లో బొభీలి దర్శారుల్లో, బొభీలి వేషంగోపాల స్వామి దేవాలయంలో నాట్యం చేసే ఒక దేవదాసి పేరు సీతారాం.

ఎనిమిది మందో పదిమందో దేవదాసీలుండేవారు. ఆ దేవాలయంలో దర్శారుకి ఎంతమంది ఉండేవారో నాకు తెలియదు. ఈ సీతారాం మాత్రం ఆడవారుండే జనాభా అంతఃపురంలోకి రాణులుండే చోటుకి వచ్చేది. వచ్చి విరాట రాజ కొలువుల్లో సైరంధ్రి ఏం పని చేసేదో ఆ పని చేసేది. అంటే పూలు కట్టడం, గంధర్వ తియుడం. నేను బాగా చిన్నవాళ్ళి. అందుకోసం రాణివాసంలోనే మూడేళ్ళు ఉన్నాను. అప్పటి సంగతి చెప్పున్నా. ఉదయం 8.30కి అప్పుడు అందరూ పూవుల దండలు కడుతూండేవారు. అప్పుడు అమ్మ, పెద్దమ్మ కూడా, సీతారాం పూలు కట్టేది. తాంబూలం చుట్టడం అంటే మూడాకులు దాంట్లో ముంగ వక్కలు వేసి అరటి నారతో చుట్టేవారు.

ఎవరైనా రాజబంధువులు రాణివాళ్ళను చూడ్డానికి వ్యాప్తి వాళ్ళకిచ్చేవారు. ఇలా చుట్టుచున్నప్పుడు పాటలు పాడేదామె. అలాగే బ్రాహ్మణులు కొంతమంది వచ్చేవారు. నాకు బాగా చిన్నతనం. వాళ్ళచ్చి ఏవో ఊర్మిలోని నిద్ర లాంటివి పాడేవారు. ఇవే కాక లలితాంబ అనే పిల్లల వచ్చేది. ఆమె వైశ్వ కుటుంబీ కురాలు. చిన్నప్పుడే పెళ్ళి చేసారు. చిన్నప్పుడే పోయేదో, వదిలేశాడో తెలియదు. కొంచెం పిచ్చి పిచ్చిగా ఉండేది ఆవిడ. ఆమె కృష్ణుడు గురించి వీళ్ళ గురించి పాటలు పాడేది.

“ఏకారథి ఫలమేమని చెప్పుదు పార్వతి.” ఈ పాట మేం చిన్నపిల్లలం ఆమెని ఏకారథి అని పిలిచేవాళ్ళం. సీతారాం జావళీలు, పదాలూ పాడేది. ఆ జావళీలు పదాలు తిరువీధి అంటే స్వామిని ఉరేగిపుని తిరువీధి అంటారు. అది వైష్ణవ సంప్రదాయం. కోటకు నాలుగు పక్కల గోదలకు కంతలుండేవి. కళ్ళు పెట్టి చూస్తే రోడ్డుమీద ఏం జరిగేదో స్వప్షంగా కనబడేది. రోడ్డుమీంచి పైకి చూస్తే ఆ కంతలు తప్ప బయటివారికి మరేం కనిపించదు. అక్కడినుంచి మా పెద్దమ్మ అప్పుడప్పుడు చూసేవాళ్ళు. మేం బల్లవేసుకుని చూసేవాళ్ళం. మేం వీధిలోకి వెళ్ళడానికి వీలుండేది కాదు. ఈ నాలుగు దిక్కుల ఎనిమిది చోట్ల ఆపి దాని ముందు వాళ్ళ అడేవాళ్ళ. వాళ్ళ ఆడి పాడేవి కొన్ని గ్రాంఫోన్ రికార్డుల్లో ఉండేవి.

‘శేష వత్తువు గాని’, ‘తూరుపు తెలవారే!’, ప్రభ్యాత పదకర్తలు రాసిన జావళీలు వాళ్ళ పాడేవారు.

మగడాచ్చి పిలిచేడు ఇలాంటివి ఆవిడాచ్చి పాడేది. మేం పదారుగురు పిల్లలు ఉండేవాళ్ళం. మా పిల్లలు అందరూ వెళ్ళపోయినా నేనొక్కణ్ణే ఉండేవాళ్ళి. నన్నందరూ వెక్కిరించేవాళ్ళు. చూశారా తాతగారిలాగా సరసుడు తయారయ్యాడు. వదేళ్ళప్పుడే సానిదాని చేత పదాలు పట్టించుకుంటున్నాడు. నాకా జోకు అర్థమయ్యేది కాదు. ఈ ప్రభావం నా మీదే కాదు వాళ్ళ మీద కూడా వుండేది. మా అమ్మ తమ్ముడు చెపులు కుట్టినప్పుడు బాలమురళీక్కణ్ణ ఐదు, ఆరేళ్ళ వయసున్నప్పుడు అతని పాట కచేరీ

ఏర్పాటు చేసారు. నా బాలసారప్పుడు బెంగుళూరు నాగరత్నమ్మ కవేరి చేసారు. ఇష్టాన్ మా అమృగారు చెప్పారు.

బెంగుళూరు నాగరత్నమ్మతో మా ఇంట్లో అందరికీ పరిచయం. ఎలాంటి పరిచయమంట అమె ఇంటికొచ్చి ఏవో కబుర్లు చెప్పి అమె పాటలు పాడేది. సాంతంగా కన్నడంలో రాసిన జావళి పాడేది. ఇంకా త్యాగరాజ కీర్తనలు పాడేది. అమె రావడం మేం మద్రాసులో ఇల్లు కొనుకున్న తర్వాత తెలుసు. అప్పటికి అమె వ్యధురాలు అయినా అమె పాడేది. ఆవిడంటే నాకు చిన్నప్పటి నుండి గురి. దానికొక కారణం వుంది. మా అమృ మొదటి రెండు సంతానం ఆడవాళ్ళు. మూడోసారి గర్భంతో ఉన్నప్పుడు అమృను చూడ్డానికి నాగరత్నమ్మ వచ్చింది. ఎలా ఉన్నారు - ఏదో ఇలా ఉన్నాను. అంటే అంతర్గతంగా ఇద్దరూ ఆడపెల్లలే అని.

రాజ వంశంలో ఆ రోజుల్లో ఒక అలవాటు ఉంది. కొడుకునివ్వక పోతే పుట్టకపోతే ఇంకొక భార్యని చేసుకోడం. మా నాన్నగారు మా అమృని భయపెట్టారని. కాదు (లేట్ 30)లో అమె వచ్చి చెప్పింది. ఒక నిమ్మకాయ ఇచ్చి అమృను ఈసారి నీకు కొడుకు పుడతాడు. ఎవరో మంచి కోరుకోడం అంతే- అలా అనుకున్నాం.

రాజవంశంలో పుట్టి సంగీతం పాట్టం ఆ రోజుల్లో సంగీతం పాడబలే. సానివాళ్ళు చేసే పని. ఆ రోజుల్లో చాలామంది సానివాళ్ళు అంటే చిన్నమాపు ఎవరికీ లేదు. అది కులం డాక్టరేనా, యాక్టరేనా ఏదైనా అది కావచ్చు. మంచి చెడూ రెండూ ఉండవచ్చు. ఈపిడి సానిది చెడ్డది అనే భేదం వచ్చేట్లు మా పెద్దలు ప్రవర్తించలేదు. సంగీతంతోనే ఈయన పేరు తెచ్చుకుంటాడు అని అమె ఆశీర్వదించింది. ఆ నిమ్మకాయింకా మేడ మీద పూజగదిలో ఉంది. 66 ఏళ్ళ తర్వాత కూడా మేం దాన్ని ముట్టుకోం. ఎట్లగా నల్లగా మాడిపోయి వాడిపోయి లేదు. అమె మాట ప్రకారం నాకు సంగీతంలో సపసలు తెలియవు కానీ సంగీతం ద్వారా నాకు పేరొచ్చింది. సంగీతం గురించి సరాగమాలో మరోటో రాయడం వల్ల అది అమె ఆశీర్వచనం ప్రభావం వల్లే అని నా నమ్మకం. అమె పాటలూ విన్నారు. ఈ రికార్డులూ వినేవారు. రాజయ్యంగారి పాటలన్నా ముసిరి సుబ్రహ్మణ్యంగారి పాటలన్నా అమృ కూడా వినేవారు. మా అమృమ్మ కూడా పాటలు రాసేది. మా బొభ్యిలి కులదైవం వేణుగోపాలస్వామి చిన్నప్పుడు ఏదో జబ్బు చేస్తే తెల్లవారీలోగా తగ్గకపోతే ఆపరేషన్ చేయాల్సిపుస్తుందని అందరూ కంగారు పడ్డారు. దాంతో వేంకట్స్వామికి మొక్కుకున్నాడు. తగ్గింది. అందువల్ల నా పేర్లో వెంకట అని చేర్చారు. వి. అంటే వెంకట అనందకుమార్ రంగారావు అని. మా వాళ్ళందరి మీద ఈ ప్రభావం ఉంది.

చిన్నప్పటి నుండి త్యాగరాజ కృతులు వింటున్నాను. నేర్చుకున్నది మహా అయితే పరిపోనుంటాయి. పెద్ద వారి అందరి పాటూ విన్నాను. బెంగుళూరు నాగరత్నం, చెంబె వైద్యనాథ భాగవతార్, షైసూర్ రాజు అయ్యంగార్, చిత్తురు సుబ్రహ్మణ్యం పిచ్చె అక్కడికి పిలిపించుకుని

పాడించుకునేవారు. ఎందుకు పిలిపించుకుని పాడించుకునేవారంటే మద్రాసలో ఉండే సంస్కానాల్గా నెలకోసారి వారానికోసారి కాదు. నామకరణానికో, కొడుకు బాలసార్కో, చెవులు కుబ్బడానికో ఏదో ఒక దానికి పిల్చి పాడించుకునేవారు. నూజివీడులో ఉండేవారు. చిన్నపుటి మండి వింటూండడం వల్ల దాని ప్రభావం - ఈ పాటల్లో ఉండే మాటలు ఏ త్యాగరాజవో అన్ని వెతికితే క్షేత్రయ్య మాటలో కనిపిస్తాయి వాళ్ళ పాటల్లో. కాని సాహిత్యంగా మాసుకుంటూ అది సాహిత్యం కాదు. సంగీత పరంగా మాసుకుంటే అది పెద్ద సంగీతమూ కాదు.

రాజు మేకా వెంకటాది అప్పారావు. ఆంధ్ర యూనివర్సిటీ వైన్ ఛాన్సెలర్గా ఉండేవారు. ఆయన ఎం.వి.అప్పారావు, ఆయన తండ్రిగారు ఈయన, మా అమ్మ పుట్టిల్లు. మేక అప్పారావులందరూ తాతలు, పెదనాన్నలు, చిన్నాన్నలు, అన్నలో అల్లుకో అపుతారు.

ఆయన నాకు ఏడేళ్ళపుడో ఎనిమిదేళ్ళపుడో ఉన్నాడు.

సీత అనసూయల్ని ఇంటికి పిలిపించి అష్టమదుల్ని తెలుగులో పాడించేవాడు. కృష్ణశీలా తరంగిణి, మొదటినుండి చివరిదాకా, జయదేవుని లష్టపదులు ఆయన తెనిగించాడు. అదే వరుసల్లో సరిపడేట్లుగా తెలుగులో రాసారాయన. అని వింజమూరి స్టాస్ అనసూయ, సీతల చేత పాడించేవాడు. ఆయన కూడా కలిసి పాడేవాడు. ఆ ఆనందంతో కూర్చునే ద్వాన్మ కూడా చేసేవాడు. సంస్కృతం బాగా నేర్చుకున్నాడు. గాన భారతం అని పుస్తకమేదో రాసారు. ఇంచ్చీ వాగీయకారుల రచనలు అని చెప్పడానికి ఎందుకు వీల్లేదంటే ఇంతకు ముందున్న మాత్రా భందస్సులోనే రాసారు. తనాననా తనాననా తానన అని ఉంటే తెలుగులో కూడా రాసారు.

మా పెద్దమ్మ కూతురు ఇందిరాదేవి. సుబ్బలక్ష్మి అనే ఆమె దగ్గర వీణ నేర్చుకుంది. వాళ్ళిడ్రరూ కలిసి రేడియోలో వీణ వాయించేవారు. సుబ్బలక్ష్మి మాత్రం బాగా ఖాయించేవారు. ఇందిరాదేవి మామూలుగా వాయించేది. ఇద్దరూ కలిసి కూడబలుకుగైని రాగాలాపన కూడా కలిసే వాయించేవారు. వాళ్ళ వాయిస్తూంటే దూరాన ఎవరో స్త్రీ పాడుతున్నట్లు అనిపించేది.

సాధారణంగా ఆలాపన అంటే ఎవరో ఒకరే చేస్తారు. వీళ్ళ అలా చేసేవారు కాదు. ముందుగానే స్వరంచన చేసుకుని ఇద్దరూ ఒకేలాగా వాయించేవారు. 48లో 50లోనో వాళ్ళ ఆఖరి ప్రోగ్రాం విన్నాను. ఆమె ఏ పాటలూ చేసినట్లు దాఖలాలు లేవు. మా కుటుంబంలో అందరూ ఇంతో కొంతో పాడగలరు. ఒక పాట రాసినట్లు ఒక టూయ్స్ చేసినట్లు నాకు తెలీదు. నేను 100 పాటలో 50 పాటలో రాసాను, చేసిన టూయ్స్ పరో పాతికో ఉంటాయి.

చిన్నపుటి టూయ్స్ పొందివో ఏవో అనుసరించి రాసాను. రచన అని చెప్పుకునేవి కొన్నే. వాటికి మాత్రం పెద్ద వాళ్ళ చేత టూయ్స్ కట్టించుకుని నా యిష్టమైన రాగాల్లో పాడుకుంటాను. 'ప్రథమ బృందావనం' అని రేడియో నాటకం రాసాను.

అనుబంధం - 15

కాళహస్తి రామమూర్తిగారితో ఇంటర్వెషన్

కాళహస్తి సంస్కానంలో ఉన్న మైనంపాటి వీరయ్య తన నానమ్మ గారితో ఉల్లిపాలెం వెళ్లిపోయారు. నానమ్మగారి పేరు పాపమ్మ. సీతాదేవిగారు అనే ఆమె మా వాళ్లని సాకింది. ఉల్లిపాలెంలో నరసింహచార్యులు అని ఒక సంగీత విద్యాంసుడు ఉండేవాడు. అక్కడ కొంతకాలం సంగీతం నేర్చుకున్నాక మొదట ఆయన తబలా మొదలు పెట్టారు. తబలా అయిపోయింది అని మళ్ళీ వైలన్ నేర్చుకున్నారు. కొన్నాళ్ల తర్వాత ఈ వైలన్ కూడా నాకు నచ్చేదని చేపేసి మా నాన్నగారు వీణ తీసుకున్నారు.

ఈ వాద్యాలన్నీ నరసింహచార్యుల వారి దగ్గరే నేర్చుకున్నారు. నరసింహచార్యులు గారు ఉల్లిపాలెం సంస్కానంలో ఆ ప్రాంతియ విద్యాంసులే గానీ ఆస్కానంలో ఉన్నవారు కారు. బొభ్యులిలో ఈ నరసింహచార్యులు గారు కొన్నాళ్లున్నారు. ఆ తర్వాత మద్రాసుకి వచ్చేసారు. మద్రాసుకు వచ్చిం తర్వాత పానుగంటి రాజుగారు ఆయన మైసూర్ చిఫ్ జప్పిన్ అయినప్పుడు వీరన్నగారిని మైసూరు మహారాజుకి పరిచయం చేసారు.

ప్రోగ్రాం అయితర్వాత రాజువారికి పరిచయం చేసారు. మహారాజు వారు లేచి నమస్కారం చేసారు. స్వేచ్ఛ విద్యాన్ అఫ్ మైసూర్ చేసారు. కానీ మైసూర్లో ఉండకుండా మా నాన్నగారు మద్రాసుకి వచ్చేసారు. రాజు సూర్యేని వెంకటరామ అప్పురావు మా నాన్నగారిని పంపించారు. అప్పురావుగారికి సంగీతమంటే చాలా ఇష్టం. పైగా వీరన్నగారికి కూడా ఇష్టం. అందుమూలాన ప్రోత్సహించి సంగీతమేళ్లర శాస్త్రిగారి దగ్గరకు పంపారు.

వీరన్న గారు అంత గొప్పవాడవ్యాడానికి కారణం వీరేనండి. అంత బాగానూ వీరన్నగారు పేరు తెచ్చుకున్నారు. పానగల్లు సంస్కానం నుంచి అరణంగా వెళ్లారని చెప్పాను కదా! సీతాదేవి గారు కోడలుగా వెళ్లారు. వారితో కూడా మా నాన్నమ్మ దాది సీతమ్మగారి దాది అవడం వల్ల మా నాన్నగారప్పుడు చిన్న పిల్లలవాడు. నాన్న అమ్మ అందరూ దాసీజనంతో బాటూ ఒకేచోట అంటే పెళ్ళికూతురు ఏ యింటికి కోడలుగా వెదుతుందో అక్కడికే వెళ్లి రాణిగారి పిల్లలకు పాలిస్తూ వాళ్లని సాకడం అనేది రాజరిక సంప్రదాయం. అలా వచ్చిన దాదుల ఆలనా పాలనా వాళ్ల పెళ్ళిళ్ల మైలం వాళ్లే చూసేవారు. అందువల్ల నాన్న కూడా నాన్నమ్మతో వెళ్లి సీతమ్మగారి దగ్గర ఉన్నాడు. మా నాన్న పాట్లమీర చేతో ఏదో ఒకటి తాళంలా వాయించుకుంటూ ఉంటే దొరగారు చూసి ఏం నేర్చుకుంటావు అని అడిగారు. తబలా

నేర్చుకుంటానని అన్నారు. సరే నేర్చుకోమన్నారుట. ఉల్లిపాలెంలో ఉన్న నరసింహచార్యుల దగ్గర నేర్చుకోడం అలా మొదలయింది మా నాన్నగారికి.

జమీందారు గారు మూడెకరాల పాలం ఇచ్చేసారు. ఆ పాలాన్ని మా నాన్నగారు నరసింహచార్యులు గారికి గురుదక్షిణగా ఇచ్చేసారు. తర్వాత సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారి దగ్గరకు వెళ్లిపోయారు. కొంతకాలం అక్కడ నేర్చుకుని మళ్ళీ తిరిగి ఉల్లిపాలెం వచ్చేసారు. మా నాన్నగారు 56 ఆ ప్రాంతాల్లో పోయారు.

ఒక మీటుకి సప్తస్వరాలు పలుకుతాయి. అది ఆయన టెక్కిల్ అది కూడా గమకాల మీద వెళ్లి పోతుంది. ఎక్కడక్కడ సాహిత్యాక్షరాలుంటాయో అక్కడే మీటు పడుతుంది. ఇష్టమొచ్చినట్లు మీట్లు పడితే స్వరాక్షరానికి సాహిత్యాక్షరానికి భేదం ఉండరని మా నాన్నగారి అభిప్రాయం. వీణా వాయిద్యంలో అదే గంభీరత అంటారు. ఆయన ధన్యాసి, అరాణ రాగాల్లో ఆయన డెత్చబెడ్ మీద ఉన్నప్పుడు అరాణ రాగంలో 'పంకజాక్షి' అనే వర్ణం రాశారు. చక్కవాక రాగంలో 'కీర్తన రాశారు.

పానుగంచి రాజువారు ఒక వర్ణం రాస్తే ధన్యాసి రాగంలో దాన్ని స్వరపరిచారు మా నాన్నగారు. తబలా, మృదంగం, ఫిడెలు, వీణ వాయిద్యాలు నేర్చుకున్న మొదటి విద్యాంసుడు. కోకా సుబ్బారావుగారి అమ్మాయి నచిని. పి.వి.రాజమన్నార్ గారి కూతుళ్ళ. పోలీన్ కమీషనర్ గారి కుమార్త, వీళ్ళ సంగీతం వీణ నేర్చుకున్నారు మా నాన్నగారి దగ్గర. నా గురువు మా నాన్నగారే. (తిరుపతిలో సంగీత కళాశాలలో వైణికుడు అధ్యాపకునిగా చేసి రిటైర్ అయ్యారు వీరన్నగారి కుమారుడు రామమూర్తిగారు.)

ఆధార గ్రంథాలు

1. అంజనేయశాస్త్రి, సాగి. రాకమచర్ల వెంకటదాసు కీర్తనలు జీవిత వీషప్పాలు, హైదరాబాదు, గోపాలకృష్ణ
ప్రింటింగ్ ప్రెస్ - 1990.
2. అప్పులస్యామి పురిపండా . (సం) సారంగపాణి పదములు. రాజమహాంద్ర వరము, సరస్వతీ పవర్
ప్రెస్ - 1963.
3. కమలా అనార్గులి, సి. పిలాపుర సంస్కానము కవి పండిత పోషణ, ఉస్కానియా విశ్వ విద్యాలయం,
పిచ్చాచ్.డి. సిద్ధంత వ్యాసము - 1973.
4. కోటయ్య దేవర, గరికపర్తి రచనలు - అముద్రితం.
5. కుష్మణ్ణు, యం.ఎ.అర్.అదిభట్ల నారాయణ దాసు చరితము, గుంటూరు, వెల్కం ప్రెస్ - 1975.
6. గౌరీ శంకర్, టి. ముక్కాల దీపం, చల్లపల్లి, రాణి భవానీదేవి మెమోరియల్ ట్రస్టు - 1988.
7. జగన్నాథశర్మ, దుఖ్యారి, స్వరంగ సుధాకరము- విజయనగరం, పూ.వి.లేవు
8. జగన్నాథరావు, మంచాళ, (సం). అధ్యాత్మ రామాయణ కీర్తనలు, (మునిషల్ సుబ్రహ్మణ్య కవి
విరచితము) రాజమహాంద్ర వరము, ఆంధ్ర గానకళా పరిషత్తు -1962.
9. జానకీరామన్, ఎన్.అర్. సంగీత శాస్త్రసారము- మొదటి భాగము, తిరుపతి, శ్రీరామ ప్రింటర్ -1986
10. " " సంగీత శాస్త్రసారము-రెండవ భాగం " " 1989
11. దత్తాత్రేయ శర్మ, ఆణివిళ్ళ, విజయనగరం జిల్లా చరిత సంస్కృతి, విజయనగరం, మాన్యస్
సం॥ తెలీదు.
12. దొణప్ప, తుమాటి, ఆంద్ర సంస్కానములు సాహాత్య పోషణము, వాల్టేరు, ఆంధ్రవిష్ణుకూ
పరిషత్తు-1969.
13. నటరాజ రామకృష్ణ నవజన్మనము, హైదరాబాదు, యశోధర ఆట్ల్ ప్రింటర్ - 1984
14. నాగభూషణం, శ్రీహరి, సద్గురు త్యాగరాజుని భక్తి సంగీతముల స్వరూపము-మద్రాసు, శ్రీ
త్యాగరాజ మందిరము- 1967
15. నారాయణ దాసు, ఆదిభట్ల, దశవిధ రాగ నవతి కుసుమ మంజరి గుంటూరు, (ప్రకాశకులు)
కల్రా శాస్త్రరావు, ప్ర.వి. లేవు.
16. నారాయణదాసు, ఆదిభట్ల నా యెఱుక. స్వీయచరిత్ర(సం) యస్సీ జోగారావు, గుంటూరు-1976.
17. పాపాయుశాస్త్రి, బుగ్గ. పండిత సన్మానములు నా అనుభవములు, రాజమండ్రి, చింతామణి
ప్రెస్ - 1963.

18. పార్ట్సారథి- యన్.సి: ద్వారకా పార్ట్సారథి- జావచలు. పైదరాబాదు, ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ- 1980.
19. పార్ట్సారథి- యన్.సి.ద్వారకా పార్ట్సారథి - గాన కళాబోధిని, కర్నూలు, బాలసరస్వతీ బుక్ డిపో- 1965
20. పాటల పండరినాథ్ (సం) శ్రీ కృష్ణ మందిర కీర్తనలు - గద్వాల
21. పిచ్చుయుశాప్రి, చల్లు, వారణాసి రామసుబ్బయ్య శాప్రి జీవిత చరిత్రము, పేటేరు వాస్తవ్యాలు శ్రీ రావు సూరయ్య సుధి ప్రమములు - 1953.
22. బాపన్న శాప్రి మహాంద్రవాడ, హరిహర కృతి మంజరి (ప్రథమ భాగం) కాకినాడ, రిపబ్లిక్ ప్రెస్-1964.
23. ముమన్స్వామి, నాగరి, సంగీత సుధా సంగ్రహము, చెన్నపురి- ప్రమరణ వివరాలు తెలీదు.
24. యాచేంద్ర భూపాలుడు, వెలుగోటి, సభారంజని, చెన్నపురి, శారదాంబా విలాస ముద్రణాలయం-1890
25. రజనీకాంతరావు, బాలాంతపు , ఆంధ్ర వాగ్గీయకార చరిత్రము, విజయవాడ - విశాలాంధ్ర ప్రమరణ - 1958.
26. రమణారెడ్డి కె.వి. మహోదయం విజయవాడ, విశాలాంధ్ర ప్రమరణ-1969.
27. రమా మౌహిని - గాంధ్రర్యవాణి, తిరుపతి, సాహాతీ సదనము - 1966.
28. రామకృష్ణ యిసం, కీర్తన సుధాలహరి, నెల్లూరు - మందాకినీ ప్రెస్- 1964.
29. రామరాజు, కొచ్చర్లకోటు, శ్రీరామకీర్తన కర్దాముతం. తాటిపాక, ప్రజ్ఞోత్సభ సంవత్సరం.
30. రామచంద్ర అప్పురావు, మేకా. శ్రీ త్యాగరాజస్వామి రామభక్తి, మద్రాసు, శ్రీ త్యాగరాజస్వామి మందిరం- 1958.
31. రామలింగ శాప్రి మంగిపూడి, భారత సంగీత ఇతిహసము, రాజ మహాంద్రవరము- న్యాయవాణి ప్రీంటింగ్ ప్రెస్-1971.
32. రామారావు, మారేమండ, కాకతీయ సంచిక, రాజమహాంద్రవరము- 1935
33. రామ సుబ్బారాయుడు, వాజీపేయాజల, విద్యా వికాసము, జటప్రోటు (కొల్కతాపురం) - 1937.
34. లక్ష్మీనారాయణ, గుండవరపు. నారాయణ దర్శనము (అదిభట్ల నారాయణదాసు) పీపాచ్.డి. సిద్ధాంత వ్యాసము, గుంటూరు, పద్మిని ప్రీంటర్స్- 1983.
35. లక్ష్మీకాంతమ్మ, డిటుకూరి, ఆంధ్రుల కీర్తన వాజ్గుయు కళాసేవ, పైదరాబాద్, మాస్టర్ ఆర్ ప్రీంటర్స్- 1982.
36. లక్ష్మీ సుభద్రాదేవి, శ్రీకృష్ణ దాసి కృతులు, గుంటూరు, లక్ష్మీ ప్రెస్ - 1965.
37. వీరన్న, కాళహస్తి రచనలు అముద్రితం.

38. వెంకటరావు, కురుమెళ్ళ, మా పిరాపురం, పిరాపురం - శ్రీ జగపతి ప్రింటర్స్ - 1978
39. వెంకట నారాయణచార్యులు, తిరుమల నల్లూన్ చక్కవర్పి, గాంధీర్ వేదామృతము, గుంటూరు, దేవసాగరి పవర్ ప్రైస్ - 1957.
40. వెంకట నరసింహ సత్యనారాయణ, కోటగిరి, పద్మనాయక చరిత్ర 1,2,3 భాగాలు, కృష్ణజిల్లా శ్రీ అప్పొరాయ గ్రంథమాల - 1981.
41. వెంకట రమణ, పలుకూరి, శ్రీ వెంకట రమణ కృతులు, విజయనగరం - 1933.
42. వెంకట రాయకవి, మద్దిరాల, ఏకాంత సేవా విలాసము, రాజ మహాంద్రవరము, శ్రీనివాస ముద్రణాలయము - 1962.
43. వెంకట సుబ్బాయ్ గొప్పపాటి, మన జీవీందారీలు, ఘంటశాల, దేశి కవితా మండలి - 1944.
44. వెంకటాది అప్పొరాయుడు, రాజు మేకా, శ్రీ గీతగోవిందం - నూజివీడు - సూ. వి.లేవు.
45. వెంకటశాస్త్రి గుమ్మలూరి, పల్లవోల్లాసిని - పూర్తి వివరాలు తెలిదు.
46. వెంకటశాస్త్రి చెళ్ళపిళ్ళ కథలూ గాథలూ - 1,2 భాగాలు, ఆలమూరు - వెంకటశ్శర ప్రింటింగ్ ప్రైస్ - 1958.
47. వెంకట సుబ్బాయ్ శాస్త్రి పుచ్చ. సంగీత మార్తాండము (తాళాధ్యాయము), కొవ్వురు, లతా ప్రింటింగ్ వర్క్ష్ కాలం లేదు.
48. వెంకట లక్ష్మిమ్మ, మనుసాని నీల కంరం, భజన కీర్తనలు-తత్త్వములు, ఆత్మకూరు (అమరచింత) - 1961.
49. వైదేహి, దాసు శ్రీరాములు గారి కృతులు - ఒక సమీక్ష, పిహావ్డి, సిద్ధాంత వ్యాసము, ఆంధ్ర వివ్యక్తా పరిషత్తు - 1986
50. శంకరశాస్త్రి. పిరాట్ల, రచనలు - అముద్రితం.
51. శాస్త్రి. క.వి.యన్. రాగాలాపన చంద్రిక - 1983.
52. శాస్త్రి. బి.యన్. అంధ్ర దేశ చరిత్ర- సంస్కృతి , 1,2,3 భాగాలు, హైదరాబాదు, మూర్ఖీ పట్టికేషన్స్.
53. శార్జి దేవుడు, సంగీత రత్నాకరః, కల్పినాథ వ్యాఖ్య, మద్రాసు అడయార్ ప్రముఖ - 1955.
54. శ్రీరాములు, దాసు. జావళీలు-పదములు, హైదరాబాదు - మహాకవిదాసు శ్రీ రాములు స్కూలక సమితి - 1991.
55. శ్రీనివాసయ్యంగార్, కె.వి.(సం) ఎమ్. అదీ అండ్ కంపెనీ, సంగీత సుధాంబుధి- చెన్నపురి 1929.
56. సంపత్కుమారాచార్య, డి.వి.యన్. సంగీత పారిభాషిక పోషక (కన్నడ నిఘంటువు) యూనివర్సిటీ అవ్ మైసూర్, 1985.
57. సత్యనారాయణమూర్తి, అరిపిరాల, సంగీత శబ్దార్థ చంద్రిక, విజయవాడ, ములకోల ప్రైస్ - 1954.

58. సింగరాచార్యులు, చిన సింగరాచార్యులు, తచ్చారి. గాయకలోచనము రెండవకూర్పు చెన్నపురి కళారత్నాకర ముద్రాషాల - 1902.
59. సింగరాచార్యులు, చిన సింగరాచార్యులు, తచ్చారి. సంగీత సర్వోత్తమ సంగ్రహము. పూర్తి వివరాలు తెలీదు.
60. సింగరాచార్యులు, చిన సింగరాచార్యులు, తచ్చారి. స్వరమంజరి. చెన్నపురి - మానిక విలాసము ప్రేస్ | 1938.
61. సింగరాచార్యులు, చినసింగరాచార్యులు, తచ్చారి. గాయకపారిజాతము - మద్రాసు - గానోల్సోని శాల - కాలం తెలీదు.
62. సీతారామయ్య, దుడ్డు. కీర్తనలు. అముద్రితం.
63. సుబ్బారావు, నారుమంచి, సంగీత మహార్షులు, తెనాలి, శివశ్రీ పట్టిష్ఠ - 1947.
64. సుబ్బారావు, నారుమంచి, తెలుగు సంగీత విద్యాంసులు, తెనాలి. శివశ్రీ పట్టిష్ఠ - 1947.
65. సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రీ శ్రీపాద, అనుభవాలూ జ్ఞాపకాలూనూ, రాజమహేంద్రవరము - కళాశివర్తిని పరిషత్తు - 1958
66. సుబ్బారామ దీక్షితులు, సంగీత సంప్రదాయ ప్రదర్శిని - 1వ భాగము, బైదురాబాదు, ఆంధ్రప్రదేశ్, సంగీత నాటక అకాడమీ - 1973.
67. సుర్యనారాయణ శాస్త్రీ, స్నిగ్ధానము, కావ్యాలంకార సంగ్రహము (5వ ముద్రణ) మద్రాసు, యం. శేషాచలం అండ్ కో. 1976.
68. హనుమద్దాసు (తఱకు) హనుమద్దాసు కీర్తనలు - అముద్రితం.
69. హనుమద్దాసు, మన్మోహన్ కొండ, హనుమద్దాసు చరిత్ర, మహాబుట్టగర్, ఎన్. ముత్యాలు అండ్ సన్స్, 1986.
70. హనుమద్దాసు, వేపూరు. వేపూరు హనుమద్దాసు కీర్తనలు, బైదురాబాదు - సిద్ధేశ్వర పట్టికేషన్స్
71. హరి శివకుమార్, గద్వాల సంస్కార సాహిత్య చరిత్ర సాహిత్య పోషణ బైదురాబాద్ - శ్రీకష్ణ ప్రచురణ - 1987
72. ఆంధ్ర గానకళా పరిషత్తు శ్రీ తాయగరాజస్వామి శతవార్షికోత్సవ సంచిక, రాజమహేంద్ర వరము - 1947.
73. దుడ్డు సీతారామయ్య శతజయంతి ఉత్సవ కమిటీ, దుడ్డు సీతారామయ్య శతజయంతి ఉత్సవ సంచిక, బాపట్లు - 1983.
74. ద్వారం వెంకటస్వామి నాయుడు గారి శతజయంత్యత్సవ సంఘం - ద్వారం వెంకటస్వామి

- నాయుడు గారి శతజయంతి మహోత్సవం ప్రత్యేక సంచిక, విజయనగరం - 1993.
75. మహాకవి దాసు శ్రీరామ స్వారక సమితి, మహాకవి దాసు శ్రీరాములు జయంతి సంచిక, హైదరాబాదు - 1975.
76. సంస్కృతి సమితి, శ్రీమద్జ్ఞాడాదిభట్ట నారాయణ దాస జయంతి ఉత్సవ సంచిక, చీరాల - 1967.
77. శ్రీ సీతారామ త్యాగరాజ నారాయణ దాసమహోత్సవ కమిటీ, శ్రీ పత్రాయని సీతారామ శాస్త్రి గారి స్వారక సంచిక, సాలూరు - 1972.
78. గాయక సార్వబోమ పారువల్లి రామక్ష్మయ్య పంతులు సంగీత సమాఖ్య. గాయక సార్వబోములు శతజయంత్యుత్సవ ప్రత్యేక సంచిక - విజయవాడ - 1982.
79. మహాబూబ్ నగర మండల సంగీతోత్సవ సంచిక - మధుర రాగమాలిక - మహాబూబ్ నగర్ - 1982.
80. శ్రీ రవీంద్ర శతవార్షికోత్సవ విశేష సంచిక, ప్రపంచ తెలుగు మహాసభల సందర్భంగా ప్రమరితం - 1961.
81. శ్రీ వాసా క్వాషమూర్తి సన్మాన సంఘం. శ్రీ వాసా క్వాషమూర్తి సన్మాన సంచిక - విశాఖపట్టణం - 1972.
- ### వత్తికలు
82. నాట్య కళలు - జనవరి నుంచి డిశంబరు వరకు 1935.
83. గానకళలు - జూన్ - 1968, అక్టోబర్ - 1962, డిశంబర్ - 1962, ఏప్రిల్ - 1964, జూన్ - 1964, డిశంబర్ - 1964, జనవరి, ఫిబ్రవరి - 1965, జూన్ - 1968, ఫిబ్రవరి - 1966, అక్టోబర్ - 1966, జనవరి, ఫిబ్రవరి - 1975, ఏప్రిల్, మే - 1976, అక్టోబరు - 1976, జనవరి, ఫిబ్రవరి - 1977, ఏప్రిల్ - 1978, ఆగష్టు - 1979, సెప్టెంబరు - 1980, నవంబరు - 1980, మార్చి - 1981, జూన్ - 1981, జూలై - 1981, ఆగష్టు - 1981, జనవరి - 1982, మార్చి - 1982.